

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÎNILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÎNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ȘI IZVOARE

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59

1902

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LA
ISTORIA ROMÎNILOR

IV.

LEGĂTURILE PRINCIPATELOR ROMÎNE CU ARDEALUL

DE LA 1601 LA 1699

POVESTIRE ȘI IZVOARE

DE

N. IORGA

PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

EDITURA MINISTERIULUI DE INSTRUCȚIE

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59

1902

STUDII ȘI DOCUMENTE
CU PRIVIRE LĂ ISTORIA ROMÎNILOR
IV

PREFAȚĂ

Un adevărat noroc, unul din cele mai mari din viața mea de cercetări prin archive, m'a făcut să descopăr la Arhivele Țerii din Budapesta comoara de documente românești, de natură mai mult politică, pe care le înfățișez publicului în această culegere.

Sînt între aceste prețioase hîrtii, pe care nu le-am copiat fără un amestec de bucurie și de înduioșare, asemenea cu aceia pe care o simți cînd, după mulți ani, îți răsare în suflet, clară, întregă, o amintire pe care o credeai pierdută, — sînt între ele și unele, poate chiar multe, care privesc, nu luptele, tratatele sau «legăturile» și intrigile sau «amestecăturile» noastre, ci afaceri de protopopi, sinoade și preoți de sat, de vînzări și cumpărături din partea negusturilor, de socoteli, și învoiri între bancheri sau «zarafi», ba chiar simple bilete de familie. S'ar putea găsi că unele din ele nu sînt nici destul de vechi, nici destul de întinse și nici destul de însemnate prin cuprinderea lor, încît să merite a sta alături cu alianțe iscălite de Matei Basarab, cu plîngerii de prieten oropsit, venite de la sfîtosul Gheorghe Ștefan sau cu răvașe frățești, trimise de Vasile Lupu. Însă fără îndoială că altă tratare merită un document înstrăinat, pierdut poate, mai pe urmă, în alte orînduirii de archive, decît acela pe care-l ai totdeauna la îndămînă, în vre-un deposit de ale noastre.

Despre satele și popii din Ardeal voiî vorbi, lămurind documentele de aici care-î privesc, într'o altă lucrare, ce va

începe în curînd să apară în *Noua Revistă Romîna* și va ieși și deosebit. În Prefața pe care o deschid, intenția-mi este numai să expun legăturile, dezvoltarea legăturilor noastre cu Ardealul politic, cel unguesc decî, al principilor, de după lupta de la Șelimber, cu urmările ei, până la pacea de la Carlowitz, de la 1599 aproape până la 1699 tocmai, în decurs de o sută de ani, — vremea în care relațiile au fost mai strînse și, pentru Moldova și Țara-Românească, ca și pentru Ardeal, mai hotărîtoare.

Voiu arăta însă, cum se și poate bănuî, numai liniile generale ale lucrului, oprindu-mă asupra punctelor mai speciale numai cînd ele pot fi luminate prin izvoare nouă, pe care atunci le și reproducem une-orî în a doua parte a textelor. Pentru a urmări țesetura faptelor mărunte se vor găsi, azi sau în viitor, destui oameni bine pregătiți și competenți. Și, dacă li voiu folosi acestora pentru cercetările lor speciale prin cele ce spun și public astăzi, mă voiu crede în de ajuns răsplătit. A îndrepta cercetările e poate pe jumătate a le face, orî ce ar crede în această privință aceia ce sînt îndreptați.

I.

Legăturile principatelor cu Ardealul lui Basta (1601-4).

Și din uimitoarea carieră a lui Mihaî Viteazul ca și din toate legăturile mai vechi ale principatelor de la Dunăre cu principii regalî ai Ardealului și cu locțiitorii Crailor de odinioară din Buda se desface acest adevăr că Voevodatele românești sînt aceiași țară cu Ardealul, fiind coasta sudică a munților ce-și au dincolo coasta lor de către miază-noapte, și că aceiași soartă e menită să le stăpînească, precum cîmpiile lor sînt dominate de aceleași piscuri. E adevărat că Țara-Românească are la sud Dunărea, care o leagă cu alte provincii și că șesul răsăritean al Europei se întinde până la Siretul ce despică pămîntul moldovenesc. Dar munți ca ai

noștri leagă mai strîns decît o apă fără vaduri și o cîmpie fără hotare. O coastă de munte chiamă spre creștet, și de aici ispitesc neapărat văile cele nouă ce se deschid privirii.

Ardealul în pace însemna pacea pentru Țara-Românească și Moldova, Ardealul tare însemna puterea pentru principatele vecine, Ardealul mulțămît însemna viața senină și bogată pentru țara Domnilor. Și, din potrivă, cînd împrejurările sînt deosebite dincolo, la noi e tulburare, schimbări și ruină.

Aceasta se poate vedea din istoria noastră după omorul lui Mihaï Viteazul.

Mihaï-Vodă, îndrăznind ce nu trecuse prin mintea nimăruî înaintea de dînsul, de la Petru Rareș încă, amintindu-și însă, fără îndoială, de biruitoarea primblare militară a tatălui său peste munți, încunună cu o dominație românească viața mai mult românească a satelor ardeleni și a suburbiilor orășenești. Nemților li se păru lucrul prea împărțit, între ei și vasalul lor cu brațul tare și inima dreaptă. Eî voră tot, — sau nimic. Și avură nimic, căci, doî anî după zdrobirea magnaților ardeleni în vederea Sibiiului, cîteva luni după rușinoasa lor risipire în vînt, după goana lor de seară la Goroslău, burlescul Sigismund Báthory intra înapoi, dus pe mîni de adorație, de la graniță până la Scaunul său crăiesc, profanat de opincarul «valah» și de generalul nemțesc: Basta.

În toamna anului 1601 principele Sigismund se întoarse în moștenirea sa și răzbună omorul credinciosului luptător de la Goroslău și celui d'întăiu cuceritor al Ardealului pentru Împărat prin marile și îndelungatele greutăți ce le pregăti ucigașului. Se știe că în cursul anului 1602 încă, principatul al patrulea (!) al lui Sigismund încetă și că Nicolae Bogáthy aduse o înțelegere între represintantul dinastiei naționale și al noului stăpînitor, Împăratul. Din nou, nenorocosul «Craiu», prin propria sa vină, încălță opincile de fier ale pribegiei, și viața nevrednică i se stinse departe, în obscuritatea unei stăpîniri de provincie germană.

Atunci, în 1602, domniă în Moldova ispravnicul lui Zamoyski, un Domn cu minte puțină supt eroica lui căciulă de soldat: Ieremia Movilă, prietenul bun al lui Sigismund în 1599 ca și în 1600, atunci ca și în 1601 și ca și în 1602, asociatul lui veșnic la înfrîngere. Iar, pentru Țara-Românească, Radu Șerban, fiu, poate bastard, de Basarab, din rasa lui Mihaï-Vodă prin urmare, se frămînta cu Turcii lui Radu Mihnea și Polonii lui Simion Movilă, oameni cari nu se luptau pentru Domnia lor miluită.

În ce chip îi impresionaŭ pe acești Voevozi, atît de deosebiți prin însușirile lor, schimbările din Ardeal, *reimperialisarea* provinciei în 1602?

În 1600, izbutind să înlătore pe Mihaï, Polonii avuse să aleagă între doi candidați: unul, un fiu al lui Petru Cercel, un nepot de frate decî al Domnului învins, ajuns cine știe cum în Polonia: Dumitrașcu-Vodă¹; iar cel de-al doilea, fratele Domnului moldovenesc, Simion Movilă. rîvnia situația domnească a fratelui său și, știindu-se cu tot atîta drept pentru a purta o coroană ca și acesta — adecă nici unul —, doria să fie și el miluit de Zamoyski, și bunii prieteni ai acestuia la Constantinopol, cu un «Palatinat» său un «Voevodalic», în locul «rebelului» de Mihaï.

Simion fu preferat, și cancelariul polon trebuie să fi văzut cu mulțămire o îndeplinire a visurilor sale de tutelă până la Dunăre și Tisa, pe care o credea trainică. În Moldova Ieremia, în Muntenia Simion, în Ardeal Sigismund, peste Dunăre Turcii, peste Nistru Tătarii: numai creaturi și aliați. Era o realizare a planurilor de egemonie orientală ale marelui rege Ștefan Báthory, pentru amintirea căruia Zamoyski arăta o evlavie deosebită și pe care, cu un rege ce avea atîtea interese în Suedia și atît de puține simpatii în Polonia, se simția chemat poate să-l urmeze și pe tron.

Așa se întemeie tripla alianță de vasali. Sigismund, res-

¹ V. Iorga, *Un pretendent la tronul muntean · Dumitrașcu-Vodă Cercel, n Omagiu Maiorescu*, p. 154 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV¹, p. 161.

tabilit în drepturile sale de stăpînitor și suveran, devenit iarăși, prin sprijinul raiterilor leșești, «principe al Ardealului, Moldovei și Țerii-Românești», era să vegheze asupra fraților Movilă, ce-î cîrmuiau «voevodatele», iar el însuși era să se miște după impulsul merit de la acela căruia-î datorîa tot.

Dar mai erau încă Imperialii, cu încetineala lor îndărătnică, mai era Mihaî, cu cît avea să răzbune și cu cît putea să biruiască, și mai era și acel Basta, om rău, dar bun general.

Se știe cum oștile lui Rudolf pătrunseseră în Ardealul care rechemase pe Sigismund și cum vitejia lui Mihaî și știința lui Basta cîștigară lupta de la Goroslău, aruncînd pe Sigismund în dureroasa rătăcire a pribegiei. Ardealul deveni iarăși împărătesc, de fapt ca și de drept, și orașul care ținea mai mult la dinastia națională a Báthoreștilor, Clujul, cu burghesia lui mai mult maghiară, trebui să primească Polonii și Nemții generalului german.

Cum se puseră în mișcare trupele imperiale pentru răscumpărarea Ardealului, aceia dintre Munteni cari erau credincioși lui Mihaî, începură să se pregătească de răscoală. În fruntea partidei militare se găsea doi foști regenți în Moldova: Udrea Banul și Negrea Clucerul, și Stoichiță Postelnicul. Ei fură prinși că uneltesc ceva, și Simion, setos de sîngele unor dușmanî cari nu-î pieriau d'innainte, îi tăie pe toți trei, sau măcar pe doi dintre dînșii, în Maiu 1601¹. Dar aceasta zăbovi numai izbucnirea răscoalei contra «Moldoveanului», «Turcului», «Polonului» de Simion-Vodă, A doua zi după biruința sa de la 3 August, din lagărul sîngeros de la Goroslău, Mihaî scrie Împăratului despre ridicarea de steaguri întimplată în Țara-Românească și care adusesese, la 24 Iunie, fuga lui Simion străinul². El se retrăsese la Buzău cu 6.000 de oameni, fusese răspins și de acolo și bătut

¹ Cf. art. *Băleanu* din Hasdeu, *Magnum Etymologicum* și Iorga, *Basta și Mihaî Viteazul*, p 53 și urm.; *Scurtă istorie a lui Mihaî Viteazul*, pp. 107-8. Pe Stoichiță-l găsim în 1604 (Hurmuzaki, IV¹, pp. 368, 405).

² Scrisoarea în Hurmuzaki, IV². «24 ale luniî trecute» e Iunie, Mihaî gîndindu-se la stilul vechiu.

lingă Focșani, iar revoltații, cu alți 12.000, mai mult «oști ale Mehedinților», stăpîniau țara ¹.

Revolta fusese făcută, firește, în numele Domnului legiuit, din sînge băsărăbesc și întărit de amîndoi Împărații: în numele lui Mihaî, care se dovedi în curînd a fi tot Viteazul de odinioară. Dar Voevodul din nou învingător fu ucis, înainte de a se încheia luna, și atunci lucrurile se încurcă, în Țara-Românească, dacă nu în Ardeal.

Movileștii erau oameni dintre aceia cari nu dușmăniau pe față, și a se mai închina unui stăpîn, nu li era greu. Dar supunerea lor nu putea fi primită, pentru că prea mult păcătuisese, din porunca patronului din Polonia. În 1600, Sigismund trăise în Moldova, unde se înfățișase ca tovarășul de luptă, ca fratele de cruce al lui Ieremia-Vodă. În 1601, la dieta ardeleană se presintă ca sol al Domnului Moldovei Vistiernicul Damian, și el fu acela prin care Sigismund își negociè întoarcerea ². Fugarul veni din Moldova, unde Ieremia-i gătitise un culcuș la Botoșani. În timpul scurtei sale Domnii, Báthory fu încunjurat de sfetnici și oșteni moldoveni. Steaguri cu paloșul Movileștilor fură smulse din mîna luptătorilor în lupta care răpi iarăși stăpînirea din mîna lui Sigismund ³. Și în același război se bătuse pentru Turci, Poloni, și omul unora și al altora, soldați, dintre aceia cari primiau plata de la noul Voevod Simion.

Trebuia decî un nou Domn, venit din lagărul împărătesc și cu credință față de Împăratul. Un astfel de Domn ar fi fost Marcu-Vodă, fiul lui Cercel, «ein feiner Jüngling», scrie mai târziu Basta ⁴, un strașnic căpitan de haiduci, mare în război și pradă. Sau chiar copilul Petrașcu, odinioară Nicolae-Vodă al Țerii-Românești, creatură blîndă, pe care-l în-

¹ Hurmuzaki, IV², p. 38, n° 34 (raport venețian din Constantinopol).

² Cf. solia din 1604 a lui Ieremia-Vodă la Basta, în *Monumenta comitatus Transylvaniae și Socoteliile Bistriței*, în Iorga, *Studii și documente*, I—II.

³ Steagul reproduș în Mika Sándor, *Weiss Mihály*, în colecția de monografii maghiară (Pesta, 1893, in 8°).

⁴ Hurmuzaki, IV¹, p. 333.

tîlnim din timp în timp tînguindu-se către Împăratul și binecuvîntînd numele patronului său Basta, cu minile pline totuși de un sînge ce trebuia să fie scump Domnescului cocon ¹.

Dar Muntenii hotărîse moștenirea lui Mihaî fără a mai întreba în Ardeal. În țară erau, cum am spus adesea, două partide, dintre care nici una nu voia să recunoască pe Simion, un isolat aproape, ce se menținea prin soldații poloni, ai lui Tarnowski, Sobieski și ai fraților Ioan și Andrei Potocki. Iubitori de egemonie turcească, acești conservatori ai epocei, cu frică față de primejdiile politicii creștine, își ceruse Domn la Constantinopol îndată după moartea lui Mihaî Viteazul, în August, și apoi în Septembrie, în două rînduri. Un ceauș veni anume pentru a cerceta dacă în adevăr Simion e un «tiran», dacă taie și stoarce bani și, «încredințindu-se» despre aceasta, făcu ca Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, să fie numit iarăși Domn al unei țeri ce se găsea în mîna altora, în Octombrie ².

Cînd acest nou pretendent la stăpînirea asupra Munteniei ruinate intră în Giurgiu, cu suita sa de Turci și cu ceaușul ce trebuia să-l puie în Scaun, Movilă se întorsese cu ajutorul Moldovenilor, Polonilor și unora dintre comandanții turcești ai cetăților dunărene. La 24 Iulie st. n., mai puțin decît o lună după scoaterea lui din Domnie, el izbutia să răspingă straja munteană la Rîmnic, și, peste cîte-va săptămîni, la 15 August, Tatarii cîștigară o nouă biruință asupra unui corp însemnat al acestora ³. Cîteva zile după aceasta, Mihaî, pentru care se dădeau luptele, era omorît, și aceasta aducea o nouă schimbare.

¹ Petiția lui Petrașcu s'a tipărit în Hurmuzaki, IV¹, p. 328 și în *Mon. comitatus Transsylvaniae*, p. 132. Scrisoare a lui inedită din Făgăraș, 18 August 1602, în documentele la Prefață. Cf. și studiul d-lui Slavici asupra familiei lui Mihaî, în *Vatra*, I.

² Hurmuzaki, IV².

³ Pentru luptele din Iulie-August, Hurmuzaki-Bogdan, II, pp. 53, 58 (scrisori ale lui Ieremia-Vodă). Cf. răsunetul acestor fapte la Constantinopol în rapoartele venețiene din Hurmuzaki, IV².

«Boierii cîți aŭ fost cu Mihaiŭ-Vodă» spune cronica ¹, întemeiată pe tradiție, trecură munții. Toți, fără îndoială că nu, căci Basta-ŭ împutinase sau îi oprise la el. Dar atîția cîți erau dispuși a face în țară politică imperială ².

Ei trecură pe la Cîneni, și în munții de de-asupra Curții-de-Argeș, la Cîrstienești, își făcură un lagăr ³. De aici apoi se coborîră, ca o mică oștire, în șes, unde dădură mîna cu revoltații. Aceștia, la auzul celor întîmplate, își dădură un Domn.

Cine erau ei și cine era Domnul lor?

În istoria de lupte a lui Mihaï Viteazul, unul din cele mai însemnate roluri, ca soldați și negociatori, îl joacă frații Buzești, strălucită treime de viteji chibzuiți: Stroe, Radu, Preda. Întemeietorii de biserici, stăpînitori de moși cît un principat de întinse, ei aveau un venit de 60 000 de scuzi pe an și erau priviți cu dreptate ca cei mai bogați dintre toți boierii Țerii-Românești, unde boierimea, și boierimea bogată, nu era atît de rară ca dincolo în Moldova. Populari erau, prin prestigiul avuțiilor, ca și al însușirilor personale ce aveau, și una din cronicile ce înșiră biruințele și nenorocirele lui Mihaiŭ-Vodă, inspirată de Buzești, li dă locul d'întăiu în povestire ⁴.

În Mai, Simion nu-ŭ va fi putut urmări în adăpostul lor din Oltenia, unde li erau moșiile cele mai multe și puterea cea mai mare. În Iunie, partida militară, dorită de biruință și de pradă, își văzu în ei frunțașii și căpeteniile. Coroana fu oferită lui Stroe, cel mai mare din frați, dar el fu destul de cuminte ca s'o refuze. Obiectă că e prea tînăr pentru această grea sarcină, și trecu cîntea și răspunderea asupra

¹ *Magazinul istoric*, IV.

² După omorul lui Mihaï Viteazul, Curtea din Praga scrisese acelor boieri munteni pe cari și-ŭ presupunea prietenii: Buzești, Mitropolitul, Vistierul Andronic, Teodosie Log., Udrea Banul, Stoica Post., Radu Post., Bărcan Log., Șerban Păharnicul (Viena, *Staatsarchiv, Turcia*, Iulie-Dec. 1601, foi. 271 și urm.).

³ Cronica țerii

⁴ Cea menționată o cuprinde. Cf. excursul despre cronicile muntene în a mea *Ist. a lit. romîne*.

altuia. Acesta, care, primit de Buzești, deveni prin acest fapt Domnul soldaților, se chema Șerban, și era «unchiul după mamă» al Buzeștilor¹. Servise ca boier pe Mihaï și ocupase în Divanul lui locul de Mare-Paharnic². Era un bun ostaș și un om de o vîrstă mai matură: pretindea că în vinele lui curge sîngele Basarabilor și se intitula nepotul de fiu «al unui răposat Basarab», care nu poate fi decît Neagoe. Gîndindu-se la cine știe ce fapte din trecut, el luă numele de Radu-Vodă.

Radu-Vodă Șerban ar fi avut nevoie, în greaua lui situație din August, de sprijinul acelora pentru cari, ca ostaș, își simția simpatia, de sprijinul vecinilor săi, Imperialii din Ardeal. Îl va fi cerut, de sigur, de la început.

Dar și Basta avea, tocmai atunci, greutatea din cele mai mari. În iarnă, Sigismund constatase că omul Împăratului poate fi dat afară din provincie. După Goroslău, el făcu din nou experiența, iarăși cu ajutorul Turcilor și Polonilor. Fugise în Moldova, la Neamț, apoi de acolo trecu în Bacău, la Trotuș, unde se găsea la 29 August, zece zile după omorul lui Mihaï. Iar la 31 August el apărea supt zidurile Brașovului, unde intră, după neapăratele negocierii și asigurări, la 6 Septembrie³.

În sfîrșit, și Sigismund avea noroc către acest sfîrșit al carierei sale. Basta n'avea nici soldați destui, nici bani cîți îi trebuiau, nici aderenți sinceri. Imperialii nu putură pătrunde până la Brașov. Sibiiul, abia părăsit de Basta, fu atacat de Sigismund, iar Bistrița cucerită în Ianuar 1602. Clujul fusese încunjurat pentru recenta-i poticnire din credință, iar Mediașul ocupat; Ștefan Tholdy izbutise prin dibăcie a pătrunde în Sighișoara. Iar Basta, ieșind din tabăra unde

¹ Refusul lui Stroe e pomenit și în Memoriile lui Basta (Spontoni, *Historia della Transilvania*, pp. 188-9; cf. *An. Ac. Rom.*, XX, p. 488 n. 2 saș Arch. din Neapole, *Carte farnesiane*, 129).

² V. și Papiu, *Tesaur*, I, p. 389.

³ Datele se află în corespondența bistrițeană inedită (côpii la Ac. Rom.) și în *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltarâdinum*, I, pp. 191, 193-5.

se închisese la Deș, avuse parte numai să citege Gilăul (Gyalu), unde aștepta liberarea, de la un astfel de liberator, tinărul Voevod Petrașcu, și Almașul lui Csáky¹. Restituția lui Radu-Vodă rămânea să se facă în timpuri mai bune.

Acestea nu zăboviră prea mult. Ieșind din adăpostul său, Basta veni să răzbune onoarea armelor imperiale. El încunjură Bistrița cu trupele peste care Împăratul îl numise, la 20 Ianuar, comandant general². Și încă în Februar el putea să anunțe la Praga că Sigismund, înspăimîntat, descurajat, a primit să negocieze pentru o nouă cedare a Ardealului în schimbul unui echivalent convenabil. Un armistițiu fu încheiat în curînd, prin care Imperialii căpătau toată țara la miază-noapte de Mureș și Arieș, cu Clujul din nou părăsit de favoritul lui, și cu Bistrița, care trebui să se răscumpere³.

Astfel reîncepuse războiul pentru dominația asupra Ardealului. Odată cu dînsul, neapărat, începea și acela pentru tronul Țerii-Românești. La 2 Octombre sosia la Brașov steagul turcesc pentru Sigismund Báthory. Purtătorul trecu prin Iași la sfîrșitul lui Septembre, Muntenia găsindu-se încă în mîna Buzeștilor⁴. Am spus mai sus cum un alt ceauș poate făcu în aceeași lună o cercetare asupra purtării lui Movilă, care-i aduse înnainte de sfîrșitul lunii înlocuirea prin copilandrul Radu Mihnea.

Acesta era omul Turcilor, dar Sigismund era mai ales al Polonilor. El voiă mai curînd pe Simion Movilă, care, primind ajutoare polone, supt Ioan Potocki, veni să-și recapete Scaunul. E o expediție pe care o cunoaștem numai neîndestulător, și poate o expediție fără lupte importante, o primblare militară, contra unui dușman fără elemente serioase de împotrivire. La 29 Septembre se afla la Brașov despre înnaintarea lui Simion, care opri invasia, proiectată, a Muntenilor în Țara

¹ V. cronicile orășenești, în colecțiile Kemény și Trauschenfels, după *Chron. F.-L.-Olt.*, precum și după Symigianus (ed. Mildenberg) și Wolfgang Bethlen.

² *Mon. comitalia Transsylvaniae*, la această dată

³ Cronicile citate.

⁴ Cf *Chron. F.-L.-Olt.*, p 197 și Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 65.

Birsei. Cu el erau Turci și Tataři, cari prădau strașnic. La 6 Octombree se dădu o luptă, și boierii fură învinși, dar nu hotărîtor. Aceasta îndemnă pe Basta să trimeată în ajutorul învinșilor pe viteazul căpitan Mîrza, Mîrza cel Mare. El veni pe la Sibiiu, cu Haiduci, dar trebui, în curînd, să ieie învins drumul Turnului Roșu, pentru a găsi la întoarcere alți dușmani¹. La 1-iu și 5 Novembre, biruitor, Simion-Vodă se găsea la Pitești, după ce curățise tot latul Munteniei Mari de «răsculați». Iar, la 6 ale lunii, rămășițele armatei Buzeștilor, sau aceia dintr'însa cari nu se puteau pierde în mulțimea capetelor plecate după înfrîngere, se găsea, în număr de vre-o 4 000, cu Domnul în frunte, în tabăra lui Basta².

Aici se făcu, în acea zi de 6, jurămîntul lui Radu către Împărat. Și un trimis al lui, Stroe Buzescu, boierul care refuzase Domnia, pleca la Curte, pentru a cere de la puternicii de acolo ajutor, subsidii, diplomă și locuri de adăp st, ca pe vremea credinții către Împărăție a lui Mihael-Vodă.

Asemenea cereri de ajutor și sprijin au fost adresate, de sigur, și lui Basta. Dar generalul imperial, deși era dispus să restituie în Domnie pe vasalul german, avea și altele de făcut. Căci apariția lui Sigismund făcuse minuni și data aceasta între conaționali pe cari de atîtea ori îi vinduse și schimbase. Din Brașov, «principele Ardealului» plecase spre Cluj pentru a-l smulge lui Basta, și sprijinitorul său Csáky pornia, la 3 Novembre, să-l găsească, împreună cu o oaste de 6.000 de Tataři, Cazaci și Poloni, culeasă în bună parte din principate, din jurul celor doi Movilești³.

Radu-Vodă și cei 4.000 de Romîni ai Buzeștilor se aflau în tabăra Imperialilor. Și, văzînd că de nicăiri nu se pregătește un atac nou, știînd pe Sigismund descurajat cu totul în Deva, i se păru lui Basta că a venit momentul ca Radu să-și capete

¹ *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 196-7. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, la această dată.

² Aceiași cronică brașoveană, pp. 198-9, Hurmuzaki-Bogdan, I. c. (scrisori ale lui Simion)

³ Asupra retragerii lui Radu și soliei, v. Hurmuzaki, IV¹, Oct. 1601.

⁴ V. mai ales *Chron. F.-L.-Olt.*, p. 198 și urm.

țara. Spre a-î arăta că în zădar plînge soarta sa, a boierilor și a familiei sale, i se dădură Unguri și regimente de Valoni, supt comanda unui căpitan de aceeași nație, Boulet. Toată oastea se ridica la 10 sau chiar 15.000 de oameni. Și expediția era aprobată și de Împărat, care se arătase mulțumit cu recunoașterea lui Radu. Dar Stroe Buzescu, primit în audiență abia la sfîrșitul lui Februar, cu toate că sosise încă din Octombrie, nu putu să participe la această campanie din Mart 1602¹.

Ea fu fără de noroc. Când năvălitorii se coborîră de la munte, de către Moldova, Simion era cu totul stăpîn peste țară. Adversariul lui, Radu Mihnea, nu putuse face, în adevăr, nici o ispravă. În Decembrie 1601, el înnaintă, ce e dreptul, în direcția Bucureștilor, unde intră ceașul pentru a lua în stăpînire Scaunul, dar aici se opriră toate progresele. Pașa de Silistra, Ali, care trebuia să ajute pe Radu, fusese cumpărat de Simion, și, cînd el fu înlocuit, în Ianuar, era prea târziu. Ceașul se întoarse la Giurgiu, și Domnul cel nou, totdeauna nenorocit, nu putu să mai iasă din cetate, supt zidurile căreia se înfățișară, în Ianuar, cîteva sute de Poloni. Cînd aceste știri ajunseră la Poartă și inutilitatea ridicării unui alt Voevod de la Turci în fața lui Simion apăru limpede tuturor, Simion fu din nou întărit, către sfîrșitul lui Februar. Rușinea rechemării lui Radu fu acoperită supt masca unei concesiî făcute prietenilor poloni².

Movilă era decî Domn legal și de fapt peste Țara-Românească la intrarea lui Radu în regiunea munților. Acesta nu merse mai departe decît cea d'întăiu vale ce i se deschise înnainte. De jur împrejur roiaș stoluri de Tatarî, chemate de Ieremia și de Simion, cari se fac însă a nu ști nimic, în scrisorile lor către Poloni, de sosirea unei oștiri ca aceasta.

¹ Cf. cronica citată, Hurmuzaki, IV¹ și VIII. Expediția e povestită în Memorile lui Basta, cu multe amănunte. V. și scrisorile ce reproducem în «Documentele la Prefață». Cf. un act de la Simion, în Hasdeu, *Cuv. den Bătrânî*, I, p. 113 și Șincai.

² Toate lămuririle se află în Hurmuzaki, IV² (rapoarte venețiene din Constantinopol; se dau și scrisorî ale lui Radu Mihnea către bail) și, cîteva, în documentele polone din Hurmuzaki-Bogdan, II.

În Memoriile lui Basta se poate afla, cu toate amănuntele, frământările petrecute în acele zile de primăvară, aici, într'un unghiū de munți. La urmă, Radu și Mentorul său, Boulet, se crezură fericiți că pot ieși din căpcana în care căzuse. Îi scăpase Mirza, care, cu Moldovenii și Haiducii săi, ocupase, înaintea Tatarilor, trecătoarea ce ducea în Ardeal.

În urma acestei încercări zădarnice, Buzeștii își despărțiră pentru moment interesele lor de ale lui Radu. Unul nu se arăta norocos, ei încercară atunci cu altul, cu cel tânăr de la Giurgiu, care stătea bine și cu Turcii, cu toate că ei îi luase demnitatea pe care nu și-o putea menține. Din nou, în Mart, călăreții dușmani apărură, cu Delimarcu, supt zidurile Giurgiului, însă, data aceasta, ful lui Mihnea știa că n'are de ce să se teamă de dînșii. El se făcu a ieși la vînat și căzu în mijlocul oamenilor puternicului Stroe. Copilul furat de vrăjmașii cu orî ce preț ai lui Simion luă în cea mai mare grabă drumul Olteniei. Aici aștepta, gata, «oastea Mehedinților», care nu se putuse reuni, cum era planul, cu Valonii și haiducii lui Basta.

Dar Simion avea noroc. În potrive pușinelor trupe moldopolone ce se găsiaū în Oltenia stătea o frumoasă oștire, în care se cuprindeaū și 2.000 de veterani ai lui Mihaï: Sîrbi pe jos și haiduci. Însă, dacă pedestrirea era bună — și în adevăr ea zgudui pe dușman —, călăreții erau prea ușori, prea slabî pentru ca să reziste acelor pe cari-i comandaū Orăș și Nistor Ureche, boierii ai lui Ieremia-Vodă. Și aici, în șes, la Crețeștii olteni, ca și dincolo, în creștetul munților, adversarii lui Simion pierdură lupta (15 Mart). Ei fugiră, pierzînd douăzeci și cincî de steaguri, iar noua lor căpetenie, Radu, apucă drumul care ducea la Dunăre, unde va fi dat Turcilor lămuririle ce va fi crezut de cuviință asupra aventurii sale între creștini și soldați¹.

¹ Furarea lui Radu și lupta de la Crețești se află povestite în Hurmuzaki, IV² (după știrî de la Radu) și în aceeași culegere, *Supl.* II² (Hurmuzaki-Bogdan, II) (informații de la Simion și ofițerii poloni).

Buzeștii trebuiră decî să se întoarcă la vechiul lor ales, căruia însă nu-î mergea mai bine. De la hotarul pe unde se strecurase, el apucase drumul Bistriței, și la Vașarheiū fu lovit, în trecere, destul de rău, de Moise Székely, aderent al lui Sigismund și unul din factorii de căpetenie ai restabilirii lui. Basta crezu de cuviință să poruncească răzbunarea acestei înfrîngerî, dar nici de astă dată Radu și Valonul său nu putură să aducă vești bune de biruință. Vedem la 19 Mart pe Voevodul fugar scriind Împăratului, din lagărul de la S. Marghita, lângă Mureș, fără a pomeni însă nimic din cele ce se întimplase. Acestea se duse să le spuie din gură Boulet, pe care-l găsim la Curte în April ¹.

Valonul, care era de părere că țara vrea mai bine pe fiul lui Mihaî, primi bani pentru cauza lui Radu. În măsură ce lucrurile mergeau mai bine în Ardeal, perspective mai sigure de Domnie se deschideaū pentru dînsul. Supt impresia neizbîndeî lui — el care plecase cū siguranța că «va goni pe Simion» —, Voevodul se dusesese să se ascundă în Beiuș, unde era în April ². Dar, cînd Basta dădu, în Maiū, un prînz la Satu-Mare, unde aștepta rezultatul negocierilor dintre Sigismund și comisarii împărătești, trimiși pentru a-l aduce la o nouă cesiune, — Radu fu unul dintre oaspeți, și generalul imperial anunță hotărîrea sa nestrămutată de a-l duce iarăși în Scaun ³. În Iunie, Împăratul, din parte-î, încuviința să se trimeată, prin Carpați saū pe la Mehadia, trupe cu Domnul dat de dînsul Muntenilor ⁴.

În Iulie însă, Sigismund era silit să puie capăt tergi-versărilor sale de om cu gîndul nesigur. Acei ce voiaū cu orî-ce preț să-î apere tronul, Moise Székely și Zelestey,

¹ Aceste ciocniri sînt pomenite în Spontoni (Memoriile lui Basta). Altă mențiune, confusă, în *Chron. F.-L.-Olt.*, I, p. 205. Scrisoarea Voevodului în Hurmuzaki, IV². Mențiunea soliei lui Boulet, *ibid.*, VIII și Innsbruck, *Statt-haltere-archiv, Ambraser Akten*.

² Springer către Archiducele Maximilian (Viena, 17 April 1602)

³ Scrisoare din Satu-Mare, 21 Maiū 1602, reproducă într'o cronică tipărită la Kemény, I, p. 242.

⁴ *Mon. comutalia Transsylvaniae*, la această dată.

fură cu totul bătută pe Mureș, lângă Alba-Iulia¹. Și, după o întâlnire cu Basta în castelul princiar din Vinț, el lua ultimele măsuri de plecare. Se ducea în acest chip, după o nouă bătălie pierdută, în exiliul unde era să-l țintuiască boala până la o moarte obscură, care nu întârzie².

Plecarea lui Sigismund și supunerea momentană a principatului însemna readucerea lui Radu în Țara-Românească.

Ieremia-Vodă, ocrotitorul, cam rece însă, al fratelui său, credea că Domnul Buzeștilor va veni pe la Mehadia, pe unde intră mai târziu Matei Basarab. Cronicile brașovene arată însă foarte cu de-amănuntul cum s'a petrecut lucrul. În Iulie, Mirza și Buzeștii pleacă din Sibiiu spre Țara-Românească. La 22 ale lunii, în fruntea a câteva mii de ostași, ajunge Radu însuși la moara de hîrtie de lângă Brașov, unde se oprește prădînd. A doua zi, el pleacă spre munți, tot prădînd, și înaintea până «la satul Nen, la poalele Carpaților». În August apoi se înfățișează Basta, împrumută bani de la Brașoveni și trimite, în sfîrșit, pe Radu, cu 25.000 de soldați, în Țara-Românească³.

Oastea de năvălire se alcătua, ni se spune, din 3.000 de lănci germane, 10.000 de pedestri, din Haiduci⁴, cumpărați cu cei 100.000 de taleri dați de Împăratul, și dintr'o mie de oameni oaste de strînsură. Nu știm cît avea Simion pe lângă dînsul, dar comandantul trupelor lui polone, îmbolnăvinduse, plecase, lăsînd în loc pe fratele lui, Andrei Potocki, care se dovedi un om incapabil. În fine, acești auxiliari, de la bunăvoința cărora atîrna tot, nu erau plătiți, și nu voiau să se lupte serios.

Așa încît, într'o întâie luptă la Teleajin, care văzuse nenorocirea lui Mihai Viteazul, straja polonă fu bătută. O încercare de ofensivă a învinșilor, în direcția Ploieștilor, nu iz-

¹ La această luptă ieau parte și Romîni, mai ales Moldoveni (Basta către ambasadorul spaniol; 3 Iulie 1602. Milan, *Bibl. Ambrosiana*, S. 115 sup., fol 85).

² Cronica citată a lui Symigianus.

³ *Cron. F.-L.-Olt.*, p. 207 și urm.

⁴ Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 194.

buti. Învingătorii pătrunseră, arzînd, în partea sudică a Moldovei, și înaintea lor Simion se retrase, la Tecuți, la Bîrlad, la Vaslui, până, la 8 Septembrie, bietul om se găsea la Tîrgu-Frumos, unde nu merseră să-l caute ai lui Radu Șerban ¹.

Dar bietul om era și un om rău, gata să sacrifice orîce — ca și întregul lui neam, până se stîNSE în lupte nelegiuite — pentru gloriola unei Domnii de umilință reală. La 1-iulie August, bolnavul Ioan Potocki trecu Nistrul pentru a drege, dacă se putea, lucrurile, stricate prin boala lui fără vreme. Însă relațiile cu Polonia nu mai erau acum aceleași ca odinioară, pentru frații Movilă. Ei erau învinovați că nu vreau să plătească acelor ce-î slujesc, că vreau să aibă tot fără a da nimic, că urmăresc fiecare scopuri egoiste. Pentru soldă, pentru stăpînirea Hotinului, erau neîncetat certe, cu atît mai amare în fond, cu cît forma era mai rezervată. Unii dintre Poloni începeau să se căiască de sprijinul dat până atunci lui Simion. O ligă se formase între soldați pentru a cere bani înainte de a salva din nou tronul răului datornic.

Deci, în Poloni, cu toate că mai venise un general, Sobieski, era slabă nădejde pentru Domnul muntean gonit. În Ieremia tot așa. Pe dînsul însuși îl amenința Marcu-Vodă, care adunase vre-o 10.000 de oameni în Sălagiū, prin Maiu, pentru a ataca Moldova. Viteazul pretendent fusese oprit de Basta pentru a nu se ațița din nou Polonia, ca în 1600, cu toate că, încurcați în Suedia, ei erau acum mai puțin periculoși decît atunci. Ceia ce nu-l împiedecă de a veni la Radu-Vodă și de a se coborî împreună cu acesta, în August ².

La cine se putea adresa Simion? La Turci? Dar aceștia aveau iarăși pe Radu Mihnea. În Iulie, partida turcofilă dintre Munteni îl ceruse din nou, cu stăruință, până și de la Hanul, aflatînd că altfel și boierii credincioși Împăratului turcesc vor trece la Radul Nemților. Și, în adevăr, mai mult pe ascuns,

¹ Toată istoria acestor lupte se reconstituie din corespondența polonă (Hurmuzaki-Bogdan, II)

² Hurmuzaki-Bogdan, II.

dar, ori cum, Radu fusese iarăși trimis să mai cerce norocul, așa de rău pentru el până acum ¹.

Maî rămîneau doar Tatarii, aceia ce ținuse de atîtea ori în loc pe Mihai Viteazul, acei ce culesese în ultimii ani zeci de miî de robî din Țara-Românească, prietenii mai răi decît cel mai rău dușman. La dînșii se adresă Simion. Hanul era chemat la oștirea Serascherului ce mergea în Ungaria, și Simion se rugă pe lîngă acest «Țar» mongolic pentru onoarea unei visite, cît de scurte...

Frica de Tatarî cari ar veni să ajute pe Sigismund și să zădărnicească negocierile cu nesigurul personagiu stăpînia pe creștinî încă de mult, din primăvară. În Maiu se afirma că ei aû și trecut, că sînt 150.000, că vor apuca drumul spre Silesia, Ardeal și Țara-Românească. La 10 August, Pezzen, fostul comisariu din Ardeal, afirma că Hanul a și sosit la hotarele moldovenești ².

Această știre era adevărată. Tatarii trebuiau să ajute pe Turci în marea campanie pe care noul Vizir, Albanesul Hasan, o începuse pentru a smulge Imperialilor ce cîștigase supt predecesorul lui, pașnicul Ibrahim, și pentru a ajuta elementele dușmane creștinilor, din Ardeal. Ei se puseră în mișcare cam o dată cu oștile coreligionarilor lor, dar nu ajunseră să găsească pe aceștia nici supt zidurile Albei-Regale, care fu recucerită, nici supt ale Pestei, care rămase Imperialilor.

Causa era că-î oprise Simion, nădăjduind ca printr'inșii să-și capete iarăși Scaunul, totdeauna cîștigat de alții, înpotriva țerii. La 13 Septembrie, el plecă în spre tabăra acolo pe cari, nici Polonii nu-î puteau privi altfel decît ca pe niște pustietori fără de lege. Avea cu dînsul numai 300 de Cazaci și ceva unele de război. Cu noiî săi aliați — și cei din urmă —, el ajunse după două zile la graniță, în Focșani ³.

Stăpîn peste tot Ardealul, unde abia începea să se răs-

¹ Hurmuzaki, IV².

² Corespondențe inedite, în Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambrasers Akten*.

³ Hurmuzaki-Bogdan, II.

pîndească zvonul despre înnaintarea lui Moise Székely, generalul bătut al lui Sigismund, — Basta ținea o dietă în Mediaș (—23 August) cînd el află despre primejdia ce-î amenința protegiatul. Era o surprindere pentru Radu, care se vedea așa de sigur în Scaunul său din Tîrgoviște, încît împrumutase Germanilor un ajutor de 4.000 de oameni. Cu cît se așteptase mai puțin la o întoarcere a lui Simion, cu cît avea la îndămină mai puține mijloace de apărare, — abia 16.000 de oameni —, cu atît mai stăruitor se adresă el lui Basta pentru a fi mîntuit prin înfățișarea acestuia de atacul Tatarilor lui Gazî-Ghiraî și al Moldovenilor lui Ieremia, — ce nu erau să vie, aceștia de pe urmă.

Din partea lui, Basta își dădea seamă cîtă însemnătate avea pentru el păstrarea în credință a Țerii-Românești, de unde se închideau pasurile și se deschideau perspective de jaf către Dunăre. Îi trebuia să fie sigur de această țară, și de aceia refusă, în toamna lui 1601, ofertele de împăcare ale lui Simion, precum înlătură, în vara anului următor, propunerile lui Ieremia. Știa bine că în Movilești, chiar învrăjbiți pentru moment cu comandanții poloni, nu se poate avea încredere : în același timp cînd se făcea a dori prietenia lui Radu, Ieremia îndemna pe Secuî să se răscoale în potrive Imperialilor, și scrisorile secretariului său pentru aceasta fură și prinse¹. Gîndul Germanilor era să mîntuie, la cel d'întăiu prilej favorabil, și cu vecinul cel rău din Moldova, și de aceia se dăduse speranțe pentru viitor solieî moldovenești ce venise să se roage la Curte, cu multă căldură, pentru scăparea țerii de «tirania» Polonilor și a omului lor.

La 3 Septembrie, Basta era acum pe cale către Brașov, la Șinca-Mare. El sfătui pe Radu să răspundă lui Ieremia, care-î scrisese despre un complot tatar pentru a-î schimba pe amîndoi, că de așa ceva n'are frică, precum n'are încredere în cine nu i-a dat dovezi pînă acum că și-a schimbat inima dușmănoasă. Pentru a face ca faptele să răspundă acestor

¹ Scrisori ale lui Basta, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documente la Prefață. Cf. *Chron. F.-L. -Olt.*, p. 211; Spontoni, p. 219.

cuvinte mîndre, Basta trimise Domnului muntean pe Mîrza cu cîteva mii de Moldoveni și haiduci, 3.000 de Secuși și o mie de lanțe din Ardeal cu Marcu-Vodă, pretendentul la tronul Moldovei. La 11, generalul imperial ajungea însuși la Brașov și strîngea, pentru orî-ce întîmplare, alte trupe ¹. La 14, Radu se găsea încă la Tîrgoviște și scria Împăratului fără a pomeni un singur cuvînt despre marea furtună ce stătea să se abată asupra-i ².

Dar probabil în aceiași zi îi veni vestea că Secuiul Petru Konkoly, șeful străzii sale, care avea vre-o 8.000 de oameni, a fost bătut foarte rău de o ceată de Tatarî, cu mult mai puțin numeroasă. Începînd a prinde frică pentru rezultatul războiului, el trimise în cea mai mare grabă o solie de doi boierî pentru a cere lui Basta să vie. Acesta se coborîse la 16 pînă la Preașmăr, și de aici porni la 19 ale lunii un ajutor de trupe alese, mai mult Valoni, cu cei doi frați Cavriolo, dintre cari Toma avea și comanda. Companiile de pedestri, deprinși să apere un lagăr, ajunseră «în gura Teleajinului», la Teișani, unde se retrăsese Radu, la 20 Septembrie, și fură primite ca niște mîntuitorî.

Ordinul lui Basta, care-și rezervă să vie și el cînd va fi de nevoie, era să nu se caute o luptă, nici să se primească, ci să se facă șanțuri: *trincerarsi*. Un șanț lat fu săpat, prin urmare, în față, pînă ajunse să se razime de munți și să fie apărat de păduri nestrăbătute. Un altul, la spate, era menit să asigure de o încunjurare a dușmanilor, și Marcu Voevod fu ales ca să-l apere. Cercetași poloni, oameni deprinși să culeagă știri fără a fi văzuți, să facă rău fără a se pune în evidență, căpătară misiunea să observe drumul ce venia de la Tîrgoviște.

Hanul sosi la 22 sara. Avea vre-o patruzeci de mii de călăreți, cîți nu mai avuse ocazie să vadă vre-odată soldații străini ai lui Radu-Vodă, dar pedestri erau de tot pușini, ceva peste o mie. Și aici era slăbiciunea năvălitorilor.

Dar pentru ca această slăbiciune să folosească creștinilor, trebuia ca aceștia să se ferească de lupta în șes, unde-î

¹ Corespondența citată a lui Basta și *Chron. F.-L.-Olt.*, pp. 211—2.

² Hurmuzaki, IV¹ (scrisoarea lui Radu).

chema minia pentru insulte, dorința de răzbunare pentru pradă și speranța de a se îmbogăți din jaful jefuitorilor. Fără a mai vorbi de mândria fiecăruia și de dorința de a se face cunoscut prin vitejie Voevodului.

În ziua d'întăiu, la 23, cei din lagăr nu se putură răbda cu totul să nu iasă la harță. Un deal ce stătea la mijloc fu rînd pe rînd cucerit de unii și de alții, ce-și încurau caii pe coastele lui ușoare de suit. Tatarii căzură destui, de fierul haiducilor, ca și de gloanțele Valonilor. Într'o frumoasă luptă dreaptă, voinicul Stroe Buzescu, boierul mai mare de cît Domnul, rătează capul unui cumnat de harem al Hanului, care crezuse să-l poată el răpune pe dînsul. Dar, cînd, adunîndu-și toate puterile, Tatarii fără de număr se năpustiră asupra Muntenilor și haiducilor, nimic nu li putu sta în potrivă și, măturînd arena de încercare, ei veniră să bată cu piepturile cailor de zidul sulitelor nemțești. De trei ori, ei porniră în acest îndărătnic asalt, dar fură răspinși până la sfîrșit.

A doua zi după aceste lupte de glorie și de mare primedie, oastea lui Radu, învățînd din ce văzuse și suferise, se purtă mai cu minte. Șanțul pe care-l împodobiau acuma furci pentru cine ar cuteza să-l treacă, nu lăsă pe nimeni din lagăr. Tatarii se perîndară în zădar, scoțînd chiote și împoșcînd cu ocări pe «fricoșii» ce se ascundeau. Nu li răs-punse nimeni decît gloanțele, care loviau drept pe cine dintre ei se apropia. La două după amiazi, această primblare zădarnică plictisi în fine pe aceia cari o făceau. Imensa călărime, renunțînd la biruință, unde nu putea să fie luptă, se întoarse pe loc și apucă drumul către Dunăre, în spre Silistra¹.

Pe acolo trebuiau să meargă — de cîtă vreme! — pentru a găsi pe Serascher. În Octombre, Tătărimea, care nu putuse

¹ Luptele sînt povestite în Memoriile lui Basta, în serisoarea lui Toma Cavriolo, din Hurmuzaki, VIII, în documentele ce tipărim în culegerea noastră. O scurtă, dar bună mențiune în cronica țerii. Cf. Trauschenfels, p. 288 : «Mogarenn, bey den Hugel». V. în fine, și foarte însemnata inscripție de pe piatra lui Stroe (Tocilescu, în *Col. lui Traian*, II, n° 33 Cf. *An. Ac. Rom.*, ser. I, X², p. 289 și urm. și Ștefulescu, în *Șezătoarea Sătranului și Amicul Poporului*, III, p. 124 și urm.).

curăți de dușmani Muntenia și străbate prin pasurile ardelene, se ducea astfel se întâlnească pe Vizirul Serascher, care, din partea lui, nu-și putu îndeplini gândul de a aduce pe Moise Székely în scaunul lui Sigismund Báthory. Din încercarea ce făcuse, se alesese Hanul cu câteva mii de oameni morți în văile Carpaților și cu pierderea cumnatului, pe care-l ducea cu sine, învălit în scumpe covoare. Iar Simion, asupra căruia cădea vinovăția întreagă, fu insultat de strașnicii săi aliați, «pus în fiară pe supt pîntecele calului»¹, și apoi aruncat în Moldova, cu o straajă de Tatarî, de la care de sigur că fratele său trebui să-l răscumpere, blăstămînd înrudirea costisitoare și visurile zădarnice.

Basta află îndată despre biruință, și poate că el o cunoscă înainte de a veni în tabăra biruitorilor. Avea, în adevăr, pe lîngă sine numai câteva sute de ostași călări, cu cari nu se putea bate toată mulțimea de Tatarî a Hanului. La 27, el se întorcea în lagărul său de la Preașmăr, cu convingerea, împărtășită și de alții, că Hanul a fugit de frica lui, și la 1-iu Octombrie, înainte de a pleca împotriva lui Moise, el trimitea la Curte veștile de victorie².

La Viena sosia în același timp aproape știrea că Marele Vizir, părăsind lagărul său de lîngă Pesta, a ajuns la Solnoc, și a plecat de acolo la 1-iu Octombrie spre Szarvás. El se îndrepta spre Lipova, de unde avea să pornească pentru a da Ardealul lui Moise Székely. Dar curierî din Buda îl chemară înapoi cu veștile lor rele, despre progresele Imperialilor, și restul anului fu pierdut într'o încunjurare care nu-și atinse scopul. Asediul Budei de Nemți, scăpă, prin urmare, pe Radu de Tatarî și pe patronul său de Turci³. Basta rămî-

¹ Crónica țerii.

² *Chron. F.-L.-Olt, l. c.*, și corespondențele citate

³ Cf. în raportul lui Tobia Vischer către Archiducele Maximilian, Praga, 28 Octombrie 1602: «Hetten die Unsrigen Ofen nit belegert, so wâr der Feindt in Sibenburgern und die Tartarn in die Wallachei gefallen und hetten Herrn Giorgio Basta in die Mit genomen. . . ». Știrile sînt luate din *Ambraser Akten* (inedite).

nea deocamdată în țara pe care pentru cea din urmă oară o cedase Sigismund Báthory și, odată ce Germanii s'au stabilit în Ardeal», crede și un ofițer polon din acel timp, nu se mai poate menține Simion în Țara-Românească¹.

Polonii știaă deci aceasta, și tot atât de bine o știa Radu Șerban, care vedea singurul său sprijin în Imperiali, și anume în Imperialii stabiliți dincolo de munți, în provincia de a cărei soartă era legată a țerii sale. Ca și Mihaï, marele său predecesor, el simți nevoia să deie o basă sigură situației sale prin încheierea unei legături scrise cu Rudolf și, ca și Mihaï iarăși, el era dispus să aducă serviciile credincioase, să se puie chiar în primejdia vieții pentru a-și asigura acea basă.

O solie fusese trimisă la Împărat încă din 1601, atunci când acel care-o trimitea era numai un fugar în Ardeal, dar un fugar în fruntea a 4.000 de ostași, deci unul cu care se putea sta de vorbă. Stroe Buzescu, în care unii Nemți de la Curte vedeau pe «fratele Domnului muntean», așa de strânsă era legătura între Radu-Vodă și aceia ce-l pusese pe tron, veni la Praga odată cu Carol Magno, spre sfârșitul lui Decembrie. Fu primit foarte bine și cu întreținerea lui știm că se cheltuiau o sută de taleri pe lună, dar nu-și avu audiența decât la 20 Februar. La începutul săptămîinii următoare, Stroe se întorcea înapoi, și din ce tratase el cu oamenii împărătești, știm numai atîta. că Radu ceruse un castel de adăpost în Ardeal (Ieciū) și că i se răspunsese numai prin asigurări de protecție și sprijin. Potrivit cu situația în care se găsia.

Radu încercă să-și recapete țara în Mart, înnainte de întoarcerea lui Stroe, și nu izbuti. Atribuind aceasta lipsei de bani, pentru care fusese trădat de auxiliarii săi unguri, el trimise din nou un ambasador la Curte, pe Valonul Boulet și poate, împreună cu acest străin suspect, și vre-un boier dintre ai săi. Data aceasta căpătă ceva: în Mart încă se plătiră solului, care plecă abia în April, 100.000 de taleri.

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 201 și urm.

Bani cari slujiră mult pentru îndeplinirea, în August, a planurilor de recuperare ale lui Radu.

Dar tronul lui nu se putea privi ca bine întemeiat până nu se hotăria lucrul cu Tatarii lui Simion. Am văzut la cât de puțină ispravă duseră marile lor pregătiri.

După ce Radu se asigură de plecarea dușmanilor săi, el restituie la 11 Octombrie lui Basta pe Mirza și haiducii împrumutați¹ și, venind poate în Ardeal anume pentru aceasta, el încheie cu dînsul un fel de înțelegere, care nu ni s'a păstrat în întregimea ei. Voevodul putea dispune de acum înaintea de un ajutor de 2.000 de Secuși, pe cari i-ar convoca după voie; de i-ar trebui însă mai mulți, s'ar adresa generalului guvernator. În schimb, Romîni ar veni ori-cînd, după dorința lui Basta, ca să-l ajute².

De sigur că în aceeași înțelegere se cuprindea și îndatorirea pentru Radu de a ținea pe Turci prin prădăciunile peste Dunăre care deschisese cariera de izbîndă a lui Mihai. Dar pentru aceasta trebuiau luate măsuri de siguranță și de stabilitate. Ieremia trimise, la începutul anului, o ambasadă la Basta, în dietă, pentru a recunoaște toate păcatele și a arunca vina celor întîmplate pe capul nenorocitului Sigismund care, înșelînd doi Împărați, putea să înșele și «un neam mai prost, cum sînt Moldovenii»³. Basta se făcu a crede în asemenea oferte, primi asigurarea că de-acum înaintea Voevodul va avea altă purtare și recomandă și lui Radu să trăiască în pace cu vecinul care nu mai putea să-i facă rău. Un corespondent al Archiducelui Maximilian pretinde chiar, la 17 Februar 1603, că Basta ar fi anunțat un tratat formal încheiat între cei doi Domni⁴.

În sfîrșit, la 2 Februar pornia o nouă solie la Împăratul, în fruntea căreia stăteau Vistierul Nica și Aga Leca, un trădător pocăit. La aceștia, Vodă adause apoi pe unul din

¹ *Cron. F.-L.-Olt*, p. 213.

² *Tratatul e cunoscut numai printr'o scrisoare a lui Basta (Hurmuzaki. IV¹, p. 33).*

³ *Mon. Com. Transylv., l. c.*, p. 188 și urm.

⁴ *Innsbruck, Ambraser Akten*. Corespondentul e Fischer, din Praga.

«frații» săi, Radu Clucerul. Ei aduceau următoarele cereri ale vasalului imperial: întărirea într-o situație asemenea cu a lui Sigismund Báthory sau a lui Mihai Viteazul, un loc de retragere în Silesia, o moșie în Ardeal, altele pentru credincioșii săi sprijinatori Buzeștii, cruțarea de reclamații pentru datoriile lui Mihai-Vodă, intervenția în Polonia pentru ca să nu mai aibă a se teme din acea parte și, în sfârșit, voia de a se lupta supt steaguri cu vulturul imperial. Fără a mai pomeni reclamația naturală, reînnoită acum, a unui stipendiu, ca al lui Mihai, pentru plata soldaților ¹.

Cu aceasta lucrurile se puteau crede puse la cale. Basta, doritor de a se lupta aiurea, cu soldați și nu cu intriganți politici, se gătia să plece și ceruse a se trimite odată cu anul nou comisarul pentru administrația Ardealului supus. Iar Radu-Vodă își îndrepta privirile spre Dunăre, unde erau cetăți de jăfuit, un rival, Radu Mihnea, de gonit iarăși în haremurile părintești, și încotro îl îndemna și Împăratul, prin emisariul său, de curînd sosit, Aloisiu Radibrad, un cunoscut agent politic, din Ragusa.

Maî ales dintr'un raport al acestuia² știm ce s'a petrecut în această campanie din Februar-Mart, care ținu până la Jezghețul Dunării. Radu avea cu sine pe căpeteniile de Moldoveni Mirza și Ionașcu. El atacă Silistra, de unde scoase pe domnișorul fără noroc, ocupă castelul de curînd înălțat de Turci la Brăila, arse Hirșova, se ciocni cu săteni, unii dintre dînșii Romîni, din Dobrogea și ceru, se spune, cheile Cetății-Albe. Față de unii locuitori mai viteji, Romîni și haiducii săi n'avură izbînda, însă Turcii se retraseră pretutindeni înaintea lui, până la Bazargic, lăsînd numai o garnisonă în cetatea Silistra ³.

Atacul venia într'un timp cînd tulburările militare — re-

¹ Cf. Hurmuzaki, IV², pp. 331-2, n° 279 și raportul Camerei imperiale, *ibid*, pp. 334-6.

² În documentele noastre la Prefață.

³ Atacul lui Radu mai e pomenit în raportul venețian din Hurmuzaki, IV², p. 272, n° 48 și în Memoriile lui Basta, p. 216

volta Spahiilor — fusese potolite acum în Constantinopol. Totuși măsuri energice nu se luară împotriva Voevodului, care, de doi ani de când umbla după Țara-Românească, nu se gândise că este o Poartă a Sultanului de unde vin steagurile de Domnie și unde se trimit tributurile.

Ceia ce nu însemna că ofensa fusese trecută cu vederea. Din nou un plan întins se alcătuiuse pentru a restabili autoritatea împărătească la Nordul Dunării. Un Pașă războinic, Hidir, numit pentru Egipt, căpătă paza Dunării și misiunea de a trece riul la orî-ce prilej favorabil. Ca Domn fusese întărit în Muntenia iarăși Simion, în locul lui Radu cel turcesc, care nu era bun de nimic, și în locul lui Radu al Nemților, care nu existase nici odată pentru Turci¹.

Era o măsură potrivită pentru a cîștiga recunoștința Polonilor. Aceștia, ocupați în curînd cu un război nenorocit cu Suedia, nu uitară însă cu totul provinciile pentru care, pe timpul de atotputernicie al lui Zamoyski, făcuse atîtea jertfe. La dieta polonă din 1603, Moldovenii amintiră de primejdiile și de dorințele lor printr'o solie alcătuită din Iocșa Petriceicu și Nistor Ureche. Căsătoria, săvîrșită în Maiu, a fetei lui Ieremia-Vodă cu Mihaî Wisznowiecki, era încă o afirmare a veșnicilor simpatii polone ale Domnului. În Moldova se opoșise, plini de ură împotriva lui Radu Șerban și chinuiți de păreri de rău pentru averile și demnitățile părăsite, membrii, mai mult obscuri, ai partidei muntene care ținea cu Simion-Vodă, adecă cu Turcii și cu prietenii lor Polonii. Si acești pribegi, în frunte cu Mitropolitul Eftimie, cu Logofătul Dan, cu Teodosie, alt Logofăt, trimiteau pe doi dintre dînșii la regele polon, ca la singurul care putea să facă a se întoarce pentru dînșii trecutul de liniște și de bielșug².

Prin aceiași scrisoare, Sultanul cerea ajutorul acestui rege aliat în favoarea lui Simion, pe care trebuia să-l sprijine și fratele său Ieremia, și în favoarea altui vînător de coroană, Moise Székely³.

¹ Aceleași rapoarte venețiane

² Izvoarele sînt documentele din Hurmuzaki-Bogdan, II.

³ *Ibid.*, pp. 275-3, n° 135.

Moise, căruia i se mai zicea și «picioar de argint», era un Secuîi, născut în bordei, care printr'o vitejie strălucitoare se ridicase în cele mai de sus trepte ale demnităților din țara sa. Fusese unul dintre războinicii marelui rege Ștefan Báthory și se luptase pentru dînsul în Ardealul princiar contra lui Becheș revoltatul și în Polonia regală în potrive rivalului moscovit. Fire pasionată până la crimă, mergînd până la omor în dușmăniile sale, el suferi exilul după ce gustase cinstea biruitorului. Iertat pe urmă, pentru lucrurile mari ce făcuse și mai era în stare să facă, el se întoarse în Ardeal, și Mihai-Vodă făcu din acestă viteaz «ghinăreșul» provinciei pe care o dobîndise. Dar Moise, care nu cunoștea virtutea credinții, se ridică, la cea d'întăiu vreme priincioasă, în potrive noului său stăpîn. Servi pe Sigismund, principele ungar, și, cînd acesta își luă rămas bun pentru totdeauna de la țara sa, Moise, care era altfel de om decît această făptură șovăitoare, se gîndi că tronul Ardealului i s'ar cuveni și lui. Fugi la Turcii din Timișoara, după ce se făcuse a primă dominația germană. Și din această strajă turcească, el plecă, în Februar 1603, împreună cu o oaste păgînă, pe care o comandă însuși Pașa din Timișoara, Becteș, și apucă drumul spre pasul Porții-de-Fier, dincolo de care era Alba-Iulia, gloria și domnia¹.

Am spus că Basta se gătia de plecare, și la 21 Mart el își dădea formal demisia, pretextînd bătrîneța și incapacitatea la lucru. pe care i le amintiau intrigile, reale sau închipuite, ale unor dușmani de la Curte. Comisarii, cari trebuiau să-l înlocuiască, venise chiar, dar nu și noul general-comandant, Russwormb, care, căzînd bolnav, nu veni în Ardeal nici o dată. Basta nu-l aștepta decît pe acesta pentru a porni apoi să-și iea în primire funcțiile nouă de general-locotenent în Ungaria. O solie ardeleană, din care făceau parte Mindszenti, și alți doi nobili, împreună cu doi Sași din Sibii și unul din Brașov, sosise la Curte, și la 7 April

¹ Lămuririle sînt luate din Cronica lui Szamosközy, tipărită în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptorum*, XXIX.

după amiazi era primită în audiență și ambasada lui Radu-Vodă. Consiliile împărătești se ocupaū de răspunsul ce trebuia să se deie vasalilor din Carpați și, de la Dunăre pentru a-î organisa saū ținea în ascultare¹.

Atunci ajunseră, zădărnîcînd tot ce se tratase și făcînd din oaspeți niște prinși, de o parte, niște ostatecî de alta, veștile din ce în ce mai precise și mai întristătoare despre schimbările nouă din Ardeal, care sămănaū așa de bine cu vechile schimbări.

Moise, frumosul Secuiū bătrîn, viteazul alb cu fața supțire și slabă, intră ca un triumfător în castele și orașe, unde erau cei de neamul saū. Luase, în avîntul de plecare, Lugosul și Caransebeșul; după ce intră în Ardeal, i se dădură pe rînd Orăștia, Alba-Iulia, țîrgurile din Secuime. Basta, care plecase din residență, se adăposti la Cluj, fugi de aici la 21 April și se refugiè în Gherla, unde se găsia la 26 ale lunii. Asediat aici, el se strecură din cetate și se întoarse în Cluj, de unde, în noaptea de 23 Maiū, fugi către comitatele exterioare. Ratăcirea aceasta rușinoasă o încheiè numai în Satu-Mare, unde așteptă ce-î trebuia pentru a-și face întoarcerea în oare-care condiții de siguranță: trupe adecă, de la stăpînul saū Împăratul, de la protegiații saū Secuii și de la vasalul muntean, Radu-Vodă².

Pentru acesta, pămîntul se prăbușia supt picioare. Rămăsese, de și în țara lui, pe Scaunul lui de Voevod, mai rău decît orî cînd, mai rău decît în 1601 chiar, cînd își comandă Romîniî în oastea lui Basta. Din Moldova, unde pîndiaū pribegii și îndărătnicul lor călăuz, Simion, îi veniaū știri rele de năvălire apropiată. Peste Dunăre, Hidir stătea gata să întindă podul. Ardealul era pierdut pentru Imperiali. Abia cîteva cetăți mai țineaū garnisonene lui Basta: Gherla, Sighișoara, Sibiiul, Deva, Brașovul. Celelalte căzuse, și drumurile erau pline de haiduci dușmanî, de Turci și de Tatarî. Pașa

¹ Corespondența din Ambras, în Innsbruck.

² Szamosközy, Symigianus și corespondența citată.

de Timișoara însuși stătea la dreapta lui Moise învingătorul, care nu era Sigismund Báthory. Iar din Polonia, prin pasurile Marmaureșului, trecea, pentru a veni și ei în Ardeal, la pradă, câteva mii de Cazaci.

Ce era să facă? Pe cine să întrebe, n'avea. Solii de la Praga îi aștepta în zădar, căci drumurile erau închise și porțile capitalei imperiale tot așa, pentru dînșii. Era Radibrad, dar acesta nu era un om cu greutate și un ambasador formal. La cine să se adăpostească la o primejdie, nu era.

Îi rămânea să aștepte, să câștige timp. De sigur că, silit de împrejurări, avînd răspundere pentru familia, partida și țara sa, Radu-Vodă făcu atunci o politică dublă. Neapărat că doria întoarcerea și victoria lui Basta, dar acesta era de parte, fără trupă, și nimic nu putea să vie de la dînsul. Din cincisprezece curieri ce plecară din Satu-Mare către Țara-Românească, unul singur ajunse, și acela tocmai la sfîrșit. Putința unei înfrîngerii determinante a Imperialilor trebuia să se înfățișeze orî cui, și ea se înfățișă, de sigur, și lui Radu-Vodă. Purtarea sa se îndreptă și după prevederea unei asemenea posibilități.

Moldovenilor și Turcilor de la Dunăre chiar, nu li spuse nimic, precum ne-am fi putut aștepta. Cu Moise însă intră în negocierî, a căror sinceritate se înțelege de la sine.

Despre aceia însă, tot trimise din timp în timp în Ardeal trupe pentru a ajuta pe Basta. Cînd acesta se găsia încă în Gherla, la 7 Maiu, el trimisese într'un noroc un curier, ce purta scrise pe pînza cu care-î era captușită haina, scrisori către Radu. Îi cerea să vie cu toți ai săi în țara Secuilor, cari i-au declarat că nu mai pot să-l aștepte și, viind astfel, să străbată, cu cetele lor împreună, până la dînsul¹.

Radu primi scrisoarea, dar nu plecă în persoană. Numai o trupă de 1.400 de oameni — o cifră tot atît de ridiculă, ca și a celor «trei sute» de Secui ce-î așteptau — porni în spre Gherla. Dar, precum Tatarii tăiară lesne pe Secuii din

¹ *Chron. F-L.-Olt*, p 221. Cf. Memoriile lui Basta, p 219

minusculul lagăr, tot așa de lesne fură bătuți, în regiunea Bistriței, oamenii lui Kis Farkas, un Sîrb ungurit, și lui Ioan Ciungul¹. Gheorghe Makó, fost soldat al lui Mihaï-Vodă și acum aderent al lui Moise, li ieși în cale cu vre o treî mii, și amîndoi șefii fură prinși. Răscumpărați de Moise, ei îl serviră apoi pe acesta, nu fără să aducă astfel daune reputației de credință a lui Radu-Vodă².

Cînd Kis plecase cu ceata lui, se auzise la Imperiali că vine însuși Radu cu o oaste însemnată. Se mai auzi că el a pătruns până la Sighișoara, care rezista încă, aducînd un ajutor de 16.000 de oameni. Dar erau numai cîteva sute de Romîni cari veniaŭ, supt Dimitrie Mîrza, să sprijine împotriva cetății. Firește că și ei fură bătuți, lîngă Sighișoara chiar³.

Poate în același timp cînd Toma Cavriolo se duse la Secuî și fu prins, alt emisariu german, Stanislav Kracker, un burghes din Cracovia, se îndreptă spre Muntenia, și izbuti să pătrundă acolo. Intitulîndu-se comisariu împărătesc — ceia ce nu era —, el își uni silințele cu ale lui Radibrad și cu ale unui al treilea represintant al intereselor imperiale, Attilio Vinercati, devenit ofițer al lui Radu-Vodă, pentru a face ca o hotărîre să se ia împotriva lui Moise.

Domnul se arată iarăși nehotărît, sfios față de primejdie, ca unul ce știa că-și joacă într'o bătălie tronul și viața. Dar unii dintre ai lui cari știaŭ bogăția Ardealului și nu uitase ocările și prigonirile sîngeroase pe care avură să le îndure, în 1600 și 1601, oamenii lui Mihaï, tovarășii de luptă ai lui Mihalcea Banul, cel gîduit, și ai lui Baba Novac, cel ars pe rug, ca un mucenic, — aceia se arătară gata să pornească. Între dînsii, tînărul cap de de haiduci Deli-Marcu, care furase odinioară la Giurgiu pe copilul Radu Mihnea, și Gheorghe Raț, Ban al Craiovei pe această vreme, un bătrîn și vestit

¹ Szamoszkozy traduce prin «mutulus».

² Szamoszkozy și Symigianus. Cf. Memoriile lui Basta și raportul lui Radibrad în documentele la Prefață. Acest raport a fost cunoscut de Szamoszközy, de la care vin probabil și notele contemporane latine ce-l întovărășesc.

³ Izvoarele citate și Corespondența din Ambias.

luptător¹. Cu acesta din urmă plecă și Alvisse Radibrad, ca să-l conducă și spioneze.

Aceste trupe erau în număr de 3.000: Sirbii de-ai lui Mihaî, haiduci și Moldovenii mai ales. Ele apucară pe valea Teleajinului, apoi drumul Rucărului, și la 5 Iunie ele ieșeau din pasul Branului și, trecînd pe lângă Brașov, a. pucau spre Feldioara². Iar la 11 Iunie, din Tîrgoviște, Radu-Vodă trimitea la Moise pe doi dintre boierii săi, însă nu dintre aceia cari puteau deveni în mîna unui dușman ostateci scumpe sau primejdioși. Trimișii se chemau numai Manuil Slugerul și Zlat Armașul. Ei aduceau scrisori de la Domn și boieri, prin care se arăta bunăvoința unuia și a celorlalți pentru o pace cu Turcii, se cerea să se oprească Tatarii din Bugeac de a prăda, să se ție în frîu Simion, «crudul și neputinciosul», pe care nu-l vrea țara cu nici un preț, și să se păstreze în Scaun Radu, pentru care toți sînt gata să moară³.

Moise nu era nici el, cu toată ușurința cuceririlor lui de până acuma, cu totul sigur de victorie. E adevărat că, începînd negocierii cu Imperialii, le lăsase pe urmă să se înno-molească și nu se mai gîndise la ele. Dar oastea lui nu era cîtă ar fi vrut el să-î fie: o parte din Tatarii plecaseră, prădînd și arzînd, spre munții Moldovei; numărul Turcilor, pe cari-î chemase înapoi zvonul despre un atac în Banat, scăzuse foarte mult; Cazacii, așteptați din sus, nu mai veniau; în sfîrșit, un număr dintre ostașii săi fusese risipiți în garnisone sau în unele lagăre de observație, prin colțurile provinciei. El crezu deci că e bine să urmeze, din parte-î, fără sinceritate, negocierii pe care, tot fără sinceritate, le începuse Radu. De o parte și de alta, călătoriră, în vederea soldaților, cari,

¹ Note biografice asupra acestuia în Iorga, *Documente asupra lui Petru Șchiopul și Mihail Viteazul*, p. 36.

² *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222) dă această dată pentru ieșirea lui Mîrza.

³ Scrisorile se află reproduse în Szamoszközy, și de aici în *Mon. Com. Transylvaniae*. Se află și în Șincai și în *Epistolae procerum* ale lui Pray, III, p. 262 Cf. Cronica lui Mihail Weiss, un însemnat contemporan, în Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*, pp. 157-8.

ținuți pe loc, se iritaă, emisari, și unii dintre dinșii plătiră cu pielea lor această iritație ¹.

Dar, așteptînd venirea lui Radu, care nu se punea în mișcare, și a lui Basta, care încă la 18 Iulie era tot în Satu-Mare, așteptîndu-și Silesienii călări și alte ajutoare ², — oastea lui Raț nu scădea. Din potrivă, Secuii se grămădiaă supt steagul împărătesc, comandat de Kracker la Brașov: numărul lor se ridică îndată la vre-o 3 000. Și această mulțime de soldați, cruzi, neavîndu-și hrana, prăda strașnic.

Atunci Moise, cu toate negocierile, trebui să facă ceva pentru ca să nu îndepărteze de el pe Brașoveni, abia cîștigați, și alți locuitori ai ținutului jăfuit. Făcîndu-se a vedea în slujitorii domnești niște hoți fără căpătăiă, el trimise contra lor pe Makó și pe Mihai Imécsy. Aveau 3.000 de călări aleși și 500 de Tatarî, și-și aduceau aminte de soarta ce avusese, prin mîna lor, în Iunie, Kis Farkas și Ciungul

Împărțindu-și trupele în patru cete, cei doi șefi secuî ai lui Moise se aruncară cu furie asupra oamenilor lui Raț. Dintre aceștia, straja, așezată înaintea, supt Mîrza cel Mare, se retrase aproape fără luptă, și acel care o comandă explică acest act de trădare prin frica ce avuse ca Secuîi să nu trădeze ³. Aceștia se ținură însă foarte bine, și toate silințele dușmanilor nu putură clinti din loc oastea românească, închisă într'o tabără de care și apărată de tunuri. Cînd, sara, Makó se retrase, nesigur asupra știrilor pe care trebuia să le trimeată stăpînului său, neîndrăznind însă a vorbi de o biruință, — înfrîngerea oștilor lui Moise Székely își luase în adevăr începutul (4 Iulie).

Altfel însă va fi crezut Makó, în orbirea sa, cînd, două zile după ciocnirea de lîngă Feldioara, el văzu urnîndu-se din loc tabăra compactă a lui Raț și apucînd drumul spre graniță. Oastea lui Radu-Vodă căuta numai un loc mai sigur,

¹ Amănunte în Szamoszközy

² Corespondența din Ambras.

³ După Radibrad, iar după *Chron. F.-L.-Olt.* (p. 222), prin zvonul falș că vin Tatarji.

un câmp de luptă mai bun, și se grăbia apoi să iasă întru întâmpinarea Domnului, ce era neconținut așteptat. Dar, crezînd că are a face cu niște adevărați fugari, Makó se luă după dînșii, tot focos și pripit. Aî noștri se opriră lîngă satul Cristian.

Aici ei fură atacați de Makó. Aveau în spate dealuri, în față o rîpă, de jur împrejur care legate cu lanțuri, ca și la Feldioara. Înaintea acestor piedeci, năvălitorii se opriră în desordine. Și atunci, la rîndul lor, oamenii domnești dădură, conduși de Mirza pocăitul, un asalt care umplu câmpul de morți și înfundă pe fugari în pădurea Coșlei, la o distanță de opt mile de la tabără. Dintre căpeteniî, nici unul nu se mai afla însă acolo. Imécsey căzuse, iar lui Makó, prins, Mirza puse să i se taie capul, ca unui vechi și bine cunoscut trădător¹.

O luptă ca aceasta dovedea că Moise putea să fie învins. Atunci Radu însuși își adună familia, boierii, averea, ridică steagurile de-asupra celor 8.000 de ostași în marș și trecu pe la Rucăr, pentru a sfărîma pe dușmanul Împăratului.

Trecerea lui Radu se făcu încă de la 12 Iulie, dar el mai zăbovi cîtva timp pînă la luptă, trimitînd și primind ambasadori zădarnici pentru o pace care nu era să fie nici-odată. Totuși încă de la 8 Iulie Moise, alergînd unde începea să se alcătuiască primejdia, se afla în apropierea Brașovului, care îi dădu ceva pedestri, arme și provisiî. La 13, el își alcătuiă lagărul, la două mile departe de oraș, și aștepta ce era să se întîmple.

Radu zăbovia de sigur în așteptarea lui Basta, care era tocmai la Satu-Mare și nu se putea hotărî încă să-și puie în mișcare trupele. Abia la 20 Iulie, el ajungea la Maitin, fără să primit ajutoarele, pe care le chema de atîta vreme: călărimea silesiană și regimentul Kolonics. El știa la această dată că «un anume Mirza, în serviciul Domnului muntean, a

¹ Izvoarele citate și cronici brașovene (Mihail Weiss, în Trauschenfels, p. 158 și urm., altele, mai mici, în *Quellen der Stadt Kronstadt*, IV; cf. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, pp. 156—7).

tăiat în bucăți 3.000 dintre ai lui Székely, floarea armatei lui», și că «Radu se află cu oastea lui lângă Brașov» și nădăjduia să isprăvească ceva, cu oamenii acestui învingător și cu cei vre-o 8.000 de oameni, mai mult Unguri și Sîrbi, pe cari însuși îi aducea cu sine.

Dar ce nu știa atunci și ce era să afle mai târziu numai, cu părerile de rău învidioase care-i mâncau inima la asemenea vești, era că apropierea sa era acum aproape nefolositoare, căci coroana Ardealului lunecase de pe capul lui Moise, care luptase lângă Brașov în ziua de 17 Iulie după calendarul nou ultima lui bătălie și perise înaintea unui dușman desprețuit.

O soartă ca aceasta pare că o prevedea el. La 14 ale lunii, trei zile înainte de moarte, îl vedem trimițînd din «lagărul său lângă Brașov» doi soli la Imperiali, cu știri mincinoase despre Radu, ale cărui trupe ar fi fost bătute și aruncate, cu mari pierderi, în munți, și cu îndreptățiri pentru că luase o putere ce nu era de fapt în mîna nimăru și zăbovise niște negocierî care până atunci nu adusesese nimic bun pentru Ardeleni.

A doua zi după expediarea trimișilor, oastea Domnească, mînată de nerăbdarea unor luptători ce căpătase încredere în brațul lor, se vedea viind, și steagurile împărătești care umbriau corturile de comandă se înfioșeră în șesul ce se întinde între Vulcan și Rîșnov. Cel d'întăiu sat fu aprins, fără voia Domnului, și flăcările ce-l mistuiau luminară noaptea din ajunul luptei.

Moise avea cu dînsul, afară de numele și vitejia lui, afară de amintirea fulgerătoarelor lui cuceriri din urmă, o frumoasă oaste de vre-o 6.000 de oameni: Unguri, cîțiva Turci, supt Pașa de Timișoara, și destui Tatai. Acești auxiliari ai lui ccurară prin căpetenia lor, Becteș-Pașa, o luptă în cîmp deschis, crezîndu-se în stare a răspinge peste graniță pe ostașii lui Radu. Dar Moise n'avea atîta încredere și-și vrăjia pare că, prin neobișnuita lui sfială, înfrîngerea apropiată. Luînd învățătură de la dușmanii săi Raț și Mirza, el se închise în tabără de care, legate prin lanțuri. În dos avea o pădurice, în

coastă *moara*, unde Brașovenii lucrau hîrtia cu coroana în zare, în față o rîpă noroioasă, pe care o puteau sări la nevoie și caii. Becteș stătea în afară de cingătoarea de ocrotire a carelor legate și, rușinîndu-se a se apăra prin alta decît vitejia brațului, stătea în șesul deschis, cu Turcii săi, abia 200, și cei 2.000 de Tătari.

Moise avea douăzeci și cincî de tunuri, și-și dase osteneala să le îndrepte singur. Dar, cît avea și cît făcuse, nu i se părea de ajuns. Înnainte de a se lupta, el trimise la Radu un ultim sol de împăcaciune.

Voevodul îl opri la sine, precum, în 1599, Mihaï-Vodă oprise la sine, până se va hotărî norocul, pe nunciul papal Malaspina, venit și el cu asemenea propunerî, de la un alt menit la moarte. Oastea românească se puse în rînd pentru bătaie, a doua zi abia după sosirea în noul lagăr. În mijloc, pedestreimea și haiducii, cei doi Mîrza la stînga, în fața Tatarilor; la dreapta, către Brașov, Raț. Se puseră în mișcare astfel în spre oraș și dușmanii de lîngă dînsul, salutați de tunurile lui Moise.

Ele erau însă rău îndreptate; în orî-ce cas, nu-și atinseră ținta. Călării lui Radu-Vodă, în potrive cărora se înlănțuise carele, se prefăcură, la o poruncă a conducătorului lor, în pedestri, în pedestri cari se tîriau, fugind, asupra taberei. Mirarea făcu pe cei închiși înnuntru să-și piardă inima în clipa hotărîtoare. De altfel, îngrămădiți acolo, împiedecați, prea puțin deprinși cu disciplina ca să poată lucra unitar, ei n'aveau avîntul pe care-l căpătase, aruncîndu-se de pe înălțimi, năvălitorii.

N'a fost o luptă, ci o măcelărie. Oastea «Craiuului» răsculaților fu nimicită *pe loc*, strivită acolo între care, «într'o singură clipă» (*in uno momento*). În frunte cu tînărul Delimarcu, învingătorii lucrau, pripitiți, cu sulițele lor lungi care treceau prin cîte trei trupuri. Cînd lucrul fu isprăvit, floarea nobilimii ardelenene acoperia acel loc îngust, menit să-i fie patul de moarte: doi Ováry, un Perussith, Fiotta, șeful tunarilor, un Torockkay, un Apaffy, doi Kornis, un Kemény, doi Kendeffy. Ștefan Tholdi și Nicolae Bogáthy fură prinși pe moarte.

Beceteș apucase fuga spre Poarta de fier, aruncînd de pe dînsul mantia roșie și pielea de pardos. Risipiți sau în stolar, cei scăpați de omorul ostașilor și de ciomegile și secerile țerănești care-î așteptaū în cale, la pădurea Dracului, o rupseră de fugă în aceeași direcție, către pasurile care duceau la Turci.

Meșteșugul fugii îl știaū bine aceia cari întovărășise adese ori în asemenea excursii pe Sigismund Báthory, pasionatul pentru fugă. Moise fusese și el învins în viața lui, dar el își dădea samă că locul unui purtător de coroană, fie și usurpată, nu e în fruntea fugarilor. Se retrase luptîndu-se, și putu astfel să fie ajuns. I se ceru să se oprească, și i se păru iarăși că locul unui Craiū nu se află între prinși. Atunci Grecul Pană, din suita lui Radu-Vodă, îi trimise un glonț din flintă, și hangerul lui Raț primi corpul care se clătina pe cal. Capul lui Moise Székely, principe revoltat al Ardealului, fu înfipt în piața din Brașov, apoi, umplut cu paie, el putrezii, în vederea țeranilor, pe zidurile Făgărașului românesc¹.

Cu o mirare care n'avea în ea nimic plăcut, află Basta la Achiș, unde ajunsese la 22 Iulie, că dominația lui Moise a luat sfîrșit. Fără să știe că învinsul nu mai trăia pentru rușine, el nu se putu împiedeca să observe unui corespondent archiducal al său că-î pare rău pentru biruința ce-î scăpase din mîină. Coborîndu-se către centrul provinciei, el intră la 27 ale lunii în Alba-Iulia, de unde fugise și garnisona, supt Grigore Makó, și orașenii trădători. Aici abia generalul împărătesc fu încunoștiințat de peirea lui Moise, pe care o anunțară la Curte abia scrisorile lui din 29.

Dintre fugarii din lupta de la Brașov un număr de nobili

¹ Lupta e descrisă în scrisoarea lui Radibrad, «Italianul mincinos» al lui Szamosközy, în Cronicile săsești; mai pe larg în Szamosközy (expunerea latină, definitivă, în *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, și note ungurești în vol. XXX) și Symigianus. Cf. povestirea și poema lui Matei al Mirelor (izvorul romîn), în Papiu, I, și Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străne*, precum și Memoriile lui Basta. O bună povestire militară a luptei, de un ofițer romîn din armata austro-ungară, în foileton la *Gazeta Transilvaniei* pe Februar-Mart 1900.

se adăpostise la Deva, de unde scriaū o săptămînă abia după catastrofa lui Moise, îndreptînd către Imperiali rugăciuni sin-cere amestecate cu amenințări șirete. Străbătînd Ardealul întreg, aici veniră, pentru a găsi plată și pradă, Cazacii pe cari principele mort îi comandase din Polonia. Așa se formă o nouă oștire de cîteva mii de oameni, călărime ușoară, po-trivită pentru jaf. Cinstea de a o comandă fu oferită unui bătrîn general paralytic, Gheorghe Borbély.

Această nouă concentrare a nemulțămiiților ardeleni nu putea să aducă nici un folos adevărat cauzei ungurești. Radu, întorcîndu-se în țară, unde-i era frică să nu-și facă un altul culcușul — și în adevăr că în lipsa lui Mitropolitul adusesse pe un Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Cercel¹ —, lăsase în Ardeal pe Gheorghe Raț, care stăpînia Bîrsa și Secuimea prin cei 2.000 de crunți haiduci ce ascultaū de poruncile lui. Iar în-naintea lui Basta nu se înfățișau, pretutindenți, decît porți deschise și capete plecate.

Cei ce se îndărătniciaū însă în revoltă trecură din Deva la Orăștia, unde și alții se adunară, plănuiind cu toții o dietă de rezistență. De aici trebuiră iarăși să plece către Poarta de fier, prin care li se încheia speranțele, — cel puțin pe cîtăva vreme. Lîngă Uniedoara veniră să-i găsească, la 8 August, 4.000 de haiduci, trimiși de Basta, și o a doua în-frîngere, pe care Basta ar fi pus-o bucușos, de și n'o cîști-gase personal, alături cu cea d'întăiu, cîștigată de Radu-Vodă, încheie campania. Ardealul era din nou supus, și coman-dantul lui în numele Împăratului putea să scrie la 10 August: «Slavă Domnului, nu mai e nici un dușman în țară»².

După ce dușmanul era gonit din țară, trebuia din nou ca împrejurările, turburate, să fie aduse în orînduială. Basta convocă la Deva o dietă, care ceru formal, la 13 Septembrie, iertare pentru cele petrecute. Comisarî împărătești sosiră

¹ Cf. studiul meu citat, în *Omagiul Maiorescu* și Documentele la Prefață, n° XII. E curios că Basta face din el un pretendent la tronul Moldovei. Să nu-l fi cerut Ieremia pentru că, voind Muntenia, Ștefan se arătase concurentul lui Simion?

² Innsbruck, *l. c.*

iarăși pentru ca să administreze ce cucerise soldații. În sfârșit, după o excursie în direcția Lipovei, a lui Basta, unit cu Gheorghe Raț, pribegii își făcură supunerea, și bătrînul lor șef muri în Decembre la Cluj, unde venise să se înfățișeze lui Basta ¹.

Rămînea de asigurat, de consolidat dominația liniștită a Împăratului asupra Țerii-Romînești. Cînd dădu lupta de lîngă Brașov, Radu-Vodă era încă în așteptarea răspunsului din Praga și a solilor pe cari știm că-i trimisese acolo. În April și Maiu, Curtea se ocupase de dînșii și de instrucțiunile lor, dar tulburările din Ardeal întrerupseră negocierile. În Iulie numai, cînd zvonul despre succesele lui Mîrza și Raț ajunsese la Viena, se îngădui lui Radu a ridica steagul Împăratului înaintea oștirilor lui ².

Cînd însă, orî cît ar fi căutat unii oameni să scadă efectul, marea victorie a Domnului fu cunoscută, lucrurile merseră mai răpede. Pentru a arăta în ce chip se cîștigase lupta și a oferi suveranului său din Praga cele o sută douăzeci și șese de steaguri dobîndite, Radu numi soli ai săi pe Radu Clucerul și pe Mircea fratele lui Mirislău Logofătul, și dădu misiunea de a-l conduce lui Alvis Radibrad. Ei erau așteptați în reședința imperială în ziua de 17 Septembrie. La 21, se celebră un Te Deum în semn de mulțămire pentru succesele prin care se recîștigase Ardealul; a doua zi, supt privirile Împăratului, care-și mai însănină puțin melancolica față, steagurile fură primblate prin curtea castelului și după amiază boierii, cari fură puși în fruntea tuturor și zugrăviți într'un meșteșugit *Conterfey*, își avură audiența, în care înfățișară frumosul buzdugan de iasp, care se aflase printre spoli ³.

Cam peste o lună, în această cancelarie înceată, se redacta răspunsul. Radu primia felicitări pentru ceia ce făcuse,

¹ Symigianus și Szamoskozy.

² Hurmuzaki, IV¹.

³ Cronicile citate; înedite în Innsbruck, *l. c.*; Szamoskozy, în *Monumenta Hung Script.*, XXXI; Șincai, la această dată.

și i se acorda o subvenție de 120.000 de taleri pe an. Iar, pentru cererea de a i se da supt comanță cele patru Scaune secuiești și de a fi ajutat la clădirea unei cetăți, el era îndreptat la cei ce cunoșteau împrejurările, Basta și comisarii¹.

Trimișii se întoarseră, în Ianuar 1604, cu daruri bogate: un serviciu de argint, un lanț de aur, o medalie cu chipul Măriei Sale. Dar ei aduceau și diploma pentru numirea ca Domn a lui Radu, diplomă pentru redactarea căreia se cerură, probabil, sfaturi din Ardeal. Ea nu fu pecetluită și expediată însă aceluși care o aștepta de doi ani de zile decît la 10 Decembre, și numai către sfîrșitul lunii solii vechi și cei noi se puteau întoarce spre țara pe care Tatarii o aduseseră în mai rea stare «decît chiar supt Sinan-Pașa»².

Radu-Vodă era acum Domn legiuit, și moștenirea fiilor lui era asigurată. În afară de aceste ordine, se dăduse altele, pentru plata subsidiului.

Dar cu atîta nu se puteau sfîrși greutățile pentru Radu. În lipsa lui din țară, în 1603, un pretendent încercase să-și ia tronul. În Moldova, Simion nu se astîmpăra, și pribegii de acolo nu se împăcau cu soarta lor: în April 1604, îi vedem, cu Mitropolitul trădător în frunte, milogindu-se la Zamoyski, iar în Iulie întinzînd minile către Basta, cu aceleași plîngerî naive pentru prădăciuni tătărăști pe care ei singuri doar le aduseseră prin nepotolita lor ură de partid³.

Apoi, în Septembrie, Ieremia-Vodă era în lagăr, și ordine turcești veniau iarăși pentru stabilirea lui Simion, cereri de ajutor se adresau iarăși către vecinii din Polonia. Radu Mihnea apare din nou la Silistra cu pretențiile lui zădărnice de Domnie, și rînd pe rînd valuri distrugătoare de Tatarî înneacă șesurile Țerii-Românești

Contra orî-cuî putea să se lupte Radu, contra orî-cuî putea

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Scrie Domnul (*ibid.*, p. 347).

³ Hurmuzaki, IV¹, VIII; *Supl.* II².

să dea ajutor Basta, numai contra Tatarilor nu, căroro li era țara deschisă, de la Milcov până la Olt. Aducându-și aminte de vechi negocieri cu Hanul «iubitor de creștini», pe vremea lui Sigismund și a lui Mihaï, Basta și Radu alergară din nou după utopia Tatarului pașnic, respectuos de tratate, bun vecin.

E sigur că Radu a lucrat după ordinele precise ale lui Basta, cu toate că acesta din urmă a aruncat apoi vina pe Voevod¹. După sosirea omului împărătesc care le aducea, o scrisoare fu adresată prin Necula Slugerul Hanului, cerînd cruțare în schimb pentru ceva daruri. Gazi-Ghiraï era dincolo de Dunăre, întorcîndu-se din Ungaria, și el vorbi și comandanților turci din acele părți despre ofertele îndărătnicului rebel. Pentru negocieri, el alege pe acel care stătuse cîndva cu același scop înnaintea lui Mihaï, și un Turc de la Razgrad îl întovărăși în această misiune².

În Decembrie 1602, Chehaia tatar, Ahmet Celebi, veni la Tîrgoviște, și nu-i trebui multă vorbă ca să se înțeleagă cu Vodă. Tatarii aveau nevoie de bani, iar Domnul de pace. Restul erau cuvinte zădarnice. Recomandația să nu se iea după urmele lui Mihaï era de prisos pentru Radu, în situația în care se găsea acesta atunci, iar asigurarea Chehaiei că stăpînul său e un așa om încît se mulțamește și cu o «băsmăluță», numai să vadă că i se face cinste, va fi făcut numai pe ascultători să zîmbească. Lucrul de căpetenie însă se statornici, în paguba lui Simion răbdătorul: Trimisul se întoarse cu un dar de două caftane și cu o sumă de 5.000 de galbeni pentru temutul Împărat crîmlean. Iar Radu dobîndise asigurarea, prin cine știe ce scrisori sau jurăminte, că țara-i va fi totdeauna lăsată în liniște, dacă va plăti peșcheșul de 15.000 de galbeni pe an, la care se învoise.

¹ «Am scris Voevodului să nu încheie pacea cu Tatarii», spune el la 5 Ianuar; Hurmuzaki, IV¹. Cf. scrisoarea lui Radu din 25 Decembrie precedent (*ibid.*).

² V. mai ales scrisoarea lui Radu către ambasadorii săi² din Viena, căroro n'avea de ce să le ascundă realitatea lucrurilor, în «Hurmuzaki, IV¹, p. 365.

Am spus că alături de solul tatar chemat, venise și un Turc, Moni—Munir?—Aga, a căruși sosire nu putea să fie neplăcută. Pe cînd Domnul și sfetnicul său italian, Attilio Vimercati, vorbeau fățiș cu Chehaia, Aga avea sfătuirii tainice cu acel Mare-Ban Preda Buzescu, în mîinile energice ale căruia se găsea de fapt, principatul¹.

Însemna aceasta o dezlipire de cellalt Împărat, de Cesarul din Praga?

De sigur că nu. Rudolf însuși — sau cei ce lucrau și scriau supt numele lui — era de părere că o pace cu Turcii, făcută «numai pentru asigurarea provinciei», și nu pentru scopuri politice sau militare, era o măsură de mîintuire în grele nevoi, care se putea încuviința lui Radu². Basta recunoștea și el că n'are «nici chip, nici oaste, nici bani», să-și ajute aliatul³. În Ardeal era lipsă în Vistierie, nemulțămire în orașe și castele, foamete în sate, unde se mînceau morții din morminte și cei ce atîrnau de funia furcilor. La Curte, gîndul unui tratat cu Turcii nu fusese pierdut din ochi nici o clipă, și erau mulți dintre consilierii cari se plîngeau că prea se zăbovește lucrul⁴. Abia plecase, avînd în fruntea lor pe Radu Buzescu Clucerul, boierii lui Radu-Vodă și, cînd ei ajunseră la Cașovia, plecarea lor mai departe fu zăbovită, pentru lipsa de bani. Subsițiile promise Voevodului nu se puteau aduna, și pînă și din darurile menite pentru boierii nu se ajungeau unele⁵!

Radu putea să dorească decîi pacea cu dușmanii săi de pînă acum, și o doria în adevăr, fără să se gîndească pentru aceasta a se lupta în urma păgîinilor cu aceia cărora li datoria, de bună samă, recunoștință. La întrebările Tatarului despre gîndul ce are față de Turci, el răspunse că nu-î tre-

¹ Revelațiile lui Petru Armeanul, informator veridic în fond, cu toate motivele sale de nemulțămire cu Radu (în Hurmuzaki, *l. c.*, p. 404).

² *Ibid*, p. 363, n° 309.

³ *Ibid*, p. 361, n° 308.

⁴ Rapoarte către Maximilian, Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten*.

⁵ Hurmuzaki, IV¹, Mart.

buie alt Împărat decît acela căruia i-a jurat și-î slujește cu credință, dar că ar fi bucuros să se oprească mersul oștilor și să se deschidă calea pașnică pentru negustori. Până la o solie de boierii mari — unul din Buzești sau «Florescu» — la Constantinopol nu se ajunsese, cum se cerea de la Poartă¹, dar în Iunie, de-a dreptul, prin solii săi, ca și prin solul tatar în Ardeal, Radu ceru de la comisarii imperiali să i se îngăduie a primi de la păgîni un steag, pe care l-ar trimite la Praga sau l-ar da, simplu, la o parte. Iar, dacă nu, măcar un alt semn de recunoaștere din partea vechiului suzeran, încă atît de puternic, al țerii: așa «un buzdugan de argint pus pe o tipsie»²!

Căci steag, acel pentru care se rugase în 1602, îl primise acum de la Împăratul său creștin. În Mart, pe cînd Tatarii, — cari cereau astfel, în limba lor de jaf, rămășița stipendiului făgăduit în Decembre, — ardeau ce se mai putuse întruchipa în urma atîtor năvăliri și războaie³, — misiunea imperială sosisese la dînsul, înnainte de solii săi ce fusese la Curte. Contele Camillo Cavriolo trecu pe la Turnu-Roș, cu o mică suită aleasă, aducînd cu sine, împreună cu prezenturile de argintării și diploma de întărire, steagul. Era de damasc roșu, un prapur cu două vîrfuri, sămănat cu stelute de aur, purtînd pe el armele Imperiului și ale Casei de Austria; atîrna de o suliță poleită, sfîrșită sus prin cruce.

Dar, într'un timp cînd șesul era din nou al călăreților Hordeî, misiunea solemnă se strecură cu frică în umbra munților pentru a căuta un Domn pitit și el într'un colț de pîndă, lîngă familia-î scumpă și scumpele comori. Cînd Cavriolo ajunsese la locul de întîlnire al mănăstirii Dealului, se făcuse totuși puțină siguranță, și serbătoarea avu o înfățișare din cele mai strălucite.

Radu știa să primească pe aceia cari represintău pe Îm-

¹ V. destăinuirile lui Petru Armeanul, în Hurmuzaki, IV¹.

² Actele negocierii, în Hurmuzaki, IV¹ și în Documentele la Prefață.

³ Cf. destăinuirile lui Petru Armeanul și Memoriile lui Basta, p. 245: «per haver 30.000 Tartari, poco prima scorrendo quella provincia, fatto gran quantità di prigionieri», etc.

păratul său. Attilio apăru întâiu, generalul muntean născut în Crema, cu cinci sute de pușcași străini ai lui Vodă, călări. Apoi, între nu mai puțin de 4.000 de ostași pedestri cari înaintau, Domnul țerii, mergînd «ca pe un drum de rege», avînd în juru-î cei «mai vestiți boierii și luptători», mai departe, pe de lături, trei mii de călăreți ce-și jucau caii pe șes și, înainte, cele două steaguri mari: al principatului cu corbul purtînd crucea în plisc și al Sfintei Fecioare făcătoare de minuni¹.

Radu sărută de trei ori, cu minile pe piept, într'o atitudine de adîncă evlavie, crucea steagului, care-î fu încredințat. Apoi el își duse oaspeții în Tîrgoviște, printre rîndurile mulțimii îngenunchiate. Aici Italienii și Valonii petrecură opt zile, în «petreceri războinice și plăcute vîntorii», iar în cea de-a noua un prînz, în care «toate erau vrednice de văzut și regale», îi ținu pînă tîrziu noaptea, în sunetul musicilor, pe cînd supt fereștile Curții se aprindeau «meșteșugite focuri de bucurie». Cavriolo primi la plecare un cal arab, împodobit cu aur și argint, și un paloș scînteietor de juvaieruri².

Tatarii, cari nu erau ai Hanului, se risipiră însă, și atunci Radu găsi timp să meargă pentru a mulțami lui Basta și a se înțelege cu dînsul. Această călătorie era cu atîta mai necesară, cu cît negocierile Domnului — atît de nefolositoare! — cu Tatarii fusese tîlmăcite de răuvoitorii lui ca un început de trădare și Basta însuși bănuia în Februar «că este o înțelegere ascunsă între Moldovean, Muntean și Turc», cu toate că, iarăși, mărturisia că n'a putut descoperi nimic în această privință³. Se pare chiar că Basta a venit numai cu frică la întrevederea la care fusese poftit încă din Decembre de Radu și că el credea pe Voevod înțeles cu Secuii în potriva lui⁴.

¹ În care Italienii — Spontoni, p. 246 și urm. — văzură o «virginea testa di venusta donzella con bellissimi gieroglifici».

² Memoriile lui Basta. Datarea ceremoniei rezultă din pomenirea prăzii Tatarilor.

³ Scrisoare inedită a lui Basta către Maximilian: Cluj, 21 Februar 1604. În Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten*.

⁴ Raport către Maximilian al secretariului Rabuss, [Mart] 1604, Praga.

Orî-cum, dispozițiile lui față de Voevodul român nu erau din cele mai prietenoase cînd sosi la Brașov, în așteptarea lui, la 10 Mart 1604. La 12 venia Radu cu o suită de vîreo sută de oameni și, după ce petrecură împreună până la 15, cînd Munteanul plecă înapoi spre țara sa, ei se despărțiră cu deplină încredere, dintr'o parte ca și din alta¹. Basta se încredințase, prin supunerea sinceră și convingătoare a lui Radu, că toate cîte se întîmplase fusese făcute de nevoie și că un plan de trecere la Turci nu existase nici odată în mintea bătrînului soldat².

Generalul imperial se îndreptă spre Făgăraș în ziua de 17, și el nu era să mai stea multă vreme în provincie. Nu pentru că starea acesteia, atît de rea supt raportul economic, ar fi fost satisfăcătoare politicește. Nemulțămîții roiaū la graniță, și se găsiaū Turci cari să-î sprijine acolo, cu oameni și bani, și prietenî, cari să-î lămurească și să-î îndemne, în Ardeal chiar. Între pîrîbegiū gata de luptă se pomenia în cercurile neîmpăcate cu stăpînirea nemțească mai ales tînărul Gavriil Bethlen, care era să domnească apoi mai mulți ani, cu strălucire. Haiduciū eraū în revoltă și Valoniū nesiguri. Sistemul de spînzurări, confiscări și impunere de amenzi al lui Basta — ajunsese a scrie: «voiū fi silit să-î stîrlesc cu totul»³. — nu putea să asigure durata stăpînirii împărătești în Ardeal.

Mai ales cînd după plecarea lui rămaseră să-l aplice alții, cu mai puține însușiri și mai puțină reputație decît dînsul. În Maiū, era teamă să nu se înfățișeze Turciū, mînați de nerăbdarea lui Bethlen, la Oradea-Mare⁴. Iar în luna următoare, față de lipsa de comandanți destoinici în alte părți ale teatrului de luptă, Curtea germană era silită să facă pe placul

¹ V. pentru cronologia întrevederii *Socotelile Brașovului* și izvoarele complementare citate în ediția, dată de mine, a Socotelilor.

² Cf. Memoriile lui Basta, care afirmă această schimbare a părerilor generalului și n° XIV din Documentele la Prefață.

³ N° XIV al Documentelor la Prefață.

⁴ Corespondența inedită din Innsbruck.

lui Basta, rechemîndu-l din Ardeal, unde era numai muncă grea și neconținută, fără izbîndă și fără răsplată.

Provincia rămase după această plecare «cu totul părăsită», ni spune chiar acela ce plecase¹. Și, din toate părțile, începură desertăniile și conspirațiile.

II.

Legăturile principatelor cu Ardealul lui Bocskay (1604-6).

Pe cînd Simion se gîndia iarăși la puțința unei năvăliri și făcea iarăși apel la banii fratelui său, Radu căuta să și asigure situația în împrejurările nouă produse de dispariția lui Basta. Dacă tratativele lui cu Moldovenii nu se dovedesc prin nimic înnainte de începutul verei, în Iunie ele pot fi adeverate. Încă din primăvară veni pe la el, după întoarcerea din Brașov, un sol moldovean, Vistierul Damian, care fusese la Basta cu nouă oferte de supunere și ceruse să se dea stăpînului său un pretendent și un Vlădică prieten al acestuia, cari par să fi umblat mai mult după Țara-Românească². În Iunie Vlădica se găsea liber în Moldova — dacă e vorba de Mitropolitul pribeag Eftimie —³, iar pretendentul Ștefan, fiul lui Petru Cercel, făcea promisiuni mari căpitanilor de haiduci din Banat, pentru a fi restabilit de dînșii⁴. Tot în Iunie trece prin Brașov un sol muntean, care mergea, din partea lui Radu, în Moldova, pe această cale mai ușoară de străbătut și mai asigurată de Tatarî. În Iulie, Vistierul Boul veni pe același drum de la Ieremia la Radu, care răspunse prin ambasada Vistierului Lupu și Vornicului Cernica, întorși abia în Septembrie. În sfîrșit, în cursul aceleiași luni Iulie, intrau în Brașov Leca Comisul, «Căpitanul» Attilio Vimercati și o solie tătărească⁵.

¹ «Resta dil tutto abandonata» (scrisoare din 23 Iulie; *ibid.*).

² Documente la Prefață, n° XII.

³ Cf. articolul mieu în *Omagiul Maioreșcu*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Socotelile Brașovului*, în ediția citată (extras din *An. Ac. Rom.*, XXI).

Stăpînul lor îi trimisese, într'un timp de «foarte mare muncă și nevoie», pentru a termina negocierii începute și a înfățișa, din parte-î, cereri nouă.

Negocierile începute erau acelea pentru astîmpărarea Tatarilor prin dare de bani. Încă din Decembre 1603 fusese vorba de o nouă solie la Împăratul și de mediația lui Radu între vecinii săi prădalnici și suzeranul pe care-l recunoștea. Acum marele Trimis tătăresc, Ahmed Celebi, revenise ca să îndeplinească făgăduielile ce se dăduse. Și Radu îl întovărăși prin ambasadorii săi menționați și prin secretariul său Anton Vorsi¹, cari trebuiau să ceară de la comisarii rămași în Ardeal: voia de a face pacea cu Turcii fără a se rupe legătura cu Împăratul și fie în orî-ce formă și pe orî-ce cale, plata subsidiului rămas în întărzire și acordarea unui loc de adăpost pentru nenorocire, care loc ar fi Chioara, unde comandase odată, și trădase pe Domnul său, Mihaî, — Comisul Leca.

Iar Tatarul, om de cinste, aducea propunerii ca acestea: să i se dea 20.000 de galbeni pentru Țara-Românească și pentru Ardeal și, în schimb, Hanul va cruța, în tot timpul războiului cu Turcii, de care e dezgustat, orî-ce posesiuni, directe sau indirecte, ale Împăratului. Însă să nu se piardă timpul, căci Toctamiș Sultan, fiul Hanului, chemat de Turci în Ungaria, a înaintat cu călăreții săi sălbateci până la Dașov și e un tînăr care nu poate aștepta. Și apoi să trimeată Împăratul cea d'intăiū solie, căci Hanul are țară largă, puteri din bielșug și siguranță deplină, așa că n'are frică, nici nevoie de nimeni.

Vorsi, Grecul italianizat, va fi tradus aceste cereri, care fură supuse la 21 Iulie înaintea comisarilor obișnuiți, comisariului extraordinar, Krauseneck, și a lui Toma Cavriolo, care ținea în fruntea oștilor locul lui Basta, ce ajunsese acum la Satu-Mare. Solii lui Radu asistaū, și ei cerură să se vor-

¹ Asupra familiei lui, v. Iorga, *Relațiile cu Lembergul, passim*. Pentru Hector Vorsi, v. Hurmuzaki, VIII, pp. 199-200. Anton ar fi fost primit, după o comunicație ce mi s'a făcut la Blaj, ca elev al Colegiului Propagandei.

bească la toate punctele de Domnul lor, pentru ca să se știe că sprijinul acestuia e Împăratul. După răspunsul pe care-l impunea demnitatea și spiritul de economie, un tratat provisoriu se încheie în sfârșit, și rămase numai să-l ratifice Rudolf.

Afacerea se mîntui, cum se mîntuiau pe această vreme toate la Curtea din Viena. Se afirmă că întâiu miniștrii lui Rudolf ar fi avut de gînd să aducă la Praga pe Tatar. Dar el rămase unde era, și, obosindu-se cu așteptarea, plecă înapoi, fără altă ispravă decît ceasornicul pe care i-l dăduse, după o călduroasă stăruință, unul din comisari.

Nu se făcuse decî nici măcar atîta : la Răsărit, Țara-Românească rămînea deschisă Tatarilor, cari se și iviră în August, silind pe Ieremia a face daruri bogate și a ieși în lagăr, unde stătu, mergînd în preajma lor mai multe săptămîni de zile. Ei trecură apoi în Dobrogea, ducîndu-se spre oastea turcească, nu fără să fi atins în treacăt și principatul lui Radu ¹.

De la Apus și Nord-Vest, din țara Hațegului și din Banat, veni încă în Iulie altă primejdie. Haiduci, dintre aceia pe cari-i lăsase liberi lipsa de plată și desorganizarea tuturor lucrurilor în Ardeal și în părțile vecine, reunindu-se cu bande prădătoare de țeranî flămînzî, pătrunseră în Oltenia prin țara Hațegului, aducînd, credem, pe pretendentul Ștefan, acela pentru care se făcuse revolta din 1603. Regiunea fu prădată, Curțile marilor boierî : Teodosie Logofătul, Clucerul Radu, Preda Banul, care fugise, neavînd cu ce se împotrivi, fură despoiate. Și jefuitoarii vor fi plecat numai la vestea apropierii trupelor trimise de comisari, pentru a sprijini pe vasalul împărătesc ².

Cum se vede, la noi nu era mai bine decît peste munți, în această epocă de ruină și de suferință. Pentru a desăvîrși povestirea, trebuie să adăugim că pe lîngă primejdia Tata-

¹ Cf. Iorga, *Socotelile Bistruței*, II, p. XLVII și Wolfgang Bethlen, VI, p. 62.

² Cf. Hurmuzaki, IV¹ și Bethlen, pp. 55-6.

rilor și a Haiducilor se adăugea și a Moldoveanului Simion, pe care iarăși Turcii îl recunoscuse ca Domn. În toamnă, Ieremia era invitat stăruitor să-și ajute fratele, din partea Marelui-Vizir, care-și găsisse iarăși de lucru în Ungaria. Pribegii își priviau cu mai multă încredere viitorul, când vedeau lagărul, gata adunat, al Domnului moldovean. La 8 Octombrie, Ieremia scria Polonilor, din «lagărul de dincolo de râul Moldova», arătând nehotărârile ce mai păstrează încă în această privință.

În același timp, el dă și explicația acestui act de favoare al Serdarului-Vizir față de Simion. Din Ungaria, unde se luptă însuși, Mohammed-Pașa dezlipise un puternic corp de expediție : Ieniceri, Haiduci și alți desertori, și-l îndreptase către pasurile Ardealului, — ca în 1603 ¹.

Știrile erau strașnic de exagerate, dar în ele era un adevăr: acela că Ardealul se revoltase iarăși. Bătrînul nobil Ștefan Bocskay, unchiul lui Sigismund Báthory, om bogat, popular, cuminte, era de mult timp speranța conaționalilor săi. Pe când aceștia-i arătau Coroana Ungariei, liberă pentru un cap îndrăzneț, violentul Italian care comandă pentru Împărat în Cașovia, Belgioioso, părea că-și pusese în minte să arunce în brațele nemulțămiiților pe acest om prețios. Pe când aducea cu de-a sila pe orașeni calvinii înaintea altarelor catolice, el pretinse lui Bocskay un împrumut, care fu refuzat, ceia ce atrase măsuri împotriva neascultătorului și rezistență din partea acestuia. Bocskay fusese în Ardeal și auzise ce se șoptea acolo; el știa că banii și popularitatea lui pot ridica într'o clipă o armată dintre Haiducii neplătiți și în stare de răscoală. Silit de împrejurări și de oameni, de prieteni și de dușmani, el se declară în sfârșit, învinse pe colonelul Pezzen, care fu și prins, la 15 Octombrie, intră în Cașovia și putu lua titlul de «prinț al Ardealului, domn părinților ungurești și span al Secuilor» ².

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II.

² Cronicile ardelene citate și Corespondența din Ambras.

Și Imperialii ce făceau în acest timp ? Trimis de Movilești, un Armean, Iosif Grigorovicî, fratele lui Petru, pe atunci în rele relații cu Domnul muntean, veni în Ardeal, unde nu era un necunoscut, tocmai pe acest timp, în Octombre, cînd conspirația prietenilor Sultanului izbucni. El se făcea însă a veni ca împăciuitoar, arătînd dorințele de slujbă dreaptă față de Împăratul ale pribegilor muntenî dușmanî ai lui Radu-Vodă. Simion avea dorința călduroasă de a se închina Cesarului creștin ; mai folositor decît usurpatorul Șerban, el n'ar cere bani, ci ar da el pe an o sută de mii de taleri, ar ajuta corespondența cu Moscoviții, Tatarii și Persanii, ar trimite soldați guvernului ardelean, l-ar sprijini în persoană, cu armele, ar mediă o pace cu Turcii și Tatarii, și-ar da ostatec pe unul din cei șapte fii, ar cumpăra în Imperiu moșii pentru 6—700.000 de florinî.

Împăratul șovăi, auzind asemenea minuni, din iubirea lui pentru Radu și din statornicia sa față de diploma ce iscălise. Domnul muntean i se va fi părut prea costisitor și puțin sigur. Nu ceruse el cu stăruință, în Septembrie, să i se dea voie a-și lăsa țara în mîna Buzeștilor, pentru ca el să vie la Curte să-și arăte păsurile și să-și ceară însuși banii întărziați ¹ ?

Deci Rudolf întrebă pe Matthias și acesta pe Basta, care, fulgerînd în potriua necredinții și șireteniei Movileștilor, lăsa să se întrevadă puțința unei răscumpărări de către Simion a tronului de la Radu-Vodă însuși, care, orî-cum, își cîștigase merite.

Basta scria la 6 Novembre, iar a doua zi pornia din Praga o scrisoare a Împăratului către Radu-Vodă. Bocskay rebelul săvîrșise o « crimă, care nu se poate spune ». Haiducii lui ucisese pe Nemții Împăratului. Un nou Moise se ridicase prin urmare, și înpotriua lui se ațîța prin cuvinte călduroase și energice acel care bătuse și ucisese pe cel d'întăiu : Radu. Și, pe același timp, dr. Muraldi, întrebuițat odinioară de Mihai-Vodă, venia la Radu, din partea comisarilor, pentru a-i cere să colabo-

¹ Hurmuzaki, IV¹.

reze cu Basta, care repurtă în Novembre oare-care succese asupra revoltaților ¹.

Dar pe acesta împrejurările îl învățase minte. De și promise 10.000 de oameni, a doua oară numai era dispus să-și puie în primejdie tronul și viața pentru a culege zăbavă, bănuială și indiferență. Fără să fi cetit corespondența privitoare la ofertele lui Simion, el putea să-și închipuie sentimentele ce domniau cu privire la dînsul în Curtea și în lagărul suzeranului creștin.

El primi deci, de la cellalt, de la păgîn, steagul ce i se oferia de atîta vreme, — prin Decembre, și încheie astfel în-tăia perioadă din politica sa față de Ardeal și de Imperiali.

Pentru ca zile de liniște și de bună cîrmuire părintească, să înceapă pentru principatul muntean, sfășiat până acum de dușmăni interioare, stors de soldații, mai mult străini, ai Voevodului războinic, prădat din vreme în vreme de Tatarii veșnic flămînzî, trebuiau trei lucruri, a căror îndeplinire nu se putea socoti mai ușoară decît înnodarea unor relații pașnice cu Turcii jiginiți.

Acestea erau: înlăturarea pretențiilor lui Simion, care-și credea venit ceasul odată cu izgonirea stăpînirii împărătești din Ardeal și, ca de obicei, nu se sîia să întrebuițeze orî ce mijloace pentru a-și sătura ambiția; stabilirea definitivă a lui Bocskay, care deocamdată era numai un șef fericit al Haiducilor răsculați, stăpîn pe o bună situație militară în Ungaria Superioară și așteptat cu simpatie de cei mai mulți Ardeleni și, în sfîrșit, încheierea unei înțelegeri între bătrînul rebel învingător și Împăratul german, dezgustat acum de dominații atît de lunecoase și dorit de pace, cu Turcii ca și cu aliații Turcilor.

E păcat că, pentru acest timp, Ieremia Movilă nu se destăinuiește Polonilor, cari-l părăsise pentru afaceri mai strălucitoare, așa că nu putem ști așa de bine ca în trecut tot ce plănuise, intrigase și adusese la îndeplinire. Din alte iz-

¹ Izvoarele mai ales în Hurmuzaki, IV¹.

voare însă, noua conspirație moldovenească se poate, totuși, desluși întru cîtva ¹.

De la început, prietenia turcească trebui să i se pară nou-lui vasal al Sultanului foarte ciudată. Hidir-Pașa de la Dunăre fusese acela care-i trimisese steagul, dar el nu se mișcă, după primirea onorabilă a acestuia, din postul său de pîndă, unde stătură cu dînsul până în vară, neclintiți, 12.000 de ostași, gata să treacă rîul ². Aproape în același timp cu ceremonia aceasta de recunoaștere, 2.500 de Tatarî se aruncară asupra țerii aceluia care încheiase de curînd legături cu Hanul lor din Crimeia ca și cu Împăratul lor din Constantinopol. Sangeacul de la Nicopol, care încercă să li amintească aceste lucruri, fu omorît de acești trimiși ai unui principe creștin ce se poate lesne gîci, cugetînd numai la motivele năvălirii tătărești din 1602. Iar comandantul hotarului dunărean, Hidir, nu găsi cu cale să se amestece.

Nici Radu însă nu va fi întins cu prea multă încredere mîna dușmanilor săi de atîta vreme. Făgăduise ostateci și, văzînd la ce s'ar putea aștepta, nu-î mai trimise ³. Pe de altă parte, el luă hotărîrea, zăbovită până acum, de a da un ajutor Imperialilor.

Aceștia se găsiau în situația cea mai rea cu putință. Erau la Cluj, cînd veniră veștile rele de la hotare, despre răscoala Haiducilor și proclamarea unei căpetenii regale a neamului unguresc, cîțiva oameni de cancelarie, bieți conștienți timizi, fără inițiativă și fără autoritate. Generalul lipsia ca și trupele pe care trebuia să le comande, ca și banii de nevoie pentru

¹ În 1604, Polonii oprise în Lemberg pe Luca Stroici pentru a-l face să plătească datoria soldaților ce apăsa încă asupra Movileștilor. El plăti, rămîind să-și primească banii de la Ieremia (Bielowski, *Operele lui Stanislas Żolkiewski* — pol. —, Lemberg, 1861, 8°, pp. 161-2; după o traducere ms. de W. Schmidt).

² Lucru de care Bethlen arată că Radu se plînse, în vară, lui Bocskay.

³ Cf. Hurmuzaki, IV² și spusele lui Ieremia către comisarii în iarnă (*ibid.*, IV¹).

ca ele să fie plătite. Prinși de frică în mijlocul statornicilor prietenii ai lui Sigismund Báthory, ei se refugiară la Sibiiu, între Sașii credincioși Împăratului, la 11 Novembre. Și tot aici se găsiu ei și în Februar al anului următor, uitați aproape de toată lumea, pe cînd, de-a lungul provinciei, șerpuia flacăra răscoalei. Sașii, învățați, prin atîtea schimbări neprevăzute, așteptau data aceasta mai răbdători și, la cererile de ajutor ale comisarilor, puseră la dispoziția lor numai cinci sute de pedestri. Secuții trimiseră deocamdată o mie dintre ai lor, dar ei nu apărură decît un moment lîngă Sighișoara, și se întoarseră apoi în munții lor, unde o adunare generală a satelor proclamă pe Bocskay, în potriua căruia, fiind el un Ungur, nu puteau să lupte. Țeranii mînați de foame, înnebuniți de apăsarea soldatului străin, Haiducii fugari de șupt steaguri care nu mai duceau la leafă, rătăciau pe drumuri. Nemții, și printre ei cei de frunte, pieriau ici și colb supt ghiața rîurilor. Nicî o dată năruirea stăpînirii împărătești în Ardeal nu se arătase mai desăvîrșită, zdrobind toate speranțele¹.

Radu, către care se adresase dintre cele d'întăiu cereri de ajutor, făgăduise la început 10.000 de oameni. Apoi, în măsură ce împrejurările se lămuriau, scăzu până la 4.000, și la urmă nu dădu nici cinci sute măcar. În zădar se aștepta în Ianuar sosirea în Secuimea încă sigură pe acest timp, a temutului Gheorghe Raț, care să mîntuie, acum ca și în 1603, cauza germană².

Dar, cînd purtarea Turcilor deșteptă grele bănuieli, cînd, pe de altă parte, Ieremia începu să se agite, înștiințînd pe comisarii că are poruncă de la Turci să intre în Ardeal pentru ca să aducă recunoașterea «Craiuului» nou, Raț trecu munții. Cînd și cum, nu se poate statornici de aproape, dar poate în urma însemnatei solii a Banului de Lugoș, care se întorcea la 22 Februar în Brașov³. Fără instrucții sigure de

¹ Rapoartele comisarilor, în Hurmuzaki, IV¹, și Bethlen.

² Scrisoarea lui Konkoly, în *Mon. com. Transs.*, Ianuar.

³ *Socotelile Brașovului*.

la stăpînul său, fără nici un fel de îndreptare de la aceia cărora Bocskay li cerea în toată forma cesiunea țerii, atîrînd de lăcomia lui de meseriaș al războiului și de poftele nesăturate ale unei adunături de Sîrbî, Nemți și Haiduci, — el rătăcia după ispita prăzii: cînd la Sighișoara, cînd la Sibiiu, cînd între Secuî, cînd la Mediaș, unde, în Mart, tăie pe Ungurii intrați în oraș. Până ce, în aceeași lună, el se întorcea, lăsîndu-șî însă oamenii pe cîmpul jafului —, ca să aducă Domnului său o solie de la Sași¹.

Cînd strașnicul bătrîn prădalnic se înfățișă la Curtea lui Radu, el găsi iarăși lucruri nouă, precum astfel de lucruri se petreceau neconținut în aceste locuri.

Sultanul pregătia o mare expediție în Ungaria, care să șteargă rușinea înfrîngerilor sau luptelor fără ispravă din trecut și să grăbească încheierea unei păci pe care Imperialii o trăgăniau cu intenție. Vizirul cel Mare însuși, cu toate greutățile celuiălt război, cu Persanii, trebuia să plece, și scopul plecării lui nu era să fie mai puțin însemnat decît recucerirea Granului și statornicirea în Ungaria Superioară și în Ardeal a regelui credincios față de Împărăția păgînă.

Pentru aceasta era de nevoie ca la Dunăre să fie liniște, și din toate părțile tînăra domnie a bătrînului Bocskay să nu aibă decît prietenî.

Deci, cînd Radu' se plîNSE la Poartă pentru prada Tatarilor și tolerarea ei de către Hidir, care va fi primit pentru aceasta răsplata cuvenită de la Movilești, i se dădu satisfacție. Un capugiū veni la Dunăre și dădu poruncile de intervenție lui Hidir, apoi, împreună cu acesta, trecu în Țara-Românească, de unde îndată, cu cea mai mare ușurință, fură măturați Tatarii. Apoi el se întoarse la Constantinopol cu niște Trimiși muntenî, dintre cari unul, bătrînul boier Stoica, rămase ca agent sau capuchehaie al lui Radu-Vodă². Iar Simion și Ieremia, frații Domnești, așteptară alt prilej decît acela pe care-l pierduse..

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV², și Bethlen.

Se și înfățișă noul prilej, pentru a fi pierdut și el de acești oameni cu mai multă ambiție decît putere și noroc. Îl aduseră iarăși, ca toate lucrurile ce se petrecură la noi, după începerea războiului suedo-polon și moartea lui Zamoyski, împrejurările din Ardeal.

Aproape în același timp intrară în provincie, de la miez-noapte și miezăzi, Ladislaū Gyulaffy, Trimisul lui Bocskay pentru a lua în stăpînire moștenirea lui Moise Székely, și Raț. Unul avea cu sine Haiducî, cellalt Haiducî iarăși, Sîrbî, Nemți, Cazaci. Și ai unuia și ai celuilalt erau foarte puțini, dar prădaū cît nu s'ar fi așteptat dela micul lor număr.

Gyulaffy adună o dietă, și. Raț își puse în minte s'o tulbure, ceia ce-î aduse strămutarea, pentru a nu se avea un oaspe ca acesta. Apoi, represintantul, cu trupe proprii și foarte pe ascuns, al Domnului muntean se apucă de negocieri, cerînd pentru bătrînele lui oase de Haiduc sîrbesc adăposturi de prinț, ca Vințul, unde murise Aron Moldoveanul, Jeciul, rîvnit de Munteanul Radu, Uniedoara, leagănul «Voevodului» Corvin, părinte de rege. Pe urmă, pe cînd dușmanul asculta și cîntăria cererile, el se apropiè de dînsul și, cu toată paza, izbuti să-l surprindă, să-l trăsnească și să împrăștie fugariî, dintre cari lipsiaū patru sute de luptători aleși, rămași pe cîmpul de la Ebesfalva, pe Tîrnava, în ziua Înnălțării.

În Iunie se răspîndi de o dată zvonul că Radu-Vodă însuși era la Bran, în fruntea oștilor, ca restaurator al dominației germane. Împrejurările tragice din 1603 păreaū că se întorc: după biruința lui Raț, venia năvălirea biruitoare a Voevodului, și lipsia numai Bocskay ca să aibă soarta lui Moise ¹.

Dar știrea era falșă. Radu știa că Vizirul a plecat spre Belgrad, ducînd cu sine, pentru orî ce întîmplare, pe copilandrul Radu Mihnea, care creștea în pribegie și neizbîndă ²; el aflase, de sigur, cu toate pasurile închise, că succesele

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV².

lui Basta se mîntuise printr'o nouă împrăștiere de ostași neplătiți, pornind după alt stăpîn, cu steagul cel vechiu deasupra capetelor¹; el fusese înștiințat de spionii săi că Simion venia ca Hatman moldovean în serviciul lui Bocskay, ca să răpească pe furiș țara pe care, ca Voevod, o pierduse, în atîtea zile de luptă.

Pare aproape sigur, că a fost o luptă, pentru a se opri trecerea Moldovenilor, cari, pentru a ajunge în Ardeal, nu găsiau alt drum decît acela care trecea prin Tîrgoviște și în curmezișul căruia se găsia tronul lui Radu. Simion își făcu datoria de a fi învins și descoperi astfel că sînt pasuri inai sigure către tabăra lui Gyulaffy și a răsculaților².

Aproape în același timp, în Iunie, sosiră două solii în Ardeal, la mandatariul lui Bocskay, două solii, care urmăriau două scopuri deosebite. Prin Ungurul Ștefan Halmágyi și prin Postelnicul său Simion, Radu cerea ca noul «Craiu» să stăruie la Poartă pentru ca el să fie păstrat în Scaun fără prietenia prea de aproape a pînditorului Hidir: era gata, adause el îndată, pe altă cale, să dea lui Bocskay 3.000 de oameni, cu tunuri, și să plătească hrana pentru opt sute de călări regali. Iar Ieremia prin ștafeta sa anunța apropiata sosire, în folosul aceluiași Bocskay, a Moldovenilor săi cu Simion.

Ei și veniră, dar în fruntea lor erau numai doi boieri, căroro li se făceau daruri din Brașov, la 24: Cîrstea și Ștefan Vornicul. Erau 4—5.000 de oameni, bine înarmați, cari meraseră să crească lagărul lui Gyulaffy. Și sosirea lor aduse o schimbare a stării de lucruri în mai bine: conducătorul Brașovenilor pe acel timp, vestitul Mihail Weiss, veni să supuie orașul său omului crăiesc, iar Raț, care se cuibărise, cu vre-o 2.000 de oameni, în Sighișoara, de unde-și răpezia oamenii la pradă — printre ei Ioan Ciungul, iarăși trădător și iarăși prins — începu din nou vechiul cîntec înșelător despre pace.

Pentru aceasta se cuvenia o răsplată, și pentru Ieremia era

¹ *Ambraser Akten; Socotelile Brașovului.*

² Mențiunea luptei în Hurmuzaki, IV².

una singură: restabilirea lui Simion în Muntenia. Bocskay era om să înțeleagă, și în adevăr Gheorghe Kornis se duse în Moldova pentru a se sfătui în această privință¹.

Dar iată că în Ardeal veni atunci o nouă solie: Bocskay trimisese la Poartă pe partizanii săi Ștefan Koraláth și Kékedy, cu daruri de copii creștini pentru Seraiu și cereri de colaborare contra Nemților². Unul din ei fu oprit, iar cellalt, cel din urmă, reveni, în Iulie, pe la început. Fusese prin Țara-Românească, găsisse aici Turci în mers spre pasurile Carpaților, lăsase la Focșani pe Ali-Pașa, ce fusese desfăcut din oastea Vizirului pentru a «orîndui» afacerile ardeleni, și se întorcea cu ordinul vizirial ca Radu-Vodă pocăitul să fie lăsat în locul lui, pe care știa să-l apere cu cuvîntul ca și cu sabia. În schimb, Domnul muntean îndemnă pe Sașii cari așteptase până atunci cu ochiul la dînsul, să părăsească o cauză pierdută, și dădu și lui Raț sfatul să se astîmpere.

Atunci Moldovenii plecară din Ardeal. Dar nu vor fi ajuns la munți, cînd o nouă năvălire a conașionalilor lor, uniți cu Turcii, li făcu calea întoarsă. La 13 Iulie, Brașovenii trimiteau daruri lui «Cîrstea Vornicul, căpitan peste trupele moldovenești», și lui «Ștefan Vornicul, și el căpitan în tabăra moldovenească». În aceeași zi, ei expediau însă un om al lor «la Simion-Vodă». Acesta venia cu 4.000 de oameni, și împreună cu el era Ali-Pașa, cu alți 6.000. La 19, Voevodul și Pașa ajungeau supt zidurile Brașovului, în împrejurimile căruia se înfingeau sulțile corturilor.

Ce voiă Simion, a căruia prezență n'o ceruse nimeni, în mijlocul oștii de ajutor pe care Ieremia era îndatorit s'o deie ștăpînilor săi? Voiă să cunoască prin sine oamenii și împrejurările, să vorbească acelor cărora li scrisese numai până acum, să cîștige și să pîrească și, mai presus de toate, să fie la fața locului.

O neplăcută întîmplare pentru Radu, care vedea înviind pentru dînsul în acest an greu un vechiu dușman din cele

¹ Bethlen.

² Hammer, Hurmuzaki, IV¹, la începutul anului 1605; Bethlen.

d'întăiū timpuri ale stăpînirii lui. Prin solul său Ioan Kálnoky, el ceruse toçmaî atunci să i se trimeată delegații ai provinciei, un magnat, doi Sași și un Secuiū, pentru a jura lui Bocskay un tratat de alianță. Și, pe cînd, după opt zile de petrecere, plătită de alții, colegii Simion și Ali plecaū către vizuina de piatră a lui Raț, delegații ceruți, aleși de Gyulaffy, pe moarte, se îndreptaū spre Muntenia. «La 27 Iulie», scrie unul dintre dînșii, çasierul său *Stadthannub* brașovean Matei Schonkebonk, «a fost trimis d. Mihail Weiss și cu mine, împreună cu d. [Gabriel Haller], la Radu-Vodă, în Țara-Românească».

La 1-iū August, după ce Turcii și Moldovenii se unise acum cu lagărul lăsat în urma lui de Gyulaffy, se hotărî asediul Sighișoarei, care era să fie singura lor ispravă. Iar la 5 ale lunii, în Tîrgoviște, solii sași, tratați «splendid» de Radu-Vodă, primiau jurămîntul lui Vodă și-i juraū în schimb, încheind astfel un tratat care înseamnă o nouă fasă în istoria relațiilor dintre Muntenia și Ardeal.

Radu se îndatoria a fi credincios Craiului, a nu face nimic și a nu lăsa nimic să se facă împotriva lui. De se va cobori Bocskay în Ardeal, el, Voievodul, va veni însuși să-l ajute «împotriva dușmanilor»; de nu, va trimite trupele sale pe lîngă cele regale. Pentru tot ce s'a întîmplat, nu se va mai vorbi. Simion-Vodă, dușmanul cel mare al lui Radu, nu va fi sprijinit, și chiar delegații vor stăruî pe lîngă stăpînul lor ca sprijin să fie acordat celui din urmă în privera celui d'întăiū. De va fi mazilit cîndva Radu, se vor pune cele mai puternice stăruinți ca el să-și capete iarășî Domnia, iar, acestea neizbutind, i se va da un prietenesc adăpost. Raț tulburătorul va fi chemat înapoi, iar, despre tunurile ce se luase de la Moise și pe care le reclamă acum Bocskay, se va negocia pe urmă, cu Craiul. O învoială dreaptă, limpede și, pentru noi, foarte onorabilă.

Cu dînsa se întoarseră la 8 August Trimișii și, împreună cu dînșii, diacul lui Radu. Acesta trecu prin Brașov și se îndreptă spre Sighișoara pentru a aminti lui Raț de plecare.

Apărătorul Sighișoarei n'avea multă tragere de inimă pentru asediu, în care se mîncă și se petrece puțin, dar soldații săi nu se învoiră de loc la o capitulare. Neîncercîndu-se poate în cuvîntul de iertare al acelor pe cari de atîtea ori îi bătuse și prădase, ei declarară că vor aștepta pe Bocskay, pentru a i se da lui.

Veni, în sfîrșit, și regele, nu ca să cucerească o țară, ci ca să stăpînească o cucerire făcută în pumele lui. La 27 Iulie el ieșia din Cașovia¹, și în August își făcea intrarea în Cluj, ca un triumfător.

Aici îl găsi o solie moldovenească, în fruntea căreia stătea Vornicul Nistor Ureche². Un om deprins în negociații, dar nefolositor, ca orî și cine, pentru a duce la capăt bun o afacere ca aceia a restabilirii lui Simion, ce-și aștepta soarta supt zidurile Sighișoarei. Radu, crezînd că mai are de ce să se teamă, trimise la dînsul pe Vistierul Nica și o frumoasă suită de Cîrteni, cari se găsiau la Brașov în aceiași zi cu Vornicul Ureche³.

Dar nu mai era o hotărîre de luat la Cluj, căci ea fusese luată de înainte, la Constantinopol și Belgrad. Radu căpătă toate asigurările, precum le căpătă și de la Caimacam. Iar Simion, petrecut cu toată cinstea de fostul său dușman, Raț⁴, o lua spre Moldova, nemulțămît și cuprins de păreri de rău pentru osteneala cheltuită. În ultimele zile din Septembrie, el trecea prin Țara Bîrsei spre acel exil care era pentru dînsul Moldova⁵.

Zădarnică-i fu și o ultimă întetire a Tatarilor. Aceștia trecură în adevăr prin Muntenia, din pasurile căreia, pe la Buzău, se revărsa în Ardeal, puține zile după plecarea lui Simion⁶.

¹ *Ambraser Akten*; Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 181.

² Scrisoarea din August a lui Ieremia, în *Mon. comitalia Transs.*

³ *Socotelile Brașovului.*

⁴ Mai târziu, Raț, care rămase la Unguri, fu executat, pentru un motiv oarecare, pretinde Bethlen.

⁵ Aceleași *Socotelii* și Bethlen.

⁶ *Socotelile Brașovului.*

Dar, pe cînd ei se duceau să se lupte în Ungaria, Radu rămînea ca și înnainte în Scaun.

Cînd ei dispărură, cînd, în curînd, Radu auzi despre căderea Granului — o foarte mare izbîndă a noului său suzeran —, despre succesele lui Bocskay în Ungaria și despre încoronarea lui solemnă în cîmpia de la Rákos, cu o coroană regală, de acel arhiepiscop care fu pentru dînsul Lalâ-Mohammed, Marele-Vizir învingător (11 Novembre) —, el putu crede că în urma lui s'au închis porțile nesiguranței și primejdiei.

Căci acum lucrurile păreau cu totul sigure, și rămînea numai, pe lîngă repețitele întărituri, daruri și felicitări de la Constantinopol, o împăcare cu Casa de Austria, care să desăvîrșească orînduirea situației acestor regiuni.

Și această împăcare nu se părea cu neputință, încă din cele d'întăiu timpuri ale răscoalei. Cine să scoată pe Bocskay din Ardeal nu se mai putea găsi: Radu nu voia să se miște și Basta era prea bătrîn, prea dorit de odihnă și prea lăsat fără sprijin. Banii nu se mai trimiteau, asupra revoltelor de soldați se închideau ochii; și toate se arătau așa ca și cum Rudolf ar fi voit să scape în sfîrșit de Ardealul acela nesigur și costisitor.

Erau și motive pentru aceasta. Alte chestii se deschideau în Europa, de resolvirea cărora atîrna, nu stăpînirea unei provincii de hotare, ci însăși situația împărătească a Habsburgilor. Se pregăteau măsuri în potruva Reformei religioase, care cîștiga pretutindene teren și, uitînd de războiul cu Turcii, amorțit în mijlocul unor negociații oboșite, cele două taberi se organizaau pentru lupta de credințe, care se arăta în pragul vremii. Neînțelegerile se găseaau în toate colțurile vastei Împărății, și ele dezbinau până și pe membrii familiei stăpînitoare, unde, în privința apărării legii catolice, Rudolf gîndia — cît putea gîndi — altfel decît acel frate Matthias, care aștepta de mult să-î ieie locul și se consuma de nerăbdare. În asemenea împrejurări, cînd privirile erau îndreptate aiurea, către războiul ce venia, și vechiul războiul interesa

mult mai puțin, Ardealul se putea arunca în gura nenorocului pentru a-l împăca.

Cînd «Craiul» revoltei apăru în Ardeal, un Trimis de la Praga veni să negocieze cu dînsul. Speranțele puse în Radu dispăruseră aproape cu totul, și nu se mai credea acum că Domnul muntean va refusa din mîndrie să se închine unuia ca Bocskay, în puțința căruia, fiind așa de slab, nu sta măcar să-și ajute la nevoie aliații¹. În instrucțiile date la 19 August 1605 delegaților imperiali se rezervă numai, dintre cele ce ne privesc pe noi, stăpînirea asupra Făgărașului și altor moșii de către archiducesa Maria-Cristina, foasta soție a lui Sigismund, se stăruia asupra însușirii de feudatar al Imperiului creștin, pe care va trebui să o recunoască Bocskay. «Iar, dacă Țara-Românească n'ar mai fi în vechia credință față de Măria Sa, despre care lucru însă nu se are nici o siguranță, să caute Bocskay să o aducă, în tot chipul, împreună cu sine, la credința față de Măria Sa, precum și Măria Sa și noi voim numai decît ca acel Domn muntean, ca unul ce a fost înaintea credincios al Măriei Sale, să fie cuprins în această capitulație².»

Tratatul nu fu încheiat încă în acest an, dar urmărirea lui nu fu părăsită de Imperiali, cari auziau cu groază că reformații din Boemia și Moravia vedeau bucuros în Bocskay viitorul lor șef și că numele lui pătrundea în anume locuri până și în masele țerănești³. De două ori propunerile austriace, aduse la Cașovia, de negociatorul păcii, Illyésházy, fură refuzate de Bocskay, care simțea tăria situației sale, și

¹ Unverzagt către Archiducele Maximilian; Praga, 14 Februar 1605: «Ettliche aber meinen, er sei dem Bozkhai zu Favor: das aber schwer zu glauben, weil im der Bozkhai zu nider und khunfftig wenig helfen khan: er aber der Hilff bedarff» (*Ambraser Akten*).

² «9. Quod, si Wallachia non amplius in pristina fide et fidelitate Suae Maiestatis esset (de quo tamen nihil certi adhuc habetur), ut eam omnibus modis una secum ad fidelitatem Suae Maiestatis curet reducere, sicut etiam Sua Maiestas et nos eundem Waivodam Valachiae, tanquam antea fidelem Suae Maiestatis, in hac capitulatione omnino comprehensum esse volumus.» În *Ambraser Akten*; trimeasă de Matthias lui Maximilian.

³ *Ambraser Akten*.

mandatariul lui Rudolf plecă a treia oară cu cereri nouă, împreună cu o ambasadă strălucitoare, în Iunie. Și, cu toate că tratatul era redactat, iscălit și pecetluit, Matthias, care avea plenipotența fratelui său pentru afacerile ungurești, se învoi la urmă să înlătore și nouăle «greutăți», iscăbind, la 23 Iunie 1605, niște articole adiționale, care erau în realitate un nou act, întins și specificat¹.

Bocskay căpăta, mulțămită împrejurărilor mai mult decât vredniciei lui deosebite, ceia ce dorise cîți predecesori îi stătuse înaintea în fruntea Ungurimii libere după distrugerea vechiului regat: Ardealul întreg, toate comitatele exterioare, fără a se excepta Satu-Mare. Rămînea numai ca după moartea lui Ștefan, «dacă el n'ar lăsa moștenitori masculini, dintr'o căsătorie legitimă» — era destul de bătrîn — Ardealul singur să rămîie urmașului pe care i l-ar da alegerea țerii.

La 24 Septembrie, Rudolf dădea diploma sa de întărire lui Ștefan Bocskay, principe al Imperiului, iar, la 11 Noiembrie, ambasadorii austriaci încheiau cu Turcii, prin mijlocirea oamenilor vasalului abia cîștigat, tratatul de la Sitvatorok, pentru o pace bună, timp de douăzeci de ani, între cei doi Împărați de lege deosebită².

Deci liniște era acum la toate hotarele Ardealului. Turcii, cărora li luase Bocskay pe furiș Lipova și alte cetăți³, erau prea ocupați cu Persanii ca să se gîndească la această pierdere și călcare de credință. Cu Polonia relațiile noului rege erau cele mai bune: mai mult cu Polonia decît cu Sigismund al III^{lea}, și în Maiu chipul lui Bocskay, ca al unui viitor Craiș leșesc, se vindea la Cracovia, și găsia mulți cumpărători⁴.

Radu avea de ce să se bucure de această liniște a vecinilor, care era și a lui. Ieremia pierduse orî-ce speranțe pentru fratele său și, dacă cerea un ajutor la «Craiș», era, în

¹ W. Bethlen.

² *Ibid.*

³ *Ibid.* și Hurmuzaki, IV².

⁴ *Ambraser Akten.*

Ianuar 1606, pentru a-și apăra tronul contra supușilor revoluționi. După ce Gabriel Bethlen, venind cu câteva mii de Unguri, împacă lucrurile¹, el se gîndi, în adevăr, să mai cerce o dată, în April, cu stăruințele pe lîngă Turci, dar i se dădură numai vorbe goale². În Maiu îi găsim soliila Varșovia, dar în Iunie, la 30, după stilul vechi, el muria de apoplexie, lăsînd un fiu de nouă ani. Vremea lui Simion venise: el făcu să fie «ales» de boierii în moștenirea fratelui său³.

Radu nu mai avea concurenți, și în tot cursul anului activitatea sa e pentru întăia oară consacrată petrecerilor. Vîntorî de lupi, căprioare, mistreți, cu oaspeți de cinste ardeleni, pescuirî imbielșugate în iazul de la Gherghița, soliia la Sigismund Rákóczy, guvernatorul din Ardeal, și la «Craiul» din Cașovia, de care atîrna. Se va fi visat poate cîrmuind în pace și murind în Scaun, la bătrîneță.

Dar o soartă rea făcu să se schimbe de o dată iarăși fața lucrurilor în Ardeal.

III.

Principatele romîne pe timpul lui Gabriel Báthory (1607-1615).

Schimbarea fu adusă de moartea lui Ștefan Bocskay.

Încă din timpul veriî, acesta era bolnav, și boala lui era din acele care deșteaptă îngrijiri, mai ales cînd e vorba de un om de cincizeci de ani. Un medic fu cerut din Polonia, și alții mai veniră încă, precum și — se pretinde — fermecătoare în jurul aceluî ce se stîngea. Cu toate îngrijirile date prețiosului personagiu, el muria la 29 Decembre 1606, în reședința lui regală din Cașovia⁴.

Lăsa daruri de pietre scumpe și cai rari amînduror Împă-

¹ Bethlen.

² Hurmuzaki, IV².

³ V. notele la *Socotelile Brașovului*; pentru solie, scrisorile din Polonia, în Arch. din Königsberg.

⁴ Bethlen și Symigianus.

raților săi, amintiri prietenilor, între cari era și Sigismund Báthory, care crezu, în vara aceluși an, că se mai poate o restituție pentru dînsul; Ungaria de sus, după tratatul abia iscălit, Casei de Austria, de la care o smulsese abia, iar Ardealul, rămas iarăși isolat, bunului său prieten și auxiliar, Valentin Homonnay, Perdiccas — scrie, cu mai mult patriotism decît măsură, un cronicar ungar — al acestuși Alexandru-cel-Mare.

Dar nu se ascultă cu sfințenie, unde sînt atîtea interese personale în joc, cuvîntul unui Craiū fără strămoși, murind după cîteva luni de luptă și cîteva săptămîni abia de stăpînire pașnică, întemeiată pe tratate.

Moartea lui Bocskay însemna, de aceia, turburări și lupte, vechile, miserii de care nici n'avuse vreme să se odihnească lumea.

De la început, Împăratul înțelese lucrul așa că va domni acela pe care-l va favoriza el dintre candidații cari se presintară îndată.

Căci Homonnay, om tînăr, energic, îndrăzneț — «ein junger hochtragner Kopf»¹ —, dar puțin cunoscut în Ardeal, avea concurenți. Aici unii ar fi vrut să-și aleagă iarăși un Báthory, unul de tot tînăr, Gabriel, care nu-și dezminția sîngele, rîvînd și mai mult decît țara sa de naștere, de oare ce îl vedem umblînd și după coroana Poloniei sfășiate de lupte interioare. Îl ajuta în căutarea de aderenți un alt tînăr ambițios, Gabriel Bethlen, care era, mai târziu, să-și răpuie tronul. Apoi, de la situația de guvernator la aceia de principe nu era decît un pas, și el putea să fie făcut și de un bătrîn podagros ca Sigismund Rákóczy. În sfîrșit, lui Rudolf i se păru iarăși că se poate întrebuița năluca vechiului Sigismund.

Sigismund cel nou se răsima pe popularitatea între unii din nobilii locali, Homonnay pe testamentul lui Bocskay și pe sprijinul turcesc, iar Báthory pe amintirile de Domnie lăsate de familia lui și pe iubirea tinereii nobilimii. Cel d'întăiu

¹ Scrie, la 26 April, din Viena, Springer Archiducelui Maximilian (*Ambra-ser Akten*).

chemă o dietă pentru a se alege, cel de-al doilea se îndreptă spre Ardeal cu o oaste pe care o presinta ca un cortegiu funebru și supt un conducător, care era corpul regelui mort. Iar Bethlen începea vînătoarea lui tăinuită după aderenți.

La 10 Februar dieta se adună, și Sigismund Rákóczy fu ales principe. Prietenul lui Báthory fu prins și adus în lanțuri, iar plîngătorii lui Bocskay oprîți la Goroslău, pînă-și luară îndatoririle pe care trebuiră să le observe¹. Pentru moment, era o soluțiune a greutăților.

Rămînea acum confirmarea din partea stăpînilor și recunoașterea de către vecinii ce atîrnau de Ardeal.

De la Marele-Vizir, care petrecu iarna în Belgrad, unde-l găsi o ambasadă a lui Homonnay, cerînd steagul, veni un Trimis cu semnele obișnuite de investitură, dar se găsi cine să-l îndrepte la acela care era în adevăr principe, prin alegere, la Sigismund Rákóczy. I se dădură acestuia daruri menite pentru altul, și o diplomă, în care numele lui era pus cu înșelare în locul celui scris întăi. Ceia ce aflîndu-se, aceleași semne : caftanul, buzduganul, sabia, steagul și calul de rasă, fură trimise lui Homonnay în Ungaria, prin Maiü. De altfel, Turcii, cari aveau șapte dușmani în Asia, unde răscoala li cuprinsese tot teritoriul de către mare, n'aveau de loc dorința de a hotărî ei prin soldați, ca în 1605, soarta Ardealului închinat iarăși lor de Bocskay².

Cît despre Imperiali, părerile lor asupra măsurilor de luat erau deosebite. Oferte veniau și de la unul din candidații mai serioși și de la cellalt, fără a se mai vorbi de Sigismund Báthory, totdeauna gata să mai arăte odată că nu știe governa. Rákóczy trimise la Curte pe fratele său Ludovic, un om cunoscut și bine privit de Nemți, iar, mai pe urmă, în ambasadă solemnă, pe Pangratie Sennyey (Maiü). El presinta alegerea sa ca o măsură de oportunitate față de anumite ambiții de Domnie hrănite de Turci și se arăta gata

¹ Bethlen și izvoarele săsești, citate în note la *Socotelile Brașovului*.

² Cf. Bethlen și *Ambraser Akten*.

să renunțe la demnitatea ce i se dăduse fără voia lui, dacă rămânerea-i în Ardeal ar displăcea suveranului căruia i se cuvine a hotărî soarta țerii¹.

Împăratul socotia că s'aŭ întors vremurile vechi și, știindu-se în pace cu Turcii, mai văzîndu-i pe aceștia și ocupați dincolo de hotarele Europei, vorbea acum o limbă energică și hotărîită. Nicî la tratatul încheiat cu Bocskay nu se gîndia tocmai mult, căci se descoperi la Curte că el nu fusese ratificat formal și că anumite condiții nu se îndeplinise de principele mort. Umbra lui Sigismund Báthory prindea, din voia Cesarului, din ce în ce mai multă realitate².

Dar mai era aici o voință determinantă: a arhiducelui Matthias, care, răsîmîndu-se în pretențiile sale pe Unguri, căuta să nu-i jîgnească. În April îl vedem intervenind pe lîngă Dóczy ca să împace pe cei doi concurenți, în interesul țerii și neamului lor³. Cînd, răspîndindu-se vestea despre moartea lui Rákóczy, Rudolf intră în negocieri cu alt Báthory, cu Gabriel, arhiducele zădărnici hotărîrea luată în favoarea acestuia, cu toate că actul care-l recomanda Ardelenilor fu redactat chiar, la 23 Iunie⁴. Părerea lui era ca lucrurile să fie lăsate a se limpezi singure, și această părere fu urmată, cu toate împotririile și stăruințele vînătorilor de Coroană. Ungaria Superioară fu luată în stăpînire fără a întrebuița armele, de Austriaci, iar Hommonay, convins că n'are ce să mai aștepte, se împacă, înnainte de dieta din Iunie, cu Sigismund Rákóczy, care-i fusese și socru și a cărui moarte apropiată putea deschide perspective de izbîndă⁵.

Domnii noștri se hotărîră mai repede decît Imperialii, cari nu se hotărîră formal în favoarea lui Rákóczy, nu-l întăriră

¹ Aceleași izvoare și *Mon. comit. Transs.*

² Cf. și Hurmuzaki, VIII (rapoarte de ambasadori venețieni la Curtea germană).

³ *Ambraser Akten.*

⁴ *Mon. comit. Transs.*

⁵ Bethlen.

printr'o diplomă, nici o dată. În Ianuar sosia la Tîrgoviște un sol ardelean, Ioan Morganday, a cărui misiune era, de sigur, să anunțe moartea lui Bocskay. El se întoarse încă în cursul lunii, avînd împreună cu dînsul un personagiu cunoscut nouă, diacul Domnesc Nicolae, cu o suită de șapte persoane, care va fi avut misiunea de a asista la îngroparea pompoasă a «Craifului»¹.

După ce alegerea de la 12 Februar prefăcu pe guvernatorul Ardealului în principe, apărură în Mart solii pentru felicitări. Radu trimise pe Clucerul Radu, cel mai influent dintre Buzești, după moartea, în 1602 încă, a lui Stroe: avea cu dînsul nu mai puțin decît șizeci de persoane. Iar, din Moldova, Simion, care se răzima numai pe Turci, căci Poloni, vechii săi sprijinitori, aveau alt candidat, pe fiul lui Ieremia, Constantin-Vodă, — se grăbi a expedia, cu patruzeci de oameni de suită, pe Vistierul Ghiurca.

Atunci, Rákóczy trimise, la rîndul său, un sol ardelean pentru a lua un jurămînt nou de la amîndoi Domniî cari recunoșteau supt dînsul situația ce se stabilise supt Bocskay. Pentru această misiune însemnată, fu ales Baltazar Szilvássy. La 6 April, el sosia în Brașov, iar la 7 se îndrepta de aici către pasul spre Țara-Românească².

El mergea deci *întăiiu* la Radu. Acesta era și cel mai puternic dintre cei doi principî romîni, prin puterea lui proprie, ca și a țerii lui. Dar era și cel mai puțin sigur. În April se vorbia, între ambasadoriî la Curtea germană, că el ar fi făcut oferte de intervenție contra lui Rákóczy, pentru a recîștiga Împăratului Ardealul³. Și, în Maiu, vedem pe căpitanul din Fulek, Gottfried Kolonitsch, scriind aceste cuvinte neașteptate: «Ardeleniî se țin foarte liniștiți, dar, cum merge zvonul în taină, ar voi să aducă în țară pe Radu-Vodă și să-l așeze și să-l proclame în locul lui Rákóczy»⁴.

¹ *Socotelile Brașovului*.

² *Socotelile Brașovului* și Bethlen; *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I. pp. 74-5.

³ Hurmuzaki, VIII.

⁴ «Die Sibenbürger halten es gar still; wie aber in Gehaimb die Sag

Totuși Radu nu se opri la această hotărîre, dacă în adevăr i-a trecut prin minte. El jură vechiul tratat pentru noul princip. Și, după ce-și dădu samă despre această solie, Szilvássy plecă din nou, către Moldova, cam pe vremea cînd Poloniî stăruiau la Poartă pentru înlocuirea bătrînului Simion prin coconul Constantin. La 7 Maiu ambasadorul ardelean se întorcea din Moldova, cu suita sa de cincisprezece persoane, și Simion, care încheiase și el tratatul său cu Rákóczy, expediè apoi la Poartă tributul de 18.000 de scuzi al principatului și un dar de două sute de cai, care făcură a nu se mai vorbi de ceia ce se făgăduise Polonilor¹.

Însă data aceasta complicații politice erau să vie din Moldova, până ce iarăși Ardealul își schimbă cîrmuirea.

«Doamna lui Ieremia-Vodă», Elisabeta, nu era o femeie care să sufere a i se lua puterea din mîna. Toate plîngerile Polonilor contra lui Simion fură provocate de dînsa. Dar ea nu se clinti din Moldova, nu pribegi la prietenii și ginerii ei de peste Nistru, ci-și așteptă ceasul. Și, el nevenind destul de iute, Doamna înlătură pe cine-l zăbovia, otrăvind pe cumnatul ei, Simion (24 Septembrie st. n.).

Îzvoare amănunțite și precise pentru acest timp n'avem, dar, din știrile ce ajunseră în străinătate, se vede bine ce s'a întîmplat. Turcii făgăduise Polonilor a da Moldova lui Constantin, măcar după moartea lui Simion. Și totuși boierii din partida Voevodului mort, înteiți de o altă femeie energică, Doamna văduvă Marghita, proclamară pe Mihăilaș, un copil, care începu să guverneze supt tutela mamei sale.

Atunci Elisabeta făcu apel la gineri, Wiszniewiecki și Potocki, soții Domnițelor Regina și Maria². Era un timp cînd multe se puteau încerca în Polonia: murind Zamoyiski, țara era de fapt fără rege, avînd numai fantoma regală a lui Si-

gehet; so wollen sy den Radul Weida ins Landt bringen, aus Ragozi Stell einsetzen und publicirn» (*Ambraser Akten*).

¹ *Socoteliile Brașovului*, Bethlen și Hurmuzaki, IV².

² V. Papiu, *Tesaur*, II, pp. 139-40.

gismund al III-lea. Contra acestuia se răsculase o mare parte din nobilime, și tocmai atunci, în 1607, partizanii lui Sigismund se luptău cu Palatinul Zebrzydowski și alți aderenți ai răscoalei, *rokoszului*.

Se adună în pripă o mică oaste, care cuprinse capitala. În Octombrie 1607, când solul polon la Poartă, Nicolae Danilowicz, se întoarse cu pacea, Doamna Marghita se găsia cu fiul ei la Turcii din vre-o cetate mărginașă saă, mai curînd, la Tatarii din Bugeac. De aici strîngea păgîni și, pe de altă parte, pentru a opune Poloni, Polonilor lui Constantin-Vodă, ea făcea oferte de plată, care fură bine primite, *quartanilor* poloni, rămași fără ocupație după împăcarea regelui cu «Voevodul»¹.

Domnia întâiu a lui Constantin fu, prin urmare, foarte scurtă. Polonii lui fură bătuți, tăiați, și Mihailaș își reluă Scaunul².

Dar cei ce sprijinise pe învins îl primiră cu brațele deschise. De și Turcii declarară formal că ei sînt pentru «cel mai mare dintre fiii răposatului Simion, mărețul între credincioșii Mesiei, Mihail, al căruî sfîrșit să fie fericit, care este potrivit pentru conducerea trebilor și cerut de boierii»³, Potockii pregătiră o campanie de recuperare. Expediția, foarte impopulară printre toți aceia cari se temeau ca pacea cu Turcii să nu fie ruptă, se începu în Decembrie⁴, și știm bine

¹ Arch. din Königsberg; *Etatsministerium*, III, I (1607-12). Scrisoare privată, Cracovia, 9 Octombrie. «Vor vier Tagen ist der Capitaneus Camenecensis, von den Quart-Soldnern an Ihre Mayestat abgeschickt, ankommen, mit Begher damit ihnen ihre Stipendia ohn ferner Verzug gezhaltet werden mögen. Welcher auch vermeldet das des verstorbenen moldauischen Woywoden Widtwe ein zimliche Summe Geldes den Kriegsleuten zugeschicket, die Provinz ihrem Sohñ zu Gutt einzunehmen, und, weil numher Frieden mit dem Woywoden, wirdt ein Theil der Soldaten sich zur Widtwen begeben».

² La 23 Septembrie Mihailaș dă un act pentru Necoară Donici, pîrcălab de Orheiū (Bibl. Ac. Rom., 8/XXII), la 17 Novembre altul, pentru Galata (*ibid*, 146/XLVI; cuiscălitura lui). Cf. Orășanu, *Cronica rî moldoveni*, p. 47 nota 3.

³ Hurmuzaki, VIII, pp. 326-7, n° 467.

⁴ Arch. din Königsberg; castelanul de Cracovia către arhiepiscop; Ostrog, 4 Novembre: «Nebst diesem aber, schreibet der krackausche Woywod, könne er

cum s'a petrecut. Două mii de pedestri și tot atîția călări apărură la Nistru, lîngă Hotin : dușmanii oferiră să negocieze, dar partizanii lui Constantin așteptară în zădar trei zile. Apoi, supt conducerea lui Potocki, ei străbătură Basarabia, ajunseră la Prut, îl trecură fără opunere și făcură tabără la Ștefănești. Aici era Mihăilaș cu oastea lui, în număr de 15-20.000 de oameni.

Lupta se dădu la 16 sau la 19 Decembre. O hotărîră Cazacii și pedestrii ce se așezase la spatele inamicului. Domnul copil fugi cu ai săi, și 2.000 de Tatarî, ce nu se luptase, dîndu-se în lături, calea către Iași rămase deschisă. Cînd crezu că poate pleca în siguranță, Potocki porni pe această cale și-și puse în Scaun cumnatul¹.

auch nicht Ihrer Gnaden, als dem primati regni, bergen, das nach Absterben des Simeonis, moldauschen Woywoden, die Stende sembtlich in der Moldau seinen Sohn, den Mickala Sobieza, vor einen Herrn erwhelet, welchen auch der turckische Keyser izt confirmiret und ihm die Phan zegeschicket hab, zur Besazung Turcken, Tattern, Moldauer und Ungern bey sich ; etzliche aber der Unsern unterstehen sich, autoritate privata, sine consensu reipublicae, einen andern Hospodar einzusezen, woher dan ein gewisser Krieg mit dem Turcken und Czar Drohoysken zugewarten».

¹ Lupta e descrisă: a) de un cîsnegir turc, ce a asistat la ea (Hurmuzaki, IV², p. 294); b) de ambasadorul venețian la Praga (*ibid.*, VIII, p. 324), c) de însuși Potocki, în următorul: «*Extract auss des Herrn Potozki Schreiben, so er an den Herrn Gross-Canzler gethan.* In meinem Schreiben wirdt gedacht das es darauf gestanden das man hat vorgangene Mitwochen in Willens gehabt mit den Feinden zu tractiren. Ich habe darauf im Dorf Kotecka, vier Meilen von Czoczima gelegen, nicht allein die Mitwochen, sondern auch Donnerstag und Freitag gewartet, hab aber kein Andtwort bekommen können ; dieselben, so ich mit Briefen ausgeschicket, hat man handthafft gemacht und gefangen genommen ; weis biss auf diese Zeit noch nicht, wo sie sindt hinkommen ; man hat aber ihre rechte Vexirerey vermercket, und das sie sich weiter davon gemachet. Wie ich nach Stepanowen kommen, habe ich ihren Vortheill woll verstanden ; wie ich aber darnach ubern Flus kommen, ist mir ein wollstaffiret Krigsvolck entgegen gezogen. Da hat Gott der Almechtige Ihrer Kön. Mayestät Volck, den Kosacken und des Herrn Wissnewezken Leuten, welche, sambt dem Geschuz und den Hacken-Schuzen zu Fues, so sich in gutter Acht genommen und in geringer Anzahl wahren, hinder der Heiden hiltten, das Gluck gegeben, das sie dem Feinde (welcher bei funfzehen tausent und, wie die Gefangenen aussagen, auch woll bey zwanzig tausent starck ge-

Ce efect produceau aceste schimbări asupra vecinilor însă : Ardelenii, Imperialii și Muntenii?

În oastea lui Mihăiș ni se spune de Poloni că erau și Unguri: îi va fi trimis Sigismund Rákóczy, care jurase abia tratatul cu Simion, tatăl tânărului Voevod.

Imperialii erau îngrijați de neastîmpărul Haiducilor din Ungaria de Sus, ale căror căpetenii îndemnau pe Gabriel Báthory să iea moștenirea familiei sale. Se știa poate că regele Poloniei umblă după stăpînirea asupra Hustului, Muncaciului și Cașoviei, pe care le și ceruse de la Sultanul¹. Atunci se

wesen) also begegnet und mit ihme getroffen, das sie von Ihrer Kön. Mayestat, unserm allergnädigsten Herrn, und unserm gerechten Vaterlandt niedergelegt worden und die Unsrigen das Feldt behalten und ein grossen Theill gefangen bekommen. Ist also dadurch den Unsrigen der freye Pass auf die Vestung Jasch zu geöffnet worden. Ist noch der Zeit weiter nichts vorgenommen; zwey tausent Tattern haben sich zerstreuet. Sonsten bemuhen sich die Andern die Gefangenen loss zu bekommen. Was nun weiter der Vestung Jasch halben und sonstn möchte vorlauffen, will ich Euren Gnaden berichten» (Arch. din Königsberg); d) «Relatione di tre conventi fatti in Pollonia dalla nobiltà» (de Aless. Cilli din Pistoria; ms. X G. 13 din Bibl. Brancacciană din Neapole): «S. M., la quale, doppio molte persuasioni, et esortationi, mandò a quella volta detto signor Potozky con quattro milla cavalli in circa, per tentare se poteva disporre quei popoli ad aconsentire al solito di prima, secondo la volontà di S. M., mà, non havendo potuto effettuare cosa alcuna, per ostinatione de Valacchi, che, messisi in arme, al numero di 12 o più milla combattenti et altra quantità di Turchi et Tartari, si venne alla decisione di ciò con l'armi et alla battaglia in campagna, della quale per gratia di Dio benedetto furono vincitori quelli di Sua Maiestà, con tanta gloria et honore della natione polacha, che maggiore non fù mai sentita nè desiderata; perchè di quelli di Sua Maiestà non arrivorno li morti al numero di 200 et delli Vallacchi passorono 4^m, con perdita di tutta l'artiglieria, munitione et altre, et messo in possesso a nome di Sua Maiestà il figliuolo del detto Hieremia, dal quale di giorno in giorno si stà aspettando ambasciatori per render gratie a Sua Maiestà di tanto beneficio ricavato, con la solita obbedienza et tributo». În traducerele de hirtii turcești în Bibl. Ac. Rom. se află mulțămirea Sultanului către Radu pentru că a ajutat, cu 4.000 de oameni, pe Mihăiș.

¹ Scrisoare inedită a regelui Poloniei către senatori, 10 Octombrie 1607 (în Arch. din Königsberg): «Belangend die ungerschen Heusser Hustn, Muchazen und Koszyc, dass nemlich, so fern dieselbe von uns erst wurden eingenommen wurden, sie bey uns unnd der Krohn allzeit verbleiben sollen, ist, in gleichen wie in vorigen pactis enthalten, nicht hinzukommen».

închegă în mintea cîtorva planul de a scăpa de Haiduci și de a reciștiga Moldova pentru credința împărătească. Ei ar fi mers ducînd cu sine pe Marcu Voevod, care, după ce făcuse în Ardeal fel de fel de lucruri, bune și rele ¹, după ce servise supt Belgioioso la Cașovia ², se afla acum la Praga și avea reputația unui al doilea Mihai ³.

Marcu însă, fiul lui Cercel, Domn muntean, convenia Împăratului mai bine decît lui Radu-Vodă, care vedea dușmani în toate părțile, în lumea pretendenților. Întîmplarea aduse ce nu s'ar fi putut prevedea de nimeni: Radu deveni oaspele, sprijinitorul văduvei lui Simion, dușmanul său de moarte, și al fiului ei. În țara lui se pregăti de dînșii răzburarea contra lui Constantin.

La 6 Ianuar 1608, din Iași, Constantin anunța Bistrițenilor suirea sa pe tron «cu mila lui Dumnezeu și a Măriei Sale Împăratului turcesc, precum și a dumisale milostivului Craiū leșesc voie» ⁴. Cu voia Craiului, de sigur că da, căci îl făcuse Domn Cazacii acestuia, cu mila Turcilor însă, de sigur că nu, și cu plăcerea vecinilor încă mai puțin, căci și cel de peste munți și cel de peste Milcov erau mai bucuroși de Domnia lui Mihăilaș, om al Turcilor ca și dînșii, și nu dregătorul regelui Poloniei.

Dar tînărul principe fugar nu se putea răzima cu siguranță, pentru restituția lui, pe nici unul dintre acești stăpîni indignați sau vecini nemulțămiiți. Turcii aveau de lucru în Asia, cu răsculații, și ei se mulțamiau să deie ordine vasalilor din Ardeal și Țara-Românească pentru restabilirea în Moldova a Voevodului legitim.

Dintre acești vasali, unul, cel mai puternic, Sigismund, plecase din țară. Simțindu-se aproape de moarte, de care-l despărțiaū numai cîteva luni de bătrîneță șobosită, dîndu-și samă prin vorbe și zvonuri de popularitatea care încunjura

¹ Cf. Bethlen și Șincai, mai ales.

² Istvánffy, la retragerea lui Belgioioso din Cașovia.

³ Hurmuzaki, IV¹.

⁴ Iorga, *Docum. Bistriței*, I, p. XC.

încă în Ardeal numele Báthoreștilor, el se hotărî să deschidă, printr'o abdicatie, lui Gabriel Báthory un drum nesîngeros către Coroana principatului. După retragerea lui se adună o dietă și ea proclamă pe tînărul pretendent, care intră în mijlocul aclamațiilor în provincia-î de moștenire, fermecată de îndrăzneala-î cavalerescă.

Abia în primăvară situația din Ardeal fu astfel orînduită¹. Până atunci Doamna lui Simion putea să afle ajutor în potrivă cumnatei vrășmașe, Doamna lui Ieremia, numai în Radu-Vodă Munteanul. Se pare că ea intrase în vorba cu acesta pentru a căsători pe Mihăilaș cu una din fetele lui², și știm, aproape sigur, că între luptătorii de la Ștefănești fusese și de aceia ce venise de peste Milcov. Radu ar fi intrat bucuros în Moldova spre a statornici aici pe Scaunul domnesc un cocon care-î stătea așa de aproape, dar pentru a face aceasta se cerea timp. Și acesta era pe sfîrșite pentru micul principe gonit, care muri peste cîteva săptămîni, la Curtea prietenului și ocrotitorului său. Cînd se întoarse la Constantinopol, în Februar, cu vești rele, cisnegirul care dusese lui Mihail-Vodă Movilă, efemerul, cuca și steagul, el putu să anunțe și stîngerea în pribegie, la vrîsta de cincisprezece ani abia — poate tot de otravă — a Domnului de la Turci.

Dar cu această moarte nu se stabilia încă definitiv tronul lui Constantin-Vodă. Simion-Vodă lăsase o îmbielșugată posteritate, și drepturile lui Mihăilaș se crezură trecute asupra copilului ce venia după dînsul, Gavriilaș, care, acesta, făcîndu-și mai puțin sînge rău pentru neizbîndă, ajunsese a domni, mai tîrziu.

Radu învăță pe capuchehaiaua sa la Constantinopol să stăruie pentru numirea acestuilalt fiu al Marghitei. Lupta de intrigi și bacșișurî începu în adevăr, în Mart, între agentul muntean și Caraiman-Aga, pe care Constantin-Vodă îl tri-

¹ W. Bethlen.

² Raportul din Februar 1608 al cisnegirului turc (Hurmuzaki, IV² p. 294) afirmă chiar că Radu era «socrul» lui Mihăilaș.

misese, cu câteva mii de galbeni, ca să-i capete întărirea. Ambasadorul engles era pentru fiul lui Ieremia, dar Gavrilaş nu mai avea sprijinul Trimisului ardelean, pe care sprijin îl a-vuse, la începutul anului, fratele său ¹.

În adevăr, Báthory avea o politică proprie, nouă. Era mult mai ambițios, în avîntul tinereții lui, decît Rákóczy, care pe pragul morții își aducea abia aminte că fusese și el un luptător, în timpuri. Față de Imperiali, cari voise să-l ajute în 1607, el fu mai demn decît predecesorul său, și tratatul pe care-l încheie la 20 August cu Matthias, devenit rege al Ungariei și tutorul politic al lui Rudolf, e foarte onorabil. Față de Poloni se înfățișă, încă de la început, ca un om care, amintindu-și prea bine de «regele Ștefan», Ardeleanul ce domnise în Varșovia, inspira temeri. Față de Radu, cu trecutul lui de servicii aduse Imperialilor, cu pata de sînge a morții lui Moise pe frunte, se arată fără încredere. Iar față de principatele românești amîndouă se purtă din cele d'intăiu luni ale stăpînirii sale ca succesorul lui Sigismund Báthory, tot așa de doritor ca și acesta de a le domina, de a le umili și ținea în ascultare —, pentru ca, la urma urmelor, să fie tot așa de puțin norocos ca și acesta.

În Mart încă, pentru un dar de bani, Constantin fu recunoscut la Poartă, cu condiție să dea drumul soldaților străini, între sulii căroră venise, iar lui Gavrilaş i se dădură sfaturii ironice de supunere față de soartă. «Cărțile» lui Caraiman cu știrea întăririi nu vor fi ajuns însă la Iași, cînd Tatarii trecură Nistrul, chemați de cine avea interesul să-i vadă.

Ei veniră cu atît mai iute, cu cît Hanul vechiu, cumintele Gazi-Ghirai, murise, și era acum un altul, flămînd de faimă și pradă. Polonii din jurul Domnului încercară în zădar a se împotrivi. Cincizeci dintre nobilii mai însemnați căzură într'o luptă pierdută. Și, peste acest cîmp de biruință, potopul di-

¹ Hurmuzaki, IV²; scrisori venețiene, secrete din Constantinopol în *Arch. di Stato, Capi Consiglio dei Dieci*.

strugător al călăreților pustiului se revărsă, de la Birlad la Roman, înecînd țara până la pasurile Carpaților¹.

Acestea se petrecură în Mart 1608, și la 9 April Hatmanul Żolkiewsky se aștepta, cu frică, să vadă pe Báthory ieșind pe această cale, pentru ca să arunce asupra Poloniei pe acești jefuitoři și astfel să-și înceapă lupta pentru un tron mai înalt.

Dar el nu veni, ci, din potrivă, în loc să lupte contra lui Constantin, îi dădu tot sprijinul.

Aflăm anume, prin însemnările influentului Brașovean Mihail Weiss², că pe la 10 April el primi scrisori de la noul cancelar ardelean, al căror scop era să afle dacă ar fi sorți pentru statornicirea la Tîrgoviște a unui nou Domn. El ar

¹ Năvălirea Tatarilor se povestește în scrisori inedite din Königsberg, și anume:

a) Nefel către locotenentul ducal al Prusiei (Cracovia, 28 Mart 1608). «Berge ich meinen gnedigen HH. nit, das das gewis ist, das der Pototski in der Moldau von den Tatern ist geschlagen worden, 50 Towarsi, als von den Edelleuten, seindt geblieben, das seind vornehme Leidtte; von anderer gemeinen Leuten wirt mehr sein; was weit mehr sein.»

b) «Stanislaus Zolkiewski, Castellan zuer Reusch-Lemburg, der Cron Feldt-Hauptman, Starost zü Raczuzin, Kamieniecz und Kalicz, etc., etc. (*sic*). Die andere ist das iezo, durch neulich Absterben des tartarischen Charen Kazigieren, welcher in seinem Leben, als ein vernunftiger, verstendiger Her, seine Undterthanen, vermöge dem mit Ihr. K. M. aufgerichtetem Friedenstand, in officio erhalten, nicht wenig Tatern in die Wallachey sich machen; wie vermütlich solches durch des Bathori Practiken mit den Unsrigen, so noch daselbst in der Walachey vorhanden, geschicht. Es geschehen offters Treffen under einander; die Tattern haben sich von Berlad an bis an Romanow gelagert, haben die Unsrigen bis an die siebenburgische Grentze verfolget, ich neme die Orte darumb, weil ich weis das die Unserigen viel in Kriegeszug in der Wallachey mitgewesen, die wissen die Lager der Orte; was solten wol die Tartaren in dem Romanowischen Cirk Guts machen? Wan es nicht der Practiken halber mit dem H. Bathori geschehe?! Es ist recht gegen dem siebenburgischen Lande, und gegen Tatruss, da König Stephans ins Königreich, und der Michal mit seinem Kriegsvolck in die Wallachey ihren Ausgang gehabt. Also werde ich von diesem redlichen Menschen gewarnet, das daselbst auch der Herr Bathory den Weg nehmen und halten will» (Arch. din Königsberg, unde se află și originalul polon, datat. «in Zolkwy, die 9 Aprilis, anno 1608»).

² În Trauschenfels, *Deutsche Fundgruben*.

fi fost Mihaï, Cămărașul lui Mihaï Viteazul, și Weiss îl cunoștea bine, căci de vre-o cincîșese ani, el se afla pribeag în Șchei. Weiss, care era un om prudent și cunoștea starea lucrurilor, răspunse, firește, că încercarea n'ar folosi la nimic față de un principe «bogat, șiret și priceput la arme ca Radu». Dar Báthory nu-și părăsi atât de răpede gîndul de a înlătura pe acest vecin, care impunea respect, prin vre-o creatură. Îndemnat de dînsul, Petrașcu, fiul lui Mihaï-Vodă, se făcu că are daraveri în Ardeal, și veni și el în curînd să crească numărul pribegilor și poftitorilor de Domnie. Logofătul Stoichiță se găsia și el la Curtea Craiului. În Maiu se ținu la Alba-Iulia un fel de conventicul pentru a hotărî dacă Radu trebuie înlăturat, cum socotia Báthory, sau menținut și legat printr'un tratat nou, cum erau alții de părere.

Se oprise, dezbătîndu-se lucrul, la alegerea unei misiuni care avea menirea de a cerceta dispozițiile Domnului muntean la fața locului. Era compusă din Ioan Imreffy și Sigismund Sarmaságy, consilierii princiarî, dintr'un jude din Secuime și, din indispensabilul Weiss, persoană foarte bine privită de Voevod. Ei aveau voie să încheie o înțelegere sau să deschidă un război.

Radu nu putea să primească pe cel din urmă. La Curtea împărătească el era uitat acuma, și acolo erau alte frămîntări, pentru scopuri mai înnalte. El primi bine pe mandatarîi noului stăpînitor ardelean, și în biserica frumoasă a lui Neagoe, din care pretindea că-și trage neamul, la Argeș, el își iscăli numele supt un tratat cu data de 31 Maiu. După care solia lui Báthory plecă la Tîrgoviște, unde trei zile i se făcu cinste cu ospețe înainte de a o trimite la Brașov, încărcată de scumpe daruri¹.

Era aproape și o înțelegere cu Moldova, al cărui Domn era vădit în grația principelui ardelean. În Iunie apărură la Constantinopol solî de la Radu-Vodă ca și de la Voevodul Constantin. Cel d'intăi aduse o măreață trăsură de aur și

¹ Memoriile lui Weiss, în Trauschenfels; mandatul pentru Imreffy, în *Liber Regius*, I, p. 75 (inedit).

purpură, cu șese cai avînd harșale roșii; cellalt vărsă în haznă jumătate din tribut. Se afirmă că Moldovenii ar fi vorbit de gîndurile de năvălire ale lui Petrașcu, care-și căuta un tron, dar de Gavrilaš Movilă sau de dușmănia între amîndouă țerile nu se mai vorbi data aceasta nimic¹.

La 9 Iulie, Gabriel intră în Brașov, unde era întîmpinat de soli amînduror Domnilor, cari asistară la ospete, danțurî și petrecerî, «nu totdeauna cuviincioase», în care începea a se dezvăli adevărata fire a acestui Báthory de decadență. Din partea lui Radu, această salutare era numai un act de politeță. Pe cînd, împreună cu soli lui Constantin, merseră și Trimișii ardeleni, cari aduseră alcătuirea, la 18 Iulie, în Iași, a unui tratat cu Moldova. El repeta, fără îndoială, pe acela ce exista d'innainte cu Radu. Prietenie, servicii, ajutor militar la nevoie, dat de Domnul român principelui ungur, și, în schimb, adăpost cînd cel d'întăiu ar fi gonit din țara sa de vre-o nenorocire. Din gură, Constantin adause și aceia că va plăti la un termen ce se hotărî cu acest prilej un «munus» de 8.000 de florini, în care poate nu trebuie a se vedea un tribut².

Boierii ai lui Movilă se așteptau pentru a face jurămîntul în chip solemn, precum părea că și cere noutatea lucrului, la dieta parțială ce se ținu în Alba-Iulia, la 10 August. Dar ei nu veniră. Vor fi făcut-o însă pe urmă, căci în Novembre Báthory silia pe Sași a-și îndatori și ei «universitatea», pentru ajutor și adăpost, față de Constantin-Vodă, cît timp acesta și-ar păstra credința³.

Deci se alcătui se iarăși o confederație a țerilor de pe o coastă și de pe alta a Carpaților, ca și supt alți Báthory, Sigismund și Andrei. Dar ea nu mai era îndreptată acum contra Turcilor, ci se răzima pe supunerea către dînșii. În August, în adevăr, sosise la Poartă ambasada pentru steag a lui Gabriel; la 26 Septembrie ea pleca, aducînd însemnele,

¹ Hurmuzaki, IV².

² Weiss, I. c.

³ *Ibid.* și *Doc. Bistriței*, I, p. XC.

și noul principe le primia la Sas-Sebeș, în luna lui Noiembrie¹.

Lucrurile ar fi mers bine cu această alianță dunăreană, dacă n'ar fi fost starea de anarhie din Polonia, lipsa regelui din regat și planurile mari ale lui Gabriel Báthory pentru a se face Craiul drept, rege adevărat în țara unde-î stăpînise marile strămoș, Ștefan.

Avînd asemenea gînduri nu se putea trăi în bună înțelegere cu Constantin Movilă, la Curtea căruia rămase pentru a-l păzi și supraveghia un Potocki, cu o mie de călări². Cînd, în anul trecut, se încheiase tratatul, era în speranța că zvonurile ce circulau în privința ambiției principelui ardelean sînt false.

În Mart 1609, se vorbea la Constantinopol despre neînțelegerile ce au izbucnit între Ardeal și Moldova. Voevodul ar fi promis o «fată» a sa lui Kendi, cancelariul lui Báthory, și, ea măritîndu-se cu un boier din țară, un război ar fi să izbucnească, pe care se încearcă a-l înlătura Caraiman, prin stăruinți, la Poartă³. În Brașov sosește în Ianuar un curier din Moldova; în Februar, tot de acolo, diacul Petru; în April, ambasada lui Bașotă Căminarul⁴.

În Iunie, furios că nici la al treilea termen ce se pusese, bani nu venise din Moldova, după făgăduința din 1608, Báthory declară lui Weiss, specialistul în afaceri românești, că nu mai vrea să ție cu Movilă o prietenie falsă. Să meargă decî peste munți, pentru a da actul moldovenesc înapoi și a cere, în schimb, acela care purta iscălitura principelui.

Cumintele Brașovean nu se arată încîntat de o asemenea misiune, care nu putea aduce decît primejdii, și nici-un folos. El zăbovi cîtva timp, dar trebui să plece pentru a împlini capriciul stăpînului său. La 14 Iulie el ținea la Iași, în fața lui Constantin-Vodă, o cuvîntare moale și încurcată și se în-

¹ *Ibid.* și Hurmuzaki, IV².

² Weiss, *l. c.*

³ Hurmuzaki, IV².

⁴ *Socotelile Brașovului.*

toarse înapoi foarte răpede, dar fără bani și fără scrisori¹.

Ceia ce nu era potrivit pentru a împăca sufletul mînios al «Craiuului». În August, se trimiteau din Bistrița Ardealului spioni în Moldova vecină. În Octombrie, un curier al orașului mergea acolo, și în aceeași lună scrisori ale principelui — ne închipuim cu ce cuprins — erau duse lui Vodă². Acesta răspunse prin solia lui Procopie Vistierul, fratele Agăi Caraiman, care aduse daruri de cai buni, cîni de vînat și a patra parte din suma făgăduită. Pentru care i se mulțami prin aruncarea în temniță până la restituția *cărților* de jurămînt ale Ardelenilor³. O solie a unui călugăr cu alți cai nu folosi nimic, precum nici darul de blană, vaci și bani făcut de Constantin-Vodă lui Weiss, temnicer fără voie al lui Procopie, precum fusese ambasador de muștrare fără voie la Curtea moldovenească. Se răspîndi chiar zgomotul că Vistierul a fost spînzurat, și el nu putu pleca din Brașov decît la sosirea scrisorilor cerute, adecă la 23 Mart 1610⁴.

Și, în acest timp, care era purtarea lui Radu-Vodă față de cei doi vecini îndușmăniți între sine? N'o cunoaștem bine. În întăia jumătate a anului, raporturile lui cu Ardealul sînt cele vechi, adecă foarte bune. El primește, ca odinioară, pe vremea lui Basta, un sol tătăresc, și îl expediază la Báthory. Puțin mai târziu, găzduiește pe Abdî, Ceaușul turc, ce se întorcea din Ardeal. Dar, în cele din urmă luni, felul cum prietenul de peste munți trata pe cel de dincolo de Milcov trebuie să-l fi pus pe gînduri și, iarăși în primejdie, gîndul lui se îndreptă către vechiul sprijinitor, Împăratul creștin.

De altmintrelea, în Ardeal se părea că se pregătește iarăși o schimbare, o chemare a Imperialilor. Palatinul Ungariei, Gheorghe Turzó, descoperia că în tratatul cu Gabriel ar trebui să se introducă o clausă nouă, aceea a luptei comune

¹ Weiss, *l. c.*

² Socotelile Bistriței, în această colecție, I.

³ Cf. Weiss, *l. c.* și Hurmuzaki, IV².

⁴ *Ibid.* și *Studii și documente*, I.

în privința Turcilor și cerea de la dînsul o întrevvedere pentru a lămuri acest punct. Sașii din Brașov fură indignați de necuviința și imoralitatea pe care o arată principele cu prilejul vîsitei pe care li-o făcu în Ianuar 1610: «tot poftia, tot cerea, tot lua», scrie Michael Weiss. Cînd, în Mart, o dietă se deschise la Bistrița, unii dintre magnați, a căror cinste familiară fusese pîngărită de acest nerușinat vîntor de femei, uneltiră o răscoală. Între conspiratorii, cari, neizbutind, trebuiră să fugă, era Ștefan Kendi, cancelariul și Baltasar Kornis, generalul provinciei¹.

De toate află Radu, și luă măsurile ce i se păreau potrivite pentru a se asigura. În Mart, Vistierul său Papa `pleca în Polonia pentru a cere acolo să i se vîndă un castel unde, la orîce întîmplare, și-ar putea adăposti fata unică, Elina, și averea cea mare adunată în boierie și ca Domn². În același timp, de sigur, el făcu alte propuneri de acest fel la Curtea din Praga, amintind vechia supunere, arătîndu-se gata a și-o dovedi și acum, dacă numai ar fi cuprins în viitoarea confirmare a păcii cu Sultanul și i s'ar da un adăpost sigur în Silesia, unde se acorda despăgubirile pentru principiî din aceste părți³. În August încă, lucrurile erau puse la cale: Radu, care asigurase pe Imperiali că are legătură cu Moldova și poate face tot ce vrea cu dînsa, se înțelese aproape cu nemulțămîții ardeleni, pribegi peste granițe, și cu Palatinul, și regele Matthias prevedea cazul cînd, Báthory fiind gonit din Scaun de cei doi Domni, ei ar voi mai bine să urmeze exemplul glorios al lui Mihai Viteazul și să ție pentru dînsii țara cucerită⁴.

De la Bistrița, principele veni la Cluj, apoi la Alba-Iulia. Aici, el află despre corespondența lui Radu cu Imperialii prin scrisorile ce le prinsese și, fără să stea mult timp la îndoială,

¹ Weiss, *l. c.*

² *Ibid.*

³ Actul se află în Hurmuzaki, IV¹, pus din greșală la sfîrșitul lui 1603. Știm însă că Ioan Renner, prin care fu expedit, a fost arestat pentru aceasta în 1610 (Weiss, *l. c.*).

⁴ Hurmuzaki, IV¹.

arestă pe mijlocitorul înțelegerii, bogatul negustor sibiian Ioan Renner ¹.

Se părea că după aceasta va urmà războiul, și măsurî se și luară, în Ardeal ca și în Țara-Românească. Dar nourii se îm-prăștiară data aceasta. Chemat la graniță de apropierea Pa-latinului, Gabriel merse să se întilnească în Iunie cu acesta, să-î asculte îndemnurile la o viață mai cumpănită, și, deo-camdată, el trimise solî cari să dea asigurările trebuitoare lui Radu-Vodă. La solie se răspunse prin altă solie și, în Iulie, trimișii moldoveni și munteni asistaū la tăierea lui Kornis, și cei d'intăiū plecaū, luînd iarășî cu dînșii scrisorile de jurămînt date înapoi cu de-a-sila atît de puțin timp înnainte ².

Dar aceasta nu era statornicirea liniștii, ci începutul as-cuns al unei serii de tulburări care nu se mîntuiră decît prin moartea aceluî care le provocase.

Din amîndouă părțile, măsurî de asigurare fură luate. Bá-thory trimise o solie la Țarul, cu care erau în luptă Polonii, și li oferî ajutor în potriva regatului pe care ar fi fost așa de bucuros să-l stăpînească. E vorba, în niște știri constantinopoli-tane din 1611, despre misiunea pe care o trimise la Hanul Tatarilor, în frunte cu Sigismund Hatványi ³. Cu Turcii din vecinătate era în cele mai bune relații, și îndrăznețul Voevod ardelean avea o trecere deosebită la Poartă, unde se credea de foarte multă lume, cumpărată și necumpărată, că prin-tr'însul s'ar putea săvîrși lucruri mari. În sfîrșit, el prinse să asculte de la o bucată de vreme marile făgăduielî ce i le făcea un mare șarlatan, care fusese cîndva Bogdan-Vodă, fiul lui Iancu Sasul, luptase pentru tron înpotriva unui duș-man ca Mihaî Viteazul, trecuse prin serviciul unui Mare-Vizir, ceruse de nevastă o călugăriță din Veneția, murise și înniase

¹ Weiss, *l. c.*

² *Ibid.*

³ Raport al lui Starzer, din 12 Novembre 1611: «Vergangenen Sommer eben dieser Hatvan in diesem negotio vom Bathori zum Tartar Han geschikht worden» (Innsbruck, *Ambraszer Akten*).

supt un nume fals, al unui mort autentic, prefăcându-se în Ștefan Bogdan, ce fusese în vremea lui un biet cîrmuitor surd al Țerii-Românești. Călătorise în lume, intrase în trupele engleșe din Flandra, ceruse Domnia munteană și căpătase închisoarea; fugise, se ivise un moment iarăși între Englesii, străbătuse Germania cu genealogii bune pentru numele său *cel vechiu*, și valurile norocului său îl aruncase iarăși pe țărmul Constantinoplei, unde de vre-o doi ani de zile ducea lupta cea mai înviersunată pentru a lua de la copilul Constantin Scaunul părintelui său celui d'întăiu. Ajutîndu-se pentru aceasta între altele și prin prezicerile de stăpînire în Polonia pe care le făcea lui Báthory, preziceri pentru realizarea cărora se cerea un singur lucru: ca Moldova să fie dată interesantei persoane ce se iscălia «Ștefan Bogdan Despot». În Maiu încă, solul, venit cu daruri, al Ardealului stăruia pentru numirea făcătoare de minuni a vînturătorului de lume ¹.

Domniile noastre rămîneau în cea mai bună înțelegere, legați între ei de aceiași primejdie. În împrejurări nouă, omul Împăratului privia ca pe un fiu iubit pe creatura Polonilor și fiul lui Ieremia respecta ca pe un părinte pe dușmanul neîmpăcat al tatălui său. Pentru a întări alianța lor, ei se hotărîră a lua fiecare din ei și pe ocrotitorul aliatului său. Deocamdată, în Iulie, împreună cu obișnuitul boier moldovean care aducea tributul, apăru în tabăra leșească de lîngă Smolensk, un ambasador, în adevăr extraordinar, al lui Radu, care jură credință regelui Sigismund ². Pribegii ardeleni își

¹ Cf. Iorga, *Pretendenții domnești în secolul al XVI-lea*, p. 59 și urm.; Documente la această Prefață, n° XX.

² Corespondența polonă din Königsberg: «Auss Caschaw, vom 18 Junii 1610. — Weil aber die in die Wallachey entflohenen vornehme Siebenbürger seidhero mit dem Radul Wayda drinnen einen Anschlag unndt wider ihn Bathori practicirn, wie dann er Radul Wayda, einkommener Schreiben noch, sich starck rüstet und bereit mit seinem Volck im Anzug heraus sein solle, so wirdts ihme Bathori an seines vorhabenden oberungrischen Intention verhindern».

Cf. scrisoarea lui Ioan Zawaczki către Cristofor Rappe, cancelariul Prusiei, «ex castris ad Smolenscium», Iulie 1610: «Legati Wallachiae et Moldaviae adveniunt, quorum unus iuramentum fidelitatis Regiae Maiestati deponit, alter tributum adfert» (Arch. din Königsberg, scrisori polone).

găsise adăpostul lor în Moldova și în Țara-Românească chiar și, în August, pe cînd domniă în Ungaria Superioară frica unei năvăliri a lui Báthory, se punea oare-care nădejde în faptul că Radu, înțeles cu acei pribegî, adună trupe și ar fi pe cale către munți¹.

În Septembrie însă, contra voinții Turcilor, cari nu voia să se redeschidă un război în Ungaria, atunci cînd ei erau amestecați în acela cu Perșii, 3.000 de Munteni trecură munții și apărură la Preașmăr, pentru ca, la întîmplare, să ajute pe Báthory în potriua Imperialilor. Cel puțin aceasta li era îndreptățirea.

Dar aceste trupe nu stătură mai mult decît cincî zile dincolo de munți². Și, după plecarea lor, Báthory, pe care-l sfătuia Ioan Imreffy, soțul uneia din țititoarele «Sardanapalului», își adună toate silințele pentru a cîștiga dintr'o dată, printr'o îndrăzneată lovitură, tot cît visa să aibă supt cîrmuirea lui. Nu era vorba de mai puțin decît amîndouă principatele, unde-și pusese Voevoziî Sigismund, și Polonia, mărirea moștenire a regelui Ștefan.

Cu cine era să se înceapă întăiū ?

Mulți credeaū că gîndu-î este asupra Moldovei, care atîrna de Poloni mai mult decît țara, abia închinată, și numai în taină, a lui Radu. Ceva se întîmplă însă, care îndreptă armele lui Báthory întăiū asupra acestuia din urmă, care era, de altfel, și vrăjmașul cel mai de temut, ce nu putea să fie lăsat în urmă.

Afară de Kendy, care fugi de-a dreptul, prin Moldova, la Poloni, mai erau doi fugari de frunte, cari uneltiaū o întoarcere răzbunătoare a lor în patrie. Sigismund Kornis, ruda generalului decapitat în vară, și Sarmaşágy venise întăiū la Domnul muntean, și acesta-î primi foarte bine înainte de a-î trimite cu oamenii săi către Kendy. Unul avu statornicia

¹ *Ibid.* Raport din Viena, 21 August 1610: «Man hofft aber, weil der Weyda in der Wallachey auch wieder ihm sey, werde er nichts richten».

² Ziarul lui Petru Bánfi, în Trauschenfels, p. 253.

să aștepte căderea dușmanului său princiar, și îl vedem arătându-și, în câteva cuvinte, nemărgenita bucurie după înfrîngerea și umilirea lui Gabriel, în 1611¹. Mai slab, Sarmaşágy veni înapoi în Novembre și, întîlnindu-se cu principele la Alba-Iulia, îi spuse tot: gîndurile fostului cancelariu, aprobarea lor de către Poloni, legătura în care se găsea și cu aceștia și cu amîndoi Domniî romîni. Mai ales, va fi răsplătit prin pîrî ospitalitatea lui Radu-Vodă, pe care nici-o-dată nu-l cruțase Báthory în lăudăroșiile sale și de care avea mici motive de jignire ca să fie nemulțămît².

Decît să-și aștepte dușmanii acasă, Gabriel preferă să meargă el să-i caute. El trimise, încă în această lună Novembre, în toate părțile, curierii cari să ceară ajutor. Se adresă la magnații unguni pe cari-i știa puternici și prietenii ai lui, la haiducii de la hotare, la Pașa de la Buda și alți Turci. Acestora din urmă li se vorbi de intențiile rele ale Imperialilor, cari nu iertaui pe Gabriel pentru că refusase să-i ajute a lua pe neașteptate Buda, iar Imperialilor chiar, Palatinului unguresc din Cașovia, li se dădea lămurirea că «Ștefan Kendy, cu trupele sale, se și află sosit în Moldova și Poloniî sînt și ei pe cale»³. La 8 Novembre, principele, nerăbdător, chema înapoi în grabă pe unul din Trimișiî săi după ajutoare, poruncindu-i să alerge «zi și noapte», pentru că «e în cea mai mare nevoie»⁴.

În așa chip se formă o oaste. Venise cîtiva Turci, și știm că Pașa din Erlau avea toată tragerea de inimă să-i trimeată cît de mulți, după porunca superiorului său din Buda⁵. Unii

¹ Documentele la Prefață, n° XVIII.

² Cf. ziarul lui Michael Weiss, *l. c.* și Memoriile lui Kemény, traduse de Neagoe Popea, București, 1900, p. 15.

³ Innsbruck, *l. c.*: «Georgius Nemethy add. Palatinum: . . . Stephanus Kendy, mit seinem Volckh, schon in der Moldaw ankomben, auch die Polen im Antzug wahren».

⁴ *Ibid.*: «Bitt er wolle sich nit saumben, sondern bey Tag und Nacht fortziehen, dieweill die höchste Nott vorhanden sey».

⁵ Hasan către Gabriel și Ibrahim-Pașa de Erlau către același; ultima cu data de 28 Octombrie; ca anexe la scrisoarea lui Matthias către Maximilian, 24 Decembre 1611. *Ibid.*

nobilii răspunseră prin ascultare la cererile lui Báthory. Dar temeiul oștirii lui îl formară haiducii, cari, bucuroși că li' se deschide iarăși putința prăzii, de acel care, cu puțin timp în urmă, îi întefișe asupra Poloniei, alergară lacomi. Erau 12.000 și se revărsară, sfărîmînd totul în cale, fără să ție în samă deosebirea dintre prieten și dușman.

Dar încă nu se știa asupra cărui pămînt vor fi aruncați, spre a-l nimici cu prada lor, Haiducii grămădiți în jurul «Craiuului». Într'o bună zi însă, el apăru înaintea Sibiului, fu primit ca de obicei, cu toată cinstea, de credincioșii săi supuși din acest oraș și, în loc de mulțămită, arestă, despoie, goni și-și așeză bandele pe ziduri și în turnurile de pază. Sașii din Ardealul întreg aflară cu indignare că cetatea unde-și păstrău armele și ținea sfaturile, era prefăcută în oraș regal de capriciosul «tiran» al provinciei¹.

Gabriel avea o ură deosebită în potriua Sașilor, în cari vedea niște trădători, ostașii săi spionii Împăratului de o limbă cu dinșii. Dar nu numai pentru a-și stîmpăra această ură, se hotărîse el a răpi Sibiul, ci pentru a face astfel cel d'întăiu pas către atingerea unor scopuri mult mai mari. De aici, din bogatul și tarele Sibiū, voiă el să stăpînească o clină a munților și alta, să deie porunci Ardealului până dincolo de Maramureș și să ție în ascultare valea dunăreană, șesul către Polonia, și Polonia regală însăși, dacă până la sfîrșit norocul i-ar urmă steagurile.

Înnainte încă de a se răpezi asupra Sibiului, el avuse grija să adoarmă cu făgăduieli zădarnice pe Radu al Țerii-Românești. La dînsul mersese odată în vară Wolfgang Bethlen, și el mai apucă odată, pentru a minți din nou, aceiași cale². Iar tocmai în ajunul atacului, apăru la Curtea din Tîrgoviște, ca un vechi prieten stăruind pentru unul mai nou, acel Gheorghe Raț, care dusesese cîndva la biruință steagurile muntene și

¹ Cronicile săsești, în Colecțiile citate.

² Despre aceste solii vorbește Michael Weiss.

despre moartea căruia, pentru trădare față de noul stăpîn ardelean, se zvonise cu cîtva timp în urmă¹.

Așa încît Radu se asigură. Îl apărau de vecinul său munții înalți, zăpada de Crăciun grămădită în trecătorile pustii și jurămintele ce abia se desfăcuse de pe buzele unui Domn creștin.

Deodată însă, urmînd unor porunci tănuite, Haiducii se puseră în mișcare, lăsînd în urmă Sibiiul prădat și gol de locuitori. Fără să știe în samă voia Turcilor, cari-l îndemnase abia a-și împrăștia hoții și a-și îndrepta, mai bine, cîrmuirea², căpetenia lor îi aruncă asupra Bîrsei, unde stătura cinci zile, până se răscumpără Brașovul, cu bacșisuri la puternicii pe lîngă stăpîn. Iar, a treia zi de Crăciun, după ce trimisese înaintea cîteva mii de călăreți sălbateci pentru a apuca pe Vodă în preajma comorilor lui, în veselia fără grijă a serbătorilor de iarnă, Craiul însuși se coboria de la munte. În urma lui, se ardea satele, se fura vitele, se pîngăria bisericele și mănăstirile, se chinuia cu fier și foc oamenii, se arunca sătenii nevinovați în adîncul codrilor, în inima iernii³.

¹ *Socotelile Brașovului*, p. 22.

² Michael Weiss, p. 217.

³ Cu privire la acest atac, cred folositor a da și lămuririle inedite ce urmează.

I. Într'o scrisoare, din Satu-Mare, 11 Decembre, a lui Andrei Dóczy, — împreună cu lucruri relative la relațiile lui cu Báthory și știri despre măsurile ce se iea de oamenii principelui pentru cazul cînd el ar fi prins de Turci sau ucis —, se cuprind și aceste știri despre campania munteană:

«Die plane eo nuncius iste etiam, quo Bathory, cum machinis aliisque expeditionibus bellicis, manuque militum non contemneada, bene munitus, ad terram Transalpinam ac Moldaviam desolationi dandam, si nivium difficultates in montibus Alpibusque concesserint, iter inchoavit, Alba-Iulia egressus est, videns ordine et modo militari dictum principem cum suis itineri se dedisse; cuius propositum si ex voto cesserit, verendum est ne Polonia quoque insolens horum factum sentiat et advertat. Miles hic refert, ubicunque et per quamcunque viam aut ditionem tumultuarii isti transeunt, nil praeter praedam, spolia, homicidium et quaevis intollerabilia exercent» (Innsbruck, Arch. și seria citate).

II. Comunicînd lui Matthias, din Cașovia, la 14 Decembre, scrisori prînse ale lui Gabriel, Sigismund Forgách cere a se lua o hotărîre față de văditel gînduri de război ce are principele: «Prout autem ex certis indiciis», spune el, «colligere licet, primum Moldavos, ex post Polonos etiam lacessere cogitant [Transylvani]» (*ibid.*).

Pe cînd tîlhărima Craiului se ivia pe neașteptate la Argeș, unde-î aducea faima bisericii lui Neagoe ¹, la Bistrița, unde călugării merseră să se adăpostească în peșteri ², pretutindenî unde era nădejde de a jefui averi agonisite, Radu, înștiințat,

III «Translatio literarum principis Transilvaniae, Albae Iuliae, 29 Novembris 1610 ad Iohanem Putnoky datarum.

Mandatur eidem serio a Transylvano ut, si quos milites iam collectos in prompto habeat, eos in Transylvaniam primo quoque tempore traducat, sin vero minus aliquos congesserit, ipse, noctem diei iungendo, ad se proficiscatur. In postscripto additur quod eandem ob causam Ludovico Ragozio scriptum sit.»

IV. «Eiusdem principis ad Gregorium Nemethii, de dato superiori.

Iniungitur Nemethio ut exercitus turcici auxilia, si quae parata sunt, in Transylvaniam, omni mora seposita, deducat; tempus enim efficiendi aliquid prae manibus esse innuit; quod, si nullas turcicas copias habeat, revertatur quam citissime. In postscripto libere etiam Hungaros ad se venire posse propter pactam confederationem, deinde ut centum Tartaros quoque conquirat et secum adducat.»

(*Ibid.*).

V. «Eiusdem ad Ludovicum Ragozi, Alba Iulia, 1 Decembris 610 exaratarum.

Rogat Ludovicum eundem, ut una cum turmis suorum militum ad se veniat quamprimum, se iam ad Suam Maiestatem de obtinenda itineris prosequendi licentia perscripsisse, similiter etiam ad Palatinum. Quod si ob resolutionem Suae Maiestatis nondum factam venire tam cito non posset, pro interim copias suas mittere vellet, donec resolutionem assequatur; postmodum ipse quoque iter maturet.»

VI. «Quarta translatio eiusdem ad comitatum quendam Superioris Hungariae, cuius nomen in literis non extat; de Alba Iulia, 4 Decembris 610.

[Scusă purtarea Haiducilor, ce prădase.]»

(Anexe la Matthias către Maximilian; 24 Decembre 1610; Innsbruck, *Statt-halteresarchiv, Ambraser Akten*).

VII. Gabriel Báthory către Gheorghe Neméthy, căpitan de Odorhei; Alba-Iulia, 3 Novembre 1610.

«Schreibt, was Massen die Polen, wegen des durch die Heyduggen beschehenen Einfalls beraith Volckh geworben, dasselb zusammen gebracht, aufgefuehrt unnd aus der Moldaw in Sibenbürgen, mit Zuethuung der moldauischen Hülff, ein Impressa zue thuen bedacht sein. Damit er aber nicht imparat obruit werde, alls solle er Nemethy seine Gränitzer zue Ross unnd Fuess mit Profiandt und anderer Notturfft also versehen, damit sy auf sein Begern ohne allen Verzug aufziehen mügen» (Aceleași Archive, seria citată).

¹ De care vorbește și cronicarul contemporan Krauss (I, pp. 111-2): «Welches weit undt breit wenig gleichen hat».

² Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine*, I, p. 47, II, p. 12 (Cronica lui Matei al Mirelor).

lua fuga spre Moldova, lăsându-și în mîna dușmanilor mama, dar ducînd cu sine banii și sculele, cu care-și putea pregăti răzbunarea ¹.

Atunci Báthory, învingătorul pe această cale și prin asemenea soldați, se instalează la Tîrgoviște, ca unul ce s'ar pregăti să rămîie acolo, din neam în neam. La sfîrșitul lui Ianuar, se înfățișa la Poartă un sol ardelean, Andrei Keresztési, ce aducea o scrisoare în care stăpînul său expunea istoria mai nouă a Ardealului, silințele ce-și dăduse el pentru a-i asigura liniștea, intrigile pribegilor prin vecini, gîndul ce-și făcuse de a-l scoate pentru a năvăli pe urmă cu Haiducii, peste Dunăre, ca în vremea lui Mihaï. Cu ajutorul lui Dumnezeu însă, el, Báthory a luat înaintea trădătorilor și voitorilor lui de rău și a căpătat prin vitejia și priceperea sa «cîrmuirea acestei țeri muntene». Știindu-se mai bun pentru Turci decît Mihaï răscolatul său nesigurul Radu, el crede că poate cere ceia ce li se dăduse acestora : întărirea prin steag împărătesc și «scrisori de privilegii, după formula ce trimite». Astfel, nu numai că se va avea la Dunăre un prieten, că haraciul va fi plătit totdeauna la vreme, dar Polonii «nu vor cuteza a-și mai întinde mîna asupra Moldovei» vecine și dominația turcească în aceste regiuni va deveni iarăși un fapt. Cu atît mai mult, firește, adăuga Trimisul, cu cît noul Domn moldovean, ce se va îndupleca să numească Poarta, Ștefan Despotul, va avea altă îndreptare în purtarea lui cu creștinii decît creașura polonă ce era Constantin Movilă.

Scrisoarea aceasta fu iscălită de Báthory la Tîrgoviște, unde petrecea împrușcînd cîinii și curtenind femeile ², la 7 Ianuar, a doua zi după «biruință». Iar, la 19 ale lunii, un boier de frunte venia la Poartă din partea fugarului Radu pentru a întreba dacă navăitorul ce i-a luat Scaunul și-i pustiește țara a venit din porunca Sultanului, pentru a ști ce măsuri

¹ Cronica lui Bojthi, în Engel, *Monumenta ungrica*.

² Cronicile săsești, Bojthi și Matei al Mirelor. Cf. poema aceluiași, și în Papiu, *Tesaur*, I.

trebuie să ieie, căci își are, în adăpostul său de la «granițele Moldovei», trupele ce trebuie pentru a-l arunca peste munți¹.

Stăruințele lui erau tot așa de puțin socotite ca și ale lui Báthory. Turcii nu obișnuiau să aducă înapoi în Scaun, cu puterile și jertfele lor, decît Domni de aceea cari pornise cu tuiurile împărătești din Constantinopol, iar nu haină, vărsător de sînge musulman, prieten ai împăratului rival, pe cari numai nevoia împrejurărilor îi adusese a se supune. Pe de altă parte, cum se putea primi stăpînirea îndoită, în curînd întreită, complicată poate mai târziu cu o cîrmuire regală peste Nistru, a unui om cu hotărîrile așa de neașteptate, cu mintea atît de îndrăzneată, cum era, și se arătase și prin ultima lui faptă, Voevodul ardelean?

Cu toți banii aduși de boierul muntean pentru Muftiū' și Tefterdar, cu toate ofertele de servicii pînă la moarte ale lui Báthory, voința Caimacamului învinse. La începutul lui Februar 1611, un cîsnegir pleca spre Dunăre, ducînd cu sine pe un om căruia norocul nu-i zimbise adesea, pe Radu Mihnea, cerut și de o deputație a boierilor².

Ambasadorul ardelean dădu de veste stăpînului său, dar acesta nu putea face nimic. Între dușmănia, voită de dînsul, a Germanilor, de o parte, a Polonilor, de alta, îi mai trebuia să-și înstrăineze și pe Turci? Cînd Radu-Vodă cel nou se înfățișă la Dunăre, el trimise la dînsul pentru a-i spune că drumul la Tîrgoviște e deschis și că, dacă va plăti 40.000 de scuzi pentru cheltuiala gonirii celui-lalt Radu, 500 de Haiduci aleși vor veni să-l întovărășească pînă la Scaunul pe care bucuros i-l lasă. Radu nu se încrezu, și cîsnegirul ceru ordine de la Poartă. I se răspunse să meargă să cerce însuși cum sta lucrurile în tabăra presupusului dușman.

Omul împărătesc găsi aici supunere deplină. Gabriel, înțelegînd cită ispravă făcuse, se declară gata să plece. La 11 Mart, el îndrepta către Sultan o plîngere în care punea alături cele ce făcuse și ce i se dăduse în schimb. Iar peste

¹ Documentele la Prefață, n° XVI.

² Cf. spusele lui Matei al Mirelor cu Hurmuzaki, IV² (v. și vol. VIII).

cinci zile, cea mai mare parte a Haiducilor lui se înfățișa, împreună cu dînsul, supt zidurile Brașovului. Gabriel Bethlen, al doilea după «Craiu», rămase pentru a primi pe Voevodul Turcilor, care sosi în aceeași lună, la 22, cu cîteva sute de oameni de strînsură, și, apoi, luă și el calea munților, lăsînd numai cîteva trupe de asigurare a șovăitorului tron, supt Ioan Banul de Lugoș ¹.

Așa încît incidentul părea închis. Sultanul mulțami călduros Caimacamului, ce lucrase cu atîta dibăcie, și încredință solului ardelean daruri pentru stăpînul său, pe atît de ascultător pe cît de viteaz: o spadă, un cal și caftanul celor ce-și cîștigase un drept la răsplată împărătească ².

Dar cei ce se mulțamiau cu atîta, uitau pe Radu Șerban, fugarul, pe Constantin-Vodă, ce se temea pentru Domnia sa amenințată, pe Poloni, cari voiau cu orîce preț moartea primejdiosului candidat la coroana lor regală, și pe Craiul unguresc Matthias, a cărui răbdare era la sfîrșit față de în-sușitorul de titluri, drepturi și țeri străine, față de prigonitorul Sașilor și patronul Haiducilor.

Imperialii nu începură prin ruperea tratatului nou ce se negociase în 1610, ci se mărgeniră dintru întăiu a se lămuri prin emisari asupra împrejurărilor din principate. Din Cașovia, Matthias trimise în Decembre pe un bun cunoscător al țerilor noastre, pe Cesare Gallo, ce rămase până la urmă prietenul lui Radu-Vodă, pentru ca să ceară acestuia și, prin el, Domnului Moldovei, încheierea de legături nouă, care să reproducă pe acele ce existase, înainte de încoronarea unui rege unguresc, între Țara-Românească și Curtea din Praga ³.

Gallo aduse răspunsul cel mai favorabil la aceste propuneri,

¹ Cf. același volum din Hurmuzaki, Memoriile lui Mikó, în Șincai, și Memoriile lui Bánfi, în Trauschenfels, p. 253; Memoriile lui M. Forgách (*Quellen*, IV, p. 45).

² Hurmuzaki, IV ².

³ Raport din 21 Decembre 1610 al lui Strauss (Innsbruck, *l. c.*). «Dise Tag wiert der Cehsar Gol durch Poln und Moldaw in die Wallachey verschikht».

adecă un îndoit tratat. Aflînd de cele ce se petrecuse în țara lui Radu, el mersese să-l găsească în Moldova, la Constantin Movilă, care, nu fără gînduri asupra Ardealului, își ținea atunci Curtea la Roman. Aici se iscălră, la 20 Februar 1611, înțelegeri privitoare la Báthory, între amîndoi Domniî «frați» și represintantul archiducelui-rege.

Ei se îndatoriau a opri încălcări nouă din partea pericolului vecin. Dar oastea ce vor face să treacă munții nu va rămînea singură, ci alta, ungurească, va veni să lupte împreună cu dînsa, și aceasta în cel mai scurt termen cu putință, într'o lună. De aici înnainte, ajutorul va fi reciproc între dușmanii lui Gabriel. Și Radu întrebuiță și acest prilej spre a-și cere un loc de adăpostire pentru timpurile rele în posesiunile lui Matthias. Ioan Regény merse cu aceste hîrtii și cereri, împreună cu Cesare Gallo, care mai avea oarecare lucruri de sfîrșit și în Polonia ¹.

Pe la mijlocul lui April abia, Regény și colegul său moldovean se afla în Viena. La 24, ducîndu-se la Praga, ei aveau o audiență la Împăratul, și la sfîrșitul lui Mai abia li era îngăduit a lua drumul către casă ².

*Această zăbavă puse pe gînduri pe nerăbdătorul Radu. La 4 Mai, tot din lagărul de la Roman, el vorbește de această piedecă pusă răzbunării sale și anunță pe Palatinul și Statele Ungariei că el e gata a trage sabia. Întimplîndu-se a veni atunci în Moldova, pe la dîșii, cunoscutul Armean Petru Grigorovicî, cei doi Domni îl inițiară în negociațiile pe care le purta Moldova cu dușmanii ai Turcilor așa de îndepărtați ca Șahul, cu Hanul cel nou al Tatarilor, și-l puseră

¹ Hurmuzaki, IV¹ și Documentele la Prefață, n° XIII.

² Frederic, conte de Fürstenberg, către Maximilian: «Zue Wien liget ein moldau- unnd wallachische Botschaftt; die wurdet costfrey gehalten». Khlesl către același, 25 April, Praga: «Gestern haben die valachische und moltauischen Gsannnden bey Ir Mt. Audienz gehabt, und ergeben sich undter Ier Mt. Schutz» (Innsbruck, l. c.). Cf. Hurmuzaki, VIII și Strauss către Maximilian, 10 April 1611: «Dise Dag seindt auss der Moldaw und Walachei zwen Abgesanden mit dem Zesar Galo hieher khomen. Die negsten Mondag nach Pragg zu dem Khonig sy begeben: wiess dort beschafen, ohn Zweifel Herr Graff in sem Schreiben gedengkhen wiert» (Innsbruck, l. c.)

a stăruii și el pe lângă Împăratul pentru înlăturarea lui Bathory din Ardealul usurpat de dînsul. Scrisorile de trecere i se dădură la 27 ale lunii, și tot din Roman¹.

Turcii știaū despre cele ce se pregătiaū contra Domnului pe care abia îl făcuseră a fi stabilit în Țîrgoviște, și luaseră măsurile ce puteau lua, în starea în care se găsiaū ei înșii. Asigurînd pe Constantin Movilă că nu va fi scos din Scaun, ei îl îndemnară, în chipul cel mai stăruitor, a nu da ajutor lui Radu Șerban, amenințîndu-l, dacă nu-și părăsește oaspețele, cu Tatarii. Un Ceauș anume, Mehemed, merse în Polonia pentru a presinta, într'o formă ceva mai politicoasă, somații de aceeași natură².

Ele nu folosiră la nimic. În lagărul de la Roman se adunară, pe lângă Moldovenii lui Constantin-Vodă, cîteva mii de Cazaci și de Poloni. Îndemnuri porniră către Roșii din Țara-Românească, bucueroși de războiū în potriua jefuitorilor și jigniți de umilita politică turcească a noului Voevod. Oastea ce trebuia să pedepsească pe Báthory se puse în mișcare, trecu Milcovul, aduse o ridicare generală de steaguri, o părăsire desăvîrșită a lui Radu Mihnea, care se trezi iarăși la Giurgiu și Ruscicu, unde-și mai adăpostise altă dată lipsa de noroc și de energie. La 29 Maiū, anticipînd puțin, Gabriel dădea de știre Turcilor, în cari-și vedea mîntuirea, că oastea lui Radu-Vodă cel vechiū l-a adus înapoi și pradă Muntenia, rămasă fără apărare³.

Împrejurările ce urmară, se petrecură foarte răpede, și la Praga ca și la Constantinopol se află numai cu uimire săvîrșirea lor neașteptată.

Recucerirea Țerii-Românești s'a întîmplat după data de 8 Iunie, cînd un Trimis imperial, Grigore din Ragusa, găsi pe

¹ Hurmuzaki, IV¹ și n¹ citat din Documentele la Prefață.

² Hurmuzaki, IV² și raportul din Novembre al lui Starzer, citat mai sus.

³ Cf. Hurmuzaki, IV², *Mon. comitatus Transylvaniae* și Matei al Mirelor, mai ales poema diu Papiu, I.

Ștefan Kendy la Camenița aducînd trupe pentru fugarul Radu ¹. Îndată după nimicirea gardei ardelene a lui Radu Mihnea, un Trimis al Sașilor din Brașov, cari nu voiaū cu nici un preț să mai sufere pe jefuitorul Sibiului, veni să propuie Voevodului întors cu puterea în Scaun o alianță în vederea operei de răzbunare, a lui ca și a lor. Ioan Bengner, căruia Weiss îi dădu această primejdioasă misiune, o duse la capăt bun și, devenit iarăși un credincios ostaș al Împăratului german și al fratelui său ce purta Coroana Ungariei, Radu-Vodă încheie legătura cerută de Sași ².

Dușmanul cel înviersunat al lor nu află decît foarte târziu, atunci cînd această legătură produsese pentru dînsul toate urmările de peire, despre actul de trădare al Brașovenilor. Totuși, știind la ce se poate aștepta, acum cînd se afla dincolo de munți ca Domn învingător acela pe care crezuse că l-a nimicit, el își chemă iarăși haiducii supt steagul jafului. La 11, Albert Nagy, căpetenia lor, se arată în Țara Bîrsei, cearcă să puie mîna pe Brașov și, văzînd că așa ceva nu se poate, se făcu a fi dezgustat de zăbava cui îl chemase și-și tăie înapoi un drum de ruină.

Două zile după această desertare a sprijinitorilor săi de căpetenie, înnaintează Gabriel în vederea munților, la 30, și-și face lagăr, prădînd și amenințînd prin sfătuitoarea tuturor greșelilor sale, prin Ioan Imreffy, pe locuitorii. O ștafetă porni atunci din Brașov pentru a cere ajutorul lui Radu ³.

El își adună în pripă trupele ce avea: vre-o 7.000 de călări și mai puțin de 2.000 de pedestri, mai mult țeranii, și urcă drumul muntelui. Știa că pasurile erau închise și bine străjuite de avangarda dușmanului, dar se găsi cine să-i arăte poteci ascunse, pe unde până atunci nu se pomenise să fi trecut vre-o oaste. După vre-o două zile de neobișnuite osteneți, între stînci pustii și fără verdeață, Vodă ajungea înnainte strajei, ce nu se gîndia la dînsul, și o nimici. În

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Bojtinus. Asupra acestor negocierii Weiss nu voiește să dea lămuriri.

³ Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum.

zorii unei zile de Sîmbătă, serbătoare a Sfinților Petru și Pavel, un fugar căzu cu vestea la picioarele domnului său, care abia se înduplecâ a crede ¹.

El se simția alt om decît acel înnaintaș al său care cercase în zădar să amîne pe aceleași cîmpii o luptă, a cărei rușine nu avea s'o mai poarte viū. Nu era, ca Moise, un Secuiū de rînd, un ostaș norocos, ajuns printr'o întîmplare pe culmile puterii; era un Báthory, neam de principe și de Craiū; o tinereță încrezătoare îl făcea să fie sigur de dînsul și se întorsese abia dintr'o expediție, în care văzuse aproape fugind pe omul care acum îndrăznia să-î steie în față. În potriua sfaturilor celor cuminți din jurul său, și cu toate că haiducii dispăruse din jurul său, el ținea să se lupte, să gonească pe năvălitori, să pedepsească. Precum și Andrei Báthory doriase a pedepsi pe un alt călăuz al cetelor de plugari și păstorî, pe Mihaî Viteazul.

Dar, avînd hotărîrea de a se lupta, el făcu greșala de a-și aștepta dușmanul într'o tabără, ca și odinioară Moise Székely. În noua poziție de la Sîn-Petru, oștirea Ardealului așteptă ceasuri întregi supt razele de foc ale soarelui din toiul verii. Cînd fu în destul de obosită, din Brașovul vechiū se iviră cele d'întăiū cete românești, odihnite, hrănite; după care urmară altele, fără pripă. Ele înnaintară, formîndu-se pentru bătăie, către locul de mocirlă și spinî unde soarta lor rea oprise pe oamenii «Craiului». Radu era în mijloc, cu călări aleși și boieri de frunte, ducînd trei tunuri imprumutate din Brașov și care fusese poate altă dată ale lui. De o parte și de alta, erau străinii, mai ales cei de pe jos, bine plătiți și bucuroși de pradă.

Se începu printr'un furios atac al Curtenilor în haine albastre, avînd în frunte pe Bethlen, și al Secuilor cu Ștefan Bedó. Ei măturară șesul, și aruncară pedestrima lui Radu, care se dădu și el înapoi o bucată de loc, în șanțuri și în suburbia brașoveană. Báthory crezu că a venit clipa să mulțamească lui Dumnezeu pentru biruința ce i se dăruise.

¹ Cf. mai ales Bojthi, narațiunea lui Seybriger în acest volum, pp. 122-6, și Prefața lui Szilágyi la *Mon. Comitatus Transylvaniae*.

În fierbințeala năvălirii, trabanții își cheltuise însă gloanțele și praful, și puterile multora, slăbite de oboseala căldurii, erau stoarse acum cu totul. Și, la un semn al Voevodului, ieșiră ca din pământ rîndurile dese, grele, ale călărilor polonî, ascunși până atunci lingă Moara de hîrtie. În scînteierea orbitoare a platoșelor la soarele triumfător de Iulie, ei se răpeziră asupra învingătorilor de-o clipă, și-î sfărîmară supt copitele cailor.

Báthory, care supraveghia cîmpul de luptă în hainele-î de husar, cu ăripi la coif și umeri, fugi printre cei d'întăiu către Apusul de unde venise cu bandele. Apoi Secuîi se răsîndiră pe cîmpie, zvîrlind sulițele, care acoperiră ca un pod de fier pămîntul. Rămășițele pedestrimii fură distruse. Înnainte și după această ultimă și adevărată biruință, Imreffy, răul sfătuitor, Raț, înșelătorul, periră, împreună cu atîția alții din căpeteniile oștirii nimicite. «Dumnezeu din Cer a dat aceasta; eă sînt prea slab pentru a săvîrși», spuse Domnul a doua zi, cînd, cu prietenii săi, Sașiî, străbătu cîmpia, unde, de la zidurile cetății până la satul unde fusese tabăra, zăceau miile de morți, trup lingă trup, între armele zvîrlite de prîpa fugarilor.

Ce însemna această biruință? Erau să hotărească Imperialiî lui Matthias și ai lui Rudolf și Turciî; adecă, întru cît privește pe aceștia din urmă, norocul în luptele ce mai erau să vie.

Cînd soliî Domnilor dunărenî sosiră la Curte, influentul prelat Khlesl scria archiducelui Maximilian despre această închinare a lor, ca de începutul peirii lui Báthory, pentru folosul Casei de Austria ¹. În Iunie, cînd pătrunsese la Viena știrea despre pornirea Polonilor către Milcov, un corespondent al aceluiași archiduce stăruia ca Matthias să nu piardă bunul prilej de a lega iarăși Ardealul de Coroana lui ungurească ².

Scrisorile de biruință ale lui Radu plecară din tabăra de

¹ V. mai sus, p. LXXXIX, nota 2

² «Und mecht sich Andere umb Sibenburgen annemben, wan der Khonig nit balt darzue thuet» (Strauss către Maximilian, 6 Iunie; Innsbruck, *l. c.*).

la Brașov, unde mai rămase încă o săptămână, de neiertată zăbavă, la 14 Iulie st. n. Regele Ungariei răspunse la dînsele abia la 10 August, cu felicitările obișnuite la asemenea ocașii¹. Dar încă de la 1-iu ale lunii apărea întăiul lui manifest, în care se înșirău păcatele lui Báthory și tot ceia ce se făcuse pentru a-l înfrîna, manifest pe care-l întregi o scrisoare regală confidențială la 28 ale lunii². Și, încă din a doua săptămână a lunii precedente, Sigismund Forgách se pusese în mișcare către Ardeal, fără să bănuiască încă nou-tățile plăcute și primirea, deocamdată așa de bună, care-l așteptău în provincie.

Îl ispitise a-și începe campania schimbarea de front a haiducilor. Am văzut pe Nagy părăsind pe Gabriel în ajunul unei lupte pe care acesta rămase s'o piardă cu atît mai multă siguranță. Ajungînd la hotarele ardelene, cetele prădalnice se oferiră guvernului unguresc și, fără a se mai întreba Statele, care nu erau bucuroase de distrugerea în folosul Austriacilor a unui principe maghiar, fără a se ținea samă tocmai mult de adevăratele sentimente ale Palatinului chiar, Forgách, căpitanul, care-și avea instrucții directe, de la rege, dădu steagul împărătesc în mîna bandiților și porni cu dînșii, în același timp conducătorul nominal și prizonierul lor³.

La 14 Iulie, cînd tabăra oștilor regale se afla acuma la Szalaz, se auziră cele d'întăiu știri despre lupta de la Brașov, petrecută cu o săptămână înnainte. Ca pe vremea lui Basta, ele nu produsēră o bucurie neamestecată. Nu pentru că Forgách, care nu era un dușman de moarte al învinsului, era jignit că altul îi răpise bucuria răzburării, dar temerea se ivi în mintea multora ca nu cumva în Radu să răsără un nou Mihai Viteazul, hotărît să păstreze ceia ce a cucerit⁴.

¹ Aceste scrisori în Hurmuzaki, IV¹.

² Innsbruck, *l. c.* Cf. și Hatvani, *Brüsseli Okmánytár*, IV, p. 44 și urm.; *Tort Tár*, 1880, p. 321 și urm.

³ Raportul lui despre expediție, în Hurmuzaki, IV¹.

⁴ Scrisoarea din 14 a lui Forgách (Innsbruck, *l. c.*): «Dise Stundt habe er auss Sibenbürgen gewisse avisa bekhomben das er Bathori aufs Haupt geschlagen und man nit wissen khan, wo er aigner Persohn zukhomben sein

Pentru a împiedeca o asemenea luare în stăpînire, generalul lui Matthias înlătură ideia de a strînge cu încunjurarea Oradea, ce nu i se dăduse, și alergă spre Ardeal. Cu atît mai mult, cu cît în cel din urmă moment se află și despre soarta lui Báthory, care, din nenorocire pentru viitorul nostru, nu fusese a lui Moise Székely¹.

«Craiul» acesta știa să fugă mai bine. Sibiieni au avură în scurtă vreme bucuria de a-l vedea din nou, pentru a suferi pedepse din parte-i și a-i plăti amenzi. În cetatea care servea odinioară de adăpost al comisarilor imperiali amenințați, el își strînsese pușini prieteni pentru a se apăra pînă la urmă, cu o energie ce nu i se poate tăgădui.

Forgách se înfățișă la Cluj, care nu se împotrivi decît la început, cîteva zile, pentru onoare. La 15 Iulie orașul se afla în mîinile căpeteniei Haiducilor, și la dînsul ajunsese acum și un sol de la Radu-Vodă, cu scrisori pe deplin asigurătoare. Domnul învingător n'avea gîndurile ce i se pusese în socoteală așa de greșit: el arăta că, aflînd de sosirea aceluï ce represinta pe patronii săi austriaci, nu va mai urmări pe Secuï, în cari se puneau speranțe, ci va asculta întru toate de dînsul. Se zvonise chiar că și Sibiiul ar fi fost părăsit de Báthory, care, cu pușini în jurul lui, ar fi pe drumul de nouă fugă ce ducea la Turciï din Lipova².

Deci restauratoriï autorități împărătești asupra Ardealului trecură, bucuroși, mai departe. Alba-Iulia li deschise porțile, apoi Sas-Sebeșul. La 5 August, trupele se aflaï în vederea Sibiiului, și aici fură primite scrisorile prin care Radu-și anunța sosirea pentru a încunjura supt același steag cu Forgách cuibul

soll, Bey d-er Beschaffenheit ist zu besorgen, das sich der Radul des Landts nit impatronire».

¹ Scrisoarea citată.

² *Ibid.* «Auss Sibenburg, von Clausenburg, vom 25 Julii anno 1611: Disen Tag ist ein Gesander von Radul Wayda... mit Schreiben ankomen; der erbieth sich allerdings Irer Kun. Mt. gnädigstes Bevelch zu accommodiern unnd ehist mit seinem Volck zu Herrn Veldtobristen zu stossen; bisshero hat er von Irer Kun. Mt. Volck in Sibenburg nichts gewust, daher beschehen dass er die Zaggl verfolgt hat. Welches hinfüro von ime unterlassen wurdet.»

principelui fugar. În același timp, omul care avea cea mai mare autoritate morală între magnați, Gabriel Bethlen, veni să-și facă supunerea ¹.

Dar cele ce urmară nu răspunseră așteptărilor. Puterea adevărată lipsia amînduror aliaților. Forgách nu era, ca Basta în timpurile bune, comandantul unor trupe deprinse să-î urmeze poruncile, ci numai «imperatorul» proclamat de Haiduci, și aceștia aveau un singur scop : să se primble în largul lumii trăind din bielșugul muncii altora. Cei cîțiva nobili ardeleni, ce se unise cu dînsul, erau prea puțini și prea puțin încunjurați. Iar, dintre ai lui Radu, unii erau străini fără tragere de inimă pentru o lungă campanie grea, iar ceilalți doriau de casă, de care erau despărțiți în vremea culegerii ogoarelor.

Încă de la Szalaz, unii dintre Haiduci se căise de ceia ce făcuse și se întorsese înapoi în ținuturi rămase acum fără apărători. Cînd se oprise la Sibiiu, Gabriel și Nagy, pe cari-î legaui amintiri proaspete de luptă împreună, se împăcară, și mulți dintre ai lui Forgách îl urmară ; din partea lui, Bethlen, judecînd că ființa deosebită a Ardealului se poate păstra încă, poate și pentru folosul lui cîndva, rupse jurămîntul făcut. Lupte hotărîtoare nu se putură da, și cine suferia mai mult de prelungirea asediului erau acei ce stăteau în soarele verii pe cîmpiile pustiite, între dușmani. Încercarea de a face țara să se pronunțe, nu izbuti : la dieta convocată în Mediaș, nu veni nimeni. Iar Secuii recunoscără și mai de parte ca domn al lor pe Gabriel.

I se păru lui Forgách, de care asculta în toate Radu, că ar fi bine să se supuie acești Secui pentru a-și asigura pasurile către Moldova, ce stăteau în mîna lor. Era poate și nădejdea de a se uni aici cu ceva Moldoveni sau Poloni, ai lui Kendy și Constantin Movilă. Expediția se făcu între două răscoale ale Haiducilor, și n'aduse alt folos decît arderea bordeielor din sate și caselor din unele tîrguri. După ce Radu, care inspira bănuieii, făcu un nou jurămînt, aliații se întoar-

¹ Raportul final al lui Forgách.

seră după vre-o două săptămîni la Brașov, de unde din nou se plătiră lefile.

Aici se aflară două știri rele, care însemnau sfîrșitul campaniei de recuperare. Báthory adunase în juru-î oaste de țară și Turcii din vecinătate și, ieșind din Sibiiu, luase Sas-Sebeșul, asediînd apoi Mediașul. Iar în Țara-Românească fiul lui Mihnea era adus în Scaun de Turci și de Tatarî, ale căror cete prădalnice se revărsară la 15 Septembrie prin pasul Buzelui, până la Preașmăr, unde prinseră secerătorii pe cîmp¹.

Căci la Poartă toate stăruințele lui Radu Șerban și ale prietenilor săi din Constantinopol se dovediră zădarnice. Cînd se auzi de gonirea Domnului trimis de Sultan, un beglerbeg, fost în Caramania, Omer, plecă la Dunăre, pe la jumătatea lui Iulie, și din altă parte se aruncară asupra țerii Tatarii din Dobrogea. Solii de îndreptățire ai vechiului Voevod fură dați în lanțuri lui Mihnea, marile făgăduieli de bani fură înlăturate fără multă vorbă. Alți Tatarî primiră porunca să intervie. Cînd se avu siguranța despre victoria de la Brașov și Omer trebui să se retragă la Razgrad, învingătorul fu proclamat hain. Cînd patruzeci de steaguri culese pe cîmpul de luptă sosiră la Constantinopol, pentru a fi închinat Sultanului, sacii de stofe scumpe ce-î cuprindeau, nu fură deschiși măcar, iar aducătorii, cu toate stăruințele Sașilor, încăpură în cele Șapte-Turnuri. Omer fu muștrat pentru nehotărîrea lui și îndemnat să se miște. Un ambasador polon căută în zădar să capete prețioasa persoană a lui «Ștefan Bogdan»².

Cînd Tatarii erau în țară, nimeni dintre locuitorii ei nu mai avea gustul cuceririlor și luptelor peste hotare. Radu se dădu îndată spre munți, lucrînd acum de capul lui. Forgách îl somă să nu-l părăsească în așa împrejurări. Vodă se opri atunci pe gînduri, dar fără voia lui oastea-l răpi cu dînsa, la Rucăr. Generalul regal încercă să stea singur în calea Tatarilor, dar o revoltă a Haiducilor îl dădu într'o parte. Oastea-î neascultătoare îl duse apoi cu dînsa către Apus,

¹ Cf. Raportul lui Forgách cu *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum*.

² Hurmuzaki, IV².

în urmă spre munți, până cînd, în ziua de 18, după multe ștafete schimbate, Radu avu mierarea de a-și vedea tovarășul de neizbîndă coborît la dînsul în țară, gata a face tot ce se putea pîntru a scăpa numai teafăr în Ungaria, de unde, într'un ceas rău, plecase.

Restul e o tristă istorie de fugă, cu dușmanii în urmă și, împrejur, piedecile fără de număr ale naturii neprietenoase de toamnă. După cîteva întîlniri cu Tatarii rămași în urmă sau oamenii ai noului Radu-Vodă, care iertase țara și se făcuse iertat de dînsa, cei doi dușmani ai lui Báthory mergeau să găsească pe al treilea, Constantin-Vodă, ce se clătina pe marginea maziliei. Trecură Milcovul la 29 Septembrie. A doua zi, într'o pădure noroioasă lîngă Bacău, Tatarii îi ajunseră, în frigul umed al unei întunecate zile de ploaie. Cea mai bună oaste a lui Radu, *răiterii* poloni, fu măcelărită între carele ce se înfipsese în pămîntul lutos. Lăsînd în urmă tunurile, ceîlalți, Haiduci, Poloni, Munteni, începură o lungă și obositoare luptă cu drumurile stricate, cu apele ieșite din albia lor, cu foamea și frigul.

De la o bucată de loc, Radu-și lăsă aliatul și, trecînd pe la Curtea lui Movilă, își luă de aici Doamna, cele două fete, dintre care una se născuse pe pămînt străin, în vremi de nesiguranță și nenorocire¹, își încarcă Vistieria, foarte ușurată, și apucă drumul graniții polone. Din partea lui, Forgách ajunse la Putna, se înfundă între munții ninsî, și, după zece zile de oboseli fără păreche, pedestrii și călăreții rămași pe jos ajunseră, călăuziți de un cioban, la Cîmpul-Lung din Bucovina. De aici Homonay și Andrei Dóczy merseră să ceară Domnului moldovenesc călăuzi și un ajutor bănesc, care fură date «cu multă facere de bine și iubire de oaspeți». Mulțumită oamenilor Voevodului și celor 2.000 de florini dăruiti de dînsul, rămășițele trupelor regale ajungeau, în sfîrșit, în Maramureș, pe calea Pocuției. Din 12.000 de oameni rămăseseră numai a patra parte².

¹ Cronica munteană, în *Magazin*, IV.

² Raportul lui Forgách. Cf. acela al unui ofițer al lui în *Arch. für sieb.*

Așa se mîntuise, cum n'ar fi putut prevedea nimeni, expediția combinată contra lui Báthory. Acesta apăru la Brașov la 20 Septembrie, dar nu putu supune orașul¹. Peste o lună o dietă a lui, cercetată de toți magnații, arăta deplina lui biruință.

În Țara-Românească, Radu Mihnea domniă în liniște și rivalul său se găsia la sfîrșitul anului ca fugar în Ungaria. Omer-Pașa îl apăra, și el trimise în Novembre steaguri și prinși la Constantinopol pentru a arăta că, în această parte, totul se mîntuise bine².

Rămînea Moldova și Constantin Movilă. Pe acesta s'ar fi crezut că-l va apăra autoritatea regelui Poloniei, care răs-punsese cu mîndrie la cererea veche de a trimite pe Radu Șerban la stăpîinii cari aveau pentru ce să-l pedepsească³. Dar, întăriți în hotărîrile lor de ultimele succese, Turcii nu mai voiau să sufere un Domn a căruî primire li fusese impusă. În zădar făcu Movilă ofertele cele mai înjositoare, insultînd pe al doilea patron al său, regele ungur sau Împăratul. La 20 Novembre, era numit Voevod al Moldovei un necunoscut ce se dădea drept fiul lui Tomșa și servise în ultimul războiū franco-spaniol și în al Turcilor cu Persia, un bătrîn ostaș despre care nu se auzise nimic pînă atunci, un alt Ștefan-Vodă decît acela pe care-l dorise Báthory. Sefer-Pașa de Timișoara porni cu dînsul la 4 Decembre, pentru a în-lătura împotrivirea ce era de așteptat din partea unei familii ce avea de șeisprezece ani ocîrmuirea Moldovei⁴.

Resistența nu se produse, cu toate temerile Turcilor. Constantin nu primi, fără îndoială, cu o cinste deosebită pe Trimisul Sultanului, care veni să-i anunțe mazilia, ci-l oprî ca

Landeskunde, N. F., XXII, p. 345 și urm. și XVII, p. 705 și urm.; Kemény și Kovács, *Erdélyország története' Tára*, II, pp. 38-9.

¹ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardunum*.

² Hurmuzaki, IV².

³ Raportul din Novembre al lui Starzer și Hurmuzaki, IV².

⁴ Hurmuzaki, IV².

prins politic. Dar, înaintea oștirii de Munteni, Turci și Tatarî, cu care, plecînd din Babadag, unde așteptase întăiū, Ștefan se îndreaptă spre Iași, tînărul Movilă, cu mama sa și acel Vornic Ureche, care-î era un adevărat părinte, luă fuga spre hotar, și se închise în Hotin.

De aici nădăjduia el să înceapă un războiū pentru recîștigarea țerii pierdute, cum făcuse Radu Șerban, dar cu mai multă durată în norocul său decît acesta. Îl vedem în corespondență cu Sigismund Forgách, pe care abia îl ajutase într'o atît de mare nevoie, cu prietenii și rudele lui din Polonia, de unde aștepta trupe fără bani și trupe cu plată, cu Weiss și Kendy, cu Radu-Vodă, în sfîrșit, tovarășul său în nenorocire și pribegie ¹.

Acesta din urmă se afla la Viena încă din Decembre precedent și stăruia din toate puterile pentru o restabilire ce nu i se părea îndepărtată ². El trimitea oameni ai săi în Țara-Românească, la boierii, căpitanii și iuzbașii cărora li jurase să se întoarcă în «patru-cinci luni», chiar dacă ar trebui să-și zălogească familia, pentru a-î scăpa de omul Turcilor.

La început, regele Matthias părea tot așa de grăbit ca și dînsul pentru scoaterea din stăpînire a lui Báthory. Cu toate că acesta încheiase cu Palatinul unguresc un armistițiu pînă la cea mai apropiată dietă din Pressburg, cu toate că un trimis al lui era așteptat cu propunerî, «Craiul» se amestecă în lucrurile românești, puind să se scrie îndemnuri la răscoală către boierii munteni ce țineau mai bucuroși cu Împărăția creștină. El ordonase Consiliului său să se ocupe de pribegii ardeleni și de Voevodul muntean fugar ³.

Însă Rudolf muri, și, în sfîrșit, fratele său putu să-î iea și acest din urmă și mai înnalt din tronuri. Fără să se împace pentru aceasta cu Báthory, ale cărui oferte și făgăduieli le înlătură, el pierdu din vedere nevoile regatului său unguresc și ale vecinilor săi, pentru a se ocupa de interesele superioare.

¹ Cf. *ibid.*, și IV¹; Cronica lui Michael Weiss.

² Hurmuzaki, VIII.

³ Hurmuzaki, IV¹.

ale demnității sale nouă. În zădar cerea Radu, în Mart, să i se îngăduie a veni la Praga pentru a fi ascultat, în zădar recurgea la toți sprijinatorii și prietenii săi: afacerile lui erau aruncate acum într'un viitor îndepărtat.

În Mai — ceia ce însemna sfărîmarea orî-cărei speranțe imediate — noul șef al Casei de Austria stăruia la Sultan pentru acela care nu-și aștepta Scaunul din această parte și pe această cale. În Iulie, archiducele Maximilian se gîndia a-l cuprinde numai în pacea ce ar fi să se încheie cu Ardealul. Solii lui, și ai țerii, ce veniră la Curte în toamnă, nu cîștigară nimic mai mult. Turcii răspunseră că sînt gata a ierta, dacă vinovatul va veni la Poartă, ceia ce trebuia să li deie în mîni anume bogății, după care umblase multă vreme. Și bietul om se mulțămia numai să discute asupra faptului dacă o părăsire a celor trei principate în stăpînirea lui Báthory și a Turcilor n'ar fi păgubitoare pentru politica austriacă¹.

Mai puțin norocos decît acest pretendent fusese cellalt, tînărul Voevod moldovenesc. El așteptase la Hotin, apoi la Cameniță, ajutoarele polone, hotărît să le întrebuițeze, cu toate scrisorile ce trimisese Turcii în Polonia pentru ca el să fie încredințat, împreună cu mica sa Curte de nenorocire, unui Ceauș împăărătesc. Era convins, nu fără dreptate, că «Turcii dau steagul de cîrmuire aceluia care învinge».

În Iulie el își încercă norocul, grăbit, pare-că, din urmă de moartea înaintea de vreme care-l aștepta. Strînsese în jurul său, din Vistieria Movileștilor, și cu învoirea tacită a regelui², vre-o 4.000 de oameni, Poloni de-ai lui Ștefan Potocki, o rudă prețioasă, Cazaci, Tatarî, din acei ce se desfăcuse de supt ascultarea Hanului și, călăuziți de Mîrzacul Cantemir și alte căpetenii, prădau Moldova băsărăbeană și pămînturile creștine din Dobrogea. Trecu Prutul cu această mică oștire, urmînd calea care

¹ *Ibid.*

² Cf. în această privință, Bielowski, *l. c.*, pp. 411-6, 452-3, 456-7; Malinowski și Przedziecki, *Izvoare pentru istoria Poloniei*. Vilna, 1843, in 8°, I, pp. 89-91 (trad. de W. Schmidt).

fusesse luată de același Potocki la stabilirea, din Decembrie 1608, a lui Constantin, pribeagul de acum. Și, ca și atunci, în regiunea Ștefăneștilor, într'un loc ce se zicea Cornul lui Sas, năvălitorii întâmpinară o oaste de Moldoveni credincioși Domnului din Scaun, de Munteni și de Turci și Tatarî de-ai Hanului (19 Iulie). Dar, în deosebire de ceia ce se întâmplase atunci, creștinii fură bătuți prin trădare și surprindere și luară fuga. Lăsînd totuși în mîna învingătorilor pe Potocki, cules într'o ascunzătoare și pe o sumă de tineri boieri, bucuroși de război și petreceri, cari periră tăiați de un Domn ce nu știa să ierte. Cît despre Constantin-Vodă, el căzu în robia Tatarilor și, după toate probabilitățile, se înneacă în Nipru, pe cale ¹.

Anume, Turcii nu mai erau acum sprijinatorii cu orî-ce preț ai principelui pe care-l numiau în sfîrșit, după cuviință, «Craiul cel nebun», *Delichiral*. Pentru a li deschide ochii contribuise multe lucruri: expediția din 1610 și cererile ce veniră după dînsa, mai ales. În April 1611 el reclamă de la Sultan plata serviciilor sale, scutirea de tribut, cedarea Lipovei și Inăului, ajutorarea orî-și-cînd de trupele otomane și leafa pentru 32.000 de Haiduci. După plecarea lui Forgách din Ardeal, el se oferi a întemeia din nou, în folosul său și pentru binele Turcilor, Statul lui Bocskai, dacă, iarăși, i s'ar ierta tributul, i s'ar da chiar împrumut o sumă de galbeni, i s'ar lăsa lui jumătate din veniturile celor două Voevodate vecine și s'ar supune autorității lui Voevozii romîni, cu trupele lor, și Pașii vecini. Pretenții lipsite de bun simț, a căror absurditate se însărcină să o explice Turcilor acela chiar care trebuia să le susție, noul capuchehaie al lui Gabriel, Andrei Göczy, care voiă pentru sine principatul atît de rău administrat de stăpînul său.

Acel care urmări de acum înainte pe Báthory fu Cai-macamul Giurgi Mohammed, care conducea afacerile Împă-

¹ La bibliografia din Iorga, *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și despre țările noastre și Socolile Brașovului*, adaugă: Hasdeu, în *Arch. istorică*, III, p. 51 și urm. și Orășanu, *Cronica moldoveni*, p. 49 și n. 4.

răției în lipsa Marelui-Vizir, dus la război. Pentru dînsul, care asigurase Sultanului o stăpînire pașnică și sigură asupra Țerii-Românești și Moldovei prin gonirea lui Radu cel închinat Nemților și a lui Constantin, făptura Polonilor, o schimbare mai rămînea să fie îndeplinită: aducerea Ardealului în starea cea veche, de smerită supunere, prin gonirea acelui om de surprinderi neplăcute care era Gabriel.

Dar pe acest timp Turcii își atingeau scopurile prin alții, pe căi piezișe care duceau la scop mai sigur decît cele mai drepte. «Nebunul», «Sardanapalul» avea dușmani din toate părțile și, fără a proclama public mazilia lui, Turcii dădură în particular tot sprijinul acestora. Ei primiră astfel serviciile lui Andrei Nagy, iarăși răscolat în potrivea stăpînului său momentan; ei luară supt ocrotirea lor deosebită pe Weiss și Brașovenii lui, hotărîți «mai bine să moară vitejește decît să trăiască fără privilegiile lor»¹; ei admiseră principatul lui Goczy; ei întetiră și mai mult ambiția de domnie a lui Gabriel Bethlen, în serviciul căruia puseră trupele Sultanului.

Față de atîta dușmănie, cuprinzîndu-l din toate părțile, precum în toate părțile nedreptățise și jignise, Báthory n'avea decît devotamentul clientelei lui de petrecători, credința Secuilor, neobosiți în prada ogoarelor brașovene, și simpatiile lui Radu Mihnea.

Cellalt Domn nou, Ștefan Tomșa, trimisese ambasadorii săi la principele Ardealului pentru a-i anunța așezarea lui în Scaun², dar între el și fostul patron al lui Ștefan Despot, turcit acuma și stabilit undeva în ierarchia otomană, nu constatăm legături mai strînse. Radu însă avea interes să asigure, cu cîte greutatea avea, statornicia unei dominații prietenoase în Ardeal.

În Decembrie 1611 pasurile muntene erau închise pentru Brașovenii, în luptă cu Secuții «Craiuului». După porunca Turcilor, cu cari Weiss știa să vorbească, Vodă trebui să încheie un tratat de prietenie cu delegații cetății, Benckner

¹ Cum declară Weiss într'un discurs cuprins în *Memoriile* lui.

² *Socotelile Brașovului*.

și Mihaï Forgách. Un capugiü luă parte la negocierî și veni, însuși, în Brașov, cu Clucerul Mihalachi și Vistierul Pană, după ce ele duseră la un capăt.

În Mart însă, Báthory apăru în Țara Bîrsei și stătu aici mai mult timp, încercînd în zădar să-și supuie rebelii. Se ceru lui Radu a da și el ajutor cauzei principelui legitim. Dar el avea altă grijă decît aceasta. Abia isprăvisese cu o conspirație a boierilor în potriiva lui și a Grecilor și ucisese în chinuri pe Bărcan Stolnicul, alcătuitorul mișcării, pe Mihail Cămărașul, al cărui nume suna frumos și din care partida militară voise să facă un nou Voevod viteaz; pe Stanciu Păharnicul, care-î răsculase Roșii în 1611 și-l silise a fugi la Dunăre înaintea lui «Șerban», și alte căpeteniî. Fugarî dintre boierî, căpitanî și iuzbași se află în munții Mehedinților, unde uneltia planuri nouă ura lor nestînsă în potriiva «Turcului», fiu și frate de Turci, în potriiva călăului rudelor și prietenilor lor, în potriiva aceluî ce li aruncase moștenirea și agonisita în gura Grecilor flămînzî.

De și i se vorbi de prietenia, pe care o și aveaü Brașovenii cu Radu Șerban¹ și Petrașcu, fiul lui Mihaï-Vodă și unul din luptătorii din Iulie 1611, Domnul muntean refusă să se miște sau să facă oare-care silinți. Radu aduse ca îndreptățire prietenia impusă de la Împărăție, ce avea cu Brașovul, și trimise înapoi cele cîteva sute de Secuî, ce venise să-î ofere serviciile².

În Maiü sosește în Brașov un Ceauș, cu scrisori de la Sultan și Goczy. În puterea acestor scrisori, ajutoare se cerură în Iunie de la Radu-Vodă, prin Benckner, și ele trebuiră să fie date.

În luna următoare, Radu fu silit să primească la dînsul pe pretendentul ascuns al Turcilor la «Crăia» Ardealului și

¹ O scrisoare a acestuia, din 12 Septembrie 1612, în Documentele la Prefață. Cf. alta, ungurească, din 18 Iulie 1612, Tyrnau, către Ladislaü Pethe și ceilalți consilierî ai Camereî ungurești, în Colecția de autografe a Archivei de Stat din Budapesta. Radu semnează ca «servitor et filius paratissimus».

² Cronicile săsești ce am citat în *Socotelile Brașovului*.

să-l trimeată peste munți, în Brașov, unde erau gata pentru sprijinirea lui, — cu vre o 600 de oameni, comandați de un Armaș și de căpitanul Buzdugan. Căci porunca Împăratului păgîn era ca Brașovenii să lupte din toate puterile pentru nimicirea dușmanului lor de moarte ¹.

Crezînd că totul e pierdut pentru vecinul său de pînă atunci, Voevodul îi și scrisese despre pregătirile turcești, îndemnîndu-l să nu încerce în zădar a sta în calea «oștilor Împăratului», ci mai bine, lăsînd să treacă asupra-îi furtuna, să aștepte timpuri mai bune, care i-ar putea da tronul înapoi ².

¹ Aceleași cronici și *Socoteli*.

² Aceasta se vede din următoarea scrisoare inedită a lui Radu :

«Doresc sănătate bună în starea plăcută a Domniei Tale, și viață îndelungată și norocită îți poftesc de la Domnul Dumnezeu să-ți dea Măriei Tale. În zilele trecute, prin sluga credincioasă a Măriei Tale, Ioan Putnokoy, cînd l-aî trimis înaintea solului Măriei Tale, mi-aî scris Măria Ta și mie, și mi-aî spus Măria Ta că l-aî fi trimis înaintea lui Andrei Goczy. Ca să nu mă fii de rău, după porunca Măriei Tale i-am dat drumul îndată. Și, cu toate că l-am așteptat cu plăcere să vie înapoi, ca să-l pot primi cu cinste, ca pe cinstitul sol al Măriei Tale, — cînd a sosit el la Dunăre, a sosit și un om al nostru, venind de la Poartă, cu o scrisoare, cum că, după ce Măria Ta aî trimis sol la Poartă, supușii Măriei Tale s'aî plîns acolo, foarte tare, că Măria Ta te-aî purtat nesuferit cu fie-care și că ei nu mai vreau să te aibă de stăpînitor. Puternicul Împărat s'a îngrozit, auzind plîngerile cele tari asupra Măriei Tale și foarte s'a supărat pe Măria Ta. Pentru care își gătește oștile în potriva Măriei Tale și vrea să-î ridice asupra alt stăpînitor, pe care-l vrea țara. Oștile aî și pornit. Cum am aflat, foarte m'a mîhnit știrea aceasta, și m'am grăbit să-î scriu, căci eu cu Măria Ta așa vreau să trăiesc, ca cu un bun vecin și ca două rude, precum am trăit și pînă acum cu Măria Ta. Dar ce să facem, dacă viclenii Măriei Tale așa aî lucrat și nu m'am putut pune împotriva voinții Împăratului? Știu acestea foarte bine, ca unul ce am fost crescut la Poarta Împăratului și din pînea lui. Dar, știînd lucrurile astfel, trebuie să căutăm, ce se poate face mai ușor, și eu cred că ar fi mai bine dacă Măria Ta te-aî da înlăturî înaintea oștilor puternicului Împărat și multe lucruri ar rămînea nesfîrșite, pînă ce Măria Ta și cu noi am putea face Poarta mai îndurătoare, și iarăși aî putea veni în Scaun. Căci e știut lucru, că Măria Ta ești viță de Domn și Scaunul Domnesc mai bine și se cuvîne Măriei Tale. Dar, dacă Măria Ta nu aștepți oștile puternicului Împărat, ele vor prăpădi cu totul țara, și cine știe ce se va alege și de Măria Ta? Așa am poruncit. Datum in oppido nostro Tergovista, die 15 Iunii, anno 1612. Sluga Măriei Tale...»

Dar contingentele muntene nu se arătau de loc gata să lupte. După patru zile, oamenii lui Vodă se înfundau iarăși în munții de unde venise. Aceasta aduse plîngerî, și nouă somații veniră lui Radu, de la Poartă, pentru încheierea unui tratat cu Brașovenii.

1611

El fu încheiat la 12 Septembrie, și jurat puțin mai târziu de Michael Fronius, în numele orașenilor. Actul, scris în românește, pe care-l dădu Radu-Vodă, ni s'a păstrat. El prevede prietenie și dușmănie împărtășite, transmiterea de știri despre dușmani, pe cari Voevodul îi aștepta din «țeara leșască» și din «țeara nemțească» unde pîndia «Șărbănu-Vodă», ajutarea Muntenilor, la nevoie, cu muniții, adăpostirea în Brașov în timp de nenorocire, cu atîția ostași cîți să nu poată înspira bănuiele. Dar ce e mai însemnat decît toate aceste puncte de asigurare și frăție e că se vorbește despre întinderea «tocmelii» asupra aceluși care, «de ne va dărui Domnul Dumnezeu, va sta a fi domnu despuitori țerăi Ardealului»¹

Potrivit cu tratatul, Radu trimise călări de aî săi lui Góczy, pe un timp cînd și Marele-Vizir, care încercase întăiu să apere pe Báthory, fusese convins de Caimacam că nimic nu trebuie făcut pentru a-l mîntui. Dar purtarea oamenilor săi fu aceiași ca și în trecut. În Septembrie ei împiedecară luarea Rîșnovului, ce fusese cuprins de principe, iar, la 16 Octombrie, fugind înnaintea dușmanului la Feldioara, nu numai că zădărniciau planul de instalare a lui Góczy la Alba-Iulia, dar aduseră o adevărată catastrofă, în care peri Weiss, sufletul rezistenței împotriva lui Báthory. În aceeași lună Octombrie Marele-Vizir se întorcea la Constantinopol și multe se încercară cu dînsul, care nu putuse izbuti cu locțiitorul său, Mohammed-Pașa.

Între cei cari cercară terenul pentru afacerile lor fu și Radu-Vodă. În cursul verii el trimisese în taină la Báthory

(Bibl. Academiei Maghiare, Hist. fol., 110; copie. După o traducere de d. dr. Gh. Alexici, profesor în Budapesta.)

¹ Tratatul l-am tipărit în *Socotelule Brașovului*, pp. 131-2.

² Cronicile citate. Cf. aceia din Ms. Quart germ. 148 al Museului din Budapesta, n° IV.

pe un om de încredere, un cunoscut al său din Veneția, din care făcuse Marele său Postelnic și conducătorul politicii fine pe care o ducea. Bernard Borisi, *Bărnat*, trecu pe urmă, după ce jurase poate lui Báthory, în numele Voievodului, la Constantinopol, cu asigurări că Gabriel e om de crezut, oferindu-se să aducă și un ambasador din parte-î la Poarta Sultanului. Mulțămită și scrisorilor Pașei de Buda, acest ambasador, Balassi, pe care-l întovărășia Borisi, căpătă un fel de întărire a domnului său, căruia se afirmă că i se trimiseră și insigniile din nou¹.

Dar politica aceasta de măruntă dibăcie grecească nu putea dură multă vreme, și cu părere de rău Radu trebui să încalce în 1613 calul de război, să strângă în juru-î o oaste de luptă, nu de fugă, și să plece în Ardeal, pentru ca să ajute aici la întemeierea tronului lui Gabriel Bethlen, în umbra căruia era să domnească de acum înainte².

Și totuși și acest an din urmă al cîrmuirii și vieții ultimului Báthory începu bine, prin succese pe lîngă aceia cari erau să-l arunce în nenorocire. După mai mult de patru luni de așteptare la Constantinopol, Ioan Benckner se întorcea în Brașov, cu poruncă să se împace orășenii răsculați cu stăpînitorul lor, care va fi adus prin dojenile turcești la sentimente mai bune. Un reprezentant al Sultanului, Abdi-Aga, veni pentru a supraveghia și ocroti negocierile, care începură îndată și se continuară mai multe luni de zile³.

Un indemn în acest sens veni și de la Împăratul german, Matthias. La acesta, Báthory trimisese ambasadori încă de

¹ Cf. Hurmuzaki, IV¹, pp. 493-4, n° 423; XI, p. XLVII și IV².

² În Decembre Báthory trimisese solii la Poartă, precum și celor doî Domni. Raport al comandantului de Satu-Mare, 2 Decembre 1612 (München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 489/12, fol. 255): «Vnder gehaltenen Landtag hat Bathori zu seinen Potschafften furgenommen: Nach der Porten den Kerezuri Paul, zu dem Waivoda in der Moldaw den Trombathch Marton, so vorm Jahr an der Porten legationweiss gewesen; zu dem Waivoda in der Wallachey den Putnoki János».

³ *Socotelile Brașovului*.

la sfârșitul anului 1612 și se știa bine la Curtea din Praga și în consiliile din Viena că toate simpatiile Ungurilor din Ungaria imperială sînt pentru conaționalul lor și că, în deosebire, Palatinul, care nu încuviințase expediția lui Forgách, nu doria nimic mai mult decît împăciuirea lucrurilor din Ardeal în folosul lui Gabriel. Matthias jertfi decî părerile lui personale în această privință și, după o sfătuire la dieta din Pressburg, se hotărî la o înțelegere, pe care împăratul o iscălia la 11 April. Din parte-  Gabriel se îndatoria să nu lase nici-o-dată pe Turci a trece¹. Sașii erau îndemnați și din această parte să se supuie, în schimbul asigurărilor de nevoie.

 n sf rșit, o dietă adunată la Sibiiu, în luna lui Maiu, dovedind legătura dintre principe și cea mai mare parte a țerii, interveni în același sens, prin exemplul și îndemnurile ei. Brașovul uită dec  pagubele și morțile din trecut și jură, în mijlocul demonstrațiilor de bucurie, lui Báthory, la începutul acestei luni Maiu. Și, simțitor înnainte de aceasta, G czy lepădase cu totul pretențiile sale la tron, și se țiria pentru iertare înnainte stăpînului pe care nu-l putuse răsturna.

Gabriel r m nea dec  principe, era recunoscut de provincia întreagă, fără să fi cedat nimic din drepturile și usurp rile sale, r m ind ca înnainte în posesiunea Sibiiului răpit și purt nd ca și p n  acum titlul de «Domn al Țerii-Rom nești», pe care nu i-l dăduse nimeni dec  un noroc de mult împrăștiat. La Răsărit, era acum Tomșa, care se îndupleca a prizoni pe Secuii rebeli ce-șii trecuse vitele la dînsul în țară. Mai departe, în Polonia, se găsiau oameni cari să se  ncred  în el și să voiască a-l ajuta. Iar,  n Muntenia, Radu Mihnea r m nea vechiul prieten credincios, care stăruia la Poartă în potriva singurului dușman ce-  rămăsesese, Gabriel Bethlen, «Țiganul».

Acesta, alt om dec  leneșul și cinicul G czy, era însă să răpuie tronul lui Báthory. El și cu Turcii, pe cari se pricepuse a-  lega str ns de interesele lui.

¹ Cf. *Mon. comit. Trans. și Arch. f. sieb. Landesk., l. c.*, pp. 403-4.

Dibaciul și influentul rebel se înfățișă la Constantinopol încă din timpul iernii, puțină vreme după plecarea poruncilor menite să asigure dominația pașnică a principelui ardelean. Turcii îl văzură cu plăcere și-l dăruiră cu un caftan. El îi lămuri asupra adevăratei stări de lucruri în provincia unde nimeni nu era în adevăr cu «nebulul» și li inspiră credința că fără nici-o pierdere s'ar putea goni și distruge acest veșnic tulburător de pace. El destăinuie natura și motivele politicii pe care o făceau față de Ardeal Voevozii romîni din vecinătate. Cîștigînd din ce în ce mai mult teren, el ajunsese acolo, încît, atunci cînd Báthory se putea crede mai asigurat, Marele-Vizir, Nasuf, luă hotărîrea de a-l schimba, cu toate îndatoririle față de dînsul și tratatele iscălite și întărite cu Imperialii.

Báthory dădu, din parte-î, tot concursul lui Bethlen, prin cereri nouă, de o nebunie desăvîrșită: guvernul ereditar, cedarea către dinastia lui a cetăților bănățene dorite de Turci, scutirea de tribut a țerii pe un termen ca acela de cincisprezece ani, reducerea lui pe urmă la suma de 15.000 de galbeni, ca pe vremea lui Soliman cel Mare, de la care încoace se schimbasese așa de mult valoarea banului, luarea Haiducilor supt scutul Sultanului și întreținerea pe socoteala Porții a unei armate dintre dînșii, în număr de 30.000. El credea că folosește scriind lui Radu Mihnea scrisori în care, pe lîngă milogiri pentru favoarea turcească, el furișea asigurarea că, la nevoie, va ști să se apere, că nici 40.000 de Turci n'ar fi în stare, cheltuind un an de zile de silinți, să cucerască o singură cetate ardeleană, că și-a asigurat aliați pentru luptă, în creștinătate (Iunie-Iulie)¹.

Deci la 15 Iulie, apărea la Brașov Husein Ceauș cu vestea mazilieî. Două armate turcești se puseră în mișcare către granița de Apus și cea de Miază-zi a provincieî. Comandanul suprem, Serdarul, era beglerbegul de Kanizsa, Schender-Pașa, care se înfățișă la Poarta de fier și trimise de aici ceauși ca să ceară principelui, în potriva căruia se pronun-

¹ Hurmuzaki, IV¹.

țase Sultanul, condiții neacceptabile: tributul pe mai mulți ani de zile, când el era ruinat, iertarea lui Bethlen, când de la acesta-i venia tot răul, și părăsirea Sibiiului, când el vedea în ocuparea lui cea mai mare izbândă a politicii sale. După aproape patruzeci de zile de așteptare fără folos, Schender pătrunse în Ardeal, aducând cu dînsul pe Bethlen, viitorul principe, dacă-l va voi țara, — care trebuia să-l voiască.

Mai încet înainta cealaltă oaste, în fruntea căreia stătea Pașa de Oceacov, învingătorul, în 1612, al Polonilor lui Constantin Movilă, supraveghetorul principatelor, Maghiar-Ogli, un renegat. Îi încetinau progresele, îi prelungiau conacele, dispozițiile celor doi Domni ce i se dăduse ca ajutoare și cari nu voiau peirea lui Báthory.

Iulie și August trecură în așteptarea efectului unor stăruințe nouă. Toate mijloacele fură întrebuițate. Ștefan Tomșa încheiasă în Octombrie 1612 un tratat cu Polonia, dar el nu fusese ratificat de dietă, Hotinul nu i se dăduse în mînă, pribegii: Constantin, ce se credea încă în viață, Ureche, Bucioc, nu fusese măcar astîmpărați. Și neconținut, cu toate energicele sfătuirii aduse de ceaușii împărătești, în Mart ca și în Iulie, regele denunțase la Poartă purtarea prădalnică a falșului fiu de Domn Tomșa, în locul căruia ar fi așa de drept și de bine să se numească Gavrilaş, fiul cel mai mare al lui Simion-Vodă. Ștefan-Vodă aducea înaintea această stare primejduită a țerii, și tărăgănia după puțință plecare¹.

Iar Radu-Vodă păstra încă oare-care simpatii pentru vecinul mazil. În April, el primi cu strălucire pe Toma Borsos, trimis la Poartă de Báthory, care Borsos mulțami calificînd de «țigănească» cinstea ce i se făcuse și asămuind casele din Tîrgoviște, «în urît stil românesc», cu «cotețele de porcî, din Ardeal, în zilele bune»². El lucra prin prietenul Borisî, care era și prietenul «Craiuului» și, pentru a trece vremea,

¹ Cf. izvoarele citate și Hurmuzaki, IV¹ *Supl.* 1¹.

² Kemény și Kovács, *Erdélyország történetei' Tára*, II, pp. 234-5.

dădea ospete lui Maghiarogli, care la beție scotea sabia și ciopârția pe boierii Voevodului¹.

Însă, la plîngerile lui Bethlen și Schender, porunci fură trimise care nu îngăduiau nici o nehotărîre și nici o îndreptărire. La 2 Septembrie, Radu era lângă Brașov, cu 5.000 de oameni, între cari ostașii săi de paradă, în haine albastre² și Postelnicul Bernard. Peste zece zile lagărul lui Tomșa, cu 4.000 de oameni bine gătiți, avînd în frunte pe Mîrza cel Mare, Moldovean acuma, pe Vistierul Boul, căpitanul Deliman, Postelnicul Ciolpan, se așeza lângă al Pașei și al Domnului vecin. Voevozii mergeau împreună la biserica din Șcheiș și schimbaș visite saș «cercetări». Viteazul Șahin-Ghiraș venia pe urmă cu Tatarii. Cu toșii porniaș mai departe, către o luptă pe care Báthory n'avu cu ce mijloace s'o deie³.

Se lăudase încă, vorbind de împotrivire, la Ocna Sibiiului, întăiul saș lagăr. Peste vre-o lună, el se afla la Sas-Sebeș, și nu se mai credea în stare să lupte singur. Un emisariș la saș mergea după ajutor la Palatinul Ungariei, care avu purtarea încurcată a situației lui nedeslușite. Îș venise apoi în minte să lege soarta sa de pribeag proaspăt cu acela a unui mai vechiș pribeag, care-ș fusese totuș un mare dușman. Omul care se ducea în Ungaria trebuia să treacă pe la Tyrnau, pentru a propune lui Radu Șerban o luptă comună. Noul Domn ar fi un credincios vasal al principelui, ar purta titlul ce ar voi acesta, l-ar ajuta contra tuturor dușmanilor, ar plăti 50.000 de galbeni și ar răspunde apoi un tribut mai mare decît acela pe care-l dădea țara către Turci.

Asemenea condiții desplăcură lui Radu, dar, gîndindu-se la cît timp pierduse până acuma, el se lăș ispitit să negocieze. Ca unul ce se afla însă în minile Imperialilor, fără aderenți între străini, fără bani și încurcat în datorii, el scris Curții de care atîrna. Archiducele Ferdinand îl chemă atunci, din ordinul Împăratului, la Viena, pentru a discuta. Cererea lui

¹ Hurmuzaki-Bogdan II și Hurmuzaki, IV².

² Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 187—8.

³ *Socotelile Brașovului*.

de a i se da 6.000 de oameni, și anume Nemți, precum și 100.000 de taleri, pentru a strînge și altă oaste, închise în dată discuția¹.

Până la sfîrșitul acestei tragedii politice, Imperialii, încurcați în Germania, dezgustați cu totul de Unguri, temători peste măsură ai unui nou război cu Turcii, păstrară numai dorința pioasă de a da oare-care ajutor aliatului lor Báthory și ocrotitului lor Șerban, pe o cale care să nu fie însă chel-tuala și riscul.

Așa încît Turcii înaintară în voie: la Mirislău, la Turda. Tatarii se răspîndiră în toate unghiurile. Iar Báthory apărură în Septembrie la Alba-Iulia, de unde ceru lui Schender lucruri ne bune, precum erau cedarea lui Bethlen și retragerea la Timișoara. Apoi, pe la Cluj, el merse să se închidă la Oradea-Mare, de unde adresă ultimele lui stăruinți către Radu Șerban, pe care protectorii săi nefolositori nu-l lăsară să plece.

La 23 Octombrie, Bethlen era ales de dietă; a doua zi făcea jurămîntul. Apoi se ducea în tabăra turcească, unde Schender îi dădea semnele stăpînirii în numele Sultanului. La această dată Gabriel Báthory nu mai era între cei vii: căpeteniile Haiducilor săi, prin cari domnise și cucerise, îl omoriau în trăsură și-l aruncau în drum trupul străbătut de șapte răni².

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Izvoarele sînt citate în notele mele la *Socot.lile Brașovului*. — În 1613, Socotelile, inedite, ale Cohalmului menționează Ceauși, doi Romîni trimiși la Brașov, un Luca Kirschner, prins de Tatarî, precum și alți doi, drabanți din tabără și: «Alss mit den Passa beleitt hatt gen Cronen». — Iar ale Sighișoarei cuprind: Romînul Oprea în Bîrsa, întrebare în Țara-Românească. «Castr. Custodes turcici». Ceaușul «Orosslanay». «Item 4 urnas aceti Wayvodae Moldaviae». Și pentru «boierî». «Item Wayvodae Moldaviae 40-gennarium vas vini oblatum... Item dem Esaias Pap ein Geschenk, f. 1... Item dem Magiar Ohgli und Zkender Bassa butyri oct. 5» (Și lui Angialossi, lui Mustafâ-beg.) Item dem Moldner, Bleschen Văden, Magiar Ohgly, Tatar-cham, als sie bey der Stadt furüber sein gezogen, Ehrung gegeben, f. 123/... Item ratione Cosacorum et Marci Moldavi vestimentorum f. 1/8... Item Moldaviae et Valachiae Vayvodis aquam vitae». Cf. și Kemény și Kovács, *Erdélyország története Tára*, II, pp. 251-4.

Cu aceasta se începu o nouă eră, pentru Ardeal ca și pentru noi, o nouă eră care se lămurii pe deplin mai ales după statornicirea prin 1615 a puterii noului principe.

IV.

Principatele române pe timpul lui Gabriel Bethlen (1613-29).

Turcii și Tatarii se retraseră către pasuri și, ca să se întoarcă acasă, luară iarăși drumul obișnuit al Țerii-Românești, lăsând numai în provincia ce atârna acum cu totul de dinșii, o garnisonă provisorie¹.

Nu știm ce gânduri vor fi stăpînit la întoarcere mintea sfiosului Radu Mihnea, dar, judecînd după purtarea lui de până acuma, ele trebuie să fi fost triste. Domnul mazil, gonit, mort, nu-i fusese un prieten, și odinioară el văzuse chiar în Báthory, «principele Țerii-Românești», un rival. Dar stăpînitorul Ardealului, cu toată aplecarea sa către planurile de îndrăzneală oarbă, era un om de inimă, mai mult decît atîta, un cutezător, și Turcii aș avut totdeauna respect pentru asemenea *delîzi*, pe jumătate eroi și pe jumătate nebuni. Ce era să se întîmple acum cu acest Bethlen «Țiganul», care părea merit să fie numai unealta acelor ce-i dăduse tronul?

Ideile acestea le exprimă Tomșa. Situația lui era și mai rea. Polonii nu-l ierta și puteau să-l ierte și mai puțin acuma cînd trimisese la Poarta Sultanului, înaintea de a porni din Iași, pe captivul său Potocki². Boierii nu-i erau mai prieteni decît lui Radu-Vodă boierii munteni, și amîndoi erau siliți să se menție cu concursul călăului. Dîndu-și samă de ce era să fie, el chemă pe influentul Brașovean Benckner, ca «pe un Sas ce era» și știa ascunde vorbe de taină, și-i vorbi, deschis, asupra tributelor mari ce vor să vie, asupra cereri-

¹ Bőjthinus. Cf. *Történ. Tár*, 1881, p. 593 și urm. și *Századok*, 1896, p. 42 și urm.

² *Vezi* Hurmuzaki, IV² și *Supl. I*. Cf., pentru relațiile moldo-polone în 1613-4, și Bielowski, *l. c.*, pp. 227-8, 418-20 și 522-4, *Dziennik Literacki*, 1862, n° 86, p. 688 (tradus în W. Schmidt).

lor nemăsurate de provisiu, cai și vite, asupra ruinei amenințătoare și cîrmuirii prin beglerbegi. «Cît timp Împăratul roman», adăugi el, «și-a avut mîna în Ardeal, nu am fost în această primejdie». Să nu uite deci Măria Sa nici de acum înaintea aceste biete țeri creștine și el, Benckner, să facă binele a-i aduce la picioare această rugăminte. Cu voia lui Bethlen sau fără, Radu Șerban, un ostaș, cu care se putea cineva înțelege pentru o răscoală, să fie așezat iarăși în Țara-Românească. Sașii să fie ocrotiți de suveranul de aceeași limbă, iar el, Domnul Moldovei, ar ajuta și el după putință, la bătrînețele lui de soldat.

Politica lui Gabriel Bethlen împrăștié însă multe din aceste temeri. El se arată de la început un om făcut ca să domnească. În loc să caute dușmăniî ca predecesorul său, el nu le primi decît cînd nu putea face altfel. Fără să cheltuiască bani sau să jertfească soldați, el făcu mai mult decît războiniciî și cheltuitorii. Se arată, într'un cuvînt, un bun gospodar ; prielnic, prin urmare, și pentru gospodăria bună a altora.

Cu Turcii, buna înțelegere se constată tot anul. Bethlen li făgăduiește credință, supunerea către dînșii a cetăților bănățene. Din partea lor, ei intervin la Împăratul pentru ca noului principe ardelean să i se dea Maramureșul și cetățile de la Nord ; ei dau vasalului lor mijloacele și siguranța trebuitoare pentru ca el să poată lua, în Novembre, Lipova și Inăul ¹.

Din dieta din Februar 1614, adunată la Mediaș, Bethlen trimise la «Împăratul» care-i părea mai folositor o solie de stăruință și informație, alcătuită din Mihaî Toldalagy și Toma Borsos. În tot cursul primăverii, Agii și Ceaușii se poartă prin Ardeal și Țara-Românească ². La 30 Iunie, ca plenipotențiar al Sultanului pentru afacerile ardelenе, plecă spre Dunăre acel Schender-Pașa, care le orînduise în 1613, spre mulțămirea Porții. El veni la 3 August în Ardeal, pe la Bran,

¹ Cf. Bojthinus și scrisoarea lui Forgách din Cașovia, 8 Novembre 1614 ; în Innsbruck, *l. c.*

² *Socotelile Brașovului.*

împreună cu un Mehemed-Aga¹, și stătu în țară mai multe luni de zile, până ce el avu siguranța că nu mai e nimic de temut pentru noua stăpânire, de origine turcească. În adevăr, toate cetățile se supuseseră istețului împăciuitor, și el își cîștigase pe Sași, restituindu-li, în sfîrșit, simulacrul lor de capitală, Sibiiul².

În această operă de statornicire, Bethlen găsi tot sprijinul la vecinii săi, dar mai ales la cel muntean. Ei vedeau, și unul și altul, ce dușmani îndărătnici și neîmpăcați îi amenință din creștinătate. Radu Șerban nu-și uitase țara și puterea ce avuse asupra ei și, ruinat cum ajunsese, pofta lui de a o mai cuceri odată cu sabia îi ardea cu atît mai mult inima. În Mart veniseră iarăși la dînsul știri de la luptătorii săi din timpurile bune și, împreună cu dînșii, îndemnuri din partea unui pretendent moldovean, acel Gavrilaş Movilă, fiul lui Simion, pentru care Gavrilaş stăruise el atunci cînd credea că Domnia Moldovei se poate hotărî și schimba după voia lui. Un nobil polon oferia să deie trupele pentru aducerea în Scaun a Voevozilor amîndurora, și se vorbea despre Cazacii ce se apropie de rîul de hotar. Mai târziu, în vară, pribeagul ardelean Kendy se îndatoria să schimbe în două luni de zile pe Bethlen, «vulpea» Imperialilor³, pe Radu, în care boierii vedeau un Turc și un vîndut Turcilor⁴, și, prin urmare, și pe «tiranul» Tomșa, care nu se putea menține fără acești doi vecini. Radu Șerban intervenia pe la dietele austriace și urmăria pe archiduci cu scrisorile sale de rugăminte⁵.

Ștefan-Vodă Tomșa avea un leac în potrivea răscoalei: mai tăia din boieri, ceia ce făcea plăcerea bătrînețelor sale de vîntură-lume. Înnainte de a pleca în campania ardeleană,

¹ Cf. raportul inedit al lui Starzer, din 2 Iulie, în Innsbruck, *l. c.* și *Socotelile Brașovului*. Socotelile Sighișoarei cuprind daruri «Delli Marco Moldavo», lui Mehemed-Aga și «filio Zkender, legati turcici imperatoris», precum și «legato turcico».

² Bőjthinus și *Socotelile Brașovului*.

³ V. mai jos, p. CXVII, nota 3.

⁴ Scrisoarea boierilor munteni către Radu Șerban; în Hurmuzaki, IV¹, iar, românește, în *Convorbirile literare* pe 1900, April.

⁵ Inedite, în Innsbruck, *l. c.* și Documente la Prefață, n° XXIV.

el jertfise pe câțiva fruntași¹ și alții avură aceeași soartă în primăvara acestui an, îndată ce se auzi că Movileștii nu mai pot aștepta. Dar atîta n'ajungea pentru a fi sigur de viitor: în 1614 îl vedem chemînd pe Turci și Tataři, al căror Han apăru la Tighinea, unde veni și Domnul pe urmă².

Maî putea să se razime pe ajutorul amînduror vecinilor ce plătiau ca și dînsul birul Sultanului. În tabăra turcească din 1613, după întărirea lui Bethlen din partea Serdarului, cei trei principî se legase prin jurămînt a fi cu credință, la orî-ce poruncă, stăpînului din Constantinopol, iar între ei «a trăi ca frații și a nu se părăsi unul pe altul pînă la moarte»³. Și, îndată după întoarcere, Bethlen denunța lui Radu conspirația alcătuită de Germani pentru a face încă în iarnă principe al Ardealului pe Gașpar Becheș, pe cînd Radu Șerban s'ar întoarce în Țara-Românească, iar în Moldova ar fi să stăpînească Nicolae-Vodă Petrașcu sau «Deli-Marco», adecă Marcu Viteazul, vărul celui d'întăiu⁴.

¹ Nefel către locșitorul ducal al Prusiei (Varșovia, 12 August 1613). «Komsa, Wallachiae princeps, hatt auff Bevelich des Turkischen Kaisers 4 vornehme Herrn, *sic volo, sic iubeo*, abzurichten lassen, die Ihrer Majestet ser zugethan gewesen» (Konigsberg, *Gesandtschaftssachen*)

² Hurmuzaki, IV¹; Hurmuzaki-Bogdan, II. Pentru Tomșa, în parte, merseă la Poartă în 1614 soliî polonî Andrei Gorski și Targowski. V. Corespondența polonă din Konigsberg și ms. 360 al Museului Czartoryski (Cracovia), pp. 80-2.

³ Ziarul lui Andreas Hegyes, în Trauschenfels, p. 297.

Din «Copia Schreiben von ainer verthrautten Peisohn auss Caschau, vom 5 Decembris anno 1613»: «Die Ursachen, demnach der Skender Bassa, als er die zween walachische Fuersten mit dem Sibenburger verainigt, haben sie ainander angeloben und versprechen müssen, wann inen im Nahmen des grossmechtigen turggischen Khayssers Bevelch khombt, das sy alle drey zugleich, sambt aller irer Macht, wohin es begert wurdet, neben dem Turggen auf sein und anziehen wollen, so sein die Turggen und die Tartarn, so in Siehenburgen gewesen, alle auf den turggischen Granitzen aussgethailt. Der Magior-Egli-Bassa in der Walachey sein Windterleger zu halten verlassen. Dass sein böse Anzeigenungen . . .» (Innsbruck, *l. c.*). — Despre planul de a năvăli în Ardeal, cu Cazaci și Polonî, al unui «Oberst in der Muldaw», vorbesc și știri din Viena; 31 Oct. (Konigsberg, *l. c.*).

⁴ Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem trónfoglalása*, Pesta, 1867, p. 58; cf. scrisoarea către Schender, citată la pp. 58-9, și p. 60.

În Februar 1614 li se ordona la ai noștri să fie gata a veni cu trupele lor pentru ca să apere de Nemți pe Bethlen, ce nu ajungea să se înțeleagă cu dînșii, cu toată solia ce li trimisese¹. În Mart, Tomșa pîria la Turci că Imperialiî grămădesc trupe la hotare pentru a săvîrși schimbarea dorită de dînșii în toate trei principatele: Țara-Românească ar fi, natural, a lui Radu Șerban, Moldova a «fiului lui Mihai-Vodă», iar în Ardeal s'ar așeza ca guvernator Palatinul unguresc. Cînd Schender veni să ajute pe Bethlen cu autoritatea Sultanului², el nu luă drumul Timișoarei, cum se credea, ci acela al Țerii-Românești, pe unde trecuse și solii ardeleni ce-î adusesese trimiterea, solii pe cari Radu fu rugat să-î recomande la prietenii săi din Țarigrad. În schimb, principele ardelean dădu de știre la Poartă că Nemții țin la dînșii și întefesc pe Radu Șerban. În tot cursul toamnei, Imperialiî se așteptară la sosirea Voevo-zilor romîni, cari ar colabora cu aliatul lor la supunerea Banatului³.

¹ Cf. Bojthinus și o scrisoare împărătească de la 3 Februar către Sași, în *Staatsarchiv* din Munchen, K. Schw., 371/2, fol. 232.

² Cf. Bojthinus și ineditele din Innsbruck

³ Archiducele Ferdinand către archiducele Maximilian (Viena, 29 April 1614). După știri din Constantinopol și Ungaria Superioară, «zue sehen dess Bethlen Vayda, sambt seinen Adhaerenten, beeden wallachischen Vaivoden, den Turggen zum Khrieg zu instigirn nit underlasse» (Innsbruck, l. c.). Cf. scrisoarea cu data de 14 April a lui Sig. Forgách, anexată: «an die benachbarten Bassen, Beglerbegeun unnd Sandsagli-Beheun, auch wallachischen Waywoden, zu Wegen bracht» [ordine pentru a se ajuta Bethlen] Tot la acea scrisoare din 29 April se dă ca anexă un raport imperial din Constantinopol, cu data de 6 Mart: «Gestert von Betlen aus Sibenburgen Schreiben an Obristen Vezir ankhomben; und bericht der Moldauer das Ir Kayserliche Majestat... ein nahmhaffttes Kriegsvolckh an unterschiedlichen Orten, von Theutschen und Hungern, auf den sibenburgischen Granitzen in Beratschafft. Bey welchem sich zwen Waywoden, alss der Scharban und des Micha Wayvoda Sohn befindten, und, wie er wahrhaftig berichtet, waren Ihr Kayserliche Majestat ganz resolvirt den Betlen aus Sibenburgen zu vertreiben und Herrn Palatinum aldort einzusezen, von dannoch nachmals Moldau und Wallachey anfallen, in Moldau des Miha Wayda Sohn, in der Wallachey aber den Scharban einbringen, derowegen den Obristen Vezir guet Aufsehen zu haben

Nici în 1615 negocierile lui Bethlen cu Împăratul nu izbutiră deocamdată. Urmară încercări nouă din partea pribegilor și doritorilor de Coroană, cu toate că se trata necontentit întărirea păcii cu Turcii, ce înțelegeau că, după ultimul tratat, al lor este Ardealul. În Februar, Ali-Pașa, atotputernicul Vizir de Buda, trebui să proteste în chipul cel mai hotărît contra acestor intrigî, pe care Împăratul le știa bine și le și încuviința în taină¹. Chiar după încheierea, în Maiu, a unei

vermahnet... Von des Betlens Briefs Inhalt, khan ich Eur Gnaden, weil sie noch dem Tholmatsch nicht zugeteilt worden, in Gehorsamb dissmals nichts gewisses berichten; doch ist nicht zu zweifeln, weil den des Moldauers und des Betlens Brieff sogar baldt nacheinander ankumben, der Betlen, Moldauer und Wallach confoederati, das des Betlens Briefs gleiches Inhalts wie des Moldauers sein werde, und villeicht der Sibenburgisch Agent des Betlens Brief zu uberandtwortten mit Fleiss auferzogen, damit des Moldauer Schreiben dem Obristen Vezier eher zuekhomme, auf das durch dasselbe als ein Zeugnis was sein Herr schreibt, bestattet werde. Hat der Wolff Bathori offentlich und guett peyrisch an der Portten wider Ir Kayserliche Majestat, die Christenheit und Cron Hungern tractirt, so ist sich wol zu besorgen das der Fuchs Betlen vil Löcher under der Erden machen, aus welchen der Cron Hungern grosser, unwiderbringlicher Schaden mochte zuegefuegt werden, wie sich dan wol vorzusehen; dan, obwol der Bathori mit den Thurggen, iezigen Moldauern und Wallachen Bindtnus und Freundschaft gehabt, ist doch derselbe ihnen samendtlichen was verdachtig gewest...». — După pîrî de la Bethlen, Vizirul muștra pe agentul imperial Starzer în cursul veri și pentru că «Radul wirdt von Ir Khayserlichen Majestat wider Sultanum patrociniert». — După știri din Septembre, de la Forgách și Dóczy, «der Wayda auss der Wallachey sey beraith in Sibenbürgen ankommen, welcher auch ehst zu ihnen erwarth wirdt... Beede walachische Waywoden inmittels fur Sakmar zu legern... Der Moldawer ligt 6 Tag Raiss von Skender und samblet sich starkh». — Cam așa scrie Dóczy, la 26 Sept.: «Die Walachen sein zween Tag Reiss Wegs von ihzae [Skender]» (după altă versiune a scrisorilor lui din 26-7 Sept., Schender ar aștepta lângă Timișoara «beede wallachischen Waywoden stundtlichen»). — În Oct. știri din Ardeal vorbesc despre apropiata venire a Domnilor la Lipova cu Maghiar-Ogli. — În aceeași lună, din Hadad: «Bethlen soll geredt haben das, so jemandt ine an der Belagerung Lippa hindern wurde, er sich an demselben mit Hulf des Veida in der Wallachei rechen wolte». — La 21, Chioara: Schender așteaptă «die Wallachen». — La 13 Ianuar 1615, Sig Forgách vorbește de ordinul ce a  Domni  de a ajuta pe Bethlen.

¹ Ali-Pașa de Belgrad către Forgách (17 Febr. 1615). «Von unterschiedlichen Orten glaubwirdig bericht worden das der Hommonay Georg auss Irer Kay. Mt. Bevelh und dero R th Guetthaiszen sich understanden neben dem Scharban

înțelegeri cu Bethlen, agitația aceasta nu se potoli, căci Împăratul refuză actului iscălitura sa. Vechiul candidat la Scaunul din Alba-Iulia, Homonnay, urmă și mai departe cu stăruințele și cheltuielile sale, și-și făcu din Radu-Vodă fugarul un credincios tovarăș. În April, se căpătase pentru acesta din urmă, de la Pașa din Buda, un pașaport, căruia i se dădea o tălmăcire exagerată¹. În Iulie, un om al lui Radu Șerban se ducea la Belgrad pentru a se sfătui cu Ali-Pașa, care-i primi darurile și făgăduielile, și-și făcu cinste cât să se poată înșela bietul exilat².

Dar, ca totdeauna în cariera lui Radu-Vodă de la 1611 înainte, se puseră la mijloc împrejurări nouă, care zădărnici rădă gîndul de răscoală, și cel care-și pierdu în 1615 tronul nu fu Voevodul muntean, ci acela al Moldovei.

Pe acesta-l duse la peire data aceasta cruzimea, care-l mîntuise până acum. Faptul că nu știuse să ție bine prietenia cu Domnul de peste Milcov, care era mai tare, mai ager la minte și cu atîta trecere la meghistanii Țarigradului³, îndemnă apoi la răscoală, ca și scrisorile Doamnei lui Ieremia și ale tînărului ei fiu, Alexandru, pe boierii nemulțămiiți. Bărboiul cel bătrîn și Bărboiul cel tînăr, Sturdza și Boul, oameni influenți și ascultați, ridicară asupra lui Vodă pe mercenarii munteni: Mirza cel Mare, Deli-Marcu și alții⁴.

und Marco Wayda Siebenbürgen zu yberfallen und den principatum für sich zu behalten. Nun wissen Euer Gn. gantz woll das diese Lannder Siebenbürgen, Walachey und Moldaw, von viller Zeit her unnsern grossmechtigsten Kayser gehörig, auch in der Fridens-Capitulation niemandt andern obligirt sein». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, XVII, p. 207.

¹ Hurmuzaki, IV¹. În Februar Bethlen cere regelui Poloniei, din Făgăraș, a nu favorisa împotriva lui «inquietos quosdam homines» (*Tortónelmi Tár*, 1880, p. 472 și urm.).

² Documente la Prefață, n° XXV.

³ Kelele dispoziții ale lui Radu față de Tomșa se văd și din scrisoarea cancelariului ardelean către Alexandru Movilă (30 Decembre 1615; *Tort. Tár*, 1880, pp. 708-9): «qui non exiguas simultates cum ipso Tomsa gerit».

⁴ Miron Costin.

Ștefan era însă un soldat, cum îi plăcea și lui să spuie. El își strînse împrejur «dărăbani», adecă trabanții unguri, ceva călărași, veniți din întâmplare, și oaste de strînsură din Iași, *săraci* de aceia cari țineau cu Vodă, care-i ocrotia pe dinșii. Se dădu o luptă în Păcurari, răsculații fură bătuiți și cei doi Bărboiū uciși: unul în țapă, altul în ștreang. După care osîndă, se începu un măcel, orînduit de învingător, care nu cruță pe nimeni din rudele revoltaților, nici femeile și copiii¹.

Aceasta se petrecu în Septembrie. În Octombrie, Doamna Elisabeta, cu fiul ei mai mare și fiul mai mic, Bogdan, cu un ginere, Wiszniewiecki și un viitor ginere, Korecki, cari aveau cu dinșii vre-o 10.000 de oameni, bande de pradă², treceau Nistrul la Ihotin. Tomșa li ieși înaintea cu o oaste destul de frumoasă, în care erau Unguri cu plată și Munteni, pe cari, nevenind el însuși, îi trimisese Radu, în același timp cînd adăpostia la dînsul pe fugarii Sturdza și Boul. El fu învins la Tăutești, lîngă capitala sa, la 22 Novembre, și fugi în josul țerii³.

Alexandru fu instalat în Curtea din Iași, și trimise în toate părțile ștafete și soli, cu toate făgăduințele de pe lume, numai să fie lăsat în «moștenirea lui părintească». Turcilor: tribut și fratele Bogdan ca ostateg, ambasadurilor frances și olandes pe lîngă Poartă banî, lui Radu bună vecinătate, lui Bethlen, magnaților, cancelariului său, căruia-i scrise, pe la

¹ Același, și scrisoarea ungurească, din 30 Octombrie 1615, a lui Bethlen, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlen politikai levele*, Budapesta, 1879, pp. 29-30. Ea confirmă și știrile săsești, întrebuintate și citate de mine, în *Socotelile Brașovului*, la anii 1615 și 1616.

² Bielowski, *Scris. lui Stanislaw Żolkiewski*, pp. 236-8, 542-3. Scrisorile Doamnei Elisabeta, în *Arch. ist.*, III (după Sapieha, sînt și în Turowski), cu un lung comentariu. Cea din «1605» e din «1615».

³ Izvoarele sînt citate în *Socotelile Brașovului*. Adaug numai observația că Baret, tipărit în Papiu, II, e un izvor foarte serios, fiind scris după dictarea unui luptător. Singure datele sînt false, ca unele ce cu greu s'ar fi putut ținea minte. — Korecki, într'o scrisoare, din Iași, 10 Decembrie 1615 (*Tort. Tîr*, 1880, pp. 487-8) pune lupta la 23. Dar cf Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 52-5.

10 Decembre, Grigore, fiul lui Nestor Ureche¹, o prietenie supusă.

Radu era aplecat să asculte asemenea protestații, cu sentimentele ce avea față de Tomșa. El îl lăsă pe acesta să-și cerce singur norocul, și nu fu peste măsură de întristat când află noua înfrângere, întâmplată la 24 Ianuar, a lui Ștefan-Vodă. Trimisul lui Alexandru la Bethlen avu voia de a trece prin Țara-Românească. Pribegii moldoveni se adăpostiau încă pe lângă Radu, gata a trece la Domnul cel nou.

Și aceeași politică de așteptare binevoitoare față de Movilă se observă și la Bethlen. El primise, ca și Radu, ordinul de a ajuta la nevoie pe Ștefan, dar, «din fericire», spune cancelariul lui, știrea gonirii lui Tomșa venise mai răpede. Când ajunseră solii fugarului și ai celui ce-l pusese pe fugă, aceștia din urmă duseră cu dînșii scrisorile cele mai bune. Bethlen vorbi copilului Alexandru de tatăl lui, un bun prieten, și, amintindu-și că stăpînul Moldovei e Sultanul, îl îndemnă să lase armele din mînă pentru a «cîștiga favoarea prea-puternicului Împărat turcesc». Pentru ca să sprijine asemenea cereri și să «strice lucrurile lui Tomșa la Poartă», plecă într'acolo un agent anume. Iar cancelariul amintia că de douăzeci de ani a fost cu priință neamului Movileștilor, că el a adus întărirea lui Simion, că a fost cîndva la Constantin — o amintire mai plăcută, de sigur, — cu Imreffy, în solie. Caimacamul, spunea el, ține numai decît la Tomșa, dar «vei fi știind că la Poartă toate se vînd; acolo, mai mult decît în tabără, trebuie să lupți cu dînsul, prin suliți de aur și argint²».

În sfîrșit, Caimacamului îi scrisese șiretul Ungur ceia ce trebuie să-și scrie pentru a-l indispune împotriva lui Tomșa și a-l ținea pe loc. Acesta s'ar fi răzimat numai pe Tatarî și ar fi refusat trupele ce el, Bethlen, era gata să i le dea. Poloniî au venit în număr de 32.000, se zice, contra «tiranului»,

¹ Scrisoarea citată a cancelariului vorbește de răspunsul ce s'a dat prin «meae ad spectabilem et magnificum dominum Gregorium Vrecham idioma hungarico scriptae literae».

² *Tort. Târ*, 1880, p. 472 și urm.

și poate judeca și «Măria Sa» Caimacamul ce greu i-ar putea învinge ¹. . .

Căci, în adevăr, Caimacamul, care făcuse Domn pe Tomșa, nu înțelegea glumă în această privință. Hotărîrea lui neclintită era ca Ștefan-Vodă să domnească. Ibrahim-Pașa de Silistra fu numit Serdar, și porunci plecară către Radu Mihnea și Bethlen ca ei să meargă în persoană asupra Voevodului leșesc. La Buzău, Domnul muntean se întâlni cu Pașa și cu Ștefan. Ambasadorul lui Alexandru fu luat de la Radu și trimis la Poartă, precum Pașa de Buda dăduse pe altul lui Ștefan și Domnul muntean fusese silit a ceda pe boierii pribegî pentru a fi uciși. Apoi oastea porni către Moldova. Aici Wiszniewiecki murise, cu bănuiele de otravă, și Korecki nu se crezu destul de tare pentru a încerca o împotrîvire. Polonii se retraseră, cu ocrotitul lor, în Hotin.

Această retragere nu era însă sfîrșitul luptei. Alexandru mai trimisese o ambasadă la cineva, la Radu Șerban. Acesta și cu Homonnay erau gata de luptă și, din partea Împăratului, li se dăduse voia a face orî-ce, a-și aduna trupe, a trece, a învinge sau a fi învinși, fără să aducă însă înnainte numele său. Din partea lui Ali-Pașa ei credeau că pot să aștepte o suferire a întreprinderii lor. Haiduci și Poloni se adunase supt steagurile acestor viteji, și ei se gătiau a trece granița. La 2 Mart, din Viena, Radu vorbea de «întoarcerea lui grabnică în țara de mult timp pierdută, cu voia Măriei Sale Împăratului ²». Și, pentru a se apăra de această primejdie, zăbovia neconținut plecarea-î Bethlen, care venise într'adevăr în Țara Bîrsei încă din Februar, dar își pierdea vremea cu marșuri zădarnice, — până ce putu să anunțe, la 7 Mart, biruința unei oștiri din care și el primise porunca să facă parte ³.

¹ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 139-40.

² Documente la Prefață. Pentru celelalte lucruri, cf. scrisorile citate ale lui Bethlen, din Szilágyi, p. 50 și urm. și scrisoarea Împăratului către fratele său Maximilian; 19 Iulie 1616, cu anexele, în Innsbruck, *l. c.*

³ Szilágyi, *l. c.*, p. 48. Cf. *ibid.*, pp. 40, 46; *Torok-Magyar Állam-Okmánytár*, III, *l. c.* Raport al lui Starzer, 14 Novembre 1615: «Wie dann der Wayda in der Moldaw von demselben überfallen zu werden beraith in grossen Sorgen stehet,

Cei ce adusesese pe Ștefan în Iași îl lăsară singur, și el întrebuință și acum mijlocul lui obișnuit de liniștire a boierimii: măcelul. O încercare ce făcu pentru a lua cuibul leșesc al Hotinului, nu folosi la nimic. În Iași, la întoarcere, el găsi numai o supunere înșelătoare. În April, la 5 ale lunii, sosiaū la Brașov Trimiși ai lui, ce mergeau pentru a cere lui Bethlen să vie iarăși în lagăr¹. Într'un lagăr de recuperare, pentru că iarăși îl gonise Alexandru și cumnatul ce se luptă pentru dînsul, Korecki.

Peste puține zile se ivesc alți oameni ai lui Tomșa și Turci ce veniaū de la Ibrahim-Pașa, care se pregătia de o nouă campanie. Dar Bethlen n'avea gîndul la afacerile moldovenești. Știri rele îi venise din Ungaria, unde, cu toate asigurările ce i se dăduse, Homonnay și Radu, opriți un moment de a pleca de către Palatin, se adunau din nou cu trupele ce luase în leafă. La începutul lui Maiū se știa în Alba-Iulia că «Radu vine în jos» și cu dînsul, firește, tovarășul de întreprindere². Lucru! se știa și în Țara-Românească, unde, în April, cînd ajunseră *creștinii* gonind pe Tomșa, boierii li cerură pe iubitul lor Șerban³.

Cînd Schender-Pașa fu ales pentru a lua comanda trupelor ce trebuiaū să gonească pe Poloni, și el pătrunse în Țara-

und seindt bereit dem Wayda in der Wallachey, denen an der Thonaw wohnenden Sansag-Beeghen und denen Tobersanen (auch hab ich mir gar von dem Betlen sagen lassen) Bevelch auf Erforderung des Waywoda in der Moldaw wider die Polen Hulff zu geben». Al aceluiași, din 11 Dec.: «Aus der Moldaw ist Zeitung hie ankomben das die Poln dieselbe Proviutz gewiss uberfallen wollten, und hat mich des Bassa von Silistria Diener einer berichtet das sein Herr bereith mit denen Thabersanen in die Moldau, denselben Vaivoda zu versetzen gezogen, in gleichem Fall, Bethlem denselben Hilff zuegeschickt haben». Al aceluiași, din 18 Mart 1616: «Obwoll die Poln einen Vaywoda in der Moldaw eingesetzt, will doch Caimecam den altten, welcher desselben Creatura, per forza wider einsetzen, und ist Ibrahim-Bassa, Silistria-Beglerbeg (welcher den Herrn Graffen Rodelschi zue Stein am Anger geschlagen), zum Ser-tar gemacht». Cf. *Mon. comit. Transylv.*, VII, pp. 311, 330-1, 339, 359.

¹ *Socotelele Brașovului*.

² Szilágyi, *l. c.*

³ Baret.

Românească, în Iunie, Bethlen se gândi numai să dea o altă întrebuințare acestei oștiri ce-î stătea în vecinătate. Îl chemă deci la dînsul, în Ardeal, ca să-l apere, și primi de la dînsul ca și de la Radu oare-care promisiuni¹. Cît despre Tomșa, acesta, cum am văzut, nu-î fusese plăcut nicî odată, și în 1615 o scrisoare a lui Bethlen îi înșira până la una toate fărădelegile. În Mart principele ardelean își arătase speranța că Tomșa e adus numai pentru a răzbuna ofensa făcută Turcilor, dar că acest om, urît și la Poartă pentru firea lui crudă, va fi înlăturat pe urmă². În Iunie, el mărturisește unui corespondent că a trimis la Poartă un mare număr de boieri moldoveni ca să pîrească pe Ștefan și că-î întovărășește Mikó Ferencz, așa încît se poate nădăjdi că Alexandru va fi numit Domn³. Căpetenia plîngătorilor pare să fi fost boierul Nădăbaico și, pe lîngă dînsul, mai venise din Moldova la «Craiu» prieten și Gheorghe Bașotă, cu o însemnată suită. Numai pentru formă, Bethlen permise unora dintre Haiducii săi a merge în Muntenia, supt Tórok István⁴. Dar ei erau în plata lui Mihnea⁵, pe cînd mai probabil e că se duse ca un ajutor gratuit la Alexandru-Vodă Chomaházy András, cu 200 de călări.

Radu nu veni însă⁶, căci îl oprise iarăși Palatinul, ce ordonase să se adune nobilii unguri ai regatului supt steaguri

¹ Szilágyi, *l. c.*, pp. 57, 60, scrisori din 19 și 22 Iunie.

² *Ibid.*, p. 48.

³ *Ibid.*, p. 60.

⁴ Cronici săsești.

La 12 Maiu 1616, Andreas Loniay scrie din Kalló lui Forgách: «Der Chomahazi Andresch ist mit 200 Pfárdt deren Moldauern zu Hulff». La aceeași dată, Gabriel Pernessy, din Ecsed: «Zu Hulff der Walachey hat er Bethlen 1000 Mann schikhen müessen, denen er einen Heyduggen-Obristen Torok Istvan zuegeben, man begerth woll seiner eignen Persohn; hat aber vihl Exceptionen». La 14 Maiu, Loniay vorbește și el de cei o mie pe cari Bethlen «îl are în Țara-Românească» și despre marea înfrîngere a Turco-Tatarilor în acele locuri.

⁵ Bethlen o spune însuși mai târziu, în 1617; Ionga, *Acte și fragmente*, I, p. 192.

⁶ *Tort. Tár*, 1880, p. 711 și urm. În Viena se credea, în August, că Radu Șerban a reușit, iar în Sept. la Praga, că a fost gonit. Corespondența din Königsberg.

contra tulburătorilor de pace. Bethlen, care căuta pretutindenă trupe, auzi în Iulie, cu o deosebită mulțămire, că Împăratul ar fi murit, ceia ce era fals, și că Radu Șerban ar fi fugit în Polonia, ceia ce e adevărat. Astfel primejdia se împrăștiase ¹.

Cancelariul ardelean și Francisc Kornis merseră la Tîrgoviște pentru a da explicații, dar principele rămase la Cluj, unde sosiră în Iulie noi solii de la Alexandru-Vodă cu asigurarea că emisarii, veniți la dînsul, «din acea parte», adecă de la Radu Șerban și Homonnay, au fost trimiși înapoi fără ispravă, și cu urări pentru izbîndă deplină asupra rebelilor. Expediția se începu fără el, cu toate că la dînsa participă unii demnitari ai țerii lui: același Cancelariu, Baltazar Kemény, Paul Rhédey. Schender știu să conducă lucrurile cu o deosebită pricepere. Polonii fură goniți pe încetul, în mijlocul unor negocieri înșelătoare. Hatmanul polon fu convins să cheme înapoi Cazacii din oastea Movileștilor, care slăbia pe fiece zi. Până ce, la 2 August, un atac de noapte aduse împrăștierea soldaților cîți rămăsese și luarea în robie a familiei lui Ieremia-Vodă, care renegă în Constantinopol ².

Cu o zi înainte de această biruință, sosia la Constantinopol, ca un mazil, Tomșa ³. Căderea Caimacamului aduse și pe a lui, și ea zăbovi plecarea oștirii, în care nu se mai afla Voevodul depus. În locul lui, Schender numi pe Radu Mihnea, un om destoinic, iar în locul acestuia crezuse că va putea pune pe Gavriil Movilă, care și venise din Polonia și se înfățișă un moment la Tîrgoviște ⁴. Dar alegerea aceasta nu fu confirmată de la Constantinopol, unde cumpărase tronul muntean un coborîtor obscur al unui obscur pretendent din epoca lui Mihaï Viteazul, Alexandru, fiul lui Iiaș Lăpușeanu. El se instalează în Scaun pe la 22 Septembrie ⁵.

¹ Szilágyi, l. c., pp. 66, 68; *Tort. Tár*, 1880, pp. 717-9.

² Izvoarele în *Socotelile Brașovului*.

³ Ceia ce spune și Alexandru lui Bethlen, la 17 Iulie (*Tort. Tár*, 1880, p. 718).

⁴ Cf. Hurmuzaki, IV² și Cronica lui Matei al Mirelor.

⁵ V. *Socotelile Brașovului*, introducerea la acest an.

La această dată scăpase de orî-ce grijă și Bethlen. Radu Șerban trebui să se strecoare în Polonia, de frică să nu cază în mîinile Ungurilor de supt ascultarea numai formală a Împăratului. De aici, contra așteptărilor lui Bethlen, care se teme ca acest om îndrăzneț să nu culeagă joimiri și raiteri pentru a repeta după cincî anî de nenorocire glorioasa aventură din 1611, — el alergă la Viena, cerșind subsidii¹. Iar năvălirea în Ardeal, pentru Homonnay, a Haiducului Gombos nu aduse decît neînsemnate pagube lui Bethlen².

Așa se mîntui o nouă eră de primejdie. Împăratului îi rămase a se plînge pentru curajul ce nu-l avuse³. Iar Turcii, departe de a voi să scoată pe Bethlen, cum se zvonise în cercurile imperiale, erau bucuroși și de dînsul, care li asigura Ardealul, pentru că flacăările unui alt război se aprindeau, hrănite de ura ce provocase în sufletele Turcilor prădăciunile Cazacilor și năvala pentru Movilești în Moldova: *războiul cu Poloniă*⁴.

În 1617 era să înceapă decî un șir de frămîntări cu Poloniă,

¹ Szilágyi, *l. c.*, p. 74.

² *Ibid.*, p. 75, — cf. p. 77. V. și Bethlinus și ineditele din Innsbruck, *l. c.*

³ V. «Verlauf aller Sachen mit Sibenburgen, daraus abzunehmen wie Ir Majestät hierinnen procediert»: «Bey welcher Coniunction der Homonnay unnd Wallach mit dem Ally-Bassa tractirt und geschlossen, do Sibenburgen per libram electionem Homonnay wurde berueffen, er Aly-Bassa content sein unnd dissimulirn, den Valachen aber in sein Provinz ziehen lassen wolle.

13. Dissemnach der Valach Patenten durch Ungaru in sein Vaterlandd zu ziehen von Ir Majestat begert, — so ime auch, doch sine milite, bewilligt, der Homonnay aber sich mit Kriegsvolck versehen...

15 Es hab aber Homonay der Werbung fortgesetzt, der Valach sich zu ime geschlagen, unnd taglich mer Volcks zusammen gebracht, die Fahnen ausgetailt, die Hayduggen geworben, mit allem groben unnd annderm Geschitz, auch von allerlay Nationen Kriegsvolck sich versehen.»

Cf. un Raport, fără dată, al lui Gașpar Horváth: «Der Radul Weyda ist zu Teplan, bey ihme Herr Horvat gewesst, alda er Thayl seiner Intention vernomben; ob er nun allein fur sich oder mit Beglaitung Ihr Majestät Volkh hmein ziehen werde, bittet er erindert zu werden» (Innsbruck, *l. c.*).

⁴ Raport al lui Starzer, 5 Februar 1616: «Man beklagt den Bathori Gabor sehr alhie, und, sollt derselbe noch bey Leben sein, man ihne gewiss gegen Pollen gebrauchen».

a căror origine trebuie căutată tocmai în împrejurările ce am văzut desfășurându-se. Cîtă vreme avuse mîinile prinse în lunga luptă obositoare cu Perșii, cîtă vreme nu fusese siguri de trăinicia păcii încheiate cu Împăratul creștin, Turcii înghițise multe de la un vecin cu care nu erau deprinși să se lupte. La schimbările de Domni în Moldova după placul magnaților de peste Nistru, la primblările prădătoare ale Cazacilor pe Marea Neagră până supt ochii Sultanilor, ei se mărgenise a răspunde cu amenințări ce nu aduceau nimic după ele și cu insulte care se aruncau prea des pentru a nu-și fi tocit ascuțișul. Dar în 1612 se ajunsese la o pace cu Șahul, care fu întărită apoi la 1618; în 1615 o nouă iscălitură împărătească prelungia tratatul la care se învoise Germaniî. Venise acum vremea pentru a se cere socoteală Polonilor. Tinereța Sultanului Osman al II-lea, avîntul lui inimos spre faptele mari nu puteau decît să grăbească ciocnirea armelor în lupta de răzbunare.

În vederea acestuî apropiat războiî, Radu-Vodă cel sigur și credincios fusese așezat la graniță în Moldova. Dar acestuî plăpînd cărturar nu-î plăcea să poarte sabia, nici să fie purtată de alții în vecinătatea lui; va fi avut apoi și milă pentru țara pe care era chemat s'o cîrmuiască și căreia războiul dintre Turci și Poloni i-ar fi adus numai jefuirea și ruina. Prin toate mijloacele ce-î stăteau prin putință, el căută să împiedece pornirea oștilor și, cînd ele trecură înaintea peste voia lui, să li strice rostul, aducînd o împăcare. În Maiu îl vedem scriind la Poartă despre bunăvoința ce au Poloniî, pocăiți, de a înfrîna pe Cazaciî prădalnici și a plăti peșcheșul Hanuluî¹.

Aceiași era și voința lui Bethlen, căruia «i se închinase Moldova», supt Domnul acesta nou, după părerea Imperialilor².

¹ Hurmuzaki, IV². Vezi și cele ce a spus, plîngînd, despre efectele ce va avea pentru țara războiul, un Moldovean («Noî vom peri cei d'intăiî»), în discursul din 1618 al lui Żolkiewski, Col. Niemcewicz, VI, p. 93 și urm.

² Dóczy către Împărat, Satu-Mare, 10 Februar 1617. «Dise negst verloffene Tag sein etliche Husarn auss der Moldaw khomben, welche des vergangenen Jahrs mit dem Radul Wayda durch Poln hineingezogen. Die ver-

El avea alte griji decît aceia de a da ajutor Turcilor în potruva Polonilor, cari, ce e drept, nu țineau mult să-l vadă stăpînind în Ardeal. Gîndu-î era să se întindă în Ungaria, să-și facă un nume în Europa sprijinind dușmanii Casei de Austria, protestanți ca și dînsul, și puind astfel politica țerii lui în legătură cu politica mare europeană a timpului. Așteptînd vremea potrivită ca să poată lua Coroana Ungariei, pentru care se credea potrivit, el negocia, neobosit, pentru ca să-și adoarmă stăpînii bănuitori și dușmanii neîmpăcați. În Ianuar, el trimitea veste la Turci ce ispravă făcuse împotriva Haiducilor pe cari Împăratul i-i trimesese pe ascuns în țară¹ și Gratiani, iarăși ambasador la «Craiul din Beciu» pentru hotărîrea unor amănunte dintr'o pace grea de îndeplinit și de ținut bine, scria din Belgrad prietenilor săi creștini despre silințele ce face Ardeleanul «pentru a strica tot» ce fusese statornicit². Și tot atunci solii lui Bethlen se aflau, cu propunerii și asigurări, la Curtea împărătească³. În sfîrșit, peste cîteva luni, în Iunie, el, care uria pe Polonii cari-l uriau pentru eresia, ca și pentru ambiția lui primejdioasă orî-cărui vecin, se adresă regelui de la Răsărit, cu cele mai prietenești cuvinte, pentru a-și lămuri trecutul și a înștiința pe bunul său vecin despre planurile dușmănești ale Turcilor, ce nu mai aū de lucru în Asia și pot să lovească decî pe «Cazaci»⁴.

melden es seie auch in der Moldaw unnd Walachey jederman still, ob wollen die Moldauer den Betlehemb zuegefallen, die Tarttern vor disem starkh umb Hulff sollicitiert, so haben sie nichts erhalten und von inen zu aine Andtwort gehabt das sie ainmall khaines Weeges men mit Hulff nicht succurrirn khunen, da sie thails wider den Friden, nichts thun dörffen, thails auch auss Bevelch dess turggischen Kheysers sich wider den Persianer rusten muessen» (*Ambraser Akten*).

¹ V., în această privință, și interesanta scrisoarea din Viena, 23 Novembre 1616, a lui Radu Șerban către Homonnay, în *Tortenelemi Tár*, 1879, pp. 218-9.

² «Per rovesciare il tutto.» — Scrisoare inedită din 31 Ianuar 1617, în Arch. din Innsbruck, *Ambraser Akten*.

³ *Ibid.* Cf. *Monumenta comstialia Transylvaniae*, VII, p. 422 și urm.

⁴ Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 192, n^o I.

Pentru această sarcină era ales încă de la începutul anului un general, Schender, acum Pașă de Bosnia, unde făcuse destul rău Imperialilor din Croația¹. Trebuia să-l ajute, neapărat, ca și în alte rînduri, tributarii: cei de la Dunăre și mai ales cel puternic, din Ardeal.

Ei știură însă să zăbovească această neplăcută osteneală și această găzduire păgubitoare. Fără să fi fost nici o mare împiedecare aiurea, ei făcură astfel ca planul de război să cadă în uitare. Poruncile ce veniră în April² nu făcură pe nimeni să se miște. Încă la 1-iunie Bethlen se mulțămia să constate că i s'a cerut «aspru» de Turci să meargă asupra Cazacilor, și stătea liniștit în capitala sa din Bălgrad, pe unde, de sigur, nu era drumul către Carpații moldovenești și apa Nistrului.

Dar în Iunie ajunse iarăși la putere Damad-Mohammed-Pașa, Caimacamul care făcuse odinioară Domn al Moldovei pe Ștefan Tomșa și care nu iertase niciodată Polonilor gonirea acestei făpturi a lui³. Cazacii, din partea lor, grăbise lucrurile, făcînd o nouă năvălire, îmbielșugată în pradă, la Cetatea-Albă⁴. Schender trecu Dunărea, și în Iulie el primia solii din Ardeal în tabăra lui din Țara-Românească⁵.

¹ Pentru care-l scusă Gratiani, creatura lui, la 10 Mai: A jurat Pașa că va fi prieten al Austriei, «e che, se mai farà altrimenti, prega Iddio che gli faccia mangiare per fame il Piri, caro figliuolo, che habbia, con altre imprecazioni horribili... Persona che non hà punto bisogno dell' oro venetiano... Un Passa tanto principale e così stimato e che in processo di tempo è anco di ragione per salire in luogo più eminente». *L. c.*

² Hegyes, în Trauscheufels, p. 332.

³ Hurmuzaki, *Supl. I*¹, p. 176, n° 267. O știre ce nu se potrivește cu tabela Marilor-Viziri din Hammer.

⁴ Peter von Bouhomo către Molart, Belgrad, 15 Iunie 1617. A fost întrebat de Vizir, dacă Împăratul n'a ajutat cumva pe Cazaci, «dan die Thurgen von denselben hart beengstigt, sintemal sie vor khurzer Zeit Moncastro, am Schwarzen Mòhr ligendt, geblindert und verbrenndt, die Tscheickhen, so von hinnen wider sie gezogen, und drei Sandsag-Begen gefuhrt, geschlagen, deu Kaskasi-Bassa mit vilen ansehnlichen Thurggen erlegt, und sonsten mit Brenneu und Rauben grossen Schaden gethan, sintemal sie uber die 30^m starckh» (*Ambraser Akten*).

⁵ *Socotelile Brașovului*.

Din alte lupte știm că Schender știa să întrebuițeze vremea : acumă însă nu pare să-i fi fost plăcută însărcinarea. El merse numai foarte încet. Prin August, el trecea pe la Chilia către Tighinea, unde era să se întâlnească cu Domniș și cu vecinul lor «Craiu».

În Moldova ceaușii culegeau caii țeranilor pentru tunurile «Împăratului», strîngeau care pentru proviant și salahorî¹. Din Țara-Românească, Alexandru-Vodă cel nou sosise cu o frumoasă oaste, în care se aflau și trădători pe cari îi cunoștea bine și-i și osîndise în gîndul său. Cît despre Bethlen, el veni în sfîrșit în Țara Bîrsei, tocmai în a doua jumătate a lui August², porni de acolo cu peste 10.000 de oameni, dar, înainte de a sosi la Iași, pe drumul Trotușului, el asigurâ pe Poloni prin Trimisul său Ioan Kornis, că înfățișarea lui n'are nimic serios³.

Și Hatmanul Żolkiewski veni la hotare ca să împace lăcrurile măi mult decît ca să se lupte, cu toată cucerirea Rașcovului de dușmani⁴. În Septembrie pe malul Nistrului, din sus de Soroca, se începu schimbul de scrisori și soli. Polonul convinse pe Turc că «apa Nistrului e un frumos hotar»⁵ și făgădui, de hatîrul comodului dușman ce era Bethlen, că în țara regelui nu se va măi îngădui Cazacilor, pricina tuturor relelor, să se vîndă «lui Homonnay sau lui Șerban»⁶. Așa încît, după cîteva zile de tratative, se ajungea la primirea de amîndouă părțile a unor «articole» pe care rămînea acum să le întărească dieta polonă și Sultanul : e pacea de la Iaruga sau Bussa.

¹ Bielowski, pp. 433-5, 442-4.

² Cronicile săsești citate în ediția mea a *Socotelilor Brașovului*. Cf. Prefața la *Mon. com. Trans.*, VII, p. 81.

³ Bielowski, pp. 437-40. La 12 Sept. principele era la Suceava (Prefața citată, p. 82 n. 1).

⁴ Pentru acest fapt, v. corespondența lui Schender cu Żolkiewski, în colecția Niemcewicz, VI, pp. 52-5, 56-7, 65-6, 69-71, 89. În oraș craiu tot Moldoveni, pe cari-i făcură să fugă, revenind astfel în țară, Moldoveni din oaste și ceilalți.

⁵ *Ibid.*, pp. 269-70.

⁶ *Ibid.*, pp. 280-1. Cf. pp. 266-7, 543.

Prin această primblare militară fără voie Bethlen avu pri-lejul să-și cunoască vecinii. Radu, pe care nu-l iubia de loc și în locul căruia ar fi fost bucuros să fie numit Marco¹, i se va fi părut un om cu cunoștinți despre politica tim-pului și o minte cumpănită. Înainte de a se despărți de dînsul, în tabăra de întoarcere de la Soroca, la 26 Sep-tembre, el încheie un scurt tratat, prin care cei doi principî se îndatoriau să fie cu credință unul la altul, «în bine și în rău», și la o primejdie, pe care o depărtau de asupra lor, să se ajute «cu bani, cu oaste și din toate puterile»².

Asemenea relații nu se puteau stabili însă cu «fratele de cruce» al lui Radu³, cu Grecul Alexandru, la auzul Domniei căruia țara, boierii născuți într'însa adecă, se ridicase într'o mișcare de revoltă. Înainte de a porni în tabăra lui Schen-der, în 1617, a doua oară Roșii și alți ostași ai pămîntului se răsulară împotriva celui ce domniă cu un Divan și o Curte de străini și asculta în toate de sfaturile unui Țari-grădean, socrul său, Ienachi Catargiu Banul. Seimenii înștiințară pe Vodă, care li plătia încă lefile, și primejdia fu înlăturată.

Unul dintre căpeteniile fusese un boier din Mehedinți, unde, cu cîțiva ani înainte, supt Radu Mihnea, se adăpostiseră alți conspiratori contra Grecilor: Lupu Păharnicul, un bun ostaș și un om îndrăzneț⁴. Închipuindu-și ce-l așteaptă la întoarcerea de la război după ceia ce făcuse, el se răzleți dintre luptători, înainte de a se începe tăierea capetelor su-mețe, și apucă, fugar, drumul Brașovului, unde se găsia la 7 Septembrie⁵.

Aici îl primiră, probabil după porunca lui Bethlen, care încercase în zădar o împăcare între Vodă și hainii lui⁶. Acesta

¹ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, p. 187: Încă la 26 Sept. i se arată că ar fi bine să capete bani, însurîndu-se din nou cu o fată de Grec bogat, de acolo, din Tarigrad.

² Tratatul s'a tipărit în *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I, pp. 193-4.

³ De această frăție pomenește Matei al Mirelor, p. 348: ἀδελφοποιτοί.

⁴ Matei al Mirelor.

⁵ *Socotelile Brașovului*.

⁶ *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 82.

primise în 1617 două solii mari de la Alexandru : în Februar pe Marele-Spătar, care și el se află pe urmă între răsculați, iar în Maiu pe Logofătul Nica, un Grec, dar nu din cei proaspeți ai lui Vodă¹. Voevodul ceruse să i se dea voie a turna tunuri la Brașov pentru campania viitoare, ceia ce nu se găsi cu cale și, din parte-i, el zădărnici o solie a « Craiului » la Poartă prin faptul că nu împrumută banii ce se așteptau de la dînsul. Bornemissa Laszlo, Trimisul, se întoarse fără nici o ispravă de la Tîrgoviște, unde i se încheiase astfel drumul².

Răspunsul lui Bethlen se dădu abia în 1618, după terminarea expediției. În Ianuar și Februar se vorbea la Constantinopol despre numirea în Scaunul muntean a lui Gavrilaş Movilă, ce trăia acolo ca un oaspete de cinste al Sultanului, — cu o stăruință care arată în destul, că era cineva, care se ocupa în deosebii de afacere³. Peste cîteva luni, în Iunie, îndată după alegerea archiducelui Ferdinand ca rege al Ungariei⁴ și, pe un timp cînd regele Poloniei se aștepta la un nou atac al Turcilor⁵, o bandă de haiduci și Secui, trimesă anume de principele ardelean și călăuzită de Lupu, care rămînea s'o și plătească, din pradă, trecea prin trecătoarea Branului. Alexandru-Vodă aflase că se gătește ceva contra lui și expediase la Poartă pe un boier, la care se găsisse scrisori despre apropiata venire a lui Radu Șerban, cu 10.000 de oameni⁶. Dar pe urmă, văzînd că nu se ivește nimeni și primind și asigurări de la vecin, el se liniștise, așa încît năvălirea, fulgerătoare în răpeziciunea ei, ivirea ca din pămînt a Ungurilor, « haramiilor », lîngă Tîrgoviște, în zorii zilei de 6 Iunie, îl prinse cu totul fără de veste. Lăsînd tot în

¹ *Ibid.* Cf. Matei al Mirelor, p. 343.

² Hegyes, *l. c.*, p. 331; Mart.

³ Hurmuzaki, *Supl.* I¹. Din *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303 (cf. p. 316), se vede că încă din 1616 intervenise o împăcare între Bethlen și fostul candidat al Polonilor la tronul Moldovei.

⁴ Gindely, *Acta et docum. Gabrielis Bethlen*, Pesta, 1890, p. 4 și urm.

⁵ Hurmuzaki, IV¹; scrisoarea regelui din 16 Iunie 1618.

⁶ Hurmuzaki, IV²; Iunie.

urmă-î, pierzîndu-și în cale și Doamna, el se înfundă în Brăila. Pe cînd Lupu și ajutorul său Sîrbul Buzdugan, puneau țara la cale, ucigînd pe Grecii ce li cădeau în mînă, vîndîndu-î pe drumuri de țară și în tîrguri, supuind pe negustorii străini la dări de bani răsplătitoare, fiind Scaunul și cerînd Domn de la Poartă ¹.

Cererea era mai mult de formă, căci Bethlen nu-și aruncase ostașii asupra capitalei lui Alexandru fără să-î fi ales urmașul. Acesta nu era Șerban al Nemților, care tresăltase de bucurie la vestea celor întîmplate, dar trebuise să asculte pe Turci, cari-l sfătuiau să aștepte tronul numai de la bunăvoința lor iertătoare ². Nu era nici Petrașcu, ginerele lui, pe care anume afaceri îl adusesse în Ardeal, puțin timp după lovitura Păharnicului Lupu ³. Nu știm în ce chip ajunsese la Constantinopol Marco-Vodă al lui Petru Cercel, la care, la *KöPELLI-OGLU*, ținea Turcii, și pe acesta-și pusese ochii, ca pe un om de ispravă, principele ardelean ⁴.

Turcii l-ar fi numit poate, dacă ar fi dat bani, sau, fiindcă el n'avea decît o familie de întreținut ⁵, bani s'ar fi dat de patronul lui politic. În adevăr, Banul muntean cerese în zădar să dreagă efectul produs de purtarea mișelească a lui Alexandru. Poruncile ce se dăduseră, în întăia clipă de indignare contra răsculaților, lui Daud-Pașa, fost Capudan, ca să aducă înapoi în Tîrgoviște pe fugar, fură anulate. Capuchehaia ardeleană trebuia să vorbească atunci

¹ Revolta e povestită amănunțit în Matei al Mirelor. Cf. Memoriile lui Kemény.

² Hurmuzaki, IV¹, Iulie. Cf. și Adolf de Althan către Maximilian, Viena, 17 August 1618: «Der Radulio, Furst aus der Wallachai, hatt bey Ihr Kay. Mt. Audienz gehabt, unnd haben sich Ihr Kay. Mt. gar gnedigist und gutt gegen ihm resolvirt» (*Ambraser Akten*). Cum se vede din ziarul lui Toma Borsos (în Mikó, *Erdélyi történelmi Adatok*, II, Cluj, 1856, p. 36), Turcii îl și crezură sosit în țară.

³ Pașaportul lui, din 5 Iunie; în Hurmuzaki, IV¹.

⁴ V. și Hurmuzaki, IV²

⁵ Mama, o fetiță, soția-î murise la Constantinopol (Borsos, pp. 54, 64, 79-80, 82). I se ceru, într'un rînd, treizeci de poveri (p. 79). Numele de Cercel se dă de Bethlen (Pray, *Epistolae procerum*, III sau același, în *Gabrielis Bethlen principatus Transylvaniae*). V. mai departe.

pentru Marco, dar el avea de ce să n'o facă. Atunci, își aduseră aminte de Gavrilaş, care plăti odată, apoi, după o schimbare la Poartă, a doua oară și ajunsese Domn cu voia Sultanului ca și cu plăcerea Polonilor. Pe acesta nu era de ce să-l ducă în Scaun Daud cu Turcii săi: țara-l primi ca pe un mîntuitor¹.

Daud fusese ales și pentru o nouă pedeapsă a Cazacilor, în locul cărora, osîndindu-i în principiu, ieșiau înnaintea Turcilor Polonii, cu Cancelariul și Mare-Hatman în frunte. În Septembrie, pe la sfîrșit, fură cîteva ciocniri între oștile regale și Tatarii trimiși înnainte. Schender se afla în apropiere, nehotărît încă dacă să rupă învoiala pe care el o încheiase și ceî mai mari decît dînsul nu voise s'o întărească. În tabăra lui se afla Radu-Vodă în persoană, trupe muntene supt comanda lui Lupu, care fusese făcut, — fără gînd rău, am crede, din partea Domnului nou, — Mare-Spătar², iar, dintre Ardeleni, nimene.

Din lagăr scrie Voevodul moldovean Hatmanului, la care trimitea pe boierul Bucioc, un prieten al creștinilor³, — o scrisoare de împăciuire, dînd vina celor întîmplate de curînd numai asupra Tatarului Cantemir din Bugeac, «trufașul mîrzac», veșnic neastîmpărat. El făcea, ca un om cu învățătură ce era, știutor de carte răsăriteană și italienească, o expunere a războaielor dintre creștini și Turci, pentru ca să arăte cît de puternic e norocul Osmanilor. «De se gîndește cineva la timpurile războinice de la luarea Țarigradului, va să zică de aproape două veacuri, Turcii n'a stătut nici odinioară fără război. Sfirșesc unul și pornesc altul. Vedem ce folos a adus războiul destul de îndelungat cu Împăratul. Ce a apucat Turcii odată, aș și până astăzi în mîna lor. Așa o Putere n'a fost în stare să-i facă a da ceva înapoi. Numai

¹ Hurmuzaki, IV² și *Supl.* 1¹. Gavrilaş fu numit la 20 Iunie (Borsos, p. 14).

² Matei al Mirelor și nota mea la tratatul dintre Gavril Movilă și Bethlen, tipărit în *An. Ac. Rom.*, seria II, t. XXII, partea administrativă; și extras deosebit.

³ Prin el, Păharnicul Bucioc, negociase în 1615 Gavrilaş cu Polonii (*Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 303).

pagubă s'a făcut și pierderi de oameni și avere, cît nu se poate spune. Împăcîndu-se cu Împăratul, s'a u îndreptat asupra Persiei, și cine nu știe ce greū i-a mers acesteia, așa că în mai multe rînduri, cu destule daruri, a cerut pacea prin soli, fără s'o poată dobîndi?» Nevoia, mai tare decît aceste dovezi din trecut, făcu pe Żolkiewski să lase planul de a lovi pe Tatarī la Cetatea-Albă, ca răzbunare, și să făgăduiască mijlocitorului că, drumurile fiind acuma slobode, ambasadorul regal va merge la Poartă, cum se cerea ¹.

Cu aceasta, oștile se puteau întoarce înapoi, și în November, Schender se afla în Silistra, unde fusese strămutat pentru a fi în vederea unei granițe dușmane. Aici el, după ce întrebă la Constantinopol, trase în țapă pe aceia cari stricase Domnia lui Alexandru-Vodă, întrînd cu armele pe pămîntul împărătesc ². Ceva care nu putea să placă lui Bethlen ³.

O schimbare ce se întîmplă peste cîteva luni prin voia aceluiași Schender, specialistul prețios în lupta cu Polonii, arată iarăși că situația principelui ardelean pe lîngă stăpîniī săi turci era întru cîtva zguduită. Radu-Vodă era pentru Bethlen un bun vecin, de care era bucuros. Dar acest Voevod bolnăvicios și pașnic nu era potrivit ca să domnească în asemenea împrejurări asupra unei țeri de hotar : frica de războiū făcu să se înroșească și mai tare ochiī lui Radu-Vodă cel Orb ⁴. Apoi Moldova era și grea de stăpînit după cîte se întîmplaseră într'însa : Orheieniī, cari se răscolaseră de două ori împotriva tînărului Voevod Alexandru ⁵, cari erau să ridice armele și supt Domnia lui Gașpar Gratiani ⁶, voise

¹ Bielowski, pp. 430-3; după traducerea lui W. Schmidt. Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, mai ales p. 461.

² Cf. nota din ziarul lui Borsos, pp. 82-3, în care li deplînge sfîrșitul.

³ Nota citată la tratatul din 1619 și lămuririle la *Socotilele Brașovului* pe 1618.

⁴ Miron Costin. Porecla i-o dă un izvor ardelean, în Șincaș.

⁵ Baret, pp. 37, 62. Dintre ei își alege însă Tomșa, în a doua Domnie, un intim, «din fiī străvechī ai țeriī» : Stejco, «din Ținutul Orheiului», trimis de el la Bethlen (v. mai departe).

⁶ Miron Costin, p. 269.

să înlocuiască în 1617 pe Radu cu un așa zis fiu al lui Ioan-Vodă cel Cumplit¹. În 1618, Domnul trebuise să potolească două revolte: una; pentru dări prea grele, în iarnă — o răscoală care-l dăduse peste Dunăre, — și alta, pentru ca și Moldova să scape de Grecii ei, în vară, când se făcu peste Milcov vînătoarea de străin². Radu ceru singur să i se dea voie a veni la Constantinopol, unde se găsiau mai de mult ca ostateci soția și copilul său³.

Turcii nu-l rugară să rămîie, cu toată trecerea și credința lui. Se întorsese abia, după aproape doi ani de înstrăinare, Gratiani-beiū, ducele de Naxos, care lămurise în Germania ultimele puncte nehotărîte ale păcii din Viena. De mult încă, el ceruse ca răsplată pentru serviciile sale diplomatice tronul moldovenesc⁴, și acum patronul său Schender era destul de puternic ca să i-l deie. Gașpar Croatul devenia Gașpar Voevod al Moldovei la 4 Februar 1619⁵.

«Măria Ta poate fi sigură», scria Starzer, ambasadorul german la Constantinopol, în 1615, «că, dacă el capătă cu ajutorul lui Dumnezeu acel principat, Ea va avea orî cînd în el un credincios servitor»⁶. Și avea dreptate: într'o vreme de lupte religioase, cînd în privința lor trebuia să aibă o părere și cine domniă la Dunărea de jos, catolicul Gratiani fu

¹ Hegyes, *l. c.*, p. 148.

² V. *Socotelile Brașovului*, p. 44, nota 6.

³ Pe aceasta o complimentează solul ardelean în 1618 (Borsos, p. 46).

⁴ Îl vedem în 1617 învinuind pe Czernin, ambasadorul imperial, pentru că ar fi cerut să i se dea, cu scopuri politice, de sigur, «cei doi fii turciți ai Domnului Moldovei»: adecă Alexandru și Bogdan Movilă, după numele lor creștine. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 69-70. Cf. raportul lui Starzer din 31 Octombrie 1615, inedit, copie între *Ambraser Akten*: «Herr Gratiani sollicitiert von Sultano das Principat Moldaviae zwe einer Recompensa vor dessen getrewe Dienst».

⁵ Izvoare și amănunte în Iorga, *Manuscripte din bibliotecă străine relative la istoria Romînilor*, II, București, 1899, p. 27 și urm.

⁶ Raportul citat: «Doch, sovil fuer einen Menschen kann versprochen werden, Ier Khay. May. versichern wollt, das, so derselb gedachtes Principat durch Gottes Gnadit erlangen, Ier Kay Mayt, jederzeit einen getrewen Diener an demselben haben wurde». Pentru pregătiri turcești contra Poloniei în April, raportul olandes din 13 April (din greșală între cele din 1719).

pentru catolică: pentru Germană și pentru Polonă, pe cari acest nou curent politic îi apropiase, după ce atîta vreme ei fusese dezbinați prin pretenții rivale.

Dar Bethlen, la care se adresă de la început noul Domn, de politeță și de nevoie, vestindu-i că și-a ocupat Scaunul și cerîndu-i un împrumut însemnat, care i se și făcu ¹—, Bethlen era dușmanul firesc al acestor aliați catolici. De la unii avea să reclame, el, principe național unguresc, Ungaria Superioară, de ceilalți se aștepta să fie atacat, fățiș sau pe furiș, îndată ce ar începe războiul cu Germanii. Cea mai mare ușurință pentru dînsul ar fi fost ca pacea cu Împăratul creștin să fie ruptă de Turci, iar cu Polonii să se deschidă un război, care să-i ție acasă: toate silințele lui diplomatice la Constantinopol tindeau către aceasta.

Din potrivă, Gratiani asigurase încă de la început pe ambasadorul imperial pe lângă Sultan că el va lucra pentru pace, cum pe atunci doriau și Turcii ². Îndată ce ajunsese în Iași, el se puse în legătură cu unii nobili poloni ³, pentru acest scop. Prin Iunie, îndemnînd pe Żolkiewski a face să se trimeată un sol la Poartă, el se arăta gata a plăti, el și vecinul său muntean, un dar anual Cazacilor, numai ca ei să se stîmpere ⁴. Solul plecă, și, în Iulie, Gratiani nu uita să scrie vecinului său din Ardeal că toate merg bine, că omul regelui se va întoarce, cum dorește, cu pacea, că apoi vor veni comisarii la hotare pentru făcerea tratatului, la alcătuirea că-

¹ Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 75-6. Întărit prin raportul din 1620 al lui Minio, *Doc.*, IV¹, pp. 597-8. Alte copii în Bibl. Marciană, mss. VII, 336, 1217 și prin scrisoarea lui Bethlen citată mai jos, la Domnia lui Tomșa.— Încă la Constantinopol, Gratiani declare solului ardelean că «și sufletul și l-ar dea pentru Bethlen» (Borsos, p. 99). Cf. pp. 130-1, 305. Pentru plecare, la 9 Mart, *ibid.*, pp. 152-3

² Cf. scrisoarea lui diu Hurmuzaki, IV¹ și rapoartele venețiene din Februar 1619. Și lui Borsos îi spuse că va fi pace cu Imperialii, dar despre Poloni păstră rezerve (p. 155).

³ Iorga, *Manuscripte*, II, p. 35.

⁴ Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II; Bielowski, pp. 242-6; Turowski, pp. 230-3; Sadok Barącz, *Memorii istorice ale Poloniei*, Lemberg, 1855, p. 45: privilegiu din 16 Iunie pentru venirea la bilciu a negustorilor poloni.

ruia și Bethlen ar putea colabora, în sensul său, prin solii ce ar trimite ¹. Schender se afla la Oceacov, și Gașpar, care-î trimitea știri fabuloase despre pregătirile Polonilor, se pregătia a merge însuși la dînsul pentru a stînge cu totul o dușmănie primejdioasă pentru Domnia și țara sa ². Cu puțin timp înainte, Voevodul afirmă și față de un corespondent succesul stăruințelor sale: păstrarea păcii până în acel moment, șederea în liniște a lui Schender la Cetatea-Albă, cuminția neașteptată a Tatarilor și Cazacilor, ordinul ce i s'a dat de Sultan de a opri el, cu sila, pe cei d'intăiū, planul de a merge cu un ambasador polon, Kohanski ³, la Schender, iar apoi la Cancelariū, cînd și el va veni la hotare. «Îmi dau cu atîta măi multă osteneală întru aceasta, pentru că, dacă Măria Sa regele Poloniei va fi în pace, cu atît măi ușor îi va fi să ajute pe bunul nostru rege Ferdinand, cumnatul său, la care mă gîndesc totdeauna» ⁴.

Așa era starea lucrurilor cînd, după moartea, în Mart, a Împăratului Matthias și izbînda în August a intransigentului catolic Ferdinand, după alegerea unui rege al Boemiei, Bethlen crezu că a venit timpul să ceară în fruntea unei armate Coroana Ungariei de la Casa de Austria, al cărei drept la purtarea ei nu-l recunoștea. Granița despre Nord fu călcată de trupele lui în Septembrie, și ele fură pretutindenī biruitoare, înnaintînd asupra Vienei. În Novembre, el era supt zidurile cetății împărătești, împreună cu Boemiū lui Thurn.

De aici el trebuia chemat înapoi și, pentru aceasta se întrebuiță talentul pentru intrigī ce dăduse lui Gratiani situația pe care o avea. În Octombree vedem pe Domn primind scrisori de la veșnicul pretendent la Coroana Ardealului, Homonnay, scrisori despre care el vorbește Polonilor.

¹ Gindely, pp. 9-10, după originalul din *Ambraser Akten* (cu multe greșeli).

² Bielowski, pp. 349-52: scrisoare a lui Zolkiewski către rege. Schender răspundea însă: «Nu mă speria pe mine cu numărul oștilor polone. știu ei cîne sînt Polonii!».

³ Despre care, v. Iorga, *A. te și fragm.*, I, pp. 182-7.

⁴ Documente la Prefață, n° XXIX.

Aceștia trebuiau să deie Cazacii trebuitori pentru o năvălire în Ungaria Superioară¹.

Ea se făcu în aceeași lună, în regiunea Cașoviei, și-și atinse scopul. Bethlen se întoarse și trimise contra vechiului dușman o parte din trupele ce dusesese cu sine în Austria, care se uniră cu ale lui Rákóczy. Biruința rămase la urmă a lui, și Homonnay fugi, — dar nu pentru a învinge îl trimiseră catolicii².

S'ar aștepta cineva să găsească lângă dînsul pe tovarășul de luptă din trecut, pe Radu Șerban, pentru care Împăratul cel nou stăruie cu multă căldură pe lângă Turci în tot cursul acestui an d'întăiu al guvernului său³. Dar acesta, bolnav și obosit, nu mai putea căuta pe această cale Domnia pierdută⁴. Un alt pretendent român se găsia însă lângă pretendentul ungar: Nicolae-Vodă Petrașcu, care-și uitase daraverile din Ardeal⁵.

El avea dreptul să ceară, în numele Împăratului, moștenirea tatălui său, pentru că în aceasta domniă un principe care se dăduse cu totul de partea lui Bethlen. Gavril Movilă veni ca omul Polonilor, dar cîrmui ca ocrotitul ereticului ardelean⁶. În Mart 1619, el trimitea la Bethlen pe boierii Papa Logofătul Greceanu și Apostol Catargiu, Postelnic, care încheiau un tratat de prietenie și sprijin mutual la Poartă⁷. La întoarcerea lor în Tîrgoviște, la 5 Maiu, tratatul era jurat de fruntașii boierimii muntene și de Domn⁸. Gașpar, care

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² Cf. știrile din Hurmuzaki, IV², scrisoarea lui Bethlen, din Novembre — Pressburg — în IV¹ și, în parte, tradusă în latinește, la Gindely, *l. c.*, fără dată de lună, *ibid.*, p. 53.

³ Hurmuzaki, IV¹. Cf. Șincai, III, p. 14.

⁴ Testamentul său, în Iorga, *Socotelile Sibiuului*, pp. 20-1. În Octombrie însă, Borsos vorbește de gîndul ce are Gașpar de a-l restabili (p. 219).

⁵ Hurmuzaki, IV¹.

⁶ Dar încă în Decembre 1618 acesta stăruia pentru Marco (Borsos, p. 79). Apoi pretendentul fu ajutat să se înțeleagă cu Gașpar, care pretexta că, fiind catolic, nu va putea domni (p. 99; cf. p. 122).

⁷ Cf. tratatul însuși, *l. c.* și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 74-5.

⁸ *Ibid.*

știa aceasta, vorbia înnadins, în Iulie, lui Bethlen de ajutorul ce ar trebui să se dea lui Gavrilaş contra intrigilor ce face la Poartă pentru Scaun Alexandru Iliaş, cu Grecii lui¹.

Marco-Vodă rămăsese credincios Ardealului, și-l vedem lucrînd, pe acest timp, după fuga lui din Constantinopol², ca agent al lui în Boemia și Praga³. Petrașco rămînea singurul candidat posibil și, astfel, el își cercă norocul, în zădar.

Ceia ce se întîmplase în Ungaria Superioară ajunse îndată la urechile Turcilor, cari primiră cu multă neplăcere mai ales știrea că Gratiani s'ar amesteca în aceste lucruri, îndemnînd pe Poloni a trimite trupe Imperialilor. La muștrările ce i se adresară, el răspunse că Homonnay a cerut într'adevăr ajutor de la rege, dar nu i s'a dat și, mai târziu, dădu oarecare lămuriri asupra unor pregătiri nouă ale aceluiași, care par să nu fi existat însă nici odată⁴.

Prin trei izvoare deosebite aflăm însă că pe acea vreme, sfîrșitul anului 1619, Gașpar puse la cale un nou atac împotriva lui Bethlen. Era vorba, nici mai mult, nici mai puțin, decît de o răscoală a Sașilor din Ardeal, cari l-ar alege principe pe... dînsul. «Gratiani a încercat», scrie Minio⁵, «și la Poartă și în Ardeal, prin unii nemulțămîți, să se facă ales principe». Nepotul lui din Germania spunea lui Cesare Gallo, prin Ianuar 1620, că Domnul a primit asupra-și sarcina de a «intra în Ardeal cu tovarășul său Domnul muntean» — care? — «și va fi poate ales de Sași⁶». Ni s'a păstrat în sfîrșit o scrisoare

¹ Gindely, pp. 9-10. Alexandru fusese cît pe aci să iea Moldova, în Februar 1619 (Borsos, p. 122). Cf. Pray, *G. Bethlen principatus*, p. 133.

² Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezése*, p. 81, 29 Maiü 1619: scrisoarea lui Bethlen către Palatin: «Nova ex Porta quod Marco Vavoda a Constantinopoli redierit insalutato Turca». Cf. același, *Bethlen Gabor fejedelem kiadatlan politikai levele*, Budapesta, 1879, p. 119.

³ Cf. Gindely, pp. 12-3, 34-5; Hurmuzaki, *Supl. I*¹: Sept. 1618, VIII, 18 August 1619; *Socot. Braș.*: Decembre 1619.

⁴ Hurmuzaki, IV¹. Cf. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levele*, p. 150: ordîn ce s'ar fi dat lui Gratiani să nu facă intrigă, «căci, altfel, va muri».

⁵ *L. c.*, pp. 597-8.

⁶ Documentele la Prefață, n° XXX.

obscură a lui Gașpar către Sași, în care vorbește cu meșteșug de faptul că și el e supus al Turcilor, ca și Bethlen, că aū fost odinioară jurăminte ale Domnilor Moldovei cu nobilii și Statele ardelenene și că ar voi să le reînnoiască și, în sfârșit, că în lipsa principelui — ce se afla în Nord — el ar fi dispus să vie pentru ca să ajute o țară vecină, cum i s'a poruncit de Turci¹. Nu visa el oare să supuie Polonilor un mare principat al său, compus din «Moldova, Țara-Românească și Ardeal»²?

Neapărat că o asemenea încercare nu se făcu, de și Cesare Gallo o credea acum îndeplinită. Gașpar avea altceva de lucru: să împiedece războiul turco-polon, sarcină ce se arăta din ce în ce mai grea.

În Ianuar 1620 se spunea la Constantinopol că vin șeicile Cazacilor. În Februar se poruncia Hanului și lui Schender, cu oastea din Rumelia, să plece spre Nipru pentru ca să asigure aici granița prin clădirea unui castel. În Mart, Cazacii se iviră în adevăr pe Marea Neagră³.

Gratiani căută să lupte în potriva furtunii ce se apropia, cu neputință de înlăturat. În Mart, când abia scăpase de răscoala Orheienilor, despre care fusese înștiințat de peste Nistru, la timp⁴ — era judecat de Poloni ca «un om hotărît, ce se arată credincios față de rege și Republică» și e mai bun decî «decît această pleavă a lui Tomșa și a Grecilor» — el dă știrea că Polonii aū trimis peșcheșul Tatarilor și că la hotarele lui se află solul ce vine la Poartă⁵. Amba-

¹ Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. XLVII. «Propterea, cum simus unius eiusdemque imperatoris subditi... Praesertim cum audiamus boyerones nostros cum regni boyeronibus ac Statibus mutuam defensionis iuramentum habere consuevisse, quod si etiam renovare regni Transsilvaniae Status voluerint, in eorum arbitrio esto»; 27 Ianuar — Ordinul turc de a «ajuta» pe Bethlen e pomenit și în Borsos, p. 266.

² Biografia lui de Jancović, în Hurmuzaki-Bogdan, III, p. 64.

³ Corespondența olandesă inedită a ambasadorilor la Constantinopol.

⁴ Scrisoare, cu data falsă, în Bielowski, pp. 355-7.

⁵ Corespondența olandesă. Cf. zvonul despre înțelegerea polono-tatară prin Voevod, în Hurmuzaki, *Supl.* I¹, Mart.

sadorul, care era Ieronim Otwinowski, veni în adevăr, dar fu oprit lângă Constantinopol, și în zădar întrebuiță el toate stăruințele pentru a duce lucrurile la un sfârșit bun. Sprijinul ambasadorilor german și olandes nu-î fură de nici un folos, față de pîrile necontenite ale lui Schender, ale Hanului, și mai ales ale lui Bethlen, care lucra și prin agenții prietenului său Gavrilaş-Vodă. El amintea noul jurământ ce a făcut unui Ceauș venit la dînsul și reînnoia vechile lui făgăduieli de a face pe Turci stăpîni peste țerile Împăratului ca și ale regelui polon¹. Cînd Otwinowski putu intra în cetatea împărătească, el fu primit desprețuitor și suferi ofense². În Iunie oastea turco-tatară se îndreptă spre Dunăre.

Totuși Gratiani nu se dădu învins. El căută să schimbe pe Domnul muntean, care-î stătea în cale și, după moartea în April a lui Radu Șerban³, Trimisul german începu să stăruie pentru Alexandru Iliăș, care-î dădea informații despre planurile și scrisorile lui Bethlen, de la care i se trăsese mazilia⁴. În Iunie, capuchehaiaua ardeleană raportă stăpînului său despre ascultarea ce se dă la Poartă cuvîntului lui Gașpar și sfătuia să se încheie o legătură, un *fœdus*, cu acesta⁵. În Iulie, Împăratul făcea cunoscut acestui folositor partisan că e hotărît a începe un războiū serios împotriva lui Bethlen, sfărîmînd pacea trecătoare, și-l indemnă să tot stăruie la Turci pentru a zădărnici cererile «rebelilor» pe cari-î trimisese acolo, de la dînsul și de la alții, primejdiosul dușman ardelean⁶. Legăturile dintre Gratiani și Homonnay urmau ca și în 1619.

¹ Scrisoarea solului, din April; în Hurmuzaki-Bogdan, II¹.

² Hurmuzaki, *Supl.* I¹.

³ L. Crach către archiducele Leopold; Viena, 18 Mart 1620: «Diesser Tagen ist der walachische Fürst Radulio Waywoda alhie gestorben, und in St. Stephans-Kirchen begraben worden»; Innsbruck, *Statth.-Archiv*, IX, 118, n° 107. Cf. «Di Venetia, li 27 Marzo 1620: Scrivono di Viena, li 14 stante, che...tenevano che... Radulo Vaivoda della Valachia hà passato all' altra vita»; *ibid.*, IX, 118, n° 91.—V. și *Torten. Târ*, VI, p. 251 nota *.

⁴ Cf. Hurmuzaki, IV¹; la 18 Iunie, și *Fragments*, III, pp 76-7.

⁵ *Ibid.*, IV¹. (și în *Mon. comit. Transylv.*).

⁶ *Ibid.*

Dar Bethlen era o putere, și izbînda-î rămînea credincioasă. În noua expediție contra Germanilor, el primia în August «articolele» propuse de Statele ungurești și ajungea astfel la ceia ce urmărise de atîta vreme, la demnitatea regală, pe care o lua cu voia Turcilor.

În Iulie încă, armata turcească era gata să atace hotarul Poloniei. La sfîrșitul lunii, se începuse schimbările neapărate în astfel de împrejurări: Gavrilaş Movilă se păru prea puțin sigur și fu scos în folosul lui Radu Mihnea, care dăduse pentru aceasta 100.000 de galbeni¹. El trecu în Ardeal, unde se însură și viețui de acum înnainte în mijlocul magnaților cu cari se încuscrise². Iar în August Schender se înduplecâ la căderea aceluî pe care el îl făcuse Domn. Pîri nouă sosise de la Bethlen, între altele aceia că Gratiani e, cum fusese Radu Șerban, cavaler al unui Ordin întemeiat pentru gonirea Turcilor din Europa: Ordinul Mîntuitorului³. De altmintrelea, acum cînd nu mai putea fi vorba de pace, rolul lui se încheiase. Alexandru Iliăș dădu 200.000 de coroane și fu pornit răpede spre noul său principat.

Aici Gașpar-Vodă, sfătuit de unii dintre boierii săi: Nicoriță, Bucioc, Șeptelicî, se hotărî să nu se dea înlăturî. Trupe avea, de țară și străine; Polonii îi păstraū recunoștință, și Hatmanul cel Mare Żolkiewski credea că prin Cazaci se poate face ceia ce nu îndrăznise nici marele rege Ștefan Báthory⁴. El ucise garda de Turci ce-î fusese impusă și merse în lagărul polon, ce trecuse Nistrul⁵.

Se știe ce a urmat. În cîmpii Țuțorei, creștinii, nepregătiți, se găsiră față de mulțimea Turcilor și Tatarilor în starea în care mai târziu Petru cel Mare se află înnaintea Marelui-

¹ Radu se oferise, în mazilie, a da Ardelenilor știri (Borsos, p. 149).

² Cf. *Soc. Brașovului* și *Doc. Bistriței*.

³ Raportul olandes din 24 August: «Den Vizyr heett voor lange gewoeten en mondeling iegens myn verhalt det dito Gratiani de ordre van de nieuwe militia christiana iegens dese Landen upgerecht hadde eengenomen».

⁴ Swięki, *Descrierea vechii Polonii*, Cracovia, 1861, in 80; II, p. 197, nota; trad. de W. Schmidt.

⁵ Corespondența olandesă vorbește de 300 Turci, dați de Schender.

Vizir la Stănilești. Retragerea fu un desastru. În cursul ei, în împrejurări deosebite, se pierdu cea mai mare parte din oaste, și chiar căpetenia ei. Iar Gratiani fugi, și peri prin trădare în fugă¹.

Cu schimbările din 1620, inițiativa politică, viața slăbește cu totul la noi pe vre-o zece ani de zile, cît stăpîniră în amîndouă principatele «robî împărătești» cari se îndreptau numai după poruncile din Constantinopol și se sfaiau a intra în legătură cu creștinătatea.

Noul Domn moldovean, Alexandru Iliș, venise cu vechia sa fire, cu vechile sale simpatii și apucături. Avea, ni spune o scrisoare românească din vremea sa, «Curte numai Turci și Greci, să fie de credință» și, pentru a-i sătura, punea «dabile» pe țara bîntuită de foamete, prăpădită în Răsărit de un război și așteptînd cu groază altul². Față de Poloni fu un spion fricos. La 12 Octombrie 1620, din Iași, el scria lui Toma Zamoyski pentru a-i vesti înnălțarea sa, după ce Dumnezeu a plătit «omului ce era înnainte de mine în Scaun» pentru că a ruinat provincia prin planurile lui zădarnice. «Ca un creștin» însă, e gata să ție pacea cu vecinii, și să lucreze pentru a împăca pe regele lui Gratiani cu Împăratul său. La care i se răspunse prin lauda Polonilor, «oamenii liberi, cu cari se pot îndeplini altele decît cu niște robii», oameni mîndri, cari jertfesc gloriei grija pentru sănătate și

¹ Povestire în Iorga, *Manuscripte*, p. 37 și urm. Izvoare nouă în scrisoarea lui Chiril Lucari, patriarh de Alexandria, atunci în Țara-Românească: Documente la Prefață, n° XXXI; în informația bistrițeană, în notă la acest document; cf. *Doc. Bistriței*, II, p. XLVIII. Mai vezi scrisorile din Zurkowski, *Viața lui Toma Zamoyski*, pol., Lemberg, 1860, pp. 51 și urm., 59-61. Relativ la această expediție se mai află netipărite încă, măcar în colecțiile noastre, următoarele documente, cuprinse în ms. 350 al Bibl. Museului Czartoryski din Cracovia: Un ziar polon al campaniei (pp. 427-30) și un răspuns regal din același an (pp. 445-9). V. și Cronica polonă, 1587-1626, în ms. G. 207 al Bibl. regale din Dresda, fol. 7 V^o; Dupont, în Publ. Fundației Krasinski, VIII, pp. 3 și urm., 212.

² Iorga, *Doc. Bistriței*, pp. 36-7, n° XLIX.

viață, și prin amenințări, amintindu-se soarta celui slab ce se află la mijloc în ciocnirea a doi puternici¹. După care corespondență, el se grăbi să scrie stăpînilor săi că Poloni i-au dat lui sarcina să negocieze pacea, ceia ce ar dovedi că ei se tem de o campanie, cum scria și Bethlen².

De aici urmă expediția cea mare, din 1621, a Sultanului Osman contra Poloniei, expediție care se făcu întregă pe pămîntul moldovenesc, îl săcătui timp de două luni și n'aduse nici un folos Împărăției turcești³.

Dintre tributarii din aceste părți, Bethlen, ocupat aiurea, cu lupta împotriva Imperialilor, nu veni în lagăr, unde trimise numai soli și darul unor prinși nemți⁴. Radu-Vodă Muntea-nul dădu țeranii de ai săi pentru șeicile aruncate pe Dunăre spre paza Cazacilor și sosi însuși la oastea Sultanului, în fruntea a 1.800 de călări și a unei gloate mari de luptători pe jos⁵. Aici, el își aduse aminte de rolul ce-l jucase și altă dată și, întrînd în legături cu Poloni, cari-l prețuia și aveau

¹ Zurkowski, *Viața lui Toma Zamoyski*,* Lemberg, 1860, pp. 65-9.

² *Relation und kurtze Erzählung Herrn Georgen V Voroczky, welcher den 16. Julij von Constantinopel, da er etliche Wochen gewesen, in Polen widerumb angelangt, sampt gewissen Bericht was in der Konigl. Mayst. in Polen Feldlaeger wider den Turcken sich biss zu Endt Septembris verlossen*, etc.; nachgedruckt zu Augspurg, bey Sara Mangin Wittib, a. MDCXXI: un exemplar în Bibl. Regală din München, Turc. 86, 28; fol. 5 V^o: «Vrsach und Anfang dess Tuerckischen Kaysers Reise zu diesen polnischen Krieg. . . Etliche auss den Basen, so bey jhnen [Sultanul] waren, haben soliches [războiul] gebilliget, vnd sich verlassen auff die Botschafft vnd Brieffe so vom Weywoda in der Wal-lachey geschrieben worden, in denen er vermeldet, der Koenig in Polen begehre an jhn den Weywoda er solle bey der Ottomanischen Porten seinetwegen tractiren, legten solches auss, als wann diese Tractation den Frieden betrefte, vnnd dass der Polaeck den Tuercken Macht foerchte, sonderlich weil der Gabor nicht ungleich berichtete.»

³ Izvoare și povestire în *Socotelile Brașovului*.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 190.

⁵ Cf. Naima, în Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 58 și Worocki, *o. c.*: «Das moldawische Volck, so er mit dem Radulio Weywoda in der Moldaw gesehen, schaeztet er auff 1.800, unnd seind lautter Reutter. Diese verwahren an etlichen Orthen das Ufer der Tonau, an welchen der tuerckische Kayser soll vbersetzen; wisse aber nicht wie solche Oerther heissen».

respect de dînsul, aduse încheierea unui tratat, prin dibacea acțiune a unuia din Grecii săi, Vevelli din RettinŃo, fost negustor și, în fundul sufletului său, rîvnitor la Domnie. Se poate zice că tratatul de la Hotin, din 9 Octombree, se datorește acestor doi oameni ¹.

Bietul Alexandru Iliăș avuse să sufere o năvălire cazăcească în Mart; alta se făcu tot în paguba lui în Maiu ². Totuși, el fu învinuit de Turci, cari căutaŃu o victimă a neizbîndei lor, că n'a luat măsurile trebuitoare pentru a-și primi stăpînitorul, că stă prin urmare în înțelegere cu Polonii și, Ștefan Tomșa fiind, întîmplător, pe aproape, Domnia Moldovei se dădu acestuia. Încă la 13 Septembrie, un boier de la dînsul venia cu această știre la Brașov pentru a trece la Curtea lui Bethlen ³.

Principelui ardelean această numire, ce era un nou act de dușmănie față de Poloni, cu cari adevărat că nu se încheiasă încă pacea, — nu putea să-i fie foarte plăcută, dacă ne gîndim la calificativele, pîrile și intrigile lui Gabriel în paguba lui Ștefan, în 1615-6. Totuși cînd frica unei năvăliri tătărești se ivi în Ardeal, la sfîrșitul anului ⁴, Bethlen trimise un om al său dincolo de munți, și mai ales în Moldova, pentru a cere și știri de peste Nistru, de la un Voevod care a fost în

¹ Cf. notele la *Socotelile Brașovului* și unele izvoare inedite. Astfel, scrisoarea regelui polon către Papă, 29 Dec.: «Pacem . . . non modo nostris retro obtulit, sed etiam gravibus atque fraudulentis persuasionibus per principem Moldaviae efflagitavit . . . In Valachia a commissariis meis cum hoste», etc.; către regele Franciei, 30 Dec.: «Per Palatinum Moldaviae atque Valachiae illam depoposcit». În *Sigismundi III, regis Poloniae, epistolae et instructiones*; Leipzig, Stadtbibliothek, Rep. II, 85, fol. 33, 37. Său raport olandes din 9 Nov.: «Door middelinge ende intercession van den prins van Valacchia, Radulo Vaivoda». Pentru luptă și scrisoarea din 9 Octombree, a lui Ant. Calori, în *Carte Farnesiane* din Arch. din Neapole, pach. 130.

² Cf. *Soc. Braș.* și Worocki: «Seind sie in die Walachey gefallen und haben nit wenig Menschen nidergesaebelt».

³ *Soc. Brașovului*.

⁴ Cf. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, p. XLIX și *Soc. Brașovului*.

cea d'întăiū Domnie un «așa de bun prieten și vecin al Ardealului!»¹.

Tatarii nu veniră, dar relații bune între Bethlen și Tomșa se întemeiară, data aceasta. Ceia ce-î apropia, făcînd să se uite trecutul, era dușmănia față de Poloni.

Ștefan-Vodă fusese scos din Domnie, în rîndul întăiū, de acești răi dușmani, și-și aducea foarte bine aminte de această izgonire, care-l aruncase în sărăcia mazililor pentru cincî ani de zile. Dorința lui firească de a se păstra pacea era neconținut în luptă cu ispita de a răsplăti prin rău răul ce i se făcuse. Pirile de la dînsul sosiaū neconținut la Poartă, îngreuiind recunoașterea înțelegerii făcute prin stăruințele lui Radu Mihnea. În Februar, venia știre din Moldova că o oaste regală se află la hotar, că la Nipru s'au strîns 20.000 de Cazaci, ce gătesc pentru pradă trei sute de luntre².

În vară, se opria la Iași, pentru uneltiri contra Domniei, Vevelli, care lucra și acum pentru pace și se întorsese de la Poartă pentru ca să aducă în sfîrșit pe solul polon cel mare, ducele Zbarawski³. Se poruncia Voevodului să dea drumul negociatorului și el se supunea; din același motiv el făcea toată cinstea strălucitorului ambasador, venit în fruntea unei adevărate oștiri de Curteni în haine scumpe, și el găsia chiar cuvinte prietenoase pentru a le spune trufașului călător. Dar, îndată ce se dezlipi de lîngă dînsul, răzbunătorul bătrîn începu iarăși cu trimiterea știrilor sale: acum nu era vorba de alt ceva decît de înfrîngerea regelui, bătut de chiar trupele sale⁴. Și, în schimb, de la începutul până la sfîrșitul anului, și mai ales după sosirea ducelui la Constan-

¹ *Torok-Magyark. Állam-Okm.*, I, p. 336 și urm.: 1 Dec. 1621.

² Din partea lui, cadiul din Cetatea-Albă raportase în Ianuar despre o ciocnire a Cazacilor cu Tatarii. Aceiași corespondență olandesă.

³ *Narratio legationis Zbaravianae et rerum apud Otthomannos anno 1622 gestarum*, conscripta a Samuele Kvszewicz, Dantisci, apud Georgium Forsterum, anno 1645. Cf. corespondența olandesă. Vevelli fusese la Constantinopol, revenise și pleca iarăși în Mart; scrisoare regală către Dilaver-Pașa; 10 Mart în corespondența citată.

⁴ Kuszewicz și corespondența citată.

tinopol, Polonii stăruiră pentru înlocuirea Voevodului, care oploșia pe Tatarii prădători, care-și trimitea țeranii peste graniță după jaf, care strica în toate chipurile pacea: Petrașcu Movilă, viitorul îndreptător al Bisericii Răsăritului, era candidatul regal pentru Scaunul Moldovei ¹.

Din partea lui, Bethlen uria pe Poloni, ca uniți ce erau aliații Germanilor, apoi, după încheierea, în 1622, a păcii de la Nikolsburg cu aceștia, ura lui se opri asupra regelui, pe care credea să-l poată înlocui, visînd astfel ceia ce visase, înaintea de dînsul, Gabriel Báthory ². Și în alianța aceasta, în această «cabală», scrie ambasadorul frances, era și un al treilea, foarte puternic, Cantemir-Mîrza, șeful Tatarilor de scurtă vreme așezați în Bugeac, prădătorul neobosit, pe care Osman îl răsplătise în 1621 numindu-l Pașă pe viață al Silistrei și dîndu-î astfel cam situația pe care o avuse în părțile acestea un alt dușman al Polonilor, Pașa Schender ³.

Corespondența lui Bethlen cu prietenul său moldovean ni e păstrată, dar acesta, om foarte prevăzător, se ferește a vorbi de politică, mărgenindu-se cel mult a transmite știri fără culoare și a pune întrebări de curiozitate despre afacerile europene. Încolo, e vorba de datoria lui Gașpar-Vodă față de Ardeal și de ceia ce-l face a-î zăbovi plata: altă datorie, cerută de Turci, aceasta, a lui Alexandru Iliăș ⁴, «birul împăratului», împlinit, din lipsă de bani, în «vite și miere», prada Tatarilor, în 1623, pustiirea țerii prin dese schimbări de Domni, prin război, care n'a lăsat nici un locuitor «de

¹ Hurmuzaki-Bogdan, II. Cf și scrisorile regelui către Vizir și Sultan, în Colecția pomenită; prin August: «[Tartari] in Valachiam, quamquam non impune, recesserunt... Et pro sua excelsa prudentia facile secum expendet quam perniciosum sit eiusmodi homines in confinibus collocare»; fol. 72 V^o, 105, 105 V^o.

² Zinkeisen, IV, p 755; August, — după corespondența lui Roe, ambasadorul engles — *Negotiations of sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the y. 1621 to 1628 inclusive*, Londra 1740 —, ce nu mi-a fost la dispoziție.

³ V Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 222 și urm.

⁴ Ce făcea pe atunci intrigi la Poartă, cu ambasadorul olandes.

la Prut până la Nistru, de la Dunăre până la Hotin», boala..¹.

Voevodul muntean Radu primi foarte bine pe Zbarawski, care vorbește de dînsul în cuvinte pline de laudă. El putea să fie socotit ca un prieten al Polonilor, înaintea solului cărora se grăbi a ieși cu un frumos alaiu, de și era chinuit de podagră². Dar el era prea dibaciū ca să ridice asupra-și pe vecinul de peste munți, și de aceia îl vedem adresîndu-se adese orî acestuia și făcîndu-î la întîmplare servicii. El scrie lui Bethlen, în Octombre 1622, știri aduse de la Poartă de un «frate măi mic», dintre frații turci, între altele înlocuirea Vizirului Merè-Hussein cu Giurgi-Mehmed, care ar fi lăudat pe Bethlen în 1621, la Hotin. Ceva măi tîrziu pleacă de la Gherghița, unde stătea Vodă, către Curtea ardeleană un intim, Clucerul Para, cu unele lucruri tînuite, ce nu se pun în scris. În Februar 1623 anunțarea unei apropiate solii a lui Cantemir la Bethlen. În aceeași lună, vestea neplăcută a întoarcerii în Vizirat a lui Hussein³.

Statornic numai în urmărirea înaltelor sale planuri, schimbător în întrebunțarea mijloacelor, principele ardelean crezu că poate culege ceva reîncepînd în 1623 lupta cu Casa de Austria. Vorbia Turcilor de o ligă creștină, a cărei înaintare ar putea-o împiedeca el, Bethlen, și căpătă ajutoare pentru o campanie ce se mîntui cu o întîlnire fără luptă și cu un armistițiu pe opt luni. Între aceia cărora li se porunci să-l ajute, fu și Radu al Terii-Românești.

I se cereau, ca și Domnului Moldovei, cinci sute de pedestri, și

¹ Scrisorile: Iași, 4 Sept. 1622, 16 Mart și 22 Iulie 1623, s'aū tipărit în-tăiū în *Torténelmi Tár*, 1886, pp. 234-7, 407-8, 417-8, apoi în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelmi levelezése*, Budapesta, 1886, pp. 239 și urm. 251-2, 261. Cf. una cu știri despre Poloni și Cantemir (Iași, 16 Dec. 1623), în *Századok*, 1874, p. 60.

² «Articulari morbo fessus»; Kuszewicz, *l. c.*

³ *Ibid.*, pp. 233-4 — Tîrșor, 26 Sept. —; 234 — tot așa —; 236-7, — Gherghița, 11 Oct. —; 237-8; — *ibid.*, 22 Oct. —; 243-4 — Tîrgoviște, 7 Februar 1623 —; 244-5, — *ibid.*, 23 Febr.

cinci sute de călări¹: el oferi, la 2 April, cîte o mie din fiecare. Cu acest prilej, fiind întreat probabil, el arată și care fusese legăturile lui cu Gabriel Báthory, trimițînd chiar și o copie a tratatului. «De i se va întîmpla lui, din partea vre-unei puterî creștine vre-un rău, să-l ajut din toate puterile mele, și vice-versa; dar cu voia Porții, de care atîrnăm amîndoi. Și, de se va face ceva la Poartă împotriva mea, el îmi va da de știre, și vice-versa». Ce s'a întîmplat a fost fără voia sa, care a dat povețe și a trimis ca sfătuitor pe Nicolae Catargiu. Acum, cu toate că i se pare că pacea nu trebuie călcată de nimeni — și aici un sfat ascuns —, va trimite trupele, plătite, și va pune un boier în fruntea lor. Oferte care se fac și la 13 ale lunii, cu oarecare nesiguranță asupra folosului lor, odată ce pacea durează încă². Știm de aiurea că, supt Spătarul Mihiu, urmașul în dregătorie al Lupului, ele se luptară în Ungaria, de unde reveniau în August³. Bucurîndu-se de o mare trecere la Turci, Bethlen crezu însă că ar fi mai bine să-și aibă dincolo de munți, nu un prieten priceput la povețe, ci un om al său, cu totul sigur, înainte de a se arunca iarăși în primejdia războaielor. De aceia, cînd expediè, în Iunie, pe Mihaî Tholdalagy la Poartă, el îi dădu și misiunea de a destăinui Turcilor planul lui Radu de a nu mai veni la dînșii dacă ar fi mazilit, ci a se duce la Veneția, unde i-s baniî, plan ce ar fi fost comunicat prin Para. În locul lui, care cere de la Poloni un castel de adăpost, cum a cerut și de la el, ar fi bine a se numi Gavrilaş, fără a-l chema la Poartă și a i se cere bani, neavînd alții decît pe ai nevestei sale, văduva lui Imreffy⁴. În folosul lui Movilă, ar trebui să se vorbească și lui Catargiu, probabil Nicolae, care arată să fi fost agentul muntean la Constantinopol⁵.

¹ Còpiî de scrisori ale ambasadorului olandes, în *Coll. Camerariana*, diu Bibl. din München, ms. 53.

² Szilágyi, pp. 254-7.

³ *Socotelile Brașovului*. Pentru isprava «înnaltului» Mihiu, v. *Memoriile lui Kemény*, trad. Popea, pp. 17-8.

⁴ Până la călătorie, se spune, în 1622, l-a ținut Bethlen, căci altfel «ar fi murit de foame».

⁵ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, I; la data de 15 Iunie 1623. Și în

Dar Vizir era Merè-Hussein, și acesta ținea cu Polonii și cu ocrotiții lor. Cu toate silințele dușmanilor, Zbarawski plecă înapoi cu făgăduieli îmbielșugate, între care și aceia, mult așteptată, că se vor scoate Cantemir din Silistra și Tomșa din Moldova¹. Acesta din urmă va fi văzut cu mulțămire că Polonul iea, ca să nu mai aibă neplăceri cu dînsul, drumul Brașovului², însă ar fi greșit crezînd că el a învins în lupta de intrigă. În Iulie se înfățișa un nou sol polon cu tînguirile obișnuite. După propunerea lui, și ajutînd și ceva bani, o schimbare se făcu, care nu putu să placă lui Bethlen. Radu nu fu mazilit, ci trecu în Moldova, pentru a păzi bine noua pace încheiată, iar Țara-Românească rămase tot a lui, de vreme ce steagul se dădu fiului său Alexandru, un copil de doisprezece ani³. La 4 Septembrie, Turcii ce-l așezară în Scaun erau încă la Tîrgoviște⁴.

Dintre cei doi adversari ai Polonilor, unul se dusesese. Cel mai periculos însă rămase. Cantemir refușă, în 1623, să plece din Silistra, unde fu întărit. Și, dîndu-și samă de puterea ce avea, de greutatea de a-l scoate și nimicii, el se purtă cum crezu mai bine, jefuind nu numai Polonia, ci și Moldova și Țara-Românească, pentru a-și răzbuna prietenul mazil.

Aceasta se făcu în Septembrie 1624⁵, după ce alte prădă-

Iulie venia un sol muntean cu 4 000 de galbeni și daruri pentru familia princiară Szilágyi, *o. ult. cit.*, p. 399.

¹ Predecesorul său răspundea, la asemenea plîngerî, că Domnul și Pașa nu fac decît ce au poruncă: «dat sy syn getrouwe ende verdiende personen».

² Corespondența olandesă și *Socotelile Brașovului*.

³ V. Documentele la Prefață, și la această dată.

⁴ *Socotelile Brașovului*.

⁵ Cf. și «Diarium der tatarischen Niederlage; den 17 Juli anno 1624 [pe Vº]. Nachdeme der Feldtherr am Pñgst-Sontage under der Vesper von seinen Kundschaftern gewissen Nachricht erlanget, dass die Tataren von Budziak sich uffgemachtt undt uff Orchinow durch Wolachiam naher der Crohn Pohle» gewendet hetten [ica măsurî]. Drauff wardt Zeitung gebracht, dass die Tataren in Wolachia vor Orchiow, weil sie wegen Verenderung dess Chans stuzig worden wahren, sich niedergelassen hetten, wie woll nachmahls balden offenbar wardt, dass sie nicht desshalben still gehalten hetten, sondern sie haben dess krimischen Kriegssheers, so nachgefolget, daselbst abgewartett.

ciună se făcuse aiurea. Radu alergă să se închidă în Suceava. Tatarii, călăuziți în cercetarea lor după bogăție de fratele și fiul lui Cantemir¹, pustiiară țara, apoi se aruncară asupra principatului vecin. Aici Alexandru Coconul la doisprezece ani nu știa să răspingă sau să înlătore o năvălire turbată ca aceasta, și Doamna Arghira, mama lui, ce stătea pe lângă dînsul, ca un fel de regentă, n'avea nici ea mai multă putere și pricepere în asemenea lucruri. Boierii nu țineau de loc la persoana și dinastia lui Radu-Vodă, în care vedeau niște Greci, cîrmuind prin Greci. Ei fugiră de-o parte, familia domnească de alta, și țara rămase în mîna jăfuitorilor.

Atunci Bethlen era în pace cu Imperialii, după ce încheiase cu dînsii în April, o nouă pace. La dînsul se adresă în marea lui nenorocire Radu, care dăduse și al doilea rind, până la începutul anului, contingentul cerut de Bethlen pentru războiul lui². Un Ceauș aduse și el îndemnurii de a scăpa de peire pe Domn și principatele încredințate supravegheării lui.

Dar principele ardelean nu veni însuși, nici nu trimise ajutoare însemnate. Cîțiva Secui și Nemți trecură numai pe la Rodna și printr'unul din pasurile muntene supt conducerea căpitanului celor Trei Scaune. Doamna și copiii ei trebuiau aduși la Rucăr și așezați într'o tabără cu șanțuri, unde să nu poată fi atacați. Boierilor trădători să li se facă o aspră dojană pentru egoismul lor. În Tîrgoviște să se așeze un bun Ispravnic de Scaun. Vistierul Nicola, altul decît Catargiu³, căruia i se dăduse de Radu grija țerii, să fie ispitit în armata ungu-rească și dus peste munți, iar de aici în Moldova, pentru a-și

[La 5 Iunie, vestea că Tatarii sînt la «Stepanowa», cincî mile de lagărul polon. La 9 Iunie, că au trecut Nistrul.] • Königsberg, *Gesandtschaftssachen*.

¹ Corespondența olandeză, 21 Decembre 1624: «laetste invasie in Moldaviam ende Valachiam door syu zoen ende broeder laten doen».

² *Soc. Brașovului*.

³ Acest Nicola încălcă supt Leon-Vodă un loc al mîn. Radului-Vodă lângă casa lui, și aduse de două ori măsuri Domnești în potriua sa (Bibl. Ac. Rom., doc. 16/XI). Căzu luptînd în oastea lui Radu Alexandrovici contra lui Matei Basarab (*Magazin*, IV, pp. 316-7). Cf. Memoriile lui Kemény.

da samă. Lui Radu, pe de altă parte, să i se dea asigurarea că Suceava nu poate fi luată «nici de 100.000 de Tatarî numai cu arcurile» și să i se recomande ca în cetate să nu fie primit orî și cine, chiar dintre Romîni. Apoi, după trecerea primejdiei, el să se gîndească la înlăturarea Grecilor și la îngrijirea prietenilor, cu bani buni, și nu cu «caî răi și leneși»¹.

Tatarii nu prădară numai principatele, ci și malul turcesc al Dunării și, într'o potrivire ciudată, pe aceeași vreme, Cazacii prădase la Brăila și Ismail². Turcii se hotărîră decî a împlini și rămășița de făgăduieli făcute Polonilor, sfărîmînd tirania lui Cantemir-Mîrza, cu urmările ei de nenorocire și jaf.

Se crezu că Tatarii pot fi întrebuițați pentru a scoate pe Tatarî și se trimise în Bugeac Șahin-Ghiraî, fratele Hanului. Acesta se purtă cu credință, și pașalicul Silistrei fu încredințat unui Turc, Diac-Mehemed. Pe de altă parte, Polonii se hotărîră să astîmpere și ei pe Cazaci, cari apărură în Maiu, ca pirați, în apele Trapezuntului. Hatmanul merse, în adevăr, în adăpostul lor, și încercă să li strice cuibul.

Însă urmările nu răspunseră planurilor de liniște la graniță ce se formase. Încă din 1624 Șahin ceruse Moldova pentru un pretendent ce se afla la dînsul și, în 1626 încă, la moartea lui Radu-Vodă, el căuta să-l împuie, apărînd lîngă Iași la întorsul dintr'o expediție și puind la plată amîndouă principatele. Iar Cazacii se răsulară, dădură lupte pentru ortodoxie, uciseră Hatmanul voit de rege și se arătară aplecați a sta de vorbă cu Tatarii, cărora așa ceva nu li era nici lor neplăcut³. Cu Cantemir se făcuse o împăcare deplină, și peste puțin el era să apară iarăși în Bugeac.

Despre partea aceasta era rău pentru Radu; despre partea Ardealului nu mergea cu mult mai bine. Bethlen a rîspins

¹ Cf. corespondența olandesă, în Doc. la Prefață; *Socoteliile Brașovului* și lămuririle la ele, iar mai ales instrucțiile date la 29 Sept. de Bethlen, în Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlen politikai levele*, pp. 407-9.

² Aceleași izvoare.

³ Mai ales corepondența olandesă. Cf. și Hurmuzaki, IV² și *Fragm.*, III.

cu indignare, ca o născocire ridiculă, intenția ce i se atribuia, în Februar 1625, de a face din Ardealul său și cele două țeri vecine o nouă «Crăie», la apusul celei leșești¹. Însă anumite știri, cu totul sigure, arată că în această bănuială era adevăr. La 25 Septembrie, principele ardelean pîrește pe Radu că se înțelege cu Hatmanul polon, care, la rîndu-i, stă de vorbă cu Șahin-Ghiraî². La 30 următor, el asigură pe Vizir că nu va ataca Moldova, cu tot dreptul ce are de «a fi supărat pe Romînul acela», dar nădăjduiește să vadă îndeplinite făgăduielile ce i s'au dat. Și, în aceiași zi, el scria astfel Caimacamului: «Am văzut că, după toată slujba noastră, va avea Poarta atîta în vedere, de va schimba pe hoțul acela; numai Dumnezeu cel puternic știe și îngerii lui văd ce face acel Romîn împotriva Împărăției, dar se vede că și-retenia răpede dovedește dreptatea înceată. Am avut de gînd ca, dacă Măria Ta nu-l schimbî, să mergem noi asupra lui și să-l pedepsim, să nu așteptăm să vină dușmanul plătit de dînsul. Oamenii Împăratului sînt peste Mare și, de s'ar întîmpla a veni acum asupra noastră, n'am avea de unde dobîndi ajutor, și am cădea în primejdie. Să crezi Măria Ta că, dacă Dumnezeu n'ar fi rușinat pe Cazaci, Radu se înțelegea bine și cu Tatarii și cu Cazaci, și i-ar fi trimis asupra noastră. Cum să suferim pe așa un vecin, față de care noi am fost atît de bunî — și acum un an l-am apărat de Tatarî — și el cu așa răutate vrea să ne răsplătească? Ca să ne crezi Măria Ta, iată ne schimbăm, cum dorești, tot gîndul, și, un timp, vom îndura hoțiile lui față de noi și așteptăm făgăduiala Măriei Tale că el va fi schimbat . . . N'am fi pustii în să țara, n'am fi luat-o pentru noi, Voevod nu i-am fi ales un altul, ci numai pe trădător l'am fi căutat, și apoi ne-am fi întors înapoi³».

«Radu cel Mare» al Curtenilor și pisarilor n'a avut cine știe ce însușiri deosebite, de cîrmuitor, dar, prin știința sa

¹ Zinkeisen, IV, pp 402-3.

² *Torok-Magyarok. Állam-Okmánytár*, I, p. 434

³ *Ibid*, p. 437.

de carte, prin relațiile sale personale la Poartă, prin bogăția lui învingătoare, el apare ca cel mai însemnat dintre Domniile țerilor noastre de la 1611 încoace. Și chiar după moartea lui, întâmplată în Ianuar 1626, prin banii lui se câștigă, câțiva ani, sau se păstrează Domniile, mulțămită prietenilor lui sînt lăsați a cîrmui Voevozii. În Țara-Românească se menținu astfel tînărul «Cocon» Alexandru până în Novembre 1627, cînd îl scoaseră alți patroni greci, ai celuiilalt Alexandru, Iliăș, iar Moldova aparținu, timp de peste doi ani de zile, unui boier din care, pentru însușirile lui personale și pentru înrudirea ce-l lega cu Movileștii, Radu făcuse ginerele și, în parte, moștenitorul averii sale.

După moartea tatălui său și, în curînd și a mamei sale, Doamna Arghira, Alexandru Coconul nu însemna nimic, strîngînd numai dările pentru socrul său, Scherlet gealepul din Constantinopol, căruia nu i se îngădui mult timp să-l supravegheze din țară chiar¹. Cînd Domnia lui se arată cu totul imposibilă, acest protector se înduplecă la o schimbare, ba o aduse el chiar, împrumutînd lui Alexandru Iliăș banii de nevoie pentru a face ca alegerea împărătească să cadă asupra lui². Schimbarea Caimacamului contribuise și ea la această prefacere.

Întoarcerea fugarului din 1618 nu putea să placă lui Bethlen: toată purtarea lui ca mazil fusese protivnică politicii ardelene. Capuchehaiaua principelui se luptă pentru a împiedeca înlăturarea copilandrului Domn și, cînd el fu învins în această afacere, ambasadorul olandes se temea ca fiul lui Iliăș să nu fie răpede gonit, pentru a doua oară, de «haramii» de-ai «Craiului»³. Bethlen nu primise numai de la cel d'întăiu Alexandru contingentul de o mie de ostași în războiul cel nou cu Împăratul, ci «se împrumutase» de la dînsul cu o sumă de 6.000 de galbeni⁴. Dar nimic din cele ce se așteptău nu se întimplă. Caimacamul Regeb nu era, cum fusese Giurgi-

¹ V. raportul olandes din 13 Novembre 1627, în Documentele la Prefață.

² Hurmuzaki, IV², pp. 418-9, n° 476.

³ Raportul olandes citat.

⁴ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, pp 21, 52.

Mehmed, prietenul lui Bethlen și, acesta izbutind foarte puțin în campania din 1626 și fiind silit a încheia o nouă pace cu Germanii, nu putea ridica față de Turci pretenții prea mari. Zvonul, în care credea și oamenii în stare a ști bine lucrurile, că Bethlen umblă după întemeierea în folosul lui a unui «regat al Daciei», în care s'ar cuprinde toate trei țările, zvon care nu era nou¹, nu putea să aibă nici acum vre-o urmare.

El trebui să sufere muștrări de la Turci că prea se amestecă în lucrurile de dincoace de munți, că prea aduce des schimbarea Domnilor ce nu-l mulțămesc, că prea stoarce bani supt o formă asemenea cu a unui «bir» obișnuit. Fără să-și uite îndreptățirile ce putea aduce: ajutoarele nenumărate și costisitoare ce dăduse deosebiților Voevozi, el se făcu a fi mulțămît cu aducerea la Constantinopol a Coconului, căruia nu-i recunoștea nici el acum, pentru prea marea lui tinereță, puțința și dreptul de a cîrmui o țară². Cu Alexandru Iliș se statorniciră chiar relații bunișoare, care durară până la maziția acestui Domn, la care Bethlen nu pare să fi luat parte³.

Miron Barnovschi, noul Voevod moldovean, îi plăcu și mai puțin, de la început. În locul lui ar fi voit poate să puie pe unul din cei doi Movilești: Gavrilaš și Ioan, pe cari-i adăpostia lingă dînsul⁴. Izbutind să înlătore pe toți concurenții săi, acest boier de țară începu apoi o politică asemănătoare

¹ Cf. Zinkeisen, IV, p. 403 și Pray, *G Bethlen principatus Transylvanicae* II, p. 164, scrisoare, din 28 Decembre 1627, a cardinalului Pazmány către Împărat: «Volui autem M. V. illud quoque demisse significare secretissime mihi significari Bethlenium urgere in Porta ut Moldaviam et Valachiam sibi concedant, ita rex Daciae declaretur. Et quoque ego existimem non ita delirare Turcam ut contra artem gubernandi hominem audacem, inquietum, mutabilem, vafrum usque adeo vellet crescere; bonum tamen erit attendere in Porta, ne quod praecudicium Coronae Hungariae generetur». Locul reproduș se află și în Pray, *Historia regum Hungariae stirpis austriacae*, 1799, p. 233, nota c.

² *Torok-Mag. Állam-Okm.*, II, p. 8.

³ *Ibid.*, pp 52-3, 59, 79, 128.

⁴ *Socotelile Brașovului.*

cu a unui predecesor pe care Bethlen se luptase să-l răpuie: a lui Gratiani. Ca și acesta, el își puse în minte să facă liniște la hotarul răsăritean.

Aici nu mai era primejdia unei ciocniri între Turci și Poloni, ci una, tot așa de temută pentru Moldoveni, a unor neconținute jafuri ale Tatarilor și Cazacilor, ce nu mai asculta de nimeni aproape și făceau pustiul în jurul lor. În 1626, Tatarii prădase rău în Polonia, fusese rău bătută și dădura vina pe Moldova, asupra căreia se abătura¹. Apoi Cazacii se pornesc pe Mare, mergând până lângă Fanar, se întorc în ostroave, vin din nou, bat pe Pașa de la Isaccea, care păzia cursul Dunării, sînt bătută și ei, etc. În 1627, Sultanul se plînge regelui, Capudanul vine la Chilia cu flota, șeici turcești merg pe Dunăre; Miron, împreună cu oștile împărătești, ajută la reparația Oceacovului și, bine privit la Poloni ca și la Tatară, mijlocește o pace². Așa se încheie întâia parte din Domnia lui Barnovschi.

În tot acest timp, Bethlen îl dușmănește, și el răspunde în același chip. Silit să dea și el trupe în lupta Ardealului cu Germanii³, el face și daruri: ca de obicei, ca și lui Bethlen, care-i răspunde, în Maiu 1627, cu insulte, în privința caracterului Moldovenilor, lipsei lui de recunoștință, banilor falși în cari plătește vechea datorie a țerii, «calului șchiop» pe care-l trimite înapoi, «ca să și-l aibă la nevoie»⁴. Barnovschi ia în 1626 pe fata castelanului de Cameniță⁵; el prinde în 1627 scrisori de-ale lui Bethlen, prin care voia să ațîțe contra Turcilor pe regele polon și pe Han, și le trimite la Constantinopol⁶. În Mart 1628, Caimacamul apără pe Domn, care

¹ Mai mult corespondența olandesă la Constantinopol. Imbrohorul cel Mic porni din Constantinopol cu steagul pentru Miron-Vodă în ultima zi al lui Februar. Cf. și Grabowski, *Ojczyście wspomniki*, I, pp. 61-2.

² Corespondența citată; cf. *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 224-5 și notele la *Socotelile Brașovului*.

³ Socotelile Bistriței, în această Colecție, I-II, p. 39.

⁴ *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 8.

⁵ Cf. Socotelile citate ale Bistriței și *Soc. Brașovului*, p. 66.

⁶ Hurmuzaki, IV², pp. 419-20, n° 477.

se luptase bine în timpuri, la Hotin ¹, — de învinuirile lui Bethlen, ce-l pîrise că e «Polon și Cazac» ².

În anul încheierii păcii de la Oceaov încă, puternicul Cantemir de altă dată, care-și păstrase tot neastîmpărul și toată vitejia, se ceartă cu Șahin, fratele Hanului, pe care-l ajutase abia în depărtate războaie, și merge, în Septembrie, la Poartă, cerînd a se scoate Hanul însuși, puindu-se în loc un mazil, Gianibec. El refuză Silistra, ce i se oferia iarăși, și, plin de turbare împotriva dușmanilor săi, cari-i arseseră în foc, se zice, familia, vine la Dunăre, unde bate în sfîrșit, în April, pe Șahin și-l urmărește până departe în stepa tatară. I se dă atunci de Sultan, ca mulțămită, stăpînirea unui întins pašalic, în care se cuprindeau Silistra, Iamboli, Cetatea-Albă. Gianibec e adus la Constantinopol, proclamat Han, trimis cu cincizeci de galere și instalat.

Șahin, cavalerescul mîrzac, trece atunci la cavalerii jafului, la dușmanii veșnici ai Tatarilor săi, cari-l primesc cu bucurie, făcînd, spunea faima, din el un creștin: Ioan sau Constantin Craiul ³. Cu o mare mulțime de ostași ai norocului, vre-o 30.000 de oameni, el veni din nou în Crimeia, pentru ca să asedieze Caffa, dar găsi aici în fața lui destui dușmani pentru ca ai săi să nu mai voiască a-l asculta, crezîndu-se înșelați. Vechiul Han, Mohammed-Ghirai, fu ucis, iar Șahin fugi la Cerchesi ⁴.

Cînd Șahin și Cantemir se luptau între dînșii, vecinii trebuiau neapărat să facă o alegere între cei doi mari jăfuitori. Miron-Vodă, ni spune Cronicarul moldovean, care putea ști multe despre dînsul, «legase prieteșug» cu cel din urmă și-l ospătase oare-cînd la el la țară ⁵. Dar i se părea că mai mult temeiu se poate pune pe Șahin, «un om așa de viteaz și mai presus de ceilalți, a cărui păreche, după cît știu, nu

¹ Cf. și mărturia, în această privință, a lui Miron Costin.

² *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 21.

³ V. rectificarea ambasadorului olandes; 17 Mart 1629: «Denen nu seyt dat hem niet Iohannem Sultanum, maer regem Constantium doet naemen».

⁴ Corespondența olandesă citată și *Chilia și Cetatea-Albă*, l. c.

⁵ P. 289.

șe poate găsi», scrie el, «în lumea întreagă»¹. De aceea-l vedem, din capul locului, părtenindu-l, dînd de veste Polonilor despre gîndurile rele ale noului Han², primind emisarii ai lui Șahin, expediindu-î în Polonia, cerînd de aici ajutor înpotriva unei năvăliri întîmplătoare, recomandînd cu toată căldura pe acest nobil fugar, care-î e atît de cunoscut și din care ar putea trage atîta bine regatul³.

Turcii îi cerură să colaboreze și el la sfărîmarea hainilor din Crimeia, dar el nu veni în persoană, ci trimise numai un boier, pe care Capudanul îl puse pentru aceasta în lanțuri, dînd știre și la Poartă că «Bogdan-begul» e înțeles cu Șahin⁴. În sfîrșit, cînd, în 1629, se dădu lupta cea mare, se știa că între însoțitorii lui Șahin erau și mulți Moldoveni. Trupurile lor, găsite pe cîmpul de luptă, dădură o dovadă hotărîtoare despre trădarea Voevodului⁵.

Acesta era un motiv de mazălie. Se însărcină să-l înfățișeze în lumina cuvenită vechiul dușman, Bethlen, care-și sfîrși cariera cu această din urmă război, mult timp așteptată.

Totuși nici el nu fusese străin de lucrurile tătărăști. În Maiu 1629, un Polon vorbește despre solul pe care-l trimisese în Crimeia, la Șahin, de sigur, principele Ardealului⁶. Cu puțin timp înnainte, plîngerî aduse înnaintea lui Capudan-Pașa, la Oceacov, de Domniî noștri, contra lui Bethlen, cuprindeau, pe lîngă învinuirea banilor luați și «haramiilor» trimiși în schimb, și aceia că s'a expediat din Ardeal la Șahin și fratele său un emisariu, Sigismund Mikes⁷.

Totuși, cu puterea lui Bethlen, se putea vorbi cu îndrăzneală de trădarea altora, împărlășind-o însuși. În Iulie, un

¹ Przyłęcki, *Afacerî ucraimene*, Lemberg, 1842, in 8°, pp. 31-2.

² Iași, 30 Iulie 1628; *ibid.*, pp. 29-30.

³ *Ibid.*, pp. 30-2; cf. pp. 22, 22-3, 1-10 Cf. scrisorile, anterioare, ale lui Miron către nobilii poloni în ms. 211 al Bibl. Jagellonice din Cracovia: ele nu sînt cuprinse în Colecția Hurmuzaki.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* I¹, p. 229, n° 332.

⁵ V. Documente la Prefață și Hurmuzaki, *l. c.*, p. 230, n° 334.

⁶ Przyłęcki, *l. c.*, pp. 22-3 Pentru legături cu Rușii printr'un Cantacuzino, v. Szilágyi, *Bethlen Gábor fejedelem levelezest*, p. 416.

⁷ Hurmuzaki, IV¹; Maiu.

sol ardelean apărea la Poartă cu propunerii în fruntea căroa stătea aceia de a i se îngădui principelui să urmărească pentru sine Coroana polonă și de a i se da ca ajutor un Pașă la graniță, care să fie supt ordinele lui, precum și pe Han., cu toți Tatarii. În sfârșit, Domnul Moldovei ar fi trimis la Constantinopol, ca unul ce stătea în înțelegere cu Polonia și cu «facțiunea austriacă». Bethlen s'ar face a veni în Moldova pentru a sprijini lupta cu Cazacii — ce ieșise în Mare și, în curînd, prădară Cozlovul și pustiiră, în vederea capitalei, coastele europene și asiatice ale Imperiului —, și fără nici un risc ar pune mîna pe acest vechiu dușman. Prin scrisoarea sa de la «jumătatea lunii», Caimacamul scria «prietenuiului său credincios și iubit» că ultimele stăruinți nu mai erau de nevoie, de oare ce, pe temeiul unor scrisori anterioare, al căror adevăr se dovedise, Miron-Vodă fusese mazilit ¹.

Cîteva luni trecură și, pe cînd se aștepta un nou sol ardelean, ce și sosise acum în Țara-Românească, Alexandru Iliăș, pe care Bethlen îl suferise numai în vecinătatea sa, era mazilit în Octombrie. De și Barnovschî găsi un adăpost în Hotin și începu de aici lupte în potriua urmașului său, Alexandru Coconul, ele nu-i ajutară nimic. Dar, pe cînd noi Domni primise acum poruncile de a lucra împreună cu Hanul și generalisimul turc, Husein, contra Poloniei, Bethlen, pe pragul unor lupte nouă, se îmbolnăvia și, înaintea de a fi împlinit cincizeci de ani, agerul, îndrăznețul și puternicul principe își încheia zilele obosite, la 15, Novembre 1629, în capitala sa ardeleană, unde se întorsese să moară.

Iarăși, pentru noi, veniaiu timpurii nouă, măcar în ceia ce privește oamenii.

V.

Principatele române pe timpul lui Gheorghe I-ii Rákóczy (1630-48).

«Să știi», scrise Caimacamul lui Alexandru-Vodă, eternul Cocon, și, de sigur în aceleași cuvinte și vecinului muntean

¹ *Ibid.*

al acestuia, Leon-Vodă, «să știți că a murit Gabriel Bethlen, principele Ardealului și Craiul unguresc, și după moartea lui a venit dușmanul asupra țerii lui. Deci, dacă-ți vine acuma scrisoare de la cine cîrmuiește deocamdată în Ardeal și ți se cere ajutor, tu să nu zăbovești nici o zi, nici un ceas, ci, fără să mai înștiințezi Poarta — lăsînd în Moldova spre pază un locțiitor de încredere și dîndu-î oaste destulă în ajutor — gătește-te însuși, cu oaste pe jos și călare, du-te asupra vrăjmașului și, pe unde ți se va spune, grăbește-te să ajuți Ardealul, și fă tot ce se poate din partea-ți ca să bați pe dușman ¹.»

O poruncă foarte puțin folositoare, de sigur. Vremea cînd o năvălire biruitoare a Voevozilor noștri hotăria soarta Ardealului trecuse de mult. Abia cîteva miî de Curtenî, Roși, slujitori stăteau la îndămină Voevozilor ca să-și apere la nevoie Scaunul său să ajute, din voia Porții, un război străin. Alexandru-Vodă rămăsese un nedestoinic, și pentru nedestoinicie era să fie scos peste cîteva luni de stăpînire tulburată ². Leon-Vodă, căruia cei mai mulți nu-î credeau cînd se făcea fiul lui Ștefan Tomșa, era un «Grec» hrăpitor, care nu se gîndia decît la stringerea dărilor legiuite și a celor nelegiuite. Nu astfel de oameni erau să descurce împrejurările ardeleni și puteau să hotărească cine va domni în provincie: văduva puternicului ce murise, Caterina de Brandenburg, o Hohenzollern, pe care politica o aruncase pe acest tron de primejdie, Împăratul, ce se lăcomia la cît mai mult din moștenire, fratele lui Bethlen, Ștefan, la care, pentru numele lui, ținea mulți, David Zólyomi, o rudă prin alianță a familiei, sau acela căruia-î era sortit să domnească, Gheorghe Rákóczy.

Nici Turcii n'aveau răgaz să se amestece în această țară «împărătească». Șahin trăia încă, în surgun, Cazacii nu ascultau nici de Hatmanul regelui polon și Capudanul trebuia să iasă împotriva lor; Cantemir se găsea iarăși în Bugeac, terorizîndu-și vecinii, și Barnovschi, adăpostit la Poloni, nu

¹ *Torok-Magyarokor Allam-Okmánytár*, II, p. 152.

² V. Documentele la Prefață, și *Socotelile Brașovului*, p. 68.

se astîmpăra. Un Pașă de frunte, Murteza, fusese chemat de la Belgrad pentru a păzi la Oceacov această graniță, tot nesigură ca și până acum ¹.

Nici Alexandru decî, care se duse în curînd, nici Leon, care rămase, nu trecură munții, mulțămindu-se a da știri ². Și, pe de altă parte, între atîtea griji, Ardelenii nu mai aveau și pe aceia de a hotărî Domnii românești: abia dacă «principesa» manifesta o deosebită încredere și simpatie lui Ioan Movilă, fratele lui Gavrilaş, din care, după ce Rákóczy-l scoase din Făgăraș, unde pîndia, ea făcu ambasadorul ei la un prieten de departe, regele Suediei ³.

Abia însă iubirea ostașilor, concursul Haiducilor, bogăția și talentele sale făcură în toamna și iarna anului 1630 din Rákóczy un nou «Craiu» durabil, și înfrîurirea de dincolo se arată iarăși în afacerile noastre.

Înainte de votul hotărîtor al dietei din Decembre, niște pribegii munteni, olteni mai ales, cu Banul lor în frunte, cari fugise fiind-că nu puteau răspunde «Grecului» dările ce trebuiau să strîngă de la o țară risipită, — trecură munții prin pasul Vulcanului. La plecare, ei lăsase țerii îndemnul de a nu mai plăti nimic și făgăduiala că va fi în curînd un Domn nou, dintre ai pămîntului, și țara, care de atîtea ori se ridicase împotriva Grecilor, supt Radu Mihnea, înainte de Alexandru Iliăș și în Domnia lui d'întăiu, acum în urmă, de două ori, supt copilul Alexandru, rîndurile, încă dese, ale boierimii și mulțimea țeranilor storși de biruri auziră cu bucurie această bună vestire ⁴.

¹ După corespondența olandesă pe 1630

² Raportul din 28 Septembrie al lui Haga vorbește astfel de o năvălire apropiată a Palatinului ungar, comunicată de Domnul muntean.

³ Cf. Kemény, trad. citată, pp. 21-3 și Szilágyi, *Georg Rákóczy I. im dreissigjährigen Kriege*, Budapesta, 1883, p. 32; Sept. 1631: «Illustrissimus d. Iohannes Mohila». V. și *Socotelile Brașovului pe 1632* și lămuririle la ele.

⁴ Pe lângă izvoarele românești, Cronicile lui Stoica Ludescu și Constantin Căpitanul, în *Magazin*, I și IV, v. scrisoarea ce tipărim în acest volum, pp. 19-20. Unul dintre boierii numiți acolo, Spătarul Teodosie, a scris cu mîna lui actul inedit ce urmează :

Deocamdată ei nu puteau găsi la Rákóczy un sprijin puternic și răpede, și fugarii, boierii de oaste, ca Vornicul Aslan, Aga Matei din Brincoveni, Spatarul Gorgan, se mulțămira cu adăpostul, ce li se dădu, la întimplare, și în tabără. Astfel, ei devenira frații de arme ai noului principe în lupta împotriva Imperialilor la Tisa ¹.

Turcii aveau nevoie de banii provinciilor birnice, și acești bani îi plătește numai cel ce stă acasă și lucrează pământul său paște turmele. Pribegia supușilor putea să deie jos un Domn, ale cărui desvinovățiri se ascultau mai puțin decit glasul de plingere al celor siliți să-și părăsească țara. Fiū de Domn său ba, Român său Grec, Leon știa acest lucru, și de aceia el trimise după «boierii săi» solie după solie, chemându-și cu «cărți de jurământ» și stăruind pe lângă Rákóczy pentru ca el să-și dea înapoi ².

«Adecă eū Mihaiū Post. și Tudosie Spat, nepoții Lecăi Spătariul, scris. am acestū zapis al nostru să fie la mână jupănesie Grăjădan[i], mătușii (sic) nostră, cumu să se știe că amu avutu părră și gâlcevă pântru mușiele uncăchi nostru Leca Spăt., decī ne aū luatū buiari de ne-ū judecat și ne-ū tocmitu pre ce aū rămasu de la ucheachi nostră, ce ne-aū tocmitu să u ție mătușă nostră Grăjdana satulu Leurdenii cu morile și cu vile și ocina sār duiască (sic) și toți țiganiū căfi să vorū afla, iară noi să ținemu vile den delul Cătunului de la Pitește, cu mușia cu totu, anăme nepoții Lecăi, Spat. Mihaiū, că să ne fie de moșia că bună pace, și la morte mătușă nostră să fie valnică a le da ude va vrē, iară noi să nu avemu trebă și ne-mu făcutu zapis unălo la altu, și ceni nu să va ține de acestū tocmeleă să fie dator dumnene ug. 300, și lalcestū tocmele[i] aū fostu boiarī tocomelnič Ivașco Vor i Gligorie Cos., Ruste neguțătorul i Saru neguțătorul, și mărături: Parasciva Vod. (sic) și Iane Spăt. Și am scris eu Mihaiū Post. Pis ms̄a Ap. 17, let 7140. *Eū Tudosie Spăt.*». [pecete cu doi lei, se pare]. *Eū Mihaiū Post.* [Bibl. Ac. Rom., doc. 204/XXXIII]. La 28 April 1625, Alexandru Coconul face o întarire lui Tudosie Spătariul și soției, Mara (*ibid.*, doc. 189/LXXIV). Leca Spătariul trăia încă în Sept. 1630 (*ibid.*, doc. 1/XXXIX).

¹ V. Cronica munteană și Szilágyi, *Levelek és okiratok I. Rákóczy Gyorgy*, Budapesta, 1883. Cf. Sirbu, *Materii-Vodă Băsarabă auswartige Beziehungen*, Leipzig, 1899, — carte lucrată cu multă sîrguință și îngrijire, de care ne vom ținea de regulă în întrebuintarea izvoarelor ungurești.

² Dar aceasta nu-l împiedeca să li confisce averile. La 18 Novembre 1631 încă el dă o întarire lui Stroe Logofătul, pentru «satul Golești, și Criva și Epotești, i Urzica, i Gogoși, i Marmur, și țigani, pântru că acaste sate și Ți-

În Maiu 1631, nu știm cât de bucuroși, Vornicul Hrizea și episcopul de Rîmnic Teofil veniră în Ardeal pentru aceasta, dar se întoarseră și ei fără tovarășia dorită. Rákóczy era la dietă ¹, împăcat acum cu Împăratul creștin ², iar pribegii pe lângă graniță, adunînd cete de războinici pentru leafă în țara Hațegului și părțile Uniedoarei ³.

Leon căută atunci să-și asigure altfel situația. El căsătorii pe sora sa cu un boier moldovean, Boul, din care făcuse, după fuga lui Aslan, un Mare-Ban, cîrmuitorul părții din principat unde erau mai urîți Grecii și dările lor ⁴. Apoi, gîndind să-și facă astfel uitat trecutul, el adună Sfatul și, lepădîndu-se de orî-ce tovarășie cu Grecii cămătarî, prădalnicî, cari ridică bani din țară și-î aruncă peste hotare, în Curți țarigrădene sau în depărtate mănăstiri, el izgoni, cu jurămînt să nu-î mai cheme, pe acești «străini nepriiatenî țerăi», ce nu voiau să poarte greul vremilor alături cu pămîntenii, și luă un șir de măsuri de îndreptare. Boierii mari și mici, Roșii, maziliî, slujitorii, popii erau scutiți de dările neobișnuite și de mîncătorii, de răpirea moștenirilor, de județe silnice — adecă de strîngerea fără voie a birurilor care aruncase pe Aslan și Matei în pribegie —, de judecățile false și de pîrile rele, de osînda fără Divan, de *caterisirile* pentru mită ⁵.

ganî i sînt date zeastre de la socru-său, jupănul Fota Post., și de la socră-sa, jupăneasa Stana; decî Domnia Mea am vrut să le iaŭ Domnia Mea pre scama domnească, pântru Gorgan Spat. Decî, dec' am adevărat și am aflat Domnia Mea că n'au avut Gorgan Spat. nici o treabă cu aceale sate și Țiganî, ce au fost date zeastre boerenului Domnia Meale Stroe Logofăt, Domnia Mea iar le-am dat să fie pre mîna lui, alt nimea treabă și meteahnă să n'aib[ă] cu aceale sate și Țiganî» (Bibl. Ac. Rom., doc. 60/XLII).

¹ *Mon. comit. Transylv.*, VII, p. 255 și urm.

² În Februar însă el ceruse ajutor de la Murteza și Cantemir, și în Mart se dăduse Domnilor și Hanului poruncă să-l ajute. Corsondența olandesă la Constantinopol.

³ După *Memoriile* lui Kemény.

⁴ Cf. *Socotelile Sibiului* și *Magazin*, IV, p. 313: «Cumnatu-său Boul Banul».

⁵ Măsurile s'au răspîndit prin circulare. Cea care s'a adresat clerului din eparhia Buzăului a fost tipărită în *Magazin*, I, pp. 122-5. În *Arch. soc. șt. și lit. din Iași*, V, p. 72 și urm., răp. episcop Ghenadie de la Rîmnic a dat,

O măsură de lege înseamnă ceva prin persoana care o garantează și o aplică. Pe pribegi, hotărârile bune a'le Măriei Sale Leon, «Grecul» dușman al Grecilor, nu-î încălziră de loc. În loc să răspundă prin supunere — ca unii ce nu doriseră alt ceva decît «să scoată Grecii și dușmanii lor cariî au spart casele lor»¹, ei năvăliră în țară, tocmai cînd o nouă solie, cu vechile asigurări și făgăduieli, venia la dînșii. Roșii din Oltenia se alipiră la mica oaste de strînsură și î crescură, și altfel de cît prin număr, însemnătatea. Într'o întăie ciocnire, ei biruiră, și Vodă-și adăposti familia la Giurgiu. Dar el avu noroc în lupta ce se dădu în preajma Bucureștilor, la 23 August st. v. Parte din dușmanii lui rămase acolo, dar cealaltă parte, în care toate căpeteniile, găsi drumul care ducea în țara mîntuitoare a lui Rákóczy².

Cînd ei veniră înapoi, cu așa ispravă, «Craiul» nu putea să li dea un singur om, căci se temea însuși de un atac al Imperialilor și chema supt steaguri pentru dînsul. De acum înnainte, el se mulțami să stăruie la Poartă, pentru bani și promisiuni de tribut, și, cînd alții făcură tot așa, se împărțiră și ei de serviciile capuchehaielei ardeleni, versatili cît și stăpînul ei³.

De aiurea însă se ivia acum nădejde mai bună. În Decembrie un nou Pașă se găsia la Silistra, Oceaov și granița polonă, în locul lui Murteza, care avea dorinți mai înnalte, până la Viziratul cel Mare⁴. Abaza fusese unul din răsculații cei mai temuți din Asia, se luptase cu oștile împărătești acolo, se împăcase cu Poarta, fusese numit în Bosnia, unde făcu multe buclucuri, și venise acum la Dunăre, cu firea lui

după original, forma supt care actul a fost comunicat boierilor de toate treptele. O ediție mai rea, împreună cu un facsimile, se află în sfîrșit, după același original, în *Buletinul fundațiunei Urechiiă*, anul I, n° 1, p. 27 și urm. Cōpii din versiunea întăiū, ca și din a doua, în Bibl. Ac. Rom., doc. 67/XLII, 5/LIII.

¹ V. mai jos, p. 103.

² Izvoarele, în *Soc. Brașovului*.

³ Pentru aceste stăruinți, v. Sîrbu, cap. I, după documentele ungurești din *Levele és Okirátok*.

⁴ Raport olandes din 6 Decembre 1631.

nesupusă și zgomotoasă, ca să facă altele. La un asemenea om fără frică de nimeni, la un asemenea vecin folositor se îndreptară acum învinșii din 1631.

Și, odată ce intrară în vorbă cu acesta, nimic nu mai putu să-î clintească. Ceî ce, înduplecați de stăruințele Mitropolitului Grigore, venit în fruntea unei nouă solii de împăciuire, primiră să se întoarcă, pentru boierii mănoase, nu vor fi stat în înțelegere cu Pașa. Cel mai însemnat din aceștia era Aslan, care ajunsese iarăși Mare-Ban, cum fusese înaintea. O pagubă care era și un câștig pentru Matei, căruia Aslan, boier mai bătrîn, cu mai multă trecere, neam de Domn¹, îi trecuse înaintea până acum, și l-ar fi împiedecat în lupta pentru atingerea Domniei. Dacă se mai adauge și peirea, întâmplată în curînd, în Moldova, unde avuse imprudența să meargă pentru negocierî, a lui Gorgan Spătarul, un cumnat, dar cu mai multă însemnătate, se vede că drumul către coroană țerii rămînea deschis pentru Matei².

Pe lingă pîrile lui Abaza, lucrau pentru mazilirea lui Leon și intrigile constantinopolitane. Alexandru Coconul, un moștenitor bogat, sprijinit de un unchiu priceput și de un socru influent, era mazil de doi ani de zile și nu se putea răbda fără Domnie. De n'ar fi intervenit moartea lui, la începutul lui Iulie³, el ar fi fost urmașul lui Leon, pe care-l și precedase. Dispărînd el, nu mai rămînea în apropierea Porții nici un candidat, dintre cei vechi. Doi Movilești: Gavrilaş și Ioan, erau în Ardeal; Moise, care fusese scos din Moldova pentru bănuicli că ar ținea cu Poloniî, sosise abia de cîteva

¹ V. Prefața mea la vol. XI din Col IIurmuzaki. De și fiul unui Danciul, din seminția băsărebească (Tocilescu, *Doamna Stanca*, p. 21, nota 33), Matei trăise în umbră, fiind încă în 1611, la 10 Maiu, un boierinaș de provincie. «Matei Paharnicul din Brâncoveni» (Arch. Statului, *Cozia*, pach. 24, n° 6bis).

² În scrisoarea de pe p. 20, în fruntea pribegilor sînt Aslan, Gorgan și apoi Matei. În înscrisul lor către Keresztéssy, *ibid.*, p. 103, tot așa. Într'o expunere a lui Locadello—IIurmuzaki, IV¹, p. 450, — e vorba de Aslan, apoi de Matei. Dar în August 1632 — mai jos, p. 105 — Alexandru Iliăș din Moldova va scrie *întîi* lui Matei.

³ După corespondența ardeleană.

lună la Constantinopol, trimis acolo de Cantemir-Mirza ¹. Atunci Alexandru Iliș se gîndi să facă pentru neamul său ceea ce fusese odinioară făcut de Radu-Vodă pentru el și fiul său: să aibă o țară și cealaltă în același timp. Un alt «Cocon», Radu, fu însurat, cum Bethlen recomanda cu cîțva timp în urmă lui Gavrilaş-Vodă, cu o fată de Grec bogat, a lui Curt Celebi. Și astfel el putu trimite în cursul aceleiași luni un Schemni Ceaș ca să «prindă Scaunul» pe numele său.

Ceașul sosi la București în cea din urmă zi a lui Iulie 1632 ², dar tînărul Voevod mai zăbovi încă la Țarigrad două luni întregi, pornind numai la 20 Septembrie ³. Pricina nu era alta decît nesiguranța despre pribegii. În August se auzia că ei: Matei, Gorgan, Teodosie staū să coboare în același timp prin cele trei pasuri mari: Vulcanul, Branul și Buzăul, și boierii amenințau pe Ardeleni cu Cantemir și Pașii vecini, dacă lucrul s'ar întîmpla ⁴. Tatăl lui Radu-Vodă se căznia să împace pe emigrați cu făgăduieli minciunoase, rugîndu-î să facă bine, la întors, să treacă pe la dînsul, prin Moldova ⁵. Dar Matei aflase pățania lui Gorgan și, cînd ultima scrisoare a lui Alexandru Iliș sosi în Ardeal, el era acum pe drumul către casă. Pentru a nu-și compromite găzduitorul, care-și avea și el nevoile lui, căpetenia pribegilor apucă prin Banat, unde-și strînse o mică oștire, cu care intră pe la Orșova.

Cu dînsa el trecu drept la Nicopole, unde-l aștepta Abaza, cu care se înțelese. Ca Domn *in spe*, se întoarse de aici, intră în capitală, dar peste ceva mai mult de o lună trebuî să o părăsească pentru a se întîlni ca dușman cu un alt Domn, ce venia, supt steagul împărătesc, ca să domnească în aceiași țară. Radu fusese trimis aproape fără trupe, mer-

¹ V *Socotelile Brașovului*, la această dată

² După Cronica lui Ludescu. Data scrisorii de mai jos, p. 104, e, evident, greșită. Întaiū că e vorba de un Ceaș de Scaun pentru un Domn nou — de cel vechiū nu se spune nimic — și apoiū în 1632, nu 1631, 10 August st. v. a căzut Vineri, cum zice acolo.

³ Corespondența ardeleană.

⁴ Mai jos, p. 104. Cf. *Torok-Mag. Állam-Okm.*, II, pp 176-8.

⁵ *Ibid.*, p. 105, n° 3.

sese să le caute la tatăl său, unde erau, pribegii la rîndul lor, boierii lui Leon-Vodă, și adunase în jurul său și ceva Tatarî din Bugeac, cu Orac-Mîrza.

La 7 Novembre st. n., într'o Duminică, Matei, care era un bărbat și un ostaș, bătu cu totul pe Radu, care era un biet copilandru neîncercat în ale luptelor. Numele arhanghelului Mihail, *hasna*, cuvîntul de ordine al lui Matei — un nume ce amintea și pe un mare biruitor — purtă noroc fruntașului ales de boierimea țerii¹.

Era încă un pas către Domnie, dar nu cel din urmă. Vizirul, Muftiul, puternicii Porții, nici nu voia să audă de întărirea unui hain, intrat cu armele în provincia Sultanului. Imbrohorul al doilea venise cu porunci aspre către Abaza, iar Iusuf Ceaușul cu alte porunci ca acestea către Rákóczy: Radu trebuia statornicit, iar Matei trimis la Poartă în lanțuri. Puterea acestor ordine o sfărîmă biruința și, cînd se află despre dînsa, învinsul își pierdu cuca domnească².

Pentru ca ea să fie dată însă învingătorului, mai trebui să se îndeplinească un șir întreg de formalități, menite să dovedească orî-cui credința lui Matei. El mai merse odată la Abaza, în ultimele zile ale lui Novembre. Apoi Imbrohorul, venind la dînsul în Scaun, îi ceru să se îndreptățească înaintea Împăratului³. Cu o mare suită de boieri și de prelați: Divanul, cei doi episcopi, egumeni, căpitani și slujbași, toți cei ce aveau o mare dregătorie sau o vază deosebită în

¹ Cf. Iorga, *Croniclele muntene*, p. 37. La 21 Septembrie st. v. Matei era la Buzău, de unde dă un document (Bibl. Ac. Rom., doc. 97/LXXIX). Și el a făcut apoi confiscări. Averile lui Papa Greceanu, unul din cei ce căzură în luptă, fură luate pentru Domnie și restituite numai pe urmă fiilor: Drăghieii Spatarul și Fotea Postelnicul, văduvei, din zestrea căreia făceau parte. «După moartea Papei Log[o]fătul», se scrie în actul de restituție, din 24 Februar 1636, «iar Domnia Mea am dat și am miluit pe niște iuzbași de călărași den târgu de în Buzău cu acești Rumâni den în Cioceani» (Colecția d-lui Șt. Greceanu).

² Documente la Prefață.

³ După Cronică, Matei plecă spre Constantinopol la 16 Decembrie st. v. Acte de-ale lui, date în București, avem din 30 Octombrie, 28 Novembre, 13 Decembrie (côpii la Bibl. Ac. Rom., doc. 17-9/XI). Cf. *Soc. Bras.*, p. 92, n° 2.

țară, un neobișnuit și măreț alaiu și o strălucitoare dovadă de dreptate și iubire —, el veni la Constantinopol, în ajunul Bobotezei din anul 1633. Aici se făcu înaintea Vizerului, după multe zăbăvi, pîra cu pribegii, cu «Grecii», și Matei învinse și aici. Nu însă fără a crește tributul, îndoindu-l, se zice ¹. În a doua Duminecă din Mart, Matei intra în București, triumfător, pentru a domni nu mai puțin de douăzeci și doi de ani.

Aceste împrejurări avură îndată răsunetul lor în Moldova, precum se întâmplase în 1618, cînd alt patron al Grecilor, Alexandru Iliș, fusese gonit din Țara-Românească. Acuma el avu parte de o soartă asemănătoare ca Domn al Moldovei. Turcii, dezgustați de dînsul, supărați de plîngerile neconținute în privința cîrmuirii lui, trimiseră un Ceauș pentru ca să aducă la Poartă, unde să-și dea socoteală, pe șiretul și priceputul în întrigă Veveli, care și acum putea să fie mîna dreaptă a unui Domn. Boierii văzură, cu dreptate, în această măsură, o desaprobară a Domnului, și ei se răsulară. Veveli fu rupt în bucăți de mulțimea furioasă, în fruntea căreia stătea Vornicul Vasile Lupu, și el un Grec, dar crescut în țară și căsătorit cu o Moldoveancă. Apoi, cu toată Curtea, Voevodul fu condus pînă la Galați, unde se sui pe corabia maziilor.

Partea întâiu a programului fusese executată bine, întocmai ca în Țara-Românească, cu așa de puțin timp în urmă. În Februar 1633, Matei se întorcea învingător către țara sa și în April, la 30, un ambasador la Constantinopol scrie: «Azi a venit aici știre că Domnul Moldovei ar fi fost gonit de supuși, după exemplul dat de Munteni» ². Dar, împrejurările nefiind tocmai aceleași într'o țară și în cealaltă, partea a doua ieși rău de tot.

¹ Învinuirea, ce se află la Constantin Căpitanul, se întărește și prin raportul olandes din Documente la Prefață.

² Raport olandes: «Op huyden compt hier tyding dat den prins van Moldavie van d'ondersaeten, nae hat voorgaende exempel van de Valachen, verdreven soude syn».

Aici nu era o pribegie, o oaste, o căpetenie învingătoare. Lupu era un boier de Curte și el n'avea pe departe popularitatea lui Matei, bunătatea iertătoare a acestuia, care-i câștiga sufletele. Stăruințele Polonilor, cu continuarea prădăciunilor căzăcești, nu puteau ajunge la Poartă, și pe Abaza, prețiosul vecin, nu se îngrijise a-l cumpăra nimeni.

Totuși era un mazil, refugiat peste Nistru, care lăsase un bun nume în țară și care voiă bucuros să mai domnească: Barnovschi. El fu rugat să vie, și se înduplecă. În fruntea unui alaiu destul de frumos, dar care nu se putea compara cu modelul, el veni la Constantinopol, în Iunie. Vizirul, care-i învoise aceasta, îl primi bine, dar, când Miron-Vodă veni să-i sărute mîna, ca Domn nou, el fu arestat și gazda sa de la Bogdan-Sarai prădată. Toate plîngerile boierilor săi nu folosiră; el fu decapitat la 2 Iulie, ca unul ce năvălise după mazilie de două ori în Moldova. Iar, după două zile, întrebîndu-se boierii îngroziți, Moise Movilă era numit, fără dare de ban¹.

Domnia lui Moise Movilă, ales în vederea negocierilor cu Polonia, fu cu totul trecătoare. Abaza, puternicul Pașă dunărean, care înțelegea să stăpînească aici ca în Asia, de unde venise, izbuti să aducă războiul între Împăratul său și regele Poloniei. Ca odinioară Schender, el veni la Nistru cu tributarii, nădăjduind să iea Camenița. Între motivele care-l împiedecară, fu și purtarea, de tot domoală, a Domnilor noștri: Matei, căpetenia boierilor munteni iubitori de creștinătate, și Moise, prietenul statornic al Polonilor. Prietenia personală cu Abaza făcu pe cel d'întăiu să scape de urmările acestei purtări; cît despre Moise-Vodă, care nici nu voi să-și răscumpere păcatul, el fu scos în April, pe cînd Sultanul ieșea cu pompă mare din capitala sa, supt cuvînt că vrea să reînnoiască expediția polonă a fratelui său Osman².

Îl înlocui un om dibaciū, deștept și bogat. Vasile Lupu

¹ Cf. *Soc. Brașovului* și Documente la Prefață.

² V. Iorga, *Studii asupra istoriei Romînilor în secolul al XVII-lea*, 1900, *passim*.

era fiul unuia din «străinii» lui Radu Mihnea. Căsătorit cu fata lui Bucioc, el era socotit printre pămîntenii, cu toate că și el și fratele său Gavril iscăliau cu slove grecești¹. Fusese un dușman al lui Gratiani, care pusese să-l chinuască, arzîndu-l pe piept. Ridicase țara în pctriva Grecilor lui Alexandru Iliș, și-l scosese din Scaun. Dușmănișe și pe Barnovschi, pe care-l chemă la peire. Pribegise supt Moise Movilă la Constantinopol, și aici baniș săi și, de sigur, vorba hotărîtoare a lui Abaza-l făcură Domn². Iar, dintre cei mai micș, îi scosese steagul de Domnie Grecul Curt Celebi, care nu-î rămase totdeauna credincios și frașii Cantacuzinș, Toma și Iordachi, dintre cari cel din urmă, care furnisase de bună samă pungile, veni îndată ca Vistier, după obiceiș, pe lîngă domnesculsău datornic³, care î era și cumnat⁴.

Peste mai mulș ani, într'un act de plîngere, Sima Vistierul lui Matei vorbește de un jurămint de frăție făcut, atunci, în April 1634, de noul Voevod moldovean, cu solii munteni veniș, de bună samă, cu tributul, înnaintea Împăratului ce stătea să plece⁵. Ar fi urmat solii prietenoase între cei doi Domni, și așa va fi fost. Dar aceste începuturi bune nu puteau dura, și între Matei și Vasile trebuia să izbucnească răpede acea ură, care, luminînd în războiș său arzînd potolit în vremuri de dușmănie acoperită, era să-î dezbine pentru tot timpul vieșii lor unul lîngă altul.

Căci nimic nu-î apropia. Veniau din neamuri deosebite,

¹ Iscăltura lui Gavril, în cartea citată, p. 17. Vasile — în acte «Lupul Dvornicul de Tara-de-sus», alături de cellalt Lupu, «Vornicul-cel-Mare de Țara-de-gios» — iscălește la 29 Mart 1631 așa. Ιω (?) Λουποουλ μάργελε Βορνικ; Bibl. Ac Rom., doc. 61/XLII.

² Cf. și scrisoarea lui Lupu, în care se laudă pentru aceste acte, în Hurmuzaki, IV¹, p. 669. Și în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, 1890, pp. 255-6.

³ Iorga, *l. c.*, regestele, p. 51.

⁴ Ținea și el o fată a lui Bucioc. V. și Tanoviceanu, *Resturnarea lui Vasile Lupu*, în *An. Ac. Rom.*, XXIV, p. 120. Cf. *Conv. literare* pe Februar 1902.

⁵ *Torok-Magyarokoi Állam-Okm.*, V., p. 78. În fruntea lor era Ilriza Banul. Cf. mai departe p. 24, n° XXXII, unde așa trebuie pusă data, și în *Liter. și artă romînă*, IV, p. 401 și urm.

dintr'un trecut al lor deosebit și acela și urmăria și scopuri ce nu sãmănau între ele. Aga Matei era un simplu boier de țară, care nu luase tronul numai pentru că să-și scrie numele în catastihul stăpînitorilor fără durată. La orî-ce prilej, și el și ai lui, arată aceeași îndreptățire: ei sînt restauratorii trecutului, învietorii bunelor obiceiuri, împăcătorii zavistiei dintre fiii țerii, mîngîietorii săracilor și izgonitorii Grecilor ce li strica sfaturile și buna stare a moșiei. Matei nu se înfățișează nici-o-dată deosebit, cu patimile și gîndurile lui proprii: îi place să facă știut orî-cînd că lingă dînsul se găsește țara, care se recunoaște în el și-l vrea pe dînsul. Țara l-a vrut și, chemîndu-l din pribegie, l-a făcut Domn, precum Domni în aceeași țară îi fusese strămoșii, din neam în neam. Cînd primejdia vine asupra-î, el știe s'o înlătore cu cele două arme de folos față de Turci: sabia și banul¹, dar, înainte de toate, el întrebuițează ca o pavază a Domniei sale voia supușilor săi față de dînsul, iubirea pe care ei i-o păstrează și o dovedesc în scris, printr'un arz către Împărăție. Prin ei se spune vrăjmașului de peste Milcov că el nu va fi suferit a stăpîni vre-o-dată în Scaunul muntean, prin ei se fac cereri de ajutor și îndemnuri la o legătură trainică și asigurătoare față de patronul din Ardeal. Luptele se dau cu «sfatul» boierilor pămîntenî; ei întăresc, prin acte pornite de la dînșii, învoielile cu vecinii; după ascultarea lor se încheie păcile. Voevodul se crede chemat printr'o hotărîre mai puternică decît a oamenilor celor mai puternici pentru a învia tot ce fusese cucernic, viteaz și mare în trecut. «Oamenî streinî noă», scrie el în 1639, «nu cu legea sfîntă, ci cu neamul, cu limba și cu năravurile cele reale, adecă Greci», venise, se încuibase în țară, «izmenise» și «pusese jos obiceiurile cele bune, bătrâne ale țării». Dar Dumnezeu nu-și uitase de «millele lui cele de de mult, ce aũ fost făcut cu neamul nostru băsărăbesc, cu acei Domni moșneni țerii» și, «spre gonirea din țară a streinilor și spre adunarea moșnenilor țării, adusu-și-aũ aminte de noi, cari sîntem mai sus ziși, Io

¹ O spune însuși; Sirbu, p. 130.

Matei Basarab, și ne-aū adus din țări străine, de unde eram goniți de streini și pribegii de răul lor, și ne aleseră la Domnia țării, și ne rădică la Scaunul moșilor noștri. Deci, cînd ne așezăm cu mila Sfinției Sale a fi biruitorii țării și țiiitorii de steagul împăratesc, atunce adunatu-s'au tot soborul țării înaintea noastră, și duhovnicesc și mirenesc, cari, plecînd genunchele lor toți naintea noastră, cu lăcrămoasă strigare aū jăluit și s'au plîns înaintea noastră de strămbătatea ce aū răbdat de la streini...¹).

Matei înfățișează deci o putere și un trecut. El e Domn al Țerii-Românești pentru că trebuie să fie, pentru că are dreptul și pentru că acest drept i-a fost recunoscut de fiii țerii, de clericii, de boierii și de ceilalți locuitorii de neamul său. Omul istet și vrednic care strînge birurile, pentru multe Vistierii, pe lîngă a lui, dincolo de Milcov, e cu totul altfel de stăpînitor decît acest bun părinte de familie, îndreptînd cu blîndeța graiului pe niște fii cu iubire și ascultători. E un «tiran» în sensul antic și italian al cuvîntului, un cuceritor de noroc, un vînător de bogăție și putere. Îndreptățirea situației sale n'o are nicăiri: s'a spus că ar fi fost un coborîtor al lui Aron-Vodă², dar e numai o părere greșită; străbunii lui fusese aiurea decît în Scaunul domnesc al Moldovei. Iubirea nimăruii nu-l chemase la stăpînire, și nici odată nu vedem lîngă dînsul decît clientela, cea din țară și cea din Constantinopol: Grecii, Turcii, unii dintre Moldovenii... Nu ține la nimeni deosebit: nici la Poloni, nici la Ardeleni, nici la creștinătate în genere, nici la Împăratul său din Țarigrad, nici la Romînii săi din țară, în cari vede numai birnici folositori. Matei era pe deplin mulțămît cînd între munți și Dunăre, de la Severin la Focșani, era bielșug și liniște, cînd prietenii veghiaū și dușmanii îi adormise: la ale altuia nu rîvnește. Din potrivă, Lupu e un nizmătaret, un lacom, un

¹ Actul pentru scoaterea călugărilor greci din toate mănăstirile ce nu li sînt dăruite de ctitori, — a căror voință, firește, nu putea să fie călcată, în cazul cellalt; în *Uricarul*, V, pp. 327-36. O copie după original, în Bibl. Ac. Rom., doc. 6/LIII.

² V. Iorga, *Studii asupra secol. al XVII-lea*, p. 16.

nesățios, un trufaș: lui îi trebuie să se amestece în toate, să umilească pretutindenți, să stăpânească tot mai departe. Pune patriarhilor cirja în mână și li o smulge, împacă și dezbină țeri pentru a-și face un nume. Pare să fi avut în adevăr gânduri asupra Ardealului, și Țara-Românească l-a ispitit în totdeauna. Când Radu cel Orb domnise de fapt peste amîndouă principatele, când steagul amîndurora fusese dat lui Alexandru Iliăș și tînărului său fiu, să nu-și poată așeza el, bogatul și puternicul Vasile-Vodă, la București un frate, un fiu, un ginere, un boier oarecare dintre ai lui? Cu cîtă fală nu-și iea el într'un rînd, cînd crezuse că a și învins, titlul de «Domn al Moldovei și al Țerii-Romînești», pînă la care de la Mihaï Viteazul încă nu îndrăznise să se ridice ambiția nimăruia ¹!

În aceste din urmă visuri, care-l stăpîniră pînă la nebunie și ruină, era întărit de două împrejurări. Ca și Radu-Vodă Șerban, Matei era Domnul răscoalei, pribeagul în creștinătate ce-și luase coroana în virful săbiei, tulburătorul raialei împărătești pe care ajunse apoi să o păstorească. O Domnie care avea un început ca acesta nu putea fi sigură, și se clătina pe apele veșnic în mișcare ale toanelor și poftelor turcești. La mazilia lui Vasile, chiar învins, chiar împrietenit cu creștinii, nu s'au gîndit nici o dată în chip serios Turcii; acest Răsăritean de limbă grecească, acest proprietar de averi în Constantinopol, soțul, de la o vreme, al unei Cerchese și ruda al Hanului Tatarilor, era de-ai lor. Pe cînd nici o împătrită biruință, nici o jertfă neconținută de bani, nici o corectitudine desăvîrșită a lui Matei nu-i scutiau grija viitorului.

Despre Turci, lucrul stătea deci neconținut spre schimbare. Și cine alții puteau ajuta și asigura? Polonii erau de parte și Koniecpolski, Craiul de la graniță, puternicul Hatman, voiă numai păstrarea păcii. Împăratul avea pe umeri sarcina strivitoare a războiului cu Europa protestantă sau prietenă a protestanților. Iar în Ardeal nu era un îndrăzneț și un dominator ca Bethlen, înaintea căruia Turcii să aibă

¹ V. Sirbu, p. 165.

sfială, ci un om șiret, nestatornic, fără cuvînt, stăpînind cu greu în vremuri rele. Temîndu-se pentru dînsul, amenințat adesea cu mazilia, grămădit într'una cu cereri de bani, Gheorghe Rákóczy se gîndia cu ce meșteșug să-î strîngă și el de la vecinî, iar la nevoia lor uita făgăduielile și se trudia cum să scape mai eftin de nevoia ajutoarelor.

Prin cele ce s'au spus aice se lămurește toată politica de la Dunăre timp de aproape douăzeci de ani, pe cari rămîne acum să-î urmărim în oare-care amănunte.

Dintre început, de la 1633 până la sfîrșitul lui 1635, fără să fie liniște în Asia, Turcii se ocupă foarte mult de afacerile europene. De o parte sînt Cazacii cari pradă, Tatarii cari sînt gata să-î pedepsească prădînd pe Poloni, oștile regelui la Nistru. În 1633 se face, cum văzurăm, fără folos expediția atotputernicului Mohammed Abaza, «cel mai viteaz și mai vestit din Pașii Europei»¹. În anul următor, Sultanul Murad se face a pleca împotriva sprijinitorilor Căzăcimii jăfuitoare și trimite înainte pe un bun general, chemat anume de pe cîmpul de luptă cu Persii: Murteza-Pașa, Serdar contra Polonilor. Dar corturile împărătești se opriră la Adrianopol, lagărul Serdarului nu făcu alta decît să treacă Dunărea la Giurgiu și să aștepte acolo, pe cheltuiala lui Matei-Vodă, ducerea la capăt bun a negociațiilor îndată începute. Până ce veni iarna, solia polonă-și îndeplini misiunea la Poartă și, în Novembre, oștile turcești trebuiră să se împartă pe la iernatece².

E sigur că Vasile-Vodă și-a dat toată osteneala pentru a face să izbutească silințele de împăciuire, pentru că numai folos nu putea culege un Domn moldovenesc dintr'un războiî între Turci și Poloni³. Plîngerile acestor din urmă împotriva lui, în 1635 și 1636, nu dovedesc nimic; știm că Hatmanul

¹ «In Europa omnium ducum fortissimus et celeberrimus», scrisoare privată a lui IIaga, *Coll. Camerariana*, XIX; 3 Septembrie 1633.

² V. *Studiile asupra secolului al XVII-lea* citate

³ Așa spune și ambasadorul olandes la 10 Decembre 1633, despre silințele Domnilor noștri pentru pacea la Nistru.

Konieczpolski avea interes să puie Domn la Iași pe fugarul Moise Movilă ¹, și apoi slăbiciunea Polonilor era, totdeauna cînd stăteau de vorbă cu Turcii, să încerce a-și afirma prin fapte «dreptul» lor de a numi Domni în Moldova ².

Pentru Matei, campania din 1633 fusese numai o osteneală. Cea din 1634 fu o lungă primejdie, de patru luni, cît stătu lagărul lui Murteza în raiaua Giurgiului. Ce se făcea cu Polonii, nu-i era necunoscut, dar experiența lui îndelungată îi spunea de-ajuns că «Turcul nu-și duce oștile totdeauna unde zice că le duce» ³. El venise, în adevăr, în August, la temutul oaspe al țerii sale și căpătase de la dînsul un caftan de cinste, ca răsplată anticipată a cheltuielilor ce se puteau aștepta ⁴. Dar, până la sfîrșit, el se temu ca Turcii să nu descopere drumul către Scaunul său, pentru a pune aici din nou pe Leon Vodă, ce nu se astîmpăra în mazilie.

Frica de o îndreptare nouă a lui Murteza n'o avea numai el, ci și alt principe tributar stabilit fără a se întreba Sultanul, Rákóczy. Dacă înlăturase un concurent, pe David Zólyomy, mai rămînea altul, Moise Szekély, care stăruia neobșit pe lîngă Turci și găsia ascultare ⁵. Marea solie a lui Rákóczy în vara anului 1633 făcuse impresie asupra Turcilor, dar ei nu văzuse cu ochi buni încheierea, în Septembrie, a unei păci cu Imperialii, cu toate că în această pace nu se cuprindea nimic împotriva intereselor Sultanului ⁶. Pîrî veniau fără încetare din Ardeal: că principele ridică împotriva lui pe magnați, că păgubește pe Sași: un ambasador la Constantinopol, dintre cei bine informați, ni spune că și lui Rákóczy prezența lui Murteza dincoace de Dunăre îi pricinui multe temeri ⁷.

¹ Tratatul lui cu acesta, în Hurmuzaki-Bogdan, II; 30 Septembrie 1634.

² Pentru campania din 1634, mai vezi, Grabowski, *Scrisorile lui Vladislav al IV-lea*, Cracovia, 1845, pp. 14-6, 32-3.

³ Spusa lui chiar; după izvoare ardelenene, în Sirbu, p. 132.

⁴ Naima, după o traducere francesă, în Iorga, *Acte și fragm.*, I.

⁵ Cf. și Hurmuzaki, IV¹; la data de 28 April 1634.

⁶ V. Zinkeisen, IV, pp. 471-2; Sirbu, p. 61.

⁷ Scrisori olandese private din 11 August și 14 Octombrie, *Coll. Camera-riana*, I. c.

Nevoia comună reuni pe cei doi stăpînitóri de la Nordul și Sudul Carpaților. Lui Rákóczy îi fusese întăiū mai mult să capete bani de la Matei, pe care pretindea că-l ajutasă, ceia ce era adevărat, fără ca prin acest ajutor să-î fi fost hotărîtă Domnia, în țară, pe cîmpul de luptă saū la Constantinopol, în desfacerea intrigilor și cîștigarea prietenilor. Încă de la 17 Iulie 1633, prin ambasadorul ardelean Szalánczy, ce mergea la Poartă, Matei încheie o învoială, care cuprindea îndatorirea de a plăti 6.000 de galbeni pe an, dar, pe lîngă aceasta, și legături de prietenie ¹. Cuvintele necuviincioase de care se slujește Rákóczy vorbind de aliatul saū nu schimbă întru nimic situația orînduită astfel: în 1633 și 1634, cei doi vecini se ajută cîstit în tre sine ².

În 1635, se simți trebuința unei apropieri și mai mari, unor îndatoriri mai amănunțite, legate prin jurăminte solemne, și întărite, cel puțin dintr' o parte, și de către țară, nu numai de ocîrmuitor. Sprijinirea lui Székely de unii oameni cu trecere la Poartă urmă înaintea, și închiderea lui la Cele-Șapte-Turnuri nu-l înlătură de loc din situația-i de pretendent. Ce-î dreptul, la începutul anului, cu o pompă neobișnuită, cruntul Sultan Murad plecase în Asia, unde-și învăță, oștile să asculte și le duse la biruință, dar se prevedea întoarcerea lui în iarnă, și mulți își vedeau peirea în această întoarcere. Între dînșii, pe lîngă Rákóczy, și Matei, al căru-î loc era rîvnit de mulți și, între alții, de fratele mai mic al Lupului moldovean, care începea să se lăcomească la țeri străine ³.

Deci, după o solie pregătitoare, a lui Belény, care, venit poate din dieta ardeleană, se întorcea la Brașov în ziua de 8 Iulie, ducînd probabil și scrisorile din 21 Iunie st. v. ale

¹ Actul, în ungurește, datat «A condito mundo 7141, 17 Iulii», nu e publicat încă; el se află în Bibl. Batthyani, *Codex authenticorum*, n° 279. El poartă de două ori pecetea domnească mică, cu chinovar, și semnătura lui «Sava, secretarius hungaricus», care l-a scris.

² V. Sîrbu, pp 82-4.

³ Rapoartele ardeleni, analizate în Sîrbu.

Domnului ¹, — în ziua de Sîn-Petru, după calendarul vechi, se gătiau actele jurământului nou.

Ele samănă cu alte legături încheiate în acest secol între Domni moldoveni sau munteni: Radu Șerban, Radu Mișnea, și Bethlen ori Bocskai. În schimbul «bunăvoinții» lui Rákóczy, Matei se îndatoria să-l înștiințeze și să-l apere, prin stăruință, prin arme și chiar prin venirea lui în persoană, în fruntea unei oștiri bune, la locul primejdiei. Pentru că, în mândria lui, principele ardelean voia un semn, văzut de toți, al acestei alianțe, se găsi mijlocul, fără cheltuială prea mare din partea Muntenilor: se va da pe fiice an un cal turcesc și un alt cal de călărie — darurile obișnuite ale Voevozilor din ambele principate, și, în locul tributului, reclamat de «Craii» de peste munți de la Constantin Movilă ca și de la Alexandru Iliaș, de la acesta ca și de la Leon-Vodă, se va răspunde suma de 5.000 de florini, dar numai ca o răscumpărare a dijmei oilor, ce se plătia de la o vreme și din partea ciobanilor de peste munți, veniți la noi. Boierii întăriră deocamdată de bună samă nu ambele acte, ci numai confirmarea de către dînșii a celui din urmă ².

Răvașele fură duse la «Craiul» de o solie munteană alcătuită din Clucerul Sava, Logofătul Simon și un alt logofăt, «diacul unghuresc», numit tot Sava, cari aveau vre-o douăzeci de oameni de suită. Sosiră la 22 Iulie, merșeră la Rákóczy și ascultară dorințele acestuia. Dar, înainte de a putea ei să se întoarcă, la 30 Iulie și 3 August, cel d'întăiu act, prin care Ardealul era apărat de orice năvălire munteană, în cazul când Turcii ar voi să scoată pe principe, — era întărit și de boierii țerii, și chiar de căpitani și iuzbași ce stăteau în fruntea «vitejilor» în aceste cuvinte:

«Noi toți slujătorii Țerii-Rumânești, căpitani, iuzbași, ceaușii, vătășii și toți cetașii, călărime și pedestrime, jurăm-ne pre numele lui Dumnezeu să pre s[fân]ta evanghelie

¹ Cf. *Soc. Brașovului*. Scrisoarea, în unghurește, se află inedită, în *Codices authenticorum* · e dată din București.

² După *Torok-Magyarokori Állam-Okmánytár*, II; în traducere în urma versiunii *Memoriilor* lui Kemény de Neagoe Popea.

șă pre s[făn]ta preacurată Mariea șă pre toți sfenții lu Dumnezeu, cum noi vom fi cu toată credința Mării Sale Domnu nostru, lui Io Mateiū Basarab Voivoda, care ieaste cu mila lu Dumnezeu Domnu Țerăi noastre Ru măneshți. Lângă aceasta împreună cu Dom nostru șă Mării Sale lu Racoți Ghiurghi, cu mila lu Dumnezeu biruitorii mare Ardealului șă a o parte de țeara unguerească domnu șă Săcuilor șpan, cum noi nici într'un chip șă nici cu un mod, nici Mării Sale, nici coconilor, nici celora ci-î vor fi cu credință, pre porunca nimuluilea, nici pre îndemnarea cuiva vrăjmași nu-î vom fi; armă împotriva feței cinstei coconilor șă credincioșilor Mării Sale nu vom scoate; în țeară-i cu arme, vrăjmășaste, nici noi, nici cei ce vor ținea de noi nu vom mearge; pagubă, piznă, nici Mării Sale, coconilor, nici credincioșilor nu vom face; cu Măria Sa cu vecinătate frumoasă șă întru una vom fi, șă vom trăi, șă vom ținea; de nicăiri asupra feței Mării Sale șă a coconilor șă a credincioșilor vrăjmași nu le vom scorni, nu le vom face, nu le vom trimite, ci, de se-arū șă scorni den cătroova asupră-î, cu toată nevoința, după putearea noastră, a-î întoarce șă a-î depărta vom sili; șă, de se vor afla Mării Sale, coconilor, credincioșilor den cătroova nescari vrăjmași, măcarū fie de unde, de timpuriū, după pohta Mării Sale, coconilor, credincioșilor, cu oaste aleasă a noastră, cu cătă vom putea însema, vom ajuta, șă o vom ținea acolo în plata noastră până-î va tribui. Ear, de arū fi lipsă șă de mai multă oaste, șă noi toți cu oastea țerăi noastre șă cu fețele noastre gata vom fi, fără de zmenteală, a ajuta șă lângă ei a fi, după pohta vremilor, lângă Măria Sa șă coconi șă credincioșăi. Alta, toate scormoniturile ceale ci arū fi spre nefolos șă spre stricăciune, căte vom înțeleage, ori aieavea, ori pre ascunsu, împotriva Mării Sale, coconilor șă credincioșilor, acealea de timpuriū i le vom ivi, șă noi încă vom fi împotriva acelora, cu toată nevoința, șă noi Mării Sale, coconilor, credincioșilor, fi-î-vom direpți, șă-î vom vrea binele, până-î va trăi Dumnezeu: pre Măria Sa, coconi șă credincioșăi, șă până-și va ținea Măria Sa toată făgăduința cea bună șă tocmeala ce aū făcut cu Domnostru Io Mateiū Voevodū,

pentru să fie toate acestea stătătoare șă așădzate șă deplin[e]. Dumnezeu nouă așa să ne ajute, șă preacurata Maria, șă toți sfenții lu Dumnezeu. Șă așa să ne fie sufletele în spăsenie, șă în ceastă vieată de pre pământu, așa să fim norociți, cum aceste toate le vom umplea șă le vom ținea, șă vom sta prea această tocmeală. Datu-se-au den București, în Iulie 24, în aii Domnului 1635 ¹.»

Domnul adăugea un tratat privitor la făcătorii de rele ce fug din țara lui său în această țară. Dar aceste scrisori par să fi fost duse numai către sfirșitul lunii, căci la 22 August vedem pe diacul Sava iarăși la Brașov într'o nouă misiune ². El va fi adus cu sine actul prin care, la rîndul său, Rákóczy lua îndatoriri de sprijin, dar de la ajutorul armat se escepta persoana temută a Împăratului ³.

O întrebare care se pune acum e aceasta. Știm că în Vasile-Vodă Craiul vedea un «om rău» ⁴ și că pe atunci capuchehaia ardeleană lucra împotriva intrigilor acestui turburător de pace; dar aceste relații dușmănești să fi continuat ele multă vreme, cu toată primejdia ce amenința pe orî-cine din tributarî după întoarcerea Sultanului? Credem că nu. În adevăr, mai târziu, în 1636, vedem pe Rákóczy cerînd de la amîndoi Domniî, în același timp, aceleași îndatoriri în vederea războiului său cu Turcii ⁵.

¹ Semnează: «Oprea Vel Aga, Răzvan Căpitan, Lupul Căpitan, Stănilă Căpitan, Costandin iuzbașa, Mușat iuzbașa, Mușat Susușăscul iuzbașa, Stamatie Căpitan, Vladul iuzbașa, Crăstea iuzbașa, Iuța iuzbașa, Voinea iuzbașa, Oana iuzbașa, Sava iuzbașa, Albul iuzbașa, Ioan iuzbașa, Stoica iuzbașa, Vasilie Cazacul iuzbașa, Oana iuzbașa, Costandin iuzbașa, Stan iuzbașa Dașoveanul, Stanilă Mic iuzbașa, Potru iuzbașa, Furduii iuzbașa, Ghiuca iuzbașa, Neagul iuzbașa, Radul iuzbașa, Glăvan iuzbașa, Puica iuzbașa, Radul iuzbașa, Nica iuzbașa, Dragomir iuzbașa, Savacișbaș iuzbașa, Vasilie Gherghecanul iuzbașa, Crăstea iuzbașa, Lucea Căpitan de Văleani, Bonciul iuzbașa, Dragomir iuzbașa, Dobrotă iuzbașa, Crăciun iuzbașa, șă cu toți voinicii». — După originalul, azi inaccesibil său pierdut, din Alba-Iulia, în *Col. lui Traian, 1874, p. 216*.

² Cf. *Soc. Brașovului și actele, în tesa citată*. Rákóczy era la 19 August în Cohalm. *Mon. Com. Transylv.*, IX, pp. 435-7.

³ *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 260-1; resumat în Sirbu, pp. 67-8.

⁴ Sirbu, p. 67.

⁵ V, acolo, iar, pentru moment, *Mon. Com. Transylv.*, X, p. 216, n° xx.

Pe de altă parte, la 4 Septembrie 1635 apare la Brașov un boier moldovean, Șătrarul, cu o suită de vre-o douăzeci de persoane, ca și a lui Matei deci; el se întoarce la 18 Septembrie. Pe acest timp stăruia pentru Moldova un «Neagu-Vodă Basarab», care nu e altul, de sigur, decât «Neagul Aga», unul din partizanii, în 1632, ai lui Radu Alexandrovici¹. El scrie lui Rákóczy și lui Matei, acestuia din urmă în Octombrie, dar, în loc să se vadă îndemnat de Voevodul muntean, el e combătut cu putere, și Matei alături cu Vasile aduc prinderea lui Curt Celebi, trecut în slujba lui Leon-Vodă (și poate a acestui Neagoe) și, după întoarcerea Sultanului, zugrumarea acestui Grec nesigur². Ar ieși de aici că, în vederea schimbărilor ce puteau veni din prezența «Împăratului», cei trei tributarî își luase măsurile, legîndu-se prin tratate, impuse de nevoia împăciuitoare³.

Nu știm dacă, în așteptarea acelorași împrejurări, Matei va fi scris ceva în Polonia, dar el intră atunci în legătură cu Împăratul creștin, care nu mai auzise de mult oferte de credință românești. Rákóczy-î ceru ajutor, și la 30 Septembrie se dădea răspuns la unele puncte aduse de Trimisul lui, Daniel Hrabetius⁴. La 13 din aceeași lună, se dădea, tot în Eberstorf, «solilor munteni», veniți de sigur cu Daniel, o scrisoare de politeță pentru Domnul Țerii-Românești. Cît despre propunerile de răscoală pe care Matei le făcu aici,

¹ *Anonimul*, p. 316. Pentru stăruințele lui Neagu, cf. acest volum, pp. 107-8, unde data de 1638 ce propusesem, cu gîndul la războiul din 1637 între cei doi Domni și la prezența și în 1638 a Sultanului în Asia, trebuie prefăcută în 1635, — și Sîrbu, pp. 84-5. Supt un act din Tîrgoviște, 31 Maiu 1634, se află și pecetea lui «ИВНА НѢРОЕ КОРОД». La 31 Ianuar 1635 apar Coman Comisul, Andrei Spăt. și Pătrașco Post., fiii «Agăi Neagului» (Bibl. Ac. Rom., doc. 89/xx, 6/XLIII).

² Sîrbu, pp. 83-4, 85 și nota 1.

³ Cf. și Hurmuzaki, IV¹, p. 673. — O scrisoare ungurească inedită a lui Matei către Rákóczy, București, 21 Iunie 1635, în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejeböl 1635-45, 23».

⁴ *Mon. Com. Transylv.*, IX, pp. 438-9.

cum le făcu și altă dată ¹, altora, și pe care nu sîntem datorî a le crede foarte serioase, cînd vin din partea unui om așa de blind și de cumpănit, — aceste propunerî fură înlăturate cu totul. Cesarul din Viena avea altă grijă decît aceia de a-și ridica în coastă un nou dușman, pe lîngă acela ce-î stătea în față, și numai de cruciata contra Turcilor nu i se putea vorbi, cît dură războiul de treizeci de ani!

În sfîrșit, Sultanul se întoarse, în Decembre 1635. Peste cîteva zile apărea, în Ianuar 1636, proclamația lui Ștefan Bethlen, alt doritor pentru stăpînirea Ardealului, care Bethlen refușă toate propunerile de împăciuire și știu să se facă în același timp prietenul fățiș al Pașei din Buda și prietenul ascuns al Palatinului imperial din Ungaria Superioară. Pentru Rákóczy și cine se ținea de dînsul, primejdia se apropia ².

Măsurile fură luate. Pe lîngă strîngerea trupelor în provincie, «Craiu» avu grija ajutoarelor străine. Cu Matei relațiile rămîneau cele mai bune ³. «Cît îmi va sta capul drept», spunea el în Iulie, lui Tholdalagy, «nu-î voi lipsi Măriei Sale în nimic, căci după Dumnezeu n'am nădejde în altul decît în Măria Sa» ⁴. Cînd Pașa de la Silistra, Kenaan, cumnatul Sultanului, se afla acum dincoace de Dunăre, sosiaș la București doi Trimiși ardeleni, Toma Bassa și Acațiu Barcsai, un viitor «Craiu», cari aduceau din partea lui Rákóczy «asigurarea» scrisă pe care o ceruse Matei prin Clucerul Socol și care ni s'a păstrat ⁵. Și în taină, înnaintea lor, boierimea țerii

¹ Ardelenilor la 1634, poate creștinilor din Balcani. V. Sîrbu, pp 42, 77 și urm.

² V. Sîrbu, p. 91.

³ Scrisori inedite ale lui către Rákóczy: București, 15 și 17 Februar, în *Codexes authenticorum* din Alba-Iulia și în Arch. din Buda, l. c.

⁴ Sîrbu, p. 93. Pentru Gavrilaş și Ioan Movilă, cf. *Mon. Com. Transylv.*, IX, 532 și *Tort. Tár*, 1882, p. 476 și urm.; *Col. lui Traian*, 1874, p. 132. — În schimb, Rákóczy spunea neconținut oamenilor săi la Poartă să ajute «foarte, foarte» pe Domnul prieten; Sîrbu, p. 92.

⁵ Cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, p. 19; *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, p. 406 și *Soc. Brașovului*. Cuprinsul actului e resumat și în jurămîntul din 22 al boierilor.

și oștile făceau la 22 Octombrie un nou jurământ, prin care, în schimbul adăpostului făgăduit de Ardeleni, ei se arătau gata a lupta pentru dînsii «împotriva orî-căruî dușman»¹.

Cu Moldova, se păstra încă buna înțelegere. O mare solie de aproape patruzeci de persoane, condusă de Șătrar și de Postelnicul Grama, un om priciput la negocierî în străinătate, venise de la Vasile-Vodă în Decembrie 1635 și se întorsese în Ianuar 1636². În April, Vasile-și plătia darul de cai către Rákóczy, îndreptățindu-se că nu i-a putut cumpăra mai buni, pentru marile cereri ale Turcilor³. În Mai, sosește de la dînsul Grama și apoi un anume Constantin; în August, iarăși Grama, cu o suită însemnată⁴. Cînd Turcii plecau asupra Ardealului, în Octombrie, vedem pe Vasile că vorbește de «Craiul» vecin ca de un «prieten»⁵. În 1638, Lupu amintește «legătura veșnică» încheiată cu principele în 1636⁶. Kemény afirmă că Bassa și Barcsai, pe cari i-am văzut venind în Țara-Românească, se duseră în Moldova în clipa primejdiei, ceia ce trebuie să se fi făcut în Novembre. Și în această lună întîmpinăm în Ardeal un nou sol al lui Vasile, Ieremia «Vinculiță», cu o suită destul de numeroasă⁷.

Polonilor li ceru Rákóczy o demonstrație la hotare, care să ție în loc pe Tataři și pe Lupu, dacă el n'ar fi credincios cuvîntului dat⁸. Pe atunci, în adevăr, Domnul Moldovei era învinuit de peste Nistru că nu ține buna vecinătate, că pradă granițele, taie drumurile și «aprinde focul» de spre Turci suflînd în el cu pîrile sale, așa încît «Dumnezeu să-l piardă cît mai răpede, cu

¹ După *Torok-Magyar Állam-Okmánytár*, în Popea, *l. c.*, pp. 59-60.

² *Socotelile Brașovului*.

³ Scrisoare din Iași, 18 April 1636, semnată: «Basylius, Dei gratia terrarum Moldaviae princeps ac dominus», inedită, în *Codices authenticorum* din Alba-Iulia. Regest în *Columna lui Traian* pe 1874, p. 132.

⁴ *Socotelile Brașovului*.

⁵ Iorga, *Doc. Bistriței*, I, p. XCVI.

⁶ «In anno domini millesimo sexcentesimo trigesimo sexto superius elapso»; *Mon. Com. Transylv.*, X, p. 216, n° XX.

⁷ V. *Socotelile Brașovului*.

⁸ Sîrbu, p. 87.

stăpînul său dimpreună» ¹. În schimb, Matei trimisese în Mart cea d'întăiū solie la rege, în Lituania, prin Dalmatinul Marco Vladcovicî, îndreptăţind zăbava, cerînd ştiri şi făcînd propunerî orale, ascunse, la care se răspunse, în Maiū, pe aceiaşi cale ². Dar, fătîş cel puţin, Matei nu vorbi rău despre Lupu.

Şi aceasta se observă şi în propunerile pe care le făcu el la Viena printr'o solie, în care se afla cumnatul său Udrişte Năsturel, iar, ca tălmaciū, Sava diacul ³; în spusele lor nu vedem decît o tînguire asupra vremelor grele, nesiguranţii pe care tot pare a o avea faţă de Ardeleni, asupra fricii de lăcomia Turcilor, nevoi de ajutor armat, dacā ar fi să se răscoale, asupra adăpostului ce l-ar dori în creştinătate ⁴ . . .

Prădăciunile lui Bethlen începură în Iunie, şi Rákóczy se plînsese întăiū la Împăratul, în bunăvoinţa căruia n'avea o încredere desăvîrşită, bănuind măcar pe oamenii lui din Ungaria că-î sînt duşmanî în suflet.

Împăratul era dispus să nu sprijine încercarea lui Bethlen, din care nu se vede ce folos putea să iasă pentru Casa de Austria, şi el dăduse şi poruncile de nevoie pentru ca pregătirile rîvnitorului de Domnie să fie împiedecate. Dar, pe cînd Ferdinand spunea limpede că vrea să sfărîme părerea greşită că nu i-ar păsa de Ardeal şi se îngrijia să strîngă din toate părţile ajutoare pentru Rákóczy, Palatinul avea o purtare cu totul deosebită. Principele ardelean trebui să se apere faţă de dînsul, — la sfîrşitul lui Septembrie, vre-o săptămînă după mazilia lui în folosul lui Bethlen, — de învinuirea că ar fi un tiran, un duşman al Turcilor şi un prigonitor neîmpăcat al concurentului său. «Am de gînd», scria el cu mîndrie, «să nu las Domnia decît odată cu viaţa . . .

¹ Grabowski, *Scrisorile lui Vladislav al IV-lea*, pp. 173, 196-7, 199, 204-5

² Cf. Hurmuzaki-Bogdan, II, p. 615-6 şi Grabowski, pp. 186-7, unde se spune că scrisoarea către rege era din 14 Mart.

³ Hurmuzaki, IV¹; II Maiū.

⁴ *Ibid.*

Maî bine să rămîie copiilor mei un nume bun după mine decît să trăiesc eu fără de dînsul»¹.

În sfîrșit, Turcii se hotărîse, și Pașa de Silistra și Oceacov, Kenaan, porni spre Ardeal, trimițînd și lui Matei-Vodă scrisorile împărătești care-l priviau. Am văzut în ce chip răspunse el la acestea: pe cînd căuta să înbuneze pe stăpîni, el se lega și maî strîns de soarta lui Rákóczy printr'o făgăduială de a-l ajuta împotriva orî-cui, fără deosebire. În același timp, el va fi găsit mijloace ca să zăbovească mersul lui Kenaan, care găsi de nevoie să treacă pe la Brăila, să se primble până la Călărași. Cînd Pașa află în sfîrșit timpul să pătrundă până la București, unde se credea că-î era gîndul să facă o meșteșugită lovitură împotriva acestuî șiret hain, el găsi pe Domn între ostașii săi, și nu aduse nici ast-fel vre un folos².

Aceasta era în Novembre, și până atunci lucrurile se hotărîse în Ungaria. Plecînd din Turda la 1-iu Octombre, Rákóczy întîlni pe comandantul său Kornis după o biruință cîștigată asupra celorlalți Turci, ai Pașei din Buda. Înnaintea trupelor adunate și a energiceî hotărîri pe care o dovedise principele, se făcură propunerî din partea dușmanului, și ele duseră peste cîteva timp la un tratat³. În mijlocul negocierilor, apropiindu-le astfel de sfîrșitul bun, sosi un trimis al lui Matei, cu un om al lui Kenaan-Pașa, pentru a da vestea îmbucurătoare că a doua oștire turcească părăsise țara⁴.

Mulțămită și stăruinților lui Matei la Poartă, pacea încheiată de «Craiul» ardelean cu Pașa învins al Budei fu întărită: războiul cu Persia avea maî mare însemnătate decît înlocuirea vasalilor din Europa, și, în Septembre 1636, vrăjmașii în Asia ai Împărățieî osmane cîștigaseră o mare biruință, ucigînd și pe unul dintre cei maî destoinici generali ai Sul-

¹ *Mon. Com. Transylv.*

² Cf. Sîrbu, pp. 94-9 și povestirea din Cronica țerii, p. 322: «Odată aû trimis pre Chinan-Pașa», etc.; reproducă, fără adausuri, în Constantin Căpitănu, Kemény spune că a văzut însuși pe noul Domn adus de Pașa.

³ Sîrbu, pp. 90-7; Kemény ed. citată și notele.

⁴ Sîrbu, pp. 99-100.

tanului Marele-Vizir Mohammed plăti această nenorocire prin pierderea demnității sale, chemarea la Constantinopol și întemnițarea, iar urmașul lui, Bairam-Pașa, merse în 1637 să cerce la rîndul său norocul pe acest cîmp de primejdie ¹.

La o altă graniță, era încă de lucru. Inaiet-Ghiraî, Hanul de atunci, avea primejdioase simpatii pentru Cazați și el dăduse chiar dovezi de dușmănie față de Turci: se credea că în primăvară el va ridica fâțiș armele împotriva suzeranului său. Supt cuvînt că vine să pedepsească pe neascultătorul mîrzac Cantemir, din Bugeac, el se înfățișă în adevăr, la Nistru, în fruntea unei nenumărate mulțimi de călăreți prădalnici. Cantemir trecu Dunărea după o cumplită înfrîngere, în Mart 1637, și Hanul învingător luă, în Maiu, drumul spre casă. În Bugeac rămăsese doi frați ai acestui din urmă, dar un nepot al lui Cantemir îi ucise prin trădare. Turcii îndrăzniră atunci să facă un nou Han și, după ce înlăturară prin ștreang pe cel vechiu, ei limpeziră pe deplin afacerile tătărăști puind peste puțin, capăt și vieții puternicului mîrzac de odinioară. Iar pentru a curăți Bugeacul de neplăcuții lui locuitori, un Serdar ce fusese între Viziri, Mohammed Tabani-Buiuc, numit beglerbeg de Oceacov, plecă din capitală în ziua de 2 August: ca ajutor i se dăduse Calga tatar, și amîndoi aveaū misiunea de a face ordine la Dunăre.

La începutul lui Octombree, se mîntuise cu Tatarii lui Cantemir: ei se supusese, întorcîndu-se înapoi în vechia lor țară ². Dar mai rămînea ceva de făcut, căci oștile nu se îndreptară încă spre iernatece. «Acum», scrie la 17 Octombree, ambasadorul olandes pe lîngă Poartă, «Turcii caută să puie mîna, cu dibăcie și fără vărsare de sînge, pe Domnul muntean, care e aici foarte mult bănuît și urît, pentru prea marea înțelegere cu principele Rákóczy, lucrînd întru aceasta supt conducerea fostului Mare-Vizir Mohammed-Pașa» ³.

¹ Zinkeisen, IV, p. 160 și urm; Hammer, ed. a 2-a, III, pp. 160-1.

² Pentru toate acestea, v. *Studii asupra istoriei Românilor*, p. 37 și urm.

³ «Nu is men besich om den prins van Valachie, die van all te groote

Această hotărîre nu se poate înțelege altfel, date fiind împrejurările, decît ca rezultatul unei întrigîi, la care se unise și Caimacamul, ce ținea locul Marelui-Vizir, dus în Asia. O înnodase ambiția lui Vasile-Vodă. Doritor să-și așeze la Tîrgoviște unul din cei doi frați¹, Domnul moldovean începu cu pîrî împotriva lui Rákóczy, care ar fi cercat să-l smomească din credința față de Turci, și împotriva lui Matei, care e gata să dea tot sprijinul său Ardeleanului². Zvonul că se va ajunge astfel la un nou războiî dunărean se întîlnește în știrile timpului în primăvară și apoi mai târziu, în Iunie chiar și Iulie. Ca și Rákóczy, Matei arată aceste pregătiri Împăratului, cerînd ajutor la întîmplare³.

În August, de hatîrul Domnului muntean, care-și avea ca sprijinitor la Poartă pe influentul Rusnameghi⁴, se tăie nasul lui Leon-Vodă, căruia nu-î mai folosiră după aceasta nici banii, nici domneasca sa origine. Dacă însă la Constantinopol, erau pentru dînsul dispoziții bune, altfel era în lagăr, unde Vasile-Vodă va fi găsit un sprijinitor în Kenaan, care voise să prindă încă din 1636 pe Voevodul muntean, prietenul creștinilor. Pe cînd Pașa cel vechi se află încă în fruntea trupelor, care trecuse Dunărea, prin Iulie, Domniî primiră porunca să vie în tabără. Al Moldovei nu zăbovi nici o clipă pornirea sa, și peste puțin el își așeza corturile lîngă ale Turcilor la Ismail, ca să ajute războiul Sultanului, și mai ales opera lui de uneltiri. Matei, încrezîndu-se în ce-î vor fi scris capuchehaielele sale, porni și el cu Munteniî săi, dar nu merse mai departe decît lacul Ialpușului, în Bugeac. Aici i se destăinuî gîndul ce pusese Kenaan asupra lui, și el se

intelligentie met den prince Raccocy hier seer suspect ende odieus is, sondr bloetstortinge ende behendicheyt in handen te becoemen, door beleyt van den voorigen Oppersten Vezyr Mehemet-Passa».

¹ Aceasta o spun ambasadoriî frances, olandes și ardelean, contra celui venețian singur. Să se socoată și vrîsta tînărului fiu al Lupului: avea numai zece ani.

² Pîrile fură presintate în Decembre 1636, ca și în April 1637. V. Documentele la Prefață.

³ Hurmuzaki, IV¹, Mart; Sirbu. pp. 108-9.

⁴ Hurmuzaki, IV².

întoarse îndărăt, rămîind în lagăr, la Tîrgoviște, cu trupele sale, cum îl vedem pe la jumătatea lui August¹ și chiar peste o lună, cînd veni la el o solie ardeleană, — condusă de Be-lény².

Se pare că aici, după sosirea lui Mohammed, înlocuitorul lui Kenaan, îi veni, ca să-l liniștească, «o întărire în Domnie»³. Oștile vor fi fost trimise pe la locurile lor, mai ales cînd se văzu că Tatarii se duc fără împotrivire. Cel puțin, un curier din Ardeal arăta la Viena, în ziua de 18 Novembre, că «Rákóczy n'are de ce se teme prea mult în acest an, așa încît, fiind și iarnă acum, el a dat drumul trupelor sale»⁴. Și, la 7 ale aceleași luni, ambasadorul olandes afirmă că dregătorii Porții s'au hotărît să-și ascundă adevăratele scopuri față de Matei, care s'a arătat gata să se apere cu arma⁵.

Înțeles cu Mohammed-Pașa însă, pe care-l cumpărase pentru a-l lăsa să lucreze spre îndeplinirea visurilor lui ambițioase, Vasile tulbură liniștea ce abia se restabilise. Fără să fi venit de la Poartă mazilie lui Matei, fără să i se fi numit urmașul în persoana fratelui mai mic al Lupului, el, plecînd de la Cetatea-Albă, unde fusese concentrarea contra Tatarilor, nu se îndreptă, ca un vecin cinstit, către casa sa. Pierzînd cîteva săptămîni cu zăbăvile, el se răpezi apoi asupra Țerii-Românești, unde nu credea să găsească pe nimeni în

¹ Cf. mărturiile din *Studiile* citate, pp. 44-5; din corespondența olandesă și *Documentele Bistriței*. Despre această cursă mai vorbește *Cronica țerii*, p. 322 și *Naima*, în *Acte și fragmente*, I, p. 61. Cf. și *Socotelile Sibiului* și *Mon. Comit. Transylv.*, X, p. 124, Sîrbu, pp. 111-2.

² *Socotelile Brașovului*.

³ *Naima*, l. c.

⁴ *Mon. Comit. Transylv.*, l. c., pp. 128-9.

⁵ *Coll. Camerariana*, XIX, n° 343: «Il principe di Walachia, tenuto qui per ribello et unito con il principe di Transylvania, si hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocenti sudditi». — Din 3 Novembre avem o scrisoare a lui «Sava Logoffet, secretarius», dată «ex Hamestorf», Gușterița, lîngă granița, în părțile Sibiului. Arch. din Buda, «Rákoczy G wejeböl 1635-45 23 »

calea-î, și pătrunse până la Gherghița ¹. La sfârșitul lui Octombrie vedem soliî grăbite venind de la Matei în Ardeal: Logofătul Sima, apoi Logofătul unguresc Sava. Ce rost aveau călătoriile lor, se înțelege: cererea de ajutor în puterea legăturii din 1636 ².

În sfatul «Craiului» se dezbătuse mult timp, în vară, afacerea. Rákóczy fusese invitat de Turci, înainte de dieta din Octombrie, să plătească 15.000 de galbeni pentru a se uita «pricina din anul trecut», și el nu știa ce să facă pentru a scăpa de această cerere. De nouă încurcături cu Turcii îi era frică, și abia se învoi el ca Ioan Kemény și Tholdalagy să plece, pe rînd, cu vre-o 10.000 de oameni la Matei. Îndată după pornirea lor, el chemă pe Ioan Movilă, ce se tot purta pe la graniță, și încheie cu dînsul, la 30 Novembre, un tratat prin care se stabilia și ce va avea să deie Ardealului în cas cînd ar căpăta Domnia Moldovei, în locul lui Vasile ³.

Războiul, în această apropiere a iernii, se mîntui răpede. Domnul moldovean crezuse să-și prindă pe neașteptate dușmanul, și acesta avea o frumoasă oaste, cu tunuri. Încercările de a-i cumpăra ostașii și căpăteniile lor fu zădărnicită prin măsuri energice. Atunci nu-i rămase decît să se întoarcă, hărțuindu-se cu mai mult sau mai puțin noroc. La 11 Novembre, Kemény scrie din Valenii de Munte din Prahova ⁴. La 13, Vodă se găsia la Șoplea, în același județ. El ar fi vrut o luptă, care să hotărească odată lucrurile, precum ele fusese hotărîte, cu un alt prilej de dușmănie moldovenească, în 1632, printr'o luptă, care silise pe Turci să încuviințeze fapta biruitorului. Era sigur de biruință, cu puterile ce avea, și voiă ca, după înfrîngerea lui Lupu, Ioan Movilă să între în Moldova pe la Brețc, prin pasul Oituzului, — care era păzit însă de Șoldan, cumnatul lui Vasile, — și să se înfățișeze

¹ *Doc. Bistriței*, I, p. 61, n° 72.

² *Socotelile Brașovului*; Hurmuzaki, IV¹.

³ *Török-Mag. Állam-Okm.*, III, p. 506 și urm. Se prevăd 4.000 de galbeni și patru cai pe an. Cf. Sîrbu, p. 117, și mai departe.

⁴ «Daum in castris ad Walin positis»; Arch. din Buda, «R. G. wéjébol 1635-48. 23».

terii ca un Domn român venit din pribegie pentru a lua de la «Grecul» usurpator moștenirea sa. Jumătatea nesosită încă a contingentului ardelean ar fi întovărașit pe Domnul cel nou, de țară.

La 13 Novembre încă Matei stăruia tot în acest sens, din Șoplea, cu toate că dușmanul îi perise d'innainte, ca unul ce nu voise o luptă grea, ci o prindere ușoară ¹. O piedecă i se ivise până atunci în cale: frica de încurcături nouă cu Turcii, care lega mâinile căpeteniei ardeleni. El lăsă pe Lupu să plece în voie, iar Tholdalagy făcuse abia, de la 11 la 13 ale lunii, drumul de la Preșmer la Poiana-Mărului, așteptând porunci nouă. Până la sosirea lui, Kemény nu crezu că trebuie să se miște și, îndată ce al doilea căpitan regal trecu prin pasul Buzăului, Rákóczy îi trimise în grabă instrucțiuni nouă de a se feri cu orî ce preț de luptă, mulțămindu-se, afară de împrejurări neprevăzute, să împace pe cei doi Voivozi. Aceste scrisori trebuie să fi fost aduse prin diacul Mihaï, care veni la Brașov în ziua de 20 ².

Călăreții munteni se luase după oastea, în retragere, a lui Lupu, care se opri un timp în județul Tecucului ³. Matei însă nu pare să se fi mișcat din lagărul său de la Teleajin, unde stase de la început. De altmintrelea, un sol venise la dînsul, de la Pașa Mohammed, care nu trecuse Dunărea, nefiind ordin împărătesc, și prin acest sol i se dădea toate asigurările dacă el nu se va folosi în dauna păcii de puterile ce-î sta în mîna ⁴. Și din acest motiv decî expediția de răz bunare nu se făcu. Ungurii trecură, probabil cu voia lui Vasile, prin Moldova și se întoarseră prin pasul, lăsat

¹ Sîrbu, pp. 118-20.

² Cf. *Socotelile Brașovului* și Sîrbu, pp. 121-3.

³ Miron Costin. Un document privitor la schitul Soveja, din c. 1640, vorbește de prada «Ungurilor și Muntenilor, cu Matei-Vodă» în aceste părți, dar și din faptul că pentru a se face plîngerî Domnului, trebui să se meargă în Țara-Românească vorbește pentru explicația noastră. V. Melchisedek, *Cron. Romanului*, I, p. 262 și urm.

⁴ V. mai ales rapoartele lui Rákóczy către Imperiali, în Hurmuzaki, IV¹ sau *Mon. Con. Transylv., l. c.*

acum deschis, al Oituzului în cea d'întăiū jumătate a lui Decembre, iar Matei veni de-adreptul în Scaun, asigurat acuma, cel puțin pe cîtăva vreme¹. În adevăr, de la Constantinopol, unde Murad al IV^{lea} se gătia însuși să plece în Asia, veniră la Silistra porunci ca liniștea să se păstreze la Dunăre, iar Matei primi la 22 Decembre în București pe un Trimis Împărătesc, care, asigurîndu-l că toate se petrecuse fără știrea Sultanului, îi aducea caftanul de mucarer, de întărire în Domnia pe care se arătase până la sfîrșit gata să o apere².

Campania în Asia, pentru luarea Bagdadului, ținu pe Împăratul păgîn și Curtea lui departe de capitala europeană timp de aproape doi ani de zile. În tot acest răstimp dușmăniile și poftele românești nu mai puteau fi ținute în samă, și Mohammed, care se făcuse imposibil prin purtarea lui de bun plac în 1637, căpătă pašalicul de Buda și fu înlocuit la Silistra printr'un nou Pașă, Nasuf-Husein, care plecă spre Dunăre, la 2 Mart 1638, ca să aducă neapărat o împăcare, prin oamenii săi și prin mijlocirea lui Rákóczy. Cumnatul Pașei merse anume pentru aceasta în principate, cu o întărire nouă pentru amîndoi Domniī, dar făgăduielile ce i se dădură și pe care le transmise Caimacamului, spre marea bucurie a acestuia, nu împiedecară pîrile, bănuielile și minciunile. Ele nu puteau duce însă la nimic, pentru că Sultanul lăsase acest ordin lămurit: «să nu se facă nici cea mai mică schimbare în aceste părți»³.

Și Rákóczy încercă să aducă o înțelegere scrisă și jurată între cei doi vecini, pe cari i-ar fi voit prieteni între ei și față de dînsul. Firește că, dintre dînșii, el părtenia pe Matei, cu care luptase alături înaintea de Domnie, pe care l sprijinise

¹ Pe la 20 Nov. Kemény era în Țara-Românească, la 9 Decembre oameni ai lui vin «auss der Moldau». V. *Soc. Brașovului*. Cf. Sîrbu, p. 125 n. 1.

² Sîrbu, p. 125. Cf. mărturisirile lui Matei către Locadello, în Hurmuzaki, IV², pp. 495-6, n^o DLXXI și scrisoarea, din 6 Februar 1638, a lui Haga, în Documentele la Prefață.

³ V. mai ales Hurmuzaki, IV² și corespondența ardeleană, în Sîrbu.

și de care fusese sprijinit în împrejurări grele. Pe vremea năvălirii din 1637, nu-i lipsise gustul de a face o schimbare în Moldova, unde nu credea sincer că se poate îndrepta Lupu, ci n'avuse îndrăzneala să lucreze după pofta inimii sale. Pe cînd, pe de o parte, îndemna pe căpitaniii săi să nu meargă până la vărsarea de sînge, pe de alta, încheia un tratat cu Ioan Movilă, înțelegîndu-se cu dînsul, cum am văzut, la 30 Novembre asupra tributului și luînd măsurile cele mai amănunțite pentru cazul cînd Ioan Vodă ar ajunge Domn în Moldova: cum va lucra minele, cît va da «Craiului» din comorile Lupului, ce datorii va plăti față de Ardeal, cum își va aduce ca strajă Cazaci și Nemți și va lăsa ca Nemți lefegii să treacă și la patronul său, cum va îngădui negoțul cu țara vecină și va ținea vecinătatea bună ¹.

În 1638 mai vedem încă, în Ianuar, pe Ioan Movilă în părțile Brașovului. Scrisori prietenești, intime, se tot schimbă între principele ardelean și Voevodul Țerii-Românești. Solie după solie trece de la Matei către Curtea lui Rákóczy: Logofătul Grigore, Logofătul Sava, Postelnicul Petrașcu, Radu Mihalce și iarăși Sava, Lăudat Comisul, Clucerul Matei, Constantin Postelnicul Cantacuzino, a treia oară Sava. Iar, din partea «Craiului», tot vine dincoace de munți Daniel János. Pe cînd de la Lupu nu se întîmpină nimeni până în toamnă, și Rákóczy arată de cîteva ori temeri că Voevodul dușman s'ar pregăti să-i năvălească în țară ².

Schimbarea, cea d'întăiu înstrăinare a lui Rákóczy de Matei, o aduseră negocierile de pace între cele două țeri. Principele ceruse lui Lupu, rupînd astfel ghița, să-și trimească represintanții la Alba-Iulia, și, împreună cu solii ardeleni întorși din Moldova: Alexandru Barcsai și Ștefan Kóvár, sosi

¹ Cf tratatele din 30 Novembre, în Engel, *Gesch. der Moldau*, pp. 265-7 (cel de îndatoriri mărunte) și *Török Magyarok Állam-Okmánytár*, II, p. 504 și urm. (cel politic). Adaosul de pe p. 504, în care se spune că va fi cerută și o «asigurare» din partea țerii — Moldova —, nu poate fi din 2 *Novembre*; trebuie a se ceti: 2 Decembre.

² Cf. *Soc. Brașovului, Mom. comit. Transylv.*, și Sîrbu.

la 4 Septembrie în Brașov Dumitrașco Șoldan, cumnatul Voevodului și apărătorul Oituzului în 1637, împreună cu alaiul său. Peste două zile intră în același oraș de graniță Sima «Logofătul», iar, ca boier, al doilea Vistier al lui Matei-Vodă, cu mult mai mulți însoțitori. La 16 acesta din urmă propunea Moldovenilor, în capitala mijlocitorului «crăiesc», o legătură frățescă, de iertare pentru trecut, de apărare comună, de înlăturare a pîrilor¹.

Șoldan răspunse printr'un alt proiect de pace, care cuprinde și el articole de iertare și împăcare, dar într'o formă cu mult mai puțin călduroasă și fără nici o vorbă de «frăție»; iar la început și la sfîrșit se statornicește ca o cerere de căpetenie din partea lui Vasile-Vodă lămurirea, *în Iași*, printr'un jurămînt al Mitropolitului Ungrovlachiei și al boierilor din Divanul muntean, a cheltuielilor făcute cu înlăturarea lui Curt Celebi, cheltuieli în care i-ar veni lui Matei o parte de 15.000 de taleri².

Ce se putea răspunde la asemenea pretenții? Matei refuză plata banilor, pentru că ei ar fi fost întrebuițați în paguba sa și, ori-cum, dați înapoi prin cheltuiala cu slușirea lui Leon-Vodă, care ar fi cerut în 1637, nu Țara-Românească, ci Moldova. În locul jurămîntului la Iași, el arată că fiecare-și va găsi îndreptățirea înaintea dreptului judecător. Și, în sfîrșit, declară că nu va mai jura din nou o prietenie pe care o ținuse bine de la început³.

Rákóczy primi acest răspuns cu supărare, și văzu în el dovada că Matei nu vrea nici într'un chip o pace, care lui, principelui, îi era neapărată, pentru ce putea să vie asupra Ardealului după întoarcerea Sultanului în Asia. El se făcu însă a fi nepărtenitor, și, aproape în aceiași zi, el dădea drumul solilor moldoveni și munteni. Pe lîngă fiecare dintre dînșii el alipia Trimiși de ai săi: Toma Bassa și Acațiu

¹ *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 17-20. Cf. *Socot. Brașovului*.

² *Ibid.*, pp. 21-4.

³ *Ibid.*, pp. 24-5.

Barcsai se duseră astfel la Vasile-Vodă, iar Ioan Daniel la vechiul aliat Matei¹.

Cei doi d'întăiu duceau cu dînșii tot ce era de nevoie pentru încheierea unei alianțe cu Vasile². Întăiu, pe lîngă o asigurare pentru pribegii moldoveni din jurul lui Ion Movilă, o diplomă regală, datată din 29 Septembrie. În ea se amintiau bunele relații de la început, tulburarea lor «în timpurile din urmă, pentru oarecare afaceri și trebî». Dar Vasile a cerut prin Șoldan să se reînnoiască vechia stare de prietenie, și Craiul, ținînd samă că atîrnă și el de același Împărat, făgăduiește a nu fi dușmanul Voievodului și a nu-î «ațîța» dușmani, ci; «dacă cineva ar voi să vie sau să plece contra lui, după puterea noastră vom căuta a-l opri, afară numai de Împăratul prea-puternic». Dacă, fără știrea acestui Împărat turcesc, Vasile ar fi atacat de niscaiva «răuvoitorî și rivali săi dușmani», i se va da ajutor «după nevoie». «Împotriva *Voevozilor străini* îl vom sprijini cu bunăvoință și ajutor, cum se cuvine, după puterea noastră, dar să se știe și aceia că Vasile-Vodă *fără știrea și învoirea noastră* să nu plece nici într'un chip și supt nici un cuvînt cu războiî asupra lui Matei-Vodă sau a țerii lui»³. Niciodată Rákóczy nu făgăduise așa de mult și așa de limpede lui Matei. Și, în schimb, i se trimitea lui Vasile-Vodă și boierilor săi, pentru a le iscăli, hîrtii ungurești și românești, prin care se promitea restituirea unor fugari adăpostiiți, solia cu daruri de două ori pe an, știri despre dușmani — și de la Tatarî — și, mai ales, ajutorul militar per-

¹ Cf. *Socotelile Brașovului, Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, pp. 20-1.

² Bazele fusese puse încă de Șoldan. V, în adevăr regestul din *Columna lui Traian*, 1874, p. 133: «1638.¹ Vornicul Șoldan, trimis din partea lui Vasile-Vodă Lupul ca «sol mare cu învățătură și cu putere deplin», încheiă cu principele transilvan Gheorghe Rákóczy tractatul de alianță și de estradițiune». E păcat că d. Hasdeu n'a dat întreg prețiosul act, precum e regretabil că la Alba-Iulia nu se mai poate vedea azi volumul din *Codices authenticorum*, care-l cuprindea.

³ Actul era inedit. Îl dăm în Documentele la Prefață. Peste cîteva pagine se află în registru și forma-î ungurească.

sonal său avînd în fruntea sa pe Hatmanul țerii¹. Vasile nu stătu pe gînduri să întărească prin punerea numelui său aceste acte, pe care i le vor fi jurat și boierii, în Iași, la 26 Octombree².

Din partea aceasta, se vede numai puterea legăturilor nouă; dincolo, la Munteni, abia se văd, mult slăbite, cele vechi, care fură reinnoite în București, la 23 Octombree. «Asigurarea» dată de boierii lui Matei începe cu constatarea că de un timp Craiul «e supărat — *offensam habere* — pe Măria Sa Domnul nostru și pe noi». «Pentru a nu se supăra și mai mult și a-î crește mînia»³, se promite însă, de Domn ca și de boierii, întocmai ca înaintea, că se va răspunde la un termen fix, 6 Mart st. n., un dar de 5.000 de florini pe an, «în banii de argint, de cei vechi», «pentru dijmele oilor din Ardeal ce pasc în țara noastră». Voevodul va dăruia încă vecinului său un «cal bun turcesc» cu podoabe scumpe, ce se hotăresc cu îngrijire, și un alt cal, de călărie, din rasa obișnuită. Iar ce cuprinde vechia învoială se va ținea și de acuma⁴.

Deci Rákóczy nu mai vedea în Matei sprijinul neapărat al țerii sale, pe care e adevărat că o stăpînia acum cu mai

¹ *Torok-Mag. Allam-Okm*, l. c., pp. 26-9, *Mon. comut. Transylv*, pp. 216-7.

² În *Codices authenticorum* se află copiate două acte ale lui Vasile-Vodă, ambele din 26 Octombree, și un al treilea al boierilor moldovenii. După *Soc. Brașovului*, Barcsai se întoarse la 7 Novembre în Brașov.

³ «Contra Illustrissimum principem dominum nostrum, una nobiscum, offensam habere, ne magis exacerbaretur affectusque irae creverit, imo, his mitigatis, pacta cum Illustrissima Celsitudine Sua conventa bonaeque vicinitatis modus et vinculum in suo esse et vigore permaneret». Engel, *Geschichte der Walachey*, pp. 291-2.

⁴ O copie a documentului se află în *Codices authenticorum*. Tot acolo, originalul actului de la Matei, datat «in Bukorest, sede nostra principali; vigesima tertia mensis Octobris, iuxta styllum novum, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo». El poartă o pecete octogonală de ceară brună, cu vulturul și exerga. ІѠ МАТЕЮ ВОЕВОДА БЪСЬРАБА și semnătura cunoscută a lui Matei.

multă siguranță. Răutatea, viclenia, lăcomia pentru lucrul străin ale lui Vasile erau numai amintiri din trecutul de dușmănie. În tot cursul anului 1639, noua stare de lucruri se menține: alături de soliele mărunte ale lui Matei, găsim o mare solie de la Domnul moldovean: Vistierul Buhuș, ce sosește la Brașov în ziua de 11 Iunie, cu o suită de patruzeci și șese de persoane. El aducea o scrisoare din Botoșani, a stăpînului său¹. Cînd, în Iulie, Mihaï Tholdalagy, căpetenia militară din 1637, plecă la Poartă, îl întovărășiau și alți nobili cunoscuți, dintre cari unii, și între ei probabil Acațiu Barcsai, se duseră în Moldova². Și în luna următoare erau oameni ai lui Vasile la Curtea principelui³.

Trimișii din Iulie duceau, de sigur, cu dînsii, pentru a fi iscălită de Voievodul Moldovei, o nouă formă de tratat, care era întregirea firească a legăturii din anul trecut. Din ziua cînd «Craiul» va părăsi cu totul pe Matei, Vasile se îndatoria să plătească un tribut de 10.000 de florini pe an, și să dea șese cai, dintre cari doi turcești, printr'o mare solie. Vechile făgăduieli vor fi ținute, și tot ast-fel în Domnia nouă, munteană, a familiei, condițiile primite de Matei-Vodă⁴.

Despre partea aceasta, Vasile n'avea să se teamă de ce i se întîmplase în 1637, cînd s'a crezut că a fugit mai ales înaintea celor 10.000 de Unguri. Rămînea Turcii, și acum bogatul Domn se hotărî să ieie altă cale decît aceia a intrigilor mărunte cu mici dregători de hotare, a surprinderilor piezișe, care nu-l dusesese la nici un capăt bun.

Din căsătoria cu Doamna Tudosca i se născuse Lupului un fiu, băiat încă de tot tînăr și foarte plăpînd: cu mîinile și picioarele «deznodate». Acest Cocon domnesc era prea mic în 1637 pentru ca să se poate vorbi pentru dînsul, fie și de

¹ «Datum in civitate nostra Botusanensi, 4 iunii 1639.» În *Codices authenticorum*; ungurește. Într'un document inedit (Bibl. Ac. Rom., 182/XLVII), Dumitru Buhuș, Vistier și Grama Stolnicul se fac chezași pentru un Român (fără an).

² *Socotelile inedite ale Brașovului*, în Documente la Prefață.

³ *Mon. comit. Transylv.*

⁴ *Torok-Magyarok: Állam-Okmánytár*, III, pp. 34-6.

o Domnie copilărească. În 1639 el avea doi ani mai mult, și tatăl său ar fi voit bucuros să-l vadă aiurea decît în casa lui, pentru că trimisese să-î aducă din Împărăția turcească o frumoasă fată de Cerches, rudă de harem cu Hanul Tatarilor¹. Așa că-și puse în minte să-l facă Domn în Moldova, în locul său, iar el însuși să-și capete Domnia munteană.

Aceasta era la mezat. Încă de pe cînd Sultanul era numai pe cale către capitala sa, în Iunie 1639, se răspîndise pînă în Ardeal știrea că Matei a fost mazilit în folosul unui Grec ce fusese cu oștile împărătești în Asia². Zvonul se risipise în timpul verii, cînd Rákóczy asigură că Matei e în afară de orîce primejdie³. O părere prea încrezătoare, de sigur, cînd se gîndește cineva la golul făcut de războiul în Vistieria împărătească, la dispozițiile de pedeapsă și răzbunare, cu care se întorsese Sultanul, la ambiția lui Vasile-Vodă și la moartea lui Rusnameghi, care lăsase pe Matei fără sprijinul său cel mai puternic la Poartă⁴. Bani ce se plătiră în vară, nu-î ajutară nimic⁵.

Lupu trimisese încă din Maiu pe fiu-său la Poartă, supt cuvînt că vrea să-și aibă acolo un scump ostatec. Tînărul Voevod se îmbolnăvi însă mai rău pe cale și trebui să fie dus la niște băi. Dar ceia ce zăbovi atacul împotriva lui Matei nu fu atîta această împrejurare, cît speranța Turcilor de a izbuti măcar în acest rînd cu o surprindere făcută în preajma iernei⁶.

În Septembrie, iar începu să se vorbească de mazilia apropiată a lui Matei. În Octombrie, Pașa de Silistra, cumpărat, ca și toți predecesorii săi, de la Abaza încoace, de Lupu, trimise la Poartă știri viclene despre «obrăznicia» Domnului

¹ Hurmuzaki, IV², pp. 504-5.

² Raportul lui Bercsényi către Împărat; în *Mon. Comit. Transylv., l. c.* Cf. raportul din 14 Iunie al Palatinului Ungariei, în Hurmuzaki, IV¹.

³ Hurmuzaki, IV¹, p. 646.

⁴ Pentru această moarte, v. Hurmuzaki, IV², pp. 499-500.

⁵ Sirbu, pp. 153-4.

⁶ Cf. *Mon. Com. Trans., l. c.* și Sirbu, pp. 152-3.

muntean, care, de și n'a ridicat încă armele, dar, cu Unguri ce are lângă sine și cu firea-i cunoscută, poate să fie privit ca un hain¹. Peste puțin, la 2 Novembre, se lua, în sfârșit, cu toată solemnitatea, pentru întâia oară o hotărîre împărătească împotriva lui Matei-Vodă. Ca de obicei, în asemenea împrejurări, ceaușul mazilei se îndreptă spre Dunăre, un Schemni-Ceauș plecă spre Moldova pentru a instala acolo pe copilul Ioan-Vodă, și poruncile de ajutor se trimiseră la toți aceia dintre vecini cari puteau să le primească². Lupu înlăturase cele din urmă îndoieli ale Turcilor oferind pentru această facere de bine în folosul persoanei și Casei sale un dar de 300.000 de taleri și creșterea statornică a tributului amînduor țărilor, ce rămînea a se face de acum prin minile sale, cu alți 100.000.

Era deci acum porunca sigură a Împăratului. Hanul Tatarilor era o rudă a Domnului moldovean. Cu principele ardelean se încheiase un tratat din cele mai priincioase și în sfatul lui Rákóczy, ideia de a se da ajutor lui Matei căzu. Pe cînd astfel împrejurările erau nu se poate mai favorabile pentru Vasile, rivalul său nu se putea răzina de cît pe două puteri în afară de sine: iubirea țerii și vitejia ostașilor.

Vasile plecă deci din Iași, lăsînd Moldova în sama bicisnicului său copil și a sftenicilor de cari-l încunjurase. La 22 Novembre, el se afla acum la Focșani, de unde dădea un act, luînd titlul de Domn peste amîndouă țările, cum, de fapt, era să și fie³. A avea cu dînsul oaste de țară, lefegii și Tatarii de ai Hanului: steagul împărătesc era dus înnaintea rîndurilor sale.

Sultanul poruncise tuturor boierilor munteni să se închine înnaintea alesului său, Lupu, întărind ordinul cu strașnice amenințări. «Să faceți așa, căci, de nu, n'o să rămîneți nepe-depsiți. Eū sînt acela care am dărîmat Bagdadul și, pe cine voiesc, îl șterg de pe fața pămîntului. Hanul Tatarilor

¹ Izvoare ardeleno în Sirbu, pp. 156-7 și Documentele la Prefață, la data de 29 Octombro.

² Hurmuzaki, IV² și Documentele la Prefață.

³ Melhisedec, *Cron. Hușilor*. Cf. Sirbu, la acest loc.

așteaptă numai cuvîntul mieu și se răpède ca șoimul unde doresc eu. Vă șterg de pe pămîntul vostru și pun Turci să locuiască în 'el, iar în biserică să strige Hoge¹.» Cu mai puțin decît atîta s'ar fi dezlipit boierimea de alt Domn, dar ea își aducea aminte că Matei fusese acela, care, în urma timpurilor de ruină și umilință ce venise după fuga lui Radu Șerban, «a restabilit libertatea lor de odinioară, a înnoit ne-meșugul și a îndreptat tot după cuviință», așezînd birurile, nesigure pînă la dînsul². Chemarea lui nu răsună în zădar, și el nu se află singur în primejdie. Ca și în 1637, în părțile Teleajenului și Prahovei, în jos de măguri, cu fruntea apărata de malurile prăpăstuite ale apelor de munte, se așază tabăra, de care trebuia să se lovească vrăjmașul și să piară. Atît numai că, data aceasta, atacul dușmanului îndreptîndu-se asupra Bucureștilor, tabăra închisă se coborî de-a lungul Prahovei pînă ajunse la vărsarea ei în Ialomița.

Moldovenii căutară în zădar să sfarme această tabără, să o aducă în luciul cîmpiei pentru a o copleși apoi prin numărul lor și prin meșteșugul de călăreți sprinteni al Tatarilor, prin groaza ce răspîndiau în jurul lor acești fii ai pustiului. Matei, care apucase vremurile lui Radu Șerban, urmă iarăși exemplul dat de acesta cu peste treizeci de ani în urmă la Teleajen. Vasile voi să-l smomească din adăpostul sigur, puînd să i se ardă în vederea lui satele. Cînd Matei socoti că aû plecat la jaf, pierzîndu-se prin țara de munte, destui dintre luptătorii ce n'aveau cum să se lupte, el se hotărî să lovească pe cei rămași încă supt steaguri. O ciocnire biruitoare cu straja moldovenească îl îndemnă și mai mult să întrebe norocul luptelor. La 3 Decembre călărimea sa trecu Prahova înnot, în față cu Ojogenii, fiecare călăreț ducînd cu sine și un pedestraș. Pe cellalt mal, oastea se așază gata de luptă, cuprinzînd în mijloc tunurile. Dar ea nu mai avea înaintea de-cît o mulțime neorînduită, plină de groază și gata de fugă.

¹ Sirbu, p. 171.

² *Ibid.*

Îi rămase numai să ia prada în primire și să urmărească fugarii ¹.

Între prinși era Îmbrohorul din Moldova. Încă înainte de luptă, ceașul ce venise în Țara-Românească, prins îndată după trecerea Dunării ², se afla în mîna Voevodului mazil. Biruitorul dădu drumul amîndurora, și trimise în grabă la Poartă un arz din partea țerii, ce se plîngea de prădăciunile dușmanului și cerea să-î rămîie Domnul cel vechiu. Se făcu astfel ca Sultanul însuși să vadă pe aducătorul scrisorii și să afle cuprinsul plîngerii. Silihdarul, dușman personal al Vizirului Caimacam, luă asupra-și să lămurească mai bine lucrul. Așa încît Mohammed-Pașa fu aruncat în temniță ca un tulburător al raielei plătitoare și îndată ucis. Ceia ce era, pentru Matei, întărirea în Domnie, ratificarea turcească a biruinții sale ³.

Așa se lămuri în sfîrșit cine dintre cei doi Voevozi e mai tare. Dovada era cu atît mai strălucitoare, cu cît Matei nu fusese ajutat de nime.

Îndată după luptă, el trimise la Rákóczy, ale cărui legături cu Vasile îi erau probabil necunoscute ⁴, o mare solie, alcă-

¹ V. Cronicile, povestirea din Sîrbu; *Doc. Bistriței*, I, p. xcvii și Documentele la Prefață.

² Constantin Căpitanul, p. 297: povestirea numai la dînsul.

³ V., mai ales, Cronica lui Hasan Vegi, în Iorga, *Manuscripte din Bibl. străine*, II, pp. 55-6. La 12 Decembre scrie lui Rákóczy, din Tirgoviște, un Martin Ilarko (Arch. din Buda, l. c.) Domnul se întorsese decî în capitala sa. Mazilirea Vizirului se făcu la 15. Ceva știri despre războiul din 1639 se află și în Kraus, editat în *Scriptores rerum austriacarum*, dar amestecate cu altele din 1636 și 1637.

⁴ Purtarea «Craului» cu două alianțe față de doi oameni ce-și erau dușmani nu era corectă, dar și mai puțin corectă fusese față de Voevozii noștri purtarea aceluî Bethlen pe care Rákóczy încerca să-l imite. Adaug la cele spuse mai sus — pp. cxlix-l — ceva, care-mi scăpase din vedere. Cînd Bethlen pîria la Poartă pe Radu Mihnea că-și caută un adăpost peste graniță, el destănuia Turcilor un tratat încheiat cu acest Domn. Prin acest tratat inedit, datat din Cluj, 16 Maiu 1622, «Craiu» își asigura vecinul, precum îl asigurase și altă dată, cînd acesta era Domn în Moldova, că-î va da voie să vie în Ardeal, cu familia și boierii, pentru a sta chiar în provincie saŭ a trece numai. Radu făcuse cererea, fiind amenințat «nunc intestinis molibus, alias

tuită din Hrizea Vornicul, Logofătul Grigore și Logofătul Marco Vlădcoyici, cu un alaiu de peste o sută de oameni, ca să se bucure împreună. Iar, după câteva zile, și învinsul își arăta îndreptățirea, tot atunci în Decembre, prin solul său, boierul Lupu Prăjescul¹.

Rákóczy primi bine și pe unii și pe alții, însă izbînda lui Matei îi cîștigă iarăși pârtenirea vechiului, dar nesigurului «patron». Pe cînd sosirile din Moldova conținesc, ca în vremurile rele, boieri de-ai lui Matei vin neconținut la principe. În Mart 1640, găsim pe Socol Postelnicul și pe Logofătul Sava, în Maiu, la început, pe Marco și pe Sava, cari trecură, poate amîndoi, la Împăratul pentru a-i arăta vechia aplecare către creștinătate și dorința de a se trimite în țară Mihaï-Vodă, nepotul de fiu al lui Mihaï Viteazul și din care Matei voia să-și facă urmașul în Domnie².

La 19 Maiu se înfățișa la Brașov o ambasadă munteană așa de strălucită în ceia ce privește numărul și însemnătatea celor ce făceau parte dintr'însa, încît Rákóczy nu-și aducea aminte să mai fi văzut alta asemenea ca dînsa. Era «Vlădica» Teofil, Hrizea Marele-Vornic, Radu Vistierul, Clucerul Buzinca, Socol, Vucina Păharnicul, Mitrea Pitarul, pe lîngă cari se adăugiră cei veniți înnainte: Logofeții de slovenește și ungurește Marco și Sava. Ei dădură scrisorile lor în dietă și izbutiră, mulțămită și unui ambasador polon, trimis cu același prilej, să aducă încheierea unui nou tratat, care hotăria pe scurt ținerea vechilor îndatoriri din 1636. Statele ardelenene primiră printr'un act deosebit de al principelui aceleași condiții de alianță împotriva orî-cui³. Și, în aceeași lună, Matei, care declara Împăratului că nu poate ierta pe Lupu,

Tartarorum, nonnunquam vero Polonorum et vagantium Kozakorum irruptionibus saepe saepius»; *Liber regius transylvanicus*, XV, fol. 1-1 V^o.

¹ *Socotelile Brașovului*. L-am aflat adesea și în documente interne.

² Socotelile citate, în Documente la Prefață, și Hurmuzaki, IV¹. În Documentele la Prefață se află și știri pentru sosirea, în Novembre, a mamei lui Mihaï, Ana, fata lui Radu Șerban.

³ V. Documente la Prefață: Socotelile Brașovului pe acest an și actele chiar de alianță, pe care le-am găsit în *Liber Regius* din Buda.

neîmpăcatul lui dușman, fățiș sau ascuns, făcea să se ceară la Poartă prin capuchehaiaua ardeleană mazilirea Domnului moldovean ¹.

Acesta stătea mai rău decît orîcînd. Sultanul Murad nu mai stăpînià, lacom și crud. La moartea lui se suise pe tronul Osmanilor un frate al lui, îndobitocit de o lungă supraveghere bănuitoare, Sultanul Ibrahim, pe lîngă care nu putea isprăvi nimic un vasal bogat și ambițios. Cu Poloniî era Lupu în legăturile cele mai rele: ambasadorul polon ce merse la Poartă pentru întărirea păcii fu primit în Moldova ca un dușman și găsi cu atît mai plăcută găzduirea prietenoasă a lui Matei; într'o scrisoare din Constantinopol, trimeasă la sfîrșitul lui Maiü, omul regelui se plînge că Moldoveanul ar fi voit chiar să-î iea viața cu șiretenie ². Oprirea scrisorilor solului pe care-l jignise nu ajută nimic lui Vasile-Vodă, și am văzut cum se răzbnară împotriva lui Poloniî, săpîndu-l pe lîngă Rákóczy, care se făcea că ține de rău pe Domn pentru înțelegerea sa cu vecinii de peste Nistru în paguba lui Matei ³.

Cînd Miaskowski străbātu Moldova, Lupu era pregătît să înceapă din nou războiul cu Voievodul muntean: Tatarii rudei sale Hanul se aflau lîngă Iași în tabără și cel care-î plătia nu aștepta decît un cuvînt de îndemn de la Poartă, unde stăruia în acest sens «altă vulpe și alt șiret», Ispir-Pașa, noul comandant al Silistrei. În Iunie însă, plecă din Constantinopol porunca Vizirului-Caimacam să nu se tulbure liniștea la Dunăre, cu atît mai mult, cu cît Cazaciî supuși Polonilor erau în mișcare lîngă graniță ⁴.

Dar acest om cu sufletul neodihnit nu-și pierdu speranța. Cînd Rákóczy trimise la dînsul pe Ioan Daniel și Ștefan.

¹ Sirbu, pp. 186-7.

² Documentele la Prefață. V. și raportul general al solului în Colecția Niemcewicz, V, pp 52-79

³ *Torok-Magyarkori Állam-Okmánytár*, III, pp. 66-8.

⁴ Documente la Prefață: raport olandes din 13 Iunie 1640. Despre venirea Tatarilor în Moldova vorbește și o scrisoare de știri în Arch. din Buda, «Rákóczy G. wejéböl, 1635-45».

Sylyok pentru a-l mostra de pretinse intrigă cu Poloniă și a-i cere să nu mai prigonească pe vecinul său, el răspunse apărându-se de orî-ce uneltiri cu Hatmanul și declarîndu-se gata să lucreze pentru încheierea unei păci trainice cu acela în care vede un stăpînitor asemenea cu dînsul ¹. El își alege și negocia-torii, pe Toma Cantacuzino și Andrei Plantos ², cari pleacă din Suceava la 19 Iunie; dar pentru aceasta nu-și părăsi planurile.

Căci știa el bine că nici data aceasta stăruințele mijlocitorului nu vor face să se uite trecutul de lungă și învierșunată dușmănie. Nu cunoaștem și în acest rînd hîrțile fără folos ce se schimbară. În August, venia în Ardeal Postelnicul Socol de la Matei, cu o însemnată suită și a doua zi vedem întorcîndu-se de la Curte o solie moldovenească ³. Atunci vor fi fost rupte tratativele între cei doi Domni, și Rákóczy asigură cu amărăciune că și acum Matei ar fi fost acela care, mai puțin dibaciú, lăsă ca asupra lui să apese răspunderea neîmpăcării ⁴.

În Iulie sosise acum la Constantinopol, pentru scopuri pe care le înțelegem, fiul, bolnavul copil de treisprezece ani al Domnului Moldovei, dar el nu găsi nici un sprijin pentru Domnie la prietenii tatălui său și, boala înrăindu-i-se tot mai mult, plăpîndul Voevod muria în Octombre, și tatăl său, care se aștepta să-l vadă purtînd cuca și avînd la stînga sa pe Imbrohor, ieși cu o îndoită durere înnaintea alaiului care i-l aducea mort ⁵.

Tot în Iulie, de sigur în urma unor plăți sau făgăduieli din partea lui Vasile, se mai încercă odată a se pune mîna pe Matei prin surprindere. Vizirul-Caimacam chemă pe amîndoi Domni la Dașov pentru a fi gata să apere granița de Cazaci. Se spune că Lupu veni îndată, și el însuși arată lui Rákóczy

¹ *Torok-Magyarok. Allam-Okmánytár, l. c.*

² *Ibid.*, pp. 68-9. Lui Plantos îi dă Vasile la 10 April 1639 satul Șepentii în județul Dorohoi (splendid document pe pergament, în Bibl. Acad. Rom., 78/LXVI).

³ Documente la Prefață: Socoltele Brașovului. În Iulie 1640 Socoltele Sighișoarei pomenesc pe «bläsch Legaten», «walachische Legaten».

⁴ Sirbu, p. 189

⁵ Rapoarte olandese, în Documentele la Prefață; cf. Sirbu, p. 187.

că o va face, de și i «se strică planurile»¹, dar Matei se îndreptăți și acum pentru lipsă prin boală de care suferia. Apoi veni de la dînsul un Trimis cu bani și, cu toată reauavoință a Vizirului, care dădu ordinul din nou, spusele Domnului muntean fură crezute².

În sfîrșit, în Decembre, supt cuvînt că se pregătește pentru primăvară un nou atac asupra Azovului, căzut iarăși în mîna Cazacilor supuși Moscoviei, pregătiri ce însirașă bănuiele se făcură la Dunăre, capugii se trimiseră cu porunci la Domniî romîni și ambasadoriî din Constantinopol scriseră acasă despre gîndul Turcilor de a prinde sau ucide chiar pe Matei³. Și, în adevăr, un Capugi-bașa veni la Matei, care se îmbolnăvi pe dată, fu primit cu toate cinstea de boierî pînă ce Domnul putu să i se înfățișeze în fruntea unei frumoase trupe de ostași, înaintea căroră nu se puteau decît spune înflorite binețe turcești⁴.

În Februar 1641 se hotărî expediția de la Azov, la care trebuiau să participe Hanul, Pașa de Silistra și cei doi Domni⁵. În Mart, cînd Baltazar Kemény se întorcea de la Matei, acesta întrebese acum pe ocrotitorul său ce ar trebui să facă dacă Turcii, călăuziți de poftele Lupului, s'ar rătăci pe cale⁶. În April oștile trecură spre Răsărit, și Vasile-Vodă, care dăduse pentru război și dărăbanî de-ai săi, merse cu Pașa pînă la Orhei⁷. Cît despre Matei, el avea obișnuitele sale suferinți politice, care-l țineau pe loc, plătind. De aceia, cînd Pașa se întoarse, în ziua de 2 Septembrie, la Nistru, fără

¹ *Török-Mag. Állam.-Okm*, III, pp. 69-70.

² Raport olandes din 11 August, în Documentele la Prefață.

³ Raport olandes din 8 Decembre, în Documentele la Prefață, și Sirbu, pp. 190-1.

⁴ Raport olandes din 19 Ianuar 1641, în Documentele la Prefață.

⁵ Raport olandes din 23 Februar 1641.

⁶ *Socotelile Brașovului*, în Documentele la Prefață și Sirbu, pp. 192-3. O scrisoare inedită a lui Matei către Rákóczy, Tîrgoviște, 18 Mart 1641, în *Codices authenticorum*.

⁷ *Doc. Bistriței*, I, p. 74, n^o XCIX.

nică o ispravă, și se văzu că începe întărirea Tighinei, unde el stătu două săptămîni în capăt, vechile bănuiele despre un gînd asupra hainului muntean fură iarăși deșteptate. Dar oastea era obosită, fără caii ce ar fi trebuit, și în Octombrie se restabili la Dunăre o liniște pe care o garanta nevoia ¹.

Războiul cu Cazacii nu izbutise, și el aduse peirea Pașei, ca și a Capudanului, care venise în zădar supt zidurile cetății cu corăbiile împărătești. I se păru atunci lui Vasile, care nu putea cu dărăbanii și oștile lui de țară să cîștige biruința de care nu erau capabili Turcii, că el ar putea da altfel Sultanului cucerirea dorită. El intră în negocierii cu sprijinitorul Cazacilor din Azov, cu Țarul, și, plătind și acolo, izbuti. În Mart 1642, el scria la Poartă că a venit la dînsul un sol muscălesc, ce n'ar fi altul decît guvernatorul cetății, gata s'o dea oștilor împărătești ². În Iunie se știa acum la Constantinopol, că mulțămîta Domnului moldovean Țarul nu va ajuta pe Cazaci, ci-i va îndemna să plece ³.

Matei, care avuse și în primăvară o ceartă la hotare cu vecinul său, se teme și acum de vechia primejdie ⁴. Între cei 6.000 de Romîni ce se găsesc luptînd la Azov, era și oaste munteană, al cărui căpitan fu ucis în aceste lupte ⁵. Și el dădu bani, celor ce-l sprijiniau la Poartă și Vistieriei. Dar toate acestea nu-l asigurau pe tronul său amenințat. Precum se credea în primăvară că Lupu a și dobîndit Domnia munteană și are la el 15.000 de Tatarî ca s'o iea în primire ⁶,

¹ Scrisoarea lui Koniecpolski din 13 Octombrie 1641, în Documentele la Prefață. Pentru veșnicele negocierii zădarnice ale lui Matei cu Imperialii, v. Sîrbu, p. 191 și urm. — La 9 August Koniecpolski scrie lui Rákóczy, din Mikuliniec, prin «secretarium Illustrissimi principis Valachiae». *Codices authenticorum*. În *Codices* mai e o scrisoare a lui Matei către principe, Tîrgoviște, 26 August 1641, și una a lui Sava Logofătul, dată «in oppido Zibeth», 20 Mart. Socolilele Sighișoarei înseamnă în Septembrie: «wallachische Legaten».

² Cf. cu Hurmuzaki, IV², raportul olandes din 12 Mart 1642.

³ Raport olandes din 21 Iunie 1642.

⁴ Rapoarte următoare.

⁵ Hurmuzaki, IV¹, p. 665.

⁶ *Ibid.*

tot așa în toamnă se spune, de un preot catolic din Nicopol, care cunoștea țara bine și din vechi timpuri, că Vasile a dobândit cuca pentru Muntenia și că alesul său nu e altul decât fiul bailului venețian Grillo, pe care și l-a ales de ginere¹. Succesul de la Azov ar fi crescut și mai mult ambiția și puterea acestuî om aprig².

Îndată se deschide o nouă eră pentru raporturile Domnilor noștri cu Ardealul. Până atunci, această țară nu mai urmărise scopurile mari care crezuse că le poate atinge supt cîrmuirea puternicului Bethlen. Rákóczy încheie legăturile sale cu vecinii, le desface, schimbă prietenul cu dușmanul și se întoarce înapoi la cel d'întăi, varsă bani în vistierile împărătești, în lăzile Turcilor mari și mici să adună trupe, ridică steaguri și merge până la vărsarea de sînge, numai să poate rămînea unde l-a pus dibăcia și averile sale și să poate preface într'o dinastie familia sa de magnați cu noroc. Nu e nici cu Matei, nici cu Vasile, în fundul sufletului său, nici cu Împăratul creștin, nici cu Sultanul păgîn: e numai cu țara sa, cu neamul său unguesc, și mai ales cu persoana sa. De la o bucată de vreme însă, după ce el se încredințează că Turcii fug în cîmp deschis înaintea trabanților și catanelor sale, după ce încearcă zadărnica amenințărilor, lipsa de folos a pregătirilor împotriva lui, după ce se dovedește pe deplin ce fără de noroc sînt aceia ce-î rîvnesc tronul în dosul unei granițe sau a celeilalte, el își simte aripă și prinde să asculte cele ce-î spun agenții politici ai protestanților, ai dușmanilor Casei de Austria, cari găsiră iute drumul către capitala sa. Anî de zile, afacerea, hotărîtoare pentru soarta dinastiei rákóczyene, se mărgeni la indemnuri, la șoapte, la

¹ Documente la Prefață: 3 Octombre 1642.

² Și acum, cînd un Turc veni în principate, cu întărirea în Domnie a rivalilor, se crezu că el are mai ales misiunea de a prinde pe Matei, Hurmuzaki, IV², p. 523. Cf. *Fragmente*, III, p. 133. Din 1642 avem și scrisoarea, dată Podhorcze, 30 Mai, a lui Koniecpolski către Rákóczy: e trimeasă prin «generosus Starzanski, aulae familiaris Illustrissimi principis Valachiae», care «per ditiones Ill. V. redit in Valachiam».

răspunsuri îngăimate. Solii împărătești, cari erau niște spioni veniți ca să vadă dacă se mișcă Ardeleanul, fură bine primiți, ospătați și putură să audă mărturisiri prețioase, să zărească perspective de împăcare, înțelegere și alianță. În 1643 însă, cele din urmă nehotăriri se risipiră, și principele ardelean, care se visa acum Craiul în Ungaria Împăratului, încheie în April un tratat pe care generalul suedes Torstenson îl întări în numele reginei sale peste trei luni, în Iulie 1643¹.

Între articole, era unul care asigura lui Rákóczy și ajutor în potriua Domnilor vecini, cari sînt cuprinși, fără să fie numiți, într'una din categoriile dușmanilor ce s'ar putea ridica asupra Ardealului pentru a-l clinti din credința față de prietenii cei noi². În așteptarea avea dreptate principele să nu se încreadă, acum cînd, mergînd cu dînsul, ei s'ar fi jertfit în zădar pentru interese religioase și politice care erau atît de străine de viața și deprinderile lor. Serios, nu se putea aștepta de la dînsii nici un alt sprijin de cît acel încuviințat de Poartă. Dacă Rákóczy însuși, mai puternic și mai bine apărat, nu lua îndatoriri decît supt rezerva poruncilor turcești, ce puteau face amîndoi Voevozii, pîndiți în fece clipă de lăcomia stăpînilor de toate treptele, urmăriți de poștele cui voia să-i înlocuiască și despărțiți între dînsii printr'o dușmănie de moarte?

Ca totdeauna, Matei fu corect, cinstit și acum. Omul care nu voise să jure nimic lui Vasile pentru că el nu călcase niciodată, de bună voia lui, cea d'întăiu înțelegere prietenească, răspinse limpede propunerile de aventură ale Craiului. Mai mult decît atîta: ca unul ce de atîtea ori făcuse asigurări de supunere Împăratului german, el crezu că se cuvine a-i da de știre, pe cînd tratativele se purtau numai în taină, despre înțelegerea lui Rákóczy cu Torstenson și despre gîndurile rele ce are principele vecin. Prin aceeași solie a lui Grigore Raș, care stătu la Curtea împărătească din August până în Octombrie, Matei, temîndu-se ca din aceste încurcă-

¹ Zinkeisen, IV, p. 544.

² Hurmuzaki, *Fragments*, III.

tură să nu iasă și gonirea lui din Scaun, ceru, cu mai multă căldură și precizie decît înaintea, un adăpost în Ungaria, prin părți unde să se găsească și vii — ca la dînsul în Tîrgoviște ¹.

Altfel, și acum, se arată Lupu. El vorbise Turcilor, în Ianuar, de un mare război cu Polonia și cu Ardeleni, în care el, care a slujit din vechi timpuri Împărăția, ar călăuzi pe ostașii Sultanului mai ales în Ardeal, unde o vorbă a lui ar face să se ridice, răzbunători, în arme iobagii romîni, «cari fac mai mult de cît a treia parte» din locuitorii țerii ². Dar aceasta nu-l împiedecă să stea de vorbă cu emisarii lui Rákóczy, cari veniau să-l îndemne la războaie primejdioase, pentru cîntea altuia. Mai ales Acațiu Barcsai făcu drumuri în Moldova pentru acest scop. La 5 Septembrie el apucase a trece munții prin părțile Bistriței, și principele trimitea scrisori după dînsul ³. El se duse ca să vestească pentru întăia oară lui Vasile legătura cu Suedia, pe care venise s'o încheie formal un ambasador din partea regelui, la jumătatea lui August ⁴. La 16 Septembrie, trimisul ardelean era înapoi în țara sa, aducînd o scrisoare din 10 a lui Vasile, care se minuna de «taina de necrezut» ce aflase ⁵. În același timp, ca o răsplată, «Craiul» negocia căsătoria Mariei, fata Lupului, cu principele litvan Radziwill, pentru care Domnul căuta să capete încuviințarea, nu tocmai ușoară, a Porții ⁶.

Pe acest timp, Rákóczy stăruia la Turci ca să poată începe războiul contra Casei de Austria și-și atîngea, în sfîrșit,

¹ Hurmuzaki, IV¹.

² *Ibid.*, p. 669².

³ Iorga, *Studii și Documente*, I-II, p. 43.

⁴ Sîrbu, p. 207.

⁵ Cf. *Studii și doc.*, I. c., și scrisoarea, inedită, în *Codices authenticorum* «Arcanum sibi increditum». Încolo, Domnul răspinge ca neîntemeiate plîngerile căpitanilor vecini împotriva lui și propune o comisie mixtă. «Nec iudex», arată el, «unius tantum partis quaerelas admittere debet, sed utriusque benignas ad agnoscenda veritatis puncta aures praebere tenetur».

⁶ V. Hurmuzaki, IV² și Hurmuzaki-Bogdan, III. Și între actele inedite din Alba-Iulia se află o țidulă, din 12 August 1643, «in negotio matrimonii».

în Decembre, scopul¹. Ca și supt Bethlen, porunci se îndreptară către Domniî noștri ca să ajute cu trupele lor de călăreți pe vecinul în luptă cu Nemțiî.

Matei trimisese în Ardeal o solie prin Decembre². Cînd Sebessi veni la dînsul, în Ianuar 1644, din partea «patronului» de odinioară, Domnul spuse din nou cît de neplăcut îi este războiul acesta cu creștinii, dar, potrivit cu ordinul împărătesc, își trimise ajutorul de oaste, supt o rudă, Constantin fiul lui Radu Șerban, din care, neputînd avea pe Mihaî Petrașcu, voiă să-și facă urmașul în Domnie. În curînd «tînărul Șerban Voevod» trecea pe la Bistrița, către comitatele împărătești de la Miază-Noapte³.

La Vasile venise din nou Barcsai, cu speranțe mari, aducînd și un nou act de alianță. Dar Voevodul se codi, puse condiții, arată o nesiguranță foarte apropiată de reaua-voință și făcu să atîrne sprijinul său în războiul ca și la Poartă de o înțelegere dușmănească hotărîită în potriva lui Matei, pe care Rákóczy nu crezu că ar putea s'o deie⁴. El dădu mai puținî ostași decît se cuvenia, și aceia fură judecați rău: de la o vreme, Voevodul și-i chemă înapoi și nu mai trimise alții în loc. Cîntea ce se făcu căpitanilor moldoveni de Barcsai, la trecerea lor, în Mart, trimiterea lui Ioan Boros, în Iulie și apoi în Novembre, nu folosi nimic⁵. Se întîmplase

¹ Sirbu, p. 213.

² În Socoltele Sighișoarei se află la această dată. «Legaten auss Bleschland».

³ Cf. *Studii și documente*, l. c. și Sirbu, pp. 218-9. Din 1643, avem o scrisoare a lui «Pătrașco Cliuč» către Franco Italiano, «capitaneus buiakiensis», dată «in valle penes fluvium Syl», la 20 Iunie. La 2 Februar, Matei asigură pe «Craiu», din Tîrgoviște, că în două zile oastea-i va fi gata, inedit, în *Codices authenticorum*. La 11 Februar, tot din Tîrgoviște, altă scrisoare, pentru știri din Constantinopol; *ibid.* Mihaî Petrașcu căpătase, după cerere, de la Împărat, scrisori pentru a răsula pe Romîniî din Ardeal; Hurmuzaki, IV¹, pp. 696-7. Cf. și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 137: știri de la Matei despre Rákóczy ambasadorului imperial pe lîngă Poartă.

⁴ Sirbu, pp. 215-6. În *Codices authenticorum* se află scrisoarea, inedită, a lui Vasile către Barcsai; Iași, 18 Ianuar 1644. Cf. și acte inedite în Arch. Acad. Maghiare, cutiile XLII-III.

⁵ *Studii și doc.*, l. c.; Sirbu, p. 216 și urm.; *Socoltele Brașovului*, p. 91; Engel, *Gesch. der Walachey*, p. 292 n. g.

în acest an de prefacere împrejurări de acele care îndreptară către alte prietenii pe schimbătorul Voevod al Moldovei¹.

Pe Rákóczy n'avea de ce să-l îndatorească, ajutându-î războaiele nenorocite și nimicindu-î prin banii dușmanii de la Constantinopol, odată ce el se amesteca în lucruri foarte străine și nu-l lăsa măcar slobod pe dînsul să-și caute de interese și poște. Până și mijlocirea principelui pentru căsătoria Mariei cu Radziwiłł i se păru nesinceră și stîngace și, vorbind printr'un boier al său și prin Petru Movilă, Vasile isprăvi mai răpede, așa încît nunta se putea serba în Februar 1645².

Această căsătorie strîngea și mai mult relațiile bune pe care le întreținea de o bucată de vreme Domnul cu vecinii săi de peste Nistru, în deosebire cu căpetenia graniții, Hatmanul Koniecpolski, și Poloniilor erau dușmanii lui Rákóczy și ar fi jucat bucuros, în noua luptă dintre Ardeleni și Austriaci, rolul pe care-l jucase, spre gloria lor, față de Bethlen venit asupra Vienei. Cînd un nou sol leșesc veni la Turci, în Mart, pentru a lămuri anume lucruri și a se înțelege și cu ambasadorul imperial din Constantinopol, i se porunci ca, la trecerea prin Moldova, să îndemne stăruitor pe Lupu să dea la iveală gîndurile rele ale lui Rákóczy³. În Iulie vedem pe Domn scriind în Polonia despre afacerile ardelenene, fără să se poată bănui că el s'ar simți legat întru cîtva de dînsule⁴. Se credea chiar, în Maiu, ca și la sfîrșitul anului, după ce prietenia cu Imperialii de la Poartă era bine întemeiată⁵, că Vasile, răzimat pe Koniecpolski, nu s'ar sfi să întindă o mîină cuceritoare sau cumpărătoare asupra Ardealului, al cărui stăpîn se războia aiurea⁶. Doar apucase Vasile timpu-

¹ În 1644, Iulie, aflăm însă, în Socotelile Sighișoarei: «Moldner Legaten».

² Cf. Hurmuzaki, IV², *Fragmente*, III, p. 139, Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 196-8; Memoriile lui Kemény, ed. Popea, pp. 33-4 și notele; *Socot. Brașovului*, p. 156.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 137-8.

⁴ Hurmuzaki, IV¹; 10 Iulie 1644; inedite în Arch. Acad. Maghiare.

⁵ *Ibid.*, la data de 11 Novembre.

⁶ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 141.

rile lui Gratiani, cînd o coroană «crăiască» nu se socotia prea înaltă pentru a putea fi ajunsă de aventurierul croat!

Într'o asemenea purtare îl întăria pe Vasile și stricarea situației sale sigure față de Turci. Pe la ușile Turcilor și Grecilor saū ambasadorilor cari duceau la dînșii începuseră iarăși a mișuna Voevozi fără Scaun, cu pungile în mîină și făgăduielile pe buze: Radu, cel învins de Matei în 1632, Neagoe, care se trezise într'o bună zi Basarab și el, un Bogdan¹, toți oameni căroră o țară nu li spunea mai mult de cît cealaltă. Ei erau așa de îndrăzneți și primejdioși, încît odată, în mijlocul dușmăniei, cei doi Domni trebuise a se înțelege între dînșii pentru înlăturarea unuia, ca în cazul lui Curt Celebi². În timpul verii se credea că Vasile ar putea fi scos din Domnie în felul cum voise el să scoată pe Matei, în anii de favoare. El fu, în adevăr, chemat la Poartă și declară că e mai bucuros să piară luptîndu-se cu o oaste de 50 000 de Turci, decît să-și plece capul supt securea calăului. În iarnă i se ceru un zălog din neamul său: Doamna și fetele, dar el nicî nu voi să audă de așa ceva³.

Așa că nu se mai putea gîndi el la înlăturarea unui vecin de care-l apropia părăsirea creștinilor și amenințările Turcilor. Zădărnicia intrigilor atîta vreme înnodate cu dibăcie aduse la căință, la păreri de rău și dorință de pace pe rîvnicul neobosit al stăpînirii aproapelui. Firește fără să întrebe pe Rákóczy, care avu săninătatea de suflet să li ceară socoteală, cei doi Voevozi se înfrățiră și, ca să arăte trăinicia schimbării săvîrșite în inima lor, ei înnălțară fiecare dintre dînșii o biserică de mulțămire către Dumnezeu pe pămîntul «fratelui» atîta timp dușman⁴.

¹ O scrisoare de la «Io Bogdan Vayda» către Rákóczy, 4 Mart 1643, în *Codices authenticorum*.

² Sîrbu, pp. 211-2.

³ Cf. Sîrbu, pp. 222-3 cu Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 139, 142.

⁴ Sîrbu, pp. 226-7. Cf. raportul lui Schmidt în Hurmuzaki, IV¹, p. 682 și urm. El se află și în ms. 1096, fol. 160 și urm. din Bibl. Arch. din Viena, cu titlul «Relation an die Röm. Kay., auch zu IIungarn und Bohaimb König Maytt. Herrn Herrn Ferdinando der dritte, meinem allernadigsten Kayser

«Frăția» nouă a celor doi vechi dușmani aduce îndată urmări din cele mai interesante în politica lor față de vecinii creștini sau păgîni său, mai degrabă, față de toți aceștia urmează, lămurindu-se, ascuțindu-se din ce în ce, politica din care rezultase împăcarea luptătorilor din 1637 și 1639.

Rákóczy sfîrși nu se poate mai rău încercarea lui de a-și croi o mare stăpînire ungurească pe socoteala Casei de Austria. De și încheie în primăvara anului 1645 un tratat de alianță cu Francesii, el fu silit în curînd să se despartă de visurile sale cuceritoare. El trebui să facă Imperialilor propunerii care fură primite cu plăcere și duseră, după ce oștile ardelenne trecuse acum granița înapoi, la o pace, care, iscălită încă din August, căpătă întărirea trebuitoare abia în luna următoare ¹.

Îl chemase în țara sa, înainte de toate, poruncile amenințătoare ale Turcilor. Aceștia nu voiau să aibă de lucru în părțile de sus ale Împărăției lor, atunci cînd, tot în August, ei începeau, printr'o biruință, un lung și greu război pe mare cu Venetia ².

Din partea lor, Domniile noștri făcure tot ce puteau face pentru a zădărnici planurile periculoase ale crăiescului vecin și a-l aduce la o realitate mai puțin strălucitoare. Matei, care făcuse în alte timpuri jertfe pentru acest sprijinitor totdeauna nesigur, ascultă bucuros cuvintele bune ce-i veniră în sfîrșit de la Împăratul creștin, ce luase obiceiul a răspunde la asigurările lui numai prin cuvinte goale. După sfatul Pa-latinului unguresc se încuviință din Viena o înțelegere cu Voievodul muntean prin trimiși veniți de la Cașovia ³. Și, pe

und Herrn, durch deren Rath und an der Ottomanischen Porten 15. Jahr lang gewesten Residenten Johann-Kudolph Schmidt, de anno 1658». Se cetește și această parte, nereprodusă în Hurmuzaki: «Es professirt der Furst Rákóczy grosse Freundschaft mit dem wallachischen Waywoda Matheo, auch mit dem moldauischen Lupolo, hat mit deren beyden Differenz einmahl sich annehmen, sie vergleichen wollen, aber, wegen deren wider einander gar zu erbittertes Gemüth, nichts nit richten können»; fol. 284 V^o.

¹ Zinkeisen, IV, pp. 552-4

² *Ibid*

³ Hurmuzaki, IV¹.

cînd principele Ardealului vedea numai oarecare «receală» în purtarea aliatului său ¹, oamenii acestuia la Constantinopol vorbiau agenților germani de folosul ce ar ieși pentru multă lume din scoaterea acestui Rákóczy, «cap neliniștit și rău vecin», a cărui moștenire peste munți n'o dorește, de altmintrelea, Voevodul, care-și aducea încă aminte de unele fapte mari petrecute în tinerețile sale și până la care totuși el nu credea că-și poate ridica gîndul ². Mai departe, nu mai știm nimic despre asemenea uneltiri, dar ni lipsesc iarăși și dovezile de prietenie față de «patronul» la care nu mai ținea.

Tot Palatinul unguresc intră în vorbă cu Lupu, și acesta, cu firea lui mai pornită, primi și cu mai multă căldură îndemnul de a lucra la Poartă, și, dacă s'ar înfățișa prilejul, și aiurea, împotriva lui Rákóczy. E adevărat că, atunci cînd o mare solie ardeleană, de «o sută de călăreți, toți îmbrăcați cu piei de lupi», sosi pentru a împodobi nunta Domniței Maria cu Ianus Radziwiłł, Vasile-Vodă-i făcu toată cîntea și răspunse la această dovadă de prietenie printr'o solie a lui în Ardeal, dar la plîngerile lui Kemény el nu știu să se dezvinovățească altfel decît prin poruncile turcești pe care trebuie să le asculte, mai mult sau mai puțin desăvirșit, chiar și în dauna unor făgăduieli făcute cu prea multă ușurință ³.

Ardelenii veniau numai cu dojana sau cu cererea de ajutor militar, alții făceau să răsune la urechia Voevodului arii mai vesele. Ștefan Csáky, doritor să capete locul lui Rákóczy, făgăduia lui Vasile o sumă însemnată dacă ar duce lucrurile la capăt bun, prin mijloace de bani și de putere, după împrejurări. Palatinul credea că i s'ar cuveni, în cas de izbîndă, înapoierea cheltuelilor și o răsplată. Așa încît Domnul dădu ordin la Constantinopol să se strecoare pîrile, și le ajută prin scrisorile lui chiar ⁴.

Lupu trebui să afle cu destulă neplăcere pacea încheiată

¹ Sîrbu, p. 231.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 142

³ Memoriile lui Kemény. Cf. Sîrbu, p. 235 n. 8 și, pentru alte solii între cele două țeri, Socolile Bistriței, în *Studii și documente*, I-II.

⁴ Hurmuzaki IV¹ și VIII; *Fragmente*, III, pp. 144-5.

în timpul verii, și încă în Novembre el asigura pe ambasadorul imperial pe lângă Poartă că Ardeleanul înșeală pe Turci cu știri false, «vînzînd fum și vînt», ca o «vulpe mincinoasă» și că mai este încă pînă să se poată simți sigur în urma unui tratat¹.

Dar Împăratul era mulțămît să nu-l tulbure nimeni din Ardeal, unde nu ținea numai decît să facă o schimbare. Cînd i se mai vorbi de bunele dispoziții ale Moldoveanului, armele fusese acum părăsite de Rákóczy, și răspunsul împărătesc amînă încheierea orî-cărei îndatoriri în scris pînă în vremea cînd principele ardelean ar rupe din nou liniștea. Ideia unor asemenea îndatoriri față de niște stăpînitori cari nu stăteau de sine jîgnise, de altfel, încă de la început, mîndria Cesarului, care se mai gîndia și la primejdia turcească ce s'ar putea zădări astfel și la banii cari, odată ce erau să fie cheltuiți pentru a cumpăra mazilia lui Rákóczy, puteau să cadă și de-a dreptul în buzunarele Turcilor². Veșnica politică austriacă față de noi, împiedecată de o mie de socoteli mici și de bănuiele nedrepte.

Germanii nu puteau înlocui, ca apărători față de toanele crude sau lacome ale stăpînilor din Constantinopol, pe Voevozii dunăreni. Matei mîngîia poate sincer gîndul unei deșteptări răzbunătoare a creștinilor din Împărăție, deșteptare pentru care ar fi ridicat și el arma, dacă în jurul lui ar fi ridicat-o toată lumea, din care orî-cine arunca această grea sarcină asupra celui alt. Vasile putea să aibă un sprijin mai apropiat în Poloni, pe cari de o bucată de vreme el începuse să-i măgulească și cărora li aduse de acum înnainte servicii, ce erau binefaceri și față de dînsul însuși.

Iarăși se zvonise despre un război la Nistru, și nimeni nu putea să fie mai interesat în împiedecarea lui decît acela pe care oștile de o parte și de alta l-ar fi ruinat. Și data aceasta Vasile primi să împace dușmanii cari nici ei nu se prea gră-

¹ Scrisoare din Iași, 8 Novembre 1645, în Hurmuzaki, IV¹.

² Hurmuzaki, IV¹; fără lună și 22 Octobre 1645.

biau a se încăiera. Întrebuințind făgăduieli pentru unii, minciuni și bani pentru ceilalți, lucrînd prin prieteni, între cari și istețul Mitropolit de Chiev, Petru Movilă, ce venise în Iași pentru nunta Mariei¹, Vasile îndepărtă și acum primejdia. Cazacii și Tatarii fură ținuți în frîu², cel puțin pînă în toamnă, cînd, oprind la dînșii pe Moldovenii trimiși în solie de Domn, ei se răpeziră asupra Poloniei, al cărei rege se găsia, pentru nuntă, la Marea Baltică³.

Întăiu Vasile-Vodă crezuse că pregătirile Tatarilor se fac pentru ca Horda să cadă asupra țerii lui, și el scrise atunci, la 24 Novembre st. v., o scrisoare de revoltă unui prieten din Constantinopol, scrisoare cu totul neprefăcută și în care se oglindește mai bine decît ori-unde firea violentă a «Grecului». Hanul a oprit două rînduri de solii moldoveni, și tot astfel pe ai «fratelui» Matei și pe ai Muscalilor. E vorba, deci, de o mare năvălire împotriva creștinilor din vecinătate, începîndu-se cu dînsul. «Și nouă ni e dragă viața: n'am crezut că trebuie să stăm ca vitele, ca să vie să ne lege de gît și să ne taie». A trimis într'un adăpost sigur pe Doamnă și femeile boierilor; «iar noi stăm în picioare, cu calul gata, așteptînd din ceas în ceas ce va să fie». Răspunderea mișcării dușmane a Tatarilor cade asupra domnilor din Constantinopol ai Hanului, și Vasile înșiră cîte le făcuse pînă atunci pentru mulțămirea acestor răi stăpîni, cari-i voiau acuma, pe căi piezișe, viața: banii ce a vărsat în Vistierii fără fund, războaiele amenințătoare pe care le-a împrăștiat, fica pe care fusese silit s'o trimeată ca ostateg, atît de mînios pentru această despărțire, încît ni se spune că toate pedepsele pronunțate în Divan în acea zi de 12 Iulie 1645 fură pedepse cu moarte⁴. De mazilie nu-i pasă atîta: s'ar

¹ Kemény, *l. c.* Cf. Hurmuzaki, IV²; August.

² Cf. biografia Cancelariului Osoliński de Kubala, Lemberg, 1883, p. 342 n. 27: corespondențe pentru aceasta, în Septembrie.

³ Hurmuzaki, IV², scrisorile lui Lupu către «cuscru» său *in spe*, dragomanul venețian Grillo, precum și către bailul însuși. Cf. și Hurmuzaki-Bogdan, III.

⁴ V, raportul călugărului catolic, pe care-l reproducem în Documentele la Prefață; 14 Iulie 1645.

duce la Poartă, s'ar îndreptăți și s'ar întoarce iarăși Domn; dar de ce, în locul ceaușului împărătesc, să vie calăul tatar? «Dar să șed așa: stăi că o să te ucid, aceasta nu o voui suferi, pentru că și noi sîntem de strajă și nu dormim... Viața e doar cel mai bun lucru de pe lume. Aștia cred însă că vom sta pe loc ca să ne zugrume ca pe o pasăre.» În apărarea sa legiuită, el se încrede în Dumnezeu, care-î știe «inima curată și fără vinovăție». Dușmanul îi va pleca de înaintea. «Noi știm bine ce sînt Tatarii. Pentru că ei se duc într'o țară să fure douăzeci sau treizeci de oameni și, dacă acei douăzeci sau treizeci stau pe loc, ei o ieaă la fugă... Nu numai Tatarii, dar și Împărăția însăși de ar veni, cum sînt locurile pe aici, n'ar putea face nimic»¹.

Tatarii trecură hotarul de spre Polonia în ziua de Bobotează 1646, în număr de 30.000, dar aici măsuri se luaseră pentru a-î primi după cuvîntă. Pe cînd în Moldova se credea că orî-ce motiv de temere a pierit, acum cînd se știa sigur drumul pe care aū apucat ostașii jafului. Aceștia nu se puteau întoarce cu mîinile goale, ceia ce, cum judecaū ei, ar fi fost o dovadă de mișelie. Apoi, într'un timp cînd se pregătia ieșirea corăbiilor Sultanului în Mare, era nevoie de vîslași și deci se dădea la Constantinopol preț bun pentru robi. Călăreții Crîmului și ai Bugeacului se rătăciră astfel prin țara lui Vasile-Vodă și ieșiră dintr'însa ducînd de funii nu mai puțin de 40.000 de oameni, toți creștinii și mulți dintre dînșii birnici. «Și, ivindu-se un mare viscol în acele cîmpuri pustii» — ce se întindeaū dincolo de Nistru, în fața Bugeacului —, «mulți dintre prinși aū murit acolo»².

Vasile mai știa că împotriva tronului său se fac uneltiri, că Grecul care luase în arendă venitul ocnelor împărătești se arătase gata a plăti pentru ca să capete Moldova; de repețite ori el trebui să plătească sume mari, așa încît do-

¹ Hurmuzaki, IV²

² Cf. scrisorile lui Vasile în Hurmuzaki, IV² și cea din 25 Mart 1646, pe care o dăm în Documentele la Prefață.

rința de răzbunare ca și frica îl duseră până la pragul răscoalei. În tot cursul primăverii, în Iunie încă și Iulie, el vestește cu o deosebită bucurie corespondenților săi de pretutindenă ce urmări va avea pentru «neamul fără credință» al Turcilor isprava tătarească din iarnă. Poloniî, scrie el, își cer robii înapoi; Țarul, prădat în plină pace după ce se arătase odinioară atît de binevoitor pentru Turci, s'a hotărît să-și pedepsească dușmanii, dar fără să întrebuinteze aceleași mijloace, ci fâțiș. El a chemat la pradă și leafă pe Cazaci, a pus să se taie miî de pînze, să se lucreze sute de șeici; un mare Trimis al său, cu un neobișnuit alaiu, a fost la Craiul polon pentru a face propunerii de luptă împreună, care au fost primite. Solul de îndreptățire mincinoasă al Tatarilor a fost, dinpotrivă, gonit. Konicpolski, Hatmanul cel bătrîn, care știuse să deie graniții siguranță fără vărsare de sînge, a murit, ca tînăr mire, «lăsînd mulți ani» cui i-a cunoscut destoinicia, iar regatului un război în pregătire, pe care nu mai era cine să-l înlătore. Papa a îndemnat pe toți creștinii să alerge în ajutorul Venețienilor, dintre cari Vasile-și alesese un ginere, care nu era să se însoare totuși nici odată. Împăratul, Suedesiî, Francesiî, cite Puteri cunoștea Vodă prin împrejurările petrecute în preajma sa, își vor da mîna pentru a face această faptă creștinească. Sute de miî de oameni se vor aduna, cel mult în Septembrie, Marea se va acoperi de pînze, vislele vor duce pe Cazaci până în ascunzătorile Turcilor, Azovul va cădea, Crîmul va arde în flacări. Numai Dumnezeu să-și ajute poporul, cel «ortodox și cel catolic», — se vor face «lucruri mari și grozave»¹.

În adevăr, odată cu vara, regele, în fruntea oștilor sale, se pregătia să se coboare către Camenița, spre marea bucurie a ambasadorului venețian pe lângă dînsul, Tiepolo, care credea că a sosit ceasul înfrățirii prin arme. Planul era gata făcut: Vasile cu 30.000 de oameni va merge la Nistru să găsească

¹ Rapoarte germane în Hurmuzaki, *Fragmente*, III, și venețiene, în *Documente*, IV².

pe Cazaci, Matei va da și el alți 20.000 de călăreți și, pe cînd cetățile de la Dunărea de jos vor cădea, deschizînd calea către capitala împărătească a Constantinoplei, Rákóczy va tăia drumul Turcilor ce ar încerca să vie din părțile ungurești. Craiul, în mersul lui triumfal, de căpetenie a creștinătății luptătoare, se va opri pentru iarnă la Iași și va fi ținut de Domnii noștri, cari vor deschide acum pentru alții decît pentru păgîni baierile pungilor¹.

În vederea acestei desăvîrșite prefaceri, în așteptarea minunii ce ar fi pus un capăt stoarcerilor de bani, maziliilor și umilinților, cei doi Voevozi se împăcase cu Rákóczy, care nu mai păstra acum dușmănie Împăratului creștin. Nu știm în ce împrejurări vechile legături cu Matei fură din nou întărite, cu toate că relațiile prietenești se pot constata și în această parte. Cît despre Lupu, el făcu cel d'întăiu pas, trimițînd în Ardeal pe cineva care era să capete de acolo o coroană, aceia pe care o purta încă Domnul moldovean. Gheorghe Ștefan, pe atunci numai Sluger, făcu un drum la Curtea Craiului prin Mart și se întoarse cu un om al lui Rákóczy, care cerea și știri despre Turci de la vecinul său². Vasile puse îndată să se scrie, într'un ton foarte dușmănos Turcilor, știrile ce avea, și, după cîteva zile, la 4 April, aducătorul necunoscut al scrisorii încheia cu Rákóczy un tratat pentru pribegii și făcători de rele. Sîntem îndreptății a crede că nici data aceasta un asemenea act n'a fost singuratec, ci că în același timp sau peste puțin se reînnoiră și

¹ Niemcewicz, V, pp. 5-51 (cu data de «Octobre 1647»). V. și *Acte și fragmente*, I, p. 199.

² V. scrisoarea lui Vasile-Vodă din 25 Mart 1646, în Documentele la Prefață. — La 11 Februar 1638, Gheorghe Ștefan era acum căsătorit cu Safta Boul, fiica Boului Vistierul. În adevăr, «Ștefan Boul biv Clucear» împarte niște Țiganii «cu cumnații miei, cu dumncalui, cu Gheorghii[ă] Ștefan, și cu Niculaiu Seachil, și cu Pătrașcu Postelnicul», — în Iași; Bibl. Ac. Rom., doc. 54/LXVII. Cum vom vedea, mai era o soră, «Maria Stolniceasa». Într'o scrisoare inedită a lui Vasile-Vodă — Arch. din Buda, I. c. — se vorbește, la 2 Iunie 1645, de Armașul Ștefan. E adresată lui Nicolae Sebessi.

vechile legături politice, pe care ar fi rămas să le jure pe urmă Domnul în capitala sa¹.

Deci aplecare către război era, în multe părți, și mulți oameni cuminți îndrăznea să-și facă speranțe bune. Totul atirna însă de la Poloni, la cari nu era de ajuns să voiască regele. Și dieta care se adună în Iulie hotărî să nu se întetească în zădar un dușman așa de periculos cum erau Turcii, chiar supt o Domnie nătîngă și într'o epocă de înflorire a poftelor. La 11 Iulie, Lupu asigura că se vor face în sfîrșit «lucrurile mari» pe care le doria². Ginere-său Radziwill, care era la dînsul, supt cuvînt că vine, cu nevasta, să-și vadă rudele³, îl întăria în această credință. Turcii luaū măsurile lor de apărare și trimiteau și Domnilor porunci care nu erau să fie îndeplinite⁴. Vasile arăta că i se cere tribut și de Craiū, așa că nu poate merge la «hotarele tătărești» și va fi silit poate a zăbovi și cu adunarea haraciului⁵. Apoi, deodată, el scrie prietenilor din Constantinopol, la 30 August st. v, că s'a hotărît în dietă ca Turcii să nu fie atacați și că, prin urmare, totul s'a sfîrșit⁶.

În zădar cercă Matei să-i dea o încredere nouă în lupte de mîntuire, în zădar îi vorbi de lipsa de credință a Turcilor, de venirea la hotare a lui Derviș-Mehmed-Pașa⁷. Schimbînd trecătoarea politică nouă, de îndrăzneală, cu cea veche, de împăcare, de liniștire a conflictelor, el luă asupra-și sarcina de a mai împăca odată pe Poloni cu Turcii. Întăiū, el izbuti să aducă alegerea unui sol regal la Sultanul și, cînd acest sol se înfățișă în Moldova, unde fu primit «*alla grande*»⁸, și se văzu că n'are cu el decît șese-șapte oameni și nici un dar, el adause de la dînsul presenturile ce lipsiaū. La 25

¹ V. actul, inedit, în Documentele la Prefață.

² Kubala, *o. c.*, II, p. 355 n. 21; Vasile către rege; Suceava, 11 Iulie 1646.

³ V. corespondența venețiană și Sirbu, p. 241 n. 6.

⁴ Raport olandes inedit din 15 Iulie 1646.

⁵ Alt raport olandes, din 24 August.

⁶ Hurmuzaki, IV², p. 555.

⁷ *Ibid.*

⁸ Raport olandes din 6 Februar 1647.

Octobre sosia în capitala turcească ambasadorul, căruia Polonii îi ziseră în batjocură «internunciul moldovenesc», și el împărția la audiență patru cupe de argint și mai multe blănii de samur, al căror preț îl știa Vasile-Vodă mai bine decât oricine, pentru că el le plătise¹. Cu Muscalii se făcu prin aceleași mijloace un început de negocieri. Și, în sfârșit, în Septembrie tributul fu răspuns după obiceiul Capugi-Bașei venit anume pentru aceasta², și, mai adăugându-se daruri, «hai-nul», despre scoaterea apropiată a căruia, cu armele, fusese vorba atîta timp, rămase încă atît de puternic, încît numia după placul său patriarhii³.

Pentru nouăle servicii se ținu samă lui Vasile tot atîta cît și pentru cele vechi, cu toate că și în 1647 îl vedem stăruind pentru împăcarea dintre Muscali și Turci. Polonii îl dojeniau că li-ar fi scăzut demnitatea prin darurile ce răspîndise în numele lor, iar Turcii nu părăsiră bănuiala, bine întemeiată în mintea lor, că Moldoveanul e «în strînsă legătură» cu vecinii săi creștini de peste Nistru. În Ianuar, bailul scrie: «Marele-Vizir a spus că, dacă ar putea să scoată pe Voevod de acolo, ar fi o cucerire care face cît patru Candii». Și un corespondent din Moldova al Venețienilor crede, ceva mai târziu, că, «la un prilej de război între Turci și Poloni, cel d'întăiu care o va păți va fi Domnul nostru»⁴.

Ca să se asigure pentru un atac, el înnoi în April legăturile cu «Craiul» ardelean, care înnoi, la rîndul său, tratatul ce avea cu Țara-Românească; putem crede că și «frăția» dintre cei doi Voevozi va fi fost jurată din nou. Negocieri se începuse încă de la sfârșitul anului precedent, pentru o căsătorie între Ruxanda lui Vasile-Vodă și Sigismund, fiul cel mai mic al bătrînului Rákóczy. Și căsătoria s'ar fi săvîr-

¹ V. Hurmuzaki, IV² și raportul olandes citat.

² Raport olandes din 10 Septembrie 1646.

³ Pentru 30.000 de taleri, Partenie fu exilat în Cipru la 22 Ianuar 1646 și înlocuit cu Ioanichie diu Heraclea; raportul olandes, citat, din 6 Februar 1647.

⁴ Hurmuzaki, IV². Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III.

șit chiar, dacă Turcii n'ar fi răspuns la cererea de a se da înapoi scumpul ostatec prin pretenția, cu greu de încuviințat, ca Lupu să trimeată în loc pe singurul fiu ce-î rămăsese, Ștefan-Vodă, care, de și avea ca mamă pe o Cerchesă botezată, purta un nume care arăta speranțele dinastice ale tatălui său¹.

Cererile neconținute de bani ale Turcilor prinși într'un război, prigonirea capuchehaielelor, care n'aveau cu ce să plătească, întăriră și mai mult această ligă de apărare. Se asculta bucuros, măcar la Curtea munteană, plîngerile și îndemnările la luptă ale Bulgarilor și se spuneau cuvinte bune călugărilor catolici prin glasul cărora se făcea auzită creștinătatea stoarsă de biruri din cealaltă parte a Dunării. Ba chiar, aprinzîndu-se une ori de mînie și lăsînd numai inima-î vitează să vorbească, Matei pomenia Ardelenilor, obosiți de plăți și de umilințe, de războiul mîntuitor ce ar fi să fie și de partea pe care ar lua-o bucuros într'însul, făcînd să-î fluture în fruntea oștilor barba albă².

Rare ori s'au întîmplat într'un singur an schimbări mai multe și mai însemnate la toate hotarele țerilor noastre decît în 1648. În Maiu o receală la vînătoare pune capăt vieții regelui Vlădișlav; în August e gîduit Sultanul Ibrahim, în Octombrie închide ochii bătrînul Rákóczy. Și în toate părțile prind să alerge, lacome de luptă și de pradă, cetele, fără stăpîn de acuma, ale Cazacilor.

Se auzi întăiu la Curțile Domnilor romîni de mișcările Cazacilor. De mult încă i-am văzut nemulțămii cu o cîrmuire polonă care li cerea două lucruri ce nu puteau să deie: păstrarea liniștii, amorfirea în colibe, nevrednică de niște voinici, și schimbarea de lege, trecerea de la pravoslavia mîn-

¹ Cf. corespondența venețiană pe April 1647, în Hurmuzaki, IV² și raportul olandes din 8 Ianuar al acestui an. Se spune în acesta că Ruxanda trebuia să fie lăsată la Constantinopol în 1645 «over de suspitie die men op haer vader heeft van hem in Poolen te willen retireren». Pentru înnoirea tratatelor, Sirbu, p. 249.

² Pentru acestea, v. Sirbu, pp. 249-50, 258-9; Hurmuzaki, IV² și Hurmuzaki-Bogdan, III.

tuitoare la spurcata papistășie. Mai veniaū, pe lângă aceste porunci și îndemnuri, apăsările, insultele, desprețul, cu care erau darnici feudaliī, stăpîni pe nesfirșite latifundii, ai Poloniei față de Cazacul sărac, grosolan, bețiv. Se mai pregătiaū în regat lucruri tănuite, pe care le știaū numai regele, cancelarul Ossoliński și foarte puțini sfetnici de taină: o întărire a puterii regale prin mijloace primejdioase: dacă nu prin războiul cu Turci, atunci prin ispitirea Tatarilor la o pradă care putea fi de folos prefacerii, prin răscolirea focului ce ardea înnădușit în sufletele umile ale ostașilor norocului. Era printre aceștia un anume Hmilnițchi, Bogdan fiul lui Hmil, care aduna în firea lui puternică și aspră toate însușirile și toate păcatele neamului neobișnuit de oameni ce se alcătuiseră aici în desișurile ostroavelor Niprului și se răspîndiseră apoi pe malurile apei care ducea la prada păgînă și la îndepărtate biruințe. Un magnat îi luase femeia și pămîntul; mai rămăsese sabia, cu care putea să le capete înapoi pe amîndouă, și mai mult decît această bogăție și podoabă a săracului: buzduganul de Hatman, stăpînirea peste țeri întregi, unde se gîndiaū la răzbunare, mînați de nedreptăți ca acestea, și mai mari încă, sătenii ce credeaū în aceiași lege cu Cazacii, un fel de Crăie a groazei lângă vechia Crăie polonă, care se găsi într'o clipă destul de tare ca s'o poate zgudui pe aceasta din temelii-le nedrepte.

«Hmil» se duse la Tatarii din Crîm, cu cari ai lui se mai înfrățise și altă dată pentru a cîștiga și împărți o pradă. Cînd se află aceasta, tînărul Ștefan Potocki merse, cu o mică oaste, să sfarme răscoala, care începea să-și cîștige puterile de luptă. Avea și el Cazaci, și aceștia recunoscără ca buni tovarăși pe cei ce se adunaseră în jurul «rebelului». Așa încît lupta fu pierdută, căpetenia Polonilor scăpă abia de robie. La rîndul lui, tatăl lui Ștefan, Hatmanul Nicolae Potocki, silit să-și cerce norocul, fu bătut, prins, împreună cu alți nobili, în lupta de la Corsun, în Maiu¹. Negocierile ce urmau, după moartea regelui,

¹ V. Engel. *Geschichte der Ukraine und der Cosaken*, p. 138 și urm. Cf. Hurmuzaki, IV²: știri din Moldova.

nu duseră nici la un capăt, pentru că hotărîrea magnaților era să răzbune cît mai răpede o rușine ca aceasta. În fruntea celor ce aveau în mîinile lor pămîntul Ucrainei se găsea un Wisznowiecki, care purta numele de Ieremia, după bunicul său Ieremia Movilă, Domnul moldovenesc ¹.

În Iunie, Poloniî se plîngeau lui Vasile de prada culeasă de Tatarî în țara lor. Înțelegem cine-î îndemnase la această mișcare, care n'avea nimic a face cu gînduri războinice ale Turcilor. Aceștia se grăbiseră să arăte că de la dînșii nu pornise nici o poruncă, dar ei nu erau în măsură să pedepsească. Tulburări se iviră în Constantinopol, provocate de ulemalele și soldații nemulțămîți cu un Sultan pe atît de crud, pe cît de nedestoinic. La 18 August Ibrahim, osîndit printr'o fetvă a Muftiului, muria de lațul calăului, și un «Împărat» de opt ani îi lua locul, lăsînd, firește, în alte mîini stăpînirea capricioasă a întinsei Împărății ². Și noua stăpînire din Constantinopol fu salutată de Tatarî printr'o nouă năvălire în Polonia ³.

Urmașul lui Vladislav al IV-lea, Ioan Casimir, nu fu ales decît în Novembre, și pînă atunci ambițiile unora și ale altora urziră fel de fel de planuri. Acela care privia mai mult pe Domniî noștri e ultimul vis de stăpînire peste hotare al lui Rákóczy.

De mult încă, din 1643, evangelicîi din Polonia îi propuseseră Coroana regatului, și sentimentele de atunci ale partidei lui Radziwiłł nu dispăruseră. Acum, cînd tronul era vacant, propunerî nouă se făcură principelui ardelean, pentru dînsul însuși sau pentru unul din cei doi fii, Gheorghe și Sigismund. Dar, pe lîngă acești negociatori, se întrebuintă unul, în care se putea pune mai multă încredere, și acesta nu era altul decît însuși Vasile-Vodă.

El trimise pentru acest scop la amîndoî vecinii, cu cari în ultimele timpuri vechia prietenie slăbise, fiind înlocuită

¹ Engel, *l. c.*

² V. scrisoarea lui Vasile-Vodă, din 23 August 1648, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 199-200.

³ *Ibid.*

cu bănuieți, — pe Gheorghe Ștefan Stolnicul, un boier deprins cu asemenea misiuni, și care fusese pentru o afacere de soldați și în anul trecut la Curtea ardeleană¹. Viitorul Domn moldovean, prin voința acelor la cari venia acum în numele stăpînului său Vasile-Vodă, se duse dintru întăiu la Matei. Pe urmă el trecu munții și îndeplini a doua parte a misiunii sale. Până atunci se pare că el nu spusese nimic din gîndurile tănuite ale lui Vasile, mulțămindu-se cu asigurări de prietenie. Dar, cînd plecă de la Curtea Craiului, el primi pe drum o scrisoare domnească în care se arăta dorința ca Rákóczy să trimeată și el în Moldova un om de încredere, «maî bucuros dumnealui Chimin Ianăș», pentru a i se spune prin acesta unele «cuvinte spre binele» principelui și Casei lui. Cererea se transmise «Craiului» la 9 19 Septembrie².

Rákóczy apucase la această dată a se destăinuî lui Matei, prin Sebessi, plecat încă de la 2 ale lunii, despre ofertele ce i se făceau din Polonia de doritorii unui rege necatolic și de Cazacii răsculați. El se învoi, maî ales după ce Lupu dădu o carte de trecere sigură, la trimiterea negociatorului dorit. Acesta avu în Moldova o primire strălucită și, cînd ajunse la cetatea de Scaun a Voievodului, în Iași, acesta-l luă la o parte și, fără tălmăciu, vorbind unul romăneasca lui grecească și cellalt romăneasca lui ungurească, îi încredință

¹ Șincaî, III, pp. 72-3. — La 20 Maiu din acest an 1648, vedem pe Gheorghe Ștefan Spătar și pe soția lui Safta, «fata lui Boul biv Vel Vistiari», dînd jumătate din satul lor Bozienii în Neamț unei casnice al lor, Todoscăi, «cîndu o am căsătorit după Stamatie Stolnicul, pentru căc ne-au slujit cu dreptate în casî, din prunciia ei». Moșia fusese «împresurată după perirea Boului Vistearnicului și au fost cădzuți pre mîna Vornicului Hăbășăscului; apoi, în zilele Măriei Sale, lui Vasilie Vodî, ne-am părât la Divan cu dumneaei, cu Vornicasa Hăbășăscă, și au socotit Măria Sa. cu tot Svatul Măriei Sale», a se face restituția. Bozienii vin «în partea dumisale Agahiia, giupăneasei Boului Vistearnicului», dar Gheorghe Ștefan dă «o cocie cu doî telegari» pentru 20 de galbeni «și un cal bun». Ca marturî se găsesc Ștefan Boul Clucer, «fratele nostru», sora: Maria Stolniceasa, Seachil Stolnicul și soția Paraschiva, Pătrașco Vornicul [Ciogolea] și soția «Annișă». Bibl. Ac. Rom., doc. 107/XLIII.

² Cf. Sîrbu, p. 261 și urm., Memoriile lui Kemény și această carte, pp. 25-6, n° XXXV.

o taină pe care Rákóczy văzurăm că o știa mai de mult pe alte căi și o spusese și el prietenului său muntean : marele plan polon. Și, Kemény avînd depline puteri de a hotărî cu privire la lucrul necunoscut ce l-ar spune Voevodul, un tratat fu pus în scris, prin care se asigura «Craiului», dacă ar fi să-î iasă bine pețirea după Coroană, trecerea oștilor prin Moldova, înmulțirea lor aici prin lefegii de bună voie, un împrumut de 10.000 de galbeni, păzirea prieteniei cu orîce preț, chiar și împotriva poruncilor împărătești, și sprijinirea la Poartă a cauzei. Căsătoria, de care se vorbea de mult, a tînărului principe Sigismund, cam «bețiv și îngust la minte», cu Domnița Ruxanda, încă în ghiarele Turcilor, ar fi întărit legătura politică printr'o legătură de familie, așa încît Lupu ar fi fost socrul său cumnatul unui rege al Poloniei, așezat și de dînsul, sigur pentru toată viața lui de spre orîce primejdie ¹.

E foarte îndoielnic dacă acestea erau speranțe ce se puteau îndeplini. Dar, pe cînd cuvintele de asigurare se schimbau la Iași, la Curtea lui Rákóczy un mort se dădea pămîntului, și acest mort nu era altul decît Craiul însuși. Lupu nu află decît mai tîrziu vestea, pe care Kemény, ce o primise la Tîrgu-Frumos, cînd se întorcea acum, voiă să i-o ascundă pînă ce între dînsul și «aliatul» principelui său va fi la mijloc granița. Abia la 21 el își arăta față de solul ardolean, acum în siguranță, durerea pentru neașteptata pierdere a prietenului. Cît despre cele ce se vorbise cu cîteva zile înainte, el se ruga ca ele să fie uitate și «să dispară împreună cu acela care a fost îndemnător la asemenea lucru» ².

După o săptămînă, înștiințat de noul stăpînitor al țerii vecine, Matei mărturisise, la rîndul său, o părere de rău cu mult mai adevărată și, pe lîngă scrisoarea lui de mîngîiere, sosia la Curtea de peste munți o alta de la Doamna Elena ³, care în timpurile de luptă și de nesiguranță, cu cincisprezece

¹ Memoriile lui Kemény. Cf. *Tort. Tár*, 1887, pp. 432-3 și Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 8-9.

² *Torok-Mag. Állam-Okm.*, III, p. 411.

³ Szilágyi, *l. c.*, p. 53; Sîrbu, pp. 266-7.

ani în urmă, scria prietenului ardelean, sprijinitorului în căpătarea pentru Matei-Vodă a Domniei, ca unui «părinte¹».

Iarăși se încheia o lungă și însemnată epocă în desfășurarea legăturilor noastre cu Ardealul. Cea nouă care se deschidea cu suirea pe tron a lui Gheorghe al II-lea Rákóczy, era să fie mai puțin fericită. Bătrînul, cu toată necumpătata lui sete de glorie pe cîmpuri de luptă străine, pentru cause care-l priviau numai de foarte departe, cu toată nestatornicia lui în prietenie și ușurința cu care părăsia pe cine nu se gîndise să-l părăsească pe dînsul, ni fusese de folos fără îndoială. Nu era nici destul de tare ca să ne stăpînească de

¹ Iată scrisorile, reproduse după ediția lor dată de d. Hasdeu, în *Columna lui Traian*, 1874, pp. 170-1.

«Prea-luminate craiū, doamne, doamne noue pururea milostiv, după închinăciunea plecatăi slujbei noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeu tot binele.

Milostive craiū, dăm știre Mării Tale, că, întâmplîndu-se omul Mării Sale Pașii, carele ne easte noue ca un părinte, cum și Măria Ta, a veni la Măria Ta cu treabe după porunca Mării Tale, tîmplatu-i-se-au venirea pre aicea, aducîndu cinstită cartea Mării Sale Pașii la noi să trimitem Mării Tale doi ogari buni. Lîngă care pohtă, și mai mari lucrure am trimite Mării Tale, necum acesta, ci, verce va hi pohta Mării Tale la noi, neapărat va hi în voia Mării Tale de toate; că, fiindu-ne Măria Ta părintele nostru ca și acest cinstit Pașă carele ne-au arătat noue atîta bine împreună cu Măria Ta, ce ați pohti dela noi, să nu facem pre voia Mării Tale? Cât bine am văzut noi astăzi, carele în tot ceasul Măria Sa Pașă nevoeaște cu domnul meu cu Matei Voevod, și despre cinstita Poartă și den toate părțile, ca și când ne-arū hi un părinte al nostru! Decī într'acela chip, cinstite și milostive craiū, ne rugim și Mării Tale, lîngă osteneala și nevoința Mării Sale Pașii, și Măria Ta nevoeaște, cum ai nevoit Măria Ta și mai întăiū, așa ș'acum; că cu nevoința Mării Tale și a cinstitului Pașă cunoaștem astăzi tot binele de în toate laturile. Și mă rog Mării Tale, cinstite craiū, pururea să ajungī Măria Ta la cinstitul Pașă, căte cu o carte scriind, că, lîngă nevoința Mării Sale Pașii, și Măria Ta mai vartos nevoeaște dentr' acolo, ca să se poată bucura și Măria Sa Pașă de nevoința Mării Tale; că noi într'altă parte n'avem nici o nădeajde, ce după milostivul Dumnezeu întru tot avem nădeajde și razim la Măria Sa Pașă și la Măria Ta; că în locul domnului meu Măria Voastră ați rămas ca nește părinți și socotori și învățitori de toate lucrurile noastre. Și mă rog Mării Tale neîncetat să fie învățitura Mării Tale la noi, să putem mulțimi Mării Tale în tot ceasul. Alta, daū știre Mării Tale că, ce ai pohtit Maria Ta de la noi, 2 ogari, trimis-am pre omul Mării Sale Pașii; și să fîgduești Măria Ta. Și așa ne-au scris Măria Sa Pașă la noi, cîndu verī scrie

fapt, nici așa de slab, încît Domniî noștri, în neînțelegerile lor cu nesățioasa lăcomie de banî a Turcilor, să nu se poate uita la dînsul cu încredere. Mai bine decît orî ce ar fi fost pentru Romîni o stăpînire împăratească, de arhiduce sau general, la hotarele lor de dincolo de culmî. Neputînd fi însă decît un cîrmuitor ungur în acele părți, acesta era mai bun decît mulți alții.

De sigur însă decît fiul. Nu că i-ar fi lipsit acestuia vitejia, bunătatea chiar, care-l făcea popular și care grămădi în jurul lui, în zile de restriște, mulți și devotați luptători romîni, dintre țeraniî robiți, ai Ardealului. Dar, în avîntul războinic

Măria Ta la Măria Sa, să nu mai scrii ungurește, că n'are acolo cine citi cărțile ungurești, ce să scrii Măria Ta sau turcește sau rumânește, să poată înțelege Măria Sa de toate. Și mai mă rog Mării Tale, lingă carte care verî trimite Măria Ta la Măria Sa la Pașa, să nu fim uitați nici noi de cătră Măria Ta, ce de pururea să ne poți ajunge Măria Ta cu cinstită scrisoarea Mării Tale, să putem ști de bună sănătatea Mării Tale și de toate veștile dentr'acolo, să mulțimim Mării Tale ca unuî părinte. Și, ce va hî pohta Mării Tale aicea la noi, cu dragoste vom sluji Mării Tale ca unuî părinte. De aceasta rog și pohtescu pre Măria Ta. I gospodî bog da umnojit dni i lieti gospodstvati o gospodi amin [«și Dumnezeu să înmulțească zilele și aniî Măriei Tale întru Dumnezeu, amin.»] Buc[u]reșt[i], Ghen. 3 dne, vliet 7141 [«în București, Ianuar 3 zile, anul 1633»].

Ca o fată a Mării Tale · Doamna Elina.

[V^o:]

Prea-luminatului craiū, domnu, domnu Racoți Ghiurghi, cu mila lui Dumnezeu începător (?) Ardealului și părților Țărei-Ungurești domnu, Săcuilor șpani iprocî, domnului, domnului noue de pururea milostiv, v'segda o Gospod, davatise [«pururea în Dumnezeu să se dea»], amin.

Și :

«Prea-luminate craiū, doamne, doamne, none pururea milostiv, după închinăciunea plecatei slujbei noastre pohtim Mării Tale de la milostivul Dumnezeu tot binele.

Milostive craiū, să verî vrea a întreba Măria Ta de sănătatea domnu-mieū, cu mila lu Dumnezeu și cu norocul cinstitului Împărat, easte dumniului sănătos și veasel, și ne-au venit vești bune cum au dat Dumnezeu de easte pre voia dumisale de toate. De care vești și lucrure vești înțelege Măria Ta și mai bine den cinstite cărțile chihaialelor Mării Tale, care le-au trimis la Măria Ta, și den omul Mării Tale. Prentu care dăm laudă milostivului Dumnezeu, căcî se-au milostivit Sfinția Sa și cinstitul Împărat de easte pre voia dumisale și a noastră. De alta, dăm știre Mării Tale, cinstite craiū, pentru omul Mării

al tinereții sale, el se uita prea sus și se hotăria prea răpede a trece pe firul de păr întins de-asupra primejdiei. Aduse astfel peirea lui și, cu dînsa, întru cîțva peirea noastră.

VI.

Principatele romîne pe timpul lui Gheorghe al II-lea Rákóczy (1648—1658).

În aceeași lună cînd moartea bătrînului Rákóczy rupea negociațiile pentru cîștigarea Coronei polone în folosul lui, Cazacii, cari împrăștiase pe nobilii poloni îngroziiți, se revărsa asupra părților rutene din regatul vecin. Ei ajunseră pînă la bogatul oraș al Lembergului, ce trebui să se răscumpere de pradă, și se întoarseră înapoi triumfători, împrăștiind dușmanii ce îndrăznise a li se ivi în cale. Cu dînșii mergeau Tatarii și, trecînd în preajma Moldovei, ei nu se putură răbda să nu vie pe la Vasile-Vodă, căruia-i luară cîteva miș

Tale, giupănul Mihaî duac, că l-a fost trimis Măria Ta aicea la noi pentru lucrul Mării Tale, pentru bani, ca să-î trimitem: derep aceeaia, milostive craiū, noi, deaca am văzut cinstită cartea Mării Tale, numai de cît am trimis la domnu-mieū ca să ne dea domnia lui răspunsu, de acolo, și am oprit aicea pre omul Mării Tale pînă ne va [da] un răspuns. Decî, pîn'acum să știi Măria Ta că răspunsul lucrului Mării Tale de la domnu-mieū n'aū mai venit decî, tîmplînduse zăbavă omului Mării Tale aicea, n'aū mai putut fi îngăduitor, ce aū poltit ca să vie la Măria Ta după porunca ce aū avut dela Măria Ta. Derep aceea, milostive și luminate craiū, ne rugămu Mării Tale ca unū cinstit și mai mare părinte al nostru carele ne ești Măria Ta, să nu fi Măria Ta scrăbit pre noi, că să știi Măria Ta că în ceas[tă] vreame de acum nu putem alla nicăirea banū, că, ce aū fostu a se stringe den țară, puțin lucru, care mai nu se-aū ales nemic, — aicea ne staū oamenii Pașii tot în spinare în toată vreamea, și nu-i putem umplea voia; și un ban ce vine de undeva, ei iaū, cum va spuné Mării Tale și omul Mării Tale jupinul Mihaî dîiac. Ce ne rugăm Mării Tale ca parintelui nostru, să ne poți hi Măria Ta îngăduitor și să ne crezi Măria Ta pîn va dăruî milostivul Dumnezeu de va veni și domnu-mieū den ceastă cale și den slujba cinstitului împarat. deaciia foarte cu cinste mare se va plăti de cătră Măria Ta, ca la un părinte, cum știi Măria Ta și făgăduința dumisale. Că noue ne easte toată nădejdea după milostivul Dumnezeu pre Măria Ta. Ce ne rugăm Mării Tale să nu hî scrăbit ceva, că verî vedea Măria Ta nevoința noastră, nu numai cu aceeaia, ce cu toate ce va hi pohta Mării Tale aicea la noi. De aceasta rugăm pre Măria Ta, și să dăruască milostivul

de supuși, lăsându-l să se mîngîie cu blestemuri și cu oare-care pedeapsă dată, la Brătulenii, celor ce rămaseră în urmă. Apoi, despărțindu-se de acești strașnici tovarăși, Hmilnițchi se așează pentru iarnă în Chiev, care era al lui acuma, ca și toate părțile vecine, de unde zburătăcise pe magnați, și el așteptă aici hotărîrile noului rege, Ioan Casimir, pentru a ști încotro să se răpeadă, cînd primăvara va deschide drumurile pentru voinicii săi ¹. Și în sfaturile Polonilor, cari nu-l puteau ierta, se vorbea de planurile mari pe care le formase barbarul, despre propunerile ce făcuse Turcilor, dacă i s'ar da cele două principate, unde trăiau tot drept-credincioși de-ai lui ².

Anul cel nou văzu iarăși rea-voință din partea magnaților și nepricepere în organizarea unei răzbunări dorite cu patimă. Cazacii traseră folos din una, ca și din cealaltă : în harțele ce ținură până în vară, ei fură biruitoari și, la urmă, încunjurînd tabăra dușmanilor, ei smulseră un tratat foarte favorabil, care li asigura drepturile vechi de grăniceri, neatîrnarea, în sălașele lor, de nobili ca și de Evreii lor, lupta supt conducerea Hatmanului pe care și-l alesese și care era acum întărit pe viață, iertarea trecutului, respectarea legii lor pravoslavnice și vecinii buni în ținuturile Coroanei de care erau încunjurați. Pacea din Zborov, încheiată la 19 August 1649, rămase mult timp actul pe temeiul căruia negocie învingătorul Hmilnițchi ³.

Dumnezeu să lungească zilele și anii Mării Tale cu bucurie până la adîncile bătrîneațe; o Hristie amină. Izdatsia sia list u grod naș București, Ghen. 23 dne, vl. 7141 [«în Hristos amin. Și s'a dat această scrisoare în orașul nostru București, la 23 Ianuar, anul 1633»].

Maî mică și plecată fata Mării Tale. gospojda Elena.

[V^o :]

Prea-luminatului crai, domnu domnu Ghiurghi Racoți, cu mila lu Dumnezeu începătorii (?) Ardealului și părților țării Ungurești domnu și Săcuilor șpan i proci, domnului, domnului noue pururea milostiv, da se v'ruczaet sia list czestno [«să i se dea în mîna această scrisoare cu cinste»].

¹ Cf. Engel și scrisoarea din 15 Septembrie 1648 a Voievodului Vasile; în Hurmuzaki, IV². V. și *Călătoriile lui Macarie*, trad. Cioran, p. 76 și Miron Costin; și raportul din 20 Ianuar 1649, în Hurmuzaki, IV².

² Hurmuzaki-Bogdan, III; 18 Februar 1649.

³ Engel, *l. c.*

În aceste împrejurări de război, cei trei principii pe cari-ă apropia acuma potrivirea intereselor avură o politică de așteptare și pregătire. Rákóczy, cel mai puternic dintre dinșii, nu-și părăsi după alegerea lui Ioan Casimir speranțele de stăpânire polonă, care-l pierdură la urmă. Încă în cursul anului 1648, îndată după urmarea lui în Domnie, el primi cu plăcere un trimis al Polonilor nemulțămii și pe Ioan Wychowski, cel mai cărturar și mai priceput la sfat dintre Cazaci¹. În Maiu al anului următor, trecu pe la Iași un emisariu ardelean, care se credea că aducea cu sine un tratat încheiat cu Hmilnițchi². În Iunie, la Pressburg se vorbea despre negocierile dintre principele ardelean, cei doi Domni ce atârnau oare-cum de dînsul, și Cazaci: la o masă a lui Vasile, din acele mese stropite cu mult vin vechi, în care se luaă hotărîrile necugetate, s'ar fi băut chiar, spunea un însemnat personagiu politic german, în sănătatea lui Rákóczy, ca îndoit Craiu în Polonia și în Ungaria³.

În vederea unei asemenea întreprinderi, trimise Matei în Ardeal pe cumnatul său Udriște Năsturel, cu cereri de a se înnoi legătura ce fusese cu «Craiul» mort, dar în condiții mult mai priincioase bătrînului Voevod, între altele desființarea peșcheșurilor și scutirea de vamă a postavurilor brașovene pentru «slujitori» sau ostași⁴. Ce se va fi vorbit din nou cu Vasile, nu știm, dar acesta, prea dibaci pentru a se da pe față, urmă să deie știri în Polonia și să facă făgăduieli atît de mari, încît partisanii regelui credeaă că el ca și Matei s'ar fi unit împotriva Cazacilor cu suveranul, dacă acesta ar fi venit la timp în Camenița⁵.

¹ Memoriile lui Kemeny.

² Grabowski, *Ojczyste wspominki*, II, p. 19; scrisoarea din Camenița a unui Polon: 5 Maiu 1649

³ Hurmuzaki, VIII: 4 Iunie 1649.

⁴ Sîrbu, pp. 267-8. Socoltele Sighișoarei înseamnă în 1649. «dem kotssakischen Commis., eine Ehrung».

⁵ Scrisoare din lagărul Litvanilor, 10 Iulie 1649; în Grabowski, *Ojczyste wspominki*, I, p. 60. Negocia între Lupu și Poloni «domnul Costin, care prin destoinicia sa a contribuit la biruința asupra lui Abaza-Pașa și are un fiu în

Se putu crede un moment că toate aceste combinații di-bace se vor spulbera printr'o mazilie, care nu era să atingă numai pe Vasile, ci și pe acel bătrîn Domn muntean, cu care, iarăși, pe acest timp nu mai era o prietenie sigură. Anume pofta ale cutărui puternic de Seraiu dădură speranțe preten-denților, între cari un Ilie, un Alexandru-Vodă, care odinioară, ca «un necunoscut și sărac», ceruse sprijinul Francesilor acasă la dînșii și se lăuda cu planuri căzăcești contra Casei de Austria ¹, și, în sfîrșit, Grecul Pavlachi, un al doilea Curt Celebi, care avea legături și cu Patriarchia și fusese cuprins, ca un om bogat și cu trecere ce era, de o dorință nepotolită să ajungă și el Voevod într'una din țerile românești ².

Atit Matei cît și Vasile fură, prin urmare, chemați la Poartă, și se știa bine ce înseamnă o asemenea poftă. Domnul muntean răspunse limpede, acum ca și în toate întîmplările de acest fel, că nu va merge, cu atît mai mult, cu cît nu e sigur dacă e vorba de alt-ceva decît de amestecăturile la-come ale unui vecin pe care-l cunoștea în destul ³. Și, pentru a nu fi singur în vre-o clipă primejdioasă, el lăsă la o parte orî-ce pretenții de a se statornici condiții nouă de alianță între el și tînărul Rákóczy și, trimițînd în grabă o solie în Ardeal, cu Vornicul-cel-Mare, Dragomir, în frunte, întări și făcu să se întărească pănă la dietă vechia legătură, în Brașov, la 18 Februar 1650 ⁴.

Cu Vasile, Rákóczy stătea bine pe acest timp, și Boros János veni în Moldova, în iarnă, ca să cumpere cai pentru stăpînul său ⁵. Planul de căsătorie cu Ruxanda, care, după

Camera Voevodului» [ultima amintire a tatălui lui Miron Costin]. Pentru alte relații ale lui Vasile cu Polonii, v. *ibid.*, II, pp. 17-8, Niemczewicz, VI, p. 107.

¹ Cf. Sirbu; Hurmuzaki, *Supl.* I¹, pp. 238-0 și IV², Februar 1650.

² Hurmuzaki, *Fragments*, III, pp. 150-3 și raportul general inedit al lui Schmidt, în Documentele la Pretață.

³ Hurmuzaki, *Fragments*, III, pp. 153-4.

⁴ *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXIII, pp. 27-8, *Mon. comit. Transylv.*, XI, pp. 68-9, mai jos, pp. 28-9, n° XXXVIII

⁵ Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 90-1.

uciderea de Turci, a lui Grillo tatăl, se întorsese în Moldova prin August 1649¹, nu fusese părăsit. Cu dînsul nu știm însă să se fi încheiat un tratat nou, așa încît el rămase să se descurce singur, asigurînd, zice-se, pe Turcii cari-l doriau așa de mult că țara nu-î dă voie să plece, neîndurîndu-se de dînsul².

După obicei, afacerea se mîntui prin plată de bani, și, în Mart, la început chiar, ambasadorul olandes vorbește de cei 40.000 de taleri veniți din Moldova ca și din Țara-Românească pentru a scoate din mintea Turcilor gîndurile rele³. Simțindu-se mai sigur, Matei-Vodă trimise în April oameni cari făcură lui Rákóczy tot propunerile din 1649, de prietenie bună fără plată sau peșcheș. Rákóczy oferi prin solul său Pavay o alianță împotriva orî-cui, dar cu darea de bani anuală din partea Muntenilor. Voevodul nu stătu pe gînduri să refuze iscălitura sa, vorbind de oastea lui numeroasă, mai mare decît a lui Mihaî Viteazul, de ispitele împotriva Ardealului, ce-î vin de peste Milcov și de la pretendenții din Constantinopol⁴.

Deci, Ardelenii, cărora li se părea că bătrînul dă dovezi, prin cererile sale, de o minte slăbită, rămaseră la alianța din Februar. Luarea lor aminte nu se opria, de altfel, asupra noastră, ci se îndrepta către Cazacii, cu cari, printr'un Trimis anume, Francisc Sebessi, negocierile urmau pentru sprijinul unei candidaturi regale cu sabia în mîină. Aceste negocieri izbutiră în cuprinsul anului: în alianța primită, Hmilnițchi se îndatoria a lăsa în pace și pe amîndoi Domniî romîni, atîta timp cît ei vor fi prietenii lui Rákóczy⁵.

O făgăduială care nu se ținu. Poloniî, veșnic la pîndă împotriva «rebelului» ce nu putea fi iertat, făcură un lagăr la Camenița, supt Hatmanul Potocki, abia scăpat dintr'o robie

¹ Hurmuzaki, IV².

² Hurmuzaki, IV², Mart 1650.

³ Raport olandes inedit din 8 Mart 1650.

⁴ Cf. *Történelmi Tár*, 1889, pp. 343-4 și Sirbu, pp. 282-3.

⁵ Hurmuzaki, V¹.

tătărească cu greu de uitat¹. Turcii aveau nevoie de vîslași pentru corăbiile lor contra Veneției. Tatarii doriau să li iasă un folos din legătura cu Hmilnițchi, și, fiind oprîți de stăpîniile lor de a prăda la Muscali, căutau aiurea un cîmp de activitate². Iar Hmilnițchi, îmbătat de marile și neașteptatele lui biruințe, se lăuda că e în stare să dea Turcilor Roma, vitejilor săi prada din Varșovia și Danzig³, și nu putea să stea locului.

În August se spunea la Varșovia că Hatmanul căzăcesc, care a intrat în vorbă cu Turcii pentru a li se supune și a și primit la el un Ceauș al Sultanului, pune o singură condiție pentru închinarea, din care, nu e vorbă, aștepta el foloase: gonirea Domnului Moldovei, care-i prinde, pentru Poloni, corespondența cu Poarta chiar, cu Rákóczy și alți vecini⁴. Îndată după aceasta⁵, Calga, cu o mulțime de Sultani și mîrzaci, pleca pe neașteptate spre Nistru. Aici își împărți în două călăreții: o parte apucă spre Soroca, de unde se deschidea drumul Sucevei, iar cealaltă își alese părțile vecine cu Iași pînă jos în valea Prutului. Nici-odată nu se luase de Tatarî măsuri mai temeinice și mai întinse pentru a ne prăda pînă la cea din urmă lețcaie: cele două capitale erau să fie lovite, și pe urmă Tatarii aveau de gînd să se așeze în țară pînă la munți, Pocuția și Dunăre, storcînd-o cu cea mai mare îngrijire. Cazacii erau înțeleși să vie pe urmă ca să culeagă ce mai putea să rămîie. Și, pedepsindu-se astfel un dușman ascuns, strîngîndu-se hrană pentru iarnă și bani pentru petreceri, se mai atîngea un scop: cu Tatarii și Cazacii în Moldova, lagărul de la Cămeșița era zădarnic și Poloni nu aveau nici puțința de a face să se audă plîngerî prea mari. În sfîrșit, Rákóczy era un

¹ Engel, *l. c.*, pp. 168-9.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 156-7.

³ Michałowski, *l. c.*, pp. 292-3, corespondență din Cehrin, 26 Novembre 1650 (Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9) și Hurmuzaki-Bogdan, III: Septembrie 1650.

⁴ Grabowski, *o. c.*, II, pp. 107-8; scrisoare către secretariul regal.

⁵ Ambasadorul imperial din Constantinopol găsește o explicație în prinde-rea aceasta de scrisori; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 157.

aliat și solii de-ai lui merseră și la sfârșitul anului la Hatman pe la Munteni¹ și, Matei, aproape certat cu Domnul Moldovei, era bucuros că păgînii nu pătrund pînă la dînsul: vechia lui politică de a se amesteca pe cît cu putință mai puțin în afacerile altuia.

Doamna fugi la Neamț; cu o oaste de cîteva mii de oameni, darabanți nesiguri și Nemți cu credință, Vasile-Vodă-și adăposti în păduri persoana, Curtea și bogățiile. Suceava se răscumpără, Iașii fură prădați și arși. Țara fu străbătută în toate direcțiile de Nogaii Bugeacului și de Tatarii hănești ai Crîmului. Vistieria țerii dădu 130.000 de taleri pentru plecarea lăcustelor; și, veniți cu pradă, năvălitorii nu se întoarseră altfel decît culegînd oamenii din sate cu arcanul. Hmilnițchi veni apoi, și el era la Prut în ziua de 16 Septembrie încă². Și el primi cîteva mii de taleri, și mai ales făgăduiala că Ruxanda, merită pentru fiul și fratele de Crai, va fi soția lui Timuș, fiul Hatmanului barbar, care Timuș sămăna cu cel d'întăiu logodnic numai în ceia ce privește beția de care erau stăpîniți amîndoi, de și în feluri deosebite³.

Lupu stătuse ani întregi pe gînduri dacă poate să dea pe fica lui ca soție Venețianului Grillo, care era numai fiul unui dragoman, dar l-ar fi pus în multe legături tănuite cu diplomația «frîncă» din Constantinopol, — și nu i-o dăduse. Visase s'o mărite cu vre-un magnat polon, ca pe sora ei Maria: cu un Zamoyski, cu un Wisznowiecki. I o ceruseră cu stăruință din Ardeal, unde mai ales bătrîna principesă, Susana Lorántffy, doria această bogată alianță. Și acum trebuise să se coboare pînă la acest Timuș, un urît Cazac bețiv, cu fața stricată de vărsat, cu obiceiurile de Tatar necioplit, pînă la acest fiu de rob leșesc, norocos în revolta

¹ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.

² *Monumenta comit. Trans.*, scrisoare a lui către Rákóczy.

³ Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III; *Documente*, VIII; Hurmuzaki-Bogdan, III; Iorga, *Acte și fragm.*, I; Naima, *ibid.*, p. 62; Maiolino Bisaccioni, *Guerre civili*, p. 341. Raportul olandes din 30 Decembrie 1650 spune că răspunsul lui Matei la cererile Cazacilor ar fi sunat ast-fel: «en sondeu aen den Tater voor antwoort, hem verwachtende waeren».

lui. Împotrivirea lui firească fu crescută încă de sfaturile ginerelui din Litvania, care era privit ca unul din apărătorii regatului împotriva răsculaților.

Ni se spune că unii boieri ar fi fost bucuroși de această înrudire cu un puternic care ar fi putut apăra Moldova de orîși-cine¹. Până la aparat, era însă puțința unui nou atac, și Moldoveanul trebui să se plece adînc înaintea Cazacului. O solie se înfățișă la Cehrin, «capitala» lui Hmilnițchi, și ea fu primită cu amenințări de pradă nouă. Apoi Mitropolitul Varlaam veni însuși în acest colț de pustietate pentru a întreba cînd binevoiește Hatmanul să facă sărbătoarea nunții². Se pare chiar că Vasile, căruia i se fixă sorocul de Crăciun sau Bobotează, trimise ca ostatec la puțin iubitul cuscru viitor pe unul din strălucitorii săi nepoți, ce-și trăiau în petreceri viața³.

E o parte din acțiunea lui Vasile-Vodă în aceste timpuri pe care n'o putem urmări: stăruințele în taină la rege și la puternicii din Polonia, de-a-dreptul său prin ginerele său Radziwill pentru a scăpa de nenorocirea de a avea ca al doilea ginere pe Timuș Cazacul. El va fi contribuit astfel la marea expediție pe care o începură nobilii în 1651, cu alesul lor în frunte, pentru a dezrădăcina aspra și îndărăt-nica buruiană ce era puterea lui Hmilnițchi.

Hatmanul se aștepta încă din iarnă la o nouă încercare a puterilor odată cu deschiderea drumurilor. Nunta fiului său fusese fixată pentru cea din urmă zi a lui Ianuar⁴, dar ea fu zăbovită printr'o scrisoare a lui Hmilnițchi, care se plîngea de partea ce o iea Radziwill la aprinderea din nou a războiului și arăta că, purtîndu-i-se dușmanii astfel, gîndul nu-î mai poate fi la nuntă pînă ce nu «va rupe gîtul la cîțiva» cari-î stau în cale⁵.

¹ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9.

² Mihałowski, pp. 592-3.

³ Hurmuzaki, VIII, pp. 538-9, Miron Costin, p. 310.

⁴ Scrisoare din 16 Ianuar 1651 a lui Kákóczy; în Hurmuzaki, V¹.

⁵ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 204-5.

Ni putem închipui cu ce îndreptățiri zădarnice răspunse Vasile, peste măsură bucuros de această zăbavă, pe care ar fi voit o veșnică. De la Poartă, unde se ajunsese aproape la o înțelegere, prin solii de o parte și de alta, cu Cazacii, venia porunca, la Iași ca și la Tîrgoviște, ca vechiul tributari să ajute pe acela ce doria să stea împreună cu dînșii supt umbra aripilor Împăratului; dar, cît despre aceasta, Vasile scria într'una Polonilor făcîndu li rugăminți și propunerî. El ceru și dobîndi indigenatul polon, dădu provisii oștirii regale, făgăduind chiar un ajutor de 20.000 de oameni¹. În lagărul polon, care se puse în mișcare încă din April și ajunse la Berestecico în Iunie, se aflău cîteva mii de Romîni, cari nu pot să fie veniți de aiurea decît din Moldova². Cazacii știaû aceste lucruri, și necontenit întîmpinăm plîngerî de-ale lor la Turci împotriva Domnului.

Hmilnițchi își strinsese și el, în număr foarte mare, luptătorii, și căpătase în ajutorul său Tătărimea întreagă, cu Hanul în frunte. Dar, cînd se găsi înaintea vrăjmașilor, siguri acum de peirea lui, cu nesfîrșita călărime ce se adunase în jurul Craiului, el își pierdu capul și așeză greșit puterile însemnate ce-î stătea la îndămină. Tatarii erau de-o parte, așa încît să poată fi risipiți, iar Cazacii stătea de alta, în mijlocul carelor, așa încît să nu-și poată ajuta la nevoie tovarășii. Ceva bani din Vistieria regală dădură spor fugii Tatarilor, din cari rămaseră lîngă Hatman numai cîteva mii. Cazacii singuri nu putură face alta decît să-și deschidă prin vitejia lor o cale, ceia ce se talmăci de către Poloni ca o fugă. La 11 Iulie era un singur lagăr, al biruitorilor cu puțină cheltuială, și, dezmințind știrile laudăroase de la Cazaci³, Vasile avea nespusa bucurie de a vesti la Poartă că s'a mîntuit cu oastea Cazacilor, că Hmilnițchi e fugar, Ha-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, *Fragmente*, III, Sirbu, *l. c.* și Iorga, *Acte și fragmente*, I.

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 206.

³ Hurmuzaki, IX¹; Iunie 1651.

nul încunjurat de Poloni și că, umiliți, învinși cer pacea¹. Ea se încheie însă abia în Septembrie, la Bialociercva².

În scrisorile sale către Marele-Vizir, Lupu făcu loc și pîrilor împotriva lui Rákóczy, ce ar fi stat în legături cu Cazacii, trimițînd la ei și un sol pe care-l uciseră ostașii poloni³. Aceste pîri nu erau lipsite de adevăr, și o știa și Turcii, cari credeau numai că afacerea nu trebuie grăbită. În adevăr, «Craiul» de peste munți nu-și părăsise gîndurile, și se găsesc și aiurea știri despre înțelegerea lui cu Cazacii, pe cari s'ar fi arătat chiar gata să-i ajute cu armele în aceste zile de restriște ale lor. În vederea unui asemenea amestec în Polonia, mai ales dacă aliații săi Cazacii ar fi învins, primi el cu bucurie ofertele nouă ale lui Matei-Vodă, făcute în April, tot prin Udriște Năsturel. Legătura între Ardeal și Țara-Românească încheiată în această lună April de solul muntean și întărită la 10 Maiu următor de Voevod, cuprinde toate îndatoririle cunoscute, dar se deosebește de formele anterioare prin aceia că, nu numai că nu se lasă la o parte Turcii din numărul dușmanilor pe cari i-ar putea scoate înaintea vremea, dar se arată anume că prietenii își datoresc ajutor în cas cînd ar veni de la Poartă cereri nepotrivite cu obiceiul său s'ar încerca a se lua în stăpînire păgînă țara⁴. În legătură cu aceleași speranțe trebuie pusă și marea solie munteană de peste o sută de persoane, ce veni la Curtea lui Rákóczy, în Septembrie⁵. În tot cursul veri, atît Rákóczy cît și Matei stau gata pentru orî-ce întîmplare, pînă ce încheierea păcii între

¹ Pentru pace și întîmplările de război d'innaintea ei, v. Engel, *Gesch. der Ukraine u der Cosaken*, p. 172 și urm

² *ibid*

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 165-6

⁴ «Sive ex Turcis qui, ab eorum insatiabili rapacitate compulsi, aliquando tentarent pacta quae ipse princeps et regnum ipsius cum Porta Otthomanica habent, conculcare et perfringere et regni locum occupare»; *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 134; cf. *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIII, pp. 61-2, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 178-9. Cf. Sirbu, pp. 300-1.

⁵ Cf. Sirbu, p. 304 cu Iorga, *Soc. Sibiului*, p. 8. solia lîngă Sibiul la începutul Iunii.

Poloni și Cazaci amînă pe altă dată îndeplinirea unor planuri nebune¹.

După înfrîngerea Cazacilor, Lupu socoti cîtva timp că s'a mintuit cu amenințările de năvălire și cu cererile de umiltoare înrudire. Cînd se răspîndi zvonul că de sigur Tatarii, cu Sultanul Nuredin, îi vor intra în țară², în Septembrie, Poloni erau gata să-î ia apărarea. Din lagărul de la Białopole, la 4 ale lunii, Hatmanul Nicolae Potocki scrie regelui în aceste cuvinte: «Dacă Tatarii vreaū să năvălească în Moldova, nu e nimic mai cuviincios decît să mîntuim pe acest vecin și credincioasă slugă al Măriei Tale, pe care l-am primit și în mijlocul nostru» și arată că s'a și înțeles cu dînsul în această privință. Și un alt Potocki, Andrei, staroste de Halicz, socoate și el, scriînd din aceiași tabără de supraveghere, că nu e cu puțință a se părăsi un om a cărui singură vinovăție e că a rămas unicul prieten al Coroanei în aceste timpuri³.

Tatarii nu veniră, dar speranta că se vor astîmpăra Cazacii bătuti se arată zădarnică. Încă din iarnă, înteețiți și de Turci, ei începură să se agite⁴. De la Hmilnițchi sosi o scrisoare către Vasile, în care i se cerea, cu toată asprimea barbarului, să-și aducă aminte de o făgăduială smulsă cu sila și să dea cît mai iute fata lui Timuș. Altfel, îl va preface în pulbere și o va risipi în vînt⁵.

Firește că nenorocitul Domn, care nu era în stare nici acum să se apere singur de niște pețitori ca aceștia, se îndreptă spre Poloni, cu cele mai călduroase rugăminți să nu-l

¹ Pentru înarmările celor doi principii, v. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 165, *Documente*, IX¹; Octombrie 1651. În *Koško Rodzime*, revistă din Lemberg. 1860, p. 577, s'a tipărit o scrisoare a lui Hmilnițchi către cei trei principii și Han despre isprăvile lui contra Poloniiei.

² Cf. Grabowski, *Ojczyznie*, II, p. 109, zvonurile de mazilie a lui Vasile în Hurmuzaki, IX, și scrisoarea din Ciceu a lui Ștefan Petki, după știri din Ciubărciu, în *Mon. comit. Transylv.*, XI, pp. 134-5.

³ Michałowski, *o. c.*, pp. 644-5, 647-8.

⁴ V Hurmuzaki, IX¹; Mart 1652.

⁵ Costomarov, *Bogdan Hmilnițchi*, III, p. 187; tradus de W. Schmidt.

lase a-și pierde în sălbătăcia Ucrainei «fata lui, singura mîngiere a bătrînețelor», din care Timuș se lăuda că va face «prada» sa de tînăr viteaz stricat de vărsat. Să-și amintească, scrie el, de credința ce a dovedit, de demnitatea lui de Domn, de făgăduielile ce a făcut Craiului, de cît a suferit regatul pe urma lui Hmilnițchi. Se nu lase deci pe strașnicul Hatman și pe aliații lui, Tatarii, a-l nimici pe dînsul pentru a se răpezi apoi asupra țărilor Craiului, ci să-i iea înnainte, dînd porunci de intervenție lui Kalinowski, Hatmanul ¹.

Purtarea Polonilor fu pe deplin cinstită. Strîngînd ce putea să găsească, Hatmanul țese în calea lui Timuș, care venia în peșit cu voinicii săi creștini și păgîni, hotărit să omoare și pe părinte, dacă nu poate căpăta altfel fata. Lagărul micii oștiri — mai puțin de 10.000 de oameni — se așază la Batov, și aici veni scrisoarea lui Hmilnițchi, care se plîngea de o măsură ca aceasta, oprirea unor nuntași ce nu fac rău nimăru și de cari nimeni n'are dreptul să se lege ². Ceia ce nu clinti de loc pe Kalinowski, hotărit să pedepsească pe acești tulburători de pace, în felul cum fusese pedepsiți cu cîteva luni în urmă.

Dar norocul din 1651 nu mai era și acuma. Tatarii se purtară bine, și Timuș făcu o mișcare care prinse pe Poloni între două focuri. Abia scăpară cîteva; ceilalți rămaseră pe pajiște sau în pădurea vecină, ori căzură în robie. Începînd astfel sărbătoarea nunții sale, Timuș răscumpără pe prinși pentru ca ei să fie uciși aproape până la unul, într'un măcel sălbatec care ținu trei zile în șir. Iar, după aceasta, el scrise lui Vasile-Vodă, cerîndu-și mireasa și ostategi, cari să-i asigure un drum liniștit și o petrecere veselă ³.

Lupta se dădu în Maiu, dar drumul nuntașilor nu fu urmat spre Moldova, ci, pe cînd o dietă polonă hotăria alte zădarnice negociații, Tatarii se risipiră în toate părțile după pradă, încunjurînd și Camenița. Vasile-Vodă, care continuă să prindă

¹ *Ibid.*, l. c., p. 19.

² Costomarov, l. c., p. 21; Engel, l. c., p. 184.

³ Engel, l. c. și izvoarele documentare obișnuite.

scrisorile lui Hmilnițchi către Turci, prin care-și umfla până la ridicul biruința, trebui să se răscumpere cu vre-o sută de mii de taleri¹. Se mai adause zăbava ostatecilor, nepotul Domnului trebuind să facă drumul lung până la Cehrin, înainte de noua pornire a lui Timuș². Așa încît abia la 26 August se înfățișa la Iampol, lângă graniță tînărul Cazac, cu alaiul lui de ostași prădalnici, de Curtenii bețivi și de femei deprinse cu petreceri țerănești în stepă, în jurul păharelor și în fumul lulelelor. Aceștia erau oaspeții la nunta fetei bogatului și strălucitorului Voevod al Moldovei, a cărui Curte umplea de uimire pe vecinii din țeri luminate ce erau aduși s'o vadă.

Timuș mormăi monosilabe rusești de nemulțămire sau de încuviințare, fumă și-și tăie unghiile cu o deosebită îngrijire înaintea boierimii și poporului adunat. Ostașii lui încărcară sare furată pe căruțele lor și începură să vîneze Evrei pe stradele Iașilor. Rudeniile lui feminine se îmbătară, spuseră necuviinți și trebuiră să fie duse pe brațe în caretele ce le așteptau, atît de mult li plăcuse vinul nunții. Domnița Ruxanda îngenunchiă pe covorul mirilor lângă biruitorul ei buștean. Și, în Vinerea următoare după această Duminecă de comedie tragică, la 6 Septembrie, părechia atît de puțin potrivită pleca spre splendorile Cehrinului, unde Hatmanul își petrecea zilele bînd și vărsînd sînge, iar soacra Hătmăneasa umplea pipele și îngrijia păharele, purtînd pe veșmintele ei pietrele scumpe ale pradei³.

Dar nu rușinea acestor purtări, nici suferințele Domniții înstrăinate erau pentru Vasile urmările cele mai rele ale înfrîngerii lui Kalinowski și înruderii ce trebuise să primească. Odată cu săvîrșirea acestei nunți, atîta timp zăbovite, Vasile-și pierdu toate prietenii, văzu toate legăturile lui rupte. Polonii voise încă în August să-l întrebunțeze ca

¹ Cf. Hurmuzaki-Bogdan, III; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 160, 172-3, Iorga, *Acte și fragmente*, I.

² Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 209.

³ Descrierea nunții, în Iorga, *Acte și fragmente*, I, și Hurmuzaki-Bogdan, III.

mijlocitor ¹, și el vorbi, atunci în Septembrie, lui Timuș de o împăcare, pe care acesta o răspinse cu despreț, prin câteva cuvinte de ură. Vasile se mai sfătui cu «notariul» Hatmanului, acel Wychowski care fusese mai de mult și în Ardeal și prin care era deprins să vorbească Timuș, și află de la dînsul dorința, ce nu se puteau primi: părăsirea de teritorii întinse, între Nipru și Nistru, și întărirea vechii păci de la Zborov. El împărtăși Polonilor aceste pretenții, spuind și din parte-î că gîndul păcii nu stăpînește într' adevăr pe Cazaci și că, prin urmare, trebuie pază față de dînșii. Dar nimeni nu mai credea cu totul cuvintelor lui, de și-l îndemnau toți să mai stăruie. Era bănuir că începe să aibă iubire pentru acest ginere, tragerē de inimă pentru soarta neamului căzăcesc, și se spunea că el ar voi chiar să facă din Timuș un Domn în Tîrgoviște ².

Nunta lui Timuș aduse și îndepărtarea lui Rákóczy de Cazaci, cari nu-î mai păreau că-l pot ajuta cu credință, acum cînd sfatul lui Lupu înseamnă ceva la dînșii. În Iunie 1652, îndată ce află despre peirea lui Kalinowski și înțelese și urmările ce va avea, el trimise la Matei-Vodă, care fusese bolnav în iarnă și simțise poate că tot este cineva care-î pîndește sfîrșitul, pe Pavay ca să-î spuie că acum ar fi prilejul să fie scos Domnul moldovenesc, pe care-l dușmănesc Tatarii și n'are încă cine să-l apere ³. În Iulie se mai spunea încă despre aplecarea principelui ardelean de a intra cu ajutorul Tatarilor în Polonia ⁴, dar în August el răspingea ideia că el ar mai fi unit cu Hanul și Hmilnițchi ⁵, și știm că mai de mult încă se luaseră în adevăr măsuri în Ardeal pentru apărarea față de Lupu și Cazaci ⁶. Cînd Timuș era acum pe cale,

¹ Hurmuzaki-Bogdan, III.

² În 1649, dușmanul său Miaskowski susținea că Vasile ar voi să lase Cazacilor Moldova, iar lui să i se dea Rusia polonă! Michalowski, *l. c.*

³ Sîrbu, pp. 310-1

⁴ Hurmuzaki, IX; Iulie 1652.

⁵ *Ibid.*

⁶ Sîrbu, p. 317.

Rákóczy prindea scrisorile lui Vasile-Vodă și-l pîria Turcilor că are poște regale și vrea toate trei principatele supt cîrmuirea lui¹. Pîrile urmau în Novembre, și lupta capuchehaielelor începea în iarnă, ca în vechile timpuri de ură: Matei săpînd pe Vasile, pentru că Vasile săpa pe Matei². Era și firesc, de altmintrelea: învingător asupra Polonilor, rudă a lui Vasile-Vodă, cumnat fără voie al lui Radziwill, avînd la dispoziție bogățiile Moldovei, Hmilnițchi nu mai putea să fie mîna prin care s'ar fi luat Coroana polonă pentru Ardelean, ci se înfățișa acum ca un principe sigur pe situația sa, în stare se aibă și să exprime visuri mari de întindere pentru dînsul și pentru ai săi. El trebuia sfârîmat, împreună cu dînșii; tocmai pentru acea ambiție regală, pe care al doilea Rákóczy n'o parăsi nici-odată și pentru care se pierdu.

Se cunosc bine lucruri mărunte din această vreme bogată din izvoare, pentru că nimeni n'a avut interes să ascundă acele lucruri. În privința lungului război din 1653, care schimbă multe legături în aceste părți, care spulberă Domnia lui Vasile-Vodă și grăbi prin rana de la Finta sfîrșitul lui Matei Basarab, o informație foarte îmbielșugată se înfățișează pentru timpurile de lupte, dar negocierile, și mai ales cele de la început, care pregătiră ciocnirile oștilor, acelea nu se desfac bine din întunecul în care au fost cu intenție confundate.

Începătura tulburărilor nu trebuie căutată în ambiția lui Lupu, care în ultimele timpuri se mai potolise. Trufașul stăpînitor de odinioară era acum în adevăr un «miserabilis Vainvoda», un «biet Voevod» cum îl numește Rákóczy într'o scrisoare din 1651³. Legat de un neam de prădători, silit sa-și părăsească pentru aceasta vechile prietenii, el își dădea toate sîlințile pentru a izbuti să aducă singura situație ce l-ar fi lăsat să-și caute de Domnie: o împăcare între Cazaci și Po-

¹ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 173-4.

² Sirbu, pp. 319-20; Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 175-6; *Documente*, IX¹.

³ Hurmuzaki, V¹, p. 4

loni. Cu acest scop petrecu, fără a isprăvi ceva, câteva zile în Ianuar, la Hotin¹. În April încă, el făcea o ultimă încercare, trimițând în Polonia pe scriitorul său Kutnarski, un om dibaci și șiret². Răspunsul ce se căpătă în Ianuar va fi fost și acesta de acum: pacea de la Zborov și stăpînirea Ucrainei; lucruri ce nu se puteau primi.

Rákóczy vorbise altă dată de gonirea lui Lupu, și pe acesta-l privia ca pe un dușman. Matei, întăritat de luptele pe lângă Turci, din nou începute, era bucuros să scape de «fratele» întors la întâia lui fire de vrăjmaș. Dar acela care făcu să se hotărească și să se înțeleagă toate aceste nemulțămiri, acela care ațîță ura boierilor de țară contra «Grecilor» părteniți de Domn și vorbi pretutindenți în privirea birurilor domnești, fu un mare dregător moldovean, în care Voevodul își pusese, ca într'o veche «slugă», toată încrederea, Gheorghe Ștefan. În 1651 încă el făcuse să se audă plîngerii și oarecare îndemnuri, indirect, la Curtea principelui ardelean, și de aici îi va fi venit acestuia gîndul de a se ataca Moldova³. Găsindu-și un tovarăș într'un boier obscur, Ștefan Serdarul, care putea fi folositor în unele lucruri, el întrebuiță anumite solii de încredere pentru a pregăti răsturnarea stăpînului său, a cărui Domnie o voiă pentru dînsul. Avem hîrtia, fără dată, prin care cei doi conspiratori făgăduiesc lui Rákóczy, cu strașnic jurămînt, a lucra împotriva lui Vasile-Vodă la Curte și în oaste, a plăti toată cheltuiala și a da «Craiului» toată averea Lupului, dacă «Măria Sa», avînd milă de țară, ar porni oștile lui și «ar lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum»⁴. Actul trebuie să fie de la începutul anului, cînd vedem pe Matei stăruind în tot chipul pentru războiu și arătînd aliatului său principele ce foloase mari ar ieși dintr'o cucerire a Moldovei⁵.

¹ Hurmuzaki, V¹, IX¹; Macarie, *ed. cit.*, p. 9.

² Hurmuzaki-Bogdan, III. Cf. relația lui Bandini, în *An. Ac. Rom.*, XVI, pp. 182-3.

³ Cf. Sîrbu, p. 308 și mai sus, p. CCXLI.

⁴ În acest volum, pp. 29-30, n° XXXIX.

⁵ Sîrbu, pp. 322-3.

Ștefan Logofătul și Ștefan Serdarul se ținură de cuvânt. Pe când Rákóczy, ca să adoarmă pe Lupu, îi trimitea, prin Boros, vinuri ungurești, iar Doamnei, prin jupăneasa lui Gheorghită, flori, Serdarul se făcea a merge asupra Tatarilor ce s'ar fi ivit la Nistru, și-și pierdu urma în aceste părți, luînd cu dînsul oastea. Boros și Gheorghe Ștefan, care era atunci Marele-Logofăt al lui Vasile, zăboviră pe Domn în Iași, până ce se iviră la Milcov Munteniî lui Matei, cu Spătarul Diicul, nepot de soră al Domnului, iar la munți Kemény, un foarte bun cunoscător al Moldovei, venit cu trupe despre care nu se vorbise în nici-o dietă. Atunci Boros își luă rămas bun și plecă, iar îndată după aceia Logofătul afla că i s'a îmbolnăvit nevasta, și pornia către munte unde știa toată lumea că-i sînt moșiile ¹.

Taina era cunoscută însă și de cineva care știa mai puțin s'o ascundă. Pătrașco Ciogolea era cumnatul lui Gheorghe Ștefan ², și el știa ce înseamnă această călătorie. Muștrîndu-l cugetul și temîndu și pielea, el făcu o pîră neiscălită pe care o trimise la Domn printr'un călugăr legat prin îndatorirea lui de duhovnic să nu spuie numele celui ce scrisese. Din acest răvaș ieși prinderea lui Ciogolea și a unuia din frații săi, probabil Costin, chemarea la Curte a lui Ștefan Serdarul, care avu curajul să vie, și a lui Gheorghe Ștefan, pe care nu-l putea scoate nimeni dintre slujitorii din tabăra sprijinitorilor săi Ungurii. Trădătorii își pierdură capetele, fără altă judecată, iar Domnul care-i osîndise, trebui să-și caute mîntuirea în fugă. Străbătu răpede țara care-i era dușmană, fugind alături cu drumul, între puțini ostași călări și cu tunuri, și merse în adăpostul Hotinului, care mai primise în zidurile sale măriri căzute și Voevozi goniți în urmă de țară și de străinii chemați de dînsa. Odată ce se văzu în siguranță, el trimise la Polonii pe cari-i îndatorise, la Cazaci pentru cari-și pierduse Scaunul și la Vizir, căruia-i plăceau totdeauna bănoasele lui plîngerî. Dar, până să sosească răspuns din vre-o

¹ Povestirea, aproape cu desăvîrșire concordantă, din Miron Costin și Kraus.

² V. mai sus, p. CCXXIV, nota 1.

parte, Ungurii lui Kemény se apropiară de cetate, și fugarul domnesc trecu Nistrul la Cameniță, ducînd cu dînsul cîțiva credincioși și, mai ales, «averea» pe care i-o adusese unul din nepoții săi de la Cetatea Neamțului¹.

În acest timp Gheorghe Ștefan schimba Logofeția lui cu Domnia altuia și era uns de Vlădica de Huși, în lipsa Mitropolitului Varlaam, «eșit la munte» odată cu răscoala. Îndată, doisprezece boieri plecau la Poartă ca să pîrească pe Vasile² și scrisorî se trimiteau la Poloni ca să nu se îngăduie acestuia să treacă la ruda sa cea temută, din Ucraina³. Situația noului Domn părea așa de sigură, încît, după asigurarea dată de Rákóczy Palatinului unguresc, oștile străine, primindu-și plata, plecau⁴.

Dar îi era scris lui Ștefan să nu stea mai mult în Iași decît timpul serbătorilor: un Domn de Paști. Sosise îndată după Florii și trebui să plece puțin după Dumineca Tomei.

Miron Costin laudă prietenia sigură a Polonilor civilizați, care lăsă pe Vasile-Vodă să iasă din Camenița liber, precum liber venise acolo. Dar mai bună era, de sigur, prietenia Cazacilor barbari, cari nu stătură la îndoială o singură clipă, cu tot războiul ce începuse acum împotriva lor, să răpedă o înseinnată oștire, supt comanda personală a lui Timuș, pentru a pune pe același Vasile în Scaunul din care fusese gonit. Iubirea pentru băutură și desprețul pentru buna-cuviință n'au nimic a face în asemenea mișcări ale inimii.

Ni se spune că unul din emisarii lui Vasile-Vodă la Cazaci se rătăci pe drum. Altfel sosirea Cazacilor s'ar fi întîmplat și mai răpede. Chiar și așa, la 18 April încă, Hmilnițchi scria cuscrului său că vin ajutoare și Timuș se și por-

¹ Miron Costin, *Macarie* și Kraus. Pentru un complot menit a ucide pe Domn în ziua de Florii, complot ce nu se prea poate admite, v. *Macarie*, p. 40 și Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 182 și urm. V. și Sîrbu, p. 335, nota 1.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, l. c.

³ Scrisoarea lui Kemény, în *Acte și Fragmente*, I, pp. 217-8, 25 April. Altă copie într'un manuscris din Arch. Orașului Cracovia.

⁴ Scrisoarea din 28 April 1653, în Hurmuzaki, V¹. Cf. articolul mieu din *Convorbiri literare*, XXXIV, pp. 926-8.

nise. Iar în cea din urmă zi a lui April, după calendarul nou, fiul Hatmanului, care venise fără odihnă, negăsind măcar vreme să aștepte sosirea lui Vasile în tabăra sa de călăreți lacomi de luptă, se găsia, trecînd Prutul la Cornul lui Sas, în părțile Iașilor, unde lumea era cuprinsă de groaza apropierii sale ¹.

Gheorghe Ștefan nu era un războinic, și în lupte-l plăcea să stea la o parte, gata pentru triumf ca și pentru fugă: fostul Logofăt nu știa să orînduiască și să îndemne pe ostași. Kemény rămăsese numai cu cîțiva călări, pe cînd cei mai mulți dintre Ardeleni, cu celelalte căpetenii, se strecurau cu greu, luptîndu-se împotriva țeranilor nevăzuți, pe la Oituz. Muntenii erau iarăși puțini, și oastea de strînsură a Moldovenilor, la cari tradiția militară se uitase, nu era bună de nimic. La Popricani, pe Jijie, apărătorii Domniei nouă nu fură în stare să apere vadul înaintea inimoșilor Cazaci ai lui Timuș. În harțele celelalte, ei se purtară «jidovește», risipindu-se. Kemény găsi abia drumul care ducea la Brețc, Ștefan nemeri fugînd la Milcov, iar Timuș se așeză cu tabăra în Curtea din Iași, chemînd pe socrul său, care-și lua iarăși în stăpînire Scaunul la 28 April st. v. ².

Plecînd din Cameniță, Vasile jurase Polonilor că-și va întrebuința toată trecerea ce putea să aibă pe lîngă Cazaci pentru a-i împăca cu Polonii și a-i rupe de Tatarî. El știa că expediția regală s'a și început și că lagărul a înaintat până la Gliniany. Ajutorul cerut de dînsul la Camenița și aiurea i se refusase. Hanul pe care-l cumpărase ca să nu se amestece nu era un tovarăș sigur pentru nime ³. Cazacii aveau și libertatea lor de apărat. Încolo erau dușmanî în toate părțile, iar, în lăuntru, o țară doritoare de Domn nou ⁴.

¹ V. articolul citat din *Convoorbiri*.

² Cf. amănunțita povestire din Miron Costin, aceia din Kraus, destul de bună, Paul de Aleppo; scrisoarea lui Potocki din Cameniță, în *Acte și fragm.*, II, pp. 732-4; a lui Vasile, *ibid.*, p. 220; Hurmuzaki, V¹, p. 17, unde se dă vina pe «abieci animi» ale Moldovenilor.

³ Cf. Sîrbu, p. 336.

⁴ Cf. cu scrisoarea citată a lui Potocki cea, din 2 Maii, tipărită în *Acte și fragmente*, I, pp. 218-9

Dacă Vasile ar fi făcut ceia ce stătea în nevoia timpului, dacă, mulțămît cu înlăturarea aceluia care-î furase tronul, ar fi urmat vechia lui politică dibace de negocieri în toate părțile, el putea să rămîie, domnind, ca vecinul său Matei, până la adînci bătrînețe și până la sfîrșitul zilelor sale. Dușmanii lui făcuse mai mult o încercare, ce se poate asemăna cu încercarea pe care și Vasile o făcuse împotriva lui Matei în 1637. Ei nu erau siguri de Poloni, la cari-î vedem trimițînd soli cu pîri și stăruințe în Maiu și căpătînd în schimb cuvinte fără însemnătate¹. Iar la Turci Vizirul era socotit că ține la vechiul său client Lupu, și atît Rákóczy, cît și Matei credeau că trebuie să dea lămuriri mincinoase la Poartă pentru ca să nu cadă asupra lor răspunderea aducerii noului Voevod².

Dar toate acestea le putea ținea în samă numai o minte mai cumpănită decît a violentului Arnăut. Nu se poate spune că de la Timuș, care ucisese și prădase și în Moldova³, veni îndemnul către o năvălire în Țara-Românească, față de stăpînitorul, mai slab, al căreia era mai marșe ura lui Vasile. Încă de la pornirea lui din Cameniță, acesta se lăudase față de Potocki cu gîndul ce are de a cuceri principatul de dincolo de Milcov și Crăia de peste munți pentru a le supune, împreună cu Moldova sa, Republicii polone. El va fi fost, decî, acela care hotărî noul război, la care Timuș nu merse cu plăcere, văzînd cu ochi răi și lucrarea împreună cu ostașii moldoveni, pe cari-î desprețuia

Gheorghe Ștefan, Domnul fugar, și Diicul Spătarul muntean căpătase sarcina de a apăra granița. Vasile și Timuș sosiră aici, gonind înnainte străji învinse, către sfîrșitul lunii Maiu. Oastea dușmanilor era alcătuită din călări moldoveni, pribegî, din slujitorii județelor de Răsărit ale Țerii-Românești și din ceva lefegii; ea n'avea tunuri. «Nemții» Lupului hotărîră lupta, cîștigînd vadul⁴.

¹ Hurmuzaki, IX¹; Maiu. Altă solie, a lui Matei singur, în Iunie; *ibid.*, p. 22.

² Sîrbu, pp. 177-9.

³ V. Miron Costin și izvoarele documentare despreuciderea la beție a lui Kutnarski.

⁴ Miron Costin și Cronica munteană

Ca și în 1637 și în 1639, Matei făcu o a doua graniță din rîurile de munte ce se varsă în Ialomița și grămădi în dosul lor temeiul puterii sale: oaste de țară, Roșii scutiți de bir, lefegii străini, Seimeni de peste Dunăre, — Sîrbî fugari pe cari el îi organizase — și cîți Unguri, foarte puțini, apucaseră a veni la dînsul din tabăra lui Rákóczy, care, după exemplul tatălui său, stătea la hotar, în Țara Bîrsei, așteptînd Înnainte ca Voevodul însuși să ajungă în tabără cu boierimea, și acum gata să se lupte la cuvîntul lui, o nouă ciocnire se întîmplă, la Șoplea, și iarăși Cazacii și Moldovenii învinseseră, însemnînd astfel a patra din aceste ușoare biruinți ale harței cu străjile. Apoi, fără să-și piardă nădejdea pentru aceste trecătoare toane ale norocului, bătrînul Matei încălecă la rîndul lui pe calu-i de război și, strîngînd la sine pe vechii boieri și pe «coconi» și «slugile» acestora, el se opri numai, după un mers de două zile aproape, în fața dușmanului, la Finta, pe apa Ialomiții ¹.

Altă dată, Matei fusese acela care, trecînd rîul, începuse încăierarea hotărîtoare. Dar atunci straja lui se dovedise mai fericită, pe cînd acum Lupu, mîndru de izbînde cu care nu era obișnuit, ajuns până aproape de Scaunul de munte al Domniei, ardea de nerăbdare să răstoarne printr'o ultimă lovitură puterea dușmanului. El trecu Ialomița și găsi dincolo, tăindu-i calea ce ducea spre Tîrgoviște, pe Munteni înșiruiți pentru luptă. Și în acest rînd Matei era aproape singur, cît putea să fie singur fără străini un bun părinte între fiii și nepoții săi de fi. Diicul stătea la o aripă, Gheorghe Ștefan la alta, în mijloc tunuri, pedestrime de Seimeni, și Vodă: un smerit bătrîn cu ochii de foc.

Aici nu erau neînțelegeri: ele ar fi fost risipite, la ivirea lor, de «cuvintele dulci și bune» ale viteazului patriarch. Dincolo, Vasile voiă cinstea biruinții pentru dînsul și Timuș

¹ Cf. Cronica munteană, cu date amănunțite și bune elemente de tradiție, Miron Costin și povestirea, cu totul concordantă, a residentului german Reinger, în Hurmuzaki, *Fragmente*, III. În Kraus, *l. c.*, se află o povestire a luptei acesteia d'întăi, după spuse ale Ungurilor ce luară parte la dînsa, dar cu multă confuzie în desfășurarea lucrurilor.

nu încăpea de semeția lăudăroasă a Moldovenilor. Erau, se pare, așa de învrăjbiți pentru faimă, încît, înainte de a încerca, fiecare dintre dînșii era gata să se mîngîie cu o înfrîngere pe care ar fi aruncat-o în sarcina celuilalt. Domnul trecu întâiu, și se răpezi, cu un avînt furios de ură, asupra taberei muntene, împrăștiind în luncă pe Curtenii. Îndată Matei dresese paguba, aruncînd înapoi cu tunurile pe năvălitori. Atunci veni rîndul Cazacilor, viteji șireți, cu mișcări de șarpe, tîrîndu-se prin tufișurile spinoase, mai jos de drumul ghiulelelor. Și ei găsiră înaintea lor pe Voevod, în care se deșteptase iubirea pentru războaie a tinerețelor lui îndepărtate, cînd Mihaï-Vodă făcea minuni pe acest pămînt românesc. Puternica, numeroasa boierime munteană, îl încunjura din toate părțile; călăreții poloni, cu cari Radu Șerban cîștigase marea sa biruință din 1611, mergeau cu dînsul, în frunte, supt platoșe scînteietoare. Cu glonte prins în încheietura genunchiului, el își stăpînia durerea lui, pentru a se gîndi numai la mîntuirea tuturor.

Cazacii se împotrivară îndărătnic ceasuri întregi. Dar toa se păreau că sînt împotriva lor pe acest cîmp de bătaie străin. O furtună se adună sus, pe cînd armele se mai încrucișau încă de brațele oboseite și se descărcau sinețele; și vîntul izbia în față pe dușmanii lui Matei, orbindu-i, udîndu-li praful, sperîndu-li caii. Prin ploaia grea de primăvară Moldovenii întâiu, apoi ostașii lui Timuș se dădură înapoi fugind, aceștia alții legîndu-și tabăra de apărare, prin care scăpau în timpurile grele¹. A doua zi, la 28 Maiu, Matei se întorcea în Tîrgoviște, Domn precum plecase².

După obiceiul lui, el dădu samă la Poartă despre cele întîmplate, și el potrivise așa încît spusele lui puteau să fie întărite de ceaușul trimis pentru cercetare, care văzuse lupta. A bătut, scria el, și pentru a treia oară pe nesățiosul vecin, și credea că i se cuvin mulțămiri pentru aceasta.

Ele i se și făcură, precum tot astfel i s'ar fi făcut lui

¹ Izvoarele citate.

² Cronica țerii.

Lupu, dacă el ar fi avut noroc. Dar Turcii însemnau foarte puțin atunci pentru Domniii noștri, cari-și știau prinși într'un greu război. Pe cînd alții dregători plecau din Constantinopol, pentru a face o nouă cercetare zădarnică, Matei, fără să întrebe pe nimeni, lua măsuri pentru ca Vasile să nu se mai ridice din nenorocirea lui¹.

Gheorghe Ștefan luă ceva ajutor de la Muntenii și se așeză în Țara de Jos, chemîndu-și prietenii dintre boierii și smomind cu lefi pe țeranii. Întăiu, el își veni la moșia din Putna, la Răcăciuni, așteptînd Ungurii, prin sprijinul cărora mai ales se putea el ridica iarăși la înălțimea Domniei. Din ceata lui făcîndu-se peste puțin o mică oștire, ea avu la 3 Iulie, în Valea-Sacă, o ciocnire cu oamenii domnești ai rivalului, în fruntea cărora stătea un nepot al lui Vasile. Dar Gheorghe însuși stătu la Bacău, până ce veni aici Boros, cu darul de ostași al Craiului. Ungurii și Moldovenii, împreună, porniră atunci către Iași, trecînd Siretul pe la Roman, după cît se vede².

Cu ce putea să răspingă Vasile pe acești dușmani? Oaste de țară se afla lîngă dînsul, dar știm că ea se luptă fără tragere de inimă pentru «Grec», «evreiește». Boierii —, cei mai mulți dintre dînșii, îndepărtați de Curte, nu-l iubiau. Timuș, amărit de o înfrîngere pentru care nu se credea vinovat, plecase răpede înapoi. Cazacii lăsați pe lîngă socrul său nu erau mulți. În sfîrșit, steagurile lui nu se dovedise fericite.

Făcu și el ceia ce făcuse Gheorghe Ștefan în Maiu, numai cît el apăra drumul ce venia de la Siret, nu acela ce pornia din marginea Prutului. Aū fost numai, între cele două mici oștiri, un șir de harțe, între Tîrgul-Frumos și Iași, pe malul Bahluiului, în zilele de 15 și 16 Iulie. La urmă, după ce frațele lui mai mare, Gheorghe Hatmanul, căzu în robie, Vasile fugi peste Prut, mergînd să pîndească la Rașcov desfășurarea marelui război dintre Cazaci și Poloni, de hotărîrea căruia

¹ Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 188 și urm. și vol. V² și IX¹ din *Documente*.

² Miron Costin și Paul de Alep.

atîrna și soarta lui¹. La 25 Iunie, regele Poloniei plecase la oaste, și se aștepta o ciocnire între dînsul și Hmilnițchi, ocupat înnainte de toate cu această primejdie². Încă de la 12 Iunie îl găsim pe acesta la Bar, unde stătu până în luna următoare, avînd lîngă dînsul și Tatarî³.

Puterea împrejurărilor aduse atunci încheierea unei alianțe între Ioan-Casimir și acela care voise, și voi din nou, pe urmă, să-l înlocuiască. Rákóczy avea interes ca Moldova să fie a lui Gheorghe Ștefan, înlăturîndu-se Vasile, rudenia Cazacilor, și regele se pregătise pentru a sfîrși odată cu aceștia. Decî un trimis regal, Iaskolski, veni în Ardeal pentru a cere ca învinsul de la Finta și Tîrgu-Frumos să nu fie iertat, ci, întărîndu-se tronul lui Gheorghe Ștefan, oastea ungurească și moldovenească de supt steagurile acestuia să vie la Camenița și Mohilău pentru a zdrobi, împreună cu Polonii, pe Hmilnițchi. Răspunsul care i se dădu fu, neapărat, acela pe care-l doria regele⁴, și negocierile urmară⁵.

Două lucruri amînau însă dezlegarea greutăților. Cu toate stăruințele Hatmanului, care oferia și haraciu, numai să i se încuviințeze, între altele, întărirea cuscrului în Moldova, pîrile lui Matei și Rákóczy, cari făceau din Vasile un al doilea Mihai, unit în potriua Turcilor cu Împăratul creștin, învinsă, și un mare Trimis de la Poartă aduse lui Gheorghe Ștefan caftanul, cu care Turcii erau darnici față de cine știa să învingă, adăugînd, pentru a mai scoate bani, cererea formală de a se înfățișa la Poartă, ca odinioară fericitul Matei sau nenorocitul Barnovschi⁶. Dar o parte din averile Lupului se găsia, împreuna cu Doamna lui, la Suceava, și se găsisse

¹ Aceleași izvoare. Cf. Hurmuzaki, V¹; scrisoarea, din 19 Iulie 1653, a lui Rákóczy; și Bisaccioni, pp. 417-8; scrisorile din *Mon. Hung. Hist., Diplomataria*, XXIV, întrebuițate în Sirbu, pp. 342-3.

² Hurmuzaki, IX¹, p. 27.

³ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 221-2.

⁴ *Ibid.*, p. 223 și urm.

⁵ V. Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 6 și urm.; *Diplomataria*, XXIII, p. 675 și urm.

⁶ Hurmuzaki, IX¹, *Fragmente*, III, Iorga, *Acte și fragm.*, I. V. și raportul olandes din 18 Iulie 1653, inedit.

cine să apere cetatea. Domnul cel nou o încunjurase, dar, în lipsa lui, la începutul lui August, sosise în vecinătatea Sucevei Timuș, adus înapoi de cererile desnădăjduite ale so-crului său și hotărît măcar să scape comoara. Domnul cel nou primise un însemnat ajutor de la Rákóczy, supt Ștefan Petki, și, după porunca regelui, un ofițer din Camenița, Konracki, venise cu câteva mii de călări și dragoni să ajute la răspingerea lui Timuș. Acesta fu atacat însă fără unire între ostașii de neam străin, adunați la un loc, și, izbutind a face șarjă, el se adăposti în dosul lui, și apoi în Suceava chiar. Cu toate că, după Petki, Rákóczy trimise pe însuși Kemény și la Poloniî lui Konracki se adăuseră Nemții în serviciul polon al lui Dönnhof, pricepuți la încunjurarea cetăților, asediul nu se mintui, mulțămită vitejiei îndărătnice și devotamentului Cazacilor, înnainte de începutul lui Octombrie ¹.

De acest motiv de zăbavă se leagă al doilea. Războiul cel mare de la Nistru se coborîse pe planul al doilea față de acest mic războiu de la Suceava. Hmilnițchi ar fi alergat bucuros în Moldova să-și scape fiul de înfrîngere, robie sau moarte, dar la mijloc era regele și oastea. Regele s'ar fi aruncat asupra Cazacilor slăbiți, dar, pentru mai multă siguranță, el aștepta să-i vie ajutor noilor lui aliați pe cari-i ținea în loc încunjurarea. Hanul era ispitit, de o parte și de alta, cu prada din Suceava, dar el credea mai bine s'o iea din minî sigure. De aceia nimeni nu se hotăria la o luptă, mulțămindu-se să se apropie pe încetul. Abia pe la 20 Septembrie Poloniî se aflau la Camenița ². Iar, cînd Hatmanul putu să desfacă ceva oaste și să cîștige și Tatarî pentru Vasile, care veni astfel, cu armele, la Soroca, soarta Sucevei se hotărîse ³.

Cîtă vreme fusese Timuș ca să ducă la luptă, să înpăimînte și să îmbărbăteze, cîtă vreme se găsia între Cazaci acest scump ostatec al căpeteniei lor temute și iubite, atîta

¹ Pe lîngă izvoarele citate, v și multele scrisori polone din Michałowski, *l. c.*, p. 671 și urm.

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 234-5.

³ Cf. Miron Costin și *Cronica munteană*.

timp ei răbdase toate: oboseala harțelor nesfârșite, căldurile veriî între ziduri, foamea și setea. Boierii și Doamna trebuise să îndure jafurile și batjocurile, de la acest om cu sabia nerăbdătoare, mai ales în ceasurile-i de beție, când, după vin, îi era sete de sânge. Într'o zi însă din Septembrie, un fugar arătă în tabăra dușmanului unde stă cortul verde al lui Timuș, o ghiulea de tun bine îndreptată îi sfărma piciorul și, după trei zile, la 15, el muria, înlăturându-se marea piedecă pentru supunerea cetății. După ce-l îngropă, Doamna primi pe un negociator polon, venit anume de la rege, și, înțelegându-se și cu noul șef al Cazacilor, Nicolae Fedorovicî, ea făcea să se deschidă, la 9 Octombree, porțile.

Va răzbuna saū nu Hmilnițchi moartea fiului pe care-l trimisese la biruință? Vor găsi răsunset la Tatarî cuvintele lui de îndemn către răzbunare? Aceste întrebări mai rămîneau să-și găsească o dezlegare. Până atunci Rákóczy urmă înaintea cu soliile la rege, regele se ținu gata în tabără, unde sosiră în curînd provisii și trupe pornite de la Suceava, iar Gheorghe Ștefan se dădu după apa ocrotitoare a Siretului, la Roman, cu ochii la Nistru, unde puteau să se înfățișeze, cu Hmilnițchi, saū măcar cu Vasile în frunte, Tatarii ¹.

În Octombree Tatarii veniră, și în Novembre uniî credeau că ei ar fi în stare să aducă în mare primejdie pe rege. Ei nu cunoșteau bine firea tătărească. În adevăr, amenințări pornise de la dînșii și în alte părți: în Ardeal și la amîndoi Domniî, cari se mai temeau și de mișcările Pașei din Silistra. Dar Hanul va fi avut poruncă de la Turci să nu se prea amestece, și banii se oferiau din toate părțile. El primi, și se duse, — prădînd, pe cînd Hmilnițchi își innăbușia durerea și intra iarăși în negociații cu dușmanii săi ².

¹ La 18 Octombree el scrie Hatmanului polon «w oboszię, nad Moldawą», ; ms. citat din Cracovia. Cf. scrisoarea, cu aceiași dată, din Varșovia, în Hurmuzaki, IX¹, p. 42.

² La 1-iū Februar 1654, Rákóczy dădea instrucții lui Grigore Gillány, trimis. în Polonia și pentru a vedea ce e cu pacea dintre rege și Han, în care nu s'aū cuprins și cele trei principate; ms. citat. Tipărită în Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 297; Cf. *ibid.*, 300-1 și *Diplomataria*, XXIII, pp. 693-4.

Negociații ca totdeauna înșelătoare. Cu Poloniă, așa cum ajunsese lucrurile, nu se mai puteau drege relațiile. Turcii aveau alte treburi, și de un tribut ca al Cazacilor, bogăți numai din prada altora, nu se arătau lacomi. Erau însă alții cari prețuiaș pe Cazaci, fiind-că aveau nevoie de dinșii. Împăratul creștin nu vedea cu ochi buni pe Rákóczy, cu neastîmpărul lui, și Gheorghe Ștefan dădea de știre, în Februar 1654, lui Kemény, că soli nemți s'ar găsi la Hatman pentru a îndemna pe Cazaci și Tatarii împotriva Poloniei și, dacă liga din 1653 se va dovedi prin fapte, și împotriva Ardealului. Mihaî Petrașcu, ales odată ca moștenitor muntean — pe cînd erau acuma alți doi, cumnatul său Istrati Vistierul, unul din cei doi gineri ai fetei lui Radu-Vodă Șerban ¹, și Diicul —, ar fi trecut, cu voia Curtii din Viena, la Cazaci, pentru a căuta acolo Domnia Moldovei ². Știri care fură dezmințite, dar într'o formă ce arată că ele nu erau luate din vînt ³.

În iarnă încă se ținu sfat în Ucraina dacă n'ar fi bine să se schimbe supunerea față de Craiul dușman și de altă lege cu aceia față de Țarul drept-credincios de la Răsărit. Propunerea fu primită cu bucurie, și Muscalii nu se arătară mai puțin bucuroși de aceasta. Cel mai priincios din tratatele ce se puteau gîndi fu încheiat la 3 Mart și, după o solie de provocare la Poloni, Alexie Mihailovicî, noul ocrotitor al voinicilor Niprului, începu lupta pentru pravoslavie ⁴.

Pentru întâia oară, pe cînd Nicolae Bieganowski pleca la Poartă din partea regelui Ioan Casimir ⁵, emisarii ruși veniră, împreună cu oamenii de la Hmilnițchi, la Voevozii noștri, pentru a li vorbi despre puternicul stăpînitor, frate întru Hristos cu dinșii, care ar putea să-î libereze pentru usagiul său propriu. Totul se făcu în mare taină, și nu știm numele agenților Țarului.

¹ V., pentru el, Ilie Nicolescu, *Din genealogia familiei Golescu*, în *Noua Revista Romîna* pe 1 Nov. 1901 și Kraus, p. 211.

² V. Documente la Prefață și *Conv. literare*, l. c.

³ Hurmuzaki, V¹; 2 April 1654. Cf. IX¹, p. 52.

⁴ Engel, l. c.

⁵ Hurmuzaki, IX¹, p. 91.

Gheorghe Ștefan era un om care avea înaintea de toate nevoie să-și întemeieze Domnia. Poloni, Ruși, Cazaci, Ardeleni chiar, nu-î erau nimic în fundul inimii lui. El știa însă că Vasile-Vodă se află încă la Tatarî¹, și se credea mai târziu că Hmilnițchi tot mai speră să-l poată aduce în Scaun². Trimisul Țarului aducea apoi propunerii din cale afară de ispititoare: primirea țerii numai în credință, fără vre un tribut, întoarcerea înapoi, după cucerirea lor, a cetăților din Bugeac cu ținutul lor, apărarea față de orî-cine, și de mazilia Turcilor, și voia de negoț în Statele întinse ale Țarului. El numi deci soli, la rîndul său, și Alexie, alt Împărat creștin, li făcu jurămînt asupra legăturii la Ivan Velichi din Moscova³.

Pentru a-și face însă și datoria față de Rákóczy, Gheorghe Ștefan crezu că trebuie să-î spuie de solie, adăugînd că el n'a vrut să audă nimic și că a trimis chiar scrisorile Țarului la Poartă⁴. Aceleași asigurări fură date și regelui Poloniei⁵. Cum se vede, noul Domn știa să-și facă interesele cu toată lumea.

Era însă cineva care nu învățase în lunga lui viață acest meșteșug. Cînd, bucuroși de isprava din Moldova, Muscalii veniră și la Tîrgoviște, ei găsiră pe Matei, bolnav, chinuit de rana de la Finta și de o altă rană, mai adîncă, aceia pe care i-o făcuse, în inima lui de bătrîn bun, purtarea ostașilor din zilele de biruință. Nemulțămii cu leafa, doritori să capete un alt fel de Domn decît acela pe care-l judecau bun numai pentru călugărie, ei nu se rușinaseră a-și face auzite amenințările în Curtea domnească și a le îndeplini, ucigîndu-î supt ochi Vistierul, Armașul și un boier de taină, cu multă trecere, din vechi timpuri, Clucerul Socol⁶. Obosit și dez-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, p. 49; *Fragmente*, III, pp. 209-11

² Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 243.

³ Hurmuzaki, IX¹, pp. 217-8: mărturisire, din 24 Decembre 1664, a Domnului.

⁴ Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 211-2, Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 240-2, 242-3.

⁵ *Ibid.*

⁶ Cronica țerii. Kraus pune aceste împrejurări în mijlocul luptelor din 1653. Cf. *Magazinul istoric*, I.

gustat, el nu voi să vadă măcar pe soliî politicii nouă. Peste puțin, la 19 April, el se stîngea, într'o zi de la începutul primăverii, senină poate ca și cugetul lui, supt o rază mîngîietoare a soarelui. Muri, spune un cronicar de atuncea, «stînd în jilțul său domnesc, la locul ce-î plăcea de obicei, supt cerul deschis»¹.

Din călătoria lui Paul de Alepo² se poate vedea cu ce strălucire s'a făcut îngroparea lui Matei, alegerea, sfințirea și punerea în Scaun a tînărului său urmaș. Acest urmaș nu fu Spătarul Diicul, care-și pierduse toată trecerea pe lîngă o boierime războinică, prin felul cum înțelesese să se lupte în 1653. De altmintrelea, el nici nu era la Tîrgoviște, cînd se închiseră oboșiții ochi ai bătrînului Voevod Matei, ci căuta să mîngîie cele din urmă zile ale unui copil al său bolnav de moarte. Cu atît mai ușor fu ridicat la Domnie viteazul Constantin Serdarul din Dobreni, care avea de mamă o preuteasă cu bărbat, dar al căruî tată era un biruitor care se dusesse în strălucirea celei din urmă din biruințele sale: Radu Șerban, care moștenise sabia lui Mihaî Viteazul. Domnia nouă începea supt cele mai bune prevestiri: Rákóczy era pentru un ostaș, care luptase în rîndurile sale, pentru un principe cu cerbicea mlădioasă și cu firea pe atît de slabă, pe cît părea de puternic brațul său de luptător; Moldova nu mai avea ființă deosebită, Ștefan-Vodă fiind numai o unealtă a «Craiuului» vecin; Turcii rămăsese aproape fără domnișori la îndămină³ și pentru a înlătura pe ori-și cine era, pe lîngă nădejdea în Marele-Vizir⁴, averea lăsată de strîngătorul Vodă Matei, prin care se putea răscumpăra la Turci ori-și-ce⁵;

¹ «In aula, solito loco, sub diu, in sedili sedens.» *Chron. Fuchsto-Lupino-Oltardimur*, II, p. 53.

² În Colecția d-lui G. Gr. Cantacuzino se păstrează un act de judecată al lui Macarie de Antiochia, cu data de 15 Novembre 1657.

³ Totuși capuchehaiava lui Rákóczy pomenește în Iulie un fiu de Voevod, care nu e decît viitorul Mihnea al III-lea. *Diplomataria*, XXIII, pp. 147, 149.

⁴ Stoica Ludescu, p. 335.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 142.

la Cazaci era Mihai, nepotul de fiu al cuceritorului, dar el nu se arăta că vrea Domnia, cel puțin nu în acest timp, și moartea-l înlătură, de altminterlea, îndată, dintre primejdiile cu puțință ¹.

Deci, solia de «boiar și roși și popi» care duse la Poartă, după obiceiurile din vremea lui Matei, știrea hotărârii luate de «țară», fu bine primită, și un Agă de la Împărăție porni cu steagul pentru Constantin-Vodă. Acesta se coborî înaintea omului împărătesc până la cîmpul de luptă din 1632 al Plumbuitei, și el intră în București, avînd lîngă dînsul pe aducătorul întăririi turcești, la 11 Iunie. Atunci numai plecă haraciul și cei 400.000 de taleri, cît crezuse că trebuie să prețuiască noul Domn moștenirea predecesorului său ².

La 11 Iulie st. v. ³, adecă peste zece zile, o corabie tătarească, străbătînd Marea Neagră, aducea la Constantinopol, împreună cu daruri din partea Hanului, care pregătise lucrurile și printr'o altă solie, — pe Vasile-Vodă. Îndată el mergea la Vizir, prietenul său ca și al Domnului muntean, și era primit «foarte cu bine». A doua zi, Sultanul îi îngădui a se înfățișa înaintea-î și, luînd cea mai măreață înfățișare care o poate avea cineva la vîrsta de doisprezece ani și cinci luni, îi arătă, «aspru», că pentru cine ridicase arma în țara împărătească — fie și ca să se apere — nu e altă gazdă în Constantinopol decît cele Șapte Turnuri. Dar Lupu merse aici ca la o ospătărie între prieteni, și se știe că în această închisoare de Stat cu faima strașnică erau «multe lăcașuri». El primi pe cine voi să-l vadă, scrisese scrisori îndrăznețe pentru a ruga pe Rákóczy să-î libereze fratele și să facă bine și el a se împăca, potrive lucrurile cu sprijinatorii. Peste opt zile, el scrie aceluî frate întemnițat și el, într'o închisoare

¹ *Ibid.*, p. 142.

² Cf. cele două cronici ale țerii, pentru acest timp cu oare-care deosebiri, și, pentru suma lăsată de Matei, Hurmuzaki, V², rapoartele din 29 Iulie și 6 Septembrie. În această lună sosiră numai acești din urmă bani.

³ În rapoartele venețiene, se dă o dată falsă: 5 Iunie.

creștină, de unde nu era să mai iasă: «Cu mila lui Dumnezeu neadăună de la toți priiateni avem socoti[n]ță»¹.

Pe cine se răzima Lupu în planurile sale de a-și dobîndi iarăși Moldova? Întăiu pe Vizir, «omul mare» din corespondența agenților lui Rákóczy, pe Derviș Mohammed, care gu-

¹ Cf. scrisoarea lui citată, mai jos, pp. 30-1, n° XL, și știrile din rapoarte de ambasadă germană, în Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 212. — Cu privire la Gheorghe Hatmanul și la familia lui Vasile-Vodă se păstrează un document de o însemnătate deosebită în Bibl. Ac. Rom. (27/LVI). În acest act, din 12 Mart 1662, semnează Mitropolitul Sava, Racoviță Cehan Mare-Log, Toma «Catacozăino» V. Vor, Ilie Șeptelicî cellalt V. Vor., Nicolae Racoviță Hatman, Alexandru Costin V. Post., Iorgachie V. Spăt., Gligorie V. Ceășnic, Solomon V. Vist., Miron Bucioc V. Stol., Andronic biv V. Post., Andronachie biv V. Post., Gligorașco Hăbășescul biv V. Ceășnic, Toderașco V. Com., Ionașco Tălmaciū. biv V. Com., Neculaiū Buhuș, V. Med., Toderașco Prăjăscul V. Cluc., Hrisoscul V. Jitnicer, Statie V. Sluger, Bejan, Gheuca V. Pitar, Ionașco V. «Orujnic», Ionașcu Țira V. Șătrar, Andronachie V. «Vratnic», Postolachie Aga. Contăș vt. log., Alexe vt. post., Postolachie vt. spăt., Duca vt. vist., Pătrașco 3 log, Constant tin vt. stol., Bogdan vt. com., Dumitrașco vt. jitnicer, Andoca biv Pitar, Ratund ul vt. cluc., Constantin 3 pitar, Lambrinō 3 post., Ghinea 3 vist., Constantin Buhușel 3 jitnicer, Dumitrașco, Rugină, Veatreș, Dumitrașco Coroșca, Ursul, vornicî de gloată, — adecă boierii țerii de toate treptele. În document se spune că Radu biv Vel Stolnic, Abaza Slugerul «și frați săi, feciorii lui Gavril Hatman, nepoții lui Vasilie-Vodă și a lui Gheorghie Hetman», nu-și pot plăti datorile. Între creditorii se află și «Ūrsachie Vameșul, ginerele lui Gheorghie Hatman, și cu giupăneasa lui, Ilinca, și giupăneasa Măricuța, featele lui Gheorghie Hetman». Aceste rude ieau cît li se vine, primind sate din ale lui Gavril. Celelalte proprietăți *iese la vânzare*. «Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevod, Domnu ț[ă]răi Moldovei», cumpără satul Bălănești și altele. Satul fusese luat de Gavril de la mănăstirea Rîșca drept un zid de cincizeci și cinci de stînjăni, valorînd «850 lei, bani de argintu», și drept «dzeace iape bune». Alt sat îl luase Gavril de la «Vasilie Rusul ginerele îi Silionnease». Domnul face cumpărătura, «înpreună cu Doamna Măriei Sale, Ecaterina», și dă bani «înnaintia a noastră tuturor, în mijlocul Divanului». Ei se încredințează «la ruda lor, Doamna Rocsanda, fata lui Vasilie-Vodă, pentru datorie ce au avut ia la feciorii lui Gavril Hetman... întru mănule oamenilor Doamnei Roxandrei, c-au trimis ia aicea, pentru datoriia lor». Se scoate «șincusea» Bălăneștilor dintr'un «uric matcă», în care se află și alte moșii. «Iar alte urice și dreas[e], așea au dat sama rudeniiia lui Gavril Hatman c'au perit cîndu au perit și fecori lui Gavril Hetman, iar acest uric au fost dat mai de mult la un călugăr, de l-au amistuit». Cf. vol. III din această culegere, pp. 31-3 și p. 33, nota 1.

vernă până în Octombree numai¹. Pe Hanul apoi, care nu cruțase nici un mijloc pentru a-î câștiga pe Turci: Islam Ghirai muri în Iulie². Pe Cazaci, cari vorbiră pentru dînsul, cu toate că, într'un timp cînd șeicile lor prădaū pe Mare și solii li se opriau la Constantinopol, cînd legăturile lor cu Tatarii erau ajunse aproape la dușmănie fățișă, cuvîntul pus de dînșii nu era de loc menit să înduplece³. Dar mai era cineva, cu care se schimbaū făgăduieli și asigurări. Oamenii lui Rákóczy la Poartă dau de veste acasă, în acele zile de primejdie din Iulie, că, la moartea lui Matei, Constantin ar fi asigurat pe Lupu, încă la Tatarii, despre bunăvoința lui⁴. Pe atuncî stăpînitorul ardelean se plînze Turcilor că vecinul din Țara-Românească ar fi mai mult cu Cazacii decît cu dînsul, că ar face daruri lui Mihaî pribeagul, care voiă să capete, luînd pe Ruxanda, văduva lui Timuș, o zestre în stare să-î sprijine înnaltele gînduri și-și pusesese în minte să se folosească de numele și de neamul lui iubit pentru a ridica, pentru Împărat și pentru dînsul însuși, pe iobagii romîni din Ardealul îngenunchiat Ungurimii⁵. Constantin fusese în ultimele timpuri ale Domniei lui Matei lăsat de o parte, trăind la țară, în nemulțămire, pentru o ceartă de întăietate cu Diicul⁶. Într'un act din 1655, pentru Vistierul Bunea, el nu se sfește a vorbi de un cas cînd Matei a săvîrșit o nedreptate, o încălcare: «răposatul Matei-Vodă căzutu-le-au în spinare fără de dreptate»⁷. În sfîrșit, în scrisoarea pomenită a lui Vasile către fratele său Hatmanul nu se spune nimic despre vre-o schimbare însemnată în sentimentele lui Rákóczy, dar se afirmă că, scăpînd din temniță, acest frate

¹ Tablele lui Hammer și *Diplomataria*, XXIII, l. c.

² V. și Hurmuzaki, IX¹, August.

³ Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 142, Hurmuzaki, IX¹, Iulie.

⁴ *Diplomataria*, XXIII, p. 148.

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 215

⁶ Paul de Alep, p. 110

⁷ Colecția d-lui G. Gr. Cantacuzino. E vorba și de Mihai Spătarul și de jupîneasa Grăjdana.

ar putea să vie în siguranță la Constantin-Vodă, «că dumnelui ne iaste ca un fiu».

După moartea Hanului starea Lupului se făcu mai rea, dar nu într'atîta, încît să-și piardă speranța. Vizirul era încă în slujbă, și el s'ar fi gîndit într'un rînd să trimeată pe fostul Domn moldovean ca sol la Țarul, cu care stătuse altă dată în legături, pentru a-l împăca, smulgîndu-l de la războiul ce din toate părțile se ridica împotriva Poloniei îmbătrînite și neavînd acum cine să o călăuzească¹. Dar mazișirea Vizirului distruse aproape aceste așteptări și asigură oare-cum pe Gheorghe Ștefan în Domnia sa miluită din Ardeal². În anul următor, 1655, îl vedem pe Vasile ospătînd tovarășii de prinsoare venețieni³ și păstrîndu-și situația de pîndă, cu toate sumele mari ce se oferiau pentru moartea lui⁴. Cazacii, biruitoari pe atunci în Polonia nu-l uitau, și în Maiu un sol al Hatmanului venia să-l vadă în prinsoare⁵. Cu puțin timp înnainte, norocul părea că-î zimbește, aducînd în dregătoria de Mare-Vizir pe un prieten, Ipsir-Pașa, odinioară la Silistra, dușman al Polonilor, cum fusese și el odată; dar Viziratul acestuia fu scurt, și n'avu pentru mazil urmările ce dorise acesta⁶.

Acest an 1655 văzu împrejurări de cea mai mare însemnătate pentru noi. Pentru planurile lui mari în Polonia, pentru prefacerea în realitate a visurilor sale regale, Rákóczy avea nevoie de ajutorul Domnilor noștri. De al lui Gheorghe

¹ Hurmuzaki, V², 25 Septembrie 1654.

² Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, pp. 355-6.

³ Hurmuzaki, V²; la data de 3 Iunie 1655.

⁴ *Ibid.*; Novembre. Cf. V², la data de 17 Decembre.

⁵ Hurmuzaki, *Fragments*, III, pp. 229-30.

⁶ Cf. Hurmuzaki, *Fragments*, III, p. 218 și tablele la Hammer.

Din 1654 avem o scrisoare inedită a lui Constantin-Vodă către Rákóczy: «datum in civitate nostra Bukurest, die 4 Septembris 1654» și alta a lui Gheorghe Ștefan (pentru Dessi János și un cal): «in Iass, die 11 Octobris anno 1654», ambele în ungurește. Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, *Codices authenticorum*. — O scrisoare din București, 12 Iulie, a lui Constantin, în pachetul «Gyf. L. V, 23» al Arhivelor din Buda.

Ștefan era sigur, pentru că în toate, acesta, încurcat în datorii, silit să ceară neconținut iertare pentru zăbăvile plăților față de Craiū și să-și «dea dracului» aducătorii de venituri ce nu mai sosia¹, nu putea face nimic fără voia Ardealului. Constantin-Vodă, un ales al țerii, căpetenia unei numeroase și viteze oștiri de mercenari deprinși să învingă, Voevodul unei boierimii pline de semeție și de neastîmpăr, acesta era mai puțin sigur. Oamenii lui Rákóczy primise de la început ofertele unui tînăr, cam ușor la minte, chinuit de patima măririlor, care, de și Grec pentru cine-l cunoștea și podoabă de Seraiū în casa unui puternic, se dădea drept fiul lui Radu-Vodă Mihnea și umbla pe la ușile ambasadurilor din Constantinopol, măgulind slăbiciunile și interesele fiecărei persoane și fiecărei Puteri². În Ardeal ca și în Moldova, se bănuiau gândurile lui Constantin, cum am văzut, atribuindu-i-se cine știe ce înțelegeri stricătoare cu Cazacii. Se pare că Rákóczy simțea mai multă tragere de inimă pentru concurentul învins al lui Constantin, Spătarul Diicul, căruia-i mai rămăsese un fiu și pe care Domnul cel nou îl scosese din dregătoria lui, tăindu-i și nasul, iar, împreună cu dînsul, drumul către Scaunul domnesc³.

Dar deocamdată se începu, ca pe vremea lui Matei, printr'o «legătură», care ni s'a păstrat într'o formă nedată. Încheiată de Bunea Vistierul, Udriște Năsturel și Sava Logofătul și întărită apoi în țară de un sol al principelui, ea nu se deosebia de ultimele învoielii cu Matei, cuprinzînd și făgăduiala de ajutor împotriva Turcilor și Tatarilor⁴. În Ianuar 1655, Constantin Cantacuzino, Postelnicul din toată Domnia lui Matei-Vodă, face la București un jurămînt de credință lui Rákóczy, în mîna solilor acestuia, de bună samă, și el pomenește cu acest prilej faptul, ce l-a îndemnat și pe dînsul, că Voevodul «iaste cu jurămînt întărit spre vecinătășasca prietenie către Măria Sa Craiū»⁵. Și, cu cîteva luni în urmă, încă

¹ *Diplomataria*, I. c., p. 173.

² V. mai sus și Hurmuzaki, V², pp. 22-3.

³ Paul de Alep, p. 122.

⁴ *Torténelm Tár* pe 1889, pp. 663-4.

⁵ Mai departe, pp. 32-3, n° XXL. Același Cantacuzino scrie principelui din

de la 4 Septembrie ale anului trecut, Constantin se arăta recunoscător lui Rákóczy pentru că s'a poruncit agentului ardelean pe lângă Poartă să caute și de interesele lui ¹.

Asigurat din partea Ardealului, știind bine că moliful Gheorghe Ștefan nu e zurbagiul Vasile Lupu și e prea mulțămît cu sarcina de vechil în Moldova al lui Rákóczy, prieten cu Pașa din Silistra și fără concurent serios la Poartă, nefiind în hotar cu Tatarii, cari n'aveau nimic cu dînsul, și cu Cazacii, ce aveau de ce să ție la el, primind în sfîrșit învățătură de la o pățanie a vecinului din Moldova, care avuse de lucru cu o răscoală a seimenilor săi ², Constantin se hotărî să ușureze sarcinile Vistieriei, dînd drumul Seimenilor. Dorobanții de țară, ai căror «căpitanî, iuzbași și ceauși, vătăși și cetași» fură chemați la sfat, primiră bucuros, firește, să li se dea lefile acestor tovarăși de arme și acestor rude. Dar, cînd toate se credeaș încheiate, ele începeau abia. Se găsi, dintre boierii, cine să ațîțe lucrurile, și astfel, în ziua de 27 Februar ³ 1655, ostașii romîni și străini, fără deosebire, se adunau, și, venind la Curte, jertfiau pe Ban, Ghiorma, pe Vistier, un Grec, pe Drăghici Greceanu, pe Papa Brîncoveanu, fiul unui bătrîn boier respectat, pe cîțiva boierii mai mici și pe patru căpitanî ⁴. După care ispravă, se începu un strașnic jaf, care nu se opri nici la ușile bisericilor.

București iarăși, la 13 Iulie 1654. «gratias refert principi», spune resumatul, (Kemény, *Notitia hist. dipl. archivii capituli albensis*; 1836, p. 357), «quod se suosque favore complectatur et porro quoque se commendat».

¹ Kemény, *l. c.*, p. 358.

² Miron Costin; Kraus, pp. 223-4.

³ Dată cuprinsă în Cronica lui Ludescu — în a lui Constantin Căpitanul nu este nici una — e 17 Februar, Sîmbătă, ceia ce, ca zi de săptămînă, se potrivește. Kraus, foarte bine informat, izvor de căpetenie pentru acest timp, are însă — p. 232 — 12 Mart, zi a Sf. Grigore [Papa]. Cea d'întăiî dată trebuie primită, pentru că și în altă cronică, a unui Brașovean de pe acel timp, D. Nekesch-Schuller (*Quellen der Stadt Kronstadt*, IV, p. 240), cetim: «27 Februar erhebet in Bleschland von den einheimischen Kriegsvölkeren, welche man Szymener nennet, ein grosser Tumult und Aufruhr wider die Bujären, und morden in dieselbige heftig». Potrivirea e, deci, desăvîrșită. Se poate ca data de 12 Mart să fie pentru al doilea măcel.

⁴ Cronica țerii.

Boierii se risipiră în toate părțile, peste toate granițele: Dunărea, Milcovul, munții, și zidurile Orșovei. Cîți stătură pe gînduri, avură să sufere nouă prigoniri, care-î înduplecară să-și părăsească dregătoria și avutul pentru a-și scăpa viața ¹.

Și Domnul? Cine să-l ajute, nu se găsi. Turcii luptau peste mare și Pașa din Silistra era numai un păzitor al liniștii; Cazacii se băteau cu Polonii, ca învingători; Moldova avea durerile ei; Rákóczy se zice că ar fi fost jignit și de unele amenințări ale lui Vodă, că, de nu i se dau înapoi niște bani împrumutați, va face în Ardeal ceia ce făcuse tatăl său Radu Șerban². Fiind ce era, bietul Voevod trebui să se prefacă împăcat cu aceia cari-l stropise de sîngele atîtor sfetnicii iubiți, și al nepotului său chiar ³. El se arată față de strașnicii săi stăpîni

¹ V. actul din 20 Maiu 1655 al boierilor, cu Mitropolitul în frunte, în documentele românești din Culegerea noastră.

² Hurmuzaki, *Fragments*, III, p. 220 și urm.

³ Cronica ardeleană a lui Kraus dă unele nume ce nu se pot înțelege, altele care corespund cu ale letopisetei muntean, și, în sfîrșit, pe «Nepotul Wode»; p. 232. — La neorînduiala adusă în țară de ridicarea Seimenilor se referă și ordinul lui Constantin, pe care-l reproducem aici în cea mai mare parte:

«Voao, satul Dobriceanii și voao, satul Bărbăteștii, ot sud Vălciî, care ați fostu rumăni sf[i]nteî măn[ă]stiriî Arnăutei, unde iaste hram Sf[fe]ti Arhanghiel Mihail. Cătră aceasta vă fac știre Domnia Mea, pentru că aicea, naintea Domnii Meale, jăluit-au egumenul Theofil, împreun[ă] cu alalți călugări, zicăndu cum, dup[ă] ce v'ați judecit de cătră Domnia Mea, v'ați luat toate cărțile voastre de la măn[ă]stire, iar apoi voi ați mai cerut de la egumenul o carte domnească și un zăpis, care s'aū fostu cu dinsele; și acea carte, și acel zăpis, aū fost la Preda Vornicul, și aū perit acum, cāndu ceastă răzvală, cu toate cărțile lui, iar dup' aceeaia voi în pizmă ați mersu la măn[ă]stire de ați umblat să prindeți egumenul și pre alalți călugări, să-î ucideți, și ați jăfuit metofurile sf[i]nteî măn[ă]stiriî, de ați luat tot ce ați găsit; dar nește hoți ca voi, -cu a cui învățatur[ă] și cu ce semeție umblați voi să ucideți călugării, și jăfuiți voi bucatel[e] măn[ă]stiriî? Decî, iată că v[ă] porănescu Domnia Mea, în vreme ce veți vedea aciastă carte a Domnii Meale, iar voi toți foarte bun[ă] paci să dați egumenului și tut[u]ror călugărilor, și să dați toate bucatele și banii, ughî 7, ce ați jăfuit, ale sf[i]nteî măn[ă]stiriî; că foarte să bine știți, de voiî înțelege Domnia Mea al doilea rāndu că n'ați dat tot ce ați luat de la metofurile sf[i]nteî măn[ă]stiriî, voi să trimeți Domnia Mea neșt[e] armaș să v[ă]

ca un dușman neîmpăcat al boierilor și făcu pretutindeni cunoscut în țară că de acum înnaite nu se va mai atinge nimeni de «dreptățile» cîștigate în trecut¹. Și, în același timp, el își pregătia răzbunarea, cercînd cu banii la Silistra, într'un timp cînd Constantinopolul, sfâșiat de lupte interne, nu mai însemna nimic, și amintind lui Rákóczy de «legătura» ce există între cele două țeri, asigurîndu-li liniștea amîndurora.

Pașa nu se mișcă, nemaî fiind acuma timpurile cînd Turcii mărginași erau în stare să lămurească singuri lucrurile. Se zice că el ar fi cerut sfatul principelui ardelean. Acesta se interesa înca din Mart de mersul lucrurilor peste munți, și-și ținea oamenii gata². El convocă, la 4 April, o dietă la Alba-Iulia, pe ziua de 28 ale lunii³. Statele se arătară nehotărîte față de ceia ce trebuie să se facă, oferte viind, probabil, din amîndouă părțile, Turcii de la Poartă puțînd să ceară cîndva samă cui se amestecase în afaceri împărătești ce nu-l priviau pe dînsul și, în sfîrșit, Constantin-Vodă nerepresintînd pentru Ardeal ceia ce represintase Matei odinioară. Spre a explica pe deplin zăbava, puțina tragere de inimă pentru ajutorarea bietului Voevod ce se chinuia în umilință, trebuie să se ție samă și de aceia că Rákóczy își păstra pentru alte scopuri, mai răsplătitoare, Nemții mercenari și celelalte trupe adunate, cu multă greutate și cheltuială, în jurul său. În Mart tocmai, îl vedem ispitind pe regele Suediei, care se arăta aplecat a dezlega prin arme lunga sa neînțelegere cu acea rudă dușmană a lui care avea Polonia și nu-și uitase drepturile asupra țerii de origine⁴.

Un sol merse anume la Poartă pentru a întreba ce e de făcut, și acest sol, Sava Mihály, ajunsese la Constantinopol în

înapte, pre toți, nantea ușilor voștri, — să te învăț a mai fi voi jăfitori. Aciasta v'am scris Domnia Mea; într'altu chip să nu faceți» (April 8, 1655). Arch. Statuluț, *Arnota*, pachet «netrebnice», doc. 115 vechiū — Comunicat de d. Iuliu Tuducescu.

¹ Cf. Ludescu, Constantin Căpitanul și Kraus.

² *Mon. Con. Trans.*, XI, pp. 223-4

³ *Ibid.*, p. 224

⁴ *Mon. Con. Trans.*, l. c., *Diplomataria* XXIII, pp 162-3.

mijlocul bucuriei sălbatece pentru măcelul Marelui-Vizir Ipsir, și nevrîstnicul Sultan său noul Vizir, care era să ție numai câteva luni pecetea Împărăției, nu puteau decît să dea răspunsul că Rákoczy să facă ce socoate el mai bine.

Nu i-ar fi fost greu principelui ardelean să intre cu oastea pe care o avea de mult adunată și, puind în mișcare și pe ascultătorul Gheorghe Ștefan¹, să lămurească lucrurile printr'o luptă. Întârziarea avea motive care sînt astăzi acoperite de întunec. Din niște știri germane trimise de la Constantinopol și dintr'o scrisoare a lui Rákóczy, cu data de 22 Mart, aflăm că un fiu al lui Diicul, căsătorit cu fata unui Szalánczy, trecu granița la începutul primăverii, câteva săptămîni după măcelul boerilor, și-și căută un adăpost la Sibiiu, în ținutul căruia se găsea Diicul însuși în Septembre². Pe acest fiu al concurentului din 1654 al lui Constantin ar fi avut de gînd întâiu Rákóczy să-l facă Domn, dacă Seimenii n'ar putea fi aduși la pocăință prin sfătuirii și amenințări, mai departe decît care mijloace el nu se hotărî decît cu greu să meargă ǀ

Dar Constantin se arată gata să facă ori-ce jertfe pentru ca să-și capete Domnia de fapt din mîinile biruitoare ale Craiului de care pînă atunci nu prea voise să ție seamă. Printr'o scrisoare goală de cuprins, lăsată anume fără un înțeles limpede, Voevodul arată vecinului său, la 7 Maiu, că-î trimite, pentru a-î cerceta sănătatea, pe Mitropolit, atunci Ignatie, pe Marele-Logofăt Preda Brîncoveanu, pe Danciul Piriianul, Mare-Postelnic și pe Ivașco Ceparul, Mare-Armaș. Acești boieri, cu o suită destul de mare de boierinași, merseră la Rákóczy, în castelul Ernut, pe Mureș, într'o regiune românească a Ardealului, și găsiră aici, sau luară cu sine în cale, și alți pribegii, între cari găsim pe un Stroe Logofătul, pe un Constantin fost Vistier, pe un Moise Mihălcescul, și chiar pe «Diicul biv Spătar», care n'avea prin urmare nici o parte în planurile domnești ce

¹ V. scrisoarea lui umilă din Iași, 15 April, în *Diplomataria*, XXIII, p. 173.

² Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 222, Szilágyi, *Bellum boreo-orientale*, I, p. 384; *Socotelile Sibiului*, p. 9.

se pun pe sama fiului său, orî căuta să le ascundă încă. La 20 ale lunii, după stilul nou, întrebuițat de hatîrul «Craiuului», acești boieri își îndeplinesc misiunea, asigurîndu-l în scris că, dacă el își «va tinde ajutorul și putearea Mării Sale, ca să scoatem țara den mîna acestor streini hoți, ca să fie țara iarăse supusă și plecată prea-luminatului Împărat, și să dăm haraciul Împăratului», ei îl apără pentru totdeauna de ori-ce răspundere, pe el sau urmașii lui, față de Turci: «pentru acest lucru», sîrșesc ei zapisul de asigurare, «să avem noi a merge cu capetele noastre să dăm samă la Împărăție, iar Măriia Sa nici-o samă să n'aibă a da»¹. Dar nici un tratat nu s'a încheiat, cum s'a crezut, în numele Voevodului².

Năvălirea Ardelenilor era pregătită. Pașa Siavuș din Silistra era gata să treacă Dunărea, și-l vedem grăbind pe Rákóczy să vie de ceastă parte a munților³. Se credea că vor veni și Tatarii⁴, cari, în acel moment, n'aveau de lucru în Polonia și cari stăteau în cele mai bune relații cu principele ardelean, căruia-î trimiseră și un sol în dieta din April, ca răspuns la solia ce se dusesse în Mart la Hanul⁵.

Mai trecură însă vre-o trei săptămîni, până ce Rákóczy veni să se puie în fruntea unei frumoase oștiri menite să zdrobească pe aceia cari îl împiedicau de a stăpîni la miază-zi de munții hotarului tot așa de deplin cum era stăpîn la răsăritul lor. Ce s'a petrecut în acest răstimp la Muntenî, nu putem ști bine. Se pare însă că Voevodul izbuti să închidă cu totul ochii Seimenilor ce-l păziau în Scaun, făcîndu-î să creadă înnainte că el e al lor cu desăvîrșire, bucuros de toate isprăvile săvîrșite și hotărît să lupte în rîndurile lor împotriva

¹ Scrisoarea de acreditarie, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient*, I, pp 394-5. Zapisul boierilor, în acest volum, pp. 33-6, n° XLII.

² Cel din *Tort. Tár.*, 1889, p. 664 și urm., e pus la data conjecturală de Maiu în *Bellum*.

³ Scrisoare, din 21 Maiu, a lui Rákóczy, în Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 395.

⁴ V. mai departe, p. 36, n° XLIII.

⁵ *Mon. comit. Trans*, XI, p 205 și urm.

«Craiului», care venia asupra țerii cu pribegii. «Constantin-Vodă», serie, după o tradiție nu tocmai veche, Constantin Căpitanul, «se făcea că nu-î este în știre de venirea oștilor, ci au chemat căpitanii, iuzbașii și alți slujitori, de le spunea, zicând: că ficlenii boiarii iar nu s'au lăsat de răotate, ci au fugit în alte țări, și acum aduc oști asupra-ne; ce ziceți să facem? Ei ziseră: să ne sculăm, Doamne, cu toții, să le eșăm înaintea, și nădăjduim că vom birui. Și începură den toată țara a se strânge slujitorii, și plecă Costandin-Vodă cu dănșăi spre Gherghiță»¹.

La 12 Iunie, principele ardelean se afla în Țara Bîrsei, pe cînd, după învoiala ce făcuse, Domnul Moldovei își părăsise capitala, unde n'avea decît grija lui Lupu din Constantinopol și a datoriei față de Ardeal, pe care nu era în stare s'o plătească, și se îndrepta spre granița Milcovului, ajungînd până la 13 ale lunii la Bacău, iar în ziua următoare la Răcăciuni². Fără o nouă zăbavă, el veni să lămurească încurcătura desăvîrșită în care se găsea afacerea muntene, între sălbătăcia Seimenilor ce nu voia să știe de nimeni, și între nedestoinicia Domnului, așa de puțin potrivit pentru asemenea timpuri.

Avem mai multe știri pentru aceste lupte din Iunie și Iulie 1655 decît pentru atîtea altele, mai însemnate: scrisori dela Gheorghe Ștefan, dela Ungurii ce se afla pe lingă dînsul, rapoarte din Constantinopol... Sînt știri dese, dar foarte puțin precise. Atîta se poate înțelege bine că Voevodul n'avea cu dînsul, în momentul cînd viclenia lui cuceritoare trebuia să deie toată oștea răscolată în mîinile Craiului, decît pe o parte din Seimeni și călărași. Cînd Diicul fusese însemnat la nas, ca pretendent, și plecase fără să-și ceară voie, Constantin numise în loc pe un nepot de fică al lui Hrizea Banul, purtînd și el același nume, dar căruia i se zicea, pentru a-l deosebi de bătrîn: Hrizica³. Apoi, neînțelegîndu-se nici cu

¹ Constantin Căpitanul, p. 310

² Cf. Kraus, Cron. lui D. Nekesch-Schuller, *l. c.* și Szilágyi, *Bellum boreo-orient.*, I, p. 401 și urm.

³ V. *Literatură și artă romîndă*, IV, p. 401 și urm.

această căpetenie a oștilor nesupuse, el lăsă locul vacant¹, apoi îl încredință unui anume Pană, care-l ocupa la data trecerii Ungurilor în Țară. Pe aceeași vreme, Mare-Păharnic fusese numit, scoțându-se pe Hrizea și din această dregătorie, unde-l trecuse întâiu, un fecior de popă care era fratele după mamă al Domnului². De unde ieși nemulțămirea tânărului boier, foarte iubit de ostașii cari-l voiaū de căpetenie și sfârșimarea oștirii muntene, pe care Domnul și-o privea ca dușmană, în mai multe părți. Unii credeaū că se pot încrede în Constantin, alții se uitaū la Hrizea ca la Voevodul biruinții viitoare; erau, în sfârșit, și de aceia cari credeaū că pot înălța în Scaunul lui Matei pe Vornicul Preda, căruia-i perise fiul în măcelul din Februar: Preda era, în adevăr, rudă cu Matei-Vodă, și se putea lăuda și el cu sînge băsărăbesc³. Fără a mai vorbi despre Mihnea, care stăruia din răspuțeri la Constantinopol, unde ațîța, el, și alții cu aceleași planuri, nemulțămirea Turcilor față de un Domn, care nu știusese să împiedece o răscoală și nu se grăbise a o face cunoscută stăpînitorilor până în aceste clipe de ultimă primădie⁴.

De Moldoveni n'aveaū mare frică biruitorii de la Finta, dar autoritatea «Craiuului», frica de Turci, groaza de prădăciunile Tatarilor slăbiră, dacă nu vitejia Seimenilor, măcar încrederea în puțința unei izbînde din partea boierilor cari se

¹ La 5 Maiū, după un document din Arch. Statului, *Radu-Vodă*, V, n° 6, pe care mi-l comunică d. Tuducescu, Divanul era alcătuit din Chirca Vel Ban, Gherghe Vel Vornic, Preda Vel Logofăt, Pîrvul Vel Vistier, Pană Vel Spătar, Barbul Vel Clucer, Danciul Vel Postelnic, Vasile sau Vasilachi Vel Stolnic, Badea Vel Comis, Hriza Vel Păharnic, Măinea Vel Sulger, Colțea Vel Pitar. Deosebirea între acest Divan și acel din 11 April — Arch. Statului, *Brîncoveni și Mamu*, XIV, n° 9; comunicat de același — e că la această din urmă dată nu era încă Ban, că lipsia Spătarul, că Danciul era numai Comis, că Badea era Serdar, Hrizea — fost Clucer — Pitar numai.

² Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 186 și articolul mieū: *Mamu lui Constantin Basarab*, în *Convorbirile literare* pe 1901.

³ Narație germană, reprodușă mai departe pp. 126-7. Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, ed Iorga, p. 77.

⁴ *Diplomataria*, XXIII, pp. 190, 194 ș. a.

alipiseră la răsculați și dăduseră Domnului lor dovezi de dușmănie. Se spune că o solie de împăciuire ar fi venit dincolo de munți, în lagărul ardelean, fără să isprăvească nimic ¹. În același timp, un Dumitrașco din Jilești și câțiva-va călărași se înfățișau la Dabija, boierul moldovean ce păzia granița, aducînd scrisori de la «Hrizica» și de la alți dregători munteni, ce așteptau la Focșani să se înceapă vorbele de pace. Trimisul fostului Spătar arăta chiar că unii boieri ar fi gata să-l lase pe acesta și să caute un adăpost dincolo de Milcov ².

Trecerea munților nu se făcu fără greutate, și străjile Seimenilor la pasul Buzăului dobîndiră ceva pradă din carele ce însoțiau pe năvălitori ³. În cea mai bună rînduială — căci «Craiul», aducîndu-și aminte de isprăvile înfricoșate ale Haiducilor lui Gabriel Báthory, luase măsuri aspre împotriva acelor ce s'ar înfrupta la jaf — ⁴, oastea ungurească se coborî către ținutul ce văzuse și alte ciocniri în această vreme. La 26, fără să se fi prevăzut aceasta, înaintașii cari căutau hrană zăriră peste Teleajin, în părțile Șoplei, unde se mai vărsase sînge în luptă, la 1653, «steaguri neobișnuite, care aveau sus, în virf, cruci». Kemény, un cunoscător al țerii, era în fruntea Ungurilor: el strînse răpede pe acei ce se găsiu în apropiere, și se găti de luptă.

Seimenii n'aveau cu dînșii pe Domnul cel vechiu, cu care «se împăcase». De la Gherghița încă, el fugise, după înțelegere, luînd drumul Silistrei. Răsculații ar fi chemat la Domnie pe Preda, dar acesta nu li-ar fi părut sigur, pentru legăturile ce avea cu Ardealul. Cînd ei strigară însă numele lui Hrizea, acesta primi cu bucurie, și prin vorbe mari, prin amenințări față de Ardeleni și Moldoveni, prin împărțirea îmbielșugată de vinuri, el își îmbărbătă sprijinatorii, cari cre-

¹ Narația germană de mai jos, p. 126.

² Scrisoarea lui Dabija, de Vineri, 11 Iunie; mai jos, pp. 36-7, n° XLII. De ea se vorbește într'o scrisoare din Bacău, fals Iași, a lui Gheorghe Ștefan, *Diplomatara*, XXIII, p. 195, și în alta a lui Mikes Kelemen, în *Szilágyi, Bellum boreo-orient.*, I, p. 411.

³ Nekesch-Schuller, p. 240.

⁴ Mai jos, p. 127.

zură că ar putea, viind răpede, să surprindă pe Unguri și să-i arunce înapoi în țara lor. Știaă că Ștefan-Vodă, ce venise până în părțile Buzăului, la Sărata, nu se grăbește de acolo și că, într'un timp cînd Seimenii vorbiseră cu un Agă venit în țară, îi făcuseră asigurări și cîștigaseră pe Muftiū —, Siavuș de Silistra se va gîndi bine până să treacă riul pentru a hotări afacerile muntene. Aveau tunuri, un maiestru neamț, care să le îndrepte, și destule puteri pentru a putea privi fără frică pe dușman în față.

Inimoiși erau Seimenii cu prisos, dar tunurile lor fură cu fundate în mocirla riului de bivoliî încălziți; cele ce rămaseră pe uscat, bătură prea sus; în zădar tăie «Hrizea-Vodă» la minie pe Aga Buliga, în sama căruia se dăduse aceste tunuri. Ceia ce fusese oastea românească și era acum numai o adunătură fără orînduială, vitează fără alte însușiri, nu cuteză a trece riul. De altmintrelea, călărimea lipsia acestor bunî pedestrî: boierii ce luptase, cu casele lor, la Nănișori și Finta, se găsiaă acum în tabăra străinilor, care era și a clasei, a Domnului lor.

Gaudy sosi cu Nemții, și gloanțele acestora, din sinețe și tunuri, nemeriră. Dușmanul începu să se plece, și atunci năvăliră călării unguri, cu pribegii alături, spintecînd apa riului de munte, care pentru dînșii nu era o piedecă. Atunci, puțin după amiază, se începu măcelul, care ținu până în sară, pe drumul Ploieștilor, acoperind de morți laturile spinoase și huceagurile. Hrizea se răsleți în fugă, și găsi un adăpost în zidurile turcești ale Brăilei; unele cete fură primite de pădurile dese; dar cei mai mulți din luptătorii romîni de la Șoplea rămaseră pe cîmpul de luptă sau pe calea de fugă¹.

Gheorghe Ștefan fusese chemat în grabă, cînd nu se știa însă că atît de răpede se va întilni tabăra gata de bătaie a lui Hrizea. În zori de ziuă, la 27, el află că totul s'a sfîrșit,

¹ Pentru luptă trebuia să se compare: povestirile romînești din cele două Cronici muntene și din Miron Costin, Cronica lui Kraus, *Chron. Fuchsio Lupino-Ottardinum*, cea săsească anonimă și a lui Nekesch-Schuller, I. Bethlen, *Chron*, pp. 36-8, scrisorile ardelene din 23 și 30 Iulie 1655, în Documentele la Prefață. Cf. și povestirea ce am dat în *Socotelile Brașovului*, pp. 89-91.

fară de dînsul, și în cursul aceleiași zile el intra în lagărul de la Ploiești, aducînd cu sine și cîteva sute de Tatarî, în fruntea cărora stătea, cu cojocul peste platoșă, mirzacul Rusten. La 28, oștile unite apucară spre munte, și ajunseră lîngă Gherghiță, la vechiul și vestitul pod al Dridovului său Dridihului. Aici sosi în ziua următoare, bucuros de cele ce se întîmplase, cît poate să fie un stăpînitor care-și vede oastea răscolată distrusă de un prieten, — Constantin-Vodă, cu cîțiva Turci și boierî, întărit de la Silistra cu un nou caftan turcesc. Era ziua de Sîmpetru, și se făcu «masă mare» în lagărul învingătorilor. Și, după ce se încheie serbătoarea, Siavuș se înfățișă la rîndul lui, cu «cîteva sute de călăreți», și stătu cinci zile, la «ospețe cu vin dulce», scrie însuși Craiul, bînd ei chiar saū uitîndu-se cum beaū necredincioșii.

Rákóczy se întoarse apoi în Țara Birsei, cu steagurile luate și treizeci și trei de tunuri¹.

În Constantin Ardelenii n'aveaū multă încredere², dar, chiar dacă Rákóczy nu împărtășia sentimentele multora dintre corespondenții și sftencii săi, el nu fu prietenos decît la mese cu acela pe care el îl făcuse Domn. Tunurile nu erau ale răsculașilor, ci ale Domniei, care le cumpărase, și Craiul crezu totuși că trebuie să le oprească pentru sine, dînd numaî lui Constantin patru tunuri din ale sale³. I se lăsară un număr de Nemți și Unguri pentru a nimici, împreună cu Moldovenii, pe aceia dintre învinși cari nu venise să-și facă supunerea. Căpeteniile erau Gaudy și Boros, și acesta din urmă s'ar fi purtat foarte rău, chiar cu boierii, pîngărindu-li casele⁴. Moldovenii, bucuroși de prilejul ce se înfățișase, prădaū la rîndul lor⁵.

Deocamdată, aceste trupe străine erau de mare folos, și aceasta făcea să se uite reaua lor purtare. După multe stă-

¹ Cf., pe lîngă izvoarele arătate, *Socotelile Sibinului*, p. 9, *Diplomataria*, XXIII, p. 213.

² V. *Diplomataria*, XXIII, p. 205.

³ Narațiunea săsească, citată, din această carte.

⁴ Kraus.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 208.

ruinți și cheltuieli, în sfârșit, Hrizea fusese luat de Pașa Sivaș și adus la Ungurii din Tirgoviște: la 16 Iulie el era dus înaintea lui Constantin-Vodă, care n'avea voie să se atingă de dînsul. «Cînd a ieșit din Curte», scrie însuși Boros, «îl plîngeau oamenii, se plecau înaintea lui și-l sărutau: bine că l-a prins Pașa și l-a trimis în minile noastre, căci zău că toată țara s'ar fi sculat pe lîngă dînsul și l-ar fi privit ca pe Voevodul ei, și ar fi și mult lîngă el ¹! Nădejdea lui Constantin că i se va da căpeteniei de răscoală în Ardeal măcar «pedeapsa cuvenită pentru hoții» se dovedi zădarnică: «Hrizea» fu păstrat de Rákóczy, pentru cine știe ce împrejurări ².

Acestea se petreceau în Iulie. În August, vre-o 2.000 de călăreți se ridicară asupra lui Constantin și episcopilor lui, dar, nefînd sprijiniți de pedestrime, ei fură învinși destul de răpede. La 16 ale lunii, Boros se găsea în tabără la Călugăreni, Călugărenii de biruință ai lui Mihai Viteazul, unde avu o ciocnire cu dînsii ³. Marele-Vornic îi urmăria pe alți lotri în spre Rușii-de-Vede, și alții, în sfârșit, se oploșise prin stuhurile ostroavelor dunărene ⁴.

Cum se vede, tot vremuri tulbure. Cu atît mai mult, cu cît Lupu căpătase trecere iarăși la Poartă, unde făcea planuri și, cînindu-și barba, își formă o nouă familie. «Givanbeî», pretendentul de seraiu, Mihnea, luptă din răsputeri pentru a căpăta Țara-Românească ⁵. Leon-Vodă avea un fiu, și acest Radu «fiul lui Stridie» ieșise la iveală ca pretendent ⁶. Mihai, moștenitorul popularității și neastîmpărului marelui său bunic, se afla la Cazaci, se înțelegea cu Suedesii, și se găsea cine să-l pîrească că ar umbla după stăpînirea Ardealului ⁷, așa încît Gheorghe Ștefan se umplu de bu-

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 206.

² *Ibid.*, p. 211. Cf. *Cronica lui Kraus*.

³ Cf. Hurmuzaki, IX¹; *Fragm.*, III, pp. 127-8, Miron Costin, p. 352, și scrisoarea pomenită, în *Diplomataria*, XXIII.

⁴ Scrisoarea citată.

⁵ Cf. scrisorile din Constantinopol, în *Diplomataria*, XXIII, Hurmuzaki, V².

⁶ *Diplomataria*, XXIII, pp. 254, 310.

⁷ *Ibid.*, pp. 223-4.

curie, cînd, la 19 Septembrie, sosi la Iași trupul dușmanului acestuia, mort de ciumă, pe care-l duceau peste Milcov să-l îngroape ¹. Ostașii ce nu voiau să se supuie încă, se gîndiau la pribegii bănuți că vreau Domnia: la Diicul și Preda, pentru a căror trimitere în țară se ruga din această pricină Boros la 23 August ². Afară de Marele-Vornic, de Marele-Comis și de boierul Barbu, Constantin, plin de neîncredere față de nobilimea de țară, se încunjurase, se spune, numai de Greci, și aceasta nu-l făcea să fie mai iubit ³. Nicî bani nu mai avea, și vecinii nu se arătau gata să-l împrumute, copleșiți de datorii cum erau și ei ⁴. Și totuși, prin căile minunate pe care le descopere nevoia, el găsi peste treizeci de pungî pentru ca în toamnă să-și cumpere o Domnie «veșnică», ce era să ție doi ani ⁵.

În sfîrșit mai era o primejdie: Cazacii. Folosindu-se de coborîrea Suedesilor în țara regelui dușman, al Poloniei, ei începuseră iarăși, cu înviersunare, vechia lor luptă pentru libertate și alcătuire în formă de Stat. Biruitorî, ei se urcară în toamnă până la Camenița, prădînd și marginea Moldovei, unde domniă cine nu era privit cu ochi buni de Hmilnițchi. Apoi ei se îndreptară către bogata cetate a Lembergului, pe care o încunjurară, silind-o să se răscumpere. Soli sălbateci, cu obișnuitele propuneri amenințătoare, apărură iarăși la Curțile din Iași și Tîrgoviște ⁶. Hatmanul urmă să se înțeleagă cu Lupu și să stăruie pentru dînsul ⁷, iar în Țara-Românească se spune că li-ar fi scris căpitanul de Buzău Cazacilor astfel: «Noi stăm rău; Ungurii ne biruiesc, ni pîngăresc bisericile, ni ard icoanele și le rup. Să dea

¹ *Ibid.*, p. 248. Pentru relațiile lui Gheorghe Ștefan cu Ardealul, v. și scrisorile lui din 1654-5, în *Történelmi Tár*, 1889, p. 637 și urm.

² *Diplomataria*, XXIII, p. 233.

³ *Ibid.*, p. 236.

⁴ *Ibid.*, p. 215. Cf. mai jos, pp. 44-5.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 265.

⁶ Cf. Hurmuzaki, V²; 13 Septembrie 1655; *Diplomataria*, XXIII, pp. 238, 309.

⁷ *Diplomataria*, XXIII, p. 309.

Dumnezeu să izbutiți, căci atunci vom scăpa și noi poate de foame»¹! Se știe însă cum, față de înaintarea stăpînitore a Muscalilor, Hmilnițchi se întoarse înapoi în Novembre, cu sentimente mai bune față de nenorocita țară a Poloniei².

Într'un rînd vedem pe Constantin-Vodă asigurînd pe «Craiu» că, ori-care ar fi sentimentele vecinilor săi, el îi va rămînea credincios și plin de recunoștință până la cea din urmă a zilelor sale. În urma împrejurărilor din 1655, el își legase, în adevăr, și mai strîns soarta de aceia a puternicului vecin.

Printr'un act ce ni s'a păstrat fără dată, dar care trebuie să fi fost trimis, în linii generale, din Ardeal înaintea de încheierea anului și iscălit îndată în Țara-Românească, Voievodul amintește neodihna Seimenilor, începută încă de pe vremea lui Matei, urmarea ei supt cîrmuirea lui, unirea ostașilor străini cu cei din țară: dorobanți și călărași, uciderea unora dintre boieri, pribegirea altora «la Turci, în Ardeal și în Moldova», jefuirea și amenințările pe care a trebuit să le sufere el, Domnul, încercarea de a-l scoate chiar din Scaun. «Dumnezeu știe», scrie Constantin, «în ce primejdii am fost, din care nu mai aveam nădejde să scăpăm». El a rugat pe Rákóczy care «și-a făcut milă de el», «în acel timp viforos». Ostașii răsculați nu s'au îngrozit însă nici de dînsul, ci «aū cutezat să-l atace în loc și în timp neașteptat», dar aū fost învinși de «puterea și prevederea» principelui. Pentru a plăti această mîntuire, Domnul făgăduiește: a împărtăși prietenii și dușmăniile ocrotitorului, a-i da știri, și despre ori-ce mișcare militară ce i s'ar porunci sau ori-ce ștafetă ce ar ajunge la dînsul, și-i va cere totdeauna învoirea. Apoi, se vor ținea hotarele din vremea lui Matei-Vodă, nu se va urmă fără «rînduială» cu păstorii ce-și aduc vitele la pășune în țară, și nu se vor face «opririle» sau «zăberirile», dese la graniță. Va sluji, după cerere, pe «Craiu» și se va uni cu dînsul, după ce «se vor liniști lucrurile». Dregătorii mari ce se vor pune vor fi dintre acei ce pot să placă Ar-

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 230.

² Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203

dealului. «După obicei, în fiecare an vom trimite darul ce se cuvine Măriei Sale: care dar pe timpul lui Matei-Vodă era de 1.500 bani vechi; iar noi l-am ridicat la 3.000, pe cari-i vom da în tot anul » Urmă jurământul strașnic pe Dumnezeu, pe Evanghelie, pe «Sfinta Biserica», pe posturile toate, pe «Sfinții Apostoli» și osîndirea aceluï ce va călca «legătura» la pierderea vieții de veci și la tovărășia lui Iuda și Arie ¹.

Îndatoriri asemănătoare trebuie să fi fost luate și de boieri. Avem însă, dacă nu actul dat de dînșii, jurămintele ostașilor, la data cînd s'a supus fiecare din cetele ce alcătuiau, acum mai mult de nume, oastea Țerii-Românești. Lefegiii, sîrbii și de alt neam, jură, astfel, credință și ascultare, ajutor în po-triva orî-cuï, «Craiului» învingător întăiu și, pe urmă, Dom-nului, pentru care se chema că biruința fusese cîștigată ².

În tot cursul anului următor încă, rămaseră cătanele nēm-țești și ungurești ale lui Rákóczy pentru ca să privilegheze liniștirea desăvîrșită și trainică a «slujitorilor» Domniei. De Nemți era bucuros și Constantin, și-l vedem rugîndu-se de patronul său, să-i lase și mai mult pe lîngă dînsul, măcar trei sute, pentru a întîmpina cu dînșii nevoile ce s'ar putea să «aducă primăvara». Pe Boros și Ungurii lui însă ar fi vrut să-i vadă bucuros peste graniță și, cînd acest trufaș ajutor muri în April, s'a bănuït că otrava Muntenilor a făcut ceia ce trebuise să facă o poruncă de rechemare a lui Rákóczy ³. În locul lui, veni Coloman Mikes, care nu se făcu vinovat de aceleași periculoase greșeli. În Novembre, cînd, după rugă-mîntea unor boieri dușmanî ai Domnului, căpitanul Priboiū, prins în 1655, se întoarse în țară și alcătui planul de a ucide pe stăpînul său pe la spate, în biserică, Mikes și Gaudy ză-dărnîcîră lucrul. Firește că și acum Seimenii, cari nu uitase, se

¹ «Datum in civitate nostra Tergovistya». S'a tipărit, după originalul ce se afla în Bibl. Batthyányi din Alba-Iulia, de Kemény, în *Notitia* citată, I, p. 129

² V. mai jos, p. 37 și urm.

³ Boros fu adus mort la Brașov la 12, și fu îngropat în biserica ungurească; Nekesch-Schuller, p. 242 Krauss pune greșit îngroparea la 8 ale lunii și vorbește de otrăvirea lui; pp. 240-1.

găsiau amestecați în urita afacere: Priboiū fu ucis și, împreună cu el, își pierdură viața cîteva sute încă din ostașii străini ¹.

În iarna anului 1656 se lauda Constantin că, din Ungurii, Sîrbii, leventiī, Leșiī, dragoniī, bešliiī lui tatarī, aproziī și pușcașiī, poate să aibă o oaste, sigură acum, sau aproape, de 2.430 de «voinici» sau, cum se mai zicea, de «viteji». În curînd, el avu prilejul s'o întrebuinteze în serviciul «părintelui» său din Ardeal, pentru puțina sa cinste și marea sa primejdie. Începu adevă, în 1657, marele războiū pentru împărțirea Poloniei, care duse la ruină pe cei prea slabi, cari se încumetaseră, de lăcomie sau de frică, a lua parte la dînsul.

Cîteva rînduri asupra începuturilor acelei pierzătoare lupte din 1657.

În 1655, la început, se mai păstraseră încă vechile relații bune între Polonia și Ardeal, ce se răsimaū pe amintirile luptei comune de abia doi ani în urmă contra lui Vasile-Vodă și a Cazacilor ². În April, Rákóczy asigura că numai greutățile din Țara-Românească îl împiedecă de a veni în ajutorul regelui; în Iunie, el se face a trimite la Cazaci, oprit fiind în loc de aceleași greutăți, pentru ca să aducă o împăcare între ei și foștii lor stăpîni ³.

Dar regele Suediei trimise împotriva Poloniei trupe care cuceriră până departe și un general biruitor al lui Carol-Gustav scrie în Decembre principelui ardelean, din Cracovia ⁴. Muscaliī, pescuind în apele tulburī, puseră mîna pe Lituania ortodoxă, iar Cazaciī, prădînd și granița Moldovei — pentru care Gheorghe Ștefan se plînsese la Poartă ⁵ — trecură pe la Camenița și se înfățișară la Lemberg, fără ca Tatarii să in-deplinească ceva însemnat în dauna lor ⁶.

¹ *Ibid.*, p. 244.

² Pentru indigenatul polon al fiului lui Rákóczy și al lui Gheorghe Ștefan, v. Szilágyi, *Bellum*, la data de Mart 1655.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 174, 187-8.

⁴ *Ibid.*, pp. 275-6.

⁵ Hurmuzaki, V²; la data de 12 Decembre.

⁶ Engel, *Gesch. der Cosaken*, pp. 197-203. Pentru o presupusă prezență a

În același timp, îndemnuri veniaū lui Rákóczy să ia partea celui ce se intitula «protector al Poloniei» și se gîndia să împartă între vecini țara luată supt ocrotirea sa. În August, un trimis suedes, Welling, era în Alba-Iulia și arăta lui Rákóczy ce ar fi de cîștigat pentru dînsul dacă și-ar sprijini acum, cu armele, tovarășii de lege ¹. I se răspunse prin cereri de asigurări în această privință, și stăruinți se începură la Poartă pentru ca de acolo să se îngăduie o ast-fel de împărțășire la războiū. Fără a se lua speranțele Polonilor, legăturile prin soli cu Cazacii căpătară un caracter mai personal, în vederea întîmplărilor dorite. Rákóczy era mai de mult un corespondent al lui Cromwell; el se grăbi să vestească biruința sa munteană Electorului de Brandenburg, ce se arăta gata să dea ostași de ai săi regelui suedes, dacă acesta ar fi să plece însuși asupra Poloniei în anul următor ².

În 1656, regele Suediei veni însuși pentru a sfîrși războiul atît de bine început în folosul său. Înnaintea lui, rivalul, Ioan-Casimir, fugi din Lemberg, și oștirile lui Carol-Gustav se revărsară asupra regatului. Stăruințele pe lîngă Țar nu aduseră deocamdată nici un rezultat practic pentru învinși. Împăcarea de la sfîrșitul anului trecut cu Cazacii se dovedi o închipuire, aceștia rămîind în sufletul lor dușmani ca totdeauna și ținîndu-și gata pentru sfișiare ghiarele strînse. Tatarii nu se grăbiră de loc să alerge în lagărul polon, precum li se poruncise de stăpînitorii lor din Constantinopol, ci, ca de obicei, dădură o raită prin Moldova, în Iunie ³. Cînd ajunseră, în sfîrșit, ei erau tocmai la timp pentru a pierde, cu aliatul lor, marea luptă de trei zile de lîngă Varșovia, în care Suedesii, cu contingente brandenburgice, striviră pe Polonii ce începuse a se încrede într'un viitor mai bun.

Aceasta hotărî și pe Rákóczy. Încă de la începutul anului, el

Hanului în Moldova, către sfîrșitul anului, v. *Lettres de Pierre des Noyers*, Berlin, 1859, p. 30.

¹ *Történelmi Tár*, 1889, pp. 673-6.

² *Diplomatarna*, XXIII, p. 260.

³ *Diplomatarna*, XXIII, pp. 380-1. Cf. *ibid.*, p. 391 și urm.

era privit, în regat, la Poartă și aiurea, ca un vrăjmaș ascuns al lui Ioan-Casimir, căruia ar voi să-i iea tronul, înțelegându-se pentru acesta cu oamenii săi de peste Carpați, cu nemulțămiiții poloni, cu Cazacii¹. În April regele Poloniei făcu o ultimă încercare, oferind Ardeleanului, pentru a-l ținea pe loc, tot ce putea să-i ofere și ceva mai mult: adoptarea fiului ca viitor rege, alegerea tatălui chiar, de dietă, cu condiția trecerii la catolicism, a viețuirii în Polonia și între Poloni, pentru unul ca și pentru cellalt². Rákóczy se făcu a găsi prețul prea mare pentru ceva care se putea câștiga și ca pradă. În Iulie însă, legătura sa cu Cazacii era jurată de aceștia³. În August, după știrile despre desastrul de supt zidurile Varșoviei, Rákóczy trimitea înapoi pe Nicolae Prasinowski, trimisul lui Ioan-Casimir, cu asigurarea că nu de la el a atârnat ca un tratat să fie încheiat spre mulțămirea amînduror părților⁴.

Porniți mai de de mult, se aflară pe acest timp la Curtea principelui ardelean alți soli, cari se învredniciră de o altă primire: Sternbach și Welling, ai «protectorului». Ei nu cereau îndatoriri în privința religiei sau vieții următoare a principelui ardelean, ci-i făgăduiau în Polonia tot «ce i se datorește după dreptul de moștenire sau poate să aibă prin altă legătură»⁵. În Septembrie, se făcea jurămint în Ardeal Cazacilor⁶. Mai mult de formă, Rákóczy se plîngea că și dieta i-a răspins cererile și invita pe Ioan-Casimir a-i da cît să-l poată mulțămii⁷.

Cei doi oameni ai regelui Suediei nu lăsară nici un mijloc neîntrebuințat pentru a câștiga pe Rákóczy. Acesta, care nu primise nici o învoire de la Turci pentru amestecul său în hotare străine, stătea pe gînduri. I se spuse însă că Muscalul

¹ V. *Diplomataria*, XXIII, pp. 313, 318, 326. Negocierii cu aceștia din urmă, prin Gheorghe Ștefan, *ibid.*, pp. 354-5, 368-9; cf. des Noyers, p. 97

² Szilágyi, *Bellum*, II, p. 85 și urm.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 416-7.

⁴ *Monum. Comitatus Transylvaniae*, XI, pp. 93-4.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 438 și urm. Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 160-2.

⁶ Cf. *Dipl.*, p. 450 și Szilágyi, *Bellum*, II, p. 110 și urm.

⁷ Szilágyi, *Bellum*, II, p. 115 și urm. Cf. cronica lui Krauss.

nu e primejdios și nici nu s'ar fi ridicat în potruva Suediei dacă el, Ardeleanul, s'ar fi hotărît mai răpede: «Puterea ți-e așa de mare, încît poți să desprețuiești pe Țar și pe orî-ce alt dușman». Cazacii sînt siguri; și Tatarii ar fi gata să stea de vorbă. Afară de ce apucase a se făgădui, Carol-Gustav ar răsplăti pe Rákóczy și cu «demnitatea regală», dacă ar dori-o numai de cît¹. Graba s'ar impune și pentru ca Austriacii să nu-și sfîrșească pregătirile în favoarea Poloniei, pentru care vorbi, în adevăr, un sol împărătesc, trimis în Ardeal². Resultă din toate aceste îndemnuri și ispite tratatul din 10 Decembre 1656, care hotăria împărțirea Poloniei între Ardeal, Suedia, Brandenburgul, Radziwill și Cazaci³. La 30 ale aceleiași luni apărea manifestul principelui ardelean, prin care chema lîngă dînsul pe toți «adevărații patrioți poloni»⁴. Și trupele sale treceau granița.

Între ele se află și cete de Moldoveni și Munteni, cum și era de așteptat. Bieții Voevozi, în starea în care ajunsese, nu mai aveau cîtuși de puțin rîvna de a-și întinde faima numelui lor peste țeri îndepărtate. Căzuți pînă la rostul unor dregători ai lui Rakóczy, care-i ținea în ascultare cu sine-tele ca și cu străjile lui, ei trebuiră să se supuie poruncilor crăiești, precum se deprinsese a face cu acele ale Împăratului turcesc. Solii de ale lor — fusese vorba ca Domnul muntean să trimeată la Cazaci și pe Udriște Năsturel⁵ — mersese la Cazaci, dar era vorba numai de interesele patronului; Gheorghe Ștefan primise la Curtea lui și călăuzise în drumul lor și agenți suedesi: părintele Daniil, Welling, Alexandru Torquatus⁶, dar aceasta n'avea nici o însemnătate pentru Moldova, și abia una pentru persoana umilului ei

¹ Cf. *Diplomataria*, XXIII, p. 490 și urm.; Szilágyi, *Bellum*, II, p. 185.

² *Mon. com. Trans.*, XI, p. 242 și urm.

³ Szilágyi, *Bellum*, II, p. 190 și urm.

⁴ Des Noyers, p. 293.

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 425, n^o CCXLIX.

⁶ V. Hurmuzaki, X, pp. IV, VII și n. 1; *Monumenta comitialia Transylvaniae*, XI, p. 245.

oblăduitor. Aliații, prin reprezentantul lor față cu străinătatea, Rákóczy, ai ligii trimiteau la Poartă și scrisori care erau în folosul regelui Poloniei¹. Când trecu pe la noi Albert Bi-eniewski, care mergea să ceară Sultanului ca tributarii să sprijine pe regele său, el va fi întâmpinat o primire tot așa de bună ca și trimișii lui Carol-Gustav². Aveau destulă treabă acasă la dînșii, cu strîngerea grea a birurilor, cu paza de spre graniță, și lupta în potruva doritorilor de Domnie, pentru ca gîndul să li zboare la planuri de cucerire, mai ales pentru altul. Dar, cînd porunca veni de la «Craiă», ei trebuiră să se supuie. Avem scrisoarea resemnată, în care Constantin-Vodă mărturisește că nu poate uita recunoștința ce datorește lui Rákóczy, dar că în războiul ce se deschide el nu poate să vadă decît peirea țerilor de către Tatarî³. Știa că dăduse bani Turcilor de puțină vreme, dar aceasta nu-l asigura cu totul asupra urmărilor aventurii ce se începea⁴. Iar Gheorghe Ștefan dă de veste, la 28 Ianuar următor, că, aflînd de hotărîrea mai marelui său, și știind că la hotare-î pot ajunge atît de repede, «cîinii de Tatarî», se va adăposti la Suceava, va lua măsuri de fugă pe la Cîmpulung și-și va trimite casnicii pe la pasurile Oituzului și Bistriței⁵.

Astfel, la steagurile ungurești ale oștirii de năvălire se adăugiră 2.000 de Munteni, cu căpitanul Odivoianul, și tot

¹ Hurmuzaki, V²; la data de 28 August 1656.

² În raportul olandes din 24 Iunie se spune că el a venit «hisce diebus», cu scrisori de acreditare din 21 Mart, pentru a cere «ut Tatarus iubeatur auxilia ferre et simul cogantur Transylvanorum, Valachorum et Moldavorum suppetiae». Cf., pentru întorsul lui prin Novembre, Des Noyers, pp. 268-9.

³ *Diplomataria*, XXIII, p. 506; 7 Decembre.

⁴ V. raportul olandes din 27 Novembre 1656: «Venit et hisce diebus a principe Transylvaniae legatus cum anniversariis muneribus, quae paucis ab hinc annis iterum usque ad quindecim mille aureos excreverunt, cum antea decem mille tantum solverentur. Sic et vicinus princeps Valachiae annuatim nunc centum et triginta mille imperiales pendit, qui primum octoginta mille pendebat. A Moldavo item octoginta mille iam exiguntur anni spatio, cum ordinaria olim summa solummodo quinquaginta mille imperiales conficeret»

⁵ *Diplomataria*, XXIII, p. 511-2

atîția Moldoveni, avînd în fruntea lor pe Serdarul Grigore Hăbășescul și pe Frățița, căpitan de Fălciu¹.

Întăiu, înaintarea lui Rákóczy se arată fericită. El se opri înaintea celor mai însemnate cetăți din cale, și li căpătă supunerea. Apoi luă drumul Cracoviei, și în cale află ceia ce nu constituia o primejdie, decît în cazul unui înfrîngerî: porunca Turcilor să se întoarcă înapoi.

Încă din Septembrie 1656, aceștia, întrebați în privința frămîntărilor de la Nordul graniții lor, răspunsese că ei nu vor lucra nici-odată în paguba Suedesilor, cari odinioară, printr'o solie anume, se arătase prieteni Sultanului², și în adevăr regele Carol-Gustav avuse grijă să expuie Turcilor în 1655 motivele ce-l îndemnase a face războiul Polonilor neînțelegători³. Dar tributariului din Ardeal și celor, mai mici și decît dînsul, cari credea că e de măsura lor să năvălească în Polonia, li se vorbi cu totul altfel, cînd mișcărilor lor dușmane fură cunoscute. La sfîrșitul lui Ianuar, vestea călcării hotarelor sosi la Poartă, și Vizirul chemă îndată la el pe capuchehaiele, acoperindu-i de muștrări aspre. Agentul ardelean ar fi răspuns că, «după tractate, principele nu e îndatorit de loc a cere sfat de la Constantinopol într'o afacere ca aceasta», iar oamenii Voevozilor noștri se lepădară de orî-ce răspundere, supt cuvînt că numai niște oameni fără căpătiu s'au prins, din țerile lor, de oastea «Craiuului» care trecea⁴.

¹ Miron Costin, p. 353. Cf. Cronica munteană și Des Noyers, p. 296.

² «Sueciae regem instituta legatione aliquando amicitiam suam sponte imperio ottomanico obtulisse, ideoque minime convenire moribus Turcarum ut contra nationem illam aliquid moliantur.» În corespondența olandesă.

³ El scrie. «Dewyl de selve niet in vrede heeit willen leven, maer hoe langs, hoe meer tot den strydt der wapenen aenleydinge gegeven, weshalven dan geen medlyden met hem en is te hebben, maer willen selfs hem mede helpen verdolgen, ende wenschen niet meer als all onse vyanden also te verderven.» Și atunci Turcii răspunseseră ca acel ce va ataca pe Suedesi ar fi disgrațiat și că și Hanul are ordin să nu atace.

⁴ «Valachi et Bugdani sese purgaturi affirmarunt consensu principum nullum omnino militem ibi fuisse collectum, illos qui transeunt exercitui se adiunxissent, factiosos et refractorios fuisse, qui in disciplina contineri non potuerint.» Raport din 20 Februar 1657, în Corespondența olandesă. Știrea veni după 24 Ianuar.

Fără să hotărească deocamdată nimic în privința pedepsei vinovaților, Marele-Vizir dădu un răspuns hotărât: «să lase întreprinderea; că, dacă nu vor face-o, vor încerca prin fier și foc mînia Împăratului»¹. Și acel care spunea aceste cuvinte era om să le îndeplinească, nefiind altul decît Mohammed Chiupruluiu, bătrînul de șeptezeci de ani, fără știință de carte, fără puterea banilor orî strălucirea gloriei, care izbuti însă în cinci ani de zile, cîți îi mai avea de trăit, să oprească în loc Împărăția ce aluneca din ce în ce mai răpede spre peire². Pașii din Buda, Timișoara și Silistra primiră ordin să se fie gata pentru a pătrunde în țerile tributarilor neastîmpărați; Tatarii fură îndemnați să ajute din toate puterile pe regele prieten al Poloniei. La 6 Februar încă, voința nestrămutată a Vizirului era cunoscută la Tîrgoviște³, și îndată după aceasta venia la Constantin-Vodă un ceauș, cu mulți oameni împărătești după el, pentru a face cunoscută și în Ardeal, locțiitorului «crăiesc», această voință⁴. În Mart următor, patriarhul din Constantinopol, învinuit de Tatarî că stă în înțelegere cu aliații și cu Țarul, care era crezut că «are gîndul mare de a scoate Grecia din robie»⁵, fu spînzurat și corpul său dat în Mare⁶.

Rákóczy putuse, în sfîrșit, fără piedecă să se reunească cu Suedesii cari se aflaî în Cracovia și să ia pentru dînsul acest însemnat oraș. Dar aici veni să-l găsească și pe dînsul un ceauș al Porții cu poruncile știute de a se întoarce pentru

¹ Aceiași corespondență.

² Hammer, începutul cărții a LIII-a.

³ *Diplomataria*, XXIII, p. 512. Turcii cereau înapoi și tunurile luate în 1655 de Ardeleni.

⁴ Krauss, pp. 258-9

⁵ «Il a un grand dessein dans la tête, qui est celui de délivrer la Grèce d'oppression». Des Noyers, *Lettres*, p. 291.

⁶ «Quod argueretur, misso huc eam ob causam nuncio a rege Tatariae, cum Moschis et Cosacis clandestina agitare concilia, quibus arma eorum contra Ottomanos suaserit et incitarit», spune raportul olandes din 31 Mart, ziua execuției. Patriarhatul stătu vacant treizeci și două de zile și se dădu apoi unui «literarum omnium rudis», raport din 9 Maiu. Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 232.

a mai putea fi iertat ¹. El se făcu a nu înțelege puterea acestei porunci și trimise un sol la Constantinopol, pentru ca să arăte cât era de folositor amestecul lui într'un timp cînd Țarul, înțeles cu patriarhiî, voià să caute restabilirea pentru el a Împărăției de Răsărit ². Un Suedes îl întovărășia cu stăruinți din partea regelui prieten al Porții ³.

Dar răspunsul nu se dădu răpede acestor stăruitorî. În August încă, ei stăteau așteptînd, și în aceeași lună un nou sol polon, oprit un timp de Ardeleni, venia în lagărul Vizirului. Cînd el ajunsese apoi la Constantinopol, se știu aici, cu amănunte, și cu neapărata exagerație, că principele ardelean nu se mai află pe pămîntul Poloniei, iar oștirea lui aproape toată se găsește în robia Tatarilor ⁴.

În adevăr, Rákóczy putuse să-și reunească trupele cu ale regelui Suediei, și în April și Maiu lucraseră alături de acesta pentru întinderea și întărirea cuceririlor. Dar un atac al vecinului din Danemarca veni să cheme înapoi pe Carol-Gustav. Pe de altă parte, în oastea ardeleană nu era de loc supunere. Întăiu, Romîniî începură să părăsească tabăra, trecînd în Maiu la Suedesiî aliați ⁵. Cazaciî, cari venise, supt poruncile unui polcovnic, se arătau îngrijiiți numai de dobînda lor, și se spune că Hmilnițchi, care nu uitase moartea fiului său iubit, își spunea dorința de a pune mîna pe «acel cîne scurt» de Rákóczy ⁶. Tatarii se pusese în mișcare, trimițînd strașnice scrisori «Craiuului» și celor doi Voevozi, dacă ar îndrăzni să mai lucreze în potriva hotărîrii de la Poartă ⁷. În asemenea împrejurări, Rákóczy trebui să treacă dincolo de Vistula, în-

¹ Cf. Des Noyers, p. 310 și raportul olandes din 31 Mart, care socoate numărul ostașilor munteni la 30.000, iar al Moldovenilor la 20.000 numai.

² Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 233-4. Cf. raportul olandes din 9 Iunie: «nec mereri ut indignationem ottomanicam, qua nihil habeat gravius, experiatur, cum nihil commiserit quod pactis mutuo sancitis adversetur», și cel din 9 Maiu, care arată că solul se așteaptă.

³ *Ibid.*

⁴ Rapoarte olandese din 7 August și 23 ale aceleiași luni.

⁵ Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 290-1, 293. Cf. p. 285.

⁶ Miron Costin.

⁷ Iorga, *Acte și fragm.*, I, pp. 246-7.

cheindu-se la 22 Iulie o înțelegere cu Poloni¹. Urmă apoi o retragere desastroasă, în voia Cazacilor și în preajma Tatarilor. Căpetenia oștirii învinse fără să se fi luptat fugi, cu puțin, iar cea mai mare parte a trupelor sale ajunse în robia Tatarilor, pe al căror Han regele Casimir îl numia «fratele și aliatul său»².

În tot acest timp erau oameni asupra cărora războiul fără folos apăsa și mai greu, pentru că ei nu puteau fi cuprinși de bucuria izbîndelor sau de mîngîierea speranțelor. În Mart Hanul ceru caî lui Constantin-Vodă și, necăpătîndu-î, îl sili, prin amenințările lui, să se gătească de apărare, el și, firește, și vecinul din Moldova. Boierii începură iarăși să cîrtească în potriua Domnului rămas fără ocrotitor și, din cît se mai putea găsi, locotenentul princiar îi trimise cîteva sute de haiduci pentru orî-ce întîmplare. Dar în Mart un complot se alcătui între Seimenii din țară, Hrizea și cei trei cumnați ai lui Hrizea, frații nevestei lui, cari se găsiau în oastea din Polonia. La 23, fostul Voevod al răscoalei din 1655 era liberat de Seimenii ce păziau în Alba-Iulia, trecea cu dînșii Mureșul, intra în ținutul Sibiiului, pe la Orlat și Gura-Rîului, și, cu toată urmărirea, trecea munții, dincolo de cari alți Seimeni se închisese în mănăstirea Bistrița. Constantin trimise «oști grele» împotriva vechiului dușman, pe care avea acum prilejul să-l înlătore din zarea primejdiei. Trădat, Hrizea fu prins, iar tovarășii săi, învinși la «Tîrgul Bengăi», fură uciși sau căzură și ei în mîna oamenilor domnești. Înnaintea «fetei sale și altor copii», năvălitorul fu «spînzurat la roată» în ziua de 8 April, între pariî cari purtau trei sute de capete ale răsculaților³.

După ce trecu și aceasta, frica Tatarilor pătrunse la noi,

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 552 și urm.

² *Ibid.*

³ Cf. Krauss, pp 265-7 și știrile suedese din Maiu, în Szilágyi, *Bellum*, II, p. 289. Seimenii din oastea principelui trecură la Poloni, și se vorbește în scrisorile lui des Noyers și de «les Serviens qui ont beaucoup de paroles italiennes et espagnoles dans leur langue» (p 341).

în Iunie, cînd ei se apropiară, răsplătitori, de tabăra «Craiu-lui». Cel mai de-a dreptul amenințat era Gheorghe Ștefan, care, din Podul-Iloaii, se plînge la 11 Iulie, de nenorocirea ce amenință a cădea asupra-î¹. El știa poate că Polonii, pentru cari venise Hanul, aŭ un candidat al lor pentru Scaunul Moldovei, pe Bogdan Movilă, care fusese prins odinioară de Turci, trecuse fără voie la legea lor, dar i se învoise apoi să se întorcă la rudele sale din Polonia². El știa și intrigile Lupului, care vîna și Țara-Românească unde, în Iunie încă, Domnul credea că trebuie să ieie măsuri energice, să gătească o tabără și să facă apel în Ardeal, pentru a se apăra și el de Tatarî³.

Cînd catastrofa nu se mai putu tîgădui, gîndul tuturor celor atinși de dînsa fu să se roage de iertare la Turci. Dar aceștia nu voiau să ierte pe nimeni, și gîndul aceluî ce stătea de fapt în fruntea lor era să statornicească, la Dunăre și în Carpați, cîrmuirea prin Pași saŭ prin oameni noi, de tot siguri prin slăbiciunea lor. Cînd, prin Gheorghe Ștefan, se află peirea oștirii ardelene, încă în Iulie, la 13, se dădură semne neobișnuite de bucurie⁴. Solul ardelean fu aruncat în temniță, și primirea la 14 August a unui sol polon, pentru pedeapsa celor trei principî aliați, nu îmbunătăți pentru Rákóczy starea de lucruri⁵. În zadar întrebuiță el pe Gheorghe Ștefan pentru a furișa făgăduieli de bani; stăruințele

¹ Szilágyi, *l. c.*, pp. 403-4.

² «Un frère de la femme du Palatin de Cracovie, qui est fils d'un Hospodar de Valachie et qui, ayant été envoyé jeune à Constantinople, a été nourri e. la religion mahométane». Des Noyers, p. 323

³ *Diplomataria*, XIII, pp. 525-6; Szilágyi, *l. c.*, pp. 398-9, *b.*

⁴ Hurmuzaki, V². Cf. raportul olandes din 23 August: «Clades principis Transylvaniae, quae tanto maiori cum gaudio publicis signis demonstrato a Turcis est intellecta, quanto maior erat illorum indignatio. . . Polono additissimi sunt Turcae, quem pro veteri et sincero amico habent et celebrant, ut dici vix possit quanto cum applausu et studiis animorum hic fuerit acceptus legatus [polonicus], quem nuper castra Vesiri adisse scripsi».

⁵ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 234. Solul suedes fu zăbovit pînă în primăvară și, ca semn de necinste, i se opri tainul.

unuî păcătos nu puteau folosi celuiġalt¹. În dieta din Oc-tombre, solġ turcġ veniră să ceară părăsirea de către țară a luġ Rákóczy, proclamat din gura lor ca hain, și în luna următoare Francisc Rédey era ales, cu îngăduirea fostuluġ Craiū însuși². Vizirul spusese osînda: mai curînd va ploaia iarăși către Ceriū ploaia, decît să fie iertat acel ce a ridicat arma împotriva poruncilor primite³.

Domnilor Moldoveġ și Țerii-Romănești, cari arătase că nu era alt chip decît să facă pe voia «Craiuġuġ», li se ceru numaġ o călătorie de pocăință și răscumpărare la Constantinopol. Amintindu-și de Barnovschi, nici unul din ei nu îndrăzni să facă această primejdioasă încercare, nici atunci cînd sprijinitorul lor se văzu silit să abdice. Gheorghe Ștefan, care scrisese în creștinătate pentru a se asigura la nenorocire⁴, nădăjduia să scape, — nefiind deprins cu un Mare-Vizir ca acesta, — dînd banġ din Moldova, și nu din mîna în mîna la Poartă. El încercă să cîștige pe Turcul ce veni la dînsul⁵.

Pentru Constantin-Vodă vecinul din Moldova trecea ca un om îndoielnic, ce ar putea să aibă «două inimi»⁶, precum, de altmintrelea, și Gheorghe Ștefan vorbea de «îndoita inimă a luġ Constantin-Vodă»⁷. Dar acesta din urmă nu aștepta nimic de la nimenġ decît dela Rákóczy, Craiul care se căise pentru părăsirea puterii și gonise, împrăștiindu-ġ dieta de la Mediaș, pe blajinul înlocuitor⁸. La sfîrșitul anuluġ, principele ardelean venia spre hotare pentru a se înțelege cu Constantin⁹, și în aceiași lună Decembre, din Tîrgoviște, Domnul muntean dădea o mare dovadă de iubire patronuluġ său din timpurile bune, lăsînd luġ Francisc, fiul «Craiuġuġ», toată ave-

¹ *Ibid* Cf. *Diplomataria*, XXIII, pp. 574-5.

² *Mon. comit. Trans.*, XI, p. 292 și urm.

³ Hurmuzaki, *Fragm.*, l. c., pp. 235-6.

⁴ Hurmuzaki, X, p. v.

⁵ V. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 461-3 și Miron Costin, pp. 355-5.

⁶ *Diplomataria*, XXIII, pp. 577-8; scrisoare din 16 Novemġbre.

⁷ Miron Costin, p. 355.

⁸ Care «ist fein still und zeicht ab, auf Ungern»; Nekesch-Schuller, p. 245.

⁹ Hurmuzaki, IX¹; Decembre 1657.

rea ce i-ar rămânea pe urmă «afar dăn ce am lăsa noi fămeii noastre» și credinciosului diac Petru Budai¹.

Cel d'întăiu care-și pierdu stăpînirea fu Domnul cel mai proaspăt, Constantin-Vodă, care, cum recunoaște și Rákóczy, «urmase, sărmanul, lui Matei, în demnitate, dar nu în cuminție și în lauda ca ostaș»². La 26 Ianuar, se numia în locul lui cine-l săpase cu mai multă învierșunare, aproape de la moartea lui Matei-Vodă, ocrotitul lui Kenaan-Pașa, la care stătuse timp de douăzeci și cinci de ani³, Mihnea, fiul lui Radu, care trecuse în tinereță la legea stăpînitorilor săi. La 29 el avea audiența la Sultan⁴ și pleca spre țara de unde doria să se creadă că i se trag strămoșii. Avea porunci către Fazli-Pașă de Silistra, către Tatarî și căpeteniile de hotare pentru a fi așezat în Scaun cu puterea, dacă greșitul Constantin-Vodă s'ar dovedi și hain. Seimenii fugari peste Dunăre trebuiau să-l ajute.

Constantin era hotărît să nu plece de bună voie. Sfătuindu-se cu boierii cari-l voiaū pe dînsul -- și, pe departe, ei nu erau toți dregătoriî mari ai țerii — el puse să se scrie oaste, și din țerănime, pe care o alipi la lefegiiî săi, Cazaci, Leși, Ungurî, la slujitorii noi pe cari-l ținea la sine încă din 1655. Pe de altă parte, el scrisse lui Rákóczy, care luase iarăși în mîna sa cîrmuirea Ardealului și ținuse și o dietă, căutînd, în zădar, a-și împăca lucrurile și cu Vizirul «decrepit» și strașnicul Han⁵: din Ardeal sosiră, pe lîngă îndemnuri de a nu se lăsa înspăimîntat, și asigurarea că, aflînd că este iarăși un om în fruntea Ardealului, Pașa de la Silistra «își va topi gîndurile odată cu ghiața Dunării»⁶, și ajutoare, la 3.500 de oameni, se zice, supt Ștefan Barkóczy.

Cu acești 30.000 de oameni, mai mult sau mai puțin, Ma-

¹ Mai jos. pp. 54-5, n° LI.

² Hurmuzaki, V¹, 15 Februar 1658.

³ Paul de Alep, trad. Cioran, p. 238.

⁴ Hurmuzaki, V², *Fragm.*, III, p. 237.

⁵ V. *Mon. com. Trans.*, XI, p. 342 și urm., p. 350 și urm.

⁶ Scrisoarea lui Rákóczy către Homonnay; Hurmuzaki, V¹, 15 Februar 1658.

tei-Vodă nu s'ar fi temut să iasă la un loc potrivit, înaintea lui Calga, locșitorul Hanului, și lui Fazli de Silistra. Dar lui Constantin îi lipsia cu totul hotărîrea. El dădu foc Bucureștilor, ca și cum el ar fi fost sigur de o înfrîngere și de gonirea din Scaun, aruncă în Tîrgoviște un număr de ostași, cu Spătarul și, trimițîndu-și Doamna, Curtea femeiască și averile la Rucăr, se așază însuși, în dosul unor șanțuri, pe drumul ce ducea la munte. Tatarii străbătură fără împotrivire tot șesul și, ajungînd la capitala de munte, o luară în primire prin trădarea Spătarului, Pană. Apoi ei porniră asupra taberei Voevodului, înșelîndu-l cu făgăduieli că va fi cruțat.

În asemenea împrejurări, tatăl lui Constantin, Radu-Vodă Șerban, nu se sfîise a sta trei zile în fața Tatarilor cari nu-l puteau ajunge dincolo de granița de război a șanțului. După dovada de necredință a boierului său din Tîrgoviște, Domnul era și mai puțin aplecat decît înainte, să-și cerce norocul într'o luptă. El se dădu mai afund în văile ce duceau la hotare, și numai Ungurii lui Barkóczy încercară unele harțe cu Tatarii, ceia ce li dădu prilejul de a se lăuda după sfîrșitul acestui război de batjocură. Constantin trecu la Negru-Vodă, și de acolo se strecură în Ardeal, lăsînd în urmă țeranii cari nu voiau să pribegescă, boierii bucuroși de schimbare și tot ce nu era sigur sau putea să-l împiedece¹.

Urmașul său își făcu intrarea în Tîrgoviște, alături de Fazli-Pașa, pe cînd Tatarii cutreierau țara prădînd și adunînd robii, la 5 Mart st. n., dar el trebui să părăsească răpede orașul cu desăvîrșire ars, pentru a-și lua locuința în București, unde focul cruțase mănăstirile de piatră și, între celelalte, pe cea, strămoșească pentru dînsul, a Sf. Troițe, unde-și așază reședința. De aici răspîndi scrisori în toată țara pentru a făgădui liniște, siguranță și bună îngrijire. Și, pentru a

¹ Cf. povestirea foarte bogată și sigură a lui Paul de Alep, care e aici izvorul de căpetenie, *Cronica țerii*, foarte pe scurt, scrisoarea din 15 Februar 1658 a lui Rákóczy, în Hurmuzaki, V¹; cea din 17 Mart 1658, în același loc; cea din Mart a lui Rákóczy, *ibid.*, precum și raportul olandes din 27 Ianuar 1658, în Documentele la Prefață. V. și *Cronica turcească* a lui Hasan Vegi, în Iorga, *Manuscripte*, II, p. 56 și urm.

împiedeca o năvălire a Domnului gonit, el nu se mulțămii a trimite Tatarii la pasuri, ci puse pe acei ce se adunase în jurul tronului său: Mitropolitul Ștefan, episcopii Ignatie de Rîmnic și Serafim de Buzeu, pe Vornic și Logofăt să se plîngă, la 22 Mart, de suferințele în timpul stăpînirii lui Constantin, care, neascultător de sfat, se purtase așa încît adusesse pedeapsa dumnezeiască a Tatarilor, și să asigure că noul Domn e un bun creștin¹.

La această dată și Moldova avea un Domn nou. Înainte de jumătatea lui Mart, la 13, Gheorghe, zis Ghica, un bătrîn cam de vîrsta Chiuprului, un Arnăut dintre ai lui Vasile Lupu, un fost negustor în tinerețele sale, trecu din vrednicia de capuchehaie, în care se arătase om destoinic, la treapta înaltă a Domniei². Îl aduse un Ceauș, cu două sute cincizeci de oameni împărătești abia³, dar ei erau destui, după ce se dovedise în Țara-Românească lipsa de folos a unei împotriviți, chiar cînd ea venia din partea unui om tînăr, strîns legat de Rákóczy și ajutat din toate puterile de din-

¹ *Diplomataria*, XXIII, pp. 610-2.

² În Bibl. Ac. Rom. se păstrează acest act de la Ghica înainte de Domnie:

«Ghica Vel Vornic dolnii zemli scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru cum am datu o vie, care sântu doa falci de vie în Șorogari, viile lui Arnăutu, și după moartea lui Arnăutu a fostu rămas pe mîna fetei lui, anume Nastasiei, pînă la svrășitul ei, decî, dacă s'aŭ svrășitu fata lui Nastasie, cari și mai sus scrie, altă rudă mai aproape nu s'aŭ aflatu de siminție lor ca s[ă] fie acea vie după moartea lor, ce aŭ rămas pre sama noastră. Decî noi nu ne-am bucuratu ca să le luom, ce o am datu svintia mănăstirii a lui Aron-Vodă, care iaste hramul Svinției Sale lui Sfeti Neculai, pentru sufletul lor, anume Arnăutu, care e-ŭ fostu numele lui de carte Comiuo, și pentru sufletul femieei lui Măricăi și a fetei lui Nastasiei, ca să-s pomenească sufletele lor la svnătul pomenic la înbe mănăstirile; și nime să nu mai aibă a mai gâlceavi sau a să mai amesteca dup[ă] urma noastră, nice dănoar[ă] în veci, pestea cestu zapis al nostru, și ca s[ă] aibă a să scrie și la catastivul orașului, ca s[ă] fie pomani[ă] a celor duș de lumia, în veci; și pentru credința am iscălitu și am pus și peciate, ca s[ă] să știe

[Cu mîna lui:] De omenii miei, ca s[ă] nu mai aibă a mai gâlcevi.

U Ias, vlet 715⁶, Ghen. 20.

[Pecete: doi lei în jurul crucii: și literele Γ K.]

Ghica vel Vornic iscal.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 241.

sui. Plecînd din Constantinopol la 23 Mart¹, noul «Ghica-Vodă» putea să petreacă domnește Paștile în Iași. La singura înfățișare a lui Grigorașco, fiul și coregentul Ghicăi, Gheorghe Ștefan luă drumul munților, dînd la întîlnirea de la Tîrgu-Frumos un «surguciú domnesc» și hainele de cuviință Voevodului tînăr, care venise pentru a lua în primire Scaunul².

Cînd se află unde e adăpostul amînduror fugarilor, Turcii, cari puteau să-l bănuiască de la început, se întărtără și mai mult în potrivea marelui hain din Ardeal, de la care nu voiau nici tribut, nici îndreptățiri, nici făgăduieli, cerînd ca tustreî principii necredincioși să li fie dați în mînă de țerile asupra cărora domnise. Așa nu se va pierde, scria Chiupru-liul, «nici o picătură de sînge din nas», pre cînd, altfel, Tatarii și Turcii vor năvăli, pedepsind cu cele mai neome-noase pedepse pe oricine li se va ivi în cale³. Tatarii primiră în adevăr porunca ce li era totdeauna plăcută, și ei se porniră, luînd cu dînșii și pe unii dintre Cazacii rămași fără un călăuz iubitor și priceput după moartea bătrînului Hmilnițchi. Hanul se găsia în Bugeac, gata să treacă granița⁴.

Între Tatarii însă Gheorghe Ștefan credea, în puterea banilor cheltuiți, că are un bun prieten, pe Vizirul Hanului, și acesta i-ar fi dat nădejde să-l ajute a-și lua Domnia, cînd Horda va trece și, în mijlocul tulburării și temerii tuturor, multe lucruri se pot întîmpla. Îl mai îndemna să încerce și Rákóczy, care vedea pe Ghica mai rău decît pe Mihnea, cel ce dădea făgăduieli creștinilor și punea și pe boierii săi a vorbi în acest sens⁵. Pe la începutul lui Maiu, el trimisese Voevozilor moldoveni, tatăl și fiul, scrisori de mustrare pentru că ar întei

¹ *Mon. comit. Transylv.*, XI, p. 380 și urm.

² Miron Costin, p. 358 și Constantin Căpitanul, p. 315.

³ Cf. Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 243; *Doc.*, V¹, la data de 8 Maiu 1658; *Diplomataria*, XXIII, p. 624 și urm.

⁴ Miron Costin, p. 358.

⁵ Cf. și scrisoarea lui Constantin Cantacuzino, 16 Iunie 1658, în *Diplomataria*, XXIII, pp. 630-1.

pe Turci, și de amenințări, dacă nu se vor astîmpăra măcar acum ¹.

La 7 ale lunii, Domnul fugar al Moldovei se afla la Blaj, pe atunci un simplu sat unguresc, și se înțelegea în privința unor pămînturi cu tovarășul său de nenorocire Constantin, ce ră-tăcise prin țara Birsei și-și pierduse o parte din ostași, uciși pentru că prădase ². La 27 Maiu, Doamna lui, Safta, primia știri bune de la soțul ei, care se pregătia. El trecu munții însă abia la sîrșitul lui Iunie și se îndreptă, prin locuri pe unde era cunoscut și iubit de călugării din mănăstiri și de țeranii săi, către Siret ³.

Ștefan se aștepta să vadă viindu-î înaintea călăreții tatarî, să

¹ Răspunsul lui Grigore-Vodă, mai departe, pp. 55-6. Cf. articolul d-lui Ghibănescu despre Grigore Ghica, în *Arch. soc. șt. și lit. din Iași* pe 1901.

² Cf. Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 499-500 și Nekesch-Schuller, p. 246; Krauss, pp. 355-6.

³ Cf. *Socotelile Brașovului*, p. 102 și Miron Costin, *l. c.*, cu Documentele la Prefață: Protocoalele din Cohalm.

În Bibl. Ac. Rom. (doc. 83/LVIII) se află testamentul Doamnei, cu acest cuprins :

«† Preveghiași și vă rugași, că nu știți dzua și ăsal când va veni Domnul : cade-să darea fiește-căruia, mai vartos din rodul omenescu, dintru caria fiindu și eu una, șarba lui Hristos, Safta gospođa pocișag Io Ghiorghe Stefan Voevoda, socotit-am ca să-mi așez toate lucrurile meale, încă fiindu eu întru întregimia minței mele. Pentru dumnealuî Miron Costin Logofătul, cum dumnealuî multu bine ni-au făcut la nevoia mia, și mai apoi, fiindu datoare unuî ne-gușitor cu 200 de lei, iar dumnealuî au dat bani gata doai sute de lei și m'au plătit; pentru aceaia vrându eu să răscumpăr binele dumisali, socotit-am pentru niște vii ce am avut la Cotnari, în ulița înfundată, cu crame, în capul viilor, cu pivniți de pliatră, șiapte falci și giunăte; care vii le-am cumpărat eu de la Dracia și de la Vas[il]ie Arhip și de la Costantin nepoșii Buciulesculuî, și am dat bani gata 400 de lei; decî aceale vii, ce mai sus scrie, am socotitu și le-am dat danie finei mele Marii, cucoana dumisale lui Miron Costin Logofătul, ca să-î fie dumisale finei Marii driapte ocine și moșii în viacî, iar nime dintru sămenția mia, nici nepoșii, nici strănepoșii, nici alții streinî să n'aibă a s[ă] amesteca și să ispiți, gāndindu să străce acastă daanie a mia; că unul ca acela ce va vria să străce daania mia, să fie procliatu și trezliat și blăstămat și neertat; întâiu de Domnul nostru Is. Hs., și de pria-cinstită maica Svinții Sale, și de 4 evangheliști, și de 318 părinți sviuți c-au fostu în svānta cetate în Nechei, și de mine, de o păcătoasă, încă să fie blăstămat și neertat în viacî; și

se ridice poate țara la auzul numelui său, ca mulțămită pentru că fusese un bun oblăduitor al ei; dar aceasta nu se întâmplă. El rămase cu pribegii și Ungurii lui, și straja lui descoperi că un Șirin tătăresc vine să sprijine, mai mult prin numele său decât prin puterea ce aducea cu sine, pe Domnul voit de Poartă. Năvălitorii își părăsiră atunci gândul, și Voevodul mazil se întoarse înapoi între străini, în mijlocul cărora era să moară ¹.

Tatarii apucară după aceasta drumul spre Țara-Românească, unde, unindu-se cu Mihnea și cu Pașa de la Silistra, erau să alcătuiască oastea pentru pedeapsa Ardealului, ce nu vroia să se despartă cu adevărat de Rákóczy. Numai prin supunerea desăvârșită a țerii acesteia credea Chiuprului că va ajunge să asigure liniștea la Dunăre ².

Unul dintre cei aleși pentru gonirea lui Rákóczy avea însă planuri neașteptate. Mihnea-Vodă fusese Turc în Constantinopol: venit în țară, el dădu neconținute dovezi de o râvnă fierbinte pentru creștinătate și ortodoxie, și Bucureștenii văzură ceia ce nu mai văzuse până atunci: pe Domn ducând

pentru mai mare credință am și iscălitu și am pus peciația; și eu Iordachie scris-am zăpisul, să-s știe. U Ias, l^e 7186, Iun. 4

П'ецете саѣтъ гоепк зм мого.

Az Iordachie iscal.

Sajta gospođa »

Cf. Tiktin, in *Rev. pentru istorie, archeologie și filologie*, II, pp. 337-44.

¹ Cf. Miron Costin și știrea venețiană din 31 Iulie; Hurmuzaki, V². Năvălirea se povestește cu amănunte în Krauss, I, pp. 342-3. Lupta s'ar fi dat «bei den Fluss Bahalul [Bahlui], Szerka [Sîrca], zwischen den Dörfern Madjesacz, Tergul-Fromoz undt Petrischul».

² Cf. raportul olandes din 17 April 1658: «Neque enim credunt Turcae unquam pacatum fore statum Valachiae et Bugdaniae, nisi Transylvania, unde semper nova materies discordiae subministratur, ad obedientiam fuerit reducta, atque ea occasione quoque iam fuit decretum ut ad paucos annos tantum provinciarum illarum administratio delectis gubernatoribus concedatur, ne, dum regimen illis diutius prorogetur, sicuti superioribus temporibus fuit factum, opibus, quas interea multas congerunt, et viribus freti, rebellare possint, quando velint. Ob eandem causam quoque in hoc imperio videntur creberrimae illae muniorum mutationes, ut factionibus, quae alias facillius oriri queant, occurratur».

de frîu în jurul cetății sale de Scaun calul pe care stătea Mitropolitul, în Dumineca Floriilor¹. El vorbi patriarhului de Antiochia despre adînci întrebări de teologie, și se pricepu într'un rînd să sfințească o biserică după toate regulele prevăzute în tipic². De Rusalii, prelatul răsăritean îi făcu plăcerea de a-l încorona cu scufia Ienicerilor, ceremonie cum, fără îndoială, nu se mai văzuse într'o reședință românească³. În același timp, el făcea să i se dea înapoi din Ardeal, unde avea interes să-l cîștige, tunurile muntene luate în 1655 și, supt cuvînt că se gătește pentru intrarea în această țară, așeza corturi pe malul Dîmboviței, săpa șanțuri, întăria mănăstirea și chema iarăși la luptă și cinste «neamul dorobăntesc», așa de oropsit de o bucată de vreme⁴. Și ce voiă acest Voevod, care părea tuturor «înțelept și vrednic, ca un sfînt», arătau legăturile sale cu Ardealul, și chiar cu Împăratul german, căruia-i dădea de știre că războiul ce încep Turcii se poate întinde și peste granița austriacă⁵.

Înainte de a pleca spre tabăra Turcilor și Tatarilor, Mihnea încercă pe boierii, vorbindu-li limpede de gîndul ce are să se răscoale. Ei îi răspunseră că nu o b'ată țară ca a lor, ce-și ridicase abia bordeiele din cenușă, poate să stea în fața Împărăției Sultanului. După acest schimb de cuvinte, oastea se duse la Șoplea, unde se ceru jurămînt căpitanilor, cari se despărțiră cîrtind de Domnul acesta cu prea mare dorință de faimă. După aceasta, Mihnea, care-și luase încă de la încoronare numele de Mihail-Vodă, pentru ca să arăte astfel ce înțelegea să fie —, dădu poruncă boierilor și ostașilor săi a merge către munte spre a se uni cu Rákóczy. Dar ei îl părăsiră, și se duseră la Pașa de Silistra și la Hanul, în tabără, cu pîri.

Mihnea nu era un om obișnuit, și nebunia sa îi dădea unorî înfățișarea unui îndrăzneț, unui viteaz. El se hotărî să

¹ Paul de Alep, p. 238.

² *Ibid.*, pp. 239, 243-4.

³ Pp. 241-2.

⁴ Ludescu, pp. 346-7.

⁵ Scrisoarea din Iulie a primatului unguresc, în Hurmuzaki, V¹.

se înfățișeze, la rîndul său, înaintea acelor pe cari voise să-î trădeze, și aduse, pentru a se dezvinovăți, trecutul de slujbă credincioasă la Constantinopol și banii cari împrăștiară bănuielele. Cîștigă astfel, nu numai uitarea pîrilor, dar și voia de a pedepsi cu moarte pe pîrișii săi. Chemînd la sine pe Vistierul Pîrvu Vlădescu, care se lăuda că e om al Porții, *nîtefariaca* al Sultanului, el puse pe beșliii săi turci să-l «fărîme», și tot astfel pățiră și alții : Aga, Preda Bîrsescu, Istrate, ocrotitul lui Matei-Vodă, care fu prinse din fugă și tăiat, Preda Brîncoveanu, pe care peirea-l ajuns pe neprevestite la Tîrgoviște, de unde bătrînul nici nu se mișcase. Scăpară numai, dintre cei aleși pentru osîndă, alt bătrîn, Constantin Cantacuzino, și ginerele lui, Pană Filipescu, cari fugiră peste munte, de la moșiile lor din Prahova, înainte de sosirea omului domnesc¹.

În August, toată oastea de pedeapsă trecu în Ardeal, prădînd groaznic², necruțînd de moarte sau robie până și copiii «hainilor» ce habar n'aveau de Rákóczy și de politica cea mare. Mihnea singur ar fi avut milă de locuitorii Birsei și, trimițînd un sol la Brașoveni, îi încredință că a venit «pentru binele creștinilor», așa că să nu se tragă cu tunurile asupra Muntenilor săi³. Dar, cu toate aceste legături, cu toată trimiterea la Rákóczy a unui Franciscan din Tîrgoviște⁴, el trebui să urmeze pe Han și Pașa Hidir de Silistra pretutindenii unde ei purtară sabia și focul : la Sibiiu, la Alba-Iulia, care se prăpădi în flacări, la Oradea-Mare, unde se credea că se va ajunge la o luptă cu Rákóczy, la Inău, unde Domnul

¹ Cf. cele două Cronici muntene și Urechii, în *An. Acad. Rom.*, seria I, X², p. 291. V. și Hurmuzaki, IX¹, la data de 31 Octombrie 1659; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 68 și urm. Cf. Șincai, III, p. 121.

² Cf., cu ce se spune în Nekesch-Schuller, pp. 248-9, mărturia cronicarului turcesc Hassan Vegl, *l. c.*

³ Kemény, *Fundgruben*, II, p. 141 și urm. Alte izvoare în *Socotelile Brașovului*, pp. 101-4.

⁴ Hurmuzaki, IX¹, la 11 și 21 Septembrie 1658; V², la data de 12 Octombrie; *Fragments*, III, pp. 244-5. Pentru venirea lui Paul Redei la Mihnea, v. Șincai, III, p. 115.

muntean ca și al Moldovei, lacomul Ghica, lucrară la drege-re-a cetății până la Sf. Dumitru ¹.

În Octombrie, o dietă se adună la Sighișoara, și un capugiū turc se înfățișă înaintea Statelor, aducînd întărirea pentru un nou principe al Ardealului. Și acesta, Acațiu Barcsai, care declarase că primește acest loc de primejdie și de cheltuială numai pe timpul cît Rákóczy va fi prigonit de Turci, veni, cu o mică suită, pentru a-și face recunoscută demnitatea căpătată din minile Marelui-Vizir, la Inău. Cumpărase locul său prin concesiū strivitoare pentru Ardealul ruinat: părăsirea cetăților: Inăul chiar, Caransebeșul, Lugoșul, urcarea haraciului la 40.000 de galbeni pe an, o amendă de o mie de pungă pentru că Rákóczy nu fusese dat Vizirului; și trebuiră să fie împrejurări ca acele din 1658, cu 80.000 de Tătari, 12.000 de Cazaci, 9.000 de Moldoveni, 12.000 de Munteni și atîția Turci în țară, pentru ca aducătorul acestor condiții să nu fie spulberat de o mișcare de minie a «supușilor» săi prin voința Chiu-pruliului ². Într'o nouă dietă, la Mureș-Oșorheiū, țara declara că e gata să moară pentru acela pe care, din lagărul său din Oradea, zugrumat de minie neputincioasă, Rákóczy-l înfiera ca pe un om ridicat din pulbere, «monstru de nrecunoștință», trădător, usurpator fără de lege și criminal ³.

Dacă anul 1658 cuprinse în cursul lui luptă și jaf, cel care urmă nu fu mai fericit pentru noi. Pe de o parte, pentru a ni stropi pămîntul cu sînge era ambiția, setea de Domnie a pribegilor: Gheorghe Ștefan, care trimitea pe frate-său la Cazaci, și Constantin, care, cerînd sprijin și el, Suedesilor, vorbea și la Poloni, încerca la Turci chiar, și, ca și Ștefan, își arăta soarta nenorocită Împăratului ⁴. Ei erau oaspeții altui lacom

¹ *Soc. Brașovului*, I. c. M. Costin

² *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 68 și urm.

³ *Ibid.*, p. 83. Pentru dietă, p. 84 și urm. Se menționează și trecerea prin oraș, la 11 ale lunii, a celor 2 000 de Curteni ai lui Mihnea: «satis sordidi ac laceri».

⁴ Cf. Hurmuzaki, V¹, pp. 61-2; IX¹, pp. 165-8 și la datele de 9 Octombrie 1658 și 26 April 1659.

de stăpînire, nedomolit pînă la moarte, Rákóczy, care ținea pentru dînsul cetățile, nu se mulțămia cu nici-o învoială oferită de rivalul său, răspingea mijlocirea Împăratului, căruia-i ceruse ostași, și nu stăruințe, și în strîmtorarea lui credea că folosește îndreptîndu-se la Venețienii cari nu făceau războiul pentru alții ¹.

În Februar 1659, Barcsai ținu o dietă la Bistrița, și se înfățișă încunjurat de Seimeni și avînd lîngă dînsul Ienicerii în haine roșii. «Curtenii» din Moldova și Țara Românească, supt șei-spre-zece steaguri, îl păziau încă ². Și înțelegerea lui cu Mihnea-Vodă și Ghica se arată, nu numai prin rămasul în Ardeal al acestor luptători din 1658, ci și prin solii — din Moldova veni Serdarul — care cerură, și îndepliniră de bună seamă, încheierea unor legături cu bietul Craiul al Chiupru-liului ³.

O astfel de înțelegere era de nevoie pentru tributarii de la Dunăre, de vreme ce Turcii declarau cu orîce prilej că nici-o stăruință, nici-o rugăminte, nici-o făgăduială nu mai poate folosi lui Rákóczy: dacă el ar fi singurul creștin, spuneau ei în retorica lor aspră, și ar mai rămînea un Turc ca să se lupte cu dînsul, și încă nu s'ar împăca împreună ⁴. Ceia ce făcea însă pe fostul principe să nu-și părăsească toată nădejdea și să mai zădărnicească, în Maiu, o încercare de împăciuire din partea Imperialilor, era siguranța că Turcii aū de lucru în Asia cu acei răsculați cari chemase înapoi pe Vizir din campania trecută ⁵. Cînd Barcsai trimise la Poartă, în April, numai jumătate din suma uriașă pe care se îndatorise a o da la Constantinopol și aceasta se înțelese ca fiind în legătură cu răscoala, și trimișii princi-

¹ Cf. Hurmuzaki, IX¹, pp. 108-9, 119-21 și Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 519-20.

² Și acum Seimenii sînt zugrăviți de Ungurii ca: «sordidi, laceri, rustici, omnium virtutum opprobria, ne fabam quidem valentes»; *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 157 și urm.

³ *Ibid.* Cf. Șincai, II, pp. 119-20.

⁴ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 246, *Diplomataria*, XXIII, pp. 646-7.

⁵ Hurmuzaki, IX¹; Maiu 1659.

peluî nouă fură aruncați în temniță, unde stătură până în luna lui Septembrie ¹.

Zăbava Turcilor, cari sfârșise totuși cu greutățile din Asia și nu mai avea de lucru decât cu prădăciunile Cazacilor pe Mare și cu stîngerea celor din urmă scînteii fugare dincolo de dînsa ², îndemnară pe Rákóczy să vie însuși în Ardeal, părăsindu-și ascunzătoarea din Ungaria, unde avea moșii, rude și prietenii. La 28 August, el vestia vice-generalului din Cașovia că a sosit iarăși în țară, chemat de toată lumea, ce nu mai putea suferi tirania blajinului Barcsai și că socoate, cu cîți sînt pentru dînsul, să poate rămînea chiar împotriva suzeranului ³.

Între sprijinatorii «Craiuului» întors era și unul pe cari mulți nu se așteptau să-l vadă în această tabără, necunosîndu-î planurile ascunse, îndată acoperite, din 1658. Se zice că în timpul campaniei aceleia, «Io Mihail Radu Voevod», trufașul «Grec», ar fi fost lovit de Pașa de Silistra pentru o lipsă de cuviință față de dînsul ⁴. Pirile în potruva lui, că se înțelege cu creștinii, nu conteniseră, viind de la Barcsai, care n'avea încredere în acest ambițios descreierat; de la Constantin Cantacuzino, pe care-l făcuse a fi dus, din Moldova, la Poartă, dar nu-l putuse împiedeca de a-și scoate la iveală aice dreptatea ⁵. El își pregăti deci, silit și de aceste învinovățiri și primejdii, răzburarea. În afară, se arăta cel mai bun prieten al Turcilor, chemîndu-î pe lîngă sine: «saragèle, delii, beșlii, seimenii» ⁶, și făcîndu-î prin vorbe bune și daruri dese a crede în el «ca în Mahmet»; merse până acolo încît clădi o moscheie dincolo de Dunăre și, ca să înșele și mai mult pe foștii săi tovarăși de lege și ocrotitori, se făcu, pare-se, a li cere Domnia

¹ V. rapoartele olandese din 22 April și 13 Septembrie 1659. Cf. Hurmuzaki, IX¹; Maiu.

² V. și rapoartele olandese din 30 Iunie și 22 August.

³ Hurmuzaki, IX¹, la această dată. Pentru dieta ținută în aceiași lună de Barcsai, v *Mon. com. Trans.*, XII, p. 338 și urm.

⁴ Hammer, *l. c.*

⁵ Cf. Cronicile muntene și Cronica ungurească a lui Ioan Bethlen

⁶ Ludescu, p. 350.

Moldovei și guvernul Pașei din Silistra, pe care se credea în stare să-l înlocuiască¹. Îl credea un nebun îndrăzneț, un îpușcă 'n lună, un *deliuz*, cum se zicea în partea locului, și-i ierta titlul de archiduce pe care și-l lua fostul Givan-bei, vulturul împărătesc ce-și punea fără nici un rost în arme și voia ce-și luase de a bate monedă pe numele său². Hanul se încredea așa de mult în el, încît, pe asigurarea lui că se va plăti un preț de răscumpărare foarte însemnat, el dădu drumul din robie lui Ioan Kemény și lui Francisc Kornis, doi Rákóczyeni credincioși, pe cari nici într'un chip n'ar fi voit Barcsai să-i vadă întorși în Ardeal³.

Dar în același timp el își pregătia, nu fără meșteșug, lovitură care era să facă din el un vrednic urmaș al lui Mihai Viteazul, pe al cărui nume i se păruse că trebuie să-l iea. Întăiu, trebuia sfărîmată dușmănia boerilor, ce se temeau de Turci după cîte pățise, și, după ce văzuse cu cîte-va luni în urmă, nu prea aveau multă iubire pentru Domnul lor. El se înțelesese cu «dorobanții», cari nu uitase patimile lor din 1655, nici amestecul boierilor țerii în ele. Marele-Vornic, cu cei doi frați ai săi⁴, Spătarul-Mare, Vel Clucerul, Diicul însuși, și Vel Stolnicul, Danciul Postelnicul, ce fusese la Rákóczy pentru a-l aduce asupra Seimenilor, Marele-Comis, și «alți mulți boiari», fură prinși la Curte, în Tîrgoviște, unde în 1658 perise Brîncoveanu, zugrumați și aruncați încă vii, în sunetul covîrșitor al «tabulhanalei», ostașilor răzbnătorii, cari-i călcară în picioare, zvîrlindu-li trupurile prin gunoie, aruncîndu-li jupănesele în temniță și la chinuri⁵.

¹ Hurmuzaki, IX¹, la data de 21 April 1659: știre din Constantinopol; *Fragments*, III, p. 246, după același izvor; pp. 247-8. Cf. *Supl.*, I¹, p. 245.

² Vezi-o reproducă în Sturdza, art. *Ban* din *Magnum Etymologicum*. Cf. și Șincai, III, p. 121.

³ Cf. *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 277 și urm. și Cronica lui Ioan Bethlen, care spune și cum Mihnea a destăinuit lui Kemény ce lucrare principele nouă, rin scrisori împotriva lui.

⁴ O scrisoare a lui în *Socotelile Brașovului*, la anul 1658.

⁵ Cronicile țerii și Krauss, pp. 382-5, care vorbește de boierii ce se mîncău de foame între dinșii, de femeile lor cusute în saci, cu pisici, ș. a. Prin

După aceasta, așteptându-se la pedeapsa din partea Turcilor, el li luă înaintea. Deocamdată, luându-se în toate după urmele marelui său omonim, cu care nu sămăna altfel decît prin nume, și încă după ce Mihnea crezuse că și-l poate însuși, el hotărî o zi pentru măcelul Turcilor, pe cari tot el îi ispitise a veni în cetatea sa de Scaun. La 2 Septembrie li se oferi cea din urmă masă pe care erau s'o ieie. După program, un sărac veni să se plîngă de relele pe care le săvîrșesc păgîinii : ascultîndu-l, Domnul se făcu a fi mișcat de mînie, și, luînd buzduganul, lovi pe cel mai mare dintre oaspeții săi. Apoi, ieșind la fereastă, el își chemă pedestrirea, pentru a isprăvi vre-o sută cincizeci de oameni mai mărunți, pe cînd călăria păzia toate ieșirile din oraș, pentru ca nici-una din jertfe să nu scape. După aceasta, răpezindu și oastea sătulă de bani și de sînge, el prinse pe neprevestite pe Pașa din Silistra, îl bătu, îl rîni și, lovind Brăila și Giurgiul, ca odată în 1595, cînd aceste fapte de ruină aveau un rost —, li dădu foc ¹. Și după aceasta crezu că poate să-și resume ast-fel isprăvile : «Mulți principii creștini, cari s'au luptat deschis cu Turcii, n'au făcut atîta, cît am făcut noi în scurt ²».

Dar Mihnea, așa cum era, nu putea crede că mica lui oștire, pe care-i plăcea să o urce la 18.000 de oameni, ar ajunge pentru a-l scăpa de pedeapsa Turcilor, pe cari-i jignise așa de mult. De aceea, el trimise îndată, încă de la 22 Septembrie, la Rákóczy, ce nu-l îndemnase a face ceea ce făcuse, o solie mare, alcătuită din Mitropolitul Ignatie și din Marele-Logofăt Radu. Ea avea drept scop și acela să sfătuiască părăsirea lui Constantin-Vodă, căruia, dacă izbînzile de la început ar urmă, i s'ar face un loc peste Dunăre ³.

Solii munteni, cari aduceau și o scrisoare din partea boie-

gura trimisului său Franciscanul Grigore, Mihnea însuși fixă la doisprezece numărul sfetnicilor săi jertfiți. Hurmuzaki, IX¹, la data de 31 Octombrie 1659.

¹ Cf. Cronicile muntene, Krauss, și expunerea Franciscanului Grigore, iar, ca documente, Hurmuzaki, V¹, la 20 Octombrie 1659; V², la 30 Septembrie și 10 Octombrie și IX¹, la aceeași dată.

² Szilágyi, *Bellum*, II, pp. 557-8. Cf. *Socoteliile Sibiului*, la acest an.

³ Scrisoarea de acreditare, în Szilágyi, *l. c.*, II, pp. 557-8.

rilor, câți, din cei mai mici, erau de față, cu zile, nemeriră la dieta din Oșorhei. Aici Kemény se presintă unor «State» care nu mai voiaŭ pe Barcsai, cel veșnic încovoiat în fața Turcilor; prin armătura lui neagră, «tătărească», el amintia robia ce îndurase și fapta bună a Domnului muntean, care-î deschisese calea întorsului. Dieta, ascultînd sfaturile lui, recunoscă că, după Dumnezeu, numai «Craiul» cel vechiŭ poate să mîntuie țara, și Kemény merse la dînsul în Blaj¹, pentru a-l chema în mijlocul acelor ce-l așteptău. La 29 el își făcea intrarea în Oșorhei, avînd la stînga sa pe Constantin-Vodă, cu călării lui, iar în urmă o mulțime de 5 000 de ostași².

Încă de la 1-iŭ Octombrie, Ignatie fu adus înnaintea principelui, și-î dădu scrisorile ce cunoaștem³. La 4 se încheia tratatul, prin care, între «ucenicul cel mare al lui Marte», Rákóczy, și Mihnea, ucenicul mai nou și mai mic al aceluiași zeu, se însemna o veșnică prietenie, cu împărtășirea prietenii și dușmăniilor; se desființău legăturile mai vechi ale Domnului muntean, care se îndatoria să nu mai încheie altele fără știrea ocrotitorului său, care și el va fi cuprins în prietenii folositoare ale Voevodului; se statornicia ajutorul personal al lui Mihai Radu, cînd i se va cere; se vor face cunoscute știrile între amîndouă părțile. Boierii erau să întărească actul, ca pe vremea lui Constantin-Vodă; Mihnea era să lase la o parte orî-ce prefacere, orî-ce șireclie și orî-ce dibăcie — *dexterizatio* — nevrednică «de niște mărinimoși principii». Îndatoririle luate față de Gheorghe Rákóczy vor trece, în sfîrșit, asupra fiului și moștenitorului său, Francisc⁴.

La 6 ale lunii, tratatul era jurat în biserică, și se dădea trimișilor munteni forma lui ardeleană⁵.

¹ Unde Krauss, II, p. 8 pretinde că ar fi primit încă de la 12 Septembrie pe soli munteni, ca și pe un episcop căzîcesc. Dar și Rákóczy spune la 14 Septembrie că a primit un sol de la Mihnea, *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60. Cf. Șincai, III, p. 123.

² *Mon. comit. Trans.*, XII, pp. 358-60, 374 și urm.

³ *Ibid.*, p. 388.

⁴ *Torok-Magyarkori Allam-Okm.*, III, p. 458 și urm.

⁵ *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 396. Franciscanul Grigore vorbește de o re-

Pentru a fi în adevăr sigur, i se păru lui Rákóczy că mai trebuie o întâlnire personală cu Mihnea, cu care prilej s'ar primi și jurământul Domnului însuși și al boierimii. Lui, «Cra-iului», îi era ușor să se coboare, căci, înainte de venirea lui la dietă, Barcsai fugise din adăpostul său de la Deva, oploșindu-se supt aripile Turcilor din Banat, așa încît de o camdată nu era luptă. Iar locul lui Mihnea era, firește, în munți, pentru că, îndată ce se auzi de vitejiile lui ieflene, Chiupru-liul numi în Țara Românească pe Ghica Moldoveanul, a căru țară fu încredințată, nu lui Vasile-Vodă, care o aștepta, ci fiului său Ștefăniță. Și, înainte de a se mișca Tatarii, trupe turcești, pe care le comandă un Ahmed-bei de Elbassan, în lipsa Pașei de Silistra, bolnav ¹, trecură Dunărea, fără să înainteze mai departe însă decît hotarul Giurgiului, unde făcură șanț de apărare ².

La întâlnirea cu Mihnea, Rákóczy voiă să fie de față și ceilalți doi Voevozi, pentru ca să se înțeleagă cu toții în privința lucrurilor de făcut. Constantin fusese, cum am văzut, cu dînsul în dietă și-l întovărăși cînd se coborî către Brașov, unde ajunse la 10 Octombrie. Ștefan veni din Sighetul Maramureșului, unde se afla, cerînd lui Rákóczy oaste pentru a-și redobîndi Moldova, la 3 ale lunii ³. Toți trei se află la Bran în ziua de 11, unde chemaū și pe Mihnea la sfatul hotărîtor ⁴. Ei se duceaū mai departe decît atîta, peste graniță, de-a lungul Dimboviței, și aici, în părțile Rucărului, avu loc întâlnirea: în ziua de 15 Octombrie, Domnul din Scaunul Țerii-Românești și boierii lui puneă în scris îndatoriri pentru păstrarea prieteniei, cei din urmă făgăduind și

trimiteră a sa în Țara-Românească pentru ca să aducă o formă mai sigură a documentelor de asigurare; cellalt Franciscan, Gabriel Tomasi, care iscălește în josul tratatului, se întoarse înapoi, iar Grigore merse și pentru Rákóczy, până la Veneția, și probabil la Roma. Scrisorile de recomandare pentru Papă i le dă Mitropolitul Ignatie la 2/12 Octombrie. Hurmuzaki, V². La această dată, solii revenise la Tîrgoviște. Cf. Iorga, *Manuscripte*, II, p. 56, nota 2.

¹ Hassan-Vegî, *l. c.*

² Ludescu, p. 352.

³ *Diplomataria*, XXIII, pp. 655-6.

⁴ Nekesch-Schuller, p. 251.

lipsirea încălcărilor, nedreptăților și «opririlor» la hotar și cerînd și ei adăpostul pe care-l oferiau¹.

În același timp se hotărî și în privința Moldovei. Ștefan avea înțelegeri în această țară și adunase și ceva trupe, dar lucrul de căpetenie era acum, cînd în Mihnea se descoperise un prieten, să se facă un rost lui Constantin, pentru ca el să nu mai umble după Țara-Românească. Încă de la 9 Octombrie, Mihnea sfătuisese trimiterea grabnică a rivalului său în Moldova, cu un ajutor de oaste, la care făgăduia să participe și el². La Rucăr se desluși afacerea pe deplin, și bietul Ștefan trebui să-și părăsească visurile de stăpînire nouă.

Lăsa pe lîngă Mihnea trupe nemțești, de care li plăceau Domnilor noștri, cu Gaudy, ajutătorul lui Constantin-Vodă de la 1655 înainte³: de toți, erau numai vre-o patru până la cincî sute de călări⁴. Alt căpitan vestit al Ardealului, Coloman Mikes⁵, fu ales pentru ca să se ducă în Moldova, cu Domnul nou, neașteptat, ce se alesese pentru această țară⁶, și, din parte-î, bucuros de această îndepărtare a pretendentului, Mihnea dăduse și el, după făgăduială, vre-o 10.000 de «Munteni», supt Gherghe Băleanu, atunci Vornic, și supt cumnatul său însuși, — nu știm în ce chip⁷, — Dumitru Sîrbul, vre-un «dorobanț», din care făcuse și Spătarul său⁸. Iar «Craiul», legănat în nădejtile sale zădarnice, se duse la castelul său din Ernut, pentru a primi acolo știri despre izbînda ciracilor săi domnești⁹.

La 15 Octombrie, Constantin și Ștefan, dintre cari cel din

¹ *Mon. con. Trans.*, XII, pp. 413-5. Cf. Krauss, II, p. 16 și urm.; Nekesch-Schuller, *l. c.*; I. Bethlen, p. 87; Trauschenfels, p. 347; Cronicile muntene.

² Mai jos, pp. 57-9, n° LIV.

³ Cf. și spusele agentului rakóczyan pe lîngă Curtea împărătească, în Hurmuzaki, IX¹, la data de 24 Octombrie 1659.

⁴ Cf. și *Mon. conit. Trans.*, XII, p. 386, Cronicile muntene și Krauss, II, *l. c.*

⁵ Hurmuzaki, V¹, la data de 1-iiu Novembre 1659.

⁶ Mihai Mikes merse însă la Mihnea; I. Bethlen, p. 89.

⁷ De o nuntă a lui Mihnea ca Domn, vorbe-c izvoarele: «seine tatrische Braut» e pomenită după fuga lui în Ardeal, Krauss, II, p. 31.

⁸ Ludescu, pp. 352-3.

⁹ Scrisorî ale lui din 21 și 25 Octombrie 1659; în Hurmuzaki, V¹ și IX¹.

urmă luă îndată calea unei pribegii mai îndepărtate¹, intrau alături la Brașov, cu «multă oaste». La 21, Constantin pornia, cu acea oaste, către munții Moldovei, unde intră fără zăbavă².

În Miron Costin, un contemporan cu ochii ageri în vederea întâmplărilor timpului său, se povestește, cu foarte multe și vii amănunte, această încercare nebună. Când Constantin trecu pasul Oituzului, Ghica stătea în tabără pentru a merge la Muntenii, dar nu veniseră încă la el Tatarii cari trebuia să-l puie în mișcare. El nu încercă să taie drumul buneii oștiri a năvălitorului, care, împrăștiindu-și lângă Iași călărimea,

¹ V. Hurmuzaki, X, pp. IV-VII; mai jos, pp. 108-14 (acte din care unul s'a tipărit apoi, cu greșeli, în n¹ unic al *Buletinului Fundației Urechia*), Iorga, *Studii și Doc.*, I-II, p. 427, n° XVI. — În copiile de documente trimise Academiei de d. Vladimir Ghica, din Roma, se dau și alte știri asupra vieții în exil a acestui Domn. La 10 April 1660, nunciul din Viena scrie că Ștefan a venit «lunedì mattina per ottenere licenza da Sua Maestà di poter comprare alcuni beni in Ungheria et haver qualche carica publica in quel regno»; dar, de frica Turcilor, e oprit a intra în oraș chiar, și se credea că nu va fi nici primit în audiență. Apoi, la 17 ale lunii, se anunță că va avea «la sua prima audienza», La 24 se vorbește de primirea sa la Împărat: Ștefan s'a plîns că, «doppo d'haver perso il commodo di tanti sudditi ed un stato di 500^m talari d'annua rendita, gli siino levati dal Ragozzy 300^m scudi di contanti». La 1-iulie Maiu se anunță vizitele ce a făcut Domnul în ajun, viind la nunciu: acesta nu stă de vorbă cu el, «perchè, essendo di rito greco scismatico, e non havendo seguito, nè dominio, non mi pare che l'opera sua potesse essere di niun profitto alla religione cattolica». La 15 Maiu, știre că i s'a furat la două leghe de Viena niște juvaierce ce trimisese pentru vânzare la Danzig, dar se prind hoții. La 26 Iunie, Gheorghe Ștefan comunică aceleiași nunciu raportul către Împărat, în care oferă, dacă va căpăta, prin Turci, Scaunul său, ocrotire pentru cultul catolic. La el trebuie să se refere această știre din Pressburg, cu data de 10 Iunie 1662: «Intendo che lo Stefano Vaivoda sia restato burlato della moghe, fuggita in l'olonia con tutta la robba e gioie, per esser stata da lui strapazzata, anzi, come si disse, appiccicata, e liberata da suoi servitori». — La Blaj, în posesia E. S. Mitropolitului Victor Mihályi de Apșa și în păstrarea pâr. canonic Moldoveanu, care de mai mult timp pregătește o ediție, se află prețiosul manuscript românesc, în care călugărul Antonie de Moldavița, cred, a scris pentru Domnul său felurite cărți de slujbă și a însemnat în câteva pagini moartea, înecată și grea, de damblă a stăpînului său. — V. și Documentele la Prefață, la data de Iunie 1660.

² Nekesch-Schuller, pp. 250-1. În expunerea citată a călugărului Grigore se dă o dată imposibilă pentru intrarea lui Constantin în noul său principat.

cu Hatmanul Hăbășescu, veni să-l găsească, pe dînsul și pe pedestrii lui, la Stîncea, în valea Jijiei. Și aici bătrînul Voevod — fiul său era, pentru afaceri, la Poartă —, nu fu în stare să se împotrivească, măcar pentru cinste. El fugi, între slujitorii lui înspăimîntați de dușman și nemulțămiiți de stăpînul lor, pînă la Bic, pe drumul Benderului, unde veni la dînsul Iali-Agasi, căpetenia tătărească a «malului», aproape tot într'o vreme cu porunca împărătească ce dădea Moldova copilului de cincisprezece ani al Lupului, Ștefan-Vodă, zis, pentru vrîsta sa, Ștefaniță ¹.

Calga tătărească, locțiitorul Hanului, se află și el în Moldova, dar el dădu lui Iali-Agasi singur sarcina de a face liniște în țară pentru sosirea tînarului Domn; Ghica-Vodă rămase și el în acest lagăr de așteptare de la Balota. Pe cînd cei ce trebuiau să gonească pe Constantin, ce credea că poate să rămîie, iertat și de Turci, merseră asupra Scaunului, unde se găsea hainul, cu la 8.000 de oameni și douăsprezece tunuri, apărât de un șanț săpat lingă Galata Luptătorii erau, cum se vede, destui; nu lipsiau armele, nici praful, nici hrana; numai Constantin-Vodă nu era dintre aceia cari fac cu aceste mijloace să se cîștige o biruință. Ungurii și Moldovenii, lăsați de capul lor, își împușcară în vînt gloanțele, fără a înspăimînta cîtuși de puțin pe Tatarii, cari vedeau că nimeni dintre ai lor nu cade de pe cal. Într'o Vinere, poate la 21 Novembre, el voi să întrebe norocul printr'o luptă deschisă, trecînd, cu toate puterile sale, Bahluiul; dar ai lui țintiră tot așa de rău ca și înaintea, se zăpăciră înaintea Tatarilor și căzură în fugă supt săbiile călăreșilor-prădalnici. Și, peste puțin, pe cînd Voevodul învins lua drumul munților, Tatarii se coboriau spre Milcov, aducînd cu ei pe Ghica-Vodă, iar Ștefaniță-și lua Scaunul în primire pe la 1^{ia} Decembre st. n. ².

¹ V. și raportul venețian din 18 Novembre 1659, în Hurmuzaki, V². Cf. știrile din Adrianopol, 1-iu Novembre, *ibid.*, IX¹. Încă de la 2 Novembre se dă știrea biruinții de către Rákóczy; *ibid.*, IX¹, p. 137.

² Cf. cu Miron Costin, Cronica lui Hasan-Vegi, *l. c.* și raportul venețian din 8 Decembre 1659, în Hurmuzaki, V². *Chron. Fuchsió-Lup.-Olt.*, II, p.

Maî răpede decît dînsul ajunsse Constantin-Vodă fugarul, care trecu în pripă în partea muntelui și se furișă în Ardeal pe la Timiș¹. Prin el va fi aflat cele ce se întîmplase în Moldova Mihnea, care, cu planurile lui de a face pod de luntri peste Dunăre și a lovi cetățile turcești de pe malul drept, în înțelegere cu Bulgarii², luase după întîlnirea cu Rákóczy drumul Giurgiului, unde-l așteptau Turcii, puțini la număr și nehotărîți încă. Trecînd prin părțile Călugărenilor, la Frătești în Vlașca, el văzu pe Gaudy învingînd pentru dînsul pe dușmanul prins fără pregătire. Dar, cînd află de nenorocirea din Moldova și de apropierea Tatarilor, venindu-î și știri rele din Ardeal, el lăsă tot și fugi. Răscumpărîndu-se la Tîrgoviște de la chiar ostașii săi, ce voiau să-l prindă, el trecu munții la Rákóczy³. La 18 Decembre, Ghica era în Scaun, și în ziua următoare se lua măsuri în Sighișoara pentru urmărirea lui Mihnea, care plecase din Sibiiu la 10, în bătaia tunurilor dușmane, către Secuime⁴.

Căci în Ardeal erau iarăși doi Crai. Turcii, pătrunzînd prin Poarta de Fier, adusesse pe Barcsai, și lupte se începeau între el și Rákóczy pentru cîntea de a plăti la Poartă dări ce nu mai puteau fi strînse și a-și scrie numele peste mai mulți ani dintr'o vreme de nenorocire⁵. Anul 1660 se începu găsind pe Barcsai închis în Sibiiu, pe care-l încunjura, cu Gaudy, Seimeni și țeranii romîni din Ardeal, vechiul stăpînitor al provinciei⁶.

Asediul Sibiiului ținu pînă tîrziu în primăvară și se sfîrși puțina vreme înnainte de înfrîngerea și moartea lui Rákóczy.

19, fixează la 25 înfrîngerea lui Constantin. Nekesch-Schuller socoate la «patru săptămîni» durata usurpației lui Constantin.

¹ Nekesch-Schuller, p. 452.

² Relația Franciscanului Grigore, *l. c.*

³ Cf. Cron. munteană și cele ardeleni citate, precum și Șincai, III, pp. 130-2.

⁴ Nekesch-Schuller, p. 252; *Chron. Fuchsio-Lup.-Olt.*, II, p. 101; Kraus, p. 29. Ziarul lui Ioan Nemes, în Documentele la Prefață, n° CCXI.

⁵ Cf., pentru aceasta ca și, în genere, pentru împrejurările din această vreme, cronicarii ardeleni contemporani, în Șincai, III.

⁶ V. Șincai, III, p. 130 și ziarul asediului, din care se reproduc unele părți în Documentele la Prefață.

Până atunci, dintre ocrotiții lui de odinioară, unul dispare poate prin voia celui alt, și acesta din urmă își încerca iarăși norocul.

Constantin-Vodă se întâmpină la 10 Februar în Elesd, de unde scrie «Craiului» său că va veni să-l afle, pe la Cluj ¹. În April el se găsea, împreună cu Mihnea, la Satu-Mare, și a doua zi de Paști, la 23 ale lunii, cei doi Domni se găseau unul lângă altul, la un mare ospăț de sărbători. Pentru Mihnea bucuria avu un rău sfârșit, căci, întorcându-se la țitoarea sa tătarească, o rudă a Hanului, ca odinioară nevasta lui Vasile Lupu, el muri pe neașteptate, de o damblă, care dădu voie lui Constantin să-și unească trupele acestui rival cu ale lui și să pornească iarăși într'un războiu fără folos ².

Ast-fel pregătit, pribeagul trecu, la 4 Maiu, prin Turnu-Roș, cu voia lui Rákóczy, la care veni să-și iea rămas bun, între haiduci, în număr de vre-o trei până la cincisute, după ce înștiințase pe boieri că va fi nespus de aspru cu cine-î va sta împotriva. Ghica, un bun bătrîn, păstorind ca un părinte țara sărăcită, nu era deprins să se lupte, și făcu și aici ca și în Moldova: trecu supt aripile stăpînilor. La 11 ale lunii, Constantin luă în primire Scaunul Bucureștilor, merse de lovi, cu pagubă mare, pe Ghica și găzduitorii lui din Giurgiu, și dezgropă, se zice, din heleșteul de la Dobreni bogății pe care le cufundase pe vremea fugii sale din 1658. Apoi, cum se putea aștepta, doi Pași și un mîrzac se adunară la Dunăre și porniră în ultima zi a lui Maiu asupra răzvrătitorului ³. La 3 Iunie, Constantin, care nu știa nici odată să apere ceia ce

¹ *Diplomataria*, XXIII, p. 661.

² Cf. Kraus, II, p. 54, Șincai, III, p. 131. În scrisoarea nunciului din Viena, 24 April 1660, se scrie că Mihnea a murit «poche hore doppo d'have una mattina desinato col Ragozzi; e, essendosi questo appropriato 100^m ongari di contanti, che se gli ritrovorono doppo la morte, si crede probabilmente che il Transylvano si sia servito del veleno, per sollevarsi con quel denaro ne' suoi presenti bisogni». Cf. Hurmuzaki, IX¹, la aceeași dată

³ E curios că povestirea lui Nekesch-Schuller dă și el data de 21 Maiu st. v. pentru pornirea Turcilor, ca și Cronica țerii. A se compara cu ele Kraus, II, *l. c.* și Hurmuzaki, *Fragm.*, III, pp. 251-3.

apucase a cîștiga, se afla în Țara Bîrsei, și în ziua de 6 ale lunii el se îndrepta cu încă 2-3.000 de oameni spre Seucime¹. Apoi el se suia «alături cu munții», trecea pe la Dorna și Cîmpulung, pe la Hotin și ajungea la Cazacii stăpîniți acum de Gheorghe fiul lui Hmilnițchi, și gata de isprăvi vitejești ca în timpurile bune².

Turcii ce veniseră în Țara-Românească pentru a da ochii cu dînsul trecură neatinși în Ardeal, și aici, la 22 Maiu, se dădu o sîngeroasă luptă, în care viteazul Rákóczy căzu, luptîndu-se, acoperit de rănii, și peste cîteva zile el se stîngea, lăsînd țara în mîinile aceluî Barcsai, care nu era să poată domni nici după moartea dușmanului său³.

VII.

Relațiile principatelor cu Ardealul după moartea lui Rákóczy al II-lea.

În Decembre 1660 o dietă era adunată la Reghin, și aici Ioan Kemény, ce se sprijinia acum pe dînsul singur pentru Domnie, începu lupta împotriva desprețuitului Barcsai, care trebui să-și părăsească demnitatea. La 1-iu Ianuar, Kemény era ales principe pentru a stăpîni, în mijlocul turburărilor, cîteva luni de zile numai. Știînd la ce se poate aștepta din partea Turcilor, autorii «Crăiei» lui Barcsai, el se îndreptă din capul locului către Imperiali, cerînd să fie sprijinit pentru a putea face în Ardeal politica plăcută creștinilor⁴.

Vecinii romîni nu vor fi primit cu multă bucurie această veste. Cel din Țara-Românească nu mai era Gheorghe Ghica, de la care se ceruse optzeci de pungi și, el răsponzînd că, după atîtea jăfuiri ale țerii sale, n'are nici optzeci de aspri, fusese prins la 12 Septembrie de Pașa de Silistra, pus în lanțuri și trimis la Poartă, unde stătu un timp în primejdie

¹ Nekesch-Schuller, *l. c.* și Trauschenfels, pp. 405-6.

² Miron Costin, p. 368. Ghica plătu acest ajutor al Tatarilor cu bani și cu prădăciunea țerii. V. Trauschenfels, p. 406 și Nekesch-Schuller, p. 256

³ V. Șincai, III, pp. 134-5.

⁴ *Mon. comit. Trans*, XII, p. 466 și urm., pp 491-4

de moarte ¹. Dar Grigorașcu-Vodă, fiul bătrînului, era un om șiret și îndrășneț, care nu se sfa să făgăduiască daruri și biruri, așa încît, mîntuind viața tatălui său, el căpătă și Scaunul muntean pentru sine, către care Scaun plecă la 24 Novembre, ajungînd la Caracăl în ziua de Sf. Nicolae ².

Barcsai, care-l credea, ca și pe tatăl său, credinciosul fără șovăire al Porții, socoti că-î poate cere ajutorul de care avea așa de mare nevoie ³. Și îndată după aceasta aflăm ca și Kemény spera «să se unească lesne cu Țara-Românească» ⁴.

În Moldova, spunea în Februar 1661 noul principe, ar în-tîmpina «oare care greutate», pe care socotia s'o poată înlătura însă ⁵. Ea venia dintr'o nouă ispravă a lui Constantin-Vodă, de care e îngăduit să se bănuiască poate că nici Kemény nu era străin.

În Novembre 1660 încă se auzise de o biruință a Domnului fugar asupra Turcilor, dar nu era decît un zvon fals ⁶. La 31 Ianuar următor el intra însă pen tru a doua oară în Moldova, unde găsi pe Ștefan Lupu, un Domn prea tînăr, dar destul de inimos, care nu fugi înnaintea năvălitorilor ca slabul Ghica-Vodă, în 1659 ⁷. Constantin avea însă în urma lui o puternică oaste de Cazaci, cari începuseră întăi cu stăruinți pe la Viena în folosul noului lor ocrotit pentru Domnia moldovenească ⁸.

¹ Cf. Kraus, II, pp. 411-2; Kemény, *Deutsche Fundgruben*, II, p. 229, știrile din Hurmuzaki, V², p. 79, n^o CXXI; *Fragmente*, III, pp. 253-4. Cf. raportul din Adrianopol, 8 Octombrie 1660: «Fù condotto quà in ferri il Vaidoda di Valacchia, benchè innocente, per farlo sudare danari, se vorrà liberarsi et ottenere il principato per il figlio»; în copile Vladimir Ghica. După un raport din Oderstrom, 30 Ianuar 1660 (München, *Hof- u. Staatsbibl.*, ms. lat. 5865), pentru pacea polonă-suedă ar fi venit la Danzig «Turck-, Tartar-, Siebenbürg-, Wallach- und Moldauische Gesandten».

² Cf. Cronica țerii cu Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 253-4. Cf. și *Doc.*, V², la data de 1^u Decembrie 1660.

³ Hurmuzaki, *Fragmente*, III, pp. 254-5.

⁴ *Mon. comut. Trans.*, XII, p. 493

⁵ *Ibid.*

⁶ Hurmuzaki, IV¹, la data de 28 Novembre 1660.

⁷ Data în Nekesch-Schuller, p. 263.

⁸ În copile Vladimir Ghica, se află instrucții datate din 9 Decembrie 1660, lae unor soli cazaci. Se arată, între altele, că prictenul lor Constantin Șerban a

Neapărat că învingătorii fură cei deprinși să lupte și să învingă, și Domnul dela Turci merse în jos pe Prut să caute pe Iali-Agasi din Bugeac, potolitorul de răscoale în țara vecină cu cîrmuirea lui. La 5 Februar 1661, Constantin-Vodă, «Domn al țerii Moldovei», era în Scaunul său din Iași, de unde dădea un document de danie, foarte rar, care ni s'a păstrat ¹.

fost gonit pe nedrept din Țara-Românească «e ricorso alla protezione del nostro exercito». Dacă Imperialii nu-l pot face Domn, «almeno possa havere la sussistenza ne' suoi domini. Et è cosa ragionevole di restituirlo quanto prima alla sua dignità, perchè Stefano Palatino hà dato la causa, abbruciando molte terre e villaggi della moglie del mio signor fratello». E vorba de încercarea lui Ștefăniță de a-și aduce cu de-a-sila din Rașcov, sora, Ruxanda, văduva lui Timuș și cumnata Hatmanului Gheorghe, și el fiu al lui Hmilnițchi. V. Miron Costin, p 368.— Într'un raport din Constantinopol, 7 Septembrie 1665 (Graz, *Arch.*, ms. n° 114, f° 16-8 V^o) se cetește: «Ihr Excellentia (ambasadorul german) sein gar wohl logirt in einem schoneu Hauss an dem Meer, gleich gegen dem kays. Arsenal über; disses Hauss hat dem Lupulo, gewesten Fürsten von Moldau, gehort sein Wittib wohnt noch darinnen».

¹ † Io Costantin Șerban Voevoda, bojiu mlstiiu gspdarū zemli moldavskoī, scriem Domniia Mīa la slugile noastre, la cămănari și la bezmenari, care veți lua camăni și bezmănu aiciă în trăg în Iași, dămu-vă știrea, deaca veți vedea cartia Domniei Mial[e], iar voi să aveți a lăsa în pace de camăna mare și mică și de bāzmān o pivniță și o dughiană a sventei mănăstiri a lui Aron-Vodī, ce iaste pre Ulița Noai, unde să vinde fânina, întru nemică să nu o învăluț, pentru căci Domniia Mīa m'am milostivit și am lăsat să fie de tāmăe și de ciară la sfânta besearică, așjidiria și un fićior ce vor pune ei la pivniță, să fie om neinsurat și fār breasla, acela încă să fie în pace de dajde, și de zloți, și de lei, și de taleri, și de galbină, și de orți, și de gunoiū, și de ghiaș, și de fānu, și de līm, și de caī de olac, și de podvodzī, și de alte dări și anghiriī, de toate căte sīntu pre alți mișei în ț[a]ra Domniei Meale; nime întru nemică să nu-ī învăluiască, pentru căci aū cărți și de la alți Domni cī-aū fostu mai denainte vreme. Iar, cine-ī va învāluī preste cartia Domniū Miale, va fi de mare certare de la Domniia Mīa. U Ias, l^t 7169, Ghen. 26.

Io Costandin Voivoda.

† Alicsandru.

(Bibl. Ac. Rom, doc 10/LXXIX)

V. și raportul olandes din 22 Februar 1661. «Per aliquod tempus hic omnia queta Nunc inter nova quod expulsus ante Valachiae praefectus, cum valido exercitu, invaserit Moldaviam, contra quem iam et turcicae et tataricae copiae mittuntur». La 24 Iunie se menționează oprirea solului polon «douce intelligeretur responsum regis Poloniae, a quo Vezirus dedi contenderat (si quae esset praestitorum beneficiorum grata memoria) Constantinum quondam Valachiae principem, qui, usta ac rapta illa regione, sedem fixisset in ditone

Dar în cursul aceleiași luni, veniră Tatarii, ceva Munteni, de sigur, și Pașa de la Silistra, care trebuia să facă și o cercetare a motivelor ce adusesese tulburările. Înainte de a intra însă în Iași Mustafă-Pașa, și a-și face interesele cu acest prilej, Constantin avuse «lupta» sa cu Ialî-Agasi și Ștefăniță. Cazacii nu fură învinși, dar nu putură să cîștige biruința pentru acela care-î plătise. Bietul pribeag apucă drumul spre hotarul leșesc, «petrecut» de dușmani cari erau bucuoși să-î vadă plecînd, și el se pierdu în Polonia, de unde numai o dată mai veni supt steaguri să ceară «moștenirea» sa ori Domnia străină¹.

Astfel Ștefăniță rămase Domn, fără însemnătate pentru vecinii și fără îndreptare în afacerile lor, până cînd el muri în toamnă, de friguri rele, la 29 Septembrie². Urmasul său, un bătrîn boier bețiv, simplu ca un țeran, n'avu un mai mare rol în însemnatele împrejurări politice care se petrecură în Ardeal.

Aici Kemény spînzură pe fratele lui Barcsai și puse a se ucide acesta pe cale, precum altă dată haiducii din Oradea ucisese pe Gabriel Báthory. El asigură pe Turci, în Iunie, prin Grigore Ghica, despre hotărîrea lui de a rămînea cu orî-ce preț³. I se răspunse la aceasta că el va trebui să plece, alegîndu-se în locu-î pe una din cele patru persoane, ce se

Poloniae». În Documentele la Prefață dăm scrisori privitoare la o reclamație bănească a lui în Ardeal. Încă pe vremea adăpostului lui Miron Costin în Polonia, Constantin trăia în această țară. V. Bogdan, *Conice medite*, p. 165.

¹ Cf. Miron Costin, pp. 368-71, care arată să fie remaniat pentru această parte, de vreme ce aceste întîmplări sînt puse înainte de luptele ce aduseră moartea lui Rákóczy, Hurmuzaki, V², la 24 Februar, 28 Martie, Maiu, Iulie 1661, IX¹, la 10 Februar, *Mon. comit Trans.*, XII, la 26 Februar, raport din Constantinopol 18 Februar, cu aceleași știri, în copiile Vladimir Ghica: ar fi fost 4.000 de Cazaci, de cari fuge țara până în munți și păduri; Kraus, II, pp. 138-9, 145.

² Data morții în Kraus, II, p. 192 Cf. Miron Costin, p. 372 și Hurmuzaki, V², la data de 10 Novembre 1661, IX¹, la aceia de 3 Decembre și *Fragm.*, III, p. 258. În Nekesch-Schuller, data e 4 Novembre

³ Hurmuzaki, V², *Fragm.*, III, p. 257.

propuseră de Turci¹, Legăturile tainice cu Domnul muntean nu-î folosiră nimic, în timpuri cînd țerile noastre stăteau la picioarele Tatarilor Bugeacului². Încă în Iunie mai multe mii de Tatarî pătruseră în Ardeal, venind din Țara-Românească³. În Iulie, Turciî treceau prin Poarta de fier. Kemény fu aruncat peste Tisa fără luptă, părăsit de Imperiali și, într'o dietă adunată de Ali-Pașa, comandantul oștilor de năvălire, Mihai Apaffy, un tînăr cunoscut mai mult printr'aceia că fusese și el rob la Tatarî, fu ales, de voie și, mai ales, de nevoie, la 14 Septembrie. Lui Kemény, întors fără-noroc, nu-î rămase decît să rătăcească în partea răsăriteană a provinciei, fără să găsească undeva iubire și sprijin. Tot Ardealul se găsia în mîna Sultanului, care putea face ori-ce dintr'însul⁴. Muntenî și Moldovenî se afla, tîrîți de valurile năvălitorilor, în țara vecină, unde n'a-vea, ei înșii nici un cuvînt de spus⁵. Erau, între ei, și «Curtenî» plătiți de Apaffy, așa încît, la întoarcerea lor spre Bran, în Ianuar 1662, ei fură prinși fără de veste de Haiduciî lui Kemény și măcelăriți aproape cu totul⁶.

Crezînd că plecarea lui Ali-Pașa-î va da răgaz să gonească pe Apaffy, Kemény începu din nou lupta, ajutat pe supt mîna de Imperiali. Dar Turciî chemați în grabă năpădiră asupra-î, și trupu-î se pierdu între ale morților de rînd, pe cîmpul de luptă înghețat. Acum Apaffy era Domn de fapt, dar un principe slab, fără planuri și fără îndrăzneală, o umilă făptură a stăpînilor săi Turciî, cari-l mînară în potrive Nemților în toate războaiele lor cu aceștia.

În aceste războaie fură luați înnainte, în 1663, în 1664, și Domniî noștri, cari se schimbau foarte des și nu erau alt ceva

¹ *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 517 și urm.

² Hurmuzaki, *Fragm.*, III, p. 258.

³ Nekesch-Schuller, p. 265.

⁴ Cf. Hurmuzaki, V², IX¹, *Mon. comit. Trans.*, XII, p. 533 și urm. și cronicile ardeleno din Șincai, III.

⁵ Hurmuzaki, V², la data de 9 Decembrie 1661.

⁶ Nekesch-Schuller, p. 269. Îi comandă Petru Buday al lui Constantin Șerban (v. *Mon. comit. Trans.*, XIII, p. 295). Pentru Buday, mai v. *Torok-Mağ. Állam.-Okm.*, V, p. 246.

decît niște administratori. De o politică străină a lor nu se poate vorbi: cu frica maziliei și chinurilor în spate, ei trimit știri, dau scrisori și încearcă, cel mult, cîte o trădare timidă. Mai neastîmpărat decît ceilalți, cu oare-care însușiri de ambiție, servită de șiretenie, se arată Grigore Ghica, trădătorul de la Lewenz, care încă din 1663 cerea lui Apaffy să fie recomandat Împăratului ca «un om cinstit și creștin»¹ și despre care s'a spus în cursul acelor cîteva luni cît mai fu suferit în Scaun, că ar fi mijlocit și o înțelegere a Împăratului acestuia cu vecinul din Moldova și cel din Ardeal².

Supt el și supt alți Domni, Ardealul, fără să se amestece în afacerile noastre, rămase un adăpost deschis pentru pribegii din ori-ce partidă. «Să știi», scria Apaffy în 1673 la muștrările lui Sobieski, «că, în starea nenorocită a celor două țeri, din cauza veșnicii schimbări a Domnilor, nu trec doi ani, în cari să nu fie siliți nobilii dintr'o partidă sau din alta a fugi în Ardeal; iar Ardealul n'a dat nici-odată pe vre unul dintre dînșii dușmanilor la moarte³». Stroe Leurdeanu, uneltitorul morții lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, scăpînd din călugăria lui silită la Snagovul pocăinții, alergă peste munți, de unde vedem că-l cere Antonie-Vodă⁴. În 1676, se găsea astfel peste munți, fugari înaintea lui Duca-Vodă, Șerban și Mihaï Cantacuzino, cari luaă îndatoriri pentru a fi primiți în nobilimea ardeleană, în care fusese admis odată, supt al doilea Rákóczy, fratele lor Drăghici⁵. În schimb, relațiile cu Domniî urmau să

¹ *Mon. comit. Trans.*, XIII, pp. 237-9; cf mai jos, p. 59 și *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, VII, pp. 442-3

² Hurmuzaki, IX¹, la data de 16 Novembre 1664. Cf. și *Socotelile Brașovului*, pp. 105-6 și Documentele la Prefață: Extrase din Protocoalele Coahmului.

³ *Mon. com. Transylv.*, XV, pp. 355-6

⁴ *Torok-Mag. Állam.-Okm.*, V, pp. 21-3. Cu scrisoarea e trimis «vice-canceleriul» Radu Năsturel Cf. și VI, pp. 197-8.

⁵ Cf. mai jos, pp. 61-2 și *Genealogia Cantacuzimilor*, ed. Iorga, pp. 105-7. La 29 August precedent, Șerban scria încă diu tabăra lui Duca, lângă Nistru

fie bune: Grigore Ghica împrumută bani lui Apaffy¹. Soția lui Ghica află, la nenorocire, și ea un adăpost la Apaffy, care n'o dădu Turcilor, zăbovind lucrul până ce ea, născînd, nu mai putu fi tîrîtă la Poartă și se răscumpără cu 2.000 de lei, pe cari-i dădu cel ce povestește aceste întîmplări, cancelariul Ioan Bethlen². Domnul însuși, în privința căruia Turcii dăduseră ordine de prindere, fusese înștiințat de dînsule, așa încît el luă calea Poloniei. Și aceasta cu toate că în 1663 el spusese Ardelenilor, pentru a-i duce pe căi primejdioase, lucruri false despre gîndurile Turcilor, cari ar voi să scoată din țară pe Apaffy și pe nobili, să-i arunce în temniță ori să-i ucidă, și să puie Pași în Ardeal, — așa încît ar fi cel mai cuminte lucru ca Apaffy să fugă din Sibiiu la Imperiali, prin Gurghiū sau Cluj³. Si la căderea lui Duca, în 1672, se bucurară Ardelenii, pentru că ar fi scăpat astfel de un intrigant fără recunoștință, dar în aparență legăturile lui cu Ardealul aū fost totdeauna bune, și-l vedem poftind la 1681 pe vecin la nunta fetei sale Caterina cu Ștefan Radu⁴.

Chiar supt Șerban-Vodă, în sfîrșit, cu toate că sînt relații

(*Torok-Mag. Állam-Okm.*, VII, pp. 522-3). O scrisoare din 1672 a lui Șerban, *ibid.*, V, pp. 114-5. Pentru întorsu-i din Candia (1674), V, pp. 246

¹ De «debitum Vojvodae Transalpinensis» se vorbește în dieta ardeleană la Novembre 1664; *Mon. comit. Trans.*, XIII, p. 351.

² Cf. și în Documentele la Prefață, extrase din Protocoalele Cohalmului.

³ Ioan Bethlen. Într'o scrisoare tipărită în *Torok-Mag. Állam-Okm.*, IV, pp. 442-3 (23 Iulie 1663) se arată iarăși ofertele lui Ghica. el ar fi pretins că Strozzi, de ar veni cu 6.000 de Nemți, ar putea învinge «Ex ore eiusdem christianissimi principis Valachiae habeo se paratum mori, modo christianitas et Sua Caesarea Maiestas triumphet». Cf. raportul olandez din 20 Novembre 1663. «Inter Transylvanos quidem, Valachos et Moldavos, praecipue a Turcis laudibus fertur Valachiae praefectus, quod et aperto Marte egregia eius virtus emicuerit et, dolo rem iuvans, furto noctis incautos hostes magna clade multaverit, ob quod meritum ei in quinquennium prorogatum fuit regimen».

⁴ *Mon. comit. Trans.*, XVII, pp. 230-1; cf. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 223; și *Mon.*, XVII, p. 244. În ms. ital. 4to 28 al Bibl. Museului Național din Pesta, cuprinzînd traduceri italiene de scrisori turcești către principii, în 1667-87,

politice foarte dese cu Ardealul, ele n'au altă însemnătate decît a unor dibace intrigî mărunte¹. Cantacuzinul muntean a trăit rău cu vecinul său de peste munți, pîrîndu-l neconținut la Poartă, ocrotindu-î dușmanii, mai ales pe Csáky, în 1681-2 încă, oferindu-î ajutor pentru a se face el principe în locul lui Mihai, răspunzînd prin învinuiri de același fel la plîngerile lui Apaffy că ar chema pe Nemți în Carpați și la Dunăre. Dar în toate acestea nu se găsește nici măcar atîta neatîrnare ca în purtarea unui Radu Mihnea. Sînt doi supuși pe deplin ai Porții, cari se sapă unul pe altul, spre cea mai mare bucurie a Turcilor, cari judecău că «e folositor să nu se înțeleagă între dînșii creștiniî». Cînd se încheie un tratat între cele două țeri, el nu avea nici o țintă mai înaltă, ci era numai o înțelegere pentru buna vecinătate.

E drept că în acest act din Făgăraș, 1-iu Iunie 1685, Munteniî se îndatoriau a părăsi pe Csáky, «vînzătorul Ardealului», că se vorbea de împărtășirea prietenilor și dușmăniilor, de înștiințarea unui vecin de către cellalt despre gîndurile rele ale Turcilor. Fugarii pot fi adăpostiiți, rămînînd slobozi a se întoarce, dar fără a pricinui turburări în țara care i-a primit². Dar îndată pîrile începură ca și înainte de tratat, și situația lui Csáky nu fu cîtuși de puțin zguduită³.

Brîncoveanu, urmașul lui Șerban, făcu o politică de asigurare cuminte și sfoasă, și legăturile sale cu Tokoly,

se află, pe pp. 228-9, un ordin din 1685 al Turcilor către Apaffy ca să nu mai trimeată în Polonia, ci să dea «comisariului» ce vine banii de rîscumpărare ai lui Duca, care a murit. Cf. *Torok-Mag. Állam-Okm.*, VI, pp. 476-7.

¹ O sumă de scrisori în ultimele volume din *Torok-Mag. Állam-Okm.*

² Pe lingă ediția din *Mon. com. Trans.*, XVIII, pp. 341-4, n^o XCV, cunosce, în Coreșpondența Agenției austriace din București, la Academia Romînă, o versiune latină contemporană, de urma căreia nu pot da destul de rîpede ca s'o pot înfășișa cetitorilor. — Negociatoriî sînt. Matei Cantacuzino, Barbu Banul Mileșcu și Vintilă Spătar Corbeanu.

³ V. Apendicele la *Socotelile Sibiului*.

mai mult dușmănești în adîncul sufletului amîndurora, sînt numai un episod din războiul turco-german¹. Așa stătea lucrurile cînd prin pacea de la Carlovăț dispăru Ardealul liber².

---

¹ O scrisoare a lui Constantin Bălăceanu către Apaffy, în *Mon. comit. Trans.*, XX, p. 225.

² Le-am schițat în Prefața la *Operele lui Constantin Cantacuzino Stolnicul*. În *Torok-Mag. Állam-Okm.* se află și cîteva scrisori ce privesc pe Constantin înainte de Domnie și pe frate-său Barbu. Cf. mai jos, pp. 63-4, *Socotelile Brașovului*, de la 1679 înainte; *Socotelile Sibiului*, la aceleași date și corespondența turcească din *Apendice*; scrisorile lui Șerban în *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, *Mon. comit. Trans.*, XVI, pp. 417, 437-9; XVII, pp. 268-9; Memoriile lui Nicolae Bethlen (pentru trecerea prin Țara-Românească a lui Béldi: cf. *Mon.*, XVI, pp. 437-9); *Sate și preoți*, p. 76 și urm.; *Studii și doc.*, III, pp. 96-8, *Doc. privitoare la Constantin-Vodă Brîncoveanu* și Documentele la Prefață. În de *Ducibus Valuchiae* al lui Soterius (ms. fol. lat. 3743 din Bibl. Museului Național din Pesta) se reproduce titlul lui Șerban ast-fel: **Иванъ Шербанъ Кантакюзинъ Насарабъ Кюекоде, дин миле лди динъкъ Динс ши крпшторю атоать оуговлаѣа.**

NOTĂ PRELIMINARĂ.

Acest volum a fost început pentru publicarea actelor românești, de un cuprins cu deosebire interesant, pe care le am găsit în vara anului 1901 în Archivele de Stat din Buda¹. La publicarea lor am lăsat la o parte indicația provenienței, pentru că ele fac parte numai din două fonduri, ce trebuia să semnalate o singură dată: Archiva episcopului neunit pentru Romîniî din Ardeal, Dionisie Novacovicî, și documentele private la epoca lui Gheorghe Rákóczy.

Pentru lămurirea cuprinsului aceloră dintre ele care aveau legătură cu politica străină a Domnilor noștri din veacul al XVII-lea, am întreprins studiile al căror rezultat e Prefața. În ea se dă, pe baza izvoarelor tipărite — dar întrebuințate numai în parte — și a celor ce nu fusese încă puse în circulație științifică — o privire asupra legăturilor Țerii-Românești și Moldovei cu Ardealul vecin de la moartea lui Mihai Viteazul până la dispariția principatului maghiar de peste munți.

Din bogatul material inedit ce am putut să întrebuințez, am renunțat a publică vre-odată cea mai mare parte, care nu mi s'a părut că merită alt ceva decît utilizarea. Cele mai însemnate scrisori și acte au fost adause însă la baza lucrării, ca documente auxiliare.

Între ele un loc mare îl ocupă fragmentele din corespon-

¹ Cu prilejul șederii mele în Budapesta, mi s'a semnalat de d. Ferenczy Zoltán, profesor la Universitatea de acolo și director al Bibliotecii universitare, existența la Cluj, în Bibl. Museului ardelean, a documentelor romîne și slave, din care reproducem cîteva aici.

dența olandesă la Constantinopol, pe care am cercetat-o în întregime, luînd copie din tot ce ne privește, de aproape sau de departe. Cel d'întăiū Trimis comercial al Statelor Generale pe lîngă Poartă a fost Cornelis Haga, care-și începu funcțiile de ambasador încă din epoca Movileștilor. De și plătit mai bine decît, cu puțin timp în urmă, colegul său engles, el căuta să-și crească veniturile, ajutînd nevoile său ambițiile «Grecilor» din cari se făceau patriarhii și Domniū. Se cunosc legăturile lui cu Chiril Lucari, care, ocupînd Scaunele din Alexandria și Constantinopol, nu se sfi să arăte o simpatie deosebită pentru calvinism. Pe cînd, ca patriarh alexandrin, el era silit să-și caute hrana în Țara-Românească, el scria din această «Valachie», la 9 Septembrie 1613, din preajma lui Radu Mihnea decî, «prea-puternicelor și prea creștinelor dumnealor Statelor-Generale confederate ale provinciilor Flandrei», vorbindu-le de vechia lui dragoste pentru țara lor. Admirînd lupta pentru libertate și lege pe care o dusesse compatrioții lui Haga, el își arată bucuria pentru pacea ce s'a ajuns a se încheia și sfîrșește cu lauda ambasadorului prieten și cu nesfîrșite complimente, între care samănă cuvinte grecești.

Pentru timpurile d'întăiū însă n'avem în corespondența lui Haga, păstrată în Archivele de Stat olandese, decît numai vre-un act rătăcit din greșeală printre altele mai târziū. Se află însă, în posesiunea unei familii de acolo, scrisori ale Trimisului, de pe vremea cînd el ajuta pentru bani pe Domniū și «Domnișorii» din neamul Movileștilor¹. În timpul cît am stat în Olanda, n'am putut să văd această corespondență particulară. Semnalînd lucrul la întoarcere Academiei Romine, știu că s'a făcut o intervenire prin Legația romînă din Haga, dar pînă acum nu s'a primit nimic din copiile dorite.

Pe lîngă aceste documente ajutătoare, în sfîrșit, am adaus altele, găsitate mai târziū printre hîrțile mele. Și, cercetînd apoi actele interne păstrate la Academia Romînă, am cules din ele informațiile nouă ce se dau la «Addenda».

¹ Cf și Iorga, *Acte și fragm.*, I, p. 191.

Aș fi putut crește acestea din urmă prin lucrurile găsite acum chiar în Colecția de documente a așezămîntului Sf. Spiridon la Iași. Dar ele erau prea numeroase, și unele din ele prea însemnate, pentru a le arunca astfel în anexele unui volum, și socot că e mai bine a începe cu dînsule volumul V din această publicație.

Cetitorul va judeca și după ce i se dă astăzi dacă această colecție răscumpără prin foloasele ce aduce cheltuiala făcută de Ministeriul de Instrucție cu dînsa. Țin să declar că, în ce mă privește pe mine, această cheltuială nu întrece, pentru copie, orînduire, adnotare, sau pentru redactarea studiilor din Prefețe, suma de cincizeci de lei de coală. Și acești bani își găsesc mai totdeauna întrebuințarea în călătorii de studii, care aduc descoperirea de izvoare nouă.

Dacă însă Statul român ar putea asigura profesorilor universitari mai mult decît hrana zilnică, sau dacă m'aș găsi în stăpînirea unei averi personale, aș renunța firește și la această plată.

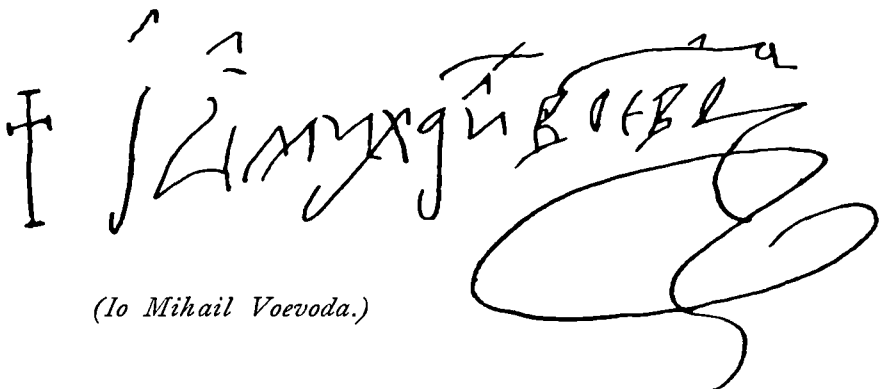
N. IORGA.

DOCUMENTE.

I.

Semnătura lui Mihaï Viteazul, pe actul de jurămint către Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

The image shows a handwritten signature in Cyrillic script. To the left of the signature is a large cross symbol. The signature itself is written in a cursive style and appears to read '† Іоаннъ Рачъ' († Ioannes Racz). Below the signature, there is a large, stylized flourish or seal.

(Io Mihail Voevoda.)

[Actul samănă cu n° 00XXIII din Hurmuzaki, III¹: dar are câteva lungiri, mai ales la dată. Pecetea cu cei doi sfinți tutelari: vulturul sus, cu cruce, între soare și semilună; în cercul de supt el: МЛ БЖ... În jur: † Іоаннъ Рачъ. Semnat, în colț: *Ioannes Racz, secretarius.* — Arhivele de Războiū din Viena.]

II.

Semnătura lui Mihai Viteazul pe tratatul cu Împăratul Rudolf: 9 Iunie 1598:

(Io Mihail Voevoda.)

[Actul e publicat, după o copie contemporană, în Hurmuzaki, III^a, n^o CCXXII. E scris pe patru foi de comisariul imperial Istvánffy. Foile sînt cusute cu un șnur roș-negru-galben-alb.

Pecetea, supt care trece șnurul, e ca și cea de la n^o precedent. În colț, jos: *Ioannes Racz, secretar*. — *Ibid.*]

III.

[1600-I.]

... che ce-aŭ scris Leca Aga : sate ungureștî.
 ... mani i Gherla i Fiuiuzeș să ... pe ...
 ... ora . aŭ ținut Mordni Iștf[an].
 ... ră a lu mueriŭ lu Apafi M ...
 i ... ț aŭ ținut Sent Marton.
 † Sentivanu . aŭ ținut Jibri Gașpar.
 † Sămbătelche . aŭ ținut Cefăi Iștfan.
 † Domocoșfalva . aŭ ținut Albora ...
 † Magăr Lapăș i Velma i Debrețin . aŭ ținut Belin Ghiurghiu.
 † Răteg . i Gancea . i Loșfa . i Poian[a] . aŭ ținut Bășcai Iștfan.

† ...ntelche . i Cherleş aũ ținut Săbo Bălaș căpitanul de
în Hăstu.

† Sentu Iacom i Ida aũ ținut Corneș Gașpar.

† Chiri aũ ținut Cătunai Mihaiũ, ce ia în hotarul cetății.

† Unfalov i Baton i Ceaba aũ ținut Mețenti Benedic.

† Ghiurghiu i Negherfalova aũ ținut Boșcai Iștfan.

... măneștî.

... ținut Banul Mihalcea.

... [ținu]t Săbo Gherghe.

... [tă]nut Ceachi Iștfan.

... iurdi Boldujariũ.

... falăva ... muiarea lu Răzvan.

[†] Alșăsăciũ a ... ri Petră.

† Felșiusăciũ ... Macrai Iștfa[n].

† Hołpotaca . aũ ținut Hernin Miclăuș.

† Iurzmezeũ . i Tăcafalova . i Cheșșafalov aũ ținut Do-
moni Pal.

† Bolcu aũ ținut Nemeșu Ianuș.

† Roși i Desnopataca . aũ ținut Fiuzi Freanți.

† Toçhiuș . aũ ținut Noghi Gașpar.

† Cațco i Fiułiur . aũ ținut Boșca[i] Iștfan.

[Archivele de Războiũ din Viena.]

IV.

Semnătura lui Mihaï Viteazul pe punctele presintate de
dînsul în 1600 comisarilor Ungnad și Mihaï Székely: publi-
cate în Szádeczky, *Mihály Vajda* și, în resumat german, în
Hurmuzaki, IV^t, pp. 214-6, col. 1:

Însemnare a lui pe dosul actului:

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or document fragment. The text is arranged in several lines, with some characters appearing to be stylized or combined. The first line contains approximately 10 characters, the second line about 8, the third line about 6, and the fourth line about 4. The script is cursive and somewhat difficult to decipher.

(Și hotaru Ardealului.

Pohta ce-am pohtit:

Moldova, Țara-Rumânească.)

[În original rîndul 1 e departe de rîndul 2 și cele două din urmă formează unul singur. — Arch. de Războiū din Viena.]

V.

Insemnare a lui Mihaï Viteazul, pe dosul scrisorii ambasadorului spaniol din Praga, 23 April 1600, către dînsul: Hurmuzaki, IV¹, p. XXIII:

(De la solul Șpaneî, carele șade
lângă Împăratul nemțescu.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

VI.

Însemnare a lui Mihaï pe dosul jurămîntului făcut de Kaptury János că va ținea Suceava pentru Vodă și fiul lui, ca pîrcălab: «datum in arce Swchwa, 29 May 1600»:

(A lu Căpturi pântru
jurămăntul.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

VII.

Insemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul unei scrisori ungurești, prin care — Iunie(?) 1600 — orașele ardelenne sînt invitate a se răscula contra Voevodului :

(Păntru Maco Ğurĝu.)

[Arch. de Războiü din Viena.]

VIII.

Petrus Arros, camerarius in porta Varregen, recognosco per praesentes prudentem et circumspcctum dominum magistrum civium civitatis Segeswar, Andream Gebel, ad manus meas administravisse tribus vicibus tritica, cubales saxonicales integre et plenarie mille, medio Iacobo Fogarassi; de quibus eundem expeditum reddo praesen[ti]s signaturę testimonio. Datum in porta varragiensi, anno 1600, 8 iunii.

† Eü Marcü Log. să se știe cum aü adus de la Seghișoar[a] de trei orï cãb. 1000 tocmã.

[Pecete, cu un cap de Împãrat roman.

Arch. orașului Sighișoara.]

IX.

Iscălitura lui Mihaï Viteazul pe forma ungurească a propunerilor transmise, în Iulie 1600, prin dr. Pezzen: publicate în Szádeczky, *l. c.* și, românește, în Iorga, *Documente de la Petru Șchiopul și Mihaï Viteazul*, pp. 49-50:

[Arch. de Războiū din Viena.]

X.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii ungurești fără dată, prin care locuitorii din Huiedin (Vajda-Hunyad) arată cum trabanții Domnului au maltratat pe câțiva dintre ei și pe predicatorul lor Nagy András chiar, au tras cu pușca, ș. a., așa încît au trebuit să se tragă clopotele și să fie goniți:

(Acestea-s de treabă pântru dărăbanți
ce au omorât la satul cel arsu.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

•
XI.

Noi Mihail Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn a tot pământului Țerii-Rumînești și al pământului Ardealului și al Moldovei, feciorul marelui și prea-bunului Ioan Petrașco Voevod. S'a dat dumnalorvoastre această poruncă a Domniei Mele, precum lui Dragomir și lui Bucur și Oprea și Aldea și filor lor, pre cîți Dumnezeu îi va da, ca unor moștenitori, din satul Mîndra, ce se chiamă a șesea parte din satul Mîndra, în toate, din munte, din ape, din păduře și din hotar și din lăcuința satului, unde lăcuiesc, pentru că iaste direaptă și veche moșie, ce a fost lor dăruită de moștenire, anume lui Dragomir, și Opri, și lui Vlăduț, încă de atuncea de Laiș Crai. Căci că, la al cincilea an al stăpînirii noastre avînd oareș-ce proces înaintea noastră Stoica, Milea și Bera, cari, chemîndu-se înaintea noastră după jalba Stoichi, Mili și a Beri acești mai sus numiți Dragomir, Bucur, Oprea și Radu și Vlăduț și Aldea, cum că ar avea parte și ei la moșie, și la aceasta am căutat Domnia Mea și am pus judecată după lege la cinstitul Divanul Domniei Mele, și s'a cercetat înaintea noastră și a cinstitului Divanului Domniei Mele. La care s'a văzut și o carte bătrînă unguerească, pentru moșia cea mai sus zisă. Căroră Divanul Domniei Mele li-a dat jurămînt, a numitului Stoichi, Mili și Beri, să dovedească că ar fi fost și ei părtași la aceasta, și, Stoica, Milea și Bera neputînd mărturisi înaintea marilor mei boieri doisprezece, nici înaintea Domniei Mele n'a putut apelălui. Așa dară a rămas moșia aceia și cu cartea Domniei Mele de stăpînire lui Dragomir și lui Bucur și Opri și Radului și Aldi, ca să li fie lor și filor lor și nepoților și strănepoților lor de moștenire. Și de nici o judecată să nu se mai supere, fiind rînduitoarea judecată deplin înaintea Divanului Domniei Mele și a marilor boieri: jup. Teodosie Mare-Logofăt, jup. Stoica Mare-Postelnic, jupîn Bărcan Mare-Vistier, jupîn Leca Mare-Comis, jupîn Leca (*sic*) Mare-Postelnic. Și am scris eu Carcalor (*sic*) Logofăt în luna lui Iulie 15, în cetatea Beligradului, fiind cursul anilor dela Adam 7108, iară de la Domnul Hristos 1600.

Noi Mihaï Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn Teriș,
etc. (sic).

[După o traducere cu litere latine în Arch. de Stat din
Budapesta; «I. 39 b. 40 es 41, 1848, 1849».]

XII.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii din 25
Septembre 1600 a Statelor Ardealului către dînsul: Hurmu-
zaki, IV¹, n^o cxxvii:

(Păntru Selește Ianăș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XIII

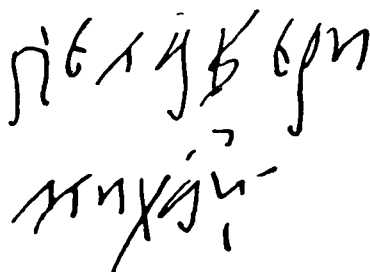
Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii din 30
Septembre 1600 a Statelor Ardealului către el: Hurmuzaki,
IV¹, n^o cxxix:

(Păntru tocmeala ce-aŭ fă-
cut țara să dai fămea-
ia.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XIV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unui pas fără dată, acordat de Ioan Garazda și Mihai Veri lui Petco Odo-bașa :

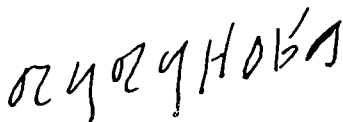

(De la Veri
Mihai.)

[Arch. de Război din Viena.]

XV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul scrisorii lui Basta către Baba Novac, 1-iu Octombrie 1600: ca n° 0XXXII din Hurmuzaki, IV¹:

(Baba Novac.) ..

[Arch. de Război din Viena.]

XVI.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii Statelor din Ardeal către Baba Novac, 1-iū Octombre 1600: ca n^o cxxxii din Hurmuzaki, IV ¹:

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XVII.

Însemnare a lui Mihăi Viteazul pe scrisoarea din 1-iū Octombre 1600 a lui Stefan Csáky către Baba Novac:

(Baba Novac.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XVIII.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii Statelor Ardealului din 2 Octombre 1600 către el:

(Pântru să trimeș
boiarii.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XIX.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe dosul scrisorii lui către Basta, Octombre 1600; Hurmuzaki, IV¹, n^o xv :

(Mașa ce-am trimes la Baștea.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XX.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe scrisoarea din Beiuș (Belenyes), 23 Mart 1601, a lui Bartolomeiū Šomogy către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o ccv :

(Beleniș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXI.

Însemnare a lui Mihaï Viteazul pe scrisoarea din 28 Mart 1601 a lui Nicolae Senyey către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o ccvi :

(Fineaî Miclăuș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXII.

Insemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul scrisorii din 29 Mart 1601 a lui Nicolae Zolyomi către dînsul : Hurmuzaki, IV¹, n^o CCVII :

(De la Folean Miclăuș.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXIII.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori din 14 April 1601 a lui Bartolomeiū Somogy, căpitan de Beiuș, către dînsul :

(De la căpitanul de Beacleaniș; în original e un singur rînd.)

[Arch. de Războiū din Viena.]

XXIV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori din 14 April 1601 a lui Bartolomei Somogy, căpitan de Beiuș, către dînsul :

(De la Beleniș.)

[Arch. de Război din Viena.]

XXV.

Însemnare a lui Mihai Viteazul pe dosul unei scrisori ungurești a lui Ludovic Rákóczy către dînsul : 23 April 1601 :

(De la Racovița Laeș.)

[Cf. altă însemnare ca aceasta în Iorga, *Documente de la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, p. 61. — Arch. de Război din Viena.]

XXVI.

Tomintu.

[1601-2.]

† Se se știe cumu s'aũ [învoit] Pătru Domnarilu cu fec[0]rie mueri, cu Dan și cu Vlcu, de le-ũ dat mumă-sa parte-ĩ de oc[i]nă amăn [*rupt*], să n'aibă fec[i]orii cari aũ făcutu, să n'abă niminie în chipu nice în mah... [*rupt*]. Înco Pătru Domnarulu se n'ai[bă] nicı o [so]cotală în ocina lui Dan și al lui Vălcu, și să n'aibă n... [*rupt*; *sus*: și a lu dat-o m (*sic*) amodroru de u părtu sc...] Danu, nice Vlcu, nămică partă acea ocină a lui Pă[tru] Domnariului, că ș'aũ cupăratu ilu cu bani lui și cu m... [*rupt*], să-ĩ ție cu pace, lui cu cestu fecioru care ș'a făcutu elu. Și, cându s'a tomnitu, aũ fostu jude Ionșe Coltoru, și a[ũ] fostu la cè tocumelă popa Dumitru, popa Oprea, popa M[ihaı ?] alăldămășiri, și Toma Nagu, Man[e] Mile, Pătru Căndre, Coman Stroia dă Dărlatu, Pătru Fasa, Pătru Cernatu, Chirca, P... [*rupt*] Pătruu, Stan Rmanu, Ionu Cunțanulu. Și cela ce va mai [fa]ce mai multă pără, ore Pătru Dumnariulu, ore Dan, ore Vălcu, să fi birășagu 40 de flor[in]ți domnești, să fi 2 bătrın... [*rupt*] iră 20; și bine se se ia amite, carele va ma face pără, s[au] ei tostri, ounulu 40 zeci de floriți, că facu 100 și [20]. Și aũ lăsatu momă-sa cu blăstămu, carele să va scula s... [*rupt*] pre feciorlu ei Oprea, să n'aibă ude merge după ia; ce spr[e]... [*rupt*] cupărat-aũ Pătro Domnariulu ocina loı adausu pentor... [*rupt*]. Și aũ mărturisitu, כמו כהן (=como ște cile) în țară, 3 dumineci, și a... [*rupt*] danu adausu la judele Ionășu Colturu, să o scoță, ci... [*rupt*] o i-aũ datu nimica, și aũ fostu în lege 4 părgari. † Și c... [*rupt*] va scorni mi moltă... [*rupt*] flor[in]ți... Să se știia de rădulu lui Pătru Domarilu cum i s'o tiplatu o ocina Lupeı Jata, de i-aũ întrăbatu pre Danu, și pre Hăse, și pre Ionașu, și Comanu Gherghina; ne s'o lăpădatu, și aũ zisu: «noi nu putem să ne moru no frați de fome, iară tu comădă și țani». Iară după aceia s'o sculatu Hăsă de l-a păritu de

foztu jude Lupa Ciuca, și fosto în lege Bibu Oce, Stanu Romano și popa Oprea, popa Dumitru. Și lege nu i-aū datu nimică. Și aū fostu la ocen[ă] de a făcutu lege, vlăt 7110, în răașe, iară de în celu thănagiū (СЗНАУЮ) di lu[n]că să în-torcă luī Danu și luī Văcu orī bani . . . [*rupt*] i-a lua, u datu samă de trezăcī de floriți înaițe lege.

† Să se știia, de rădulu fetăloru, că i Pria i-u datu eī pă-meture din în căpu și ocină de acasă, iară i Neacșă i-a plătitu capulu cu patruzeci de floriți, iară le să-ī dē pace. Oprea să nu-ī voru da pace, ce cădu voru scorni pări, iale să dă 120 de floriți.

Că i Prăia ia indatu țirtă de ciū floriți și doi boī și mănăci de poștavu, și iară i Necșe ia i-ū datu 2 ogni și 8 nasturi și ortu de oi și 2 vaci.

[Sibiū, Archiva Orașului, Protocolul Siliștei, 1585-1709, p. 131.]

XXVII.

[1628.]

† Să să știia că aū făcu Stanu Micalușu di Săcelu o moră, și s'aū tocumitu cu satu bini, și aū beutu altămașu, și aū mărtorisito la besărecă 3 domeneci; și atucī aū fostu birăū Oprea Cădră. și jude Pătru al Gărce, și Oprea jode de pre parte luī Halăr; și aū fostu Comanu Bibo jude și Mărcăoia Bodoia; și acē locu iaste de loculu Sibiūluī; și acē lucru l-aū luat de la Toma Nicoră, și aū schibatu locu pre alcu (*sic*); și aū datu pre cale morei și pre nischițalu locu slobodu luī Comanu Bibu și luī Pătru Bi[bu], le-aū datu 23 de floriți; și, de ude să începe iaazulu, aū schib[atu] locu pre a locu, cumu di în vale de lăcămū Giurgeu Moga; și aū beutu ală-demașu în casa luī Manu Giurgiu, și l-aū mărturisit la besereca Vălei în 3 duminičū. Și aū fostu jude Pătru Radulu, și aū iașitu satulu tutu acolo la moră, și a tocmitu, de la ce să va ma scula pre acē locu să grăiască ceva, să fia proclit și anatima 318 ot[e]țū, și să fia birșigu 14 flor[in]ți domnești, și ișpaniloru 12. Și să să știia care aū fostu aldămășeru de

Vale, anume Bucor Ban și Dalascu. Și atunc̃ a fostu propot Dumitru ot Sălagiū. Și aceasta.

Litterae Stan Micklos super emptione et conventione molendini quod erexit anno Domini 628, in territorio Setzel situati.

[*Ibid.*, p. 139.]

XXVIII.

[1628.]

Scriū eū popa Luca, potrupop din Sintiona. Fost-aū anume unu bagiu a lui Ciahi Laslū, anome dinꝥ salu, Simion feciorul e Mꝥrnugꝥ, de-aū luat o fati anome Flore Simion diuōiō, fata lui Simionū, anume Ionꝥ. Iare-ū fostꝥ Fechiti Ianoș, a străigat și a tudumꝥnitu tari cꝥ o aū tras și are ș' altꝥ muiaria. Eu potrupop Luca am mꝥrsū; deacī întꝥe am ǧu[rat] nevasta: i-aū giorat diraintia nostrꝥ și dinaintia birꝥului din Sintioona o (*sic*), anome Mihꝥilꝥ, și u fostu danaintia mulți omeri, cꝥ'ū mꝥrsꝥ ꝥ burꝥ voe, nime nu aū tras; de cꝥtrꝥ aciaea, muiarꝥ de multꝥ s'aū ales; cꝥdu aū fostꝥ meas. Iulie 5, dꝥn atuncī s'aū înꝥrꝥțit; cꝥndu o a luatu, aū giurat 7 omere, Olah Ianoș, albꝥ duile Craciun, a treile Inașꝥ, al patrul[e] Cꝥrstianꝥș, Molduvian Petrea, al șiasela Toder, al șiaptele Niamış Bꝥmꝥvnꝥ. Todurꝥꝥ giurꝥmꝥntu a dat; în șt[ir]e sꝥ fie șsanilor (*sic*), vițaișspanilor, birailor, vlꝥdicilor, potropopilor: di nime să aibꝥ a-l' nv[ă]lui acest lucru, cꝥ aū fostu cu giurꝥmꝥntu. Vliatū 7137, wт рож. Хл 1628.

[Pecete neinteligibilă.]

XXIX.

[Înainte de 1630.]

Λᾶς (*sic*).

† Ὁμολογὸν ἐγένετο ὁ Μουσῆ Βου-
βοτας το πος εἰσηφρονησῆν με τὸν
ποληχρουνημενου του Κραλι τοῦ ἐ-
λιτζη του Νικου Φρετζου σα πλαγῆ (?)
ιστου πολιχρουνημηνον τον Κραλι να
ξεορθωση τον ικονο σουο (*sic*) τα
να τον σπιλι με τον Ὑσουφι τζιαου-
ση ναιθης του καὶ απορουτα να καμοῖ
του ξορθο μου κατα την σηφρουι μας
και ανισως και το κάμοι καὶ πάγου
στην Βιλαχίαν καὶ ἀφετεψου νὰ' χου
να του ἐηδωρ χιλιαδισ κροσηαν εκση
και να τον ευχαριστον καὶ κατὰ το
βηβιον εδοσαν την ομολογια μου για να
μπιστοσηνη και σουκῶον (*sic*) καὶ τι
βουλα μας.

Καὶ εἶπον ο Μουσηος
και φιλιε στα ανοθεν.

† Recunosceū Moisi Voe-
vod cum că ne-am înțeleș
cu solul Craiului, care să
trăiască mulți ani, cu Mikó
Ferencz, ca să scrie (?)
Craiului ca să-l îndrepte
pe Măria Sa ca să-î tri-
meață cu Isuf-Ceauș o ce-
rere, și poate să facă în-
dreptarea mea după în-
voială, și să facă și aceia
ca eū să ajung în Țara-
Românească și să dom-
nesc; atunci să am a da
șese mii de lei și să-î mul-
țămesc. Și spre dovadă am
dat acest izvod al mieū ca
să se creadă, și pe dînsul
pecetea mea :

Io Moisi Moghila Voevod.

Și eū Moise
și prietenii (!) la cele de
maī sus.

[Pecete neagră cu vulturul muntean și crucea. Inscripția :
† ΙΟ ΜΩΗΗΗ ΜΟΓΗΛΑ ΒΟΕΒΟΔ.]

XXX.

[1630.]

† Cinstite log[o]fete, să fii dumneata săn[ă]tos. Daū ŝtire dum-nital[e], pentru rândul slujbei noastre de aicea, că slujim pân o petrecuiū foarte bun[ă]. Când aū fost luni în prânzu, în 18 zil[e], eū mă duseasem de la soroc să tocmescu neșt[e] miiare cu ceșt[i] neguștori, să o iaū, că ne grăbiia Turcul cu miiare; în urma mea fost-aū venit feciorul Filieșanul cu 30 de omenī la mine să mă prinză; el nu m'aū găsit acoloa, ce-aū găsit fiçorii, ce-aū ŝi prinsu a-i uciderea ŝi a'tntrebarea de mine unde sânt; eiī, deac[ă] aū văzut nevoia, aū fugit. Ce-aū luat ŝi caii miei toți, de n'am rămas niç cu unul, ce sânt pedestru; ŝi aū luat calul Savei ŝi al lu Ion ŝi al lu Stan Păț[i]tul, ŝi aū luat ŝi banii căț era strânși de mierărie, toț, ŝi căț ban[i] aū fost depre birărie, că atunce nă venise neșt[e] feciori den birărie ŝi aū luat; eara, căt n'aū fost băgat în berbeniț[ă], toat[e]; ŝi aū luat dulama mea ŝi hainel[e] Radul[u]i frăține-mieū; i-aū luat tot, de-aū rămas numai cu cămeașă, ŝi aū luat dulămil[e] feciorilor, de sânt numai cu trupuril[e]; ŝi ne-aū luat ŝi cămeș[i] ŝi tot ce-aū găsit; ŝi, căt[ă] vită aū găsit de trăsur[ă] de miiare, toat[ă] o aū luat; ŝi vaç ŝi cai ŝi tot; ŝi cataștișel[e], căte aū fost de astă vară, toate le-aū luat, — că era în desagiū cu banii; ŝi, căț birari aū găsit, toț i-aū luat de i-aū legat, de le-aū luat banii ŝi cataștișel[e], ŝi i-aū despuiat, — de i-aū lăsat cu piialea; ŝi aū luat calul Parashivei ŝi al Neaniuluī ŝi al uncheașul[u]i Stroē ŝi al Radul[u]i Bădăcel. Maī rea răutate n'am văzut de când sântu. Când am mersu la Trăg, venise veaste la căpitanul cum treace Aslan Vornicul cu Gorgan ŝi cu Mateiū ŝi cu alalți boiarī cu tot, la munte; ce-am ŝi încălecat cu Sărbii: ce-am mersu Lunī seara la Runcul Cliucearul; demăneața ne-am sculat de noapte, ci ne-am dus unde aū fost ei tăbărăț. Ce ne-am pus în gura plaiuluī, ca să nu-i lăsăm să treacă. Eiī aū venit toț de faț[ă], că era mulți, ŝi tot de folos. Ce-aū ŝi dat la noi; când am stătut să vedem ce vor să facă, aū eșit nainte lor Mihaiū Cliucearul ŝi

Dumitru căpit[an], și chiea pre căpitanul să meargă la ei, și striga să ne închinăm lor. Deacă aū văzut că nu vom, ei aū și dat la noi, de ne-aū răsipit, de-aū fugit cine încătroo aū putut. Vrutu-ne-am pune și capetel[e] după alalte nevoi. Deaca am venit la Trăg, scris-aū Vornicul cărți la Vod[ă] și la Vornicul și la toț boiari, cum aū fugit Aslan Vornic, cu feciorul lui, și Gorgan Spat. și Ag[a] Mateiū și Barbul Brădescul și fratel[e] lu Mihaï Cliuț. și Barbul de Poian[ă] și feciorii Iscrul[u] și Barbul de Fratoștiț. și feciorul lu Malcoț, și alții mulți de la Olt și de la Rom[a]naț și de la Jiiul de jos și de la Meh[e]dinți. Ce-am vrut să viiū eū cu cărțile să spuiū ce-am văzut, și aū scris și Vornicul și căpitanul la Vod[ă] și la boiarī ce răutate aū făcut, ci apoī eū gândiū cum voiū veni și să las aicea slujba pustie, ce-am trimes cești feciori și cu un Sărbu cu cărțile; ce vor spune și ei și de în gură ce-aū văzut. Că acum țeara fuge toat[ă], că le-aū zis acei boiarī țerăi: «Fugiț toț după noi, nu maīdaț nemic», ce acum nu rămăne nime¹. Ce să știț dumneavoastră că acs . . . [rupt] Rumăniī nu vor să dea nemic, ci bat feciorii și le iaū baniī și trăsuri[e], și zic că le-a zis boiariī să nu dea nemic, că le vine alt Domnu. Ci acum noi ne-am îngrozit, de nu știm ce vom să facem, că ni e frică că ne vor ucide. Ci acum, păn nu se va făc[e] o tocmală, noi nu îndrăznim nimic să ne tindem, și niț feciorii nu cutea[ză] să umble necă'urea, să-ș str[ă]ngă câte o răm[ă]șiț[ă]; ce-am maī rămas să văz cum va fi lucrul, și să pornescu neșt[e] vite de birărie la Curte. Ci să știī, log[o]fete, că nu va să se aleag[ă] nimic d[in] județ, că se-aū făcut lucru ca acela, — că acei boiarī s'aū lăudat cătră țeară că preste puține zil[e] vor veni cu Domnu. De altel[e] ce voiū scrie dumnital[e]? Spune-vor și de în gură ceșt[i] feciori, cum aū fost. Aceasta scriū dumnital[e]. Să fie dumneata sãn[ă]t[os].

† Maī micul dumnital[e]: Vasilie. — Pis Oh. 20 [rupt].

[Vo:] † La dumnealui, la Paraschiva Log[o]fetul, să-s dea,
 w пн рѧ катн².

¹ Pe altă foaie, — scrisă pe toată foaia, nu, ca până aici, în două.

² Asupra unuia din fugari, Barbu Brădescu, lămuriri interesante se cuprind

XXXI.

[1634.]

M[i]l[o]stive și luminate Craiū, dumnul nostru m[i]l[o]stiv, poh-timu de la m[i]l[o]stivul Dumnezeū Mării Tale bun[ă] să-n[ă]tate și Domnie îndelungată, cu toată cinstit[ă] casa Mării Tale; amin.

† Altă, să verî întreba Măriia Ta de noi, cu mila lui Dum-nezeū celui ce aū făcut ceriul și pământul și cu umbra are-pilor Mării Tale, aflămu-ne săn[ă]toși. Alta, rog și pohtescū pre Măria Ta, cea milă ce aī tinsū și aī arătatū pre capul părintelui nostru și slugi Mării Tale Hriza Vornicul și al nostru, să nu fie uitat[ă]: care m[i]lă aī arătat Mării Ta pre

într'un act pe pergament, care se află astăzi în posesia d-lui M. Săulescu. Dăm aici punctele cele mai însemnate din acest document :

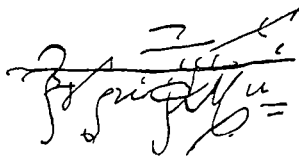
Radu Leon confirmă «lu Gherghe log. și jupăneasii lui Vilae ot Obeadeni, ot sud. Doljăl, fata Predei Post. Păianul, nepoata jupăneasii Stanei, care aū fostu jupăneas[a] lu Lațco Com. den Paia», pentru «satul Vâlcomul dupre apa Dranovului». Se arată hotarele, între care «cularea groasă», «cursura apeī în sus», «matca vâcii», «lacul cu frasinii», «poteca Costei», «mărhila den față, la podi,or»; se enumeră Rumîniī, între cari unul avuse, supt «răposatul Radu Voevod», un proces cu «Conda Arm[a]șul». Menționat «Preda Brădescul». Moșia e a Vilaei din strămoși: «Amza Banul den Creșești și frate-său Neagoe Post., câștigat de tatăl lor Stepan Log.; dat și miluit de răposatul Vlăduță-Vod[ă], pentru credincioas[ă] și direaptă slujbă ĉ-aū slujit Stepan Log. lu Vlăduț[ă]-Vod[ă], precum am văzut Domnia Mea și hrisovul lu Vlăduță-Vod[ă], de miluitură, vâleat 7020, și cartea lu Pătrașco-Vod[ă], snă Radul-Vod[ă], vâleat 7065; și l-aū ținut Stepan Log. acestu sat..., iar, cându aū fostu în zile[e] Mircei-Vod[ă] avut-aū Amza Banul și cu frate-său Neagoe păra de faț[ă] înaintea Mircei-Vod[ă] cu Toma și cu Gherman și cu Siverin și cu Radul și Pătru ot Șătoia, zicându cum că acestu sat... iaste al lor de moșie...; de rămas[e] la mână lu Amza Banul.» Supt Alexandru fiul lui Mircea, «iar s'aū rădicat cu păra toț Rumăniī den sat den Vâlcom, zicându că nu sântu Rumăni de moșie den Vâlcom... Și le-aū dat răposatul Alixandru-Vod[ă] Rumănilor leage să jure în doao rândure căte cu 12 boiarī de cătră Amza Banul, cum că nu sântu Rumăni, și toț aū rămas Rumăni de leage și de judecat[ă] (7078).» Supt Mihnea, iar *se ridică* Rumăniī și li se dă aceeași *lege*: «și iar niĉ de cum n'aū putut jura» (7096). Moșia o ține Amza «și cu nepot-său Ion dăn Arcești, snă Neagoe Post.... Iar apoi Amza Banul aū dat jum[ă]tate de sat de Vâlcom zeastre fie-sa Armeancăi, care aū fostu jup[ă]neasa Predei Slugearul Brădescul, și l-aū ținut cu paĉ[e] pân la Gavril-

capetele noastre, acia milă să fie neuitat[ă] și nerădicată de la prea-m[i]l[o]stivul Dumnezeu de pre cinstit capul Mării Tale. Alta, daū știre Mării Tale pântru o grotate mare ce aū căzut pră capul mieū pre bun[ă] dreptate, — care gâl-čav[ă] și răutate nič cu hărtia se va putea ajunge, nice cu condeaiul a o scrie, — numai cătū va spune sluga Mării Tale Mihaiū Diiac, — den măna unor nebunī și oameni fără de mente; carea am vrut veni și pân la moarte. Ce rog și poh-tescū pre Măria Ta să ostenești cu o scrisoare la Măria Sa la Doamna a Domnu nostru lu Mateiū Voevod, cu multă mulțemită, că după Dumnezeu și după aripile Mării Tele stătut-aū de am ШДНТК pân astăzi cu zile; iar la sluj[i]-torī cu puțin[ă] împuț[ă]ciune (АПВЧЮНЕ) căce aū făcutu lucru ca acesta, ce nu se-aū căzutū. Alta, mai multū nu pocī lungi,

Vod[ă], iar, cându aū fostu atunce, ~~ia~~ un nepot al lui Ion de Arcești, pre nume Udrește feciorul Vladului, el aū fostu căzut într'o nevoe, că aū fostu jungheatū pre un om den Dranoveț. Deč n'aū avut cu ce-ș plăti capul de că-tră Alixandru-Vod[ă], ce ș'aū vândut partea lui... Condeī Ar[ma]șul... Iar după moartea lu Udreșt[e] rădicatu-se-aū Preda sluj. Brădescul cu pări și s'aū părăt de față cu Conda Armașul înaintea Radului-Vod[ă], pretextind că el a *tocmit* de înaintea pământul cu 7.000 de aspri, din cari a și dat 3 000. «Deč Radul-Vod[ă] aū dat Predeī Brădescul leage să jure cu 2 boiar[ī], Grama de Almăjū și Aldea de Smărdește, și să ia și cartea părintelui Vlădicăi de afurisanie. Deč el n'aū putut jura, nič aū luoat carte de afurisanie. Deč aū ținut Conda Armașul jum[ă]tate de satu și Preda sluj. jum[ă]tate, iar dup[ă] moartea Predeī Slugear rădicatu-se-aū jup[ă]neasa lui Armeanca și cu fiū-săū Barbul Peh. pentru această jum[ă]tate de sat, de s'aū părăt de faț[ă] al doilea rându cu Conda Armașul naintea Radului-Vod[ă]. Deč Radul-Vod[ă] iar aū dat leage jup[ă]neasi Armeanchiī și fiū-[săū] Barbului Peh. cu cei doi boiar[ī] ce se scrie mai sus și cu Aga Farcaș; deč ei nič de cum n'aū putut jura... [7130]. Deč tot l-aū ținut Conda Armașul, această jum[ă]tate de sat și cu Rum[i]niū, cu bun[ă] pace, pân aū murit el și jup[ă]neasa lui Maria, și feciorī de trupul lor n'aū făcut. Deč, fiindu jupăneasa Maria vară premare Barbului Peh. Brădescul, căzut-aū această jum[ă]tate de sat pre seama jup[ă]neasi Armeancăi și fiū-[săū] Barbului Peh. Brădescul. Deč jup[ă]neasa Armeanca Slugereasa dat-aū... tot satul... fiū-sa Stanei și ginere-săū Laço Com Păianul zeastre.» Supt Constantin-Vodă, «venit-aū un nepot al Condeī Ar[ma]șul den Moldova, pre nume Conda snă Iane căpt, și cu alți nepoți ai Condeī Ar[ma]șul, pre nume Gherge și Stoia și Matei, și cu jup[ă]neasa Păuna.» Proces de mai multe ori «naintea Ghiormăi Banul cu Vasilie Peh. Păianul și cu Gherge Log., ginerel[e] Predeī Păianul... Le-aū dat Ghiorma Banul 6 boiar[ī]

nič poč supăra cu scrisoarea pre Măria Ta, aū pāntru sluga Mării Tale Hriza Vornicul și pāntru noi; ce mai multū grāit-am și va spune sluga Mării Tale Mihaī Diiac den gur[ă]. M[i]l[o]stivul Dumnezeū să dāruiască să lungească ani și zilele Mării Tale întru cinstit Scaunul Mării Tale; amin. Ghen. 23 dn. [1634].

[Autograf:] Mai mică slug[ă] și în totă vreme gata a sluji Mării Tal[e]:

[Radu... Vist.]

[Vo:] † Luminatul Craiū și domnitor, domnu Gheorghie Raçoș, cu mila lui Dumnezeū Craiū Ardealului și o parte a țării ungurești domnu și Săcuilor șpan, ѿ БГА ДАРОВАТНѢ, АМИН.

[Ciudată pecete pe ceară galbenă, cu stele și arabescuri.]

Judecători și adevărători, să adevereaze pentru acea jum[ătate] de sat... Deč acei 6 boiarī așa aū judecat cu ale lor suflete și aū dat să fie nepoșii Condeii Arm[a]șul ačastă jum[ătate] de sat, iar Vasilie Peh. și cumnată-său Gherghe Log. așa aū judecat acei 6 boiarī ca să-ș caute zestreal[e] moașă-sa Stanei la unchiu-său Barbul Brădescul». Cîștigătorii vind Rumîniū «lu Pătrașco Cliuč den Tomeanī, iar moșia o-ū vāndut popei Stepan den Gogoși, iar Vasilie Peh. și cu Gherghe Log. ei aū apucat pre Preda Peh., snă Barbului Stol., pentru ačastă jum[ătate] de sat č-aū fostu înzestrat pre moașa lor Stana». Preda iea «boiarī judecători și doa oră, și tot aū rămas Preda Peh. de judecat[ă], și el tot nu s'aū lāsāt, ce i-aū purtat de val, și nu le-aū plătit satul». Ei merg la Divanul lui Grigore-Vodă, «de se-aū părāt de faț[ă], la Caracal.» Domnul dă Predei «leage să jure cu 12 boiarī de cătră Vasilie Peh. și de cătră Gherghe Log... Deč, cāndu au fostu la zi și la soroc, el nič cum n'aū putut jura...». Atunci răscumpără «de a lui bun[ă] voe» partea pierdută. — Boierī: Ghiorghe V. Ban, Mareș V. Vornic, Radul Creșulescul V. Log., Ianache V. Vist., Drăghici V. Spāt., Necula V. Clucer, Șerban V. Post., Manolachi V. Păh., Gheșea V. Stol., Ghiorghe Comis, Matei V. Sluger, Stoia V... Radul Năsturel vt. Log. Scrie Radul Log. București, 4 Sept. 7176 (1668).

[Semnat și pecetluit de Domn; pe pergament. La o ștergere se notează cu roșu: «scos ot Divan, Iun. 10, l^t 7180; is. Radul vt Log.»]

În aceeași colecție se află și un alt document, pe hîrtie, prin care Radu Leon întărește lui Preda Brădescul, la 18 Iunie 1665, niște proprietăți, menționînd și o vînzare făcută de Barbu, tatăl lui Preda, lui Matei-Vodă.

XXXII.

[1637.]

† Cu mila lui Dumnezeu creștin Craiul Ardealului și a o parte de țeara ungurească de susu și Săcuilor șpan.

M[i]losstive și luminate Craiū, închinu-mă Măriei Tal[e] cu capul mieū supt talpel[e] Măriei Tal[e]. Alta, m[i]l[o]sstive Craiū, viindu și eū de la Ț[a]rigrad, de la slujba Măriei Sale Domnu nostru, aflat-am aicea credinciosul sluga Măriei Tal[e] Cadeș Mihaï: n'am putut lăsa cum să nu aflu pre Măriia Ta cu plecată scrisorea mea. De câte n'am putut scrie Măriei Tal[e], grăit-am deplin cu Cadeș Mihaï: spune-va Măriei Tal[e]; eū până la mortea mea tot sănt slug[a] Măriei Tal[e]. M[i]l[o]stivul Dumnezeu să ție pre Măriia Ta sănătosu, amin. Ap. 27 dni [1637].

† Slug[a] Măriei Tal[e]

[Autografă toată: frumoasă scrisoare, mare.

Ca adresă cinci cruci. Pecete cam ca a fiului său, cu co-roană, se pare, și, în cirilice: P Γ.]

XXXIII.

[1638]

Copie: Iovon (*sic*) Vasilia Voevoda, bjiio mlstiiio gspdră zemli moldavskoï.

Dat-am cartea Domne Melea omenilor Marie Salea Craului de Ardial care vor veni dă la Maria Sa cu careva (?) aicea la nooï, fie boeren sa[ū] poștea, saū fie cinea va hi, prea unde lasa-va priliij a veni, prea în țarea noostrea, orï prea 'n tregurï, orï pre în satea, — să aibe a lă da caï dă olac chet lă vor trebui, și viind încoacea și mărghendu în colo; și, pre unde le

sa va prilej[i] mas și popas, să aibe a-î griji de bucată și de hrană dă cai, dă tot de ce le va tribui; și se n'aibă dă nime nici un val, ce să îmble cu pace. Într'alt chip [să: *rupt*] nu hie. Писъ къ настѣланемъ града нашего Іасеѣ, ка 7147, Oct. 18.

Iovon Vasiliia Voevoda.

XXXIV.

[1643.]

† Io Vasilie Voevod bjiu mlstiiu g[os]p[o]darū zemli moldavskoī. Adec[ă] aū avut dzi înnaintea porțae Domnie Meale Ciocărlan Țiganul de la Pobrata cu Fuga de Forășți pentru nește cai ce s'aū fostū furat Fugăi, apoi el aū mersu de aū prădat pe Ūiocărla[n]; iar poi (*sic*) Fuga ș'aū aflat furii, iar Ciocărlan s'aū îndireptat și aū luat de la Fuga un boū pentru bucatele lui; apoi ei de iznoavă ș'aū luat dzi înnaintea Domnie Meale. Decī Ciocărlan aū vinit la dzi ș'aū așteptat pār a cincea dză dup[ă] dzi, și Fuga tot nu aū vinit; ce aū rămas de dzi și din toată leagia țărăi, ca să țeae Ciocărlan boul ce aū luat de la Fuga, și să nu-s maī pārască, aceasta pân în več, peste cartea Domnie Meal[e].

ГПДНЬ РЕЧ.

Ї Іас ка 7151,
Ap. 7.

† Trandafir Bărsan dvornič uč.

Toflea.

[Pecete roșă mare, cu chinovar.]

XXXV.

[1648.]

† Milostive și luminate doamne, Dumnedzăū să ție pre Mărie Ta întru mulți aī cu bună pač[e] la cinstitu Scaunul Mării Tal[e]. De asta daū știrea Mării Tal[e] că, fiindu purces de la Mărie Ta, pre cal[e], cându aū fostu aice la Teiuș, tănpinatu-m'aū o carte a Mării Sale lui Vod[ă], care într'ănsă-mī

scrie cum, de va fi cu voe Mării Tal[e] și va fi priimit cuvântul Mării Sale înaintea Mării Tal[e], ar[e] nește cuvinte foarte de taină să le arăte cătră un credincios al Mării Tal[e], însă Mărie Sa ar pofti mai bucuros pe dumnealui Chimin Ianăș, căci cătră altul nu va pute arăta aceste cuvinte: car[e] cuvinte, așe-m scrie, că sintu spre binel[e] Mării Tal[e], și a casăi Mării Tal[e]. Vinindu-m aceste cuvinte, trimis-am pe dumnealui Michiș Pal la Mărie Ta, și eū voi fi icea la Sas-Săbeșu pân[ă]-mī va veni răspunsu de la Mărie Ta. De vești ce sintu despre Tătari, carte ce mi-eū vinit de la un frate, trimisu-o-am la Mărie Ta, și Vod[ă] încă-mī scrie pe aceasta urmă. Să fiī Mărie Ta săn[ă]tos de la Dumn[e]dzău; amin.

✠ Belgrad, Sep. 9.

Maī mic slug[ă] a Mării Tal[e]:

Ghiorghie Ștefan Vel Spăt.

[V^o:] † Să-s dē această carte la mână milosti[vu]lū Craiului Ardealului.

[Pecete verde ruptă, mică.]

XXXVI.

[1647.]

Io Matei Basarabab (*sic*) [БЖ.] МАТ. НАЧАЛНИК КОЕВОД ЗЕМЛЫ СРОВАХО-ЗАПЛАНЕНСКИХ НПРОЧАМ. Dăm întru aducere aminte și întru mărturie căroră se se (*sic*) cade tuturor, cariī vor vedea saū vor ceti častъ carte a noastrъ, căce adevărat iaste că și maī nainte cu Măriia Sa cu Racoți Ghiurghiī, biruatoriul Ardealului, domnul părților țărăi ungu-reșt[i] și șpanul Săcuilor, am avut tocmealъ și legăturъ despre ținearea vecinătății. Care tocmealъ și legăturъ vrând acum de iznoavъ să o înnoim și să o întărim, cu curatъ pohtъ legătura Măriei Sale nevoindu-ne a o păzi, ale cării legătură folosurъ de multe fealiurъ și indemăinъ în multe chipurъ și apăraturъ, împreunъ cu țeara noastrъ, priceput-am, — pentru care lucru noi maī zisul Io Matei Basaraba Voevoda făgăduim în Dumnezeuul

cel în Troițk unul, în spăsenia sufletului nostru, cum de aicea înainte cu prea-luminatul biruitorul Ardealului mai bun și mai întreagă vecinătate și prietnicie vom să ținem. Ceale 5.000 de florinți costande de argint, care dam Măriei Sale în tot anul la Sti Gheorghie pântru zeciuiala oilor de în Ardeal, carea se pascu în țeara noastră, de acum nainte să avem a-i da la Martie în 6 dzile, după calendarul cel nou, cum se-a dat și până acum; fără de nici o sminteală, ne-am prinsu să-i trimeatem. Dică această zi așa iaste rânduită cum nici odată sminteală să nu fie întru viața noastră și în Domnie. Și cărțile noastre ce-am făcut, ales la 6 zile de Martie, cu dereptate le vom păzi. Și iarăș ne făgăduim cum să trimitem un bun turcesc cal, care se cade de cinstea unui Domn, cu toate podoabele Domnești, cu scările de argint și cu abăioară de săirmă. Și alt cal jugan, bun, la zioa ce e mai sus zisă, împreună cu bani ce mai sus zis, vom trimeate naintea feței Măriei Sale biruitorului Ardealului. Care lucru și tocmeală, de nu vom umplea cum scrie mai sus, și Măria Sa biruitorul Ardealului să aibă a fi dezlegat și slobod de legătura ce are cu noi și cu țeara noastră. Iară, cătră umplearea acestora tuturor, așa să ne ajute Dumnezeu, și să dea spăsenie sufletului. Întru mărturia și întărirea acestor tocmeale a tuturor dat-am această carte a noastră Măriei Sale birui[torului] Ardealului, iscălită și pecetluită, de în orașul Scaunului nostru Tergovește. În luna lu April 22, 1647 [*cifre cirilice*].

[Pecete roșie mare, pe care, — probabil, căci e ștearsă: ІѠ МѠТІѠ БѠСѠРѠБѠ БЖ. Р (?) НАЧ. И ВѠД. З. КЗ. Coroană sus. Pe V°: «az ajandeleu ol vole !]

XXXVII.

[1648.]

Vl[ă]d[i]ca Stefan ot Belgrad și a toat^ă țara Ardealului facem de știre și dăm bl[a]g[o]s[lo]venie cui să cade a ști pentru pentru (*sic*) giopănul Raț Adam, pentru că aū venit dumnialui de aū spus cum că le iaste biseareca forte departe de casă, într'un deal, și acum iaste și vreama tare de iarn^ă și grea gerăască, ce nu pot merge, că sântu slabī și bătrân[i], — fac de știre și bl[a]g[o]s[lo]venie M[o]litvei Tal[e] pop Măirean și pop Pavel, pre carele va pohti dumnialui, să meargeți să-i faceți slujba la casa dumnialui, însă veț[e]rnia și itrosul, iar la zile mar[i] și leturghia, să fie la besearecă. De ačasta facem de știre. Să fiț sãn[ă]toș, aminū. Pis Dech. 2, 1648.

[Pecete cu fum: † СЮ ПЕЧАТЕ . . . БѢЛГРАДЪ; Cluj, Museul ardelean.]

XXXVIII.

[1650.]

Noī Rocoți^ă Gheorghi^ă, cu mila lui Dumnezău Craiū țărăi Ardialului, unii^ă parte țărăi ungureșt^ă domnū și șpan Săcuilor, facem știre într' aciastă carte a noastră cum, pintru aflare jur.^ănului Matei Basarabu Vodă Țărăi-Rum.^ăneșt^ă, cu sufletul nostru cel crăesc^ă și creștinesc^ă mărturisim și adevirim pre dumnialui Vodă, și în ținutul dumnialui pre toț moștștenii^ă Țărăi-Rum.^ăneșt^ă, cum, care legătură și ispravă aū avut cu nume bun dulce tată al nostru cu Mărie Sa Vodă, mai pre urmă și cu țara, acele și noi în toate părțile sf.^ănt și drept le vom ținē. Înșă, întâiū, cum și dumnialui Vodă și țara de se-ara ținē de acele legături^ă care aū avut cu de

Dumnezău creat tatăl nostru; al doile, cum de care lucrure n'aaū adevérit solii^u dumnialuī, carei aū trimes la noi, anume Dragomir Vornic-Mare, Barbul Stolnic-Mare și Enatie Postelnic al doile, acela încă în toate l[e] vom ținè; al treile, cum la sborul țării, carele va fi^u mai cur.^und^u, dumnialuī Vodă să trimață sol de cinste, și să-mī trimață dumnialuī carte de jurământ^u, tocma ca aceae ca care aū fost^u dat^u dumnialuī de Dumnezău ertatuluī tatăluī nostru Craiuluī, iară și noi atunce așidire vom da, cum aū fost^u dat^u de Dumnezău ertat tatăl nostru dumnialuī. Tărie acestora cărți^u într'acesta chip să ție numai până atunce, iară atunci să să dè îndărăpt. Care carte de legătură a noastră cu scrisore m.^uniei noastre și cu [pă șters] pecetnicul am întăritu^u. Scrisu-s'aū în cetate Brașovuluī, în luna lui Făurar^u, în opt^uzprezeace de zile.

[Concept; cf. Szilágyi, *Monumenta comitialia Transsylvaniae*, XI, pp. 68-9; unde se află în latinește.]

XXXIX.

[1653.]

Noi carei sintem scriș pre nume mai jos legămu-ne cu credință și cu dreptate să fim Măriei Sal[e] Craiul Ardialuluī și pre aceste lucrure carele sintu scris[e], pre sufletul nostru cel creștinesc^u, cum așa să ne ajute noă Dumnezău și Sfentă Măriia Prețista și sf[e]nții ingerii și toții sf[e]nții luī Dumnezău, și Sf[e]nta Beasearecă și Sfântul Post^u, cum, de i să va face milă Măriei Sal[e] Craiul Ardialuluī de aciastă săracă țară și va lua depre asupra noastră pre Vodă care este acum, pre Vasilie-Vodă, și pintru acesta lucru va porni Mărie Sa oștile, să nu vom putè amândoi, iar unul dintru noi vom merge în oștile Măriei Sal[e], iar cel lalt dintru noi vom fi în potriva luī Vodă, ca nice să poată a stränge oști, nice el să poată scăpa. A doă ora legămu-nă și pre aceasta cum, ce va cheltui Mărie Sa pintru acesta lucru la Turci și la Tătari, și pre oști plata, — acee o luăm^u asupra

noastră, și avuție lui Vodă, unde vom ști, Mării Sale aū omu-
lui Măriei Sal[e] vom face știre, și vom nevoi cu toată pu-
tere noastră ca să meargă la mănile Măriei Sale.

† Az Gorghî Șt[e]fan Vel Logof[ă]t iscal; Stefan V[e]l
Sărdar iscal.

[Pecete cu coroană, un leu cu stea pe cap și sabia în
mână. Inițiale: c > (*sic*).

V°:] Logofett Görgiczze Stephan es Armazi Arugy (*sic*)
Szerdar Stephan het levele.

XL.
no iuu'e < 1654 > Constantinopol

[1654.]

† Io Vasilie Voivoda scriem la fratele nostru, la Ghiorghia
ce aū fost Hatman, multă sănătate. Alta, de veī vrē să trebī
de noi, cu ajutorul lui Dumneadzău ne aflăm cu sănătate

și în pace. Venit-am și noi cărăm (*sic*) în Țarigrad, în 11 dzil[e] a lui Iun., și cu ajutorul lui Dumnăză[ū] și cu ruga Precisti Măriia Sa Vezirul forte ne-aū priimit cu bine, și a do dzi ne-ū împreunat cu cistitul Împărat, și n'aū zis cistitul Împărat să ședem aice la 7 Turnuri, ude să chemă și ședem acumu, iară cu mila lui Dumneadzăū de la toț priia-teni avem socotiță. *гѣр шквни нѣтхорѣтъ. гаха. деѣ прѣкомн. патѣхитѣмѣркѣ.* dea să nu fač voia re, c'am grăit cu capi-chehaialele Mării Sale Craiului și cu dumia lui Elți Hasan-Pașa și cu dumialui Dzulficar-Aga, carele iaste drugagomanul Mării Sale Craiului, ca să scrie cărți la Măriia Sa Crai, pretru dumneata, și am scris și eū la Măriia Sa Crai, ca să te slobodzescă, că nu ești nice u (*sic*) vinovat; dece pare că Măria Sa Crai te va sloboji. Dece vinu în Ceara Muntenescă la dumnelui la Costantin-Vodă, că dumnelui ne iaste ca un fiū; dece, decalo (*sic*) le veī veni cu omen[i] de a dumnisale aice în Cearigradu, — dece Dumnedzeū ias[te] bun. Ce-as scrie și de altele ce s'aū lucrat, ce știū că le veī ști; ce n'am ce s scrie, numai Măriia Sa Hanul aū trimis pre un Aga cu noi aice la părăția, și aū scris forte bine pretru noi; dece avem nedejde de pre mila lui Dumnezăū să nu neā lase de tot, ce să-ș aduc[ă] amite de noi. Atăta scriū, și Dumneadză[ū] să te scoță, iară să ne vedem unul cu altul, căce pretru păcatele nostre n'aū certat Dumnedzăū. Dece numai să i mulcemim și să ne rugăm Sfiți Sale, că nu ne va lăsa; și hi sănătos. Scris de Cearigrad, Iun. 20 zil[e].

Io Vasilie Voevoda.

[V°:] La iubit fratele nostru Ghiorghii, ce aū fost Hatman, să să dē cu ciste întru mănule dumisale.

[Pecete roșă, octogonală. Boul cu coroană și pe ea o cruce. † **ІѠ БАСИЛ. ВОЕВОДА ГР. ЗМ. МОЛДАВ.**

De mîna-ī toată¹.]

¹ În Arhivele Statului din București (pachetul *Aron-Vodă 2*, n° 2) se află o scrisoare de danie de la Domnița Maria, fiica lui Vasile. Cum se știe, ea s'a măritat în 1645 cu Ianus Radziwill (*Acte și frag.*, I, pp. 196-8):

XLI.

[1655.]

Eū Costantin Catacuzinó, carele am fost în zilel[e] răpăusatului Mateiū Voevod, încă din ceputul Domniei Mării Sal[e] păn și la fărșit, Postealnic-Mare, iară dup[ă] răpăusarea Mării Sal[e], în zilel[e] alesului Costantin Șerban Voevod, nepohtind nič o boerie, ce rămăind mazil, daū această carte a mea cui să va cuvini a ști, mai vartos seninatului și înnălțatului Craiului domnului domnului Ghiorghie Racoț, din mila lui Dumnezeū Craiului Ardealului, domnului părților ț[ă]rîi ungurești și șpanului Săcuilor iproč. Vizănd că și prea-

* Διὰ τοῦ παρόντος μου γράματος ὁμο-
λογοῦμαι καὶ τῶν πάντων Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ μον-
ναστήριον τῆς Χάλκοις τῆς παναγίας περὶ
βλέπτου ὁποῦ ἔχουν μαιτόχη ἡς τὸ Ἡάση
τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀρὸν βοεβόδα, τον ἄγιον
Νικόλαον, τὸ πὸς νὰ ἔχω νὰ δόνο τῶν κάθε
χρόνο ἡς τὸ μοναστήριον ἀπὸ ἑκατὸ ἀσλα-
νιά, ἤγουνε 100, τὸ μίσο σαράκοστω. Καὶ
νὰ μνημονέβουν ἡς τὴν ἄγιαν πρόθεσιν
ἐμαίνα καὶ τοὺς γονέους μου. Καὶ διὰ τὸ
βέβρον τῆς ἀληθείας βάνο καὶ τὴν βούλα
μας καὶ τὴν ἡσκαλήτα μου.

Prin scrisoarea mea aceasta re-
cunosc eū, Doamna Maria, cum
că m'am tocmit cu popa Iosif
din mănăstirea Chalke a Strălu-
citei Preciste, ca să aibă la Iași
mănăstirea lui Aron-Vodă, cu
hramul sfințului Nicolae, să am
a da pe fiecă an la acea mănăs-
tiră, câte 100 de lei, adecă 100,
la jumătatea postului (miezi-pă-
resime). Și să mă pomenească
la sfințele daruri (?), pe mine și
pe părinții mei. Și, pentru a ade-
veri lucrul, pun și pecetea și is-
călitura mea.

*ζρνβ', ἐν μηνῇ Ἑουλίου ε'.

7152, în luna lui Iulie 17.

[Pecete ovală, cu coroana sus: în mijloc bourul; în cele patru pătrare deo-
sebite semne. De jur împrejur: Maria (?). . .

Iscălitura e aceasta, neinteligibilă în partea a doua :

Μαρία Εὐσεβίου
WS

luminatul și prea-m[i]l[o]stivul Dom nostru Costantin Șerban Voevod iaste cu jurământ întărit spre vecinătășasca prietenie cătră Măria S[a] Craiū, care și de Dumnezeū iaste plăcută și de oameni priimită, — eū încă mă jur Mării Sal[e] seninatului Craiū, în numel[e] Tatălui și a Fiului și a D[u]hului Sv[i]ntu, care iaste în feațe 3, iară în Dumnezeir[e] unul, o ade-vărată Sv[i]ntă Troiță, cum că voi fi Mării Sal[e] slug[ă] direaptă, cum și Mării Sal[e] Dom nostru, și, ce voi auzi, aū de bin[e], aū de rău, aū de vre-un viclean al Mării Sal[e], aū ver de ce vrăjmaș al Mării Sal[e], aū în taină, aū aiave, cu toate prilejuril[e] a da știre Mării Sal[e] nu voi înceta. Însă și eū cu frații miei de mila Mării Sal[e] lu Craiū să nu fim lipsiș. De frații miei carii să[ntu] în Moldova încă feleluescu cum Mării Sal[e] lui Craiū și Mării Sal[e] lui Stefan Voevod vor fi direapte slugi și pre Măriilor Sal[e] nu-ī vor vicleni, ce ca pre m[i]l[o]stiv[i] domni și stăpăni vor avea pre Măriilor Sal[e]. Spre care lucru, pintru mai mare credința iscălit-am cartea mea și cu obicūita pecetea mea o am și întărit. ✠ București, mșta Ghen., l^t 7163.

[Pecete galbenă de ceară, mică, cu vulturul bicefal și literele: K. K.]

XLII.

† Ignatie bjiu mlstiu mitropolit văsioc zemle vlașcoe proč.

Și noi toți boiarii carii sântem moștneanii Țării-Rumăneșt[i], împreun[ă] cu roși și cu alți sluj[i]tori, carii sântu moșneani pământeani țării, păhărnice și spătăre, și cu alte ceate birnič, dăm zapisul nostru prea-luminatului și înnălțatului domnului domnului Io Gheorghie Racoț, den mila lu Dumnezăū

Craiului Ardealului, domnului părții ungurești iproč, cum, în-tîmplându-ne-se întru țara noastră a să făc[e] nește lucruril[e] riale dentru nește oameni streinî, cariî vineră dentru alte alte (*sic*) țarei în pămăntul nostru, de începură a îngreuiarea și a stricarea raiaoa prea-luminatului și prea-putearnicului Împărat cu jacurî și cu hoții, păn mai o fărșără, — dup' aceaia să apucară de noi, car[i] dam și rădicam haraciul cinstitului Împărat, de începur[ă] a ne jăcui și a ne prăda casel[e] și bucatel[e] și avuțiile noastre, păn întrar[ă] și cu sabiia în noi, în doo-trei rëndure, de omorără atăta sam[ă] de boerime, dentru mijlocul nostru ; și, pre căte omorără, nu [dead[e]ră neč să-î îngroape, ce-î lep[ă]dar[ă] de-î măncară fiarale și căinie ; așajderea și pre noi, gonindu-ne ca să ne omoar[e], scoas[e]ră-ne și den țara noastră, și, ce avum, mult puțan, tot ne luar[ă]¹. Deč unii dentru noi scăpăm în pămăntul censtitului împărat, la poala Mării Sal[e] lu Siiauş Paş[a] al Dărstorului, alții la Paşa de la Temeşvar, alții prin Moldova, alții scăpăm și aič în pămăntul și biruința Mării Sal[e] prea-luminatului și creștin Domnu și Craiü, carel[e] iaste mai sus zis. Și, dup'aciate, nič așa nu-s lăsară, ce să ridicar[ă] și asupra Domnului caril[e] ne l-au dat cinstitul [*saű* : censtetul] Împărat. Deč noi, cariî scăpăm aič la poala Mării Sal[e] lu Craiü, știindu-l pre Măriia Luî derept și credincios prea-luminatului și prea-putearnicului Împărat, cu jalob[ă] și cu lacrăme căzum la poala Mării Sal[e] lu Craiü, însă și cu voia și porânca Mării Sal[e] Domnu nostru Io Costandin [*saű* : Costanden] Voevod, rugându-ne și spuindu-î cum că acești hoți au strecat țara prea-luminatului Împărat, căt nič haraciul n'are de unde i s[e] da, — ca-s fac[ă]

¹ La Bibl. Academiei Romîne se păstrează un act, din 15 Maiü 1657, de la Constantin Voevod, prin care dă «Staneî, care a fost jupăneas[ă] a lui Dumitru Cliuč., feciorul Mitriî Pitariul de la Stănești, și coconilor ei, anum[e] Drag[o]mir și Drăgușin și Leca», «Rumăniî de la Mușătești cu moșteniril[e] lor și cu cumpărătorile lor» și cei de la Vlădiceni și Bunești, Mălureani, etc. «Și tot o-ü ținut cu bun[ă] pace, fără de nič o gâlceavă, iar, când au fost acum în zilel[e] Domniî Meale, în vream[e] cându s'au sculat dorobanți și siimeaniî cu vrajbă, de au pierdut și au tăiat boiariî țărăi, atuncea au pierdut și pe Dumitru Cliuč., bărbatul jup[ă]neaseî Staneî, și au luat atuncea la Buc[u]rești și zapisel[e], și cărți[e] de moșii, și tot ce au avut...».

Măriia Sa mil[ă] cu noi, și ca un credincios și dreptu ce iaste Măriia Sa prea-luminatului și putearnecului Împărat, să arate această slujbă Împărății Sal[e], să tinză ajutorul și puterea Mării Sal[e], ca să scoatem țara den mână acestor streini hoț, ca să fie țara iar[ă]șe supusă și plecat[ă] prea-luminatului Împărat, și să dăm haraciul Împăratului, cum am dat și mai denainte vream. Într'aceaia Măriia Sa, ca un Domnu și Craiū creștin, făcu-i-s[ă] mil[ă] de noi și, mai vartos vrându să arate și slujbă prea-luminatului și putearnicului Împărat, fu Măriia Sa buc[u]ros, cu toat[ă] nevoie și cu puterea Mării Sal[e] a scoate acea țară den mână hoților. Dreptu aceaia și noi dăm acest zăpis în mână Măriei Sal[e] lu Craiū, cum, de-arū fi vr'o întrebare saū vr'o împut[ă]ciune del[a] Împărăție, orî în viața Mării Sal[e], or[i] în urma Mării Sal[e], cene va dăru Dumnezău a fi Craiū, — pentru acest lucru să avem noi a merge cu capetel[e] noastre să dăm sam[ă] la Împărăție, iar Măriia Sa nič o sam[ă] să n'aib[ă] a da. Și pentru credința pusu-ne-am toț pecețile aič mai jos și iscălituril[e] noastre, ca-s hie de credință. **Иис оу Ершт, мца**
 Mai 20 АНН. *Servo le it,*

R. I: † Vladica Ignatie. † Gheorghe Vel Dvor. † Diicul biv Spat. Stroe Logft. Costandin biv Vist. Preda Vel Logt.

R. II: † Petru Vrunis (?). Barbul Vel Cliuč. ot Poian[i]. Danciul Părăianul Vel Pos. Ivașco Ceparlul (*sic*) Vel Armaș. † Moisi Mihălcelscul (*sic*).

[Pe altă foaie:] R. III: † Leca o[t] Băneșt[i]. † Tudraco Lerescul. † Ghidul Com.

R. IV: † Stoica căpt. ot Bereleșt[i].

R. V: † Eū Strui Clucer ot Stăncest[i]. † Dragān Vt. ot Amărăști. † Jăp. Com.

R. VI: † Stoica sluj. ot Tirg. † Pătru iuz. ot Vărti. † Drag[o]mir ot Mușcelean[i].

R. VII: † Ivan iuz. Vucmir. † Ion iuz. ot Corșorii. † Stan-ciul ot Hurez.

R. VIII: † Lițca ot Gherghiț[a]. † Preda ot Măguren[i]. † Stroe ot Râmnicū.

R. IX: † Stepan ot Rom[ă]neșt[î]. † Drag[o]mir Păh. ot Dreaza. † Mitrea Păh. ot Sătșor (?).

R. X: Bogdan ot Cornu. † Ilie ot Rom[ă]neșt[î]. † Stoi-chița ot Bărbăteșt[î].

R. XI: † Antonie ot Tărșor.

[Splendidă scrisoare pe hîrtie aspră, groasă, format mare.— Fără pecetî.]

XLIII.

[1655.]

M[i][o]stive și luminate Doane, să fii Mărie dumital[e] sănătos. Facu știre Mări Dumital[e] cându aũ fostu astădzî Vineri, vinit-aũ Dumitrașco de Jilești și cu alți călărași cu o carte de la Spătarul Hrizica, scriindu cum aũ vinit boeri dintr'acolo și șeadu la Focșean[î] și ne așteaptă să mergem și noi acolo [*șters*: ma] la margin[e], să facem pač[e]; decî eũ i-am dat răspunsu într'acesta chip că mai așteptăm să mai vie niște boeri de la Mărie Dumital[e], peste doă, trei dzăl[e], — decî vom merge și vom face pač[e]. Decî să știî Mărie Dumital[e] că mi s'aũ rugat Dumitr[as]co ca să-i spuî cu dreptu; decî eũ i-am spus că vin Tătarăi și vin[e] Pașea și Craiul: decî vinim și noi, nu cu alte meștersuguri, ce vin cu știre Împărăție. Decî el încă aũ dzis că est[e] așea, că aũ obicit și ei; [d]ecî mi-ũ dzis: scriem la Mărie Dumital[e] vre 'nt[r'un] ch[ip] să le faci pač[e] despre Craiul și despre Tătarî și despre Pașea,[†] ca să caute ei vinovațai carii aũ făcut acele lucruri, să-i pue la mijloc, să-i dă pre mânia Împărăției. Decî să știî Măria Dumital[e] că am scris și eũ la Negul Căpitanul și la Răzmiriț[ă] căpitanul, că mi-ũ dzis el să scriũ, că le este vorova și lor așea că, da să va duč[e] Spătarul mai încolo, ei să trecă în coace, să nu margă într'acolo; decî s'aũ rogat să scriũ la Mărie Dumital[e], dacă vor trece, să nu aibă nevoe. Decî eũ încă le-m scris pe cum iaste poronca Mărie Dumital[e] să vie, că nu vor avè nicî o nevoe. Decî, pe cum va fi acesta răspunsul,

am dzis pân Sinbătă să ne dă răspunsul, vom da știr[e]
Mărie Dumital[e]. Să fi Mărie Dumital[e] sănătos w Xa. Amin.

Boerinul Mărie Dumital[e]

† Dabij[a].

[Pecete mică roșă, neînțeleasă.

Adresa : cincî cruci.]

XLIV.

[1655.]

Adec[ă] noi, căl[ă]rașii, slugile Măriei Sal[e] Domnu nostru
lu Ion Costandin Șarban Voivod, de supt ascultarea lu Coman
Cap., mărturisimu-ne, adev[e]rimu și ne încredințăm cu acistă
zapis al nostru, carel[e] dăm la mâna Măriei Sal[e] lu Racoț
Ghiorghie, Craiul Ardealului și părților țării ungurești domnu
și Săcuilor șpan, și l[a] mâna Măriei Sal[e] Domnu nostru
Costandin Șarban Voivod, să fie de credința cum că noi,
fiind căl[ă]rași și avându mil[ă] de Măriia Sa Domnu nostru,
n'am păzit credința noastră cătră Măriia Sa cum s'aũ căzut,
ce am umblat dup[ă] cuvântul unora și altora din boiarî și
din sluj[i]torî. Car[e] umblare a noastră adusu-ne aũ de-am că-
zut den credința Domnu nostru și am greșit Măriei Sal[e],
car[e] greșal[ă] a noastră surpasă-ne din m[i]la Măriei Sal[e]
jos ; ce Măriia Luî, ca un Domn bun și m[i]l[o]srăd[nic] și
m[i]l[o]stiv, milostivitu-s'aũ de ne-aũ ertat greșal[a] noastră și iar
ne-aũ tras supt mila Măriei Sal[e], învrednicindu-ne a cele ce
le-am avut și pân acum, însă într'acesta chip, cum de-acum
nainte numai de porânca Măriei Sal[e] să ascultăm, ce va po-
rânci Măriie Luî, orî aieve orî în taină ; iar dup[ă] cuvântul și
învăț[ă]tura altora din boier[i] sau din lăcuitorii țării să nu
umblăm, nici în sam[ă] să le băgăm, Iar, de le-am cunoște
că sintu spre văt[ă]marea cinstii Domnu nostru, acel[e] numai
decăt să l[e] arătăm Măriei Sal[e], cum să cade slugilor dereapte,
și slujba Măriei Sal[e] să avem de-acum înnainte mai cu
mare ascultar[e] și cu mar[e] cinste a o păzi ; și întru slujba
Mărielor Sal[e] bucuroș și făr de toat[ă] cruțarea vom fi gata

a vărsa singele nostru. Iar, car[e] dintru noi să va afla unblându cumva strinăște (*sic*) de cătră Măriia Sa Domnu nostru, arătându ceva hiclenie și necredință, orî în ce lucru car[e] s'ar atinge de văt[ă]marea cinstii Domnu nostru, ver cu fapta, ver cu cuvântul, acel om, vre căpitan, ver iuzbaș, ver ceauș, ver stegarî, ver cetaș, cu groznic[ă] morte a muri datorî să fie, împreun[ă] cu muiarea lui și cu feciorii lui, făr de toat[ă] cruțarea. Și jur[ă]mântul car[e] am avut cu dăr[ă]banții și cu căl[ă]rașii și cu alte ceate al[e] țărăi, car[e]le era spre lucruril[e] ceal[e] real[e], hicleane și văt[ă]mătoare, acel[e] să fie toate călcate și pus[e] jos, numai de-acum nainte să ținem acestu jur[ă]mântu și credință cătră Măriia Sa Crai și cătră Măriia Sa Domnu nostru. De car[e] cumva odat[ă] întărta (*sic*) niscar[î] oameni răi de-ai țărăi și iubitorî de răzmiriț[ă] și car[i] să va scula asupra Domnu nostru, să ne aflăm lângă Măriia Sa stăndu cu toat[ă] vărutea nostră împotriva vrăjmașilor ca aceia, păn la mortea nostră. Și, pentru ma[î] tare credința nostră să aibă acestu zapis al nostru, iscălitu-l-am și l-am pecetluitu. Пис мсца дк. днн, лт *зрѣа.

R. I: † Coman Căpitan [pecete: Cap. Stan Coman]; † Rad[o]slav Ceauș [pecete cu ipogrif]. † Dragul steg. † Toader. † Stanciu. † Banu.

R. II: Radul. † Vlad. † Mihaiu. † Oncea. † Neagoe. † Ilie. † Rachil. † Oprea. † Jăuca.

R. III: Cazac. † Stafie. † Cărsteia. † Dobrea. † Vlădan. † Bălanu. † Bogdan. † Sava. † Stan. †

R. IV: † Șărban. † Neagul. † Teoder. † Tudor. † Ion. † Nanu. † Vlad. † Calea. † Drumea. † Nedul. †

R. V: † Radul. † Ionașco. † Dumitrașco. † Dăjan. † Radul. † Dobre. † Neagul. † Dumitru. † Dragmiru. † Nast. †

R. VI: † Simion. † Stan. † Sântoader. † Măriian. † Mușat. † Simion. † Radul. † Costin. † Nan.

R. VII: † Iar Nan. † Răzmiriț[ă]. † Ion. † Leca. † Gligorie. † Ionașco. † Stoian. † Sava. † Radul. † Savvelu.

R. VIII: † Drag[o]mir.

R. IX: † Vasiile iuzbaș[a] [pecete cu vultur]. † Mușat Ceauș.

† Marin stegar. † Gherghina. † Vâlcea. † Tudăr. † Ursü.
† Stan.

R. X: † Vasile. † Șărban. † Radul. † Vasiilei. † Ionașco. † Sava. † Mihaiü. † Baico. † Stoian. † Sava.

R. XI: † Obrăj. † Tatul. † Tatmir. † Radul. † Tiho. † Ștefan. † Dobre. † Ivan. † D[u]ma. † Șarbea.

R. XII: † Mușat. † Inac. † Irimiia. † Stroe. † Neagul. † Ion. † Manea. † Albul. † Stan. † Stoica.

R. XIII: Buzian. † Sava. † Tuduran. † Copac. † Radul. † Lupul. † Petru. † Iani. † Oprea. † Dobrișor.

R. XIV: Dobre. † Toader. † Vasiilei. † Bunea. † Radul. Vasilei. † Platon.

R. XV: † Neagul iuz. [pecete cu o pasere]. Dragomir Ceauș [aceiași]. † Florea. † Șărban. † Dobre. † Stan. † Iiar Stan.

R. XVI: Nan. † Cozma. † Stan. † Neagul. † Necula. † Seaman. † Filimon. † Radul. † Chicoș.

R. XVII: † Irimiia. † Pavel. † Crețul. † Drag[o]mirü. † Radul. † Oprea. † Stanciul. † Stanü. † Irimiia.

R. XVIII: † Todea. † Șearbea. † Radul. † Crăciun. † Vasiilei. † Oprea. † Stan. † Petco. † Istr[a]tie.

R. XIX: † Tihul. † Goia. † Laz[ă]rū. † Crăciun. † Calenü.

R. XX [altă foaie]: † Neagul iuzbaș[ă] [pecete cu cruce]. † Nedelco Ceauș. † Petco. † Mușat. † Dum[i]trașcū. † Iar Dum[i]trașco. † Crăciun. † Stoica.

R. XXI: Bodul. † Micul. † Soran. † Țintea. † Ionü. † Neacșul. † Monda. † Stan. † Brăilean.

R. XXII: Ivan. † Stan. † Petrea. † Dum[i]trașco. † Pricopie. † Arion. † Sava. † Gherghe. † Drăgan.

R. XXIII: † Stanciul.

R. XXIV: † Vasiilei [pecete cu arabescuri] iuzbaș. † Dragul stegar. † Ionü. † Mușat. † Tudosie. † Mihăilă. † Stanciul.

R. XXV: † Crăciun. † Cărstea. † Ivanü. † Vladul. † Radul. † Voinea. † Voiciul a lui Atrei. † Stanciul sin Stan. † Băjan.

R. XXVI: † Cărstea. † Vasiilei săn Ion. † Stancul. † Curtea. † Paraschiva. † Radul. † Dan. † Ivan. † Istrate.

R. XXVII: † Dum[i]tru. † Voico. † Gulie.

[Pe V^o. sus:] Călărași ot Buzăü.

XLV.

[1655.]

† Adec[ă] noi păhărniceii, slugil[e] Măriei Sal[e] Domnu nostru, lu Io Costandin Șarban Voevod, de supt ascultarea lu Iane Căpt.

[Ca n^o precedent. Dar la p. 37, r. 10-11 de jos: «Aceiaș milă ce am avut și până acum, în zilele[e] Măriei Sal[e]...». Și data e aceeași.]

R. I: Giura iuzbaș[a]. † Dobre ceauș. † Nan stegar. † Dobre. † Petrica.

[F^o 2.] R. II: † Vladul. † Oncea. † Stanū. † Benzea. † Dobrișan. † Rălea. † Stan. † Petco. † Mușat. † Coman.

R. III: † Borcea. † Stoica. † Gradea. † Barbul. † Radul. † Dum[i]necă. † Stanciul. † Danciul. † Tatul.

R. IV: Niagoe. † Negrea. † Stan. † Grozea. † Dum[i]tru. † Șelbea. † Drag[o]mir. † Radul. † Dima.

R. V: Căl[i]man. † Drăghici. † Petre. † Vlădan. † Boldea. † Echimū (?). † Radul. † Andrei. † Stoica.

R. VI: † Toma. † Buda. † Pătrașco. † Radul. † Iancul. † Ilea. † Mihnea. † Tat[o]mir. † Mihaiū. † Coman.

R. VII: Dum[i]tru. † Stoica. † Dum[i]tru. † Radul. † Necula. † Oprea. † Drag[o]mir. † Todorū. † Avramū.

R. VIII: † Neanul i Neanul. † Radul. † Lazărū. † Stoica.

R. IX: † Vladin iuzbaș[a] [pecete cu ipogrif]. † Necula ceauș. † Florea stegar. † Isara. † Sărbea. † Neagoe. † Lupul.

R. X: † Radul Cioban. † Crăciun. † Petre. † Drag[o]mirū. † Stoia. † Manea i Manea. † Iarciul. † Bălan.

R. XI: † Ion. † Stanū. † Drag[o]mir. † Neagul. † Grecea. † Racea. † Crivățū. † Nedelco. † Mărtin.

R. XII: † Lasie. † Bujorū. † Stan. † Stanciul. † Șarban. † Dum[i]tru. † Șarban. † Ciopor. † Vlad. † Radu.

R. XIII: † Ivan. † Brătil[ă]. † Antonū. † Lăp[ă]dat † Coman. † Ionū. † Nanciul. † Roman. † Balan. † Ian.

R. XIV: † Stanciul. † Badea. † Cărstea † Io Luca. † Simion. † Drăghiciū. † Cornea. † Stanciul. † Nan. † Vasilei.

R. XV: † Ilie. † Roman ot Bărbuleșt[i].

R. XVI: † Lascar iuzb. [pecete cu pasere]. † Dum[i]tru ceauș [pecete cu cal]. † Alecse steg. [pecete cu arabescuri]. † Petco. † Sava. † Răduna. † Moșu. † Stanu.

R. XVII: † Sava † Oprea. † Drasco. † Nistoru. † Manea. † Gavril. † Cornea. † Cărstea.

R. XVIII: † Rad[o]slav. † Radul. † Ioanū. † Zăgan. † Cernat † Necula. † Mihnea. † Ilie. † Leia. † Pădure.

R. XIX: † Ion. † Stoiian. † Stanciul. † Pișcovu. † Mihaiu. † Costandin. † Șarban. † Mușat.

R. XX: Dum[i]trașco. † Ion. † Nicoară. † Lazărū. † Pri-copie. † Costandin. † Drăgan. † Isacū. † Berea.

R. XXI: † Ursu. † Pavăl. † Gligorie. † Vasilei. † Neacșul. † Buliman. † Toader. † Măican. † Păunū.

R. XXII: † Ioviț[ă]. † Moșu. † Neagoe. † Pătrașcan. † Cărstea † Dragoie. † Stan. † Drag[o]miru. † Ursu.

R. XXIII: † Ionu. † Neagul. † Ispas. † Bul[i]man. † Dim-ban (*sic*).

† Sud Buzău }
† Râmnecu } [pecete cu cruce].

R. XXVI: Tabăra iuzbaș[ă]. † Toderan Ūauș. † Ionașco stegar. † Radul. † Bratul. † Filip. † Stan.

R. XXVII: Toader. † Badev. † Burlanu. † Lupul. † Ne-grilă. † Tunsul. † Ion. † Mitran. † Catesa.

R. XXVIII: † Stanciul. † Dragoș. † Manea. † Coman. † Stoica. † Ion i Ion. † Stan. † Ionașco. † Costandin.

R. XXIX: † Ilea † Burghilea. † Ivașco. † Vintil[ă]. † Răz-miriț[ă]. † Mateiu. † Ilea. † Stan. † Radul.

R. XXX: † Marco. † Statiul. † Stoica. † Nedelco. † Lup-sea. † Mușatū. † Neagoe. † Lep[ă]dat. † Seman.

R. XXXI: Drag[o]mir. † Ionu. † Radul. † Gligorie. † Ne-culae. † Cărbune. † Lazărū. † Gligorie.

R. XXXII: † Stoica. † Irimiia. † Dum[i]tru. † Mihilă. † Gligorie. † Gavril. † Nichita. † Oglan. † Neguț[ă].

R. XXXIII: † Petru. † Milea. † Costin. † Andreiū Bugmaș. † Lupul. † Ionu. † Malotă. † Radulū. † bul (*sic*) (Robul?).

R. XXXIV: Ot sud Râmneac [pecete cu arabescuri].

R. XXXV: † Ionașco iuzbaș[ă]. † Dan stegar. † Oprea ceauș.

† Buchiarea (*sic?*). † Stanū. † Stoica. † Stoian. † Ionū.
† Neelco.

R. XXXVI: † Ivanu. † Ignanea (*sic*). † Mihaiū. † Florea.
† Stan. † Vasilei. † Pintelei. † Echim. † Ioniț[ă]. † Fătul.

R. XXXVII: Sim[i]on. † Stancul. † Ion. † Draguș. † Bercū.
† Mușat. † Nedelco. † Ilea. † Stoica. † Mihilū.

R. XXXVIII: † Stancul. † Stan. † Lupan. † Nedelco. † Min-
cul. † Stanciul. † Stoica. † Nanū. † Ion. † A[n]dronic.

R. XXXIX: † Ostafie. † Bălan. † Marin. † Nechifor. † A-
vram. † Glăvan. † Stanciul. † David. † Stoica. † Sprpa¹ (*sic*).

R. XXX: † Radul. † Șearbea. † Petco. † Alecsea. † A[n]-
dreiū. † Ionașco.

R. XXXI: † Sud Buzăū.

R. XXXII: † Vlaicul [pecete cu litere neinteligibile] iuz.
† Gligorie Ceauș. † Cărstea stegar. † Florea. † Neagul.
† Cărstea. † Vasilei.

R. XXXIII: † Ordea. † Cărste Neg. † Badul. † Neagomir.
† Vasilei. † Crăciun. † Dobrot. † Necula. † Stancul.

R. XXXIV: † Mateiū. † Răcnea. † Tatul. † Roman. † Gapea
(Ganea?). † Radul. † Stan. † Nan. † Stanciu. † Tudor.

R. XXXV: † Vlad. † Ion. † Iar Ion. † Vladan. † Dragul.
† Chicul. † Bănișă. † Neagoe. † Mușat. † Calin.

R. XXXVI: † Stoica. † Bucșea. † Danū. † Manea. † Bar-
bul. † Nan. † Bătrân. † Neagul. † Gherghe. † Gălcă.

R. XXXVII: † Neagoe. † Stan. † Iar Stan. † Ghiura.
† Nechifor. † Stan. † Anghelū. † Alăman. † Iane.

R. XXXVIII: † Ile. † Danū. † Ionū. † Neagoe. † Costin.
† Manea. † Ionū. † Ned[e]lco.

R. XXXIX: † Ghiorghit[ă]. † Stoica.

XLVI.

[1655.]

Adecă noi lef[e]ciiū, slugil[e] Mării Sal[e] Domnu nostru Io
Costandin Șarban Voevod, de supt ascultarea Lecăi Căp. za
Bo[te]zaț, mărturisimu-ne, adev[e]rim-ne și ne încredințăm cu
acest zapis al nostru, care-l dăm la mână Măriei Sal[e]...

[Ca și pentru călărăși. Dar Domnului i se zice și «Io». Alte deosebiri:] *Ca să fie de credință... Fiind lefecii, măn-când pâinea și sarea Domnu nostru, n'am păzit... Cuventele unora... den boiarī... Am căzut de mila Măriei Sal[e] și den credința Măriei Sal[e]... Deč Măria Luī... și milosăr:... În-vrednicind[u]-ne aciaș păină și sare ce am avut și pân[ă] acum... Ce ne va porunci... Să nu *ascultăm*... Că *sânt* spre... *Acea-lea* numai de căt... De acum nainte să avem... Slujba *Măriei Sale*... Umblând striineaste cătră Măria Domnu nostru... Ficlenie... Orī cu ce *chip*, acela... Verī căp[i]tan, verī čauș, verī stegar saū cetaș... Și alte ceate... Spre lucrur[i] real[e] și ficleane, văt[ă]mătoare, acealea... Și cătră Măria Sa Domnu nostru, așa fiind slugă în plat[ă], de car[e] cumva oda (*sic*) scula niscar[î] oameni răi și car[i] să vor scula asupra... Noī să ne aflăm stând lângă... Iscălit-am, pecetluit[u]-l-am. Pis. Av. 17. d., v¹ 7163.*

Semnături:

R. I: Leca capt. † Mihalcea steg. † Pantazi čauș. † Do-boș. † Gavril Leahul. † Iani. † Iorga pit.

R. II: † Ianachi. † Mitrea. † Marco. † Dum[i]trașco. † Costandin. † Andronic. † Costandin.

R. III: † Ilie. † Mușat. † Damaschin. † Costin. † Soare. † Tatul. † Barbul. † Necula. † Dum[i]trașco. † Stan.

[*Pe altă foaie*] R. IV: † Leca. † Simion. † Părvul. † Văl-san. † Stoian. † Gavril. † Dum[i]trașco. † Radul.

R. V: † Șărban. † Iani. † Pavel. † Stanciul. † Grozav. † Nicoar[ă]. † Nicolae. † Rustea.

R. VI: † Ion. † Stan. † Vasilie. † Nicoar[ă]. [*Semne de degete numai*].

[*Pe V^o*] Lefegi.

† Steagul Lecăi căp. za Botezaț¹.

¹ A patra formă, cuprinzând jurământul «lefecilor sârbī, steagul Iancului Cap.» (data ca la acest număr), s'a tipărit, după original, în Muzeul Național din Pesta, Colecția Iankovich, de d. B. P. Hasdeū, în *Traian*, I, n° 1. Nu sint deosebiri notabile.

XLVII.

† Adec κ noi Ghedeon a[r]hiep[i]s[co]pu și Mitropolitul Suceveî, Anastasie ep[i]s[co]pul de Roman și Iorest, ep[i]s[co]pul de Rădiuți, Sava ep[i]s[co]pul de Huși, așijdere și noi tot Sfatul tră Moldovei, anume Ionașco Rusul Vel Logof κ t și Ștefan Boul Vel Dvornic de Ț[a]ra de gios, Vasilie Hatman i părcilab Sučavscăi, Dabija Vel Dvornic de Ț[a]ra de sus și Ilie Șeptilič Vel Postealnic, Gligorașco Rusul Vel Spătariu și Mogăldea Vel Păharnic și Solomon Vel Vistearnic și toți alți boiarî și lăcuiitorii ț[ă]ră[i] Moldovei, dăm știre și mărturisim cu această scri-soare tuturor, cui să cade, pentru că, fiind această ț[a]ră de multe părți împresurată și îngreuiată, mai vărtos despre Împărăție cu birul și cu alte multe cheltuiuale, decî, văzând noi, Sfatul ț[ă]răi, și toți lăcuiitorii ț[ă]răi, că neč într'un chip nu vom putea a rădica aceale cheltuiuale cu ț[a]răi și din putearea noastră, cădzut-am cu toții și ne-amü rugat prea-luminatului și în-nălțatului Racoți Ghiorghiu, cu mila lui Dunnedzău Craiu ț[ă]ră[i] Ardealului, domnu părților ț[ă]ră[i] ungurești și span Săcuilor, cum într'atîta lips κ și nevoi, cu at κ tea cheltuiuale, să ne fie Măriia Sa într'agiutoriu. Decî Măriia Sa, ca un Domn m[i]l[o]stiv, neîndurîndu-să de această săracă de ț[a]ră, a o lăsa la atăta nevoe și greutate, ce s'au m[i]lostivit și cu oști ne-aü agiutorit și cu banî ni-aü împrumutat la atîta nevoe a noastră și a ț[ă]răi. κ , de nu s'ar κ fi m[i]lostivit Măriia Sa s κ ne agiutorească, iar noi de pre această săracă de ț[a]ră și din prilejul nostru neč într'un chip nu le-am fi putut rădica. Dè care lucru iaste și la știrea acestor ț[ă]ră de prin pregiur, a toate, cum în optu luni am dat doao birurî la Împărăție, fără de alte multe cheltuiuale, carele ce ne-aü fost numai a le da; așijdere și la Hanul și în multe părți, unde am avut nevoia și greul ț[ă]ră[i]. De care lucru din toat κ deatoriia, fără cît s'au dat Măriei Sale până acmu la această vreamă și an 7164, mța Sep. în șease dzile, r κ mas-am Măriei Sale cu o sută și doadzeci și șeas[e] de mi de talăre bătute. Pentru care deatorie adevेरimu-ne

pre a noastră mare credință și giurăm pre sf[ă]nta evanghelie și pre sf[i]nții apostoli și pre toți sf[i]nții, cum, pân la dzua Crăciunului, care iaste tij leat **къ мѣца** Dech. 25 dzile, dup[ă] călândariul cel vechiū, ca să plinim această deatorie care scriem mai sus **M[ă]r[ie]i Sal[e]** lui Craiū, deplin. Așjdere și pân la dzua aceasta ca să avem a trimite Măriei Sale, nepohtit de Măriia Sa, câte 15.000 de talări, sau mai sus sau mai giosu. Iar, să nu am plini până la dzuoă aceasta deatorie toată, iar Măriia Sa ca să fie volnic a-ș lua în tot chipul, cum va hi voia Măriei Sale, pân să va plini deatoriia Mărie Sale. Și, nu numai noi ce ne legăm pre aceasta togmală, ce, de s'are tãmpla vr'unora de noi vre-o moarte sau schimbare, ca să fie deatori a plini boiarii cari vor fi în cinste în locul nostru, și coconii noștri; așjdere și **M[ă]rie[i] Sal[e]** de s'are tãmpla vre-o moarte, de care Dumnezău să ferească, iar noi să fim legați pre această togmală și Măriei Sale Crăiasei și coconului Măriei Sale. Pre acestea pre toate ne legăm, și pentru mai mare credință cu iscăliturile noastre a-deverim, și cu peceți întărim. Dată e din târgu din Iași, msta . . . dnă . . .¹, vleatu 7164, a **ѿ исписанашет** **Іс Ха** 1655.

[Cele patru-peceți de ierarchi cu negru: ultima cu inscripție greacă.]

Rîndul I: Az . . . Vel Logoftu [doi lei lîngă o cruce și : **иѡ**]; Az Ștefan Boul Vel Dvornic [pecete mică cu o cruce, semiluna, două stele și **ѦѪѢ**]; Dabijea Vel Vor. [o cruce];

Rîndul II: Az Șeptelič Vel Post. [pecete neînțeleasă]; Az Gligorașco Vel Spăt. mart. [pecete cu cruce, semiluna, stea]; Iscal. Mogâlde Vel Ūașnic [pecete cu literile : **иѡѦ**]; Az Solomon Vel Vister iscal. [pecete foarte mică, neînțeleasă, cu două paseri].

[Pe dos :] Graeco idiomate exarratae.

¹ Unde am pus puncte, originalul are loc alb.

XLVIII.

[1656.]

Răspunsuril[e] instrucției car[e] iaste dată prin Micheș Chelemen, de l[a] seninatul Craiul Ardealului, părintel[e] nostru, cătră noi, fiul Mării Sal[e].

1. Cu mare bucurie șan[ă]tatea Mării Sal[e] înțeles-am și cu plecăciun[e] fiiască am priimit părintească carte împreună cu bunel[e] dojane, rugându-ne și de'ic nainte să nu înce-teaz[e] ale Mării Sal[e] învățătore, dup[ă] cumă învăț[ă] și pă-rinteasca prietenie cătră direpții fii.

2. Pohtel[e] noastre zăc[e] Mării S[a] că nu-s tocmita, ce osibite, nu desăvârșit pohtite. Noi, ca adevărații fii și ni-mica fățarniș, toate le-am arătat Mării Sal[e], iar, de va fi și ceva scădeare, nu din altă, fără numai însuș din neputință. Despre carel[e] rugăm și pohtim să fie ertăciun[e] părintească, că fii nu odat[ă], ce de pururea greșescu părinților ; ce, fiind al lui fiu, nu-s îndură a-l urgis[i]. Deaca noi n'am priceput pännatata, ce deschidă Mării S[a] cărări de învățatură. Noi încă arătăm desăvârșit și stătătoare pohta noastră, crezând că dup[ă] îndrezneala noastră ceastă fiască nu să va dezlipi, nici va rec[i] inima Mării Sal[e] de cătră noi ; iar, de am ști că să va face ceva reçal[ă], noi am tăcea și am fi bucuroși, nu numai de cinstea lumească, ce și de viiaț[a] noastră să fim lipsiș.

3. Cu adevărat creademă a ști Mării S[a] Craiul nostru și dicăt noi mai bin[e], — că ale oamenilor mari de pururea și mai totdeuna să află mai cu adevărat. Mai departe, pă-rearea și sfătuirea Mării Sal[e] tot să nu fie încetată, și dintru țircumstanțiile (ce să zic[e] încunjurăril[e] vremilor) de acum, ce socoteaște Mării S[a] a să izvoră, cu noi încă să nu-i fie păs a împreuna, că noi vom fi ascultători, însă dup[ă] putința noastră. Cum și credem că afar dintr' acea niș ar pohti Mării S[a]. Știm noi aceasta că Mării S[a] nu-s lip-seaște-și plăti slugilor Mării Sal[e] cu cheltuial[a] noastră, — că și până acum au avut Mării S[a] aceaste oști : ce din

datul lui Dumnezeu, care are Măriia S[a] la măn[ă], le-au plătit și le va și putea plăti scutirea și apărarea Mării Sal[e]. Căc că și acum să făgăduiaște a ținea asupra noastră, cu dă-tătura inimii noastre cea de laudă, facem mare mulțămită Măriia S[ale] părinte creștin. Numai ce urmăm: ce pohtește părinteasca prietenie, socotință și milă, cătră noi să arate, iar, dintru Maica Sfântului Dumnezeu de ni să va întâmpla ceva, pintru ale noastre greșale, n'om avea pre cine bănuî, numai ce ne vom ruga Sfinții Sal[e], neprilejur[i] ca acealea să nu las[e] spre noi, ce mai vartos cu a Sfinții Sal[e] mil[ă] să fim umbriț.

4. A-ș păzi Măriia S[a] lucruril[e] Mării Sal[e] și a socoti și spre noi, cu putință iaste, — că Dumnezeu a dat atăta vrednicie Mării Sal[e], și pintru acea sămtem și noi fiii Mării Sal[e]. Noi pohta noastră vom arăta chiar, având nedeajde în mila Mării Sale, ca să nu mai supărăm pintru aceasteași lucruri de atătea ori pre Măriia S[a], și noi, fiind așezaț din mila Mării Sal[e] la un tocmit lucru, să putem ruga pre Dumnezeu și să putem sluj[i] și Mării Sal[e] ce va fi pohta, din putința noastră. Iar D[um]nezeu, care cunoaște inimil[e] a toț, și a noastră, încă fie-ne mărturie aiave că noi la a noastră inimă n'am avut, nič avem rană ca aceaia, cum să ne fie fost preste voe ținerea oștilor Mării Sal[e]; ce mai vartos am cunoscutu noi că nu din silă, ce din milă le-au ținut Măriia S[a] lângă noi, pintru binel[e] nostru și al țără[i]. Și acuma, căc venim la pohte ca aceastea, cu zău zic[e]m că neputearea ne îndeamnă. Chez cunoaștem și noi că noaș atunci ne-ar fi mai cu temeî și cu îndreznal[ă] tot lucrul, când am avea slugi multe; ce întreace cheltuial[a] pre venitu: unde-s slugi mai multe decât simbrii, poate socoti Măriia S[a] cum va putea fi. Alt bin[e] nu să va izvoră, ce numai ură de cătră slugi. Care lucru tribue dar să-l depărtăm, într' acestaș chip: Pre dumnealui Boroș, cu steagul lui Chiș Andraș și cu dragonii și cu dărăbanții Mierăi (*sic*), ne rugăm Mării Sal[e] ca să-i scoaț[ă], iar Neamții, pedestrimea, cu jupănul Gaudi, să rămăe aič, că vom putea lupta. Iar Neamții, încă ne rugăm Mării Sal[e], cu bun[ă] tocmeală să ni-î las[e], și, de va da Dum-

nezeu să fie pre voia priiatinilor Mării Sal[e], zis-aū Măriia S[a] că i-ar da o companie de Neamți. Despre aceia ne și rugăm Mării Sal[e] să nevoiască, însă[m[n]ândus[e] aceia. Măriia S[a], aū are ținea aceia, aū aceștea, și ne-ar da noaḁ Măriia S[a] o companie 600; iar, de nu s'ar putea acest lucru face, ce să-ī fie a pesti și să-ī fie cu tribuință Mării Sal[e] aceștea a-ī scoate, atunci, dup[ă] făgăduința Mării Sal[e], tot să n[e] lase păn în 300 de Neamți, lângă noi, în sama noastră. Și, cum și mai zisem, de nu s'ar putea să-s înseamne Nemți, să-s afle păn la acea vreme a pohtii, — de care lucru, de va fi despre alții spre Măriia S[a], Dumnezeu să-l fac[ă] norocit pre Măriia S[a], ca să nu tribue eșirea lor; iar, de n'ar putea fi într'alt chip, atunci, la scoaterea lor, să fie macar Ungurī pedestraș întrătorī în loc, — și ar putea fi aceia păn am însămna Neamți în locul lor. Iar rugăciunea cea mai cu deadinsu iaste aceasta: Neamții să rămăe lângă noi. — Unde pomeneaște Măriia S[a] că fără isprav[ă] și fără purtare de grij[ă] nu va putea lăsa Măriia S[a] oștil[e] Mării Sal[e], ca carea cumva să nu li s[ă] întâmple ceva nenoroc, foarti și del[a] adâncul inimii noastre pohtim și rugăm pre Măriia S[a], nenorocul slugilor Mării Sal[e] nu-l socoteaștă (*sic*), nice-l ție mai mare pagubă decât al nostru și al boiarilor noștri. Că noi săntem fi, iar boiarii dup[ă] noi toț Mării Sal[e] sămtu direapte și jurate slugi. Când s'ar întâmpla acel nenoroc, noi încă am fi părtaș, — de care nu gândim să fie, că țara s'aū alinat bin[e]. Nič să-ș teamă Măriia S[a] oștile, adecă Neamții, că va avea Măriia S[a] întru dinșii pagubă; că Ungurī avem steg. 7, cu jupănul Feacheatea Mihaī: fac voinič 700; Sărbī avem steg. 6: fac voinič 400; levin[ți] avem steg. 9: fac voinič 800; ot Leași steg. 1: fac voinič 130; dragoni steg. 1: fac voinič 110; beșlii tătari[i] steg. [1]: fac voinič 90; aproz steg. 1: fac voinič 100, — fără Curtea noastră; fac preste tot 2.430 de voinič: aceștea toț cu sulite și cu foc sămt. Și, iarăș, pușcași, iată c'amu început a strănge din olatel[e] noastre: vom să facem și de aceia păn în 100, — căroră nu li să va da leafa, numai să vor erta de alte lucruri. Așa dară Măriia S[a] fără de nič un teamăt poate face. Trimiță macar Măriia Sa omul

Mării Sal[e] să l[e] fac[ă] căutare pintru mai credința. Că noi binel[e] Mării Sal[e] și răul său paguba, o ținem a fi și al nostru. Așijderea gândim că va fi și Măriia S[a] tot într'această înțeles. Toate învățaturil[e] Mării Sal[e] priimim, priimind; știm că și primăvara adu[er] multe, cu ivirea ie[și]; ce afar de puțință nu putem păși. Pintru acea Măriia S[a] aceastea ale noastre lipse, așa înțelegându-le, m[i]l[o]stivească-să pre vrednicel[e] a noastre pohte a da răspuns ves[e]litor[um], ca să putem dup[ă] puțință p[er] până la săvârșit viaț[a] noastră sluj[i] și Mării Sal[e]. Acum de această dat[ă], însămnare de oșți mai multe făcându-s[e], aceaste pohte a noastre nu pohtim. Iar ajutorul Mării Sal[e] tot pohtim, și avem nedeajde la acea.

5. Dumisal[e] Diicului s'a[un] rumtu ai di boerie.

6. Noi încă ținem pre Măriia S[a] adevărat și m[i]l[o]stiv părinte, și nimic nu ne îndoim în părinteasca prietenie. Așijderea rugăm întru a noastră prietenie fiască să-s odihnească Măria S[a], — pohtind și a[st]asta, de vom fi greșit într'aceaste scrisori, să fie ertăciune[e]. Amu adevărat că vin Neamți acum în Moldova; rugăm pre Măriia S[a] un om să ne trimiț[ă] ca să trimitem pintru acel lucru. Cari[și], de să vor însămn[na], a[un] la noi ai[și] să rămăe, sau la Măriia S[a]. Așteptăm pre a[st]astea pre toat[e] răspuns bun. Pis s Târgoviște мѣ—, лѣ 7164.

Ion Constantin Voevod.

[Pecete mare, de ceară roșă. De-asupra arborelui, vulturul și, pe el, coroana. La dreapta, o stea. † ІѠ КОСТАНТИН ШЕРБАН БОИВОДА ГИДР (?) ЗЕМЛѦ ВЛШ.]

XLIX.

[1656.]

Luminate și cinstite Craiū și noao de bine făcător, multă viață și sănătate în preună cu tot binel[e] poftim de la m[i]l[o]st[i]vul Dumn[e]dzău ca să-ți hărăzască Măriei Tale întru mulți ani.

Cinstita și luminata cartia Măriei Tale, scris[ă] din trei zile a lui Octovri, de la mâna slugii Măriei Tale luatu-am cu cinste. Agiunsu-ni-aū sluga Măriei Tale aicia la Fălciū; ce, ne plându-să (*sic*) pisariul cu noi, ce era rămas în Iași, așteptându-l să ne ajungă, să tãmplă zăbavă slugii Măriei Tale, că nu ne mai agiunsă pisariul; poate hi împiedecat cu nește vin. Scrii-ne Măriia Ta cu bogată scãrbă și ponoslu mare pentru cei bani cariū au fostu să-ī trimitem Măriei Taale. De care lucru mă mir ce oi mai dzice, că poate hi că iaste o becisnicie pre noi, nu-ī într'alt chip; că oi dzice și așia că iaste o poviaste: în cãtroo ne întoarcem cu fața să ne facem cruce, noi ne scoatem ochii: așea iaste și aceasta. Aceia bani, de câtă vreme sint trimiși! Tocma după ce-aū purces pisariul la Măriia Ta, a treia dzi am și pornit banii, de i-aū dus la margine, la Totruș. Ce numai zăbavă de cătră noi cu smentială n'aū fostu atîta, că am fostu trimis la Toader pîrcălabul de Galați să margă el la Totruș, să triiacă cu banii preste munte, să-ī aducă; într'acealia Toader Ungurianul aū fost bolnav, de n'aū putut să margă, ce, până a ne vini răspunsul, să știm că iaste bolnav de nu poate miarge, s'aū tãmplat zăbavă; iară într'aceia am și trimis pre Vistiiarnicul Pelin să-ī ducî până la comornicul Măriei Tale, la dumuluī, la jupănul Beldi Pal; cariū de câtăva vreme or hi sosit acolo. N'am hi așteptat ponoslu pentru aceasta; hire-are și Măriia Ta, așia în pripă să nu pornești Măriia Ta atăta scãrbă spre noi; că eū n'aș hi credzut nice o dată să pornești Măriia Ta scãrbă spre noi așia cu grabă pentru atîta lucru. Ce iarăși om dzice cuvântul ce l-am dzis și mai sus, că poate hi o becisnicie pre noi; de atăta vreme

ce am trimis, de am ști un lucrul ales, iară acmu iară vădzuî ponoslu. Iară, pentru aceaia sumă ce mai rămăne, și de aceaia dzis-am cuvânt ales și am pus dzi; carea nu poate să rămăne lucrul într'alt chip, sau să mai rugăm pre Măriia Ta cu dodeială a ne mai aștepta, ce numai la dzi om plăti Măriei Tale: nu va hi într'alt chip. Vești dintr'acoace nu avum nemic înnoire a-s scrie Măriei Tale; iară, ce s'are înnoi de vr'o parte, am face șt[i]re Măriei Tale. Lăsămu-ne și noi pentru primblaria până aicia la Gălați, și de aicia ne vom vârtej] de om miarge pre la mănăstire. Dumn[e]dzău să cruță cinstită sănătata Măriei Tale întru mulți ani. Datκ cartia din Șivițe, l^e 7165, Oc. 4.

A luminatei Măriei Tale vecin de bine voitor și gata a sluji :

Io Ghiorghi Ștefan Voevod.

[Fără pecete și adresă.

Probabil pe foaia de anexă:]

Luminatului și cinstitului Ghiorghie Racoți, din m[i]la lui Dumn[e]dzău craiul Ardealului și domnu părților ț[ă]rκi ungu-rești și ișpan mare Săcuilor și noao de bine făcător, cu cinste să-s dia.

[Coroană pe pecete: vultur cu stea în frunte, stea în stînga, semiluna în dreapta. Cu litere latine: G. S. P. M.

L.

[1657.]

† Luminate și cinstite Craiū și noao de bine făcător, milostivul Dumnădzău să te cruț[e] pre Măriia Ta cu bună pace și sănătate, împreună cu tot binele, întru mulți ani.

Cinstita cartia Măriei Tale, dintru mâna cestui poștū al Măriei Tale cu cinste o am priimit, ș'am cetit cu drag, ș'am dat laudă m[i]l[o]stivului Dumn[e]dzău, înțălegând de bunî sănătata Măriei Tale. De câte ne scrii Măriia Ta, pre amăruntul înțăles-am. Pentru rândul Tătarălor, adevărat iaste cum zicî Măriia Ta, iară pentr'acela lucru,—precum am și mai scris Măriei

Tale că-i ni sint pîgăni, sint ce ei, unde iaū astădzî un ban, măine cer 10 bani,—așea și acolea ei are vrea a îngloti obi-ceaiū ; iară avem nedeajde pre Dumn[e]dzăū, după răspunsul ce le-ai răspunsu Măriia Ta, să întoarcă obrazul într'alt chip, să mai lasă dintr'a lor ; or vedea și ei că sint și alții oameni, că ei, unde le sluji nărocul, în ț[a]ra leșască, după cum aū fost voia lui Dumnădzăū, ei socotesc că or supune toatî lumea și gîndescu că alți în lume nu-s oameni, ce-s numai ei oameni. Iară Măriia Ta foarte ai răspunsu bine, să cunoască că nu-î lumea numai cu dănșii. Iară pentru Ciogolea, pentr'acea și noi am socotit că el să are în prieteșug cu dănșii, ce oare-ce din lucrul lor tot va adeveri Ciogolea. Pentru rîndul lucrului despre Țarigradu, de pomenirea mazilieî, sămnedzî Măriia Ta cum să fie(m) sănătate și să fim într'un bun gînd și cuvîntului nostru să-î fim marturî și jurămîntului să-î fim plinitorî ; pentru datorie, să plinim și să nu purtăm pre Măriia Ta cu cuvinte, căci iaste Mărieî Tale cu scandal. De care lucru mă mir ce oi mai dzice cătră Măriia Ta, ne avîndu credință eū cătră Măriia Ta ; iară, să nu hiū creștin, ce să hiū Jidov, și de leagea mia să hiū scăpat și la dzua cea de săvărșit. unde ne iaste a răspunde toți, cineșî după lucrul s_m și n'a hi fățarie, acolo să hiem cu luoda cel vîndrîtor Domnului său, carel[e] știm că locul lui va fi cu cei mîlți răi, și să nu ne aflăm la locul cel cu bune răspunsurî, și să nu audzim bl[a]gosloveniia lui Dumnedzăū, carea toți creștiniî spre-acea nedejduescu să o audză și să o și vadză, de nu mi-î atăta inimă rea căt nu poē nice odihni, nice a mîncea cu folos, și, de aș avea prilej și n'aș plăti de istov a Mărieî Tale datorie, căt mai de sirgu, ca să nu hiū audzit atîta ponoslu de la Măriia Ta, carel[e] nice la o sănătate nu mă aduce ; că, de aș avea dzeace banî în casa mea, trimite-i-aș și aceia tot spre istov de datoriiia aceia, carea doar Măriia Ta socotești că eū din căiniia mea și din fără de omeniia mea pestesc și întărdziedz Mărieî Tale, de nu plătescu. Eū, necum spre ce aș mai arăta cătră Măriia Ta cu alt jurămînt ceva, ce, cum arătăm mai sus, tot așea dzicem ; ce nevoia noastră vedem că nu să creade înnaintea

Măriei Tale. Ce doar n'am hi nice noi cu obraz de marmure saū de her, cā pre un her saū pre un marmure cu atāta gloatā de atinsăturī s'are hi svredelit, darā inima noastrā în ce chip n'are hi vātāmatī de atāta ponoslu? Ce numai pentru mare nevoe și lipsā ce ne iaste, și la Măriia Ta n'avem credință, — pentr'acia sintem obiduiți; iarā obrazul mieū s'au făcut mai gros decât pământul de atāta supārare. Ce, preste scurtā vreme, tot om nevoi și om face cum om putea și om plăti și Măriei Tale: pare-ne cā dintru cuvānt ȕ-am avut la Măriia Ta și într'alte părți, unde ni-am dat cuvāntul, nu ni-am scāpat; iarā numai de iaste ponosul Măriei Tale și ne afli Măriia Ta scāpați din cuvānt, numai pentru acești bani, socoteaște-ne Măriia Ta nevoia și greul, căce n'avem,—cā n'am hi nice noi bucuroși a hi în toate dzile înfrunțați și preobrazitiți, cā ni s'au făcut greu la inimā: ce n'avem ce face, pentru multī nevoe. Iarā volnic ești Măriia Ta a dzice cum a hi voia Măriei Tale, cā ne ești Măriia Ta mai ales; ce pentru nevoe cautā-ne a audzi toate. Pentru rāndul dușmanului, scrisu-ne-au și boiarii noștri, iarā pentr'acela lucru sā ști Măriia Ta cā, până nu sā va sārupa, nu va putea hi odihnā noao, ce iatā cum împlā lucrul lui: acmu ni sā pare oborārea lui, mai apoi iarā sā scoal[ă]; ce și lāsāt-am de n'am vrut sā mai facem cheltuialī după cel rāndu d'intāiū; acmu iarāși vedem cā Turciī au început a îndemna spre acel lucru, precum ști Măriia Ta. Decī și noi am dat învățaturā boiariilor noștri, de vreme ce ve (*sic*) vedea cā vine lucrul sā sā facā acea triaabī de istov, sā nu hie amăgiturī, ce, numai dacā or vedea treaaba istovitī, atuncea, pentru bani ce s'au giuruit, sā facā cum or putea sā ia cu camāti, sās plătiascā de asupra ț[ă]rīi, cā bani, sā trimitem, nu avem. Pentru cei vonici (*sic*) de cariī au cercetat Radul Asliū, unul au fost mārșu cu boiarii acolo la Măriia Ta, iarī unul au fost aicea, ce cu dreptul am fost scris Măriei Tale pentru sā nu-s îndoiascā și alții. Pentru rāndul calului, dzicī Măriia Ta cā nu poștești Măriia Ta acel giugan, ce poștești unul albu, carele au spus Măriei Tale Voina cā au fost stāndu al doile cal, și 'ncā sā fie dzis cā 'ntr'un rānd au mārșu în

grajd și l-au vădzut, iară al doile rându l-au fost ascunsu. Ce, să nu hiu creștin, ce să hiu procliat, de am dat în lături vr'unul din cai, iară așea cum dzice căpitan-pașea nu am : am un cal, Cadăru-Aga, albu, carele încă la Sučavă mi l-au dăruit, — carele Măriia Ta ar știi ; și eū dzăū numai doī cai am avut acmu, de încălecam eū pre dănșii : acel albu, Cadăr-Aga, și cel sur-albu, moldovenescu, de la Comisul, ce l-am trimis Măriei Tale. Ce acmu numai cu acesta am rămas de treaaba mea : am cai cățva în grajdu, ce numai nu mi-s de triaaba mea. [1657.]

Gheorghe Ștefan-Vodă.

[Scris până jos ; nici iscălituri, nici pecete, nici adresă.]

LI.

[1657.]

Noī Io Costandin Șarban Voevod, m[i]l[o]stiiū b[o]jiu g[o]sp[o]d[a]rū zemle ugro-vlasfie, dăm ačast[ă] carte a noastră tuturor cui i se va cuveni a ști : întâmplându-ni-se în căteva rânduri avea mare folos de către Măriia Sa creștinul Racoș Ghiorgi, cu mila lui Dumnezeū Craiul Ardealului, domnul părților țării ungureșt[i], șpanul Săcuilor, al nostru de [bine] făcător părinte, noi încă doară ca să nu ne numeim în numărul nemulțimitorilor, pântru bin[e] ce ne-au făcut Măria Sa, fiind și fiū Mării Sal[e]. — dup[ă] săvârșirea vieții, noastre, cu carea tot omul iaste dator, legăm într'ačast[ă] carte a noastră, ce am putea în viața noastră a agonisi : avuție, ban[i] și fietece fel de bunătate, Mării Sal[e] creștinului Racoș Franți, fiul Mării Sal[e], ca să le moștenească, afar dăn ce am lăsa noi fămeii noastre, cum se-r cuveni. Și iar afar dănr'o cetate ce am lua în Ardealū, sau măcar afar den Ardel, în biruințel[e] de sus, că acea cetate pântru drept[ă] slujbă a lu Budeū Pătru, diiac den varmeghiia Belgradului, o dăm să-i fie lui și coconilor lui și

cocoanelor. Iar cin[e] ar vrea să strice și să calcă acest testament al nostru, să fie proclat și anatema și blestemat de 318 oteș ot Nechiie, și să lăcuiască cu Iuda și cu Ariia la un loc; și acest blestem, fie Domn în urma noastră, fie rudenie, să fie părtaș blestemului de sus, car[e] se-ar cerca a strica această legător[ă] a noastră, care de bună voe am făcut. Și pentru mai mare credință am iscălit cu mâna noastră și am pecetluit cu obișuita pecete a Domniei Noastre. Scris în Târgoviște[e], Dich. 28 d., l^e 7166.

[Pecete de ceară roșie: arborele cu crucea, între cei doi sfinți, între doi sorii. † **ИВ КОСТА. ШЕРБАН ВЕД.** Octogonală.]

LII.

[1658.]

[După o salutare slavonă către Rákóczy, «părintele nostru».]

Luminata cartia Măriei Tale cu mare cinste o am priimit, și, dacă am înțales de bună și cinstita sănătatea Măriei Tale, m'am bucurat și am dat laudă în [i]l[o]stivului Dumnedzău. Poftindu și de acum înainte de la Sv[i]nțiia Sa Măriei Tale trai bun cu pace și cu sănătate întru cinstea Măriei Tale. De care lucru arăți Măriia Ta noapricină, pentru gătirea oștii, cum noi să ne him gătindu asupra Măriei Tale cu rău, de acesta lucru, gândire-aș și așa avea mare nedeajde că singur Măriia Ta ne-ai crede și ne-ai cunoaște că nu dintru noi sau dintru vre o îndemnare a noastră să face vr'o scornire de acestea, chezi Măriia Ta șiți că aceasta de mult să urzește și să gătește, precum poate spune Măriei Tale și Măriia Sa Ștefan-Vodă, și și Măriia Ta singur știți dintru'ntăiu. Dară dintru noi să fie scornire și izvodire acestora lucruri, D[u]mn[e]dzaș să vadză: destul am vorovit și cu luminat părintele meu, ce și Măriia Sa lasă toate în dreaptă socoteala Măriei Tale. Chedzi și noi sintem cu oamenii în rând: Măriia Sa părintele meu iaste bătrân, eu sint tânăr; dară pre atăta cunosc și știm și noi că megeșia cea bună iaste de bine între ț[ă]ră și ntre mai marii

ț[ă]rălor; și cu dreaptă inima noastră am hi bucuroși a trăi cu Măriia Ta în prință bună, precum și sintem. Dară de gătirea și de oștirea ce ne arăți Măriia Ta, socotire-aș că nu are hi a ni să darea noao vină. Socoteaște Măriia Ta singur, findu noi robī unuī stăpăn, precum știī Măriia Ta, daca ne va dzice «purceade», noi cum om putea a răspunde? Iar dintru noi nu ve afla Măriia Ta scornire, — să ne ferească D[u]mn[e]dzău. Iară Măriia Ta, ce arăți că vei face, volnic ești Măriia Ta a face-ți va fi voia: din gândul Măriei Tale nu ne vom lupta a muta pre Măriia Ta. Iară numai veade Dumn[e]dzău dreptatea noastră, și așa după dreptatea noastră să ne și agiute. Iară noi dintru cât putem nevoim, și pentru prietenia Măriei Tale, omul Măriei Tale, preste poroncă, carea știī Măriia Ta că avem, i-am făcut cale la Craiū. Așjdirea și acest boiarin carele aū fost la dumnealuī Hatmanul căzăcescu, iată că iară de la noi aū avut socotință și cale deșchisă. Care Măriia Ta, de vei socoti Măriia Ta dreptatea noastră, poți Măriia Ta să o afli; iară, să nu vei vrea Măriia Ta a căuta dreptatea noastră, Dumn[e]dzău iaste stăpăn dreptății, și o arată, și o cruță. Dumnedzău să te dzilească pre Măriia Ta. **ІЗДАТ ОТ Іаc, Maiū 15, l' 7166.**

A luminatei Măriei Tale ca un fiu și bun voitor :

Io Grigori Ghica Voevoda.

Luminatuluī cniadz Ghiorghie Racoți, din m[i]la luī Dumnedzău Craiū Ardealuluī, domnu părților ț[ă]răi ungurești și Săcuilor șpan, al nostru ca un părinte cinstit, cu multă sănătate să s[ă] dea.

[Pecete cu bourul avînd steaua în frunte; la stîngă steaua, la dreapta semiluna, sus coroana; Inscricție : † **Іw Гaнroпiе Гика КОЕКОД Г. З. М.**]

LIII.

[1659.]

† Adec[ă] noi boiarii carie am eșit cu Măriia Sa Costandin-Vod[ă] den țara noastră aič în țeara prea-luminatuluī Mării

Sal[e] Racoți Ghiorghii, Craiul țării Ardealului, dat-am de credință această scrisoare a noastră la cinstit[ă] și luminat[ă] mâna Mării Sal[e], cum, fiind noi jurați Mării Sal[e] încă mai denainte vream[e], și având noi și scrisoril[e] noastre de credință la mâna Mării Sal[e], niț dentr'unel[e] pân acum nu ne-am lipsit, ce am fost slugi dreapte și credincioas[e] Mării Sal[e] și voitori de binel[e] țării Mării Sal[e]. Așijderea și de acum nainte iar cu aceea credință să fim slugi dereapte Mării Sal[e] și voitori de bin[e] țării Mării Sal[e] pân în săvârșitul vieții noastre. Iar cine nu le va ținea acestea toate câte scriu mai sus, pre unii ca aceia să-i bat[ă] Dumnezeu și în trup și în suflet. Drept aceea și noi, plinind acestea toate, niț noi să nu fim lipsiți de mila Măriei Sal[e] cea crăiască. Și pentru adev[ă]rat[ă] credință, întărim cu pecetii[e] și cu iscălituril[e] noastre. Și se-au dat în cetat[e] în Belgrad. Pis Ap. 29, l. 7167.

R. I : Stroe log[o]fet [pecete neagră]; Pană Spătar [cu arme]; Radul Fărcășanul Stol. [idem].

R. II : Radul Mihalc[ă] Comis [idem]; Chirca Rudeanul Clu[ș]. [idem]; Bade Com. [idem]. Costandin Văt. [cu inscripție ștearsă și vultur]; Drăghici Cantacuzin [fără pecete]; az (?) Ivașco Arm. [nedistinctă]; Mihaï Căp. [arme : МХИ];

R. III : Stoica Căp. [nedistinctă]; Stroe Clu[ș]. [de aici nu-s pecetii]; Badea Căpt.; Sima Căpt.

R. IV : Preda Log.; Manea Sluj.; Vlad Căpt.; Colțe Căpt.; Radul (*sic*).

[Pe altă față:] † Tanasie V¹ Sluger [pus degetul].

LIV.

[1659.]

† Luminatului Domnă Racoți Gheorghe, den mila lui Dumnezeu Craiul Ardealului, domnă părților țării ungurești, Săcuilor șpaan, iproci, noao vecin iubit, de bine voitorii.

† Cinstite scrisoril[e] Mării Tal[e] cu sluga noastră Vătah

za aprozi venitu-ne aũ; cu dragoste am priimit. De toate pre rând înțeles-am. Bucuratu-ne-am, dăndũ laudă m[i]l[o]stivuluĩ Dumnezeũ pãntu sãn[ã]tatia Mării Tale, și mulțãmim Mării Taal[e] de lască (*sic*) ci-arãți Măria Ta cãtrã noi. De care lucru și noi dup[ã] datoriia vecin[ã]tãții într'acela chip sã ne știĩ Măriia Ta întru tot voitóri de binel[e] Mării Tal[e]. Numãĩ pentru rândul lui Costandin-Vod[ã], deaca voești Măria Ta sã-l așãzi în partea Moldovei, nimic nu-l zãbovi Măria Ta, ci cum mãĩ în grabã sã meargã, cu ajutorul Mării Tal[e] și cu ale dumnealui oști ce va avea, nimic sã nu mãĩ zãboveascã; cã acum iaste vreamia. Cã iat[ã] noi derep[t] voia Mării Tal[e] și drept folosul creștin[ã]tãții gata ne aflãm cu nevoințã și cu ajutor a-l cãuta. Car[e] despre partea noastrã am grijit și am și trimis pãnã în 10.000 de oști, tot oameni aleși, și siemenime cãlãri, cu pușci lungi și țãcãlușe, și preste 2, 3 zile vor ajunge la hotarã; numãĩ și den partea Mării Tal[e] sã nu fie altã zãbavã, ci sã meargã cum mãĩ curund. Cã, cum vor intra despre partea Mării Tal[e], așã vor intra și aĩ noștri, de sã vor împreuna toț, și vor merge de-l vor așãza în Scaun, și dup[ã] aceia noi cu toat[ã] vãrtutia noastrã cãuta-l-vom întru toat[e] dup[ã] datoriia creștin[ã]tãții, și ca pre un frat[e] il vom ști lângã vecin[ã]tatia noastrã. Numãĩ iar vom zi[ç]e și vom îndemna pre Măria Ta altã zãbav[ã] sã nu fie,—cã apoi alor noștri în zmenteaal[ã] le-arũ veni sã șazã sã așteapte la hotarã.

Заской със вром мн. Pis Sep. 29, 7168. / 9 2 4.

Io Mihai Voevod.

[V°:] Luminatului Domnă Racofi Ghiorghe, den mila lui Dumnezeu Craiului Ardealului, domnului părților țării ungurești, Săcuilor șpan iprocă. *звнннво (sic) датѣ.*

[Pecete roșă: coroana cu cruce, vultur archiducal, cu două capete; inscripție foarte mărunță, latină.]

LV.

[1662.]

Io Gligorie Ghica Voevod b[o]jiiu m[i]l[o]stiiu g[o]s[po]-d[a]rū văsoi zemli ugrovlahiiscoe.

† Cinstitului și luminat fratelui nostru Apafi, cu m[i]la lui Dumnezeu Crai Ardealului, dom[n] părților țării ungurești[î] și Săcuilor șpan, săn[ă]tate și tot binele de la tot putearnicul Dumnezeu Mării Tal[e] pohtim. Cinstit[ă] cartea Mării Tale și cu cinstit solul Mării Tal[e] venitu-ne-aū; dentru carea înțelegându de bun[ă] săn[ă]tatea Mării Tale, bucuratu-ne-am, și am dat laud[ă] lui Dumnezeu. De alalte toate căfe ne-aū spus cinstit solul Mării Tale den gur[ă], pre largu am înțeles, și noi iar, den căte ne-aū fost a vesti dumnital[e], de toate am grăit cu solul Mării Tal[e], den gur[ă], pre largu; și va spune Mării Tal[e]. Pohtindu de la m[i]la lui Dumnezeu în toat[ă] vremea să auzim de săn[ă]tatea Mării Tal[e]. Ačasta avum a scriie de astă dat[ă]. Și fi Măria Ta săn[ă]tos. Amin. Pis Mart. 4 dni, 7170.

Al Mării Tal[e] dă tot binel[e] voitorii și frate

Io Grigori Ghica Voevoda.

[Pecete mare roșă, de ceară, ruptă. Pe V°:] † Cinstitului și luminat fratelui nostru Apafi Craiul Ardealului, domnu părților țării ungurești[î] și Săcuilor șpan, cu săn[ă]tate și cu cinste să-s dea.

[Închisă o scrisoare turcească.]

LVI.

[1667.]

De la m[ilo]stivul Dumnezău pohtescū dumnetal[e] tot binele dumnetal[e], depreun[ă] cu tot[ă] cinstit[ă] cas[a] dumnetal[e] Scrisor[ea] dumnetal[e] depreun[ă] me-ū venit pentru cositor, și am luat punți 13, punctul căte ban[î] 50, și am trimis pre sluga dumnetal[e]. Iar, pentru rămătorî, cum aî grăit dumneta cu frati-meū, vom trimet[e]. Iar, de va fi voe [d]umnetal[e] pentru rămător[î] mai mulți, ne-î trimet[e] dumneta un om al dumnetal[e] cu ceva ban[î], măcar cu cât va fi voe dumnetal[e]; și vom pune ban[î] și dela noi, și vom fi soțae pre ce ne-*da* Dumnezău. Iar, de vânzare, de s'ar vinde la Brașo[v] [*rupt*]; că, car[e] e-m da la Ardel, numai trimet[e] dumneta: noi am purta grijă de la baltă, dumne[ta] căț vră începe; iar vr'o 100 de lei, și porancește de am cumpăra. Iar, de nu va fi puti[n]t[ă] mai de mulțu, iar 30 tot vum trimet[e]. Dumnezău să fie cu dumnevoastră.

Iar, de va fi voe Dumnetal[e] de răm[ă]tor[î], să nu fie zăbavă.

† Al dumnetal[e] bun voitor mai mic: Petru Marce, cum[ă]tru al dumnetal[e].

[V°:] † La cinstit[ă] măn[a] dumnetal[e] jup. Boerișu Famar, parcălabu, să-s dè cu s[ă]nătat[e]; o[t] Făg[ă]raș.

[Pecete de ceară neagră, neinteligibilă. Notiță ungurească: «A. 1667. die 3 Oct. Brassobol hazatot Fejer on Vételrul de libr. 13 hogy fontegat d. 50 pinzen Vötték testimonium.»]

LVII.

[1674.]

M[i]l[o]stieî b[o]jioi Duca Voevod i g[o]s[po]d[i]nū, pisah gos[po]d[st]v[a]mi voao sluj[i]torilor i țaranilor, pre unde să va întâmpla a meargerea ačaste doao slug[î] al[e] lui Beldi Pal din țara ungurească, mergând cu trebî la Udriiū, — iar voi să

aveț a [e] darea din conac în conac căt[e] 2 cai de olac, și să-î grijit de bucate, și în duc[ă]toare și în viitoare, — că așa iaste porunca Domnii Meal[e]. **Іест саам рѣч рссѧмї**; pis Noem. 11 d., l^t 7183.

[Monogramă. — Pecete cu roșu: cei doi sfinți; de-asupra a boreluî, vulturul și coroana. Data: 1673, de-o parte și de alta Inscripția: **ІW ДѢКА БОЖКОД РНѢ КСОЕ . . .** (?). Cu chinovar.]

[Jos:] V^t Logf.

[Pe V^o:] Un diiac ungurescū.

LVIII.

[1676.]

Eū Mihai și Șarban Cantacuzini jurămu-ne pre viul Dumnezeu, care iaste Tatăl, Fiiul, Duhul Sfânt, deplina Sfânta Troiță, unul drept Dumnezeū, cum că noi a patru legi, ce sânt întru această țară priimate, cu toat[ă] nevoiea noastră sili-vom a le pazi și cu asuprirea acelor legi saū cu scădearea lor leagea noastră nu vom ssili a [le, *sters*] întemeia, nice înnpotriva lor, nice aiavea, nice în taină, nu voi lucra, nice în față, a căruia om pentru leagea urăciune și împotrivicire nu vom purta, și fiește căruia vom sili ca să-ș poat[ă] ținea leagea lui în volnicia sa; și împotriva a fiește căruia leage nu vom face practică, ca să-î fie spre asupreală, nice sfat rău nu vom da, nice cu arma noastră, nič însune, nice cu mijlocul altuia vom fi împotrivnič, Ce încă, de am înțeleage unii ca aceia împotrivnič, vom da știre a tot Sfatul Mării Sale, și vom sta și împotriva unora ca aceia. Nice Mării Sale lui Crai împotrivic sfat ca acela nu vom da; și țărăi aceștia volnicie, pace și toate judecățile ei dupre priceaperea puterii noastre sili-vom a le păzi, și împotriva ei cu țări streine nu vom face practice și sfaturi. Și pentru că și Craii cu jurământ adeverează pre moșneanii țării, oarii cariî am fi vadnicî (*sic*) împotriva binelui țării, va da știre țării și sfeatnicilor, — noi încă dară ne legăm pre acel jurământ ce am zis mai sus: ori pâna când și Craii noao datul jurământ și făgăduințele și condiții le vor ținea, noi încă sântem până atunce a le ținea,

și unul la alalt, orî până când n'ar: (*sic*) strica oarecarele, den aproapele priiatin; iar oarecare ar vrea a călca saū a strica acest jurământ, adevărându-se lucrul, să rămăe în toate [*pare schimbat*: pata] veačnică a necredinței,—pre care și noi mărturisim a o ținea.

Pis Noem. 6 d., v^{lt} 1676. *Mihail Cantacuzino*, m p. [pecete roșă, vultur cu coroană];

Șerban Cantacuzino, m.p. [tot așa; inițiale: S. K., latine]

[Pe a doua foaie:]

Eū Mihaī și Șarban, Cantacuzini, jurămu-ne, în numele Ta-tăluī și al Fiu și al Duhuluī Sfânt, adevărată și deplina Sfeta Troiță, unul drept Dumnezeū, cum că prea-luminatuluī și noao milostiv domnu, Măria Sa Apafi Mihaī, den mila luī Dumnezeū Craiul țării Ardealuluī, domnu părții ungurești și șpanuluī Săcuilor, vom'fi direapte slugi și credincioase, priiatinilor Mării Sale priiatin[i] și vrăjmașilor Mării Sale vrăjmaș. Orce am înțeleage de răul saū paguba Mării Sale, de timpuriū vom face în știre, și cu toată putearea în potrivă încă vom sta,—așa să ne dea Dumnezeū stăpăniia sufletelor noastre. Iar și Măriia Sa încă să ne fie milostiv și folositor domnu. Pis Noem. 6 d., v^l 1676.

[Semnăturile și peceteile.

Pe V^o:] Homagium duorum boeronum transalpinensium regnicolis Transylvaniae praestitum, anno 1676.

[Însemnare: «Miscellanea»; a Capitoluluī din Alba-Iulia.]

LIX.

[1679.]

† Cinstit Craiū și pria-m[i]l[o]stive, ca un bun, Craiul țării îngurești, pohtim de la m[i]l[o]stivul Dumneză multă pace și săn[ă]tate Mărie Tal[e]. Dă[m] în știre Măriei Tale că m'au trimis Domnu mieu Șerban-Vod[ă], carele iaste fratel[e] Măriei Tale, în Țarigrad, cu treaba Măriei Sal[e], și am văzut cu ochii miei pre Bil[d]ia ducându-l 'Turcii cu lanțul în grumaz și cu obiadel[e] în piçoare, și pre t[o]ț oame-nii lui i-au prinsu, și pîn acum au fost toț sloboz, iar acum; nu-ș cine i-au pîrit, și i-au prinsu iar pe toț cu mare greu; care nič n'au fost niam de niamu lui. Și Čachisloū au [ispră]-vit în Idicula, cu lanțul în gît. Și răvașul l-am trimis pe Ghergi Cărgu[șul] Țarigradianul, sluga Mărie Tal[e]. Cu atîta sfr[i]nșind, m[i]la lui Dumneză și darul D[u]h[u]lui Sv[i]ntū să u[m]briaze fața Măriei Tal[e]. БЛТ 7187, пне мца Яп. 3 дн.

Eū Dragul Căpitananul (*sic*) mă închin Mărie Tal[e] cu viaste bun[ă], care sînt sluga lui Șerban-Vod[ă].

Și încă, dacă nu veți criade Măriei Ta, voi veni și de faț[ă] înnaintia Măriei Tal[e].

Și să trimiți pe Gherghi Cărgușul la min[e], să vie înnaintia Mărie Tal[e].

[Pecete mică, neagră, fără ceva pe ea.]

[V°:] † Cinstitului și bunului și marelui Domnū, Măriei Sal[e] Apafi Mihai, Craiul cinstitei țării îngurești, ЧИСТНОМЪ ДАТНЪ.

LX.

[1684.]

Cinstitului, de bună rudă și mie iubit frate măi mare și de aproape vecin, dumnealui Boiarū Jăcmon, de la Dumnezeū pohtim dum[i]tal[e] viaț[ă] fericită și bună săn[ă]tate, cu toată

cinstită casa dum[i]tale. Și scrisoarea noastră să afe pre dumneata la ășul norocit.

† Dup[ă] aceasta, iubite frate și priiatenul mieu, tănplându-ni-s[e] cu ai noștri oameni viindu în țara dumneavoastră, nu am putut ținea a nu cerceta pentru săn[ă]tatea dum[i]tale ca s[ă] știm, pentru carea am pohti în tot ășul ca-s știm norocită viaț[a] dum[i]tal[e] și la înflorit[a] star[e] a săn[ă]tății. Despre partea vecinilor dentr'acoace, de vești pohtindu dumneata a știrea, într'această dată, liniște iaste despre toate părțile: Tătarii la locul lor stau, nemișcați; de cătră Moscu, despre Cazaci, iar așjderea: niț o mișcare, nimic, intr' această vreme nu iaste. Iar, cându am înțeliage vre-o clătire ceva, nu am pregeta a nu face dumitale știre. Pentru car[e] lucru pohtescu și pre dumneata, ca pre un bun frate și priaten, ce viaste veț avea dumneavoastră de cătră oastea împărătiască și de cătră Niamți, să nu fie dum[i]tale cu greu a ne face știre și mai pre largu; că știm că la dumneavoastră mai adeasele vor veni oamenii Mării Sale lui Craiū, ci dumneata, ca un bun frate, nu ținea a nu ne face și noao știre. Și dup' ačasta la mila lui Dumnezeu lăsăm pre dumneata; a[m]in.

Den Iași, Iul. 27 dni, l^e 7191.

De tot binel[e] dum[i]tal[e] voitorī frate și vecin și gata la slujba dum[i]tal[e]:

Staiico Păharnic.

[Pecete mică, galbenă, cu arme.

V:] † Cinstitului, de bună rudă și mie iubit frate și vecin, dumnealui Boiarū Jăcūmon, căp[i]tanul de cinstita cetate a Făgăraș[u]lui, — cu cinște și cu săn[ă]tate ΔΑΤΗ.

LXI.

[1686.]

† Adecă eu jupăneasa Stanca Log[o]feteasa, carea am fost jupăneasă Logf. Gligorie Grădișteanului, împreună cu fiu-meu Matei, dat-am zapisul nostru la mână dumnealui Mihaī Cătacuzinō Vel Spăt. cum să-s știe că, rămăind cu mult[ă] datorie de la boiarul meu Gligorie Logf., și având marea

păs și greu de datornič, mers-am la dumnealui de ne-am rugat de ne-aũ făcut bine de ne-au găsit pre capul dumnealui t^l. 1000 cu dobãnda lor întru an: zecea a unsprãzeč[e]. Deč, neavãnd banii la zi sã-i daũ ca și altor datornič, și strãngãndu-se toț datornicii la un loc ãnnaite pãrintelui Vlãdicãi chir Theodosie, den porunca Mãrii Sale lui Vod[ã], fiind și noi de fațã, scrisu-s'aũ toate moșiile boiarului meu ce scrie mai sus, fãcãnd curama datornicii pre dinsele, — cine pre cãt îi va h[i] datoriia, așã sã-ș ia și mosii. Deč, viind și ãn parte dumnealui pentru aceste t^l 1.000 ce scrie mai sus, ce am luat de la dumnealui, toatã parte boiarului meu Gligorie Logf. de la Nucșoarã, den cã[m]p și den pãdurea, den munți, den apã și den siliștea satului, și duprestot hotarul, cãtũ sã va alegea, cu toț Rumãni, cãț aũ fost, și viile de la Pitești, iar parte boiarului meu, cãtã iaste, cu delnița ei, pentru carel[e] mers-am la dumnealui de ne-am rugat ca sã facã bine sã ne ãngãduiascã acel sat și viile pãnã ãntr'o lunã, și noi sã facem cum vom putea sã-i dãm dumnealui banii. Deč, viind zioa și apucãndu-ne dumnealui iar de banii sã-i dãm, pentru cã banii i are luoăț ãncã de un an mai denainte și unblã ãn dobãnda lor, — deč, neavãnd iar putințã sã-i plãtim dumnealui banii, am lãsat sã ție dumnealui satul Nucșoara i viile ot Pitești, cum l-aũ ajunsu curamaoa. Precum scrie mai sus. Ca sã le ție dumnealui cu bunã pač[e] și sã hie dumnealui moșie, și coconilor dumnealui, și nepoșilor, strenepoșilor dumnealui, moșia stãtãtoare ãn več. Și, cãnd am fãcut ačasta zapis, fost-aũ și alți boiari mãrturie, care vor iscãli mai jos. Și noi ãncã, pentru mai adevãrat[ã] credințã, pusune-am pecețile și iscãliturele, ca sã-s creaz[ã]. Pis Iuli[e] 8 d., l^t 7194.

Eũ Stanca Log[o]feteasa [pecete cu un leũ; de fum].
† Eũ Matei snã Gligorie Logf. † Vãlcu Post., măr[tu]rie.

LXII.

[1698.]

[Pe V° legăturii:] † Dat părintele șteamplici 167: dintr'aceștea aũ fost 12 stricați. *Mihai Ișt tipografuľ.*

[Pe p. 1.] Dat-am lui Ilie tãbacuľ din Maeri 12 galbini, carei facu 48 de zloț, pã viile lui din Maeri, sã fie zãlog, și acele 2 vii sã le lucre el, și sã împãrțim roada, pãnã-m va putè da bani; iarã, sã n'arũ putè da acei bani, viia sã fie pre sama Mitropoliei. Scris în Mitropoliia Bãlgradului, 1698, Oc. 28. Și i-am mai dat lângã aceia 12 zloț. Și iarã i-am mai dat 15 zloț; șum[a]: 105 zloț.

Vl[ã]d[i]ca Atanasie.

[Jos:] Per cambium a domino Sigismundo Kanics.

[Pe p. 3:] Sanctissimae Trinitatis.

[Pe p. 5:] Dyptichon archi-episcopatus graeci ritus Alba-Iuliensis in Transylvania ab 1528 usque 1717, Athanasium I Donavit an. 1806 Bibliothecae Regni Moyses (*sic*) Sinkay de eadem.

[Pe p. 7:]

Pomenește, Doamne, sufletel[e] rãpãușilor robilor tãi șã a robelor tal[e], care mai nainte aũ rãpãosat. [Urmeazã patru foi, și, la urmã, în cadru pãtrat, roșu, o floare cu diferite colorii și Iĉ Xĉ Hũ Kã.

Apoi:]

Pomenește	Doamnea
arhiepi[i]sc[o]pa	Ianna la anu 1528 [scrisoare nouã].
arhiepi[i]sc[o]pa	Teoctista. Acesta aũ făcut o crãj[ã] de argintũ.
»	Ghenadia. Acesta aũ cumparat satul Beca. Ioristũ [scrisoare nouã].
»	Teofila. Acesta aũ făcut o crãj[ã] cu scoica.
»	Stefana.
»	Ghierasima.

- arhiepi[i]sc[o]pa Iorestia.
 » Daniila.
 » Savvu. Aceasta aũ facut o mitra cusuta
 cu sãrma și împluta cu margaritar[e].
 » Iosifa [îndreptat: Iosifatũ].
 » Savvu.
 » Varlaama. Acesta aũ zalojitũ 6 rãtur[ĩ] de
 fãnu la Orda.
 » Teofila. Acesta aũ facut 1 stihar mohorãt
 cu flor[ĩ], și aũ zãloj[it] 1 rãt de fãn la
 Gaureanĩ.
 » Atanasia.

arhiepi[i]sc[o]pa (*sters*) Mihailã.

Ioan

Inochentie

Pavel

Atanasie

Grigorie.

[P. 2bis :]

Помѣны ги душе рабѣ своихъ
 Благочестиваго цря нашего мѣквекс^{ог}
 Мнханаа Ялѣжневича
 Пѣтра Ялѣжневича

З^аже с^т Благочестивнн ктѣторы :
 И^н Мнханаа Коеводс земан
 Сгроклахннскои и првчын^н
 и госпожда его Станка
 И^н Кв^стантинъ Коеводс
 и госпождоу его Балаш

И^н Янтонїа Коеводс
 и сина егв Навгїа.

И^н Ко^стантинъ Басара^с Коеводс
 и госпож^ас егв Марїю.

Aceasta aũ dat hriso-
 vul și doã rândurĩ hai-
 ne vl[ãdi]cești și un
 rândũ popescũ și dia-
 conescũ.

Acesta aũ facut Sfenta
 Mitrop[o]lia Bel-
 gr[a]duluĩ.

Aceasta aũ facut o
 pãreche de narucvițe
 și bedrãnița, cosute
 cu serma și împlute
 cu margaritar.

Acesta aũ facut hir-
 sovũ sfnũtei Mitro-
 p[o]liĩ.

Acesta-ũ dat un rândũ
 de odejdi vladicești
 Sfinteĩ Mitropolii.

Ioan Șerban Catacozinu i cuⁿ егw

Гев^oгге Катакозинь.

[P. 3bis :]

Помени г^аи дше рабъ твои^х
Ес^ч Павелъ и фина е^н Деспа.

Грѣксъв Алеѣа.

Часш^а Пктрс и фина е^г.

Гре^к Еасе^а Гев^oгге Кврие.

Грѣкъ Пантасіа.

Замфирь Эсаⁿ.

Раць Цефань
и финь его Маріа
и матери его

Бърбарь и сини егw
Палко, Іакса.

Ереⁿ Іваⁿ и жина его Івана
Глигоріе Давидъ Инсць
Инсие.

[P. 4bis :]

Pomealnicul jurănului Matei Parota.

Acește au așutat Mi-
tropolіia la deres cu
lei 50.

Помени гди ра^с божию
Дань и жина ег
Тодора

Aceasta aș facut clo-
potul cel carea dup[ă]
cel mare, și aș dat o
zveadaz de argintu și
un prilog.

Acesta aș facut clo-
potul cel mare, și aș
dat o ev[an]ghelie fe-
recata cu argintu.

Acesta aș dat o pau-
ceniа moldoveneasca.

Acesta aș facut un
potir și un discos și
o zveadaz de argintu
poleit, și un rändu de
pocrove de atlas roșii.

Acesta aș facut clo-
potul celu mic și un
antimis de atlas roș,
zogرافит cu auru.

Aș[е]sta-ș dat dișma
de grău pre sama Mi-
tropolіii din păpă (*sic*)
mănturile dumnisale
cel[e] slobode, și să fi
așasta de moșie Sfin-
teї Mitropolіii.

Acesta aș dat 2
bo . . . [*rupt*].

МАТЕЮ ННКА

МАРІЕ

ДАНІИ^А.

[Pe p. din urmă o chitanță (?) de la «Vladika Afthanassie» din 1699, în ungurește.]

LXIII.

[c. 1700.]

Cinstite și prea-iubite și de bună neamu chirio chir Vasilea din Fântână.

Bine să iași sama că, cându șara pintră Sântă Mărie numai muriè dă mânia, și la Dumnezeu mă rugam: D[oa]mni scote toți robii din robie și pre noi de la cășălărie; iară ci sa să va mai băga, o omă $\Phi\chi\psi\kappa$ $\kappa\upsilon\eta\delta\chi$ $\delta\kappa\omega\delta$. Cându am venit eū Bucur la Mării Sa VI[ă]d[i]ca inaș, am găsit în peharsechi păhară de vinarsū micī 12, de cele de vin 12, de piuc 4 [de toc?], părechī de cuțite 12, proste lingurī de cositoriū 3. Acestea am găsit eū Bucur Inaș, čanacurī 14, fințele 16, cuțite de de suptu, părechī 8, lătețe, și trei în dungī, fucurțe scoape 3, une (*sic*) fără plăsele.

Peile de mel până la Rosali s'au aflat 20. Scris-am Mai 16. Peste tot, pei de mel până la lăsatul postului de Sin Petriū, 25.

LXIV.

[c. 1700.]

† Cela ce ești de la m[i][o]stivul Dumnădzău întru tot prea-cinstit și cu darul D[u]hului Svântū umbrīt și cu ade-vărat ctitor sv[i]ntei m[ă]n[ă]stiri și noao socotitor, Sv[i]nția Ta, cinstite părintele nostru, preute Ioane de Șoiūmuș, pof-tim de la m[i][o]stivul Dumn[e]dzău și de la prea-curat

maică, această smearită scrisoare a noastră să te afle pe Sv[i]nția Ta într-un tot vesel și sănătos în mulți ani, depr'ună cu toată cinstita casa Sv[i]nției Tale dela Is. Hs., amin. Alta, foarte poftescu și mă rog Sv[i]nției Tale de un canunear (*sic*) ce [ai] Sv[i]nția Ta, să faci bine să mi-l dai vr'o cloao-trei dzile, să scrii de pe dănsu, și iarăși l-oii trimite acasă,—foarte mă rog Sv[i]nției Tale. Așjdere mă rog Sv[i]nției Tale, ca unui cinstit părinte sufletescu, să faci bine pentru plecată smerenia mea și pentru libovul lui Hs., să grăești cu dumnealor acei boiară ai noștri, cu dumnealui giupănul Lazar și cu ceilalți boiară, să-m facă dumnealor bine la nevoia mea să mă împrumuteadze cu o sută de bani, să ne cumpărăm ceva bucuțele de dulce, că n'avem, și ne mearge foarte prost: ne-am cumpăra ceva unțșor și peștișor, că la besoarecă n'aduce nime nemică, și n'avem bucate. Decă foarte mă rog Sv[i]nției Tale să grăești cu acei boiară, să-m facă bine cu o sută de bani; îndatorim că nu voi zăbăvi mult, ce voi trimite curund bani, dumilor sale acasă, că scrii o leturghie popei lui Mihai de Gozimană; decă — deacă oi găta-o, — l-o strânge de ban[i], și voi trimite mentean bani dumilorsale. Foarte mă rog Sv[i]nției Tale să-m[ă] slujești aceasta treaabă, că toată nedeajdia mi-î pre Sv[i]nția Ta, după Dumn[e]dzău. Și fi Sv[i]nția Ta petrecător cu Dumn[e]dzău.

† Mai mic și de bine voit Sv[i]nției Tale: popa Arsenie, mă închin Sv[i]nției Tale.

Întru cinstita mâna Sv[i]nției Sale părintele Ion de Șoiu-muș ДАТНО СЪ МНОГО ЗАРАКІЕ.

[Fără pecete. Model de caligrafie.]

LXV.

[d. 1700.]

† Cistite protopopa Duță a nostro l... [*rupt*]tă de la H[risto]s se te bucu[r]i. Alta, scrisore voastră amă primită, și totă amă înțelesă: ce-m scrii petru popa Gavra și popa Nica, ca se apacatu, eă aceia nu știu de pacare loră, numa ca

sa ao evededită acele sudalme ei popi, nu potă se hi pana nu da globa; și adiche cate 100 de zloți unulă, ca nu da el se vie la locă de ude a șită, și popa Ionă 24 de zloți. Așa se făcă. Și țacalată (*sic*), precumă ti-a puruncită mai naite, așa se făcă, și de milostina și de tote se ne pravește, precumă amă vorovită, — precum ști și mai bine, așa se făcă. Și se fi sp[a]senie de la H[risto]s.

Iunie 16 (*sic*).

Arsenia, exaha de la Orade-Mare.

[Pe V°:] † Aăasta carte se se dă protopopi chiră Gheoru în Cabește, cu cista, în mână, cu graba și cu globa, — cu graba 12 zloți.

[Pecete roșie și, în cirilice; a ri.]

LXVI.

[1701.]

Noi soborul, toț protopopii țără Ardealului, facem în știință tuturor cui să cuvine a ști, precum noi pohtim pre Sfinția Sa Mitropolitul nostru Atanasie, să-ș ție Scaunul în pace, cu cinste, precum aă fost obiăiă mai de de mult să-l strângă. Dintr'alți mireană sau streină nime să n'aibă a să mesteca în lucrurile vlădicești fără știrea soborului nostru. Pentru care lucru ne-am iscălit și numele nostru, tot soborul, ca să fie de credință. Și o am întărit cu peceți, precum să arată mai jos.

Protopop Ghiorghie, notaraș de Ohabă, într'una cu tot sfântul săbor.

Scris Mitrop. Belgrad, Ghen. 6. 1701.

Eă protopop Daniel del[a] Ilie am venit zua sibului (*sic*) în Belgrad, și mă ții de giurământul č-am ġurat Vl[ă]d[i]chei și săboru[lui].

Eă potropop Toaderă din Seliștă țin una cu Vlădica.

Protopop Iacul del[a] Gomu am venit la vreme săborului, și mă țin cu săborul și cu Vl[ă]d[ica] de ġurământ.

Eă protopopul Ndomir din Berghiș am venit la zua săboru... .

[Pe fața 1, 10 peceți. Pe V°, 12; unul ține «ponă la

mòarte». Pe a 2^a, 9; cel din Avrig vrea pe Atanasie «cu tot sufletul și cu toat[ă] tãria, și cu tot[ă] inima». «Protopop Crãstea snã protopop Staicu ot Brașov pohtescũ împreun[ă] cu sãborul mar[e] pre Vl[ă]d[i]ca Atanasie, cu tot-sufletul și cu toat[ă] tãriia.» Și «notaresul sãboruluĩ mare». Pe V^o : 10. «Popa Gurgu, ġuratul prot[opo]puluĩ Toader, cu sãborul și cu Vlãdica», etc. P. 3 : 9 pecetĩ. Pe V^o : 7 iscãliturĩ.]

[Budapesta, Bibl. Universitãții, Coll. Hevenesi, XXIV, p. 170 și urm.]

LXVII.

[1706.]

Cu m[i]la luĩ Dumnãdzãu Racoți Franți, Craiul țãrii ungureș[tĩ] de sus și Ardealuluĩ, șpanul Sãcuilor. Mãri Tal[e] dupre Dumnãzãu mã 'nchin și mã rog sã nu fiũ uitat de m[i]la Mãrii Tale, cã sintu pribag în țara Moldoviĩ. Acum, cum mi-ĩ poronci Mãriia Ta, gata sint sã slujãscu Mãrii Tal[e] în tot ceasul, și Dumnãdzãu sã intãriascã arma Mãrii Tal[e], ca sã biruești dușmanii Mãrii Tal[e], cum aũ biruit David Craiũ pizmașii sãi. Și m[i]la luĩ Dumnãdzãu sã pãzascã pria Mãrie Ta. L^t 7014 (*sic*), Iul. 20.

A Mãrii Tal[e] smerit și plecat: Țirca Ion, cu voe Mãrii Tal[e] Ardialuluĩ episcop Romãnilor.

[«Erdeli olahok puspok» pe margine.]

[V^o:] Celsissimo domino principi Francisco Rakoczi, principi Transylvaniae, partium regni Hungariae et Siculorum comiti, domino mihi clementissimo.

LXVIII.

[1706.]

Cinstit dumneta giupãne Petre Simon, pohtescũ dumital[e] de la milostivul și atotputearnicul Dumnezãu milã, pace, sã-nãtate și ertare dupãcate, împreun[ă] cu cinstit soțul dumital[e] giupãneasa Juja, și împreunã cu toatã cinstit[ă] casa

dumital[e]. Pricina scrisorii nu iaste de alt, fără numai căt m'aș ruga de dumneta ca-s faci dumneta bine ca-s dai domnitata (*sic*) la giupănul Andrei o catrință vânăță cu 2 ră[n]-durî de golubi de aurū, și două cămeși, și un chischineū cu mătas[ă] vearde, și un cheptar roșu cu golubi de aurū, și o dulamă vânăță, și ce mai iastk. Să faci dumnata bine să ni le strângi, să să iă binișor. De aceasta ne rugăm dūmital[e]; și mila lui Dumnezăū să fie cu dumneta.

Al dumital[e] de bine voitoriū : Pandazoe, cu feciorul dumisal[e] : Dumitru.

Leat 7215, M^u Dechem. II Dⁿⁱ.

[Fără adresă și pecete.]

LXIX.

[1709.]

† Rocū b[o]ji 1709, mșță Mai 20 dea zile.

Dea aceasta facemū în știrea tuturor deregătorilor de cinstea, cărora li se cuvine a ști de acesta lucru, de rāndulū lui Fenișan Toed[er] din Fenișū, precumū știū toțū Fenișeni, cum l-au părātū Vodă Pătru din Fenișū și cu Bota Șandru din Bulbucî; dečū lui Fenișan Toderū nu i-au plăcutū lege, ci ș'aū mutatū lege pre domni. Dečū șpanul Mării Sale, Puico Ianășū, l-au globitū 12 florințū, și Vodă Pătru 17 florințū. Elū după aceia, vāzāndū atāta nāpaste, aū fugitū din Fenișū în satū în Țilna. Bota Șandor din Bulbucî și eū Vodă Pătru din Fenișū iarășū aū venitū și în Țilna, de l-au părātū a 2 oară, în giudecie lui Bārsă Mihaî. Giurațū aū fostū Docolina Ghiorghiu celū din giosū, al doile Hada Ion, al 3 Dan Ionū, a 4 Plugariu Mihaî, a 5 Tată Ionū, a 6 Muguța Nicula, a 7 giudele Bārsă Mihaî. Dečū Bota Șandru și cu Vodă Pătru aū rămas din lege amāndoî 80 de florințū domnilorū, și giurațilo[r] 4 florințū, și, de nu i-are fi ertat iarășū Fenișan Toderū, n'ar[e] fi eșitū din legătură până n'ar[e] fi datū până într'un ban. Aceasta încă să să știe, că pentr'aceasta aū ră-

mas, pentru căce l-au tras fără știre domnilorū,—că din legea ș'aū fostu eșitū,— să fia lege a 2 oară înnainte domnilorū și să gioare Hohoe Iancă cu o mărturie lângă el, cum că-ī vinovatū Toderū, atunce să fie vinovatū : decī eī nu l-au mai părătū, ci l-au globitū fără cale și fă[ră] lege ; c'aū zisū șpanului că elu-ī domnū. Dečū domnevoastră toțū făcătorilorū de dreptate și Mărie Ta al mieū domnū Sava Mihaī, de mi-s face dreptū, eū mă voi întoarce înnapoī, să mă deia ce mi-eū luatū înnapoī ; iară de nu, n'amū cumū mă întorce. Și și acuma, de va giura așe, eū voi fi vinovatū ; iară, de nu va fi giura, eī să-mū întorne, că pentr'aceast'amū și fugitū. Cu atăta sv[ă]rșind, Dumnezeu să te ziliască pre Mări[a] Ta multū aī și viaață norocită și cu domnie fericit[ă].

Scris-amū eū, Fenișan Toderū, a Mării Tal[e] mișelū și binevoitoriū.

După această jelanie și donație, mă rogū Mării Tale să mă dai valotă, să mă știū de ce mă voi ține, aū încolo,—că de-icea înnainte m'aș căsători, și m'aș așeza.

LXX.

[1710.]

Constantin-Vodă Brîncoveanu confirmă «jupânului Nica cupeț den oraș den București . . . niște prăvălii aicea în târgu în București», pe care le reclamă și «Chirca seimeanul papugiul». Nica le luase de la «Spirea cupeț, drept tl.—». Se făcuse *întrebăciune* «denaintea dumnealor boiarilor răpusatul Șerban Cantacuzinò Vel Vor., Ghiorghie Vel Com[i]s i Toma Vel Medl., pe vreme când i-am fost lăsat Domnia Mea ispravnicī Scaunului Bucureștilor». Eī decid în favoarea lui Nica, și Domnul întărește acum decisia lor. — 18 Maiū 7218.

[Semnătură Domnească și monogramă.]

LXXI.

[1711.]

† Adică eu Marin Draghiul dat-am scrisoar[e] mia la mâna lui Liftir sin Isac Log., cum să-s ști că-i sănt dator 304 : să-ibu a-î da ban[i] di acum pân la Sfnfintă (*sic*) Mării Mic[ă], să-ibu a-î da 108 ban[î] fără di n[i]ci un cuvântu, la zi. Pintru credința am iscălit mai jos, că-s creaz[ă]. Mart 20, lit. (*sic*) 7219.

Az Marin...

LXXII.

[1715.]

[Pecete: «† Cu mila lui Dumnezeu Mitropolit al Ungrovlahiei Antim; 1709.» Sf. Constantin și Elena, lângă cruce: «Șt. K. S. E». În dos se vede Mitropolia.—Foarte frumoasă și mare.]

Anthim, m[i]l[o]stii b[o]jiei arhiepiscop i mitropolit zemli ungrovlah[i]scoi.

† Dat-am cartea Smereniei Noastre dumisale jupânului Nicăi Zaraful, să-î fie de bună credință, precum să-s știe că, lăsând răposatul popa chir Serafim cântărețul la moartea lui casele, cu pimnița și cu locul de supt dănele și de pen prejur, de pomană la Sf[ă]nta Mitropolie, unde s'au și îngropat, și i s'au făcut și toate pomenirile ceale obicinuite de la noi,—neafându-i-să pe urmă nimic, am făcut tocmeală cu dumnealui, căzându-i-să mai mult, să le cumpere dumnealui, fiind vecin, de i le-am vândut cu totul drept bani gata tl. doao sute. În lungul locului, cu case cu tot, sănt stăj. șaptesprăzeace, și latul stăj. treisprăzeace și jumătate; care sănt pe lângă casele Cămărașului Asan, în mahalaoa lui Sf[e]tăi Gheorghie celui Vechiū. Care bani i-am luat toți deplin în mâinile noastre. Drept aceaia i-am dat și noi această scrisoare a noastră, dinpreună cu zapisul lor cel vechiū, ca să aibă a le stăpâni de acum înainte dumnealui și coconii dumnealui, căț Dumnezeu îi va da, cu bună pace de cătră Sf[ă]nta Mitropolie și de catră tot omul,

și să-î fie dumnealui moșie stătătoare în veač. Și pentru credința am întărit scrisoarea aceasta cu iscălitura noastră și cu peceata Sf[in]teî M[it]ropolii.

La 1^t 7224, ΜCIIA Sept. 19 ΔΗ.

† Anthim al Ungrovlachiei.

LXXIII.

[1715.]

Ἰσον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτου
κῦρ Νικου πάπα Σαράρη.

Copie a diatei răposatului dumnealui Nico Papa zaraful.

Văzînd și

τὰς ἐνταῦτα καθημερινὰς στενοχωρίας
καὶ ὑπὲρ δύναμιν μου ἀπαιτήσεις τῆς
ἀσθενείας καὶ συνεχεῖς φυλακὰς καὶ
τὴν ἐκ τούτων τῶν στενοχωριῶν ἐν-
δεχόμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μου,

strîmtorările zilnice de aici și cererile peste puterea mea ale Domniei și necentenitele închisorî și primejdia ce iese din aceste strîmtorări pentru viața mea,

își face testamentul, numînd moștenitor pe fiul său Panaioti.

Τόσον εἰς ὅσα ἄσπρα ἔχω ἐδῶ εἰς
Βουκουρέστιον, ὅπου καὶ εἰς ὅσα ἄσ-
πρα ἔχω εἰς Βενετίαν, εἰς χεῖρας τοῦ
ἀκριβοῦ φίλου μου κῦρ Νικολάου
Καραϊωάννου, καὶ εἰς ὅσα ἄσπρα ἔχω
βαλμένα εἰς τὴν τζέκκαν.

Atît pentru banii cîți îi am aici la București, cît și pentru cei ce-î am la Veneția, în mînile scumpului mieu prieten, dumnealui Nicolai Caraiani, și pentru cîți bani îi am depuși la Zecca [Monetăria din Veneția].

Panaioti va face pomană. Va da o parte din avere fetei, Margarita, cei 200 de groși la Sf. Mormînt.

Εἶτα τοῦ ἀγίου Οὐγγροβλαχίας γρ.
ἐκατὸν διὰ ἓνα σαρανταλείτουργον.

Apoi Preosfințitului Mitropolit al Ungrovlachiei 100 de lei, pentru un să-rindar.

Apoi 500 gr. lui Eftimie de Pogoniana, «compatriotul mieu» ; 200 pentru a se împărți mănăstirilor din București, 200 «la mănăstirile din țara mea», 100 lui Ieroteiū, Mitropolit de Iannina. — Margaritei i-a dat destul la întâia căsătorie, cînd a luat și zestrea mamei ei, Alexandra ; pe a doua, încheiată cu Costea Boierul (Μπουλιάρη), o desaproabă. Totuși îi mai dă 2.092, cu condiție să nu se supere pe frate, în care cas nu va avea nimic. — Fratelui, Dimos, îi lasă 200 gr., surorilor Despa, Tzanta și Aspra alți bani, iar nepoților : lui Nicos, fiul Tzantei, 50 gr. ; lui Anastase, fiul Asprei, 50. Nurorii (παμφιλτάτη μου νόμφη Λάμαρις) juvaiere :

μίαν ἄλειςον μαλαγματένια, καὶ μίαν ἄρμαθιάν φλωρία μικρὰ μετὰ μεγάλων διακόσια σαράντα, καὶ δυοκαίδεκα δακτυλίδια διάφορα, ἓν ἐγκόλπιον μικρὸν καὶ βραχιόλια μαλαγματένια μετὰ πετράδιων ῥουμπίων.

un păhar mare de aur și un colan de galbeni, mari și mici, două sute patruzece, și douăsprezece inele felurite, o cruciliță mică și brățare de aur cu pietricele de rubin.

Alexandreii altele :

μίαν ἄρμαθιάν φλωρία δεκάρια, πεντάρια καὶ κοχιαστά, μικρὰ μετὰ μεγάλων, διακόσια, βραχιόλια μαλαγματένια καὶ ἕξη ζυγαῖς σκουλαρίκια, μικρὰ μετὰ μεγάλων, καὶ ἕτερα λιανικὰ ὅπου εἶναι εἰς τὸ σεγτούκιον μου.

Un colan de galbeni de cite zece, de cite cincii, de cite unul (?), mici și mari, două sute, brățare de aur și șese perechi de cercei, mari și mici, și altele mărunte, care sînt în sipețelul mieu.

Lasă bisericii Stelea, unde-i e îngropată mama și unde va fi îngropat el, 500 gr., pentru a-i face fiul candelile de argint și :

μίαν ἱερὰν στολήν. . . . χωρίς τοῦ πολυελαίου ὅπου ἐγὼ ἀφιέρωσα.

O sfință odajde . . . , afară de policandrul ce l-am dăruit.

Luī Partenie personal, 20 de groși.

Νὰ πληρωθῆ καὶ ἡ ῥόγα τῶν δου-
λευτάδων μου, μὲ μερικὴν χάριν, νὰ
δοθῆ καὶ τὸ ἐνταῦθα ὀσπίτιον μου
ὁποῦ ἠγγόρασα παρὰ τοῦ ἁγίου Ὀδ-
γγροβλαχίας κὺρ Ἀνθίμου, τῆ ψυχο-
παίδα μου Ντίγκα, καὶ νὰ προικισθῆ
κατὰ τὴν παραγγελίαν μου.

αψις', Ἰουνίου α', ἐν Βουκουρεσ-
τίῳ.

Νίκος Παπᾶ Σαράφης βεβαιώνω
τὰ ἄνωθεν.

† Ὁ Πογωνιανῆς Εὐθύμιος, μάρ-
τυς¹.

† Μωϋσῆς, ἱερομόναχος καὶ πρῶην
πνευματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄνωθεν.

† Παρθένιος ἱερομόναχος καὶ πνευ-
ματικὸς αὐτοῦ, βεβαιῶ τὰ ἄνωθεν.

† Ζαχαρίας Μακρῆς, μάρτυρος.

† Πάνος Τομαρὰς μαρτυρῶ.

† Γεώργιος Τραπεζούντιος Ὑπο-
μενάς, ἱατροφιλόσοφος, μάρτυς.

† Σταῦρος Μουλαίμης ὁ ἱατρός,
μάρτυς.

† Θεοδωρῆς Καρακαδάς, μάρτυρας.

Să se plătească și leafa
slugilor mele, cu ceva răs-
plată, și să se dea și casa
pe care am cumpărat-o de
la Preaosfințitul al Ungro-
vlachiei, Antim, fetei mele
de suflet Tinca, și să fie
înzestrată după arătarea
mea.

1715, 1-iū Iunie, Bucu-
rești.

Nicos Popa Zaraful în-
tăresc cele de mai sus.

Al Pogonianeî Eftimie,
martur.

† Moise, ieromonachul
și fostul duhovnic al lui,
întăresc cele de mai sus.

† Partenie, ieromonachul
și duhovnic al lui, întăresc
cele de mai sus.

† Zaharia Macri, martur.

† Panos Tomaras măr-
turisesc.

† Gheorghe din Tra-
pezunt Hypomenas, me-
dic-filosof, martur.

† Stauros Mulaimis, dof-
torul, martor.

† Teodoros Caracadàs,
martur.

Asupra căruia v. *Operele lui Constantin Stolnicul Cantacuzino*, p. xxxiii.
Documentul se află în Arch. Statului, Brad, pach. VII, 12.

† Κωνσταντίνος Βασίλει Ἀμπα-
τζῆ, μάρτυρος.

† Ὁ γράψας ταύτην τὴν διαθήκην
γραμματικὸς Παναγιώτης, μάρτυς.

Μαρτυρῶ ἐγὼ Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ
Ἀβράμιος πῶς ἡ παροῦσα εἶναι ἀπα-
ρόλλακτον τῆς νομίμου διαθήκης τοῦ
μακαρίτου τοῦ Νίκου Π. Σαράφη.

† Ὁ Πωγωνιάνης Εὐθύμιος μαρ-
τυρεῖ ἔσον εἶναι τῆς πρωτοτύπου δια-
θήκης.

Μάνος Ἀποστόλου μαρτυρῶ πὸς
ἦνε ἦσος τῆς διαθίκας.

† Γεώργιος τοῦ Βασίλει Ἀμπα-
τζῆ μαρτυρῶ πὸς εἶναι ἔσον ἀπαρά-
λακτον τῆς διαθήκης τοῦ μακαρί-
του Νίκου Παπᾶ Σαράφη.

† Στάθεις Ντήτου μαρτιρὸ πὸς
ἦνε ἔσον ἀπαράλακτον τῆς καθολη-
κῆς διαθήκας τοῦ πότε μακαρήτου
κὸρ Νίκου Πάπα Σαράφη.

† Constantin Vasili A-
bagiu, martur.

† Cel ce a scris această
diată, Panait grămăticul,
martur.

Mărturisesc eu, preotul
Ioan Abramios, cum că
actul de față e întocmai
după legiuita diată a ră-
posatului Nicos P. Zaraful.

† Al Pogonianeî Efti-
mie mărturisește că e în-
tocmai după diata cea
d'intăiū.

Manos Apostolu mărtu-
risc că e întocmai ca
diata.

† Gheorghe al lui Va-
sile Abagi mărturisesc cum
că e întocmai după diata
răposatului Nikos Papa
Zaraful.

† Stati Didu mărturi-
sesc cum că este întoc-
mai ca diata universală a
răposatului Nikos Papa
Zaraful.

[Veneția, *Arch. di Stato, Documenti greci.*]

LXXIV.

[1722.]

«Adecă eu Despina Clucereasa Topliceanca, împreună cu
feătorii miei, anume Costandin, Gligorașco i Negoiță, snă Nea-
goe biv V¹ Cluč. Topliceanul», daŭ zapis «jupănuluŭ Panait

snă jup. Nicăi Zaraful». I se datoriau acestuia «de la boiariul mieu . . . bani vechi tl. 728», împreună cu dobânda «la 10, ¹/₂». Neavînd, se roagă «ca să ne ierte dobânda și den capete, și dumnealui, ca un bun, înțelept, cunoscând neputința noastră, ne-a lăsat ca să-i dăm tl. 227, 37; care s'a lăsat socotit bani noi tl. 250», în termen de jumătate de an. «Și, viind zioa, și mai trecând încă și peste zi», nu se face nici atunci plata. «Și, dându noi un răvaș la Măria Sa Vod[ă], rugându-ne ca să ne mai aștepte datornicii, Măria Sa ne-a rânduit la dumnealui V[e]l Căm[ă]raș, ca să ne ia seaam[a] pentru acești bani». Și înaintea Cămărașului, ei se roagă de creditor «ca să-i dăm o moșie pentru acești bani . . . și, dumnealui priimind, ne-am tocmnit de i-am dat dumisale o moșie ce să chiam[ă] de la Codrești, ot sud Slam Râmnic», în întindere de 500 de stînjăni, stînjănul no bani 60». Moșia era «pe lângă moșia mănăstirii Focșanilor» și fusese cumpărată de la «Cărăgotești». Panait are voie a o lăsa urmașilor sau a o vinde. Iar, «dă va f[i] zălojită la alții, să avem a darea noi răspunsul». — 7 Dec. (AH) 7231.

Semnează ea și fiii: Constantin Post., Ioniță (?) Post., Radu Topliceanu Vel Vornic. Pîrvu Izvoranul, Nicolae Roset V¹ Pah., «Costandin izbaș za fustaș», etc. marturi [indescifrabili].

LXXV.

[1724.]

«Cinstite protopope Ghiorghe de la vidicul Beiunșului, întru D[o]mnul să te bucuri.» A venit «giupînul Puica Flore din Socodor». Spune «cum Sfințiile Voastre aveți voe și voiți să fiți cu ceialalți protopopi și preoți și cu ceialalți creștini, să vă întoarceți iarăși și să fiți suptă aceasta eparhie a Aradului, precum și mai nainte ați fost, precum și noi sînguri știm și mărturiile avem, că și voi puteți ști aceia și priceape mai bine a să ținea în credința sa cea pravoslavnică a Besearicii

Răsăritului, a Ier[u]s[a]limului, și în leagea creștinească, precum ați fost și mainte, și moșii voștri și strămoșii și părinții voștri, așjdere și voi». El a vorbit cu «al nostru domnă Ober Căpitan și cu ceealanți capitani și ofițeri din Craine». Să vie el la Arad cu «doi preoți aleși și doi oameni dintre mireani, aleși, și să luați dela preoți și dela creștini scrisoare cu peceate, și încă, lingă aceaia, chelteatiū să căpătați dela preoți și de la creștini ceī bunī, pentru că sânguri știți că nu poate fi nič un lucru fără de chelteatiū». «Precum sîntem datorī și a avea nevoință și osirdie caldă pre aceasta, cum mai curund să viniți aicea, pentru că și domniī de la Craine sînt aicea la adunare, și luminata Comesie a domnului ghegeneral Falis de la Temișvar. Cariī sînt rînduiți de la luminata Curte împăratească; acumu am putea de aceasta lucru a isprăvi. Iară noi am scris Mitropolituluī nostru, mai marelui Vichentie Popovič, să tremiță pre vicariul său și pre secretariul cu parie de la preveleghie, să fie aicea la această Comesie. Pentr' aceaia căutați și socotiți să veniți aicea la noi. Și, pentru altele, pentru toate, va spune Sf[i]nțiilor Voastre mai desfătat din gură cinstitul părintele egumenul Arsenie . . . Avgust 21, 1724 [cu cifre arabice]. În Arad.

Sofronie Ravaničanič, ep[i]scop Ioannopo[l]schii.

[Se înseamnă, în scrisoare foarte rea, cu mîna lor, preoții ce nu vreaū Unirea:] Protopopu Giurgiu din Căbeșt . . . popii din Fenerușu, Curățel, Șoimuș, Sămartinu, Nemeșta, Ormete, Giosaū, Beșiiale, Budurasă, Meziiadu, Răiani, Săuca ni, Uriașu, Lazurī, Căbești,»—cari toți declară că *fin cu varmeghiia*.

LXXVI.

[1721.]

Cinstite părinte popa Giurgea. Scrisoare cinstită a voastre, ce ai scris, amu primitu, și am înfeles toate ce mi-ai scris, și peștele ce ai trimis, am dus la părintele Vl[ă]d[i]ca, și foarte s'au bucurat și au mulțămīt m[i]l[o]stivū și bl[ago]s[lo]venie trimite Sf[i]nții Tale, și a toată casa al Sf[i]nții Tale si tuturor pravoslavnicilor

creștinilor, cariî vorû întreba de Sf[i]nția Sa. Iară aceia care spui Sf[i]nția Ta, că să tem de Vl[ă]d[i]ca că va lua dejde de la ei, aceea minciună a mințit cineva, cariî n'au suflet bun, numai facû pierzare sufletului său, cu minciunile. Dară eû am grăit cu Sf[i]nția Sa: zic[e] Sf[i]nția Sa: «nice în gândû n'am avut aceeaia, să iaû dajde alta, noao, numai cum aû fostu până acuma obiceiul pe aice, și de preuți și de sate». Sf[i]nția Sa n'au vinitû aice să răsipască și se iai dajde de la ei multă. Sf[i]nția Sa are cu ce costa, numai aû vinit ca un păstoriû bun să-n învețe în lege pravoslov[ni]că și în Bisereaca Răsăritului cum se crează. Că adevărat așa iaste că-î milă Sf[i]nții Sale pântru Be-seareca Răsăritului și pintru lege pravoslavnică: pintru aceeaia nu vă îndoiti, nice preuți, nice oameni, numai credețû cu toată inima cătră lege pravoslavnică și cătră Sf[i]nția Sa. Și iară zice Sf[i]nția [Sa] să vie doi-triî giurați cariî-s înțelepți, să-î deaia carte cu pecete Sf[i]nții Sale întărită, care nu va face alta dejde noao în viața sa și, după moarte Sf[i]nții Sale, carele va fi alt episcop pravoslavnicû, nu va lua. Numai spune Sf[i]nția Ta cătră oameni, cariî sântû bunî și pravoslavnic, de la Sf[i]nția [Sa] m[o]l[i]tvă și bl[ago]s[lo]venie; și să vie, să nu-s teamă, ca la un păstoriû bun și pravoslavnic. Cu atăta sv[i]rșindû, rămăi voitoriû bunû totudeuna: d[u]hovnicû Arseniia.

Ms. Iun. 7 zi[le], 1727. Și de la noi sănătate și voe bună, cine va întreba și la casa Sfînții Tale, celor mari și celor mici.

Și te rog pentru sf[ă]nta mănăstiria, de vei ști oare unde o (*sic*) vr'o un sarandar aû un saracustû, agiută, ca un citoriû ce ești sf[in]teî m[ă]n[ă]stirî. Ci eu-s a Sf[i]nții Tale totdeuna.

[V^o:] Această carte să-s deaia în mâna cinstitului popa Giurcea cu cinste.

În Chebești.

[Pecete cu o mînă țind o spadă. Inițiale latine: K. N.]

LXXVII.

[1731.]

Iordachie Crețulescul Vel Vornicu, Manolachie Lambrinò Vel Log[ofă]t» dau «carte de judecată lui Panaiot Feciorul Nicăi Zaraful». Acesta dăduse «lui Statie Alfangiul, neg[u]țătorul de Ianina, tal. 700, cu dobândă zecea unsprăzece; cu care bani s'au amestecat el la slujba ocnelor». După trecerea de nouă ani, «lipsindu și Panaiot de aič», nu-i dă. La întorsul creditorului, debitorul cere să fie scusat pentru boală, declarînd că «va vinde sarea ce are». Ajungînd pe moarte însă, «neapucîndu să-ș facă diiată», Statie chiamă pe «un Andrei neg[u]țătorul de Ianina, fiindu-i și rudă, și l-au fostu făcut epitrop pe toate ale lui», hotărînd ca, după plata datoriilor, prisosul să meargă «la casa lui, la Ianina». Dar și epitropul, ca negustor, e silit să plece. El lasă în loc pe Panait, care i se pare «om de ispravă și drept». Dar calitatea de epitrop o pretind și «chir Sima Vel Cam[a]raș za Ocne, împreun[ă] cu chir Dimitrie cipețul, Lehliul». Ajungînd lucrul la Vodă, el numește pe boierii ziși mai sus ca judecători. Răzimați pe faptul că Panait aduce o atestație «de la părintele Stavropoleos și de la Sfinția Sa părintele Pogoniani și de la Neofit ieromonahul, d[u]hovnicul lui Statie», ei hotărăsc în favoarea acestuia. — 3 Iulie 7239.

[Jos, cele două semnături ale judecătorilor.]

LXXVIII.

[1731.]

«Vichentie, cu mila lui Dumnezeu pravoslavnic Mitropolit al Beligradului și a tot creștinescului norod ce să află supt stăpînirea Mărirei Împărătești arhiepiscop, iproč», către ortodocșii din «orașul de Dumnezeu păzit Marele-Varad și învarmeghiul Biharschi». E la Curte, cu deputați, pentru a se șterge din *confirmăția* lui unele puncte ce nu-i convin și nu-s de folos «slăvitului nostru norod». Aceasta aduce însă cheltuieli mari și, gîndindu-se la însemnătatea lucrului și la nevoia grabei, și la ostenele lui, «măcar că avem veache și grea

boală în spinare-ne», ei să dea «o sumă de obște de bani . . . , cât puteți», dar fără întârziere. Crede totuși că ei «încă nu sânt obișnuiți la ca acestea, fiind, cum știți, de curând intrați în staulul oilor adevărate». «În Vienna, Sept. 11, 1731.»

[Semnează sîrbește:] *Vichenti Ioanovicl.*

[Pe V^o :] Graeco idiomate exaratae.

LXXIX.

[1732.]

Scrisoare a episcopului Isaia Antonovici, *КЕЛНКО-КАРАДСКИИ И АРАДСКИИ, ИЕНОПОЛСКИИ,* etc. către «întru păzită a lui Dumnezeu eparhia noastră a Orăziei ceî Marî, în diștrictu și în protopopia Beinșului, cinstitului protopopu chiru Gheorghie și preuților și de bun[e] niamuri giupunilor biraelor, juraților i șpanil[or]u, și tuturoru de obște pravoslavniciloru ci[e]știnî». Cuprinde îndemnuri creștinești pentru apropiata sărbătoare a Paștilor, într'o limbă bună. «Iară în dă grabă voi veni singurū în persona mē să căautū turma mē, pre voi . . . , și din gură să vă dau cuvântū de învățature». «*Љ* Beligradu, April 1, 1732» [cifre arabe].

[Pecete mare, de ceară roșă. — Adresa: за протопопию БЕЛЕНОШЮ.]

LXXX.

[1733.]

Grigore-Vodă către «boiarii adāv[ă]rătorii și aleg[ă]torii care i-em dat Domnia Mea lui Panait cupeț, snă Nicăi Zaraful, însă bo,arii anume: părintele Theoctist, eg[umenul] dă la S[fe]ți Ioan ot Focșani, i Leul, părcălabul ot Stănimoești, i Iane, pār[călabul] ot Boldu, i Lazăr ot Codrești, Pavel pār[călabul] ot Codrești, i Tanasie ot mănăstirea Focșanilor», pentru a-i alege ceî 500 de stînjieni cîștigați în Codrești. «Să trag[ă]

moșiia pen trei locuri», în ființa părților, și «să le pue seamne». — 1^u Septembrie 7242¹.

Pecete mare cu chinovar și monograma Domnului.

¹ Cu privire la Panaiti Nico Zaraful există o întreagă corespondență greacă între hîrțile în această limbă păstrate la Archiva Țerii din Budapesta. Astfel, la 4 Iulie 1734, Teodor Ioannu din Ianina îi anunță că s'a întors din Veneția, cu un transport de mătasă. La o dată ce nu se înseamnă, același îi vorbește de procesul ce are cu un boier, de lipsa din Viena a lui Gheorghe din Trapezunt (ὁ κὴρ Γεώργιος Τραπεζούντιος), despre Mihaî Caraiani, reprezentantul (ἐπίτροπος) lui Panaiti. Caraiani însuși scrie Zarafului, la «23 Februar 1733/4» (sic), cu salutări și pentru Ștefan Stratis. La 15/4 Mart 1732, el menționează prezența la București a patriarhului de Ierusalim. Aită scrisoare din 1735, semnată și de Stratis. Avem apoi scrisori către Panaiti Niko de la «fratele» lui, Μπαλαῖος Ἐρμονήμων (1732), de la un γαμβρός σου, Nicolae Glykys (1732-3). Mai interesant e actul din 21 April 1722 (București). prin care Mihail Cantacuzino Comisul face epitrop pe Panaiti ca să iea socoteală lui Nicolae Caraiani, pentru afacerile ce avuse cu acesta «răposatul meu tată, Marele-Spătar, dumnealui Mihail Cantacuzino», și ca să ridice întimplător și sumele depuse la «Banca publică» din Veneția. Actul e scris în grecește, și cuprinde o sumă de italianisme: ῥετζιουόου, κουετάντζε, μιιστράτον κομπετέντε, κολέγιο, κουσέλιγιο, μπάνκον πούμπληκτον. Semnează ca marturi: Vasilie Tauase, Grec, Rumbelas, Eustatie Alfangi, Sava Στόγγινα, Dimitrie Ioannu, Dimu Tzigaras [copie]. — La 20 April 1713, «Neagoe Vel Pitar» dă un zapis lui «Nica Zaraful» pentru că-i e dator cu 428 de lei, «banii vechi». «Și dănr'acești[1] bani m'au luat în seaamă dumnealui V[e]l Spat ca să-i dea dumisale tl. 200, și eū să aibu a i da tl. 228, și să-m iaū zapisul micū care iaste la mână dumnealui». — Tot de la dînsul e, probabil, și sama de lucruri și sinete, date pentru păstrare și împlinire lui Radu Drăgoiū. Notăm în ea: sinet de la Safta Stolniceasa [Cantacuzino], cu amanetul unui conțeș cu samur [† Ἐτζη ὁμολογία τῆς ζουπανάσας Σαύτας Στουλιτζάσας με ἔνα κόντοσι σιμάδι, με συμοδρο ποτζά διὸ παλαιά κεφάλαιον, ἄ. 100], de la Pirvan Starosteale și Matei Fălcoianu, de la un Biătășanu; de la Manca Dudeasca, fata Stolnicului Constantin Cantacuzino, pentru o sumă de 106 aspri, cu zălog de juvaiere [μία ὁμολογία τῆς ζουπανάσας Μαρρήκας Ντουτάσας ὀλωπάσκας με ἔνα ξευγάρι σκαλαρήκια καὶ με 12 μουταλία μαργαριτάρι, θέλει κεφ ἄ. 106], de la «Velisar, unchiul micū», de la «Țița cusătoarea și Cristu, bărbatul ei, pe cari i-a sechestrat dumneaei Doamna Marica a lui Constantin-Vodă, a 352» (Νετίτζε κοσιτόρα καὶ Κρίστος ἀνὴρ τῆς, ὁποῦ τὰ ἐμπόδησεν κ. ντόμνα Μαρρήκα τοῦ Κωνσταντίνου Βόδα. ἄ. 352), de la Postelnicul Prașcovanu, de la Pitarul Neagu Topliceanu, de la Dona Căpitanul, de la Stoica Abagiul [Ἀμπουτζής], de la Antonachi căpitanul de Iefegii, de la «Drăghicean copilul de casă, care e acuma căpitan», de la «călugărul zugrav» (ὁ

LXXXI.

[1733.]

Aceasta aŭ lăsat giupănul Tanasie Duca la sfârșitul vieții dumisal[e] cu limbă de moarte, cum, după moartea dumnilui să n'aibă nime a căuta nimic, nice văru-său Gheorghiu, nice altul, fără tot ce ieste, mult puțin, să fie a giupănesei, adecă a soțului dumnilui.

Mărturiî: Popa Costandin Bran; Hagi Dumitru cu găzdoaia; Argioca Costandinias.

Și, pentru rândul biserici, iarăș l-am întrebat, de ieste cu ceva datoriŭ, și aŭ răspuns că nice zece banî nu-î.

Mărturiî: Popa Costandin Bran, Dafinŭ.

Anŭ 1733, zil[e] 27, mșta Noemvrie.

[Fără pecete.]

LXXXII.

[1761.]

Cinstiți pravoslavnicî creștinî, mulțămim maici noastre Cră-esi Marii Therezii că s'aŭ milostivitŭ a ne da voe și slobozinie a ținea legea cea pravoslavnică, ča din moși și din stră-

καλόγερος ζωγράφος, de la «Postelnicul Istrati fiul lui Urdăreanu», de la «Postelnicul Șerban, fiul Vornicului Bunea» (*Μπουνίου*), de la «Medelnicerul Ferescul», de la «Postelnicul Constantin, fiul lui Matei», de la Rada Filipasca, văduva lui Constantin Căpitanul (*ἔνα καρφοβέλιο τοῦ ζουπονάσας Πάντος Φιλιππάσκας μολαματρίο με ἑπτὰ ῥομπιά, διὰ ἀ. 17*), de la Radu Piteșteanu, de la un Neculce (*Νικολίτζος*), de la «dascălul Avramios» [predicatorul], de la o Evreică. — Relativ la afacerea lui Eustatie, se află: *a*) plenipotența dată de Andrei lui Nico (1731, Mart 22), iscălită de Tzigaras și alți doi Greci; *b*) zăpisul prin care Panaiti arată, că, fiind lăsat de Andrei, ἐξοδελφός al său, ca epitrop pentru a lua sarea de la Oltenița, o vinde unui negustor, în prezența lui Ioanichie de Stavropole și altora (Focșani, 25 Mai 1731); *c*) adeverința, dată în București, 27 Iunie 1731, de Ioanichie de Stavropole, și doi călugări cu numele de Neofit, pentru faptul că în adevăr Panaiti a fost făcut epitrop; *d*) zăpis, prin care Panaiti arată (București, 24 Octombrie 1731) că a luat de la Ioan Cămărașul Ocnelor datoria lui Eustatie; *e*) socoteala vânzării lucrurilor lui Eustatie (1731).

moși, și să ținem popi cari vomă vria, unieți sau neunieți, și să nu hulească popi și oameni cei unieți pre cei neunieți, nici cei neunieți pre cei unieți, și, pentru beserică, căsă și moși care le-au făcută cei unieți, cu bani lor, acealea să fie a lor, iară cari le-au făcută satul, acealia să fie ale satului, și satul le va da cuī va vrea. Și să știți că, precum ne-au îngăduit a ținē legia ăa. pravoslavnică, așa ne-au datū și arhierēu pravoslavnic.

[Pecete roșă, fără ceva pe dînsa.]

Popa Sofronie vicarăș și popa Ghiorghi ot Abrud, jurați S. S. de la C[a]rloveț.

Anulū 1761, înū luna luī Martte (*sic*) în 10 zile.

[V°:] Înū varmeaghie Chiorului Mireșu ¹.

LXXXIII.

[1761.]

Grigore de Rîmnic către Dionisie Novacovicī; 28 Decembre 1761. «Prea-cinstite și de Dumnezeu iubitoriule, doamne, doamne episcoape, mie pururea întru Hristos frate dorit, întru Domnul să te bucuri. După datoriia cea frățească și unirea credinții și a dragostii măi nainte s'ar fi căzut, preasfințite frate, a ne face căzuta și cuviincoasa închinăciune către Preaosfinția Ta și a te bucura cu frățească sărutare pentru cea de Dumnezeu cuvântătoarea turmă ce ți s'au încredințat de la Proniia cea de sus și de la prea-milostiva Imperatriță a Romanilor și Crăiasă a Ungariei iproc (a căriia creștinească stăpănire să fie norocită) pentru pravoslavnicul norod, zic, al neamului rumînesc neunit, lăcuiitori Tranzilvanie (*sic*), care supt arhipăstoreasca-ți purtare de grijă ți s'au încredințat, și a arăta dragostii voastre și bucuriia noastră cea d[u]hovnicească, câtă iaste. Pentru ačasta numai ne rugăm, preasfințite frate, să avem dela Preaosfinția Ta frățească ertăciune, că, aflându-ne depărtați de la Scaunul nostru, cu călătoria la București și la alte locuri, n'am putut

¹ Tot așa către «satul Trăbilești, vidicul Pinauriam» (!).

a ne face datoriia noastră; iar acum, de vreme ce D[o]mnul D[u]m[ne]zeu bine aú voit de ne-aú adus sănătoși la Scaunul și eparhiia noastră, și mai bine înțelegând de la neguțătorii ce vin din lăuntru ceale de Frăția Ta bune tocmiri, foarte m'am bucurat din inimă. D[u]mnezeu cel ce te-aú ales și te-aú rânduit și te-aú pus păstor norodului său, să păzească pe Frăția Ta cu întreagă sănătate, cu lină pace și îndelungată viață, a păstori cuvântătoarea turmă ce ți s'aú încredințat, și a o păzi nevătămată și neturburată de viscoalele acestui veacu, și far de scădere și lipsă a o aduce înaintea lui Hristos începătorului păstorilor, învrednicindu-te a auzi al lui dorit glas: «Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincios, peste multe te voi pune; intră întru bucuria D[o]mnului tău». Iar sfințele-ți rugăciuni și frățeasca-ți dragoste rugăm să fie p[u]r[u]rea cu noi. Și rămăi al Preaosfinției Tale

întru Hristos frate
și smerită slugă:

Grigorie, episcop Răimnicului.

P: [latin] Din mănăstirea Hurezii. Dech. 28 d., 1761.

[Pe foaie adausă:] Înștiințăm pe Frăția Ta că, poftindu-ne Preaosfințitul nostru frate, chir Sinesie al Aradului, ca să slujim norodului slovenescu al Iliricului cu oare, ce slujbă bisericască în tipografia noastră, a da în stambă slujbele și viețile sfinților arhieriei și împărați ai neamului sârbescu, care cu a Frăției Sale osteneală, după unde aú fost răsipite, le-aú strânsu și le-aú adunat într'o carte, după datoriia noastră vrând dar a plini cererea și pofta Frăției Sale și a ne arăta cu slujbă pentru unirea Credinții și către pravoslavnicul norod a Iliricului, iată că, cu ajutorul lui D[u]m[ne]zeu, voia și cererea Frăției Sale am împlinit, dându în stambă ca vre o 500 de cărți; din care trimesem și dragoste Frăției Tale 2. Care mă rog din frățească dragoste să le prumești, rugându mă Frăției Tale ca să ia osteneală să se ia voe de la Măriia Sa ghinărariul să fim slobozi a trimite aceste cărți către preosfințitul fratele nostru Sinesie, pentru mai îndemăna pe acia, pen vama Boiții,—că a le trimite pe la Mehadiia ne teamem, să nu să întample de către cei fără de D[u]m[ne]zeu Agareneani a să

face vre o stricăciune cărților, că foarte multe răotăți fac. Și această scrisoare ce o trimisem către preosfințitul fratele Sinisie, încă mă rog, iubite frate, să o trimiți pe poște, să meargă în grab[ă] la Preaosfinția Sa. Și de toate ne rugăm ca să avem de la dragostea Frații Voastre răspunsu mai în grab[ă], ca să știm în ce chip să urmăm cu trimiterea acestor cărți. Osebit și pofim pe Preaosfinția Ta și te rugăm pentru un sărac de preot anume Iacov din Rășinari, că, în vremea trecutei răzmirițe, odihnindu-ne și noi în casa tătăne-său vre o jumătate de an, fiind el atuncea copil mic, după ce D[u]m[ne]zeu ne-a suit în cea prea-înnaltă treaptă a arhieriei, ni l-au trimis tată-său de l am crescut și l-am învățat și sfânta carte și, întorcându-să iarăș la casa lui și făcându-să de vârstă, s'au și căsătorit: astă primăvară viindu iarăș aici, să-ș caute niște datorii, și viindu și către noi, spuindu-ne că s'au căsătorit, vrând noi ca să ne facem desăvârșit pomenire cu dănsul, și fără de voia lui l-am hirotonisit diiacon și preot, neștiind noi de așazarea arhipastoriei Preaosfinției Voastre. Acum, de vreme ce D[u]m[ne]zeu bine aș voit de ești Preaosfinția Ta arhieru și păstor acei eparhii, cu frățească dragoste te rugăm să avem ertăciune pentru această hirotonie, ca să fie cu a Frații Tale voe și bl[a]g[o]slovenie, și pre acest sărac de preot, pentru dragostea noastră cea frățească să-l aibi întru cunoștință, ca pre un adevărat preot; și la cea arhipăstorească a Preaosfinției Voastre mă rog să mi să treacă rugăciunea. Și noi vom rămănea dator[i] a sluji dragoste Preaosfinției Voastre cei frățești, ori la ce ne veți pofți.

[Adresa:] Prea-cinstitului și preosfințitului și de D[u]m[ne]zeu iubitorului și al nostru întru Hristos iubitelui frate și întocma sluj[ur]atoriū, domnului, domnului Dionisie, pravoslavnicului episcopu al Budei și al Câmpiilor Mohaciului și a tot Ardealului, cu cuvioasă cinste și cu frățească sărutare să să închine.

[Fără pecete.]

LXXXIV.

[1763.]

Prea-cinstite și preosfințite și de D[u]m[ne]zeu iubitoriule doamne, doamne episcoape, mie p[u]r[u]rea întru Hristos frate dorit, — întru D[o]mnul să te bucuri.

După a noastră frățescă datorie, nu lipsim a cerceta fericită starea sănătății Frății Tale, ca, întru toată întregimea aflându-o, să ne bucurăm. De noi voind dragostea Frăției Tale a ști, cu mila lui D[u]m[ne]zeu și cu sfințite rugăciunile Frăției Tale, ne aflăm săn[ă]toși. Lângă aceasta înștiințăm pe Frăția Ta pentru un iermonah anume Nicodim, carele, fiind cu neamul din Belgrad, și viind către noi încă mai dennainte, fiind mirean, l-am călugărit, aicea la Episcopie, făcându-l diiacon și preot, și ne-au slujit câtăvaș vreme bine și cu dreptate. Apoi, din îndemnarea lăcuiitorilor pravoslavnič ai Ardealului, luîndu-ș[i] voe și bl[a]goslovenie de la noi, s'aũ dus cu oareș-ce jãlbî și până la Curtea rusească, la răposata întru fericire Elisavet[a] Petrovna, marea Împărăteasă a toatei Rosiia, și, de acolo întorcându-să iarăș aice, dorește, de va fi cu voia și bl[a]goslovenia Frăției Tale, să-ș vie în locul și neamul său. Pentru carele și noi poftim pe Frăția Ta ca să aibă voe și bl[a]goslovenie să vie, și să-l priimești lângă Frăția Ta cu slujbă, că iaste omu bun și, cât aũ fost lângă noi, ne-aũ slujit cu dreptate. Ci poftim să avem de la Frăția Ta răspunsu, orî în ce chip veî socoti Frăția Ta. Și, cu acesta sfârșind, pe atotputearnic și mult milostiv D[u]m[ne]zeu, carele cu a sa mai nainte purtare de grijă, prin încunșurarea anului, bine aũ voit de aũ învrednicit pe Frăția Ta a ajunge și a prăznui sfânta și dumnezeiasca zi de prăznuire a Nașterii D[o]mnului Nostru Isus Hristos, cu căldură din adâncul inimii îl rugăm să învrednicească pe Frăția Ta a prăznui și începerea anului nou și sfânta și d[u]mnezeiasca Arătare și celelalte următoare sfinte și d[u]m[ne]zeești praznice, cu multă bucurie și d[u]m[ne]zeiască veselie, împreună cu toată

cuvântătoarea turma Arhipastoriei Tale, întru multe și fericite încunșurări de ani. Și rămănem al Preaosfinției Tale.

Ghen. I d., 1763.

întru Hristos frate,
spre slujbă gata :

*Grigorie, episcop Răimnicului*¹.

[Adresa ca la n¹ precedent. — Pecete neagră, de ceară ; ruptă.]

LXXXV.

[1763 ?]

Prea-cinstite și prea-sfințite și de D[u]mnezeu iubitoriule doamne, doamne episcoape, mie prea întru Hristos frate dorit, întru D[o]mnul să te bucuri.

După datoriia frățească, nu lipsiū mai întâiū a cerceta fericită starea sănătăței Preaosfinției Tale, că, întru toată întregimea aflându-o, să ne bucurăm și să mulțămim cerescului Împărat, supt a căruia nemărginită milă voind dragostea Preaosfinției Tale a ști și de noi, prin sfințele-ți rugăciuni ne aflăm sănătoș Lângă aceasta înștiințăm pe Preaosfinția Ta că, mai în trecuta vreme scriindu-ne dumnealui dascalul Vasilie, ce iaste sicritar Preaosfinției Tale, de i-am trimis vre-o câtevaș cărți besericești, pe care cărți până acum niē un ban nu ne-aū trimis și, înțelegând noi că iaste ca să lipsească dum-[nea]lui de lângă Preaosfinția Ta, ne rugăm dragostii Preaosfinției Tale să-i poruncești ca să ne trimiță bani, că înna-dinsu om am trimis la lăzăret, de așteaptă acolo să iā bani

¹ La 9 Iulie st. n. 1763, Dionisie răspunde că nu poate lua în serviciul său pe clericul ce i se recomandă, dar că el poate să se întoarcă în țară, «ut prorsus a sophronianis machinamentis et perturbationibus patriae et status eius, non tantum abstinere, sed etiam abhorrere sciat... Et alios meos, ob multas mihi hic causatas et causandas expensas, et ob paucissimos proventus dimittere instituo».

și să ni-i aducă, că foarte ne sânt trebuințos, și foarte foarte (*sic*) vom mulțumi dragostii Preaosfinției Tale. Însă au bani, au cărțile. Și, cu aceasta sfârșind, rămănem

Al Prea Sfinției Tale

întru Hristos. frate pururea spre slujbă gata:

Grigorie episcop Răimnicului.

P. S. [latin]. Poftim dragostea Frăției Tale bani să să trimiță cu un om al Frăției Tale, ca să nu să dea într'altă mână, ce în mâna trimisului nostru, care așteaptă în lăzăret.

[Adresa :] Prea-cinstitului și prea-sfințitului și de Dumnezeu iubitorului și al nostru întru Hristos iubitului frate și întocma slujitor, domnului domnului Dionisie, pravoslavnic[u]lui episcop al Budii și al câmpiilor Mohaciului și a tot Ardealul, cu cuvioasă cinste și cu frățesc[ă] sărutare să să închine.

LXXXVI.

[1763.]

După căzuta evlavie cu care mă închin Sfinții Tale, părinte protopoape al bisericii din cetatea Brașovului.

† Cartea Sfinții Tal[e], ce ne-ai trimis, am luat, și cele ce ne-ai scris încă am văzut. De sănătate Sfinții [Tale], foarte ne-am bucurat. Cărțile ce ai avut Sfinția T[a], împreună cu ceilalți preoți, de mile, le-am arătat Mării Sale lui Vod[ă], dându-i și carte ce ai trimis Sfinția Ta Mării Sale. Și vei ști că Măria Sa Vod[ă] milele le-au învoit cu deosebite cărți și, pecetluindu-să, să deateră în mâna trimisului Sfinții Tale, și cele vechi și cele noaoă. Numai carte pentru apărarea de saigiū nu s'au făcut astă dată, — că au rămas la primăvara viitoare să o facă, când și vremea saigiūlor atunci iaste. Că acum au trecut vremea. Ci să fii Sfinț[ia Ta] încredințat că atunci să v[a] face. Ci pentru aceasta nu lipsi a înștiința pă Sfinția Ta, și, prin dragoste Sf[in]ț[ia Tale], și de alte tre-

buintă, de vei mai avea a ți să face, scrii-ne, și gata săntem, ca niște prietenî, a-ț sluji. Ačasta, și fi Sf[in]ț[ia Ta] săn[ă]tos.

Iul. 5 d., 1763.

Al Sf[in]ț[ui Tale] gata spre slujbă:

Mih[ail] Vel Logofăt.

[Pe V°:] Cucernicului Sfinții Sale prot[o]popului chir Evs-tatie de la bisearica Brașovului, cu sănătate să să dea.

I.LXXXVII.

[1763?]

Întrebări cu privire la agitațiile contra Unirii și noului episcop neunit, puse în sama protopopului Simion de Bălgrad.

«2da: Grăit-au cu alți oameni pentru Tătari ceva?.. Cu nime-nea nimica, ce încă, după porunca Preaos[în]țitului], am întărit pacea între norod.» «Zis-au că va să vie Sofronie cu Tătari în țară. N'am zis... Deaca nu ai vorbit, de unde socotești să fi eșit aceste vorbe? Gândește că protopopul cel unitu, Vasilie, din zavistie, căci iaste protopopu în protopopia lui, ținută dela el mai nainte de dizmembrația legii. Aū popa Vasilie, jurat protopopescū din Măjina. Zis-au că va să răsplătească Sofronie uniților și papistașilor? N'am zisū.» L-a pîrit, zice, și «popa Nicolae cel unit din Teuș, din zavistie... Cetit-au vre o scrisoare înnaintea cuiva pentru Tătari? Nicî decum. Prii-mit-au de la alte țări vre o scrisoare? Nicî una. Prii-mit-ai de Sofronie vre-o carte? Nicî o scrisoare. Nu ai scrisū vr'o dată lui? Nicî odată. Auzit-au unde iaste? Auzit 19no 7ris 762°. De la cine? Dela dascalul Belgradului, Ioanū, care au venit din Valahia de curândū, prin contumație. Unde zice că iaste? La Argici, în bună stare. Vorbit-au elū cu dānsulū? Aū vor-bit în trecuta iarnă în Răimnicū; acum n'au vorbit, ce nu-mai auzit de la episcopulū Răimniculū ca iaste de mai susū numita mănăstire Argiși. Aceste vorbe ale dascalulū Ioanū spusu-le-au cuiva? Nimurū. Dar el mai spusū cuiva acestea? Nu știū. Numitu-te-ai notariușū? Ba nu, dar uni oameni ilū numescū așa. Auzit-ai pentru inutuția (*sic*) lui Sofronie ce gān-dește, de la dascalul său de la alt cineva? N'au auzitū.

Ce zică oameni, norodulū de Sofronie ? Zică că ar fi bine de ar veni, și ar da bani colectorii mai cu dragū oameni din iorsagul Zlagnii și alți după de laturī. Știe dascalul numit unde să fi fost: în Valahia sau și alte țări ? Zice că aū auzit că aū fost și la Moscova. Poți aceste întări cu jurământulū ? Poate.»

LXXXVIII.

[1765.]

Protopopul din Turda, către «Frețiile Vastre preuți năuniți». 1765, 5 Decembre.

Iată vi se poruncește ca în zece zile Dechevrie să vă aflați, foarte diminațe în Turda, cu dăjdile și alte reștații, adăcă Sînbete, și cine ce treb[ă] ar avè, să să soročască. Ačasta să poroncește suptū globa soborului, 24 de flor., și carte să meargă în Sincraī, Agribič, etc. Carte să vie la soborū popa Mihaī cu diiacul Gavril din Tritul de sus, să fiți sorociți la dare de sama ; popa Gligorie dinū Ționdvo (*sic*), să fiți sorociți cu fătul la dare de sama. Fără adresă.

LXXXIX.

[1766?]

Lucrurile și vorbele ce aū vorbit Onea, s'aū dovedit.

Și, apucându-mă prot[opopul] cu jurământū, n'am putut tăgădui, ci am spusū cum aū fost, că aū venit în casa mea și aū zisū că aū făcutū Vocșul cu Ūalea, și viindū, la Perici^{le} (*sic*), aū trimis pe Ūalea la Bădăcin, și acolo să cheme pe Bocșanu, și să-ī zică să dea veste pe la pop[ī], și ei va face pe d'asta parte, cum că să nu dea pop[ī] b[a]n[ī] în mână prot. de dajde noao, că vorū să-ī duc[ă] ei la Vlădica, iară pe patru anī să-și dea sama, și d'aci înainte să le dea d[o]mnul altū prot., că acesta lorū nu le mai trebuie, — zicând că nu știe prot. că ei sântū cuibul minčunilorū. Și aū zisū

că, de iarăși fece lui cum a făcut popei de la Bădăcin, ar da un galben și s'ar face a-l chiema la ospăț și i-ar ținea calea și să-l bat[ă], cum îi va plăcea lui. Acestea după gurământu am spus, — dacă nu-ș ține gura, că l-a auzit pruncii și a spus.

[V°:] Împotrivirea popilor Varmeghii.

XC.

[1766.]

Acestu preot, popa Timoftei din satu Lupoae, varmeghia Dobăci, care, pentru multă sărăcie, neavându cu ce-ș plăti singhelie și neaducându nici țiră de scrisoare de mărturie, eu nu i-am dat voe a sluji nemic; și acum parohienii, mi-ostivindu-să, l-a ajutorat ca să-ș ia singhelie, afară. Deci, pentru multa a lui întârziere, altă pricină nemică nu ar[e], ce iaste preot de cinste, neavând nici o canonicăscă împedecare. Cu săteni are dragoste, și sântu în mare lipsă sătenii pentru preot.

Anul 1766, Mai 28.

Protopo[p] Gavriil Miluaș.

[Fără adresă.]

XCI.

Protopopul din Turda către episcopul Dionisie; 1766, 3 Ianuar.

Pentru pîra lui «Onă, ce a băgat la d[o]mnul său și la preosf[i]nțitul». «Pă nimeni n'am silitu, n'am asupritu; ce eu ce a judecat 2 soborū, într'aceia am stat și am iscălitu, și mai nainte de judăcate în șase sau șaptea ceasuri totu i-a rugat, tot soborul, de pace, iarăși ei pine în judecată, adecă Munteani, Anna, nu a plecatu pe o zi (sic); iareși după soborū totu ia s'a rugat cu pace, iareși tate-seu nici s'a invită la paça, nici la soborū pentru fata sa; iareși mumă-sa, pitru năcuvioasele pricinii ↗ s'a dat 4 toiage din 24, și

fata totu' mumă-sa aũ făcutu' cu toate cuvintăle neatrebuin-
cioase, că dinu' sa^t plecatu' și aũ umblatu' acela om Onnea
de-alungul Turzi, cu galbină după mine, și la mine acasă, și
după acia a mînatu' muerea lui iareșu' la mine acasă cu un
galbinu' să-lu' priimescũ și să-ı despartu' ; iareși, vezindũ că nu
primescũ galbină, așa aũ mersu' la domnul său, și aũ venitũ
la Preosf[in]t[i]tul».

P. S. «La o laltă cu dragoste aũ treitũ pină în ășul dă
acum.» Îı trimite pe reclamanți la episcop, unde — «și vor da
dealele prin documăntălu lor».

XCII.

[1766]

«Thodosie ermon[a]h» către protopopul Simion Stoica [de
Alba-Iulia], «al mieu' bunu' părinte». — 1-iu' Iulie 1766.

Să nu se supere «că ti-am mai înștii[n]tat pentru rândul
simbrii meale ce am sluj[i]tu cu știre dumitale la mănăstire
Bulzului și totu' nu mai vine simbriia»; să i-o trimeată «unde
știi că sântu'... Știi bine cătă nevoe am pătimit; fuseı prins
la Sibii; mă scoasăă din Sibii cu Nemți, până mă scoasă
din țara afară. Dară încăș cu cătă nevoe am trăit în Țara-
Rumăniască până ce am trecut muntele iaroși dincoace, cătă
frică și cătă nevoe am pătimit, numai avăndu' norocũ că, fi[n]d
și fratele Efrem călugăru', care și el aũ fost pri[n]s dinpreună
cu mine, știind sama muntelui și avănd cunoștință cu dumniata,
și știind totu' lucrul vostru, am osărduit ca să dăm față cu
dumniata, și, vrănd ca să ne mai depărtăm, temăndu-ne de
nevoe, dumniata aı zis că vei da sama prian nevoia nostră
și m'ai trimis la satu la Bulzu, la mănăstire, in vale mic[ă],
avănd răspuns de la dumniata că vei avea grij[ă] și de la
Vlădica a nu ne ști pre noi, fiind eparfiriia dumitale. Și am
șezut și acolo cu multă frică, până că[n]d aũ simțit guberniia
de noi, și, dăndu' poruncă pentru noi, cu strigare prin țîrgurı,
la tisturı, abii am scăpat, avănd noroc cu un frate al mieu',
de mi-aũ dat de știre, spuindu-ı dumniata și auzindũ și de

la un solgobirău că umblă să ne prinză, și de frică mi i-am uitat și niște hăiniță acolo.» Le cere, «unde știți că mă aflu.»

P. S. «Și mă închin cu săn[ă]tate și la niște credincioși ai miei, anume popa Nicolae de la Zlatna și popa Gliga de la Ponoră și popi Ion Sperle de la Bolză.»

XCIII.

[1766.]

Prea-cinstului și de bun neam părintelui protoprezviter, noao milostiv patron, cu smerită metanie mă închin Sfinții Tale.

Pintru călugăru de la Bulz, veți ști cum că l-am prins și l-am legat și l-am dat vodosu, că nu să da legat, și zice că, dacă ești protopop, să nu umbli cu minčunî să aduci alt Vlădică în Ardeal. Deci eu am vrut să-l bag în temniță și să-l trimită odorbirăului la Sibii; dară m'o fostă milă de dănsu, că va apuca tistori; ci iată ți-l trimit prins să-l duci la d[om]nu, iară, Sfinția Ta netrimiteindu-l, veți rămănea cum îți strigă pintră toți omenî... Să nu-l mai trimiți mai mult în osagu fișcului, să-l mai văz mai mult cu ochi mei, și în bun chizăș să-l slobozi, că mi s'o lăudat pe taină cătră alți că m'o face mai] rău ... Iulie 10, în anu 1766.

Popa Nicolae, paroh Zlatni.

[Către «protoprezviter Simeon... Belgrad.»]

XCIV.

În Beciu, 9 Martie 767.

Prè-cinstite, prè-dorite,

Pentru împlinirea rugăciuni mele cu numărarea celor 50 f. taicăluî mieu, care, din cinstită scrisoare dumitale de la 18 a lui F[evrua]ră a curgătoriuluî an a o înțeleaje am avut nărocū, nu numai m'amū bucurat foarte, ce și îndată toată grijea mea spre aceaia am întors-o ca, cu cumpărarea fără ză-

bavă unealtelorū celor de la dumneata mie însemnate, cunoștința faceri aceștia de bine și a dragosti dumitale cu mine și pentru mine cu cea de natura aī mieī născătorī s'au făcut, aieva în fapte să o poč arăta. Însă, fiind că delijantu acum lunī ce au trecut, adecă în 17 Martie, după c : cel noū, înaintea sosiri scrisori d[u]m[i]tale au pornitū la Ardeal și până în 3 săptămānī, adecă până cātră începutul lui Aprilie după rămlenescul cal[enda]r, nu va porni altul delijantū de aiča, — pentru acea dumneata veī fi îngăduitoare (*sic*) până atunci. Și mă voi nevoi cu toată osărdiia aceale însemnate lucruri de arjint, cum voiū ști mai bine, a le cumpăra, și, pentru întoarcerea acelor 50 fl. [nemțește], a le trimite negreșit și cu mulțămită.

Alte lucruri noao, în care aș putea d[u]mitale a sluji despre țerile ceale vecine, nu mă îndoesc că și dumitale din novealele de obște îț vor fi cunos[cu]te. Aiča, între cei ce știū mai bine deajite pe buze apăsa, ieste cunos[cu]t lucru precum Înălțimea Sa prea-putearnicul Împăratū la luna lui Mai are în gând, cu ajutoriul însuș în față a să pogorī la Bănatul Timișori și cu prea-însăninata sa împărătească față a ferici aceale părți ca la 20 de zile îndelungatū.

Pentru Moșu al mic, însuș eū am cetitū la un prietiniū răspunsurile: ca întâiū Moșul cel mare să-l îndeamne căt mai vārtos pe Moșul cel mic să să lipsască de moșia aceasta și logodnica sa de aič de sus, și să viețuiască cu acea de acolo; iară, de nu va voi nice într'un chip a să lipsi de aceasta de sus logodnica, atunci Moșul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva*, saū de un zānat, cu moșul cest mic, și pre care vor găsi mai vreadnic, după acela să mărite pe văduva de acolo; și așa Moșul cel mic va putea a să întoarce la logodita lui cea d'întăiū. Care cearere lesne o va dobāndi, numai, precum au fostū început, neîncetat să o procițască. Așea dară dumneata veī ști de acum înainte la numitul Moșul cel de mijloc a te pune în cunoștință și prin prietini lui și în milă, ca doară ar cădea soartea apostolilor spre Matei.

Mă rogū foarte ca să te nevoești în totū fealiu să-mī dobāndești unū letopisețū saū historiia Țāri-Rumănești și a Moldovi, de acum proaspătū scrise, și, de va fi cu putință, și

catalogul Mitropoliților Țării-Rumânești și Moldovenești și a episcopilor de la toate episcopiile osebite, și cu însămnarea în ce ai și supt care D[o]mnii s'aũ început și ep[i]scopiile și tipografiile lor; și, de va fi cu puțință, și a celor ardelenesti neunițu, cari aũ fostu până la Theofil Pentru care ostăneală și osărdie, nu numai nu vei fi uitat cu numele în ostăneala mea, ce și pururea voi rămănea îndatorită sluga

a cinstit D[u]m[i]t[a]le

3 *LaBMB*

XCV.

[176...]

[Episcopul Dionisie al Ardealului către «pravoslavnicii creștini», pe varmeghiî.] De vreme ce prea-înnălțata Chesaro-Crăiasa noastră, ca o maică duioasă spre fii săi, neuitându-să la prostime, îndrăznelele și greșelele noastre cele multe, cu carele fără socoteală și căzută după dumnezeiasca și a tuturor neamurilor lege, supunere și ascultarea măiăscă Prea-Înnălțimi ei inimi foarte tare era rănită, din fireasca ei inimă s'aũ îndurat a ne îngădui noau care am rămas neuniți după deschilinirea Comisii de acuma înaintea a ținea legea noastră neunită, cea greăscă Biserici Răsăritului, fără de niț o poticneală, puindu-ne și arhierēu pravoslavnicu, îndreptător și purtător de grije sufletelor noastre, întărindu-l cu puterea sa cea despre sus să facă și iscoale, să ne înveță a trăi cu frica lui Dumnezeu și a sluji Prea-Înnălțimi ei întregă credința și cea de totu supunerea, ca să nu scădemu din cea câștigată milă la pedeapsă dumnezeiască și a legilor împărătești,— drept aceia ni să cade a cunoaște această chesaro-crăiască osăbită milă cu toată umilința și arătarea radeilor vrednice de pocăință cun sem (*sic*) văzutū, precumu și după datorie noastră cea păstorească numai spre folosul și bună starea noastră întinsă ne-amu socotitū, după starea și puțința fiește-căruia familii, ceva din bună voia noastră a cu-

lege și ca un pom verde maici milostivei în un sămn de prè-plecata mulțămire potolitei, dreptei urgi, stăpânitoarei noastre și dăruitei liniștii să i aducem înaintea, ca să uite cu prea-milostiv ochiul blândeței sale la ei. Pentru aceia ne-am și rugat de multe ori, căzind în genunchi înaintea Înnălțimii Sale, după celealalte mile, și să închine și acest pom verde, din ferbințala ce i supus[e] și credincoasă inimii noastre, în sânul cel măicesc a primi, și prin mijlocirea altora mai mari voitor[i] binelui nostru; și de aceasta nu ne-am învrednicit, și trimitem la dumneavoastră, iubiți noau în H[ri]stos, ascultător[i] fiind — (*sic*). Căruia și dumneavoastră vă puteți încredința cu scrisoarea aceasta a noastră și cu întărire scrisă, mărturisită de la înălțatu ghineral comendașu ca să poată săvârșie încredințata lui această slujbă fără nice o zătignire. Decă fiește care după stare lui, mai susului numit cinstit — (*sic*) de la noi trimețind în scris dată, cu toată osărdiia și dragostea să vă siliți mai cu grabă a plini fiește care porunca sa desăvârșită, neavându nice o zmințeală de la tistur și stăpânitori voștri după mila cea mai de sus dobândită. Și elū vă va da scrisoare în mână, de mărturie, câtū de la voi în fiește-care satū după numărul familiilor și a stărilor a luatū, și voi așiderea scrisoare, câtū i-ați datū, ca să poată ști a fiește-căruia osărdie și ascultătoare dragoste. Neosocotind la aceia pre cei uniți, cu care de acuma înaintea ca cu frați dintr'un neamū în pace și în dragoste trebuie să trăiți, ca să stea cuvântul nostru cel pentru ascultare și supunerea voastră mai sus dată neclătită de la locul său, și să-m deschideți gura și de acuma înaintea cu aceia a mă lăuda, și lipsele voastre după puțință a le tămădui. Întru care nezmintită nădejde vă lăsămū milei și darului dumnezeescū cel în totū felulū desăvârșit. Și, arhiereasca noastră blagoslovenie trimițindu-vă, pururea săntemū...

Dată în...

Fierbinți cătră Dumnezău rugători și a totū binelui voitorī... (*sic*).

[Concept.]

XCVI.

[176...]

«Onea Munteanul din Chieța» către episcopul Dionisie Novacovicî.

Arată că avea o fată văduvă. Vine «un fecior» din «Tritiu de jos»: «venind în casa mea, să facem legătură, să-î dau fata mea, și o am dat, și legătura s'au făcut, și, eșind feciorul afară, l-au [*șters*: văzut] să-ș iă zioa bună, și au rădicat cușma de cătră noi: fata l-au văzut la un ochiū tras în sus și în jos; iară, deaca l-au văzut fata, au zis cătră mine că nu va merge dup[ă] dănsul, că nu-î place, căce este cu ochiū tras și urât. Și eū m-am dus de le-amū spus să nu-s gătească de fluntă, că featiî nu-î place feciorul, că are smînteală la ochiū; fečorul s'au dus la 1 protopop, Chiril dela Turda; protopopul aū sorocit la sobor la Turda, aū să leage nevasta și pe noi, deaca nu vom merge. Eū, deaca am văzut porunca, amū mănătū pe muiarea mea; iar, deaca aū mersu acolo, protopop[ul] aū legat-o; eū am așteptatū să vie; ia n'au venit 2 zile; a 3 zi m'am dus acolo, și o am găsit legată; eū am zis: «Cum-î rāndul, părinte?». El aū zis: «Să vie nevasta, aū cu tine, aū cu fečor[u]-tăū, că avem pravila aici și o-m căuta, și cu sila nu o voiū da dup[ă] fecior». Nevasta aū mersū la protopopū, și aū făcut soborū, și aū bătut pe muiarea mea în dooa rānduri, și aū zis cătră fată: aū să dea 80 de florinț[î], aū să-î dea 80 de toiage, aū să-s cunune. Iar ia aū răspunsū că nu va merge dup[ă] dănsul, că nu-i place. Iar ci[nstitul] protopop o aū luat și o aū dus cu sila în casa lui, și o aū cununatū cu sila, și o aū dat dup[ă] fecior; și aū venit muiarea mea la mine toată neagră și bătută. Eū am venit la Preosf[i]nțitul și m'am plānsū cu iștanție. și mi-aū dat vales (*sic*), și aū zis să vie nevasta și fečor[u] și 1 protopop. Și mă rog Preaosf[i]nțite să mi-s facă îndreptare pentru că mi-aū bătut muiarea mea, de i-a făcut rușine, de s'au mirat și domniî varmeghieî. Deč acum aū chiebatū pe nevasta, pe fecior și aū zis să-s împace

la Preosf[i]nți[tul], iar ia aŭ răspunsă că nu va șede cu el: ačasta aŭ fost Joi, Ianuarie 5 zile».

[V°:] Preaosf[i]nțite domne, domne, mie milostivă și stăpănă». [Cf. n° xci.]

ACTE EXPLICATIVE ȘI DOVEDITOARE.

A. LA DOCUMENTE.

I. Scrisori românești, fără original păstrat, din Archiva Capitolului din Alba-Iulia.

I.

Scris-am noi boiarii Țării-Rumânești, mari și mic(i)i, însă a-nume: Aslan Vornicul și Gorgan Spătariul și Mateiū Aga și Dumitru Preda Post., căpitanul, și Mihaï Cluceriul și Barbu Păh. și Mihalcea Post. peste vă[nă]t[o]r. (?) și Dumitrașco Post. și Ionașco Post. și Zahariia Banul și Stroe Post, Adam Banul, și alți boiarī toți, și mici și marii, acesta zapis al nostru ca să fie de mare credință la mâna jupînului Cristeș, cum să avem a-î darea ug. 2.000. Păintru care bine să aū făgăduitu să ne facă cale să meargem în țara noastră ; și, [să] va fi pre voia noastră: să ne luom țara și să scotem Grecii și dușmanii noștri carii aū spart casele nostre, și să va da Dumnezeū să ne facă acestu bine ca să fie pre voia noastră, ear noi să avem a-î darea rea (*sic*) acești 2.000 ug. fără nici un cuvânt. Ear, să nu ne va face acest bine, noi să avem pace de cătră dumiialui. Și păintru credința pusu-nea-am și pecețile. Leat 7139. 1637

[«13 peceți cu fum. Pecetea lui Mateiū represintă un om în profil șezînd pe tron cu sabia în mînă ; pe vîrfu tronului o cruce, iar, deasupra : МАТІЮ.» — Hasdeū, în *Colonna lui Traian*, VIII, pp. 230-1, după originalul rătăcit: Bibl. Bathyani din Alba-Iulia, *Correspondențe private cu Gheorghe Rákóczy*, I, p. 67.]

II.

[1631.]

La al nostru cinstit și prea-iubit și bun prieten și vecin de aproape, jupan Hraj[i]lu Crăștov, sudțu grad brasevscomu. Pohtim dela milostivul Dumnezeu bună viață și sănătate să dăruască dumnetale. Să verî cerca dumneata și de a noastră sănătate, har milostivului Dumnezeu pân pre acum sântem sănătoși. Alta, dăm știre dumnetale, când am fost erî, Venerî, Avg. 10 dn., venitu-ne-aū cuvânt dela oamenii noștri den sus, zicând cum va să pugoare Teodosie Spat. cu oaste pre la Târgul Jiuluî, ear ceialalți pribeagi, Matei va să pugoară pre la Rucăr cu oaste, Gorgan pre Teleajnu cu alte oști. De care lucru numai ce stăm de ne mirăm și nu știm: acesta lucru poate să fie cu știrea Mării Sale Crai, aū nu easte. Derep[t] aceeaia, pohtim pre dumneata, ca pre un prieten bun și ca pre un vecin bun, că dumneata știi că am fost vecinătate bună cu dumneata și săracii se-aū hrănit unii cu alalți, cu vecinătate și cu bună pace, acum vedem că se ameastică un lucru ca acesta,—știi dumneata că, de va fi aceștii blăstămate de țări vre o nevoe, și nouo și, de va fi acesta lucru cu voia Mării Sale lu Crai, știm ca și dumneavoastră încă nu o putea fi nici un bine. Că, fiindu aicea Schimniceauș carele aū prinsu Scaunul, și, deacă aū văzut un lucru ca acesta, nu l am mai putut ținea, nici l-am mai putut opri, ce numai decât aū trimis oamenii luî la Cantemir, la Tătari și la Mării Sa Veziriul și la alți Pași, să le dea știre și să-i pornească asupra lor. Ce știm că nici un lucru bun nu va fi, ca și de alte rânduri când se-aū făcut niște lucruri ca această; ce pohtim pre dumneata, ca pre un bun prieten, ca pre un vecin bun carele n'ești dumneata și ne-aî fost pân acum, să ne dai știre dumneata de toate lucrurile și de toate veștile ce vor fi dentr'acia, să vedem acesta lucru ce va fi, ca să putem ști dela dumneata acest răspunsu, să știm de toate. Noi încă vom sluji dumneatale cu dragoste. Aceasta pohtim pre dumneata, и Бог те veselească o господи; amin. Pis 8 București, Avg. 11 dni, vl. 7139.

† Bunî prietenî ai dumnetale și vecinî de aproape: toți boiarîi țărâi, mari și micî.

[Pe V°:] La al nostru cinstit și prea-iubit și bun prieten și vecin de aproape, jupan Hrăjăl Crăștov, județul de întru cinstita cetatea Brașuvului, о господи радокатисе.

[*Ibid.*, pp. 231-2: original, p. 72.]

III.

[1632.]

Ioan Alexandru Iiaș Voevoda, etc. [cătре «boierîi săi Matei Aga și Todosie Spătarul și ceilalți boierî ce sînt în țara Ardealului»; slavon.]

Cătră aceasta dăm știre dumnilorvoastre că am înțeles Domnia Mea cum ați scos o carte dela Măria Sa dela Craiū ca să scoateți toți Rumăniî de în țara Ardealului, să margă în țară. Pentru acea, de vream ce veți vedea cartea Domniei Meale, ear dumneavoastră să aveți foarte a nevoi, tare să-î treceți muntele în țară: ear, ce ați tocmit cu dănșii, cu Rumăniî, pre voe le va hi, și dumneavoastră earăși deosebi veți avea milă și socotință dela Domnia Mea, pentru slujba ce ați făcut, Însă, deaca-î veți treace pre dănșii, ear dumneavoastră să nu treaceți muntele pre acolo, ci să veniți pre aicea pre la Domnia Mea, cum v'am și mai dat învățatură cu scrisoarea Domniei Meale... Оу Ias, leat 7140, Av. 18.

Io Alexandru Voevoda.

[Pe V°, «sigiliul domnesc, mic, foarte artistic, și adresa» slavonă către «boierîi Domniei Mele Mateiū Brancovanul Aga și Todosie Spătar și alți boierî muntenî ce sînt în țara Ardealului». *Ibid.*, pp. 232-3; original p. 63.]

IV.

[1633; 1637?]

Cinstitul si prea-luminatul creștin și Crai a toată țara Ardealului și o parte din țara de sus, i șpan mare Săcuilor.

Prea-milostive și luminate Crai, multă închinăciune și sănătate să primești Măria. Ta dela o mai mică slugă a Măriei

Tale. Alta, milostive doamne, înțeles-am den gura lu Cadaș Mihaiū, când ai tremes Măria Ta pre Pătru Mihalcea aicea în țară să cunpere caī pre seama Măriei Tale, ear noi, viind dela Moldova, ne-m tãmpinat cu dinsul la Focșanī; ce ai văzut și [la] noi un cal și ai zis că-ī place, să-l cunpere pre seama Măriei Tale. Ear eū alt cuvânt n'am grăit, numai am grăit cătră el, de va plăcea Măriei Tale acest cal, mie nu-mi trebuiește să-l vãnz, ce-l voiū tremeate eū însumi la Măria Ta. Atăta am grăit. Ear el, să va fi grăit alte cuvinte cătră Măria Ta, den capul lui ai grăit făr de lucru,—că eū sînt ca o slugă mai mică a Măriei Tale. Ce cap aș avè eū să grăesc alte cuvinte? Ce eū acum am tremes calul la Măria Ta. Ce nu știū: plăcè-va Măriei Tale ai ba? Pre locurile noastre, foarte ai fost cal bun. Alta, am înțeles ear den gura lui Cadaș Mihaiū, cum ai scris Măria Ta cărți la Pașa și la Domnu nostru pãntu noi. Ce mulțemim Măriei Tale, ca unui domn milostiv, căce ai arătat Măria Ta milă spre capetele noastre. Alta, milostive doamne, auzind noi din bătrãni, și știund și noi, de când ne-m pomenit, cine ai avut nevoe în ceastă țară a noastră și ai scăpat în țara Măriei Tale, toți ai avut pace și odihnă bună,—într'aceaia, știund și noi lucru ca acela, deca ne-ai ajuns vream de nevoe, treme-su-ne-m fãmeile și coconii, cu marhă cu tot, să scăpãm supt poala Măriei Tale, și eram și noi vietori. Decī marha s'au oprit pentru cel zapis al boerilor, de datorie, ce este la Măria Ta. Ce mă rog Măriei Tale, ca unui domn milostivu, să nu te îndurī Măria Ta, nici de sãrãcia mea, să hiū numai eū prãdat pãntu acei bani, ce tremeate Măria Ta un om al Măriei Tale cu zapisul, să ne apuce pre toți boeriū, căți sãntem în zapis, să plătim acei bani. Mie încă, cătu-mi va face partea mea, o voi da: să nu sãrãcesc numai eū în zilele Măriei Tale. Că eū făr porunca Măriei Tale și făr omul Măriei Tale nu sãnt harnic a apucarea pre nimenea. Aceasta daū în știre Măriei Tale. Să fiū Măria Ta sãnãtos. Pis Mai 29 dni, 7141 [7145?].

Eu, mai mica sluga dumitale: *Miho Spat*.

[Pe V°:] Cinstitul și prea-luminatul creștin Crai a toată țara Ardealului și o parte den țara de sus, și șpan mare Săcuilor.

[*Ibid.*, pp. 233-4; original, p. 79.]

V.

[1633.]

[Mihu Spătar către Rákóczy; 9 Ianuar 1633. «În chestia «marhăi» sechestrate «pântru banii carei aũ fost făgăduit boerii, când am fost în țara Măriei Tale», plîngîndu-se tot odată că «alalte câte am avut lea-aũ luat oamenii miei toate și lea-aũ dus la Matei-Vodă, numai haine și argint mai mult de 5.000 de galbeni.» *Ibid.*, p. 244; original, p. 74.]

VI.

[1633.]

Ion Neagul Voevoda, **снъ поконнаго** Băsărab Voevoda, scris am acest al meu zapis le mǎnu (*sic*) jupînului Chiriștiș Pal, cum să se știe c'am luat dela dumnealui bani gata o mie de galbeni, de mi-aũ fost de cheltueală aice în Țarigrad. Ci, de-mi va da Dumnezeu să iaũ Domnia în țara Moldovei, să aibu a-ĩ da fără nici un cuvântu. Aceasta mărturisescu cu acest zapis al meu; și de credința pus-am și pecetea mea. Pis s Constantinopolı. Pis mșța Ap. 27, vlt. 7141.

Ion Neagul Voevoda.

[«Pecete cu vulturul muntenesc și cu inscripțiunea: **ІУ НЕРСА БОК. СНЪ БХСАРАВЪ БОК.**» — *Ibid.*, p. 234; original, p. 77.]

VII.

[1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy; Constantinopol; . . . Septembrie 15.]

. . . . Înțeles-am cum aũ avut Mateiu Voevod ceartă și vrajbă cu Lupul Voevod. Decı așa se știe Măria Dumitale că, cum va veni Împăratul, prentu cearta lor pre amendoi vor să-ĩ mazălească. Decı după aceaia mă rog Măriei Tale cu fața pân la verdele pământu să nu fiũ uitat de Măria Dumitale. Ce scrie Dumneata, etc.

[*Ibid.*, p. 135; original, p. 71.]

VIII.

]1638.]

[Neagu-Vodă către Rákóczy ; Constantinopol, . . . , 29 Septembrie.

Rugămintele «cu fața la verdele pământu», cu același scop.]

II. Acte relative la exiliul lui Gheorghe Ștefan-Vodă.

I. Gheorghe Ștefan către Electorul de Saxonia ; Stettin, 5 Septembrie 1664.

Îl cunoaște din faimă «etsi... ex vultu nota mihi non sit». Își cere iertare că-l supără scriindu-î «inter tam ardua imperii, praesertim hoc rerum statu». Divina favente clementia, fui aliquando princeps Moldaviae, sed Turca, communis ac infensissimus christiani nominis hostis, ob, nescio quamnam, suspicionem, quod nempe maiora, amicitia ac favore principum christianorum suffultus, contra ipsum affectem, ab aemulis qualiscunque meae fortunae suscitatum ac credulis Turcarum animis impressam, non tantum principatu meo bonisque omnibus privavit, verum etiam id effecit ut, patria dignitate exutus, extorris, sedibus incertis, inter christianos, senilem mox hanc aetatem, una cum mihi adiunctis, cogar sustentare. Ex dominio patrio exulem me Sacratissima Sua Caesarea Maiestas, non solum clementer in suam protectionem suscepit, verum etiam literis salvi passus ac recommendatitiis ad Ser. Magnum Ducem Moschoviae, apud quem magnae consequentiae praetensiones habebam, comitari ac tutari dignata est. At quid effeci? Domini Moschovitae, fortunam inclinatam secuti, fidem mihi datam mutarunt. Scilicet, ut Iustinus ait: *Quo fortuna, eo etiam favor hominum*, hoc praesertim saeculo, *inclinat*. Itaque, re infecta redux, ex clementi S. Regiae Maiestatis Sveciae dispositione, hic Stettini Pomeranorum dego.» Îi recomandă, ca unui conducător al Imperiului, afacerile lui, trimitînd la el «colonellum meum, nobilem Constantinum Nákul», cu un «levidense manusculum».

2. «Ștefana Miha[i]lova» (Stephania Micheulova, Fürstin zur Moldaw») către Magdalina-Sibila, ducesă de Saxonia; aceeași dată.

Și ea recomandă pe Nacul, trimis de «mein Herr», Domnul. Dă corespondenței sale «dieses geringe Praesent».

3. Electorul de Saxonia către Gheorghe Ștefan; 13 Septembrie 1664.

«Illustrissimo principi, amico singulariter nobis dilecto, domino Georgio Stephano, principi Moldaviae.» A cetit scrisorile și ascultat pe Nacul: decî scrie Împăratului pentru «restitutionis futurae negocium». Semnează ca «bonus amicus».

4. Același către Împărat; aceeași dată.

Arată cum mulțămitorul principe speră într'o intervenție imperială pentru restabilirea lui, «bey—geliebts Gott—etwan ereignenden Friedens-Tractaten». Unește, din parte-î, cele mai călduroase stăruinți.

5. Ducesa către Împărăteasa-văduvă; aceeași dată.

Cu același cuprins, dar mai scurtă.

6. «Ștefana Mihailova» («Stephanida Micheulova, Fürstin zur Molldaw») către ducesă; Alt-Stettin, 25 Septembrie 1664.

Mulțămiri pentru bunătate. Cere și «Dehro hoch-versicherte Gnaden-Hülffe», fiind redusă a trăi numai din mila regelui Suediei «und anderer Potentaten». În schimb, se va ruga lui Dumnezeu pentru ea, și «umb Abwendung unserer-gleichen undt anderen bösen Fallen».

7. Gheorghe Ștefan către Elector; Alt-Stettin, 19 Decembrie 1664.

«Wier, die wier in grösten Trawren schweben, dancken dem grundtgütigen Gott, der unss annoch bey guter Leibess-disposition in diesem unsern Elend christliche Geduldt verleihet. Ob es zwar sehr schwer daher gehet, getrösten unss doch der Güte Gottess.» Își permite a-î aminti de ce a promis colonelului său, cerînd de la el ajutorul ce i l-a dat și «andre Potentaten».

8. «Stephanida Micheulowa, Fürstin zur Moldaw», către ducesă; aceeași dată.

Prin servitorul («einer seiner Diener») trimis de «mein Herr» se informează de sănătate și se roagă a nu i se retrage protecția.

9. Electorul către Gheorghe Ștefan; 5 Ianuar 1665.

Precum a intervenit la Împărat, «also wuntschen wir dass derselben Effect allenthalben zu dero Consolation gereichen möge, und haben unss gegen Ihren iezo Abgefertigten gleichmässig erklāret, wie es ieziger Zeiten Beschaffenheit bey unss mit sich bringet.» Nimic despre un ajutor bănesc.

10. Ducesa către Ștefania; aceeași dată.

«Hochgebohrne Fürstin, besonders gute Freundin.»

Ca și precedentă.

11. «Ștefana Mihailova» către ducesă; Stettin, 8 Februar 1668.

«Demnach, auss sonderbahrem Rathschluss des Allerhöchsten, mein hertzgeliebter Gemahl diese müheseelige Weld hatt geseget, und in das Reich der unendlichen Gnaden ist versetzt worden, alss habe ich solchen schleünigen, doch seeligen Hinriss Eur Churfürst. Durchl. in Unterthanigkeitt zu eröffnen bey mier beschlossen und hiedurch Dero gnädigstes Mittleiden ersuchen wollen. Daneben auch gelangett an Ew. Churfürstl. Durchl. mein flehentliches Bitten, Sie wolle sich doch meiner, alss Dero gehorsamsten Dienerin, itzo in Gnaden erbarmen und annehmen. Wie auch mitt Dero versprochenen Hülffe mich beseeligen», stăruind mai ales pe lângă Elector. — Semnează: «Stephana Michaelova, dero Fürst. Gnaden zu Moldau hinterlassene Wittibe und Furstin».

12. Ștefania către Elector; aceeași dată.

Îi anunță moartea soțului și-i cere «compătimirea și ajutorul făgăduit», amintind scrisorile bune de odinioară. Cere ca, «non solum tuendam suscipiat, sed etiam saepius mihi promissum exsolvere dignetur: in patriam enim per Serenitatis Vestrae provincias nunc mihi pergendum funusque erit

deducendum, quo patrio more condignisque exequiis humari possit. Verum inopia, qua premor, pio huic conatui obstat». Cere a fi ajutată. — Semnează: «Stephana Michaelova, Cel-sissimi Moldaviae principis relicta vidua et principissa»¹.

[Copie.]

13. Tuturor cui să cade a ști facem în știre și mărturisim cu această scrisoare a noastră cum, după ce vru Dumn[e]dzău a ne înstreina de cinste noastră și moșie, întru țeară depărtate, aflatu-s'au pe lângă noi slugi ca acele, unil[e] carei din eșitul nostru din țară până la săvârșitul nostru, într'atâte ani, tot ni-au slujitu cu dreptate. Dintru cari este unul acestu credincioasă slugă a noastră: Ștefan, ficiorul lui Andrieșanu, carel[e] încă părinții lui, și el dintru copilărie lui slujindu-ne, așe au nevoitu de s'au aflatu cu slujbă și cu credință și până la săvârșenie noastră. Pentru aceia și Domniia Mea, văzind dreptate lui și slujba, am socotitu cu limbă de moarte, de l-am miluitu cu un satu anumea Mihnești, carel[e] este în Ținutul Totrușului, — cu toate cumpărăturile ce am cumpăratu, și cu totu hotarul, cătu am ținutu noi, atăta să-l ție și el deplinu și neclintitu, din toate; și ca să-i fie lui și ficiorilor lui moșie în veci, pentru pomenire sufletului nostru. Săvai că acesta satu l-am fost datu mai înainte lui Toader Ungurianului, pentru ca să ne slujască la streinătate noastră, și până la săvârșit, Iar el, ca o slugă vicliană, s'au sculatu de au fugit de la noi. și nici carte de ertare, cum să cadea slugii, și de slujbă de la noi nu au luat. Pre carele eū, după cum știe țara toati, dintru nemică l-am rădicat și l-am făcut în rândul oamenilor. Pentru aceia iată că cu totu adinsul scriem și poftim pre dumn[e]lui iubit fratele nostru Domnul Moldovei ca să ia carte de la aceia slugi rea și s'o rumpi cu giudețu dreptu, și s dea moșie acestuelaltu, carele l-au mncatu atâte ani lipsă și nevoie streinătății, pentru căci fiește cându și fiește

¹ Dresden, *Archiv*, ms. 8568, «Keyser-, König-, Chur- und Fürstl. Schreiben an Frau Magdalenen-Sybillen, Churfürst Johann Georg zu Sachsen Gemahlin; anno 1663—64», fol. 64; ms. 9772, «Moscowitische Schreiben; 1662-97», fol. 35-6, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46.

unde danie cè de la moarte învîncește pre toate alte. Pentru aceia poftescu pre dumnealui Domnul cum și uricu să-î facă pre zapisul acesta al nostru, după obiceiul țării noastre, și întărituri ca acele ca să-l moșteniască în veci. Și nimea să n'aibă a să amesteca întru danie noastră aăsta, nici dintru toate rudele noastre, nici dintru streinî; iar cine s'are amesteca, să fie proclētu, și proclētu și afurisitu de Domnul Isus Hristos și de toți sfinții lui, și-s nu vadză fața Svinții Sale cè strașnică la giudețul lui. Iar, de va fi și la uricul mare a mănăstirii, ce am fostu făcut pre toate moșiile, și danie, să fie ăos înainte aceștie, căce mănăstire alte moșii are, fără de aăsta, într'altu uricu rânduite. Pentru aceia am iscălitu, am pecetluit-o cu mână noastră, și am pus și casa noastră de aū iscălitu aăsta carte, ca să-s știe.

[Copiat de «Simion Cheșco uricar», 1743, Mart 8.]

1. Actul face parte din același pachet cu cele tipărite, fără a se arăta precis proveniența lor, de d. Hasdeu, în *Arch. istorică*, I¹, pp. 108—10, n^{le} 151—3. Dar observăm că n° 152 e din 7169, nu 7168, cum s'a tipărit acolo și că el are, în original, o pecete octogonală, cu arme purtînd de-asupra trei pene de struț, iar alături inițialele: B. S. H. [M.], în litere latine. N° 153 e rupt în adevăr, în original, dar se vede bine că trebuie să se cetească în locul stricat: «de ertare». Reproducem aici și semnătura, una din cele din urmă ale Domnului pribeg, care muri îndată, în Ianuar 1668, după cum se vede din povestirea ultimelor lui momente de călugărul Antone, într'o culegere de rugăcuni și slujbe în românește, care a fost încredințată spre publicare pâr. canonic Moldovan din Blaj de Exc Sa Mitropolitul Mihályi de Apșa (v. și documentele următoare).

Documentele Cașinului măi cuprind însă, cum și era de așteptat, lucruri relative la Gheorghe Ștefan, ctitorul mănăstirii. Ast-fel, la 11 Maiu 1642, «ne-poții Șandrei ce-aū fostu Hatman», deținătorii unor privilegii datînd «de la Ștefan-Vod[ă] cel Bun» vînd a treia parte din satul Cărbunești «dumisale lui, Ghiorghii Ștefan logofătul al treile», pentru o sută de lei. «Și în tocmeala

14. † Io Stefan Voevod... Adecă acestu adevărat al nostru credinços și cinstit boiarin, dumnealui Darie Ț-aŭ fostu Spătar-Mare, arătatu-ni-aŭ un ispisoc de danie și de miluire de la Ghiorghie Ghica-Vodă cu un sat anume Mihnești, ce sântu la Țăinutul Totrușului, care sat aŭ fostu dreptu de moșie a lui Ghiorghie Ștefan-Vodă. Decî, întru ačasta miluire scriindu în ipisocul de miluire de la Ghiorghie Ghica-Vodă într'acesta chip : «findu și slujindu acestu adevărat credincios și cinstit boiarin, ce mai sus scriem, și findu nevoitor în spre neprietenii țărăi, cari aŭ fostu viindu cu rău asupra Ghicăi-Vodă și să calce stiaagul cinstitului Împărat, într'aceaia Dumnedzău nu i-aŭ lăsat, ce i-aŭ oborât, pre Ghiorghie Ștefan-Vodă și pre toți cari aŭ fostu viindu cu dănsul : într'aceaia toate ocinele acelor făcători de rău aŭ rămas pre sama Domniei». Decî, pentru diriaptă și cu credință slujbă Ț-aŭ slujit dumnealui, acest credincios și cinstit boiarin Darie, ce-aŭ fostu Spătar-Mare, miluitu-l-aŭ cu un sat anume Mihnești, care și mai sus scriem, ce iaste la Totruș. Decî, pentru atăta samă de avuție ce aŭ luat Ghiorghie Ștefan-Vodă, a luminatului părintelui Domnie Meale, Io Vasilie Voevoda, — pentru atăta avuție ce ni-aŭ luat, toate ocinele lui să vine să fie a Domnie Meale, — nu în spre partea Domniei, ce pentru avu-

noastră aŭ fostu Neaniul Vornicul de gloată și Roșca Vornicul și Costantin Nebojato Vornicul și Pavăl Vornicul și Năvrăpăscul Vornicul și Trandafir Vornic și Ștefan Boul ce-aŭ fostu Clucear, și Pătrașco ce-aŭ fost Postelnic, și Irimiia Murguleș și Dociul și Nacul și Șeaidier Uricariul, și alți mulți ficioři de boiar și voinici denainte (pach. 4, n° 2). — Ca Domn, el dăruiește, Iași, 5 Maiu 1657, Cașinului său «doao camene mari din târgu din Iași... de tămăe și de lumini», prețum și «vadul unde să chiiamă Vadul Turcilor, ca să imble acolo podul sv[i]ntei mănăstiri; iară să nu aibă treaabă alt cineva a pune poduri, nice boiar, nice părcălabi» (n° 3). — La 27 Maiu 1665, Eustratie-Vodă trimete locuitorilor din Cărbunești, «răziaș și măgiaș și oameni buni», pe Alexandru, Marele-Pitar, pentru a mărgeni «toate părțile de ocini... carele le-aŭ ținutu Ghiorghie Ștefan-Vodi, până aŭ fostu boiar» și la care pretindea și Scorțeș Comisul (pach. 4). — În fine la 1678, 8 Februar, Antonie-Vodă dă ordin lui «Ilie Pleșca, Camărașul de Ocnă și Toader Ungureanul, ce-aŭ fost părcălab», pentru delimitarea satului Mihnești dat Cașinului, după cumpărare, «de ctitorii lor, Gheorghie Ștefan-Vodă și de părintele său Dumitrașco Ștefan Logofătul» (pach. 2, n° 2).

ție ce ni-aŭ luat Ghiorghie Ștefan-Vodă. Într'aiasta, vădzindu Domnia Mea ispisoc de miluire de la Ghica-Vodă, și fiindu dumisale și cumpărătură pentru 500 ug., ce i-aŭ luat Ștefan-Vodă cându aŭ eșit din Domnie, și fiindu și noao cu credință, Domniia Mea încă m'am m[1][o]stivit și am dat, și l-am întărit, ca să-i fie și de la Domniia Mea diriaptă danie și miluire satul Mihneștii, cu vecini și cu tot hotarul și vinitul acestui sat, ce mai sus scriem. Și nime ca să nu clătiască, nici să rușeiască, nici dănăoarî, în viacî. Și cine va alege Dumnedzău Domnu în urma noastră, ca să aibă a 'ntări ačastă miluire. Тоѣ пишем.

ΩΤ Ιας ΑΤ ΕΒΡΩΗ, ΜΕΣΑ ΔΕΚ. Α ΔΗΜΙ.

Io Șteafan Voevoda.

[Pecete ruptă. — *Ibid.*, pachet 2.]

B. LA PREFAȚĂ.

I. Trei descripții de lupte: Brașov, 1603; Brașov, 1611; Șoplea, 1655.

I.

Dopo che io sono intratto in Walachia per commandamento di S. M. C., non si à havutto una hora di riposo: sempre è statto bisogno essere in arme: hora con Tartari e Turchi insieme, et anco per suspeto di Moldavia; perchè essi Moldavi, o volendo o non potendo, como lori dicevano, lasciavano ad arbitrio loro pasar i Tartari più volte a danni nostri in Walachia; et era il pegio che la provincia, per le tante scorsioni de varie nationi, era già esausta de tutti li elementi, e i popoli in miseria erano extreti de pascer a quel exercito tanto licenzioso, che apena se potria scrivere la loro insolenzia. Et per questo molti abitanti con le fameglie e poco havere loro sono pasati in Turchia et altri in Moldavia,

altri nelli monti Carpati, tal chè Illustrissimo principe si trovava molto angustiato per non potere exigere alcuno tributo per sodisvare alli suoi soldati. Dil che tanto più cresceva a loro la licenza di far malle. Con tutto ciò, con auxilio divino et per la prospera fortuna di V. M. C., et con ultima possibilità e forze del Illustrissimo principe, stante il tempo, si è pasata una bona parte del inverno. Ma, perchè la provincia nelli lochi piani ella febre (*sic*) del Danubio era omnino depopolata, dove li soldati erano astreti per se nutrire, stare, alogiare nelli vilagi montanare e distante asai uno del altro. — solo il capitano Marsa Moldovano con Iovanascho, parimente Moldavo, per essere homeni più atti a tolerare la fatica et pariforme combattere alla usanza tartarescha, questi soli erano in campagna: uno apreso Giurgevo, alti in Bucureste. Li quali anno combatuto più volte, e sempre anno havuto victoria e di Turcho e di Tartaro. E certo, se non fose statto i lor valore, saria persa la Walachia.

Dopo ingiazatosi il Danubio [*pe margine*: alli 8 di frevaro del 1603], si fè resolutione pasar oltra, a dani delli nimici, ma per la difficoltà della lontananza de racore li soldati, et anco per la gran quantità delle neve e mancamento del vito, che non si potevano nutrire nè homeni, nè cavali, si tardò tanto, che, appena pasato il fiume, si incominciò a disvar il diaxo. Sebene si poteva pasare prima, ma ne sono statti causa alcuni buiari che erano apreso il principe. Con tutto ciò, di subito pasato il Danubio, in contra della città di Silistria, altrimenti chiamata Darstor, circondata da una profonda fosa e di una bona palancata, e difesa di un bon numero di Turchi, senza quelli punto temer, li nostri detero un tanto feroce asalto alla città, che li Turchi e Tartari che erano drento, non potendo più resistere, se detero in fuga per un' altra porta, che era verso il Danubio. Del che, essendo il diazo alquanto debille, la maggior parte si anegorno, et alcuni detero fuga per un altra parte. Tralli qualli uno fù Ahmat Bascia, genero di Tartahano, homo valoroso nel arme; altro fù Radul Voivoda, figliolo di Mihne Voivoda, per inanzi principe di Walachia. Essendo già presa la tera, se detero li soldati al sacco,

chi in quà, chi in là; sebene erano arditì nel combattere, erano sregolati alla obediènza et al ordine militare, per amor della preda; et già si apresava la notte e si acresceva il timore della desolutione del diazo. Di che il principe ne era molto apasionato, tanto più che in quel medesimo tempo ne venero di Moldavia alcuni homeni et dicevano che poco lontano dalli confini di Walachia era un bon corpo di exercito di Moldovani. Dove fù constreto il principe di ritirarsi, havendo prima fatto bruscar tutta la terra. Il che, se ogni una di queste difficoltà non havesse inpedito l'animo generoso del principe, el secondo giorno si haveria preso il castelo et arichito lo exercito della preda; ma contra il voler d'Idio non si pò far cosa alcuna. Et che ciò sia il vero, al ritorno in drieto la carozza del principe con li cavali si anegorno nella fratura del diazo, che non si vedesero più, non senza perdita di alcune robbe et argenteria del principe. Et era tanta la penuria del vito et il fredo, che quello che si haveva fatto in otto dì nel andar, al ritorno si fece in tre giornate, et con perdita di molti cavali per i patimenti. Et, havendo poi repartite le genti conforme della posibiltà del loco, et fatelle refreshare alquanto, per la istessa difficoltà del vivere, si risolsero a remediare et mandare a Raz Giorgi con alcune compagnie per pasar di novo il Danubio in quella parte di Harsova, che è in contro di Braila, tera principalissima di Walachia, che prima era poseduta de Turchi et poi destruta de Mihal Vaivoda. Dove è un piccolo castelo, che gli Turchi di novo l'avevano abitato, ed alli nostri sono stati scciati et tagliati parte a pezzi, et, cossì pasati alquanti giorni dopo la presa di Braila, resolsero li nostri alcuni barche et asaltorno alcuni lochi e ville turchesche, nella Bulgaria, et straportorno sciavi et bestiame in bon numero. Havendo prima pasati li nimici dalla banda nostra con 300 elletissimi spahi del Bassa di Silistria, pensando oprimer li nostri repentinamente, essendo loro tutto «delli», *id est* bravi; ma furono asaliti, non dalli boni nostri soldati, ma da alcuna picciola mescolanza de Walachi, tagliati la maggior parte a pezzi, et molti anegati in Danubio. Del che li Turchi si sono ateriti di tal

maniera che abandonnorno per una bona giornata et più tutto quel tratto di terra quanto è de Braila sino al mare, et Ahmat Bassa si retirò in Basargich, terra che sede in mezo di quella parte di Bulgaria che si chiama Dobrucia, ch'è trà il promontorio del monte Hemo et la foce del Danubio, abitata tutta da Turchi e Tartari. Li nostri, per la difficoltà del poco numero delle barche, non potevano pasar ultra in gran quantità, ma pasavano a pochi, et, non essendo altri abitatori sula ripa del Danubio, solo che il vilagio che si chiama Daiani, che si pò agualiare a una bona città, dove si sono ricolti molti migliaia di Valachi, con le loro fameglie, fugendo la tiranide delli principi pasati di Moldavia et Walachia, non pensando li nostri che in quelli vilani fosse tanto ardire di voler combattere et starsegli contra, sbarcorno nella detta villa. I vilani, alla usanza loro, si restrinsero tutti in uno gropo, che pareva uno densissimo et formato exercito, et, guardando della somità di coli alli nostri che erano giù, et vedendo, esser pochi, le venero asaltare con tanto impeto che apena li nostri ebero tempo di imbarcarsi. Et, perchè le navicelli la maggior parte erano fatte di un solo legno, facilmente si trabucavano; dove si anegorno circha cento, et altri tanti ucisi.

Apena ritornatti in Braila, intesero la nova come Illustrissimo signor Basti cercava ajutto dal principe per andar contro Sekel Moiesc, il qual era intratto in Transilvania; del altra parte erano intrati in Walacchia tre millia Tartari. Considerate adunque in che statto si trovase al' hora Illustrissimo principe et lo exercito, ma, con ajuto divino chaciati li Tartari, non si mancò quanto prima spedire per Transilvania, in ajutto di Illustrissimo Basti, Kisc Farkasc et Ciuncha Jannos con 1.400 homeni, tutti boni, a piedi e a cavallo; li qualli poi andorno da Sekel Moiesc, et molto dano fecero a noi. Poi si spedì insieme con me il signor Raz Giorghi con tre millia homeni a cavallo, raziani, haiduchi et Moldovani, con li qualli si pasò il monte per la valle di Telesina, dove si combatette con il Tartaro, l'anno pasato; et, calatto nella campagna di Corona, nel vilaggio Feldwar, aspetando di giorno in giorno qualche nova di Illustrissimo signor Basti, dallo quale mai si à potuto haver nova nissuna.

per haver tenuto seratti li pasi i Transilvani, — solo che dal signor capetanio Coppn, che era con presidio tudescho in Segeswar. Il qual non mancava sulicitare a Illustrissimo principe Radul Vaivoda che non mancasse quanto prima venir in persona, havendo havuto nova come Sekel Moises veniva per oprimer lo exercito nostro, che era con Raz Giorggh et con me, — havendo detto Moises inteso da alcuni di Corona come noi eramo pochi. Ma con ajutto de Idio pian piano si ricolse con noi circha 3^m Seculi a cavallo e a piedi, et, havendo stracorso cinque setemane dopo che eramo intrati in Transilvania, ne vene asaltare il nimico, credendosi in un tratto tagliarne tutti a pezzi. Ma il disegno li fali, non solamente come se havevano pensato, ma furno rebutati da noi con gran vergogna e morte di alcuni di loro. Et forse se saria finito quella volta la speranza loro in tutto, se il capitano Marsa, che era con noi, non fose statto suspeso del animo delli Seculi; il qualle se retirò verso li monti di Walachia et dapoi, havendo inteso como li Sekuli combattevano da galantomeni, mandò Marso piculo con una parte delli suoi, ma agiunsero tardi. Et questa scaramucia fù venerdì, alli 4 di gliuglio, verso sera. Il dì seguente, si stesse, in pace, — che fù il sabato, pensando noi che il nimico si avesse retirato omninamente. Domenica matina, inanti l'aurora che fù alli 6 detto, si levamo del loco di Feldwar, tirando verso Corona: peivenimo in uno vilaggio si chiama Christiani, de dove vedemo che il nimico con grande presteza amarchiava per inpedirne il camino che vâ verso Valachia, pensando che noi fugimo. Et a questo fù dopio ingano loro, che noi, fatti alto in uno loco stretto, che avevamo li coli da ambi lati et la campagna de una parte, havendo una fosa che faceva un rigolo, che era squasi como antimuro, et stando uniti, spetando il nimico con lieto animo. Il quale si era diviso in otto squadre, e per tutte le vie si ingeniavano asaltarne, come fecero, nè più, nè meno, come un amico andase a ricever altro. Malla Maiestà di Idio, che non manca mai di favorir la giustizia, sebene che eramo noi di minor numero, remansimo vincitori, dandoli la caccia insieme

con il vento, che miracolosamente in quella hora si voltò in favor nostro, — non mancando mai a tagliargli per sino a boscho di Kotla, overo Feketehalo, distante dal nostro logiamento una bona lega. Dove ne restorno morti circha 2^m delli più extrenui et valorosi soldati havese Sekel Moises, — che apostata gli haveva eletto a questo efetto. Trà li quali furno gli capitani principali: Mako Giorg, generale, et Iemic Mihal, et altri infiniti nobili di Sekulia e Transilvania. Et le teste di detti capitani furno mandate al principe in Walachia, con la nova della victoria. Et questa fù la principal causà che detto principe si mose con tutte le sue forze a far fine del restante, essendoli da noi data particolar informatione come il campo di Sekel Moises era mancato asai delle forze per la morte di quelli valentomeni, in cui haveva posto tutta la speranza sua.

Interim noi intesimo, come Sekel Moises era venutto in Corona, chiamato da alcuni cittadini, e da detti fù ricevuto in campo e fatoli offerta di tutto quello le bisognava, come la dimostrorno poi nelle opere, dandoi lance, polvere, homeni, archibugieri, due insegne et vitovaglie, concedendo che drento la città potesero intrare Tartari, Turchi et Hungari ad arbitrio loro. Di che tanto non fecero verso noi: interim che lui godeva le gratie delli Coronensi, noi eramo in miseria,—redati veramente in un loco asai forte, dove non temevamo di esser superati. Al hora vedendo quanto importava la venutta di Illustrissimo principe, sono andato jo proprio in persona, che quanto prima si levase a venire per honor et utile suo e beneficio di Sua M. C., informandoli bene del nimico. Al hora, di subito, senza più dimorare, si levò, abandonando la provincia di Walachia elle fameglie loro, et vene con alcuni buiari fidelli a V. M., et potere suo, passando con grandinissima difficoltà la montagna per la stradà di Rucari e di Castel Brano, senza haver ardire di oporsegli Sekel Moises, sebene haveva inteso la sua venuta. Ma, tutto timoroso per la recevutta mala giornata, se contineva nelli logiamenti che haveva apreso una lega di Corona, aspetando novo ajutto di Kasachi et Moldovani, parimente Barbir Giorg,

Nagh Albert, che erano restati in drieto. Et si era trinceratto con un bono ordine di cari et una bona filla di altagliaria, la qualle attendeva al numero di 25, frà piccoli et grandi, lassando alcuna volta scorere li Tartari verso noi, et per gratia di Idio facevano poco guadagno. Noi, dopo arivatto Illustrissimo principe, che fù dominica, alli 12 de gliuglio, et ci riposamo dua dì per fino che le bagaglie arivorno,—mercordi, che fù alli 16 detto, uscimo in campagna trà la tera di Rascnevo et la villa Vulcan,—il qual Vulcane fù dalli nostri molto mal tratatto, sebene il principe oviava, ma non poteva tanto che non fusse con dano. Giovedì, per la gratia de Idio, se apresentamo in contra al nimico, cırcha dua miglia taliana, tenendo la strada verso li colli che circondano la città di Corona della parte della campagna, con jntento de tor il vito alli nimici. Ma, considerando poi meglio che era pericolosa cosa metersi trà la città et il nimico, essendo drento essa città gran quantità di popolo, raccolti da diverse parti, et pochi fideli a V. M., per le actioni vistene,—e cossì pigliamo il camino verso la campagna per inanzi lo exercito inimico. Il qualle non faceva altro che tirare continua quantità de tiri di altagliaria, ma non con troppo danno delli nostri, per volontà di Idio. Et, perchè vene una picciola palude causata de uno fumicello che era inanti lo alogiamento del nimico, per uno riparo, e da drieto havea uno picciolo boscheto et la cartiera della città, noi, cognoscendo la difficoltà de pasare con la cavalaria la detta palude, comandò Illustrissimo principe che scavalcasero li archibugieri haiduchi. Il che feceno voluntieri, et con grande animo pasorno la detta palude et asaltorno il nimico, havendo sempre la cavalaria al fianco, senza curarsi punto della furia della altagliaria. In un tratto, erano circondatti li alogiamenti e roti li inimici senza haver ardir di uscir delli logiamenti, nè de rompere le lanze oro; solo erano li Tartari in campagna, lo Bectesc-Bassa. Ma poco durorno, che dettera la fuga, e cossì piegorno in un tempo a fugire li Hungari delli loro logiamenti con grande obrobio e paura, inanti al vincitore; che, de 10 millia che erano, non credo che ne siano scampati 3^m. Se vede piena

di morti quella campagna. E detto Sekel Moise, fugendo quanto poteva, sopra uno cavallo baio castagno, fù arivato del signor Raz Giorg, nostro vice-generale, pregandolo onorevolmente che si arendese; il che non volse esso Moisse rendersi: gli fù tirata una archibugiata dal Pana Greco, camarier di Illustrissimo principe; et in quel punto isteso il signor Raz Giorg gli pasò con uno stocho; et li tagliorno la testa; e detto Raz Giorgi li pigliò il cavallo.

Bectesc-Bassa è fugitto insieme con li Tartari; et il suo cavalo fù preso. Scampò Redei Ferenz, Kisc Farcas. Fù morti molti nobili, preso vivo Toldi Istvan, il qual dopo alquanti giorni morse. In Corona fù preso vivo Bogati Michleusc, il qual morse. Poi fù preso il sangiacck di Mudano (*sic*), ma molto mal ferito. Dopo fatta la bataglia, habiamo fatto il dì seguente l'alegreza con tirar tutta la altagliaria presa; et havemo mandato la testa di Sekel Moises jn Corona, aciò si dechiarino della morte sua. Il campo nostro stava malle et in gran miseria di vitovaglia, perchè, timorosi, li Coronensi se contenevano con le porte serate e non si fidavano venire in campo, nè mancho lascavano nissun portar vitovaglie da noi: ben vero chi v'è là, alle porte, gli dano, più per timore che per amore, et, si bene il principe victorioso potria forzar la città e farsi dar tutto quello volesse per sotissuar a quel exercito suo delle page che gli doveva, non l'ha fatto. Sebene ogni dì gli infatidivano li soldati et bravavano oltra modo, che vorebbero haver la Corona al sako; lui gli è andato mitigando, hora con bone parolle, hora con minacie, hora con dare alcune belle vesti alli capetani principali. Et perfino hora lui aresiste miracolosamente, sempre tenendosi devoto et pronto al servitio di V. M. C., come l'ha mostratto con effetti. Pigliò detto principe in prestitto dalli Coronensi 20^m talarij.

[Apoï lista celor luate de Persani dela Sultan.

Însemnare latină a cuprinsului pe margine și note despre Moise și Radibrad, de un contemporan, poate Szamosközi.

Budapesta, Bibl. Universității, Col. Pray, XXVIII, p. 401 și urm.]

II.

Din «Herrn Michael Seybringers Goldschmidt, Bürgers zu Cronstadt, kurtze historische Anmerkungen».

[1610.] Die Klöster-Leüt haben sie mit den Demächern aufgehackt und auf allerlei Weg gemartert, bis sie alle Schätze der Kirchen und Klosster bekommen haben. Denen Kuffen mit dem Wein und Honig die Boden eingehauen und Alles in Grund verderbet, viel tausend Stuck Vieh, klein und gross, haben sie heraus bracht...

Denn in Jahr 1611, den 9. Julii, des Morgends frühe, kommt ein Zeitung ins Lager, nicht weit von Tartlau gelegen, dass ihm seine Strasche oder Feldwacht, welche er bey dem Themes ins Gebürg hinnein geschickt hätt, auf 3.000 Mann, alle erschlagen seye von des Sorban Wayda Volck. Ist also Einer davon kommen, welcher ihm die Zeitung bracht hat; darüber grausam erschrocken ist, sagend: «Wenn du mir nicht die Wahrheit sagest, so wil ich dich schinden lassen». Darauff antwort jener: «Wenn in einer Stunde dir der Glaube nicht in die Hände kommt, so lass mich schinden». Darauff hat Bathori alsbald Lermen lassen blasen, und sich Alle zu Ross und Fuss fertig gemacht.

Unterdessen ist der Wayda schon mit aller seiner Macht hier beym Gericht gewest; das alles ist in der Stadt so heimlich zugegangen, dass man in der Stadt des Morgends um 6 Uhr nicht davon gewust hat, ausgenommen zwey oder drey unsrer Herren. Mann hat von Hauss zu Hauss müssen Brott auffheben und Proviand hinauss schicken, denn sie waren im Gebürge starck gereiset und ausgehungert. Sie vermeynten etliche Tage still zu liegen und auszuruhen, aber es wolte sich nicht schicken, denn der Bathori wolte ihm dem Wayda keine Zeit lassen: vermeynt sie als abgemergelte Leütte zu überfallen; ist also von Tartlau auf Honigbach zu und darauf Petersberg. Hat wolen den Wayda ins Feld locken und ihn unkrümmen, dass er möcht die Sonne auf dem Rücken haben. Der Wayda merckts und wolt sich nicht aus dem

Vortheil geben. Ist auch hinunterwärts gezogen, biss bey Bartholomeis-Kirch zu, auff der Rost-Bach. Hat aber die Pohlen, welche er in Pohlen gewerbet hat, alle zu Ross und geharnischte, bey Zeit, der Papier-Mühlen zu geschickt; da seynd sie versteckt blieben, dass die Ungern nichts von ihnen gewust haben.

Unter dieser Zeit hat man etliche kleine Stuck dem Wayda hinauss gegeben, sammt allem Zugehör, etliche Wagen mit Kopchi beladen. Unterdessen seynd sie schon auff dem Mittel-Feld zusammen kommen, dass unser Büchsen-Meister die Stücken lossgebrandt: eins ist verdorben, hat nicht mehr Zeit gehabt zu laden; hat müssen aus der Schlacht die Stück zurückbringen. Der Bathori ist über die Massen starck auff die Wallachen zukommen, so dass gar schnell dem Wallachen viel Volck erschlagen ist; viele Wallachen seyn in die Vorstädt gewichen. Ja sie haben sich in die Gräben gestürztet, bey dem Goldt-Schmiedt-Thure und Gerber-Steg im Graben ist voller Volck zu Ross gewesen; ober dem Schuster-Weyer biss an die Reyser, und auff dem Burg-Hals, ist alles gewichenen Volck gewesen. Ich, Michael Seybriger (der dieses geschrieben hat), bin auff dem Thurme gestanden, welchen ietzunder die Tuchmacher haben, und Alles gesehen. Viel walachische Schereck (Troupen) haben von diesen Gewichenen nichts gewust. Gleichwohl haben die Pohlen gemerckt dass die Wallachen Noth leiden; seyn ihnen also bald zu Hulffe kommen, und hinterher, — also dass der Bathori ubel erschrocken ist. Denn es war gar ein schöner Tag mit Sonnenschein: so haben die Geharnischten einen trefflichen Glantz von sich gegeben. Der Bathori schickt ihnen entgegen zu sehen obs Feind oder Freundt wären; die Zeitung komt ihm, es waren Feind.

Unterdessen hatten seine Trabanten ihren Pulwer und Bley verschossen. Man hat ihnen in der Eile nichts antheilen können. Das habe der Bathori gesehen, und ist ihm ein solch Schrecken ankommen, dass er nach der Seiten die Flucht hat geben. Die Zackel habens gemerckt, seyn auch gewichen, die Kopchi weg geworffen, welche so dick aufein-

ander gelegen sind, dass man des andern Tages nicht dadurch traut zu reisen. Die vorgewichne Wallachen hat man wieder in die Schlacht getrieben, ihre eigne Haupt-Leütte haben etlich der ihrigen niedergemacht, biss man sie darzu hat bringen können. Sobald sie gemerckt haben dass auff ihre Seit gut Mahr verhanden ist, seyn sie wieder beherzt worden, und haben der Ungern am Meisten niedergemacht und nachgejagt biss in die Nacht, biss in Zeckelland. Den Abend hab sie in Zeckelland gebrannt, so dass man hat konnen etliche 20 Dörffer zahlen, die zugleich gebrannt haben. — Auf diesmahl seyn etliche hundert verwundete Wallachen und Pohlen in die Stadt bracht zu den Balbierern; aber, weil ihrer so viel ist gewesen, hat man ihrer nicht pflegen können: das Wenigste ist geheilet, das Meiste gestorben. Des Fürsten General, Ratz György, ist erschlagen, dessen Haupt ist aufs Closter-Thor an einer Stangen hinauf gesteckt. Ebner Massen ist in der Schlacht blieben der Imrefy, des Bathori vornehmster Rath einer; zwey nagyságosche Herren seyn lebendig gefangen und gefänglich eingezogen und nach etlichen Tagen von des Waida Volck fürs Thor geführt und niedergehauen und unbegraben lassen liegen, von Hunden gefressen. Undt sonst viele Edelleüte seye gefangen, derer Edel Leute Weiber hier in der Stadt seyn gewesen; welche ihre Herren nicht haben können auslösen, der grossen Summa Geldes wegen: die haben die Wallachen alsbald zum Thor hinaus geführt, auff den Misthauffen, und niedergehauen. Auch seynd in der Schlacht blieben etliche pohlnische Herren; der höheste liegt hier in unserer Kirch mit grossen Pomp begraben: ein pohlnischer Münch hat ihm latein die Leich-Predigt gethan. Diese Schlacht ist geschehen 1611, den 9 Julii, an einem Sonnabendt.

Am Sontag frühe seyn unsere Herren, sammt allem Stadt-Volck, was nur zu Ross hat können auffbracht werden, hinaus geritten, den Waida empfangen und denn mit einander auffm Feld herunter geritten, mit grossem Verwundern die Menge der erschlagenen Körper angesehen. Der Waida hat gesagt: «Ich bin zu gering solches zu thun; dieses habe ich

nicht gethan. Gott vom Himmel hats mit seiner allmächtigen Hand gethan». Denn man hat können biss auf Petersberg gehen nur von einem Körpern zum andern: an etlichen Orten seyn sie hauffenweis herum gelegen. Allerley gemeine Leute. Altstädter und sonst Fuhrleute haben müssen Körper zusammen führen, biss man vor grossem Gestank nicht mehr gekundt hat. Da hat man müssen ablassen. Die man hat zahlen können seyn auf 12 000 gefunden. Es war eben die Zeit da die Frucht auf dem Feld zeitig war; was nicht zutreten war, da haben die Schnitter viele Körper im Korn funden; der Geitz hat gemacht dass die stinckende Körper besucht seyn worden, und bey manchen ist viel Geld funden, auch güldene Ring an den Hals verfaulten Fingern.

Der geschlagene Bathory mit wenig Volck kommt in die Herrmannstadt mit grosser Eyl, denn er vermeinet der Waida kame hinter ihm her. Der Waida ist aber allhier wol acht Tage still gelegen und hat wollen ausruhen. Unter dessen hat sich der Bathory wieder gestärckt. Der Waida bricht von hier auff mit seinem Volk, kommt für die Herrmannstadt, belagert den Bathory, dass er sich auff Gnad und Ungnad mocht ergeben und den Deutschen die Stadt wieder nur raumen: das wil dem Bathory nicht ein, sondern fangen eine grausame Verratherey an, denn die Volcker fallen vom Bathory ab zum Wayda. Er nimmt sie auch alle an, last sie beschweren; sie haltten aber Glauben nach ihrer Art, denn sie haben den Waida sollen fangen und ihn dem Bathori übergeben,—aber der Anschlag gehet nicht an. Der Waida merckt die Verratherey, bricht bey der Nacht heimlich auff, mit den Seinigen, kommt wieder auff Burtzenland, doch nicht in die Stadt, sondern auff's Schneleste (?) bey Tirtsburg in die Wallachey, nimmt Weib(er) und Kinder mit sich, seine Bojaren zugleich, ziehet durch die Moldau und Pohlen in Deutschland zum Keyser, in der Hoffnung der Kayser solte ihn wieder in die Wallachei einsetzen. Aber der Keyser Matthias hat sie zwar in seinen Schutz genommen und ihnen in Ungarn zu Tirnau den Sitz eingeben, aber sie sein von einem Jahre zum andern auffgehalten, seynd also etliche Jahr

da still gelegen und haben das Ihrige verzehret. Endlich ist der Waida sammt seinem Eydam, der Petrasco, welcher da zu Tirnau des Sorban Waida Tochter genommen hat, allermeist für Leydt im Elend gestorben, so dass die Wittfrauen wieder in die Wallachey seye kommen ¹.

[Budapesta, Museul Național, Quart. germ. 148, cuprinzînd còpii de cronică brașovenc.]

III.

Georg Rakoczy des andern dises Nahmens mitt den Sim : in der Wallachey erhaltenen Kriegs Beschreibung anno 1655.

[«Vor hundert und etzligen Jahren ohngefähr» era în Serbia un războinic sălbatec, anume Simion. Ca hoț vine în Țara-Românească, cu familia și «andern viellen Knechten so er beysahmen hatte» și servește cu plată pe Domn. După dînsul servesc aî săi, ca oameni liberi. Apoi ajung, «wie die andere Wallachen ihrer vielle, zu Unterthanen und Leibeigenen». Parte staū în țară, parte în jurul Domnului. Li se cere un «starker Frondienst» și «ein grosser Zinse» pe an, ceia ce declară Domnului că nu pot face. Acesta decide a-i goni în Serbia. Șeful lor protestă tare. E aruncat în temniță și «heimlich ersauffen». A doua zi, aî lui îl cer în zădar. Prind atunci pe Domn la vînat și-iucid boierii. Li pradă Curțile și li chinuiesc femeile pentru a lua bani. «Welches [Geld] sie vergraben.» Se adună la 22.000. Ieaū vite în țară, beaū, mîncă, und «panquetirt schandlicher Weise». Domnul se face că ține cu ei. Află însă «unser G G. H H. G. Rakoczy Landes-Fürst», în taină, prin Constantin-Vodă. La 28 Iunie 1655 vine la Preașmăr cu 62.000 de oameni. Vin aici spioni ai Seimenilor. Unul e prins la Făgăraș. Ei trimit solie cu bani «an unsern G G. H. L. F. dinarök». Li se ieaū însă banii. Apoi

¹ La întors (1 Septembrie) Báthory află în Țara Birsei, «dass der Sorban Waida aus dem Land ist».

oferă Domnia «einem der vornehmsten Bugären, mit Nahmen Preda Wornik, welchem sie auff vorgedachter Jagt seinen einzigen Sohn unter dem Leibe von der Erde heraus gerissen und vor seinen Augen in Stükke gehauen hatten». El se face a primi. Cere timp pentru a merge la Pașa din Silistra să facă pace. Pleacă spre Dunăre. În lipsă Seimeniï observă că «er ist des Siebenburger Fürstens auffgenommener Vatter: wie wird nun der Vatter wider den Sohn streiten?». Îl aduc deci înapoi, îi ieau Domnia și o oferă lui Constantin-Vodă, ce o iea, de frică. «Wiewohl er mit dem Preda Wornik etwas anders im Sinn führete.» Se face a se găti de luptă, și iea în lagăr și pe Preda. Acesta cere a fi lăsat la o mănăstire, pe cât timp va mai trăi. Fuge apoi în Ardeal. Constantin se iea după el noaptea, cu cei mai de credință ai săi. Merge până a doua zi în amiază patrusprezece mile spre Rákóczy. Apoi Seimeniï fac Domn pe «einen ansehnlichen und tapfferen Mann, mit Nahmen Hriza». Rákóczy vorbește trupelor sale la Preașmăr. «Welcher unter Allen mit in die Wallachey ziehen, die Kirchen, Klöster oder auch geistliche Personen antasten oder plündern wird, den wollen wir, bey unserer uns von Gott anvertraueter fürstlicher Gewalt schwerend, ohne alle Gnade auffhencken lassen. 2. Welcher aber in unserem Lande unserer fürstlichen Gewalt unterworffener und uns untersessener Adel ist, und kommet nicht mit uns ihn den Krieg, den wollen wir ohne alle Gnade, abermal wie zuvor schwerend, aufhencken lassen.»

A doua zi, 19 Iunie, sună trâmbițele. Rákóczy, cu toată oastea, trece prin pasul Buzăului.]

Weil die Sim[oner] den richtigen Weg bey Türzburg hatten vorhauen lassen. Unnd, als sie nun, den 26 dito, ziemlich hinein gekommen, und kurz vor Mittage an einem Orth, neben einem Wasserfluss, sich lagerten, vermeineten auch noch weit vom Feinde zu sein, wie sie bericht waren worden, ritten also ihrer etzlige Partheyen nach Victualien dem vorstehenden Dorff zu. Unterdessen ersihet einer nach dem andern jenseit des Wassers ungewöhnliche Fahnen, welche Kreützer oben auff der Spitze führeten, herfür blikken, welche

immer weitter sich ihnen zu nahen beginnen. Nehmen derowegen etzlige den Rükwege nach dem fürstlichen Zelt und sagen dem Feldhauptmann Johanni Kemeny, so wohl auch I. F. G. selber, sie haben Fahnen auff welcher Spitze Kreützer seyen auss dem Walde kommen gesehen, und derer nicht wenich. Als I. F. G. solches vernohmen, lassen Sie also bald dass annoch müde und matte Volk so vorhanden war (es waren aber ihrer aber kaum 1.000, denn die Übrigen kamen hernach) in die Schlachtordnung stellen, und kommet unterdessen der Simoner Hauffen troziger Weise herauff dem Wasser zu gezogen; welchen I. F. G. Volk alsobald entgegen, — und gieng die Schlacht also gleich umb den Mittag des gedachten 26 Junii, welcher war der Sonnabend vor dem 5. Sonntag Trinitatis.

Die Simoner (welche fast alle trunken) brachten ihre Stüke und Haken mit herzugerüket, gaben waker Fewr über das Wasser, welches die beyde Armeen von einander scheidete. Der Simoner Buchsenmaister (welcher ein Teutscher war) stattete die Stükke alle so hoch und dermassen dass alle Kugeln über's Fürstenvolk wegfliegen musten; welches unserm Kriegsvolk ein grosser Vortheil war. Unsers G. H. L. F. Völker aber thaten auch das was ahn ihnen zu loben war und hielten sich so wohl dass gar bald der eine Flugel der Simoner anfieng etwas zu weichen. Als solche I. F. G. Völker sahen, wurden sie alsobald desto kühner, wagten sich auch über den Fluss, das Fussvolk so wohl als die Reüter, und musten also die Simoner straks die Flucht geben, und liessen bey die 30 Stuke damals hinter sich. I. F. G. Völker aber verfolgten sie biss in die Nacht, hieben ihnen viele darnider und kriegten auch etzlige viertzig Fahnen; welche auch hernach ins Land herein gebracht wurden, neben den 30 und etligen Stuken. Den Heriza aber, nemlich den neuen Waywoda der Sim[oner], kriegten sie auch gefangen; welcher dem Sziristrey Bascha erstlich und darnach anhero, nach Weissemburg, überschikt wurde; von wannen er schwerlich herauskommen wird bis er den letzten Heller bezahlet.

Zu kaum angefang[en]er vorgedachter Schlacht aber kame

der Stephan Waywoda auss der Moldau, denn er war von I. F. G. auch zum Streitten etzlige Tag zuvor geruffen; hatte aber kaum 12.000 Soldaten bey sich. Diser Stephan Gergitz Waiwoda nuhn, und der Constantin, walachischer Waiwoda, reiseten nach vollendeter Schlacht mit I. F. G. nach Tergovist zu und, nachdem I. F. G. dem Constantino dass Waivodenthum abermal, mit Bestätigung, übergeben, verehreten sie ihm 4 Stüke von seinen; welche aber von den Simonen bekommen waren, wurden alle herein, in unser Land, gebracht. Und waren also I. F. G. mit seinen zweyen Waivoden frolich alda zu Tergovist.

Den 14 Jully aber kamm I. F. G. abermal ins Land und zogen Ihr die Capita Universitatis Saxonum auff dem Alten-Land biss gegen Szombath entgegen, als: H. Laur., k. Consul, und H. Joh. Lutsch, Saxonum Comes iudexque regius civitatis cibiniensis. Und ich war auch mitt.

Den 21 Julii gelangeten I. F. G. mit sampt seiner Gemahlin, welche Ihr auch bis nach Fogarasch entgegen gezogen war, nach Salzburg; alda verblieben sie 4 Tage lang, und reiseten hernacher nach der Residentz von Weisseburg, alwo sie solemniter entfangen wurden¹.

[Budapesta, Museul Național; Eder, *Collectanea historica Transylvaniae* = ms. quart. lat. 493.]

II. S c r i s o r i.

I.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Son da 20 giorni che diedi aviso a V. A. Serenissima dil principio che s'havea datto alla trattatione di pace con Sigismondo, conforme a quanto da Praga mi era stato scritto,

¹ Se menționează apoi, dar de altă mână, expediția din 1657 în Polonia, și se spune că «wass sich weitter, in nacherfolgeter Zeitt, begeben hatt, hab ich anderswo beschrieben, insonderheit aber in den actis comitiorum transsilvaniensium».

e doppo questo ritornò il Bogathi con le propositioni che a questa hora l'Altezza Vostra deve have[r] inteso dal barone di Hoffkirchen, che, sei giorni fà, lo spedii a V. A., et hoggi apunto sono arrivati li tre ostaggi transilvani che io havevo richiesto da Sigismundo per sicurezza di observare le promesse fatte, ogni volta che piacciano a S. Maiestà Cesarea. Et io partirò doppo dimani verso il Silaggio, inviando detti ostaggi a Sacmar, comme luoco più sicuro.

In questo mentre è parso al Vallacho di voler passare in Vallachia con le sue genti et con la maggior parte degli Hayduchi; la quale propositione mi è parsa molto buona per il servitio che S. Maiestà ne può ricevere,—perchè non solo con l'esercito che conduce seco, che possono essere da 14 in 15^m persone, potrà recuperare la Vallachia, ma anco passar il Danubio et infestar il Turcho da quella parte, et anco tener in freno Sigismundo, sì comme anco per questa via viene S. Maiestà a disobligarsi di tutto quello che i Vallachi potessero pretendere, senza meterci niente il suo. Egli partirà fra tre giorni, e dice che n'andrà avisando di quanto seguirà. Io gli hò dato la assistenza che hò potuto, de danari, polvere, artiglieria et altre cose che mi hà richiesto, et a mio parere il tutto è stato molto a proposito. Di che ne hò voluto dare aviso a V. A. Serenissima, supplicandola humilmente volerne dar parte a S. Maiestà, poichè in questi garbugli non hò tempo da poter scrivere. Et a V. Altezza Serenissima faccio humilissima riverenza. Da campo a Bistriz, li 5 di Marzo 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Copie, in Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

II.

[1602.]

Serenissimo Signore,

Sendo riuscita vana l'andata dil Vaivoda in Vallachia, si come inant'hieri scrissi alla Altezza Vostra Serenissima, ma hà risoluto mandar uno ch'è de suo' alla Corte a humilmente supplicare Sua Maiestà voler haver memoria di lui et de suoi seguace (*sic*): tra quali vi sono molti nobili; e, se bene io hò assicurato a non dubitare ponto della clemenza di Sua Maiestà, tuttavia per contentarlo hò voluto io ancora humillissimamente supplicare Sua Maiestà et Vostra Altezza che vogliano haver risguardo alla fedeltà che questa natione hà mostrato verso la Maiestà Sua. Et la summa di tutto questo negotio non consiste a mio parere in altro se non che, degnandosi Sua Maiestà di conceder la pace a Sigismundo, vogli includerci anco il Vaivoda con i detti suoi seguacci; ma, se vorà continuar la guerra, bisognerà darli li aiuti necessari per poter ricuperare la sua provintia.

Il Pancratio Senniey partirà sabbato, 23 di questo, da Sacmar, per la volta di costì, per dar conto dil stato delle cose di quà. Di che mi [è] parso avisarne l'Altezza Vostra Serenissima. Alla quale baccio humilissima riverenza (*sic*). Dal Campo a Margica, li 12 Marzo 1602.

G. Basta.

[Copie, probabil către Archiducele Matthias. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

III.

[1602.]

Durchleichtigster, hochgeborner Ertzhertzog,
Genedigster Herr. Eurer Fürstlichen Durchlaucht fueg ich gehorsamist zu wissenn das gleich iezo ainer vonn Adl, Nahmens Hanns Braun, so fur disenn vonn dem Herren Fürsten

unnd Stannden in Schlessienn zu derer Reyterei hinnein geschückht worden, wüderumb zuruckh khoimen unnd hinauss in Schlessien postiert. Der bringt die Zeitung das der Radul Waida, inn dem er von Herren Bassta abgeschueden, den Posses in Wallachey (mit Beystannndt des Rakhotzi Laioss, so im vonn wolgedachtenn Herren Bassta, mit etzlich tausennndt Mann, zuegeben) einzunehmen, von dem Geezer Bassa, (wie er inn nennet), so bey funffzehen tausennnt Türggen unnd Tartarn bey sich gehabt, an einem engen Pass gegen Wallachey unversehens uberfallen, in die Flucht geschlagen, unnd im bey zwaytausent Man erlegt unnd ailff Fahnen genomen worden; mit denn Ubrigen unnd maisten Volckh, hat er sich salviert unnd ist wider heraus inn Syllagio khommen, wie er dann, am verganngen Sambstag, er Wayda sich in Person in der schlessischen Reitterquartier, in denn Fleckhen Sillach, bey dem Obristen Leytennandt, dem von Rottwitz, angemeldet unnd im obgedachter vom Adl selbst gesehen. Unnd, wie mehrgedachter vonn Adl meldet, gibt er Radul Wayda des Rhakozi Laioss Volckh nicht wenig die Schuldt, weilln dasselbig nicht vort gewollet, sondern ihm Wayda allain vorann ziehen lassen; unnd soll diss, so erlegt worden, nur der Vortrab sein gewesen, unnd, weil er Wayda khainen Nachtruckh gewüst, hab er sich mit Vleiss mit denn ubrigen Volckh gewennndtet unnd Herren Wassta (ohn denn er nun nit weiter getraut) zuegezogen; hab zwar noch ein guet Hertz mit Herren Bassta Zuthuen unnd Hülff sich seines Schadenns wider zu erhollen, Datum Caschaw, den 21 Martii, umb 11 Uhr zu Mittag, inn sechtzehenden hunderten unnd andern Jahr.

*Erich Lasotta,
Mustermeister.*

[Copie; probabil către Archiducele Matthias. — Innsbruck, Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.]

IV.

[1602.]

[Nicolae-Vodă Pătrașcu către Împărat.]

Iam duobus annis elapsis, ad illam iter accepi inque Claudiopolim usque venerim, ibique eiusdem M. T. proditores mihi obviarunt: in civitate dicta Ghialoi, tanquam vinctum clausurunt. In qua quidem civitate, quoadusque Ill^{mus} d. Georgius Basta regnum istud habitavit, pacifice et quiete mansi, mediante favore et benevolentia ipsius; post vero discessum eius, qua calamitate et miseria in manibus dd. proditorum dies peregerim, omnibus christianis Dominus avertat. Nunc vero, divina auxiliante clementia Maiestatisque Tuae bona fortuna, iterum Ill^{mus} d. Basta venit dictosque Maiestatis Tuae inimicos, debellatos, ad eiusdem Maiestatis Tuae servitutum reduxit, meque, in tantis calamitatibus angustiisque constitutum, sua benignitate liberavit maximamque erga me benevolentiam monstravit et monstrat. [Cere să poată veni la Împăratul, să-î vadă fața, dorită zi și noapte.] Usque ad mortem tanquam proprio parenti servire conabor. . . Datum ex Fogarasso, die 18 Augusti 1602. . . Filius et fidelissimus servus. . .

Io Petrașco Voevod.

[Pecete roșie ruptă. — Arch, de Stat din Viena, *Turcica*, 1602.]

V.

[1602.]

Serenissimo Signore,

In questo istesso ponto mi vengono lettere dil Vallacho, che mi richede con molta istanza, me incamini verso Corona per dar calore alle cose sue, giachè buon numero de Pollachi et Tartari vengono verso di lui. Sì come dice anco fare l'istesso Hieremia Moldavo. E, se ben questo era il mio disegno, come per altre scrivo all'Altezza Vostra, tuttavia, havendo in-

teso questi avisi, acellererò tanto più il caminare. Hà voluto anco la buona sorte che verso Deva siano comparsi da quattro millia Vallachi che, giorni fà, haveva richiesto al Vaivoda, quali hò risoluto mandar verso Lippa sotto Barbier Georg, per tentar la impresa del castello di Zolmos, che a mio parere si potrà fare a mano salva, per esser tanto vicino a Lippa, et questi senza dubio assicuraranno quella frontiera, mentre io attenderò alle cosse di Vallachia. Havendo anco provisto tutte le altre fortezze di vettovaglie et munitioni da guerra per qualche tempo. Mi sono anco questa mattina capitate lettere dil secretario di Heremia, mano molto ben conosciuta, quale in nomine de suo patrone scrive a Siculÿ debbino pigliar l'arme, et adderire a Zekell Moises, di maniera che costui si vâ decchiando nemico aperto. Io mi accostorò verso là, e, se sarò provocato, farà quanto comporta la reputatione delli armi di Sua Maiestà. Hò anco scritto al colonello Pezzen, ch'afretti il suo venire, acciò meglio et più sicuramente si possa fare il servitio di Sua Maiestà. Et a Vostra Altezza faccio con ogni humilità riverenza. Dal Campo a Naghÿ Selmk, li 3 septembré 1602.

Serenissimo Archiduci Matthiae.

G. Basta.

[Trimeasă de Springer, corespondentul Archiducelui Maximilian, la 17. — *Ibid.*]

VI.

[1602.]

Auss dem Veldtleger, ain Meil von der Cronstatt, in Söbenbürgen, vom 18 Septembris, anno 1602.

Dise Täg haben wir gewisse Khundtschafft gehabt das, auf Begern des Jeremiae Waida in der Wallachei, der Tartar Han mit noch 25^m der Seinen ime zu Hülff ist khomben, auf das er mit Gewalt seinen Brueder Simeon widerumb inn

die Wallachei ein möge setzen. Nun aber befindet sich des Tartar Han Intent vill annderst dann er von dem türkhischen Kayser im Befelch hat: In die Molda einen seines Gefallens einzusezen unnd nach demselben auch in die Wallachey gleichsals einen Renegato, so er mit sich bringt, einsezen, alsdann, mit seiner unnd baidere annderer Macht, sambt dem Bektes-Bassa mit den Türkhen, in Sübenbürgen fallen unnd sich des Landt impatronirn. Welliches alles der Jeremia dem Radul Waida gleich per aviso zuegeschriben, unangesehen sie auch gegen einander Feindt sein. Hierans zu schliessen das gemelter Jeremia dem Tartar Han nit mehr drawen darf, wie unns durch andere Kundtschaften auch zuekhombt, das er Jeremia mit seinen Volckh von dem Tater separirt unnd sich gegen dem Pollnischen Gebürg retirirt. Nun hat der Radul Waida gemelte Schreiben von dem Jeremia dem General Basta zuegeschükht und seines Raths begert. Der hat im wider geantwort, er soll dem Jeremia auf dise Weis antworten, er Radul bedenke sich gegen im, dass er des Tartar Intent im geoffenbart, er aber befindet sich an Volckh so starckh, do er nit Ursach hab sich zu besorgen. das der Tartar Han einen andern Waida in die Wallachei einsötze; es sey im auch leid das er im die Schlang selber in Buesn gezogen hab. Im Faal er aber seiner Hülff wider den Tartar beger, so soll er sich mit Ehistem besser erclären; als dann wöll er inen als ein gueter Nachbar zu Hülff khomben unnd erzaigen das er mehr begert sein Freindt zu sein, als er bisher gegen im nit erzaigt hat. Auf dises Schreiben ist man des Jeremia Antwort gewertig: er erklär sich nun auf ain oder den andern Weeg, so wirt der Tartar schwarlich in der Molda zu dulden sein, unnd wirt in wenig Tagen von dem Basta Resolution ervolgen müessen. Ob woll zu erachten das villedicht der Tartar Han den Radul angreifen möchte: wellicher mit seinem Läger nur 4 Meil jenseits des Gebürg vonn unns ligt. Unnd wir ligen mit unnsrem Volckh herwerts des Gebürgs, an dem Pass, das wir nach Gefallen in einem Dag mit der Reutterey unnd in zwen Dagen mit dem Fuesfolckh ime Radul zu Hülff khünnen khomben. Last sich aller

Seits woll ansehen, das velleicht in Khurtz auch die Molda in Ir Mayestat Handt unnd Devotion khumben möchte. Dann, wan gar der Tartar sich umb die Molda nit annämb, so seind doch ime Jeremia sein fürnembsten Pogliaren in der Still aufsezig unnd rebellisch, unndt begern merers nicht als aus seinem tyrannischen Joch in Seiner Mayestat Protection zu khumben, wie sy sich dann durch Schreiben unnd Abgesanten in der Still gegen Herrn Basta Ir. Mt. underthan zu sein erklhárt. Gott geb das Alles zu Ir Kay. Mt. Hochait und Aufnemen geraiche!

Der Radul Waida ist mit seinem Löger über 16^m starkh : so hat Herr Basta im von unserm Löger unnd Zäggeln auch über 6^m zu Hulff geschikht; die werden heüt zu im gestossen sein, — das also nit leicht auf des Radul Seiten verlustig khan zuegehen. Was weiter ervolgt, bericht ich hernach.

[Trimeasă de Springer lui Maximilian, la 5 Octombre. — Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.*]

VII.

[1602]

Herr Basta, Veldt-Obrister in Sibenburgen, schreibt aus dem Veldtleger zu Pressmar, ein Meyll von Cronstadt, vom 1 Oct. 1602.

Negst vergangene Wochen, haben die Unsern auf der andern Seiten des Gebürgs, dahin sich der Waivoda Radul retirirt, mit dem Feindt ein uberaus bruettigen Scharmitzl gehalten, alda selbst hin der Tartar Han aigner Person, neben dem Simeon, mit mehr als 30.000 zu Ross, den Waivoda anzugreifen, khumen.

Alls nun solches vergangen, habe ich mit Vlaiss den Graf Thameß Cavriolo mit der wallonischen unnd flansischen Reüttereý dem Waivoda zu Hilf fortgeschickt. Welcher Succurss dermassen zur rechter Zeit khommen, das nit zu glauben; dann sonsten, one denselben (wie der Waivoda und

sein gantzes Kriegsvolckh selbst bekhennt), den Sachen übl wären ausgeschlagen. Ich hinauss selbst, sambt Herrn Obristen Preiner, mit 300 Muscatierer unndt 200 Pfärdten nachgevolgt, haben aber nicht zu rechter Zeit dahin gelangen khönnen. Der Scharmitzl hatt den 23 verwiechenes Monats 7-bris, als am Montag, sich angefangen, unnd biss Erchttag zu Mittag gewehrt, und, als der Tartar Han von einem Gefangenen mein Antzug und das ich in der Näh, vernahmen, hatt er sich mit Verlust 4 oder 5^m Mann der Besten seines Volcks in die Flucht gewandt. Dagegen von den Unserigen etwo bei 1000 umbkhumen unnd geschedigt. Das also hierdurch one Zweifl diese zwey Lanndt gleich salvirt worden. Sintemall die Siebenburger, wann es übl soll ausgeschlagen sein, die Gelegenheit gewiss nit versaumet hetten, aber Gott hatts wieder ihr Begehren anderst geschickt. Man hellt fur gewiss, der Tartar Han ziehe ab, nach Hauss, beides wegen des empfangenen grossen Schadens, auch seiner selbst aigen Laibsschwacheit Willen, — davon aber in 2 oder 3 Tagen mehrere Gewissheit zu hören sein wirdet. Will deswegen alhier wartten biss ich wegen seines Fürhabens gewisse Nachrichtung bekhomben.

[Trimeasă de Henric Lassota, plătitor militar, lui Maximilian, la 12. Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.* — Într'o formă puțin deosebită, cu numele lui Basta în a treia persoană, — trimeasă de Springer la 13; *ibid.*]

VIII.

[1602.]

Edler. Dem Herrn Newes zu schreiben, weis ich jetziger Zeit nichts anderst, allein das der Tartar Han in der Wallachey den Radul Wayda und mit ihm, den 23 7ber, ein gantzen Tag gescharmitzlt, den 24 aber biss auf 2. Hernach kriegt er Kundschaft dass der Herr Basta undter Weegs ist und man seiner denselben Tag gewertig gewesen ist ins Läger. Ist er bald aufgezogen und dieselbe Nacht ein drey

Meill Weegs zogen. Auf den Morgen, als den 25 7ber, wie wir mit dem Herrn Basta ankomen, schickht man im nachzusehen, wo er seinen Weg zunimmt,—denn die Vermuettung ist das er nach Ober-Hungern oder Nieder-Hungern ziehen wolte. Ist aber Herr Basta nur mit 250 Muscatierer gewesen; desgleichen sein unser zu Ross mit ihm nicht mehr als 150 Pferden gewesen. Darvor hatt der Herr Basta den General Wachtmeister, sambt den Verlein, mit 7 Compagnien Wallohen und 3 Compagnien der flantzischen Reutter, hinein geschickht; undt, werren auch dieselben nach Gott nit gewesen, so war es mit dem Radul Wayda aus gewesen sein, und hetten den Feind auch hierinn im Land gehabt. Aber der Graff hat gleichwohl versorgt mit den Schantzen gethan, das der Feindt gleichwohl nicht kunt. Aber, hett der Feindt nicht Kundtschafft kriegt das der Basta kumpt, denn sie haben vermeint er kompt mit dem Volckh allen was er bei sich hatt, und hat der Feindt noch den selben Tag, den 24 7ber, mit dem Scharmitzl continuirt, ist bey Glauben das hungerrische Volckh so verzagt worden und Alles in völliger Flucht gewesen, das auch der Graff und Verlein mit blossen Wehren in sie hawen und stechen müssen, damit man sie hatt aufgehalten. Diss ist den 23 7ber geschehen. Ist derwegen von beeden Theiln gahr viel geschedigt worden, von den Unserigen bey 1.500, und sterben gahr sehr ab. Die auch auf der Waalstatt blieben sein, seind bey 150 Persohnen. Der Feind aber hatt die Seinigen abgeführt und hin und wieder verstekht und vergraben, damit mans nicht merkhen soll; sein aber etlich Gefangene loss worden, die vor 3 oder 4 Jahren her bey ihnen sein,—welche gewisslich berichten das ihrer bey die 5.000 geschedigt und todt blieben sein. Darunter auch des Tartar Han Weibs-Brueder todt ist, welchen er, ihrer Ceremonien nach, vor sich in Tebichten fueren lest. Und sagen für gewiss das er wieder zurukh ziehe; welches Gott verleihe, das er nimmer widerkomme. Actum Tertl, den 1 Octobris 1602.

[Anexat la raportul lui Springer către Maximilian, 12. — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

IX.

[1602.]

Auss dem Veldlager bey Cronstadt in Sübenbürgen; vom 3 Octobris 1602.

Demnach Herr Basta, Veldt-Obrister, mit seinen Volckh umb Cronstadt gelegen, schreibt ihme der Radull Weida umb Hülff wieder den Tartter Han unnd Simon Weida, welche auf ihn zuziehen. Nach Vernembung dessen, schickht Herr Basta ihm allsbaldt den Graf Thomas Cavriolo mit 4 Compagnien der alten unnd 6 der newen wallonischen Reutter, sambt drey flanzischen Companien zu Hulff. Unnd seindt also den 29. 7bris aufbrochen, unnd den 21 zu ihme Waida gestossen, dessen Volckh wir gar zaghaft gefunden.

Alls nhun Herr Graaff Thomas Cavrioli die Gelegenheit abgesehen, hat er allssbalden dass Lager gegen der Seitten, da der Feindt herzogen, zu verschänzen angeordnet; welches auch mit grosser Mühe unnd Arbeit verrichtet worden. Darauff ist, den 23 desselben, der Tartter Hann selbst, sambt dem Weida Simeon, mit 25^m Tartteren, 6^m Moldawer unnd 3^m Pollackhen, ankumben. Darauff allssbaldt alle Higell umb unns herumb voll mit Volckh gesehen worden, dass ich sagen mag, niemals ein so grosse Reutterey beisamen gesehen. Wie woll Herr Graff das Scharmüzln mit dem Feindt allssbaldt verboten, so hat ers doch nit khunnen verhüetten dass sie sich nit heraus begeben hetten.

Auf der rechten Hanndt gegen dem Feindt het Herr Graaff in etlichen Wäldten 2^m Schutzen auss Nider Hungern in die Haldt gelegen, welche unerhörte Proben gethan, unnd ein solche Redlich- unnd Dapferkhait erzaigt, dass jederman so es gesehen, darob sich gleich entsezt unnd verwundert hat. Sintemalln sie von morgens früe an, biss ghar zum Abendt, mit dem Feindt, so lanng er sich in Feldt sehen lassen, allzeit gehandtieret, sie in der Hoch, unnd wir unnden. Unnser Lager ist fasst zweimall in Verlusst gewesen. Dann im letzten Treffen so die Tarttern gethan, haben sie

alle unsere Ungern, Ráczen unnd Servianer in die Flucht gebracht, unnd, wann nit die Wallonen, welche Herr Graff Thomas in Hinderhalt gehabt, weren gewesen, so weren ohne allen Zweiffell die Tarttern in unnsre Schanzen khomben; zu mall, weil sich die Wallonen schon so weitt heraus gelassen, das sie nit wieder zuruckh khundt hetten. Ausser des Capitan Wårlein unnd Graff Thomassen Compagnia, welche die Letzten gewesen, unnd auf den Feindt in die Seitten getroffen unnd in die Fluchtt bracht. In welchem Treffen, des Tartter Hann Schwager von einem Cavalier, Stroia genandt, nidergehauvt, und er Stroia auch selbst im Angesicht verwundt worden. Daruber ist, selbigen Tages, weiter nichts vorgangen. Alein dass der Feindt sein Låger gegen unns uber auf ein Higel geschlagenn.

Dess andern Tages frue, hat der Graaff Thomas bevolhen, dass kheiner ausserhalb der Schantz sich begeben solte; welches er auch durch eigne darzue bestelte Wehren verhuetten lassen.

Wie nhun der Feindt gesehen dass er biss auf den Mittag weiter nichts richten khunnen, hat er sich mit mercklichen Verlust reterirn muessen, auch die todten Cörper der Seini-gen, deren uber 4^m waren, mit sich hinweg genohmmen, todte unnd geschedigte Ross waren [uber] 6^m. Der Tartter Hann fhueret den Simeon Weida gefangen mit sich, unnd begert dass er diesen erlittenen Schaden ablegen solte, schildt ihn einen Verrather, unnd dass er in unnd sein Volckh gleichsamb auf die Fleischbanckh gefhueret unnd ahn aller Verlust Ursacher sey. Er Tartter Han fhuert sein todten Schwagern mit grossen Schmerzen mit sich. Der Unserigen möchten bei 350 geblieben. Aber viel sein durch die verfluchten Flitsch-Pfeill, so gleich wie ein Regen auf unns gefhallen, geschedigt. Allss der Feindt sich reterirt, haben wir schon 3. Tag heer Zeittung dass er sich mit seinem Volckh uber die Tonaw begeben.

[München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 371/2, fol. 144. — Alte còpiï în Innsbruck, *Statthaltereiarhiv*, *Ambrasers Akten*.]

X.

[1603.]

*Serenissime Princeps**ac Domine, Domine nobis clementissime,*

Fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum in gratiam Serenitatis Vestrae humilimam subiectionem. Pro paterna Maiestatis Caesareae et Serenitatis Vestrae erga nos et regnum hunc afflictissimum cura et clementi benevolentia Serenitati Vestrae eas quas possumus sempiternas agimus gratias, Deum Optimum Maximum praecantes ut Serenitatem Vestram in totius Christianitatis fortunam salvam et incolumem diutissime et quam faelicissime conservare dignetur.

Expeditivimus igitur ad Suam Caesaream Maiestatem praesentium exhibitorem, fratrem et legatum nostrum Kulchar Radul a Buzestii, certis in negotiis nostris. Quapropter Serenitatem Vestram humiliter oramus, dignetur Vestra Serenitas penes nos ad Sacram Caesaream Maiestatem literas suas commendatorias dare, negotiumque nostrum apud Suam Maiestatem quanto melius promovere. Quam Serenitatis Vestrae gratiam et benevolentiam, vita durante, omni fidelitate et diligentia reservare conabimur. Et de caetero Serenitatem Vestram ad annos quam plurimos salvam et incolumem quam faelicissime valere optamus. Datum ex civitate nostre Tergo vistia, prima die mensis Februarii anno 1603.

Serenitatis Vestrae

Valachiae Trans-
alpinae Princeps,

Servitor humilis :

Io Radul VV.

ІУ РАДША БОЕВОД ГНЬ БЛАШКОЕ.

Serenissimo Principi ac Domino Domino Maximiliano Archiduci Austriae, Buci Burgundiae. Comiti Tirolis, etc.,

Domino, domino nobis clementissimo.

XI.

[1604.]

«Petrus Konkoli, capitaneus sedis siculicalis Kizdi», către [Basta]; K.-Vásárhely, 1-iū April 1604.

[Omul său a vorbit în Moldova cu secretariul lui Vodă,] Petrus Litteratus . . ., qui certo nuntiaverit Gabrielem Bethlen et Zylvasi hactenus in Huttin mansisse, iam autem Constantinopolim discessisse et Ioannem Nemes in Poloniam ad cancellarium ablegasse. Duos quoque Beldi praeterito die Veneris, una cum Davide Litterato, Constantinopolim esse profectos; illos quidem rebus omnibus ita exhaustos ut Vaivoda triginta aureos Davidi Litterato suppeditaverit. Simonem Vaivodam cum Polonis et Turcis Transalpinam Valachiam cogitare, Turcasque trans Danubium in castris esse et apud Oroz-Chik traicere velle, exercitum in dies augeri iamque satis numerosum apparere. Ieremiam Simoni Vajvodae invisum fuisse, quod hanc expeditionem dissuasisset. A Ieremia Vaivoda Tartarorum Chamus equos mille, turcicus Vezir totidem postulant. Vaivoda michi nuntiari iussit ne id malo fine ab ipso fieri cogitarem; quibus enim mediis regnum suum defendi potest, iis sibi utendum esse, atque ita viginti sacerdotibus unius equi, septemdecim curtanis unius, quindecim incolis regni unius subministrationem imposuit. Quapropter benignissime Dominationi haec nova . . . perscribere volui; unde de captivis istis coniecturam sumere potest, non bona intentione hic latitasse nebulones. De his novis Radulium certiosem feci, ut ipse quoque advigilet; ego similiter ad omnia intentus excubo, imo iam cum tribus Sedibus in promptu sumus. . . .

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica*, 1604.]

XII.

[1604.]

Basta către Archiducele Matthias; Cluj, 10 April 1604.

[A scris despre] la trattatione fatta con il Vallacho, della cui costanza io grandamente confido, purchè i suoi boyeri non lo faccino prevaricare. [Îl va observa. A scris și] haver trovato convenire di offerir a Hieremia la consignatione del vescovo greco che tentò di far elegere un certo giovane per Vaivoda di Moldavia, e questo mi risolsi di fare per levarli ogni sospetto che havesse potuto avere che S. M. fusse consapevole di questo trattato, tanto più che il vescovo sudetto si era lasciato intendere, per meglio indurre quelle genti a far questa novità, ch'io era consentiente di questo trattato, et nominò anco la Maiestà Sua. Si sono poi ricevute lettere dil sudetto Hieremia con le quali molto mi ringratia dell' aviso et offerte e credo che mandarà per il vescovo sudetto; e per maggior sodisfattione li consignarò anco il giovane che fu elletto, giachè il Vallacho me lo hà mandato. Pare che Hieremia non desideri altro che buona corrispondenza, ma, dall'altro canto, son avvertito ch'egli insieme con Simeone vengino sollicitati dal Turco a preparare per assaltare a novo tempo la Vallachia e che per tal effetto li habbi mandato a presentare cavalli et altre cose: questa, come V. A. sà, è una natione molto cupa, e non è da fidarsene troppo. E però sarà bcne provedersi del bisogno e trà tanto cavar da costoro ciò che se ne potrà havere. [Pentru a fi maibine informat,] hò mandato una relatione al signor Cavriani. [Să se iea măsurī. Altfel] io veggo le cose mal parate. Chluziar Radul passò per di quà, e stà aspettando i danari in Cibinio. [El, Basta așteaptă «restul». De nu vine, îi va da în două, trei zile, 50.000 de talerī,] acciò il Vaivoda possi dar qualche sodisfattione alla sua militia . . .

[Viena, Arch. de Stat, *Turcica*, 1604.]

XIII.

[1611.]

Sacra Cesarea Maiestà, padrone clementissimo,

L'(*sic*) mesi pasati mi parti di Praga con licenzia di V. S. M. verso Moldavia per alcuni bisogni mia. Nella qual provincia, arivato che fui, trovai al principe Radul Vaivoda a Hotin, fugito di Valachia; il qual principe, insieme con il principe de Moldavia Constantin Vaivoda, furno molto contenti della mia venuta, desiderando comunichar con esso mecho quello che con altri non hano voluto conferire, sapendo che jo di tanti anni sono servitore di S. Ces. M. et patrioto di Moldavia, fidato loro, che altre volte sempre si sono serviti detti principi della persona mia in diverse occasioni secrete alla Ces. M. et, per farci maggior obligo et affectione detti principi, mi hano voluto ligare et farmi sposare una fiola in quelle parti, di un loro principale et fidel servitore.

La prima che arivai dal principe Radul Vaivoda, mi domandò con gran affectione per la sanità di Sua S. C. M., alla quale resta con molto obligo a servirli; di poi mi domandò quello haveva potter Regeni Janos per suo conto apresso essa Maiestà. Io, sapendo la parte del negotio et quello che eccelso Consiglio secreto à dato risposta a detto Regeni per conto di poter detto principe comprar in quelle parti delli beni stabili, avendo di ciò gran desiderio, per il che S. M. si à contentatto et li averebbe ancor scritto lettere, ma, per essere statto molto confuso per alcune disensioni, non hà potuto farlo; basta che detto principe restò alle mie parti molto satisfatto. Dipoi detto principe mi domandò se jo sapeva per che causa era venuto da loro Cesar Gallo. Io li risposi che non sapeva altro. Mi disse detto principe che per altro non era venuto se non che la Maiestà di rè Mathia desiderava haver loro amicizia e confederatione, sicome hanno avutto con la M. S. C., pregando a me che io, in nome di detti principi, dovesi supplicare che la Maiestà Sua Cesarea

restase servita intercedere per' loro che il rè Mathias si contènti continuare con loro confederatione, come si (?) tenuto S. C. M., et quello li hà promesso Cesar Gal in nome di sudetta Regia Maiestà. Che per tal causa quelli principi hano giurato alla M. S. C. et alla M. Regia di esser fidelli et sparger la loro propria sangue per servitio della augustissima Casa d'Austria, come anco per la cristianità: sì come sin hora hanno fatto, cossi ancor non mancarano a far in avvenire.

Al principe di Moldavia viene nova ferma di Costantinopoli qualmente Bathori Gabor, quando hà mandato Betlem Gabor a Costantinopoli et altri suoi, hà cerchatto dal Gran-Turcho aiuto di denari, per esser di questo lui necessitato. Cerchè li fusse datta auctorità come a Vesir Bassa, per poter asolutamente mandare come la persona stessa di Gran Turco, promettendoli di sottometer et impatronirsi in breve di tutta la Hungaria et Polonia, per la qualle prometeva di dar gran tributto; obligandosi anco di far continua guera contro li cristiani inome suo, dandoli a intender che lui sapeva tutte le forze che potevan far li cristiani contro di lui. Non concedendoli puoi tal auctorità, non haverebbe detto mai fatto cosa bona contra li cristiani. Il Gran-Turco alle sue dimande non l'hà concesso altro, solo che posa comandar et haver aiutto da Bassa di Temisvar et da quelli sangiacchi di Danubio, dandoli ancor puoco aiuto di denari,—advertendo puoi il Gran-Turco sotto mano il Bassa di Temisvar et li sangiacchi sopradetti, non fidandosi totalmente di detto Batori, che stiano sopra di loro et che non facino se non tanto quanto li parerà esser realmente per suo servitio. Per il che detti principi di Valachia et Moldavia supplicano a Sua S. C. M. si degni per sua inata clemenza procurare et sollicitare apresso della M. Regia per beneficio commune della cristianità, aciochè detto Bathori sia levato di Transilvania, non dando orecchie, nè manco credito, alle sue parole, perchè sono piene di ingano, come crudelissimo nimico della cristianità. Et, passando altrimenti per silenzio, si troverà la cristianità molto ingannata et peggio da lui tratata che da nesun altro tirano.

Il principe Radul Vaivoda dice haver mandato li suoi imbasatori dal rè di Polonia per cercare di poter asoldare nel suo regno con li suoi denari contro Bathori Gabor, cognosendo detto rè esser parente et amico di S. C. M., mandandoli ancor a veder il privilegio che V. C. M. li hà fatto perpetuo erede di Valachia, et quanto detto Radul Voivoda resta obligato alla M. V. C., aciochè con tal ajutto meglio potessero difender la loro provincia, a beneficio di tutta la cristianità, et andarsene contro Batori Gabor, et altri che fusero conto (*sic*) li cristiani.

S. C. M. haverà inteso come le cose di Gran-Turco vano, con Persiano, del mal impegno; et specialmente hora si trova in grandissima calamità. Per il che, quelli principi continuamente fano pregar la Maiestà di Dio, aciochè inspirase alla M. S. C. di procurare apresso la cristianità a moversi contro il Turcho, comun nimico, puoi che Idio ci mostra la strada e ci dà continuamente occassioni talle che in breve si vederebe in total ruina la Casa otmana.

Quando li Turchi ultimamente hano havutto la rotta con il Persiano, che a mala pena si à salvato Murat-Bassa in Halleppo, fecero un fintivo imbasiatore con molti servitori, vestiti tutti alla persiana, dando a intender che detto veniva dalla parte di rè di Persia per far pace con Gran-Turcho. E furno detti imbasiatori alogiati a Uskuder, in Costantinopoli. Si fece grandissimo preparamento a riceverli, andando un Bassa al'Uskuder con pompa a scontrarlo. E ciò facievano per gran lamenti che si sentiva in quel popolo per quella guerra, dubitando di qualche nova rebellione. Et questo viene per certo detto da principal baron del principe di Moldavia, il qual, essendo statto residente a Costantinopoli, era tornato in quelli giorni che jo era in Moldavia, et di tutto era benissimo informato, — che detto imbasatore era fatto finto per detti rispetti.

Il Gran-Turcho continuamente sollicita la levata di Tartaro, per mandarli in Persia, et il Tartaro si escusa di non poter sortir in persona, ma che li mandarà delli suoi 20^m quanto prima. Et per sin hora non è seguito altro, che così

la vâ intertenendo, parendo haver poca volontà di mandarli, aspetando il motivo, forsi farano li cristiani, per il desiderio che hà di unirsi con loro. Per la relatione datta al rè di Persia del sito di Moldavia et suoi vicini, et quanto farebbe a proposito per le sue guere, da Isepo Gregorovicz, mio fratello, mandato da V. S. C. M., sono apresso quattro anni con lettere a quel rè, mandò detto rè in Moldavia un arcivescovo, fratello del patriarcha della Armenia, a nome David; il qual si à partito di Persia alli 12 agosto dell' anno et arrivato in Moldavia con sette altri secrettamente, come marchadante, per trattare con detto principe et informarsi in che miglior modo potrebbe condur sua gente a sbarcarli in Dobrucia, — perchè quella gente di Dobrucia tengono la setta persiana, — et puoi con il mezo di detto principe potesse guadagnare l'animo del Tartaro, havendo rè di Polonia apreso di se alcuni principali Tartari. Havendo detto rè volontà di apresarsi al anno che vien, con aiuto di Dio, verso Brusa et là far alcuni vaseli per passar Mar Negro a Dobrucia per pigliar la strada di tutte le parti al Turcho et per smembrarli del aiuto del Tartaro.

Il principe di Moldavia à tenuto consiglio tre giorni per questo effetto, et per gratia sua mi à fatto esser insieme in detto consiglio, confidandosi nella persona mia, como dissi, cognioscendomi di tanti anni esser fidel servitore di S. S. C. M. et havendo in quella provincia tutti li miei parenti. Il negotio et la propositione di sopradetto arcivescovo si trovò di poter facilmente farlo, il che hanno voluto far consapevole a V. S. M. et aspetare qualche bona resolutione et quello che potrebbe risultare in beneficio della cristianità. La risposta aspetarano quanto prima, perchè quel arcivescovo si intertenirà in Moldavia sino alla Asumptione della Madonna, et puoi si partirà con la caravana verso Constantino poli, come anco è venuto. Per il chè humilmente supplicano V. S. C. M. che per il zello cristiano et per la sua inata clemenza si degni tenir favorevole a quello rè et darli qualche bona et amorevole risposta, degnandosi con occasione di questo arcivescovo anco scriverli, aciò che volesse rimandare

et liberare il vostro servitore et mio fr tello Isepo Gregorovitz, che ormai sar  tempo a ritornare a casa sua, havendo lassato la sua moglie con otto fioli, li quali si trovano molto necessitati, per la absentia sua.

Hora, trovandomi in Moldavia apreso di quelli principi, il Tartaro mand  un suo barone imbasator dal r  di Polonia, a nome don Antonio, fiolo di un Taliano, perh o abitante in Tartaria. Il qual nel consiglio di detto principe di Moldavia, presente me, dopuoi altri tratati disse: «Sebene li tratati che per avanti erano tratati con il Tartaro morto, per la unione di quel principe con Sua C. M. et con la cristianit , possano esser ancor adesso, sebene il padre di questo presente   morto et che lui sia giovене, se il nostro padrone   giovене, noi consilieri suoi siamo quelli che prima habiamo tratato. Perh o», disse, «con contento di tutti i grandi del regno, adesso seguiremo con il medesimo consiglio e desiderio che prima, di perpetuare la unione con la cristianit , anco in maggior streteza, per la bona volont  et inclinatione che il nostro padrone in ci  mostra e desidera. Per  vedette et procurate con Sua S. C. M. che non manchi abbraciare et acharezare, facendo amicizia con detto nostro padrone, et piglisili in protettione, — che con il tempo sar  in gran utile per la cristianit .» Dicendo che, quello diceva, non diceva senza causa.

Per il ch  il principe di Moldavia con li suoi baroni supplicano humilmente alla M. C. S., si degni meter in consideratione questo cosc  importante negotio et procurare che detto Tartaro sia abbraciato et acarezato, puoi che lui procura di sua mera et spontanea volont , senza nissun interesse del denaro. Sopra ci , con gran desiderio, aspetarano da V. S. M. C. la risposta.

Il detto principe supplica ancor, per conto di Transilvania, che Sua C. M., per la sua inata clemenza, meta in consideratione la gran tiranide di Bathori Gabor, che h  fatto et f  continuamente. Il qual non solo procura di ruinar et farsi padrone di quelle dua provincie, m  ancor di farsi asoluto padrone di Hungaria et Polonia a dani della cristianit : «a noi

grandissimi dani, et continuamente, ne fa spender li nostri denari per mantener la gente forestiera; oltra li nostri paesani, si tiene di Polachi X^m cavali, lance speciate, alli quali ogni tre mesi si paga 30 fiorini per cavallo». Per il che humilmente supplican Vostra S. M. si degni procurare et far tanto che detto Bathori sia levato di Transilvania et, se possibile, di destrugerli totalmente et far meter un bon governatore con il suo Consiglio in quella provincia, sino a tanto che si procederà al meglio et si sarà in Transilvania uno della Augustissima Casa d'Austria. Ultra della fidel confederatione, non mancarano anco provederli quello sarà necessario per la sua Casa: «e noi insieme con Radul Vaivoda prometiam esser difensori et in aiuto di quella provincia a beneficio della Casa d'Austria; che, come saranno ligate quelle provincie insieme, non sarà tal principe, per gran forze che averà, di poterli far dano. Però si faci consideration di non perder quelle provincie, supplicando con ogni debita reverenza a Vostra S. C. M. et, comme sempre à mostratto verso di loro la sua clemenza, cossì non manchi di quà in avvenire averli in protectione et caldamente recomandarli al suo fratello, rè Mattia.

In questi anni passatti, li detti principi non hano potuto trovar Sua C. M. con li suoi imbasiatori, per molti disturbi seguiti in quelle provincie; pur sperano nella Maiestà di Dio et con aiuto di V. S. C. M. e de rè Mattia comendare le cose loro et fare puoi il debito loro verso V. S. M., comme sono obligati. E questo è quanto jo hò commissione dalli duoi principi di Valachia et Moldavia trattare et informare la S. C. M., restando solo per la espeditione del sopradetto arcivescovo, mandato dal rè di Persia, e per la unione del Tartaro, la risposta delle lettere alli principi, con la clemente resolutione di V. S. C. M. Che da loro prontamente sarà eseguito quanto le verà da V. S. M. ordinato.

Di V. S. C. M.

humillimo et devotissimo servitore:

Pietro Gregoroviz Armeno.

Alla Sacra Cesarea Maiestà del Imperatore.
Relatione dalli principi di Valachia, Moldavia.

[Viena, Bibl. Archivelor de Stat, ms. 595⁶, fol. 3 și urm.]

XIV¹.

[1604.]

Serenissimo Signore, etc. (sic).

Gl'Allemanni del Prainer finalmente se ne sono usciti dalla provincia, non ostante i grassi partiti che se li sono stati fatti di darli abastanza trattenimento sin che arrivassero le page. I Valloni essi ancora non stano troppo contenti, se bene procedano con qualche poco più di modestia che gl'altri; tuttavia è cosa chiara che anch' essi vorrano esser pagati. La provincia è destrutta, et tanto ch' hormai non si trovano vittovaglie; tuttavia si va caminando pian piano, con speranza che S. Maiestà debbi provvedere al tutto. Arrivai sin' a Corona per aboccar mi con il Vallacho, quale era in grande pensiero, dubitando che, per la voce sparsa ch' egli si fusse accordato con il Turcho, S. Maiestà non fusse sdegnata seco. Ma hò ritrovato tutto il contrario, perchè egli più che mai si mostra servitore di S. Maiestà, e tengo per fermo ch' egli sia per perseverare in fede, purchè se gli vadi continuando qualche aiuto. Et in ogni modo è stato bene haver parlato seco, per impedire che gl' humori non s'ingrossassero d'avantaggio e che la disperatione non l'havesse fatto precipitare. Et la cosa è avvenuta molto a proposito per stoppare quella finestra.

Questi Transilvani, non ostante che si siano ridutti all' estrema povertà e che non habbino con che poter comprar pane, sono più che mai ostinati, e non cessano di trattar con il Turcho, e tal che sarò forzato d'estirparli a fatto.

¹ Printr'o greșită așezare a materiei, aceste două n^{re} vin după un act din 1611; am crezut mai bine să le dau aici decât să le înlătur pentru acest motiv de nepotrivire cronologică.

Non hò di che più poter per hora dar raguaglio all' A. V., alla quale humillissimamente faccio riverenza, et me le dedico per suo humillissimo servitore comme sempre. Di Fogaras, li 19 di Marzo 1604.

Di Vostra Altezza Serenissima

humillissimo servitore :

Giorgio Basta.

Al Serenissimo Arciduca Massimiliano, etc. (*sic*), mio signore.

[Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambrasers Akten.*]

XV.

[1604.]

Postquam a Serenissimo et Potentissimo Tartarorum rege et Magno Chano legatus, Ahmet Cebelli, eiusdem camerarius et secundus consiliarius, ad Sacrae C. Regiaeque Maiestatis consiliarium et Vayvodam Valachiae, d. Radulium, causa confirmandae inter se ante annum inter se initae pacis missus, eidemque legato a dicto Magno Chano iniunctum esset ut, si ita domino Radulio Vayvoda videretur, non modo ad Caesareae Maiestatis consiliarium generalem, capitaneum et gubernatorem in Transylvania, Illustrissimum d. d. Georgium Bastam, comitem in Hust et Marmarosch, liberum baronem, dominum in Sult, equitem auratum, verum etiam in Suae Maiestatis aulam proficisceretur, id vero d. Radulio valde placuisset, ut legatus recta in Transylvaniam progredere, Illustrissimum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem nomine sui Magni Chani salutaret eiusque mentem et propositum ipsi declararet, — idcirco d. legatus iter in Transylvaniam lubens suscepit ac in civitatem Claudiopolim vigesima prima die mensis praesentis Iunii pervenit. Cum autem saepe sibi fatum d. generalem et Transylvaniae gubernatorem non reperiret, erat nam is paulo ante a Sua Maiestate Pragae in Aulam vocatus, interim, praesentibus Suae Maiestatis consiliariis et

in Transylvania commissariis, nec non Illustrissimo domino Thomaso comiti de Capriolo, d. generalis in bellicis vices gerenti, ut antea saepe dicto domino Radulio mentem et propositum Magni Chani aperuit. Super quo in diversis punctis, prout sequitur, inter ipsos amicabile tractatio et conclusio, ad ratificationem tamen Suae Maiestatis, est facta.

Primo, quaecunque d. legatus nomine sui Magni Chani proposuisset, ea secreto solummodo Suae Maiestati per peculiarem celerimum cursorem referenda, et superinde, intra spacium quinquaginta quinque dierum, a Sua Maiestate certam sollicitandam et impetrandam omnem resolutionem; e converso dominum legatum, quantocius fieri possit, suum abhinc discessum et reditum ad suos maturare. Et, ut recepisset, filium Magni Chani Turcis cum exercitu quadragies mille hominibus constante suppetias ferentem, iamque in procinctu et itinere constitutum, retrahere, ad deponenda arma contra Suam Maiestatem ac eius fideles subditos ac provincias sumta cohortari et persuadere, ac eiusmodi subsidium Turcis avertere debere.

Secundo, Magnum Chanum nequaquam conventioni cum d. Radulio Vaivoda Valachiae factae contravenire, nec provinciam illam inquietare, nec contra pactum et conclusionem factam quicquam attentare debere.

Tertio, Magnum Chanum sese a Turcorum imperatore plane alienare, hoc est neque auxilio, neque consilio, neque ullis rebus aut factis illum contra Suae Maiestatis terras, fines et provincias, utpote Transylvaniam, Superiorem et Inferiorem Hungariam, Croatiam vel Dalmatiam, iuvare, multo minus, ipsum et Magnum Chanum aliquid hostile contra istas ac omnes alias Suae Maiestatis provincias suscipere et moliri, nec eas affligere aut oppugnare, nec sub quocunque praetextu illis damnum inferre; insuper illos Tartaros qui fratri suo adhaeserant et propterea proscripti fuerant, iterum sibi reconciliare et in gratiam recipere, eosdemque a Suae Maiestatis terrarum et locorum hostili invasione, irruptione, depredatione et omni prorsus molestatione prohibere debere. Quae omnia, si Magnus Chan realiter praestaret, in absentia et nomine Illustrissimi d. ge-

neralis et gubernatoris in Transylvania, d. Radulius Weida Wallachiae et nos infrascripti Suae Maiestatis commissarii vicissim promisimus, quod Magno Chamo omnia superius descripta, annotata et per ipsum promissa, fideliter servienti et exequenti, quilibet gubernator Transylvaniae quotannis, et sub finem cuiuslibet anni, quamdiu hoc inter Suam Maiestatem et Turcas intercedens et apertum bellum duraverit, honorarii loco 10 millia aureorum hungaricalium infallibiliter mittere velit ac debeat. Et nos superinde Suae Maiestatis benignissimum assensum et ratihabitionem per istum cursorem certo impetrare velimus, minime dubitantes, si Suae Maiestati haec puncta arriserint, eandem suum etiam legatum ad Magnum Chanum, ipsi de tam laudabili studio pacis et concordiae amice gratulatum, missuram; Magnum Chanum suum vicissim ad Suam Maiestatem ablegatum esse.

Paulus a Krausenech. Carol im Hoff. Segney Pancraz. Thomaso conte a Capreolo. Balthasar Cornis. Legatus tartaricus.

[Innsbruck, Statthaltereiarchw, Ambraser Akten.]

XVI.

[Starzer, ambasador german la Poartă, către Împărat; 22 Ianuar 1611.]

Von dem wallachischen statu ist alhie bis dato noh nihts anderst als das, vergangen 19 diss, der Radul Weida seinen fürnembsten Rath einen hieher geschickht und anzeigen lassen wie der Pathori Gabor mit ein sieben tausent Haiduggen im in das Land gefallen, balt den halben Teil des selben erobert und, wo die Heiduggen hinkomen, solchen Mutwillen getriben, weder jung noch alt verschonen, die klain Kinder in die Hoch geworffen, in ire Sabel und Spies fallen lassen, die schwangere Weiber aufgeschieden, solche Tiranej geiebt das nicht zu erzehlen. Begere derwegen der Radul Weyda zu wissen ob der Sibenburger aus Bevelch

des Suldans jr (*sic*) were in das Landt gefalen ; so das also, wist er sich keiner Ursach zu erinern, den er seinen Tribut alle Zeit richtig gemaht und sunst im Wenigsten nichts auf ine, das er im Geringesten wider den Suldan jemals was wideriges sich underfangen, kone dargethan werden. Wen jme aber auser Bevelch in das Landt gefallen, begere er von dem Suldano alss seinem Lehenherrn wider seine unbilliche Feindt Hülff, auch, so der Suldan jhme dissmals mit Hülff nicht erscheinen könne, auf das Wenigest dem Bathory aller gewaltsamen Kriegerustungen abzusehen bevelhen wölle ; und, so er nicht gehorchen, von hie aus die Gewaltdt ihne wider aus dem Landt zu schlagen gegeben werde. Den er so vill Volckhs beysamen, mit welchem er das sibenburgisch Khriegsvolkh anzugreifen getraue. Erwarte also mit seinem zusammen geclaubten Khriegsvolck auf der moldauischen Granizen einer Andtwort. [Pentru aceasta se ține la 20 un Divan «in einem Lusthauss am Möhr» : asistă Sultanul, Muftiul, toți Vizirii prezenți și cadilischerii. «Der wallachisch Rath fugelassen worden, in Person dem Sultan sein anbevolhenen Bevelhe anzusaigen.» Nu știe răspunsul încă. Dar se zice că Sultanul așteaptă știri de la Báthory și că ar admite actul, considerându-l ca un serviciu, dacă lasă pe Turci a pune în loc pe cine voiesc ei. Radu era privit de mult ca «imperial» și amenințat de mazilie.]

XVII.

[1611.]

Nicolaus Segney schreibt dem Herrn Palatino vom 17 Julii anno 1611, auss seinem Schloss Adon.

Eur Gnaden erindere ich hiemit sovil das ich dato diss auss dem spotthafften Khrieg alhie angelangt. Der Radul Wayda hat, aus Vertröstung der sibenbürgischen Sachsen und Zäggl, seine Bagalien in der Vallachey verlassendt, sich mit drithalb tausent Pollackhen zu Ross über das Gepürg herein begeben, bey der Cronstatt und Rostopcza. Hat er bey 700 Khosäkhen gehabt, dann auch seines Landt-

volkhs, Rätzen unnd Vallachen, bey vierthalt tausent, und 2.000 Mann zu Fuess, dern der maiste Thail Hungarn unnd Poln gewesen sein. So haben darüber die Cronstetter bey den Saxen in die 7.000 Mann zu Fuess aufgeboten, davon sy 4.000, gleichsamb der bessten, dem Radul Vayda, sambt zwelf Veldt-Bükheln, zuegeschickht. Wier unnserseits mügen auch in Allem, guet und böss, bey acht oder neun tausent starckh gewesen sein. Weil wür aber des Radul Vayda Gelegenheit und erlangte Affection bey den Inwohnern wahrgenomben, haben Ier Für.* Gn., unnsern Herrn, treuhertzig gewahrnet, das er dem Radul khein Treffen lifern solle. Er aber, unnsers getreuen Raths verachtet, hierin anderst nicht thun, sondern, seiner Vorfahren Breüch volgen und etliche Pühel aufwerffen lassen wöllen, gleichwol (darumb dem Allmechtigen zu dankhen) denen Unserigen zu Ross und Fuess ein leidenlicher Schadt und Verlust widerfahr. Dan theils des situs Gelegenheit halber unnd theilss weil anfänglich die maisten Valachen die Flucht genomen gehabt, sich salvirt.

Der Imreff ist von der Reütterey in einer Sumpffen er-tretten, und der Varkucz Georgi sonnst gebliben, welche diser Sachen ungewohnt gewesen; dann auch der Bornemcza Sigmond, Barchiay Sandor und Ilech Janos umbkhomen. Ich meines Theilss khann alhie in diesem Lanndt kheinem khein Verratherey billich zuemessen, dann dise Provinz ye auffs Eüsserist geengstiget worden, gleichwol wür ehrlichen Leüth sein unnserm Herrn Trew zu beweisen schuldig unnd pflichtig gewesen. Welches nunmehr sein Enndtschafft genomen, und die armen Inwohner sich erfreuen, das sie der Allmechtig über sovil erlidenen Schaden einstmals aus der aegiptischen Gefänkhness und Servitut erledigen wurden. Herr Forgäch mit Irer Kön. M. Kriegshör wirdt nit anderst als ein heiliger Vatter hierin gewahrttet. Eur Gn. khünnen an jetzo negst Gott der Kön. Mt. und der Cron Hungarn mit Nutz diennen, wie ich derselben hievor geschrieben; will alles Vleiss darob sein, damit ich den Sibenbürgern zu unnsers gnedigsten Herrn und Khönig Fidelitet und Devotion einen Weeg bereiten moge, unnd morgen, geliebts Gott,

nach Gross-Wardein verraisen, verhoffend alda alles Guetes zu verrichten und volgendts ehist zu Eur Gn. zu khomen. Heünt sein acht Tag das das Treffen geschehen, und, alls wier durch das Zäggl Lanndt gegen der Moldawer Strassen gezogen haben, wier vill Prannndtstatt gesehen, und dafür gehalten das etwa der Kendy Istvan mit den Moldauern herein gefallen sein möchte. Zu deme gleichwol die Inwohner ainiche Lieb noch Affection nit tragen, sondern ier Zueflucht zu Ihr Khon. Mt. haben und, sovil ich von denen zu der Cronstatt und Claussenburg verninbe, sover* sich die Poläckhen etwas widerwertigs anmassen soltten, khünne mann alhie Irer Kön. Mt. Kriegsvolckh mit sechs oder siben Tausennt gueter Soldaten succuriern. Der Bathori befindet sich zu Hermanstatt, hat niemant bey sich; zu seiner Dahinkhunfft, hat*er der Sachsen 90 Personen gfenklich einlegen lassen. Was er weiter mit*inen furgenumben, ist unwissendt.

[Anexă la scrisoarea lui Khlesl către Archiducele Maximilian; 1ⁱⁱ August. — Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten*.

Pe V^o: «Translation des Segnei Miclos Schreibens vom 17 Julii anno 1611».]

XVIII.

[1611.]

Illustrissime,

Laudetur Deus; nunc habemus optatissima nova, ut Deus illum tyrannum Bathorem bene punivit, ita ut Radul ingressus est Transylvaniam et illum bene percussit, ita ut totum suum exercitum perdidit. Praecipue milites illius pedestres sunt fere omnes interfecti; ipsemet solus cum aliquot nobilibus fuga se abstulit in Cibinium. Datum ex castris ad Szalaz positis, 14 Iuly, anni 1611.

*Ad Caesarem Gallum.**Sigism. Kornis.*

[«Paria literarum domini Sigişmundi Kornis de 14 Iuly An. 1611.» Anexă la scrisoarea Archiducelui Mathias către fratele său Maximilian, 24 Decembre 1600. — Innsbruck. *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XIX.

[1611.]

Gabriel.

Wier erindern auch hiemit sovil, dass wier des grosen Tartter Hans, sowoll des Vezier Ohmer-Bassa, Gesanten gleich ietzo von hinnen widerumb abgeferttigt, bey denen wier von Neuen geschriben, dass unss unverzogenlich 10^m Tarttern zuegeschickht werden sollen. Darumben, wie hievor auch, ausgeschickht haben, unnd erwartten irer stundtlich.

Die Zäggl sein in der Bereitschaft zu Veltt in unnsere Devotion, unnd haben sonnst auch andere besoldte Völckher. Alss vermahnen unnd bevelhen wier auch hierinen, ihr wöllet unnsere draussen verhandene Völckher alsपालdt bey Tag unnd Nacht unns zueschickhen.

Der Georgi Deak, unnsere Secretari, hat ausgerisen unnd unnsere Sigil mit gefüert; wöllet auf ihme, wo er zu betretten were, Achtung geben, unnd hieher liffen. Hermanstatt, 23 Julii 611.

[Pe V^o: «Translation des Bathori Schreiben an Redey, den 23 Julii 611; Obristen zu Wardein.» Anexă la scrisoarea lui Strauss către Archiducele Maximilian, 10 August.]

XX.

[1611.]

[Copie de raport german din Constantinopol.]

Wie sich der Bathory uber den Schorban Constantin und die Polagkhen kurz vor dem Aufstandt in die Walachey alhier beclagt, khinn Eur Gn. auss inligender Abschrift seines Briefs mit Mehreren vernehmen. Und wolte Gott genediglich verhietten, dass der Stephanus Despota mit Hülff

dess Bathori in die Moldau^h khommen solt, den derselbe ein Ertzfeündt der Polln, umb Willen sy seinen Vatter, als derselb aus der Moldau entwichen, und durch Polln ziehen wollen, das Haupt abgeschlagen unnd desselben Haab unnd Guet undter sich geteilet, den Stephanum sambt allen seinen Geschwistrigeten und Muetter inss Gefenckhnuss geworffen. Also der Bathory und Stephanus, laut ihrer Verbindtnuss, so sy undter einander aufgericht, gewiss wass gegen Polln tentiern wurden. Wie dan der Stephan Despota dem Bathory grosse Vertröstung von der pollnischen Cron, so er nur in die Moldau khommen mechte, thuet: als dass er dieselbe, weillen der Khönig weit ausser Landts, mit seiner und der Tyrggen Hülff,—wie dan der selb Gesundt dess Bathory, als sein jüngster Abgesandter hie gewest, getrunken, das Gott der allgnedige verleihen mechte, dass er über ein Jahr in sein Gesundt als pollnischen Khönigs trinkhen mechte und, so er von Gott nur so lang dass Leben haben solt, dass er den Bathory als einen Khönig in Polln sehen khundte, auch wann er nach seiner Crönung nit lenger als drey Tag leben solt, alsdann gehrn sterben wolt, — [geben könne] Doch bildt der Stephan dem Bathory ein, das, so lang der Constantin in esse, nicht im Geringsten dergleichen inss Werckh werden sezen khünnen; derowegen der Bathory „in sovillen Schreyben den Constantinum abgesetzt zu werden hie anhelte. Und ist den Bathori mit dergleichen Fürschlegen gar woll; wir auch für glaubwürdig berichtet dass der Caimekam den sybenbürgerischen Agenten seinem Herrn zuezuschreyben unnd seine Sachen im Landt woll zu bestellen, damit er sich von inheimbischen Feündt nichts besorgen derffe, ermahnen soll. Öffter se (?) bevelhe wegen seines Herrn ubrige Praetentionen, soll derselb kleine Geduldt haben; waren alle seine Sachen dem Murath-Bassa zu seiner Berathschlagung zugeschickht worden, darauf man täglich Antwort erwarten. Und sei man, denselben noch mehrers zu befurdern, hie mer als der Bathori glaub, auf ihne bedacht. Unnd sein vil der Meinung dass, so auss Persien guette Zeitung hie ankommen, auf das die Reuber, die Hayduggen zum Theil von den tyrggischen

Granizen mechten abgefuerth, der Khönig in Polln in der Mosskau auch wass verhindert wuerde, man den Bathori ein Ainfall in Polln mit denselben zuethuen nachsehen mecht,— auf dass, so ihme seine Anschläg gelangen, die Tyrggen einen Khönig in Polln nach ihrem Wuntsch bekhommen wurden; so ess aber denselben müssrathen, die Heyduggen zum Theil erschlagen und sich die Tyrggen, das ess ohne ihr Wissen unnd Willen beschehen, dennoch entschuldigen mechten. Wass für ein böse, bluetgürige, unchristliche Practikhen dass vergangene Jahr und Windter über durch den Bathory hie wider Hungern, Polln, Wallachey, Moldau gefüert, aller seiner Nachbarn Unglückh begehrt, der Teutschen hochlöblichen Nhamen und Imperium schimpflichen tractiert, auch wie er sich, zu Befürderung der tyrggischen Reichserhaltung, desselben Hocheit, sich unnd seine Rauber, die Heyduggen, gar geboten, ihme dass ainen sondern Rhuemb zu sein vermeint und sich schriftlichen dessen hoch rhuembt, dass sein Geschlecht unndter allen khüniglichen (also er sein Gschlecht selbst intituliert) und furstlichen christlichen Geschlechtern die einichen wären, welliche offers, zu Wollfahrt des Sultans, und Musulmanischen Glaubens Hocheit zu erhalten, ier Leib und Leben dargestreckht und darüber ier Bluet vergossen hett,—wie auss meinen gehorsamisten Schreiben und Abschriften seiner etlich hieher gethanen Brieff genuesamb E. Gn. bewusst sein wirdt, deren Copia ich noch bey Hännden habe, auch wie er Weiss und Weeg den Christen Abbruch zu thuen den Tyrggen zeyt, mit 32^m Mahn von danen in ewige Besoldung angenomben zu werden und zu desselben Commando alle Zeit willigst, wohin man zu gebrauchen wirdt, ohne alle Exception gebrauchen zu lassen erbotten, und solches durch seinen jüngsten Legaten alhie aufbringen zu lassen; darüber sich die Tyrggen selbst höchlich verwundert, mit Vermelden dass sy nit glauben, das derselbe den Sultan zu Gefallen in Persien, sondern nur wider die Christen und seine Nachbarn mit sovill Volgckh von Sulthan besoldt zu werden begehren müest; auch wie er seiner Nachbarn Ungelegenhait und vill mit Unwarhait hieher be-

richtet, die selben an ihrer Wollfahrt zu verhindern sich bemühet,—ist mehr alls zuvill an Tag. Wie dan er mit seinen Briefften, und sein Confoederat der Stephanus, die Tyrggen stättigs in Ohrnen legt, man solte den Polln nicht sovill Lufft lassen, dann, so sy ihre Sach in der Moskau zu glücklichem Enndt bringen, ihnen woll zu bedenckhen stehe, wass für einen mechtigen Nachbarn sy an den Khönig in Polln bekhommen; doch demselben Abbruch zu thuen noch Zeitt, so die Polln yezo bey diser Seitten, mit Absezung des Constantins in der Moldau, solten angefochten; dardurch die Mosskovitter wider werden gesterckht werden, auch die Sachen so weit gebracht, dass ich verstehe, man wölle einen Czaus in die Moskau von hinnen abfertigen, dieselben, dass sy sich nicht so bleüchtlich ergeben, zu ermahnen: den die Polln baldt auf ainen andern Seitten angefochten werden. Ob nun dergleüchen ein christlichen Khünigs und fürstlichen Geschlecht, dar für er will gehalten sein, wol anstehet, gib ich Anndern mit Mehrern zu bedenckhen, und binn dessen versichert, dass, so der maisten Chur- und Reichsfürsten glauben khunten, wie spöttlich der Teutschen Nhamen durch die Sybenbürger alhie tractiert werde, khein geborner Teütscher sich in seinem Hauss enthalten, sonndern einmüttiglich disen ärgsten Feündt derselben zu vertilgen sich unndterstehen würden, wen sy sich auch samment dies gegen ihme versehen mögen, dass, so es ihme nur möglich, deroselben Lanndt unndt Leüth zue Nutz und Wollgefallen der Tyrggen, unverschont und unerbarmbter vieler thausent armer Seelen, mit Raub und Brandt zu verhören und zu verzehren, ihme khein Gewissen machen wirdt, wie er den, welcher Gestalt er die armen Teütschen in Sybenbürgen zu unndterdrucken, auch in der Wallachey, da ess ihme zu thuen möglich gewest, unversaumbt sovill unschuldiges Christen Bluet, sein Gemüet gegen der Christenhait genuesamb erzaigt. Und mag er sich hierauf gegen Ihr Khönigliche Majestät schriftlichen oder durch seine Potchaffter freündtlich stellen, auch alles Liebs unnd Guets erbüetten, gehet ihme doch solliches nicht von Herzen; unnd sollen Euer

Gnaden diss gewiss versichert sein, dass, so es demselben nur möglich gewest were, sich länngst als ein Khönig in Hungern unnd Polln impatroniert hete. Ess hat der Bathory mit dem Stephano dise Anschlag, nach deme er sovill thausent Heyduggen so lanng in Bestallung halten müessen, dieselben verers zu erhalten ihme nicht woll möglich, auch von den tyrggischen, als temeschvarischen unnd jullischen, Gränitzen mechten abgeführt, den Radul in der Wallachey etliche thausennt, gleichsfalls ihme dem Stephano etliche thausent (so derselb in der Moldau eingesezt wirdt) zu unterhalten solten zugeschikht werden; mit welchem sy zu dess Bathory Commando alzeit beraith sein sollen. Und vermeint der Batthory, als tyrggischer Khönig, dafür er sich helt, auch allhie der sybenbürgisch Khünig gewest wirdt, welcher sein lineam seiness Königreichs von Khönig Joann, so von dem Sultan Soliman als ein Khönig in Hungern und Sybenbürgen sei gecrönt worden, bis auf den Bochkay deduciert, unnd dess Bochkay tyrggischen Cron Successor nennt, also sein newes Khönigreich, so ihme seine Anschlag gegen selben nicht angehen möchten, zu stabiliern, auch beedess Hungern unnd Polln auch mächtig genueg zu sein vermeint. Ess verwundert sich menniglich, wass bedeuten muess dass noch khein ainicher Mensch, nach deme der Radul Wayvoda auss der Wallachey entflohen, hie von dem Bathory hergeschickht werden, ob ihme die Pass irgendt alle verlegt sein müessen. Es vermahn der Stephanus der Bathorischen Gesandt seiness Herrn Noth gross alhie zu machen; stätigs helt sich aber derselb, weillen ihme auch kheine Schreiben von seinen Herrn zuekhommen, innen.

[Anexă la scrisoarea Archiducelui Matthias către Maximilian, 28 August 1611; Copie. — Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.*]

XXI.

[1612.]

*Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,*

Servitiorum meorum promptissima commendatione. Subve-
rebar litteris meis Celsitudinem Vestram, dominum dominum
meum clementissimum, lacessere, nisi incredibilis et innata be-
nignitatis Inclitae et Augustissimae Domus Austriacae summa
clementia animo meo suggestisset auxilium. Proinde nulla anci-
piti cura distrahor Celsitudinem Vestram meorum negotiorum
clementer meminisse: pudor etsi quidem me prohibet, sed quid
non adigit mortales durissimum telum, necessitas? Qua undique
obrutus, cogor clementissimas aures Celsitudinis Vestrae, do-
mini, domini mei clementissimi, assiduis precibus onerare; ta-
men impudentiae meae veniam deprecor. Precor denuo humiliter
Celsitudinem Vestram, dignetur sua benignissima intercessione
Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem, dominum,
dominum meum clementissimum, provocare ut illa exigua (mihi
vero in hac dira calamitate et orbitate mea maxime profutura)
pecunia, videlicet quindecim millium talerorum, per olim di-
vae memoriae Sacratissimae Caesariae Maiestatis modernae
antecessorem, [apud] quem et antea, cum in vivis fuit, pro me
intercedere dignata est, quocumque modo contracta, de qua
Celsitudini Vestrae optime constare non est dubium, ino-
piae meae, ad quam redactus sum, de fonte magnae et inna-
tae misericordiae suae subveniatur. Iterum atque iterum Cel-
situdinem Vestram, dominum, dominum meum clementissi-
mum, oro et submisce invoco. Nihil potius habiturus sum
nihilque magis praecipim (*sic*) ducam in omni vita mea quam
hoc insigne beneficium Celsitudinis Vestrae tum publicae,
tum privatim pleno ore offerre et apertis (quod aiunt) ty-
biis decantare, Deum ter optimum maximum pro diuturna
et salubri conservatione humillimis precibus meis exorare.
Quam diu perbelleque regnare cupio. Datum Tyrnaviae, die
12 Septembris 1612.

S. C. T. (*sic*).

[*Petrașcu-Vodă.*]

[Pe V^o.:] Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, etc., etc. (*sic*), domino, domino et patrono clementissimo.

[Innsbruck, *Statthaltereiarhiv, Ambraser Akten.*]

XXII.

[1612.]

*Serenissime princeps,
domine, domine clementissime,*

Servitiorum meorum praemissa commendatione. Ingenti formidine corripior ne Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi, animum et singularem benignitatem in me toties clementer effusam offendam, quod tam audacter, sine ulla respiratione, litteris meis Celsitudinis Vestrae limina sollicite, submisso oro; tantae impudentiae, qua summa necessitate coarctor, indulgere dignetur. Nil novitatis Celsitudini Vestrae scribo, nisi illam antiquam et vetustate consumptam orationem meam, qua et modo Celsitudinem Vestram submisso rogatam cupio, ut, meorum negotiorum ratione habita apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem atque Inclitam et Augustissimam Domum Austriacam, dominos, dominos meos clementissimos, per intercessionem ad promovenda eadem Celsitudo Vestra, tanquam dominus et patronus meus clementissimus, auxilio esse dignetur et de iam vacantibus Sacratissimae Caesareae Maiestatis impedimentis hoc tempore benignam et clementem rerum nostrarum expeditionem ope et auxilio Celsitudinis Vestrae mediante consequi mereamur: nihil magis animum meum affligere potest quam nescire quem finem conditio et status meus calamitosus respicere debet. Iterum atque iterum Celsitudinem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, humiliter rogo. Hoc insigne beneficium qua remuneratione aequiparem, nondum reperio: quod sedulo commentabor; dum memor ipse mei, dum spiritus hos artus reget, vivo ore inter

mortales in praedicatione sui non deficiam. Celsitudinem itaque Vestram diu et incolumem ab opifice omnium conservatam cupio. Datum Tyrnaviae, die 12^a septembris 1612.

Celsitudinis Vestrae, domini, domini mei clementissimi:

subiectissimus

et perpetuus servitor:

Radulius, Palatinus

Valachiae Transalpinæ, etc. (sic).

[V^o: Serenissimo principi, domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, etc. etc. (sic), domino, domino et patrono clementissimo.]

XXIII.

[1613.]

Serenissime princeps,

domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem.

Sentiens Serenitatem Vestram remotam fuisse, praeterea tempus promotionis negotii mei usque protractum esse, subverber Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, crebris literis meis sollicitare. Nunc vero ex apparenti et evidenti rerum statu processuque ipso calamitoso, tam provinciae meae Valachiae, quae quidem iam prorsus, nisi Sacrae Caesareae Maiestatis et Inclytæ et Augustissimæ Domus Austriacæ, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, benigno patrocínio fulciatur, extincta et pene excusta (sic) videtur, quam etiam ipsius Transylvaniae, inimicorum, otthomanæ

gentis, manu violenta et praedatoria insultibus, vastatae, cuius similiter casus, non aliunde, nisi ab eadem Inclyta Serenitatis Vestrae Domo dependet, lachrymis obortis accedo Serenitatem Vestram, dominum, dominum meum clementissimum, eandem suplex exorando, ut eadem, tantae calamitatis meae miserta, per eandem solam fortunae meae, quae quidem diutissime iacuerunt, erigi mihi que restitui. Quantum spe maxima ducor: servitia mea, quae olim fideliter praestiteram, eadem et nunc ope divinae clementiae, auspiciis vero Maiestatum Vestrarum, laudi, decori gloriaeque immortalis Maiestatum Vestrarum, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, nec non emolumento totius christianitatis fore. Quibus exactis, patriam quoque meam afflictam iam tandem recuperare valeam. Nihil enim est tam arctum quod eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi, intercessione et patrocinio apud Sacratissimam Caesaream [Maiestatem], dominum, dominum meum clementissimum, consequi posse diffidam. Quam gratiam Serenitatis Vestrae sospite vita omni promptitudine servitorum meorum humilium promereri studebo. Cuius me clementissimae tutelae, toto cum negotio meo, quam maxime comendatum cupio. Prosperam ac diuturnam valetudinem eidem Serenitati Vestrae a Deo optimo maximo ex animo praecatus. Datum Tyrnaviae, die 5 septembris, anno Domini 1613.

Serenitatis Vestrae
 domini, domini mei clementissimi,
 fidelis subditus et
 perpetuus servus:
*Radulius, terrarum Valachiae
 Transalpiniae Waiwoda m. p.
 Io Radul Voevod.*

[V^o: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. etc. (*sic*), domino meo clementissimo.]

XXIV.

[1614.]

*Serenissime princeps,**domne, domine clementissime,*

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae perpetue demissam subiunctionem, etc. (*sic*).

Cum memoria repeto infinita illa Inclytae et Augustissimae Domus Austriacae, dominorum, dominorum meorum clementissimorum, beneficia, quibus plurimi lapsi viri, qui se huc ad eandem suo in infortunio receperunt, etiam immeriti, suae pristinae conditioni sola genuina sua bonitate et clementia restituti sunt. Facile in eam spem et ego adducor me etiam, infimum et perpetuum servum Maiestatum Vestrarum, tamquam eum qui eidem Inclytae et Augustissimae Domui, atque toti Christianitati, per omnes occasiones fideliter inserviverat, iuxta Serenitatis Vestrae clementem promissionem, ipsius suffragiis postliminii patriae amissae restitutionem consecuturum. Proinde, clementissime domine, pro tempore nunc currenti, ubi in his comitiis (et in quibus utinam faveant superi Caesareae Maiestatis, domini, domini mei clementissimi, conatibus, ut, quod instituere dignata est, etiam, benefortunantibus Diis, faeliciter absolvere queat) omnia inclytorum regnorum suorum negocia determinabuntur, eandem Serenitatem Vestram, uti dominum, dominum meum clementissimum, humiliter exoritam esse velim, ut negotii mei, simulatque promotionis suae, clementer meminisse dignetur; cuius clementi suffragio, et suae perbenignae commendationis aura, quae unita sola plus caeteris omnibus patrocinari potest, mea dignitas meaeque fortunae, quae quidem diutissime iacuerunt, iam tandem erigi in pontumque deduci queant. Omnibus enim hoc obvium est, quam plurimis magnis viris, Serenitatis Vestrae opem implorantibus, auxilio saepe fuerit; hunc igitur etiam clementem et perbenignum suum favorem, qui mihi erit magni cuiusdam numinis instar, neu denegare, set mihi aegerrime laboranti suppetias ferre dignetur, humiliter, et precibus quibus maxime

possum, Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, oro atque obsecro. Hanc ego Serenitatis Vestrae clementiam, una cum infinita Dacorum sobole, quoadusque sole volubili fas erit frui, immortales agam grates: tanta Serenitatis Vestrae beneficia ubique locorum circumferam, et humillimis servitiis meis fideliter ac perpetuo promereri non cessabo. Cuius clementiae me totum quantus sum ad obsequium Serenitatis Vestrae offero dicoque: orabo supplex Deum ut Serenitatem Vestram diu incolumem servare iubeat. Datum Tyrnawiae, 18 Iulii anno 1614.

Serenitatis Vestrae,

domini, domini mei clementissimi,

subditus fidelis et

perpetuus servus:

Radulius, Terrarum Valachiae Trans-
alpinae Waiwoda, m. p.

[V^o: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Tyrolis, etc. (*sic*), domino suo clementissimo.]

XXV.

[1615.]

Mündtlichen gethane Relation des Herrn Radul Wayvodae Hoffdienners, so den 22 Julii 615 mit des Achmat Kihaiia, Sultani Pottscaffters, nach der Portten abgefertigten Hassan Chiausen zu dem Vesier Aly-Bassa in seines Herrn Geschafft mitt Schreiben geschückht worden.

Nachdem er mit obgedachtem Chiausen von hinnen abgefahen, hab er den Vesier Ally-Bassa ain Tag Raiss herwerts Griechischen-Weissenburg angetroffen, und, volgenten Tags seiner Ankhunfft, bei demselben mit Presentierung seiner Schreiben Audienz gehabt, dabei er ehrlich empfangen und sich der Vesier, nach Vernehmung allerseits Schreiben, in

Sonderhait des Fridenschluss erfreut und darauf alsपालden zwen Capitschi-Bassi nach der Portten abgefertigt.

Der Bethlehen inn Sübenbürgen, so woll der Waywoda in der Moldau, sein bei ime Vesier schlechten Credits, gleichwoll der in der Moldau eines bössern dann der Bethlehen: deren beder Gesandten, ainen Tag vor dises Raduls Dienner Ankhunfft, bei dem Vesier, ungefehr mit 40 Persohnen, angelangt, und der Moldauer ainen Wagen mit sechs Rossen, sambt ain tausent Tallern, dem Vesier pro honorario angebracht. Was des Sübenbürgers Verehrung gewesen sei, wisse er nicht, allain sovil verstandten, das er ainen abschlegigen Bscheidt bekhomben, und an inne Lippa der Portten innerhalb fünfzehen Tag einzuraumen begert worden, oder im Widrigen er das selb anderwärts mit Ernst suechen, und der vilfeltigen gegebenen terminis ein Endt machen werde.

Der Vesier hab gegen disem des Raduls Dienner im Vertrauen gemeldt, das Bethlehen bei innen an der Portten und in Gemain also verfeundt, das sie inne principatum, wie auch den Moldauer langer nicht gedulten wollen, sondern er zu Ierer Khayserlichen Majestat allergnedigsten und dero gehaimben Gefallen alles Vleiss dahin gedenckhen wolle, das mitt Vorwissen der Khayserlichen Majestat andere Waywoda dahin eingesezt werden sollen, dann sie an den Bethlehen gross Musfallen haben. Der Vesier hab er bei guetten Gesundt und wie obermelt am herauf nach Ofen werts Ziehen, befundten, sei auch bei ime in Läger 15 Tag lang gebliben und bis auf Tolna mitzogen; hat von 4 bis in 5.000 Mann bei sich, maissten Thails von Bossn und Timar Räzen, Spahien, welche Chrissten, und anderm schlechten unbewörten Volckh bei sich und, seinem Fürgeben nach, nit zu dem Endt ichtwas wider den Friden furzunehmen, sondern allain das er wegen des jungsten von den Gränizer-Turkhen umb die Bezahlung bei Griechischen-Weissenburg fürgangnen Verlaufft den Gränizern nit trautt, und zu seiner selbst Assecuration solches Volckh zusammen gebracht, in Willenns sich damit anderhalb Ofen zu legern, und, weill er die Zahlung bei sich, eine general Gräniz-Reformation fürzunehmen, da-

bei die Meüttschen gestrafft, die Ungehorsamben abgeschafft und die Gehorsamen bezahlt werden sollen. Dagegen, weil sich die Gränizer des begangnen Excess der Straff befurchten, sein sie resolviert mit zusammen gesezten Cräften dem Vesier sich zu widersezen, und sein Installirung auf Ofen so lang zu verhindern, biss er sich entlicher mit innen güettlich vergleichen werde. Darzue des Vesiers bei sich habente Khriegsleüth, so maissten Thails von Spahien ohne Besoldung, oder Lehensleüth, khain Lust und ieren Abzug ohne Underlass gegen Raichung dem Vesier für ainen jedtwedern Spahien zwen Ducaten, so sonst, vermüg der Ordnung, nur ain, auf Michaeli, zum Abzug, dem Vezier zu geben schuldig, begehren.

Der Türkhs hat sich des Fridens nicht wenig zu erfreuen, dann, sovil dise Persohn auf diser Raiss gesehen, und von den Räzen und andern Christen vernahmen, alle seine Heuser und Castel ausser Offen und Grann entblösst, pauffellig und übl versehen.

Der Skender-Bassa ist eillents durch zwen Capitschy nach der Portten abgefordert worden, in Mainung ime in Asia ein Beeglerbegthumb zu verleichen. Welcher sich aber vil eines andern besorgt, weil er des strangulirten Obristen Veziers Nassuf-Bassa grosser Freundt, hergegen, nach dessen Ableiben, er dessto mehr Feundt an der Portten, und bei dem Ally-Bassa selbst khain Gunst,—deme er, das derselbe für inne aus die Portten umb seiner Herauss-Restituirung intercedirn soll, a[i]n Haupt-Ross und ain ansehnlichen Zeltt verehrt, dannoch von demselben dits Orts abschlegigen Bschaidt bekhomben.

Von dem persianischen Zuestandt gaben zwar die Türkhsen, ierem Brauch nach gegen Frembten, für, das der Usbeggh den Persianer geschlagen; jedoch befindten sie sich dabei ganz khlainmüettig und betruedt, darauss das Widerspil leüchtlichen abzunehmen.

Die Khosäggen am Schwarzen Möhr sein neülich in des Sultans Dition zu Baba, so eine grosse Statt, eingefallen und sehr grossen Schaden gethan; zu derselben Zerstreuuung ein

Anzall Tscheukhen an der Thonau hinundter gebracht worden, jedoch die Khosaggen derselben nicht erwarth, sondern sich widerumben an iere gewahrsambe Orth begeben.

Alss dise Persohn sein Abschidt von dem Ally-Bassa genahmen, sei er der Tollmätch und sein zuegeordntener Commissari jedtweder mit einem Cafftan bekhlaidet und in sein Losament auf des Vesiers Ross ehrlich beglaidt worden, nach mallen ime achtzig Spahien, welche inne auf Stuelweissenburg undt folgens bis auf ein halbe Meil Weegs von Raab beglaidt haben, von dem Vesier zugeordnet worden. Wien, den 20 Augusti 1615.

[«Was auch der Radul Waida bey Ali-Vesier gewester Diener mier angezaigt.» — Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambraser Akten.*]

XXVI.

[1616.]

Serenissime Princeps, domine, domine clementissime,

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiectionem, etc.

Totus in hoc fueram, ut ipsemet personaliter, antequam me submississem itineri, Serenitati Vestrae, domino meo clementissimo, vivo ore, ingentes, pro suis summis in me servum suum beneficiis, gratias agerem, et oscularer manus suas praelibatas. Verum, quum hanc intentionem meam, interdixit et prohibuit meus repentinus in provinciam meam, iam diu amissam, indulgentia Suae Maiestatis Caesareae, domini mei clementissimi, redivit, quem mihi, nulla interposita mora, maturandum multae rationes suadent, — oro quam demississime Serenitatem Vestram, dominum meum clementissimum, dignetur me pro sua clementia excusatum habere. Idem ego sum servus et subditus, qui olim fui, et, donec in mortalium numero fuero, una cum posteritate mea, in eadem fidelitate, probitate, constantia, me perpetuo conservabo erga Suam praelibatam Caesaream Maiestatem Inclytamque et Augustissimam Domum Austriacam, dominos, dominos meos clemen

tissimos, assiduis votis precatus, ut eosdem remque publicam florentem et incolumem benignitate servarent, quam, super magnas plurimasque virtutes, praecipua sanctitate, consequi Deorum honore meruerunt. Interea Serenitas Vestra mei servi sui clementer meminisse dignetur humiliter oro, et reverenter obsecro Cuius manus exosculor, et vale faelicissimum eidem Serenitati Vestrae dico. Dii, vos invocamus, annuite coeptis nostris, sub cuius auspiciis tantam rem aggredi nitimur. Servent quoque eandem Serenitatem Vestram diu foeliciter incolumem. Datum Viennae, die 2 Martii, anno Domini 1616.

Serenitatis Vestrae, domini, domini mei clementissimi,
servus humilis et perpetuus :

*Radulius, Terrarum Valachiae Transalpinæ Warwoda.
Io Radu Voevod.*

[V^o: Serenissimo principi ac domino, domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Haspurgi et Tyrolis, domino, domino clementissimo.]

XXVII.

[1617.]

Serenissime Princeps ac domine, domine clementissime.

Fidelium servitiorum meorum in gratiam Serenitatis Vestrae demissam subiunctionem.

Si quando inclementius mea mecum fortuna egit, mihi que inter arma et saevas procellas adversata est, nunc certe satis dure et crudeliter saevit; cum numen caeleste Divorumque Caesarum sanctum illum et inaccessible limen et Augustissimae Domus Austriacae animi clementes meis precibus lachrimabilibus minime flecti queant. Regnum, opes et alias satis affluentes fortunas, quas benigna quondam sors et pii genitores invexerant, non modo haec propter Inclytam et Augustissimam Domum Austriacam placuit amittere, verum

ipsam mortem oppetere, semper id sibi gratum futurum, non minus indecorum duxi. Meae externae et internae, cum animi, tum corporis vires, nec absurdae aere ornata arcula, que starent meis lucerentque liberis igne sine fine foci, in spem futurae compensae, et in adversis levaminis causa, profuse libenter profudi: nunc, omnibus his destitutus, iam sum in servorum conditione relatus. Quod si, clementissime domine, nunc mea merita minus valerent, tandem Deorum permissu, si ultra protenderetur vita, aliquando valitura essent. Sed expectare diem quo mihi cum liberis meis ostiatim emendicandus esse panis (et fortassis, nisi a Serenitate Vestra, in qua, post Deum immortalem, unica spes, portus et refugium meum, mihi benigne succurratur, haud aliter querendus erit), morte ipsa haec graviora videntur. Nullum tempus caret tormentis, nullum producit quandoque laetiora: omnia nunc turbantur, nunc deorsum in praeceps ruunt. Quae igitur vita mea sit, quae requies, quod in miseriis, curisque solatium, Serenitas Vestra excelso iudicio suo clementer facile aestimare dignetur. Nullam hactenus petitorum meorum humilium, tam de restantiis, quam de deputato menstruo, infaustus, nec aliter quam sub infami stigmatiae caliginis umbra natus, resolutionem consequi poteram. Humiliter oro me Serenitatis Vestrae salvet et adiuvet innata benignitas, ut ego, is qui fideliter per omnes occasiones huic Inclytae Domui Austriacae, ac Reipublicae christianae, inserviveram, praecedente clementia sua, de propositis beneficiis cum liberis meis utique gaudere mereat. Clementer Serenitas Vestra in memoriam replicare dignetur me, cuius causa tantas opes amisisse, quum mihi mille modi earundem conservandarum nunquam defuerint. Obsequens hoc ac prompta semper et perpetua in Suam Maiestatem Caesarream Domumque Austriacam Augustissimam mea observantia, fides, candor et constantia, gratia mercedis futurae, fecit. Iam finem facio huic querelae, Vestrae Serenitati optime notae, cum ipsa quoque calamitas et pauperies, in qua praecipitatus sum, demperit ex animo curis anxiiis fracto, demisso tamen, cultiores formare sermones. Superest orare Deum, ut Serenitati Vestrae huicque Augustissimae Domui Austriacae, do-

minis, dominis meis clementissimis, omnia diu, prospere ac faeliciter eveniant, mei quoque, aeterni clientis sui, ut benigne memores esse et me afflictum, tot calamitatibus confectum, levare dignentur, quam demississime oro et reverenter obsecro. Datum Tyrnaviae, die XXVII Maii MDCXVII.

Eiusdem Serenitatis Vestrae, domini mei clementissimi,
devotissimus in
aeternum cliens :

*Radulius, Terrarum
Valachiae Transalpinarum*

Waywoda, m. p.

Io Radul Voevod.

[Vº: Serenissimo principi ac domino Maximiliano, Dei gratia Archiduci Austriae, duci Burgundiae, comiti Habsburgi et Tyrolis, etc. (*sic*), domino suo clementissimo.]

XXVIII.

[1618.]

Ad principem Transilvaniae Bethlen Gabor.

Iam gratum nobis nuper a Nicolao Petrascho Vaivoda intelligere fuit Sinceritatem Vestram in suam ipsam singularem protectionem statuisseque legitimas eiusdem petitiones iustitia mediante omnique conatu promovere, ut, cum ipsum eadem de causa in Transilvaniam ire animum induxisse cognosceremus, noluerimus sine litteris nostris ad Sinceritatem Vestram venire, certo nobis persuadentes ipsam quod, vel antea in eiusdem favore praestare constituit, vel iustitia aequitatisque et ipsius Petraschi necessitas postularit, in nostri quoque gratiam libentius efficaciusque promoturam esse. Quod idcirco hisce benevole requirimus, ut sic idem ipsi re ipsa exhibere velit, quo ille foeliciter gaudere possit, et nos eum libenter (ac sedulo, *sters*) sublevare conatos esse, et Sinceritatem Vestram nostro etiam tempore, interpositionis intuitu, de aequo illi et

bono mature ac sedulo prospexisse. Quod si de Sinceritate Vestra quibuscumque aliquando benevolentiae generibus compensari posse animadverterimus, conabimur egregie. Cui de reliquo foelicia rerum incrementa praecamur. Datae Viennae, die XVIIIa mensis maii, anno salutis MDCXVIII.

[Concept. — Innsbruck, *Statthaltereiarhiv.* — Între *Concepte in Hof-Reichssachen.*]

XXIX.

[1619.]

Illustrissimo signore, mio osservandissimo,

È gran cosa che da molti mesi in quà io non habbia di Vienna nuova alcuna, nè da Vostra Signoria Illustrissima, nè da altri, et pure in ogni occasione di messaggieri mandati dal signore ambasciatore, quando io ero in Costantinopoli, et di poi che io sono venuto in Moldavia, due o tre volte le hò scritto, etiam per via del segretario maggiore del regno di Polonia; spero pure che gli saranno capitate o le capiteranno, et che io havrò un giorno questa gratia di havere una sua lettera. Io sono hormai a buon cammino di questo accomodamento trà la Serenissima Casa Ottomanna et la Maiestà del rè di Polonia, havendo sino ad hora saputo barcheggiare di maniera che per gratia di Dio sino a quì non si è perduta un anima sola, nè hanno li Tartari fatto motivo alcuno, nè si sono li exerciti ottomani avvicinati alli confini del regno, et Schender-Passa se ne resta ad Acherman a guardar le cose sue, et anco la Maiestà Regia et il regno hanno fatto et fanno ogni diligenza per ritenere li Cosacchi dalle scorrerie. Digià tengo in mano la plenipotenza non solo del Gran-Signore, ma anco un commandamento di non lasciar passare li Tartari in Polonia, quando volessero fare qualche tentativo. Quì si trova da me il signore Gregorio Coansky, stato ambasciatore a Constantinopoli, col quale an-

drò a trovare Schender-Passa e dipoi, dovendo in breve venire alli confini il Gran-Cancellieri, anderò ad abboccarmi seco per maturare questo santo negotio. Nel quale io mi affatico anco tanto più, perchè, se la Maiestà di Polonia starà in pace, potrà haver maggior commodità di aiutare il nostro buon rè Ferdinando, suo cognato; al quale sono sempre volti tutti li miei pensieri. Non sò comme in Germania passino li suoi negotii, ma spero in Dio che la bontà sua vincerà la invidia et la malivolenza de suoi nemici e che al fine la buona causa sarà trionfante. Et io prego Vostra Signoria Illustrissima ad avvisarmi delle nuove di costì et in particolare di quei negotii che più volte habbiamo parlato insieme. Vostra Signoria Illustrissima mi promesse di venire a Varsovia et intromettersi per questa pace trà li Pollacchi et il Gran-Signore, ma io non hò mai havuto nuove di Vostra Signoria Illustrissima. Alla quale bacio la mano. Di Iassa, li 11 di giugno 1619.

Di Vostra Signoria Illustrissima

affectionatissimo servitore et figlio:

*Gasparo Graziani, principe
di Moldavia, m. p^a.*

[V^o: All' Illustrissimo signore, mio osservandissimo, il signore conte Adolfo de Altan, libero barone in Goldpurg e Murstelen.

A Vienna.

Pecete cu boul, avînd steaua în frunte și pe lături luna și soarele.

Inscripție: *иъ Гашиаръ Коевода, господаръ земли молда.*]

XXX.

[1620.]

Serenissimo principe et mio signor clementissimo,

Il nepote del principe Gratiani hà solicitato di maniera esso Gratiani et apreso li raggioni che li havevo rimostrato di quello che, per divertire di quà il Bethalem, in servitio

della Casa di Austria doveva fare, che a questa hora già forse sarà esso Gratiani con il suo compagno, principe di Valachia, in Transilvania et, comme esso Gratiani mi scrive, sarà forse esso dalli Sassoni elletto. Il Schender-Bassa, inimicissimo di esso Bethelem, si affatiga con la provincia di fare escludere esso Bethelem fuori.

Avisa esso Gratiani che sia necessario pigliare in soldo li Cosachi et Rutheni che sonno in Pollonia, perchè è dubbio che saranno ricercati d'altri, inimici della Casa Augustissima, a servire loro, et che è militia che costa poco et è cattolica (*sic*); con la quale intrare si potrebbe sin in Bochemia.

Avisa che alla Porta Olandesi, Inglesi, Venetiani et altri fanno ogni cattivi offitii alla Porta et che per ciò Sua Cesarea Maiestà doveva mandare ivi persone intelligente et conservare la bona amicitia con il Turco, a confusione di quelli che procurano il contrario. Si exhibisce perpetuo servitore et che, in ogni occassione che li sarà comandata, metterà la vita et ogni suo havere in servire l'Augustissima Casa et Vostra Altezza Serenissima.

Quà sonno venuti tre falconieri con molti girifalchi, et si trattenerano quivi sinchè venghi ordine et commandamento di Vostra Altezza Serenissima; intanto li falconieri li insegnarano quà. Io hò avisato esso Gratiani che Vostra Altezza Serenissima hà fatto provederli di molti bellissimi ucelli, et in particolare di bianchi et grossissimi, et che però mandi suoi homini intelligenti a pigliarli, et mandi a Vostra Altezza Serenissima cavalli, tapeti et altre gentilezze, perchè in vece Vostra Altezza Serenissima li hà fatto venire con molta spesa et molto incommodo et mandato molto lontano a farli venire.

Il Bethelem Gabor, sentendo che, da una parte, li Cosachi et Rutheni, quali Vostra Altezza Serenissima hà procurato, et che, dall' altra, il Gratiano entra in Transilvania, si è mostrato anaevole (*sic*) alla trattatione della pace; attende pertanto a cummulare denari, et si partirà per ritornarsene in Transilvania, dando bone parole a Sua Maiestà Cesarea, et anco in secreto alli Hongari suoi favorevoli, sichè li Bethelem si accomoda con il tempo et v`a cavando utilità

presente da tutti, amici et nemici. Si spera che si componerà con il Bethalem, et anco con li Hōngari, poichè vedono Sua Maiestà havere assai vantaggio et essere armata et, per certo, se Sua Maiestà vorà stare sul suo vantaggio, haverà occasione di mettere terrore alli suoi nemici et rebelli.

Se Sua Maiestà partirà in breve di chì (*sic*), comme si tiene, questa cità haverà gran bisogno della presentia di Vostra Altezza Serenissima. Alla quale humilimente prego ogni bene, et fò humillima riverentia.

Di Vostra Altezza Serenissima

Perpetuo et humillimo servitore:

Cesare Gallo.

Vienna, 10 Gennaro 1620.

[Vº: Gli avisi di Cesare Gallo, 10 Ianuarii, anno 620.; Innsbruck, *Statthaltereiarchiv, Ambrasers Akten.*]

XXXI.

[1620.]

Ad Dominos Hungaros in praesentibus comitis Novisoli con-
gregatos fidi cuiusdam sympatriotae diligens commonefactio.

...48. Hic Sua Serenitas sibi ipsi sit exemplo. Quamvis enim sui Principatus Transylvaniae assecurationem, pactisque et tabulis confectis, sigillisque munitis obligationem fide promissa a Caesare datam habuisset, nihilominus tamen Princeps Wallachiae, Rahdul Weida, Hommanaj, Comes ab Altham, et modernus Palatinus, nomine Caesaris validissimo exercitu irruptione facta, Suam Serenitatem hostiliter sunt adorti, eandemque, Principatus sceptris ambientes, expellere, Principatum austriaca domo occupante, ad tractanda gubernacula Hommanaj tum Principis loco intrudere, divisim in occupatores reliquis comitatibus et ditionibus, vi technisque laborarunt. Qua pace et fide nefarie fracta et violata, maior exercitus illius numerus miranda Dei vindicis ultione frigore fameque misere periit, residuo ex mera gratia et misericordia Suae Serenitatis e regione dimisso...

50. Atque omnium fere adhuc memoria constat quam

inaudito plane modo Michaël Weida, alias de domo austriaca, ob sua contra Turcas fidelissime praestita servitia militaria, meritissimus, ardore ipsi divitias surripendi, iussuque Georgii Bastae ex inopinato enecatus, suum filium et viduam in extremae paupertatis miseriam detrusam et expulsam reliquerit . . .

[München, *Staatsarchiv*, K. Schw. 403/11, fol. 287.]

XXXII.

Copia. Translaet van secher Advys aen myn gesonden door den Patriarch van Alexandria, iegenvoordich in Valachia zynde, aent Hoff van den Prins Radul Vaivoda.

Na dat Gasparo Vaivoda iegens de Turcken gerebelleert hadde, is in Chotyn gegaen en heett de Polen verwitticht dat Scander-Passa alleen was, dat hem soude coemen bespringen. Waerinne hem gehoer gevende, syn derwaerts gegaen dese nachvolgende poelsche Heeren:

Zolchotschi, syn Dochtersman, zynde Catman offe Veltvuerste; syn zoon; Zamoschi, den Palatyn van Caminitz; Cullinoschi, Coreschi, en veel meer ander Heeren, met den leger van vertich duysent brave mannen, sonder haer dienaers, en in Moldaviam gecoemen, in een plaets genaempt Tzizora; alwaer gecampeertende

Copie. Traducerea unei știri ce mi s'a trimis de patriarchul de Alexandria, care e acum în Țara-Românească, la Curtea Domnului Radu Voevod.

După ce Gașpar Voevod s'a răsculat împotriva Turcilor, a mers în Hotin și a dat de știre Polonilor că Schender-Pașa era singur, ca să vie să-l ajute pe dînsul. Ascultîndu-l în aceasta, s'au dus acolo Domniî polonî ce se înșiră mai jos:

Żolkiewski; ginere-său, care era Hatman; fiu-său; Zamoyski, Palatinul de Camenița, Kalinowski, Korecki, și mulți alți domni, cu o tabără de 40.000 de oameni viteji, afară de slugile lor, și, viind în Moldova, într'un loc anume Țuțora, și puind lagărul acolo și întărindu-se, trimiseră cinci sau șese mii de oameni pentru a da năvală asupra

getrinciert zynde, hebben vyff off ses duysent mannen affgesunden, um Scander-Passa t'assalteren, ende de reste vant Leger, starck vntrent vyfften dertich duysent mannen, is in de trincken gebleven. Diti vyff uff ses duysent mannen syn Scander-Passa, die met den Sultan, broeder van den Coninck van Tartaria, op haer aenquaem, te gemoet gecoemen; de Turcken waeren thien duysent en de Tarters dertich duysent Mannen, ende daervolchden... uch veel meer anderen nae. Sy hebben tšamen gevochten, en diti vyff off ses duysent t'een mael verslaegen; daer nae, op de trenceen van de Polen angeoemen zynde, syn de Polen dapfer verschrickt en met groote vrese vmvangen geuerden, en hebben haer meer gefortificeert en binnen de trenceen gehouden.

Gasparo Vaivoda, daerdoor seer verbaes zynde, heett met de Moldauen, die by hem waeren, in den nacht de vlucht genomen, maer het volck vant lant hebben haer achterhaelt en dootgeslaegen. Eenen, genaempt

lui Schender-Pașa; iar rămășița taberei, în număr de aproape 15, 30.000 (?) de oameni, a rămas în șanțuri. Acei cinci, șese miș ajunseră înaintea lui Schender-Pașa, care venia asupra lor cu Sulthanul, fratele Hanului: Turcii erau 10.000 și Tatarii 30.000 de oameni, și în urmă mai erau mulți alții. S'au luptat împreună, și acei cinci sau șese miș au fost bătuți, dintr'o dată; apoi, sosind la șanțurile Polonilor, fiind aceștia foarte spăriați și cuprinși de frică mare, au stat aici mai mult întâriți și în șanțuri.

Gașpar Voevod, foarte supărat de aceasta, a fugit noaptea cu Moldovenii ce erau la el, dar țeranii i-au oprit și i-au ucis. Pe unul, anume Bucioc, l-au prins viu și l-au adus la Schender-Pașa,

Bozoc, is levendich gevangen en tot Scander-Passa gebracht geweest, die hem heett doen inpaleren.

De Merrie, daer Gasparo. Vaivoda op hadde gereden, is oock tot Scander-Passa gebracht, die twee hondert ducaten aen den brenger heett vereert, bevelende dat men des gelycx syn hooff onder de doode lichamen soude soucken.

De gedachte poelsche Heeren, in haere trenceen belegert zynde, met grooten honger en gebreck van allerhande nootdruft, hebben verscheide raetslaegen gehouden, sommige godvindende te vluchten, twelck niet geapprobeert is geworden, andere syn van opinie geweest, met de Turcken te tracteren, dat hun luydens alleen met haer wapenen soude laten vertrechen; twelck Scander-Passa wel geviel, maer den brueder van den Coninck van Tartaria heett daerinne niet willen consenteren,—ende alsoo blyven sy luydens in haer trenceen ende vechten.

Op den 13 Septembris, stilo veteri, syn de luydens, die dese tydinge gebracht

care a poruncit să-l tragă în țăpă.

Iapa, pe care călărise Gașpar Voevod, a fost adusă de asemenea la Schender-Pașa, care a dăruit două sute de galbeni aducătorului, poruncind să se caute și capul lui între morți.

Acei Domni poloni, fiind încunjurați în șanțurile lor, cu foame mare și lipsă de toate cele, au ținut felurite sfaturi; unii fiind de părere să fugă, ceia ce nu s'a găsit cu cale, alții au crezut că trebuie să se trateze cu Turcii ca să îngăduie oamenilor a ieși numai cu armele; ceia ce a primit bucuros Schender-Pașa, dar fratele Hanului n'a vrut să lase aceasta, — și așa rămân ei în șanțuri de se luptă.

La 13 Septembrie, stil vechi, au plecat de la Schender-Pașa oamenii ce au adus

hebben, van Scander-Passa vertrucken en tot . . . dien yt waeren de Polen binnen haere trenceen. Scander-Passa heett aen Radulo Vaidoda, Prins van Valachia, geschreven dat up het spoedichist met syn leger by hem soude coemen, ende my duyncket dat datelyck het voetvolck sal senden, soo veel als hy te wege has bringen; maer den Prins sal in persoen niet moegen gaen.

Men seyt dat soo groote meenichte van Tarters gecomen is, dat het niet geloefelyck is dat de Polen het sullen kennen outcoemen.

Dit is warachtich ende secher. Op den 20 Septembris 1620.

Chotyn is den Castel in Moldovia op de Dnysterse frontieren naest Podolia.

Zolchofschi is den Cancellier en Capiteyn-Generael van de Polen.

Zamoschi is den zoon van den vermaeden Cancellier Zamoschi.

Coreschi is den genen die voor twee jaeren vuyt den toren van de Swarte Zee gevlucht was.

Tczzora is een vleck, niet

aceste știri, și pe atunci erau Polonii înșanțurile lor. Schender-Pașa a scris lui Radu Voevod, Domn al Țerii-Românești, ca să vie cât mai iute la dînsul cu tabăra sa, și mi se pare că va și trimite oastea pedestră, cîtă a strîns-o, dar Vodă nu se va duce însuși.

Se zice că așa de mulți Tatarî aū venit, încît nu e de crezut ca Polonii să poate scăpa.

Aceasta e adevărat și sigur. 20 Septembrie 1620.

Hotin e o cetate în Moldova, la granița Nistrului, către Podolia.

Żolkiewski e Cancellariul și Marele-Hatman al Poloniei.

Zamoyski e fiul vestitului Cancellariū Zamoyski.

Korecki e acela care cu doi anî în urmă a fugit din Turnurile Mării-Negre.

Țuțora e un loc nu de-

verre van Jassa, de Hooffstadt van Moldavia, in een schoene planure gelegen, daerin Cancelier Zamoski in syn tyt met den Coninck van Tartaria een grote bagtaglie gedaen heett.

Bozoc is een van de principaelste Boiaeren van Moldavia, die het met Gasparo Vaivoda gehouden heett¹.

parte de Iași, capitala Moldovei, așezat într'un șes frumos, unde Cancelariul Zamoyiski în vremea lui a avut o mare luptă cu Hanul.

Bucioc e unul din cei mai însemnați boieri din Moldova, ce aș ținut cu Gașpar Voevod.

[Cu aceasta corespunde o știre de informator bistrițean, în copie la Academia Română:]

Her zeget die Poln wern gewis heraus aus dem Schanz wu sein ginzet dem Nizter. Boschok is gewis an einen Spys

¹ În corespondența olandesă a lui Haga, avem și scrisoarea lui Chiril de Alexandria către State, la numirea lui ca patriarh (Constantinopol, 2 Mart 1622). El mulțamește pentru sprijinul ce i s'a dat de ambasador: «Satis quondam per meam epistolam declaraveram, quando opportuna occasio, Alexandrinus adhuc patriarcha, ut scriberem postulaverat; nunc autem, quando Deo placuit me in istam sedem assumptum permanere, non immemor erga me charitatis vestrae, quod tunc alexandrinus, hoc idem constantinopolitanus, iustum duxi redintegrare, pro certo nam habere debet christiana pietas vestra quod religionis evangelicę ratio nos conglutinat et tanquam viva membra corporis mystici sub Christo domino capite stricte coniungit vobiscum.» — Ambasadorul explică, în scrisoarea-î din 5 ale lunii: «Care patriarch de Constantinopol, un foarte distins și învățat prelat, acum un an și jumătate a fost înaintat la acest Scaun suprem prin recomandația mea și supt autoritatea Domniilor Voastre; a fost chemat din Țara-Românească, unde se dusese Sfinția Sa pe cind era patriarch de Alexandria, și a fost ales unanim de toți arhiepiscopii ca patriarch de Constantinopol. (În scrisoare: «welcher patriarch van Constantinopolen; een seer voornemen ende geleert Prelaet, door myne raccomandatie onder de authoriteyt van Uwe Hoog. Moeg. omtrent anderhalf jaer geleden tot dese supreme Stoel gepromoveert, vuyt Valachia (daer Syne Eerw: op dien tydt, patriarch van Alexandria synde, gereyst was) ontbooden ende in myn Huys door den algemeen consent van alle de Eertssbisscoppen tot den patriarch van Constantinopolen vercooren is geweest»). În Alexandria-i urmează alt calvinisant: Gherasim.

gezogen wnd der Wajda weiss niemandt gewiss. Nikojrits, Bocschok, Sheptelits haben dem Gaspar Woida geroden, her sol die Tirken niderhauen, wnd Gaspar Woida sein Pruder is auff der Zuschawa im Schloss fom Landsfolk eingedon, wwnd das Landfolk gibt im auff ein Tag 15 Nejner czu Czerung. Wie sie die Schlacht angefangen mit dem Kowatsz Peter wnd dem Gaspar Wajda, si sein fon Tirken, Tataren in die Flucht geschlagen, das dem Kowats Peter fon 600 Man Khiner is loss worden wwnd mit dem Gaspar Wajda is der Kowats Peter in die Flucht khomen,— das bis dato niemand khan wissen wo sie sein.

[Pentru soarta mai departe a lui Gratiani, iată cuprinsul unui P. S. al ambasadorului Haga către State; 20 April 1621:]

.... Den Prins van Moldavia heett dyntelyck het doode lichaem van Gratiani gevonden, ende syn hooff hier gesonden: hy is van drie syne dienaers, die met hem gevluht waeren, vuermits eenige duysenden ducaten, die sy wisten dat by hem hadde, ummegebracht geweest...

.... În sfișit, Domnul Moldovei a găsit trupul lui Gratiani, și i-a trimis aici capul. Gratiani a fost omorît de trei servitori ai săi, cari fugise cu el, pentru câteva mii de galbeni ce știa că are cu dînsul....

XXXIII.

[19 August 1623.]

Haga către State.

.... Den prins van Moldavia Stephanus Thomsa is van syn principaet gepri veert; d'welck den Vesyr aen den hoen ambassadeur van Polen beloofft hadde.

Der Printz in der Molta, Ștephanus Thomsa, ist seiner Herrschaft auch privirt; 'welches' der Vizier dem polnischen Gesandten zugesagt gehabt. An seiner Statt ist

In syn plaets gaet Radulo Waivoda, jegenvoordich prins in Valachia, welck principaet wederom aen Syn Excie soon, ouwt ontrent twaelf jaeren, gegeven is, voor de somme van hondert ende vyfftych duysent croenen, die den vader om t'selwige te obtineren gespendeert heeft¹...

ingesetzt Radul Weiwoda, ietziger Printz in der Wallachej, und an sein Statt wiederumb eingesetzt sein Sohn, ungefehr 12 Jahr, gegen ein Sum von 150^m Cronen, welche der Vatter deswegen spendirt hatt....

XXXIV.

[30 Septembre 1624.]

Haga către State.

.... De Tarters hebben de provintie van Walachia geplundert, om haer te wrecken van eenige affronten ende schade geleden van Radulo Vayvoda, prins in Moldavia, wiens zoen, noch een kint synde, ende onbequaem tot de defensie, het principaet van Valachia possideert....

.... Die Tartern haben die Provintz Walachej geplündert, sich wegen etlicher Smach undt Schadens, so sie von dem Radulo Vayvoda, Printz in Moldaw, erlitten, dessen Sohn nun, noch ein Kindt undt zur Defension unbequäm, dass Fürstenthumb Walachej besitzet²....

¹ În nemțește în München, *Hofbibl., Coll. Camerariana*, LIII, fol. 145.

² *Ibid.* — Cf. raportul ambasadorului imperial la Constantinopol, Lustrier, 8 Oct. 1624 (copie în Graz, *Landarchiv, Türkenkriege*). «Sonderlich weil vor wenig Tagen vill Tartarn in die Wallachej und Moldau eingefallen, mit Raub und Brennen alda grossen Schaden gethan und Radul Waiwoda, sambt seinen Sohn, gegen Siebenbürgen verjagt haben».

XXXV.

[P. S. din 15 Octombree 1624.]

Haga către State.

.... Den prins van Transilvania heefft duysent Hungaren in Valachia, tot assistentie van de Valacchen jegens de Tartaren, gesonden, zuemoel (*sic*) derff men hier geen licentie geven, deselvige met de waepen te verdryven, om niet meerde irriteren . . .

De Chosacken hebben eene voorneme stat, genaempt Ismail, gelegen aen den Danubius, geplondert ende verbrant, synde (soe men seyt) met eene groote menichte van saloupen in zee. Op dese tydinge is den Capitan-Passa met de gansche armade, sterck veertich galeyen, in groote furie wederom nae de Swarte Zee gesonden, om den vyant te soucken¹ . . . .

.... Der Printz von Sibenburg hat tausent Ungarn in Walachey, zu Hülff den Walachen gegen die Tartern geschickt; iedoch darff man alhier kein Licentz oder Urlaub geben, dieselbe mit den Waffen zu vertreiben, damit man sie nit mehr entrüsten . . .

Cazacii au prădat și ars un însemnat oraș la Dunăre, anume Ismailul, ieșind, după cît se spune, în Mare cu multe șeici. La această veste Capudan-Pașa a fost trimes, în mare grabă, cu toată flota, alcătuită din patruzeci de galere, în Marea Neagră, pentru a căuta pe dușman . . . .

XXXVI.

[10 Novembre 1624.]

Haga către State.

.... Den prins van Moldavia is ooch apparent dat ten instantie van den Tarter verandert sall werden² . . . .

.... Es scheint auch dass der Weywoda in der Moldau auff Anhalten der Tartern möchte verendert werden . . . .

¹ *ibid.*² *Ibid.*

XXXVII.

[1628.]

Aus dem Schreiben des Christophori Hryszkowic an Herrn Czarnowsky, von Kamieniec, vom 23. May des 1628 Jahres.

Die Ursach meines Reisens, so ich vorsetzlich na Jass zu Seiner Gnaden dem Herren Hospodar in meinen Geschefften gethan, ist fürnehmlich gewesen, damit ich meine Schulden, die ich in der Wallachey gehabt, überkommen möchte. Nach dem ich alda bey anderthalb Wochen gewohnt, was ich immer vor Wissenschaft wegen der Heyden erlangen habe können, bin ich bedacht gewesen E. Gn. zu wissen zu fügen. . . [Despre luptele lui Cantemir cu Hanul. «Wie er aber den Szahin-Giere vermercket, ist er über die Donau geflohen.» Şahin atras de Turci peste Dunăre pentru a-l prinde. Dar era o cursă. În luptă, Şahin pierde mulți oameni. Cade și fratele lui Cantemir: «Salmasa-Murza». Abia fuge Şahin, lupându-se. «Unterdessen hat er sich auf die andere Seiten ubergemacht, nach Ismaillum, und hat alda vornehme Turcken enthaubten lassen, auch sich ins Feld zu seinem Krjgsvolck begeben, welches er etliche Meilen hinder sich gelassen, denn er ferchte sich vor dem Kantymiro und den Türcken hinder sich, wegen des Nachiagens, wie es denn auch geschah». Urmărit de Cantemir, cu Turcii. Se dă o luptă, în care Şahin învinge. Cantemir scapă abia. Se ascunde într'un tufiş.] Und damit bin ich von Jass abgereiset, alda mir der Herr Hospodar Seine Gnaden mündlich davon gesaget. Also baldt...der Szahin-Gierey [a ridicat plingeri contra Sultanului, care l-a rasplătit așa pentru credință. Trimete după trupe în Crimeia, se unește cu Cazacii,] und wil sich rechnen und Buczakow, auch daselbst alle Türcken austillgen. Es ist gut das Szahin-Gierey den Sieg erhalten hat, denn, wenn es sich anders zugetragen hette, so hetten wir keinen Frieden, denn der Kantymir ist ein grosser Feind der Cronen. Sie mögen sich unter einander selber fressen; ich hofe zu Gott wir werden ietzo Friede haben. Auch das hat mir der Hospodar gesaget, das der Kantymirus den Szahin-Gierey in die Brust

geschossen hat ; aber, weil er eine gute Karraczen oder Blechen-Harnisch gehabt, ists nicht durchgegangen ; auf der Haut aber hat mans dennoch gekennet, aber nicht schedlich. Bitte demnach . . . E. (*sic*).

[Königsberg, *K. Archiv, Gesandtschaftssachen* ; și în originalul polon.]

XXXVIII.

[23 Iunie 1629.]

Haga către State.

. . . .Onder deselven syn eenige Moldauern geweest, die bekennen dat den prince, secrete intelligentie met Schahyn-Giray hebbende, sylvyders (*sic*) met syne permissie offe conniventie, wel vyff hondert int getal, haer by de Chosacken gevoucht hadden ; met welcke occasie den Visyr, die van alle canten gelt tot den chrych soucht te versamelen,voorgenoemen heeft dengedachten prince, dielang suspect is geweest, dat in Polen altegroote correspondentie hadde, afftesetten . . .

. . . .Între aceștia [prinși în lupta cu Șahin] au fost unii Moldoveni, cari recunosc că, Domnul avînd înțelegere în taină cu Șahin-Ghiraï, ei s'au luptat cu voia saü cu știrea lui, în număr de 500 fără îndoială, în rîndurile Cazacilor ; cu care prilej, Vizirul, care caută să adune din toate părțile bani pentru războiü, și-a pus în gînd a mazili pe acel Domn, care de mult e bănuït că avea în Polonia prea multe legături . . .

XXXIX.

[7 Iulie 1629.]

Haga către State.

. . . .Den prince van Moldaviae is affgeset, ende in syn plaets gekoeren een zoen

. . . .Domnul Moldovei e mazil, și în locul lui s'a ales un fiu al lui Radu Voevod,

van Radulo Vaivoda, die onlanx in Valachie gegoverneert haeft, ende oven mits syn minderiaericheyte ende inhabiliteyt gerevoceert is geweest. Den Keyser geniet daerby t' seventich duysent Croenen, ende ontrent soe veel ooch den Visyr met de fynen, behelven ontallycke andere geschencken die aen de promoteurs ende midelaers gedaen moeten werden. Dese veranderinge is geschiet iegens advys van den Cahimacham, om dat de poelsche frontieren vol troubles syn ende den affgesetten prince gerenomeert is voor een bellikeus capiteyn, die hem lichtelyck by Schahyn-Giray ende de Chosacken soude moegen vougen, tot groote preiuditie, de ruine ende plunderinge van de provintie van Moldavie¹. . . .

care cu puțin timp în urmă a cîrmuit în Țara-Românească și pentru nevrîstnicia și nepriceperea sa a fost scos. Împăratul capătă în această afacere la 70.000 de coroane, și aproape tot atîta Viziul cu ai săi (?), afară de nenumărate alte daruri care au trebuit să fie făcute sprijinitorilor de la început și părtașilor. Această schimbare se face în potriva voinții Caimacamului, pentru că hotarele despre Polonia sînt pline de tulburări și Domnul mazil e vestit ca un căpitan războinic, care ar putea să se ducă ușor la Șahin-Ghirai și la Cazați, spre marea pagubă, ruina și jefuirea Moldovei . . . .

¹ Iată punctul privitor la Barnovschi din cererile ardelene. « Ten vierden, dat man Syne Iloochheit auchthoriseren om den prins van Moldavia, syn vyant ende suspect synde van secrete intelligentie met den Coninck van Polen ende d' oostenrycksche factie, met een stratagema lebendich offe doot te captiveren ende aenn Porta te senden, presenterende tot dien fine met een leger onder pretext van den Turcken ende Tarters jegens de Chosacken te assisteren, in Moldaviam te geen » Puțin mai departe e scrisoarea Caimacamului către Bethlen («int midden van Iulius 1629»). «Twelck nu resteert, myn oprecht ende amorevel vrient, ghy weet van langen tyt, dat ich uwen getrouwen ende sinceren vrient ben, gelyck ghy oock in alle myne diensten hebt gesien, dat ick noyt gemanqueert heb gehadt in al het geent ghy begeert ende voorgeslaegen hebt, dat dienstich mocht wesen voor het gemeen profyt ende welvaren van den Staet.

Cf. scrisoarea, păstrată în corespondența olandesă, a lui Bethlen către Haga; Oradea, 20 Septembre; anexă la raportul din 24 Novembre 1629.

«. . . . Quod autem adversariorum conatus contra eos ideo agitarit [e vorba de negociatorii «marchio Vsideus et Iacobus Roussellus], non aliud arbitrandum quam ab aliquibus, et praesertim principe Walachiae, nullius iudicii homine, Supremum Vezyrium eo pacto informatum fuisse, quasi ii, legatione quapiam solemnī suscepta, Constantinopolim profecturi, publica etiam aliquorum negotia tractaturi essent; quod, cum, ab eorum rationibus maxime alienum fuerit, nos etiam nihil aliud volueramus quam ut, privatorum habitu eo profecti curaeque eiusdem commendati et procul ab omni periculo positi, ad exequenda ea quae animo conceperant, tuto se accingerent¹. . . .».

Ghy hebt met verscheyde brieven ende informatien ons kennelyck gemaecht d'openbare verraderyen van den prince van Moldavie, ende dat het noodich was hem afftesetten; twelck warachtich bevonden zynde, heeft onsen aldergrootmachtichsten Keyser hem het principaetschap ontnoemen ende tselve gegeven aen Alexander Vaivoda, die voor desen prince is geweest van Valachie ende nu gereet om te vertrecken; den welchen, gelych ooch den prince van Valachie, bevoelen is mede nae Ousi te gaen, tot bescherminge van de frontieren...»

În traducere: «Al patrulea, ca Înnălțimea Sa să fie autorizată a prinde cu șiretenie și a trimete la Poartă pe Domnul Moldovei, care-î e dușman și este bănuît că se înțelege în taină cu regele Poloniei și facțiunea austriacă, oferindu-se a merge pentru aceasta în Moldova, supt cuvînt de a ajuta pe Turci și Tatarî împotriva Cazacilor.» Și: «Ce măi rămîne, prieten drept și iubit, cum ai văzut în toate slujbele mele, că n'am lipsit ca în tot ce mi-ai cerut și propus să fac ce poate fi bun pentru folosul și buna stare a Statului, prin măi multe scrisori și știri, ni-ai făcut cunoscute văditele trădări ale Domnului Moldovei și că era de nevoie să-l mazilim. Care aflîndu-se adevărat, Împăratul nostru atotputernic i-a luat Domnia și a dat-o lui Alexandru Voevod, care a fost Domn al Țerîi-Românești și care acum stă să plece. Acestuia și Domnului muntean, li s'a poruncit a merge la Oceačov, pentru apărarea hotarelor.»

¹ În corespondența citată, e și alta, a aceluiași, datată din Muncaciū, 10 Septembre. Cf. *Torok-Magyarkor: Állam-Okmánytár*, II, pp. 108 și urm., 112 și urm., 116 și urm., 125.

XL.

[13 Octombre 1629.]

....Snyden heeft man den prince van Valachie, die daer twe jaeren geregneert heeft, verandert, ende deselve provincie gegeven aen een die hem t'seder twe offe drie iaeren herwaerts heeft beginnen vuyt te geven voor een bastardszoon van Stephanus Thomsa, die in syn leven prince van Moldavia is geweest. De mignons ende Favoriten, die rondomme den Grooten Heer syn, hebben sulcx door beloften van een groote somme gelts by Syne Mat. iegens den wille, raet ende advys van den Cahimacham te wege gebracht. Vuyt dese menichvuldige veranderinge moet nootwendich de totale ruyne vant selve lant volgen. Twelck seder myne residentie aen dese Porta wel twe derde paarten van dorpen ende inwoenders vermindert is: *ipsa Constantinopolis foret venalis, si esset qui emeret*¹....

... De odată s'a schimbat Domnul Țerii-Romănești, care a stăpînit acolo doi ani, și acea țara s'a dat unuia care, de doi sau trei ani încoace, a început a se da drept un fiu de florî ai lui Ștefan Tomșa, care în viața sa a fost Domn al Moldovei. *Mignoniz* și favoriții, cari sînt în jurul Sultanului, au dus la capăt aceasta, prin făgăduieli de o sumă mare de bani, pe lângă Maria Sa, înpotriva voinții, sfatului și părerii Caimacamului. Prin aceste felurite schimbări va ieși neapărat ruina acelei țeri. Care, de cînd staă eu aici la Poartă, a scăzut cu două trei-mii din sate și din locuitorî....

¹ La 27 Octombre, Haga spune că, Hagl-Iusuf scrie din Muntenia «că principele Ardealului a mer» la hotarele ungurești» (*dat den prince van Transilvane nac de frontieren van Co: van Hungarie gegaen is*). — În alt raport din aceeași zi, arată că i s'a anunțat de ambasadorul lui Bethlen că a sosit la

XLI.

[Toamna 1629.]

Quant aux Tartares, le Sultan et Cantemir avec le Sultan Narredin et Bosnak Sultan et plusieurs autres gentilhommes, qu'on appelle Myrzas, sont entrés en Pologne avec 50^m hommes et passerent par le pays de Zarra, nommé Cernovie, là où sesiournoit un certain Polonois Omolecky; lequel, après que les Tartares s'en retournoyent, envoya apres eux le frère de sa femme, avec deux mille hommes bien armez, pour combattre une partie d'iceux, attendu qu'ils estoyent divisez en cinq parties. Ce qu'ayant entendu les Tartares, ils leur allerent au-devant et desfirent ces deux mille Polonois à plaste cousture, de sorte qu'il n'en eschappa pas un. Tout le gros de ces cinq parties ravageoient le pays durant neuf jours entiers, et dans mesme terme, ils en sortoyent, sans y avoir trouvé aucune resistance des Polonois; d'autant que tous estoyent au camp contre le roy de Sueden et que le Vainoda Kucky se tenoit ferme dans une bicoque. Au retour, le Sultan venoit de . . . (?) les Polonois combattans du dedans d'un chasteau, autour duquel les Tartares ont mis tout à feu. Le 4 d'ottobre, le dit Sultan s'estoit rendu pres de Bogdanie pour y faire marcher son armee, auquel le prince dudit pays envoya beaucoup des presents, le priant de s'en destourner. Ce neant moins, il y entra et fit beaucoup de maux. Depuis, les Tartares, poussez de leur propre mouvement, tournerent derechef en Pologne, environ douze mille hommes, pour y faire plus de butins, mais, parce que Omolecky en avoit desià avisé le roy de Pologne, on luy envoya au secours 30^m hommes, qui misrent en route ces 12^m Tartares et leur osterent tout leur butin. On dit que huict mille d'iceux furent pris vivfs; desquels ayant choisi

Curtea munteană. Iusuf ma' spune că principele «e aproape în convalescență» și pleacă spre Oradea și Cașovia. — În raportul din 10 Nov., Haga anunță că Iusuf și zisul ambasador au ajuns la Constantinopol în ziua de 31. Oct., și acesta din urmă și-a avut audiența la 6 Novembre. Bethlen ar fi fost rău bolnav de dropică.

trois mille des plus braves, le reste fit-on (*sic*) passer au fil de l'espee. D'entre ceux-là estoit prisonnier encore un Sultan, le nom duquel on ne sçait point, plusieurs Myrzas, les quels, avec d'autres 50 principaux, on a livré au roy de Pologne. Le Sultan Souled-Ghirai, père du roy, et Cantemir, en passant avec leurs armées par Bogdanie, despouillerent les habitans de leurs chevaux, vestemens et provisions, en emportant mesmes plusieurs enfens et femmes et, de là s'estant retiré au pays de Akerman, pour y verner, fait desseing de s'en retourner en Pologne, si tost que les eaux seront gelées.

Copie

d'un avis de Moldavia.

[Anexă la raportul olandes de la Constantinopol, din 24 Novembre 1629.]

XLII.

[22 Decembre 1629.]

Haga către State.

. . . . In Moldaviae houwt den affgesetten prince het casteel van Chotin, ende heeft iegens syn successer eenich tentatyff gedaen, eerst om door faueur ven den broeder des tarterschen Conincx, als hy vuyt Polen de frontieren van Moldavie passeerde, wederom ende possessie vant lant herstellt te werden, ende daerna, als hem sulcx gedifficulteert werde, door een fait d' armes, hebbende syn volck met de troupen van-

. . . În Moldova, Domnul mazil ține cetatea Hotinului și a făcut oare-care încercări în potriua urmașului său, întâi pentru a fi restabilit prin ajutorul fratelui Hanului, când acesta, ieșind din Polonia, trecea pe la hotarele Moldovei, și apoi, când a întâmpinat aici greutăți, prin luptă, bătându-se oamenii săi cu oștile Domnului ceeste acum, care pentru aceia și cere aici ajutor . . . .

den iegenwoordigen prince
geslagen, die daeromen hier
om assistentie aenhout¹....

XLIII.

[4 Maiu 1630.]

Haga către State.

.... Den Capitan-Passa
prepareert hem om met de
gansche armade in de Swarte
Zee te gaen. Huyden acht
dagen geleden, heeft den
Groeten Heer den prince van
Moldavie overmits syne en-
bequaemheyt om te regieren
verandert, ende in syn plaets
eenen Moyses Mohyla (wiens
vader ende oom in de selve
provincie gegoverneert heb-
ben), mits dat tachtich duy-
sent rycxdaelders aen Syne
Mat., behalven de geschen-
cken aen den Cahimacham
ende Capitan Passa, syne pro-
moteurs, beloofft, betaelen
sall, erweelt ....

.... Capudan-Pașa se gă-
tește pentru a merge cu toată
flota în Marea Neagră. Acum
opt zile, Sultanul a schimbat
pe Domnul Moldovei pentru
nedestoinicia sa de a cîrmui
și în loc a ales pe unul Moise
Movilă (al cărui tată și un-
chiuă au stăpînit în acea țară),
pentru că a făgăduit să-i dea
80.000 de taleri Măriei Sale,
afară de presenturi către Cai-
macam și Capudan-Pașa, ce
l-au sprijinit ....

¹ Cf. raportul același, din 18 August: «Den affgeseten prince van Moldavie heeft hem in Chotyn geretireert, sonder dat men alsnoch syne intentie weet» = «Domnul mazil al Moldovei s'a retras în Hotin, fără să i se știe până acum gîndul».

XLIV.

Haga către State.

[16 Octombre 1632.]

. . . . Terwyle men hier doende is geweest met de expeditie van een nieuw prince van Valachie, so heeft een seecker Bojaer genaempt Matheo, met intelligentie van Abasa-Passa, gouverneur van Silistria, ende toelatinge van de lantsaten, die door de continuele veranderinge van de princen ende de promotie van onwaerdige personen tot vuyterste miserie ende desperatie gecoemen syn, hensenven in de possessie gestelt, ende eenige vuyt de Bojaren vant lant hier gesonden om de redenen, waaromme sulcx geschiet is, tevertoonnen, ende in de plaets van vyftich duysent daelders, die deselve provincie iaerliex voor tribuyt betaelt, hondert te beloeven, by soe verre men haer toelaten wil de princen selfs te vorkiesen. Maer dit feyt wert hier seer qualyck genoemen, ende datelyck heeft men aen Abasa-Passa den tweden Stalmeester van den Keyser gesonden, met strenge bevelch, dat hy per-

. . . . Pe când se expedia aici un nou Domn muntean, un boier, anume Matei, în înțelegere cu Abaza-Pașa, de Silistra, și cu învoirea locuitorilor, cari au ajuns în cea mai mare miserie prin necontenitele schimbări ale Domnilor și numirea de persoane nevrednice, a luat țara în stăpînire și a trimes aici pe unii din boierii țerii pentru a înfățișa cuvintele pentru care s'a făcut aceasta și a oferi, în locul celor 50.000 de taleri ce dădea tribut țara pe an, 100.000, dacă li se îngăduie a-și alege singurii Domni. Dar acest lucru se iea aici foarte tare în nume de rău, și îndată s'a trimes la Abaza-Pașa al doilea Imbrohor al Împăratului, cu poruncă aspră ca el însuși, cu oastea din pašalicul său, să meargă să gonească pe cel ce s'a făcut Domn în Țara-Românească și să caute a pune mâna pe dînsul, și pe cellalt, ce a fost ales aice, și a plecat dăunăzi într'acolo, să-l puie în Scaun. Și, dacă

sonelyck met de militie van syn district den opgeworpen prince vuyt Valachie gaet verdryven, ende in handen siet te becoemen, den anderen, erweelt, ende onlancx derwaerts vertrocken, in de possessie stellende. Ende, by soe verre d'ondersaten hem niet den begeerden, dat Syne Keyse Mat. hier een ander sul erweelen, maer den genen, die hem seelfs opgeworpen heeft, in geenerley manier den begeert te confirmeren. Hazi-Jussuf-Aga is oock aen den prince van Transilvanie, in wiens gebiet dito Matheo ende veel anderen van de Bojaren ende het gemeen Volck haer onder de regeringe van den affgesetten prince, een tyt lang opgehouden hebben, in grooten haest geexpe dieert, ten fyne Syne Hoocheyt, by al dien het van noode mocht weesen, van syne zyde oock het bevel van den turcxschen Keyser wil helpen executeren, ende aen de Porta senden. Maer off hy daerbeneffens noch eenige andere commissie meer heeft, de saecken van Hungarie aengaende, is my onbekent. Den Heer Resident van den prince heeft beloof

supușii nu-l vreaă, [să spuie] că Împăratul e gata să aleagă aici un altul, dar că nu se învoiește nici într'un chip a întări pe acela care s'a stabilit singur. Hagi-Iusuf-Aga a fost și el trimese în mare grabă la principele Ardealului, în a cărui țară acel Matei și mulți alții dintre boieri și cei de rînd s'a adăpostit un timp, supt cîrmuirea Domnului mazil, pentru ca și Înălțimea Sa, la tot ce va fi de nevoie, din partea-î să ajute a se îndeplini această poruncă a Împăratului turcesc și să-l trimeată la Poartă [pe Matei]. Dar, dacă va mai fi avînd și alte misiuni cumva, cu privire la lucrurile ungu-rești, nu știu. Domnul resident al principelui mi-a făgăduit să vie a-mi spune din gură despre aceasta; așa că în adevăr pare că mai este ceva....

my mondeling daervan te coenen spreecken, sulhx dat er wel yt anders schynt te weesen.

Dese ministers end eenige principalen onder de Grieken, die haer selven met het aen ende affsetten van dese princen generen ende soucken ryck te maecken, sullen niet eer ophouden voor ende aleer dat beyde de provintien van Moldavie ende Valachie t'eenemael geruineert ende gedepopuleert sullen weesen. Waertoe het nu bynae gecoemen is. Die hier haer voor de descendenten van de voorige wettige princen vuytgeven, syn altesanen, eenige weynich personen vuytgesondert, vagabonden ende vyle luydens die... haerselven niet den penning en vermoegen, ende gemelyck met... schult van drie off vierhondert duysent daelders van hier vertrecken; twelckd'arme ondersaten met geweld, ende door een barbarischtractement, extraordinaris vuytgeparst (*sic*) wert, te verwonderen zynde, dat d'ingesetens het duslang hebben kennen harden, ende niet t'eenemael verlooppen syn, gelyck men verstaet,

Acești miniștri și unii fruntași dintre Greci, cari se hrănesc și caută a se îmbogăți cu punerea și scoaterea acestor Domni, nu se vor opri înainte ca amîndouă provinciile: Moldova și Țara-Românească, să fie ruinate și golite de locuitori. La care s'a și ajuns aproape. Cei ce se dau aici de coborîtori ai Voevozilor drepti de odinioară sînt, în de obște, afară de puțini, vagabonzi, și mulți dintre ei oameni cari n'au un ban și pleacă de obicei de aici cu o datorie de trei sau patru sute de miș de taleri, și cari tratează pe bieții locuitori cu silă și într'un chip barbar. E de mirare că locuitorii au putut să îndure așa de mult și n'au fugit dintr'o dată, cum se aude că fac acuma. Și de la această Curte, unde lăcomia a luat locul de frunte, nu e îndreptare de așteptat...

dat nu der gelicx doen. Ende vuyt ditt Hoff, daer de giericheyt de opperste plaets heeft ingenomen, is geen remedie te verwachten ¹. . . .

XLV.

[13 Novembre 1632.]

Haga către State.

. . . . Den opgeworpen prince in Valachie heeft iegens den prince van Moldavie (die syn zoon Radulo Vaivoda, van dese Porta erweelt, met de wapens inde possessie poochde [zoochde?] testellen) geslaegen ende de overhandt behouden. Weshalven hier goet gevonden is den selven prince te revoceren ende met den possiderenden te dissimuleren, om het gansche lant met het invoeren van de Tarters ende andere naebuyrige soldaten niet te verderven.

. . . . Cel ce se făcuse Domn în Țara-Românească a dat luptă Domnului Moldovei, care căuta să puie în Scaun cu armele pe fiul său Radu-Vodă, ales de Poartă, și a învins. Pentru care s'a găsit bine a se mazili acel Domn [Radu] și a se preface față de cel ce stăpînește pentru a nu prăpădi toată țara aducînd Tatarii și alți ostași vecini. Dar cum va merge mai încolo, vom afla pe urmă: e un lucru cu urmări rele, care, de sigur, îndată ce va

¹ Cf. scrisoarea privată, din aceeași zi, a lui Haga, ambasadorul olandes, în Colecția Camerariană din Bibl. din Munchen: «Propter motus in Valachia exortos, ubi unus ex boiaris sive nobilibus, inconsulta hac Porta, sese pro principe gerere coepit, Hazi-Iusuff-Aga in Transilvaniam remittitur, sed an alia mandata quam quae dictos motus concernunt, secum ferat, nondum mihi constat. Dominus residens se oretenus, quicquid fuerit, ad me relaturum promisit: quod proximis litteris meis, volente Deo, Illustritati Vestrae significabo» (Vol. XIX = cod. lat. 10.369, n° 313).

Maer hoe dat het wyders sall affloopen, sullen wy naemaels vernemen; het is een saecke van quaede consequentie, die, buyten twyfel, by soe verre gesupporteert wert, van de Moldaviers oock naegevolcht sall werden . . . .

fi răbdat, va fi urmat și de Moldoveni . . . .

XLVI.

[15 Ianuar 1633]

Haga către State.

. . . . Huyden is den prince, die hem in Valachie opgeworpen heeft, iegens d'opinie van yder een, hier gecoemen, geaccompagneert met wel ses hondert principale Valachen, soo geestelycke als werltlycke personen, ende recht toe ter audientie van den Uppersten Visyr gereden, van den welcken voor d' eerste reyse wel ontfangen ende met een broccade-veste vereert is geweest: maer hoe dat het stuck nu wyders verstaen sall werden, will den tyt leeren . . . .

. . . . Azi a sosit aici, împotriva așteptărilor orî-cuî, Domnul ce s'aridicat în Țara-Românească, avînd cu el, de bună samă, șese sute de fruntași munteni, preoți și dintre mirenî, și a mers călare de-a dreptul la audiența Marelui-Vizir, de către care de la început a fost primit bine și i s'a dăruit un caftan de brocard; dar, cum va fi pe urmă, va arăta vremea . . . .

XLVII.

[21 Februar 1633]

Haga către State.

... Nae lange deliberatien ende veel dispuytten, die hier onder de Visyren, Muphti, Capitan-Passa ende andere raeden geweest syn, is eyn telych Matheo, die hem selven, door faveur van Abasa-Passa ende de gemeente, tot den prince van Valachie opgeworpen heeft, van den Grooten Heer geaccepteert ende geconfirmeert geworden, tot verwonderinge van alle menschen, dat d'autoriteyt van Abasa-Passa iegens de heftige oppositien van de principaelsten vant Rych soo veel heeft vermoegen.

De ruste ende conservatie van de selve provincie, wiensingesetens tot vuyterste desperatie gebracht waeren, is principalych in consideratie gecoemen, behalven dat den Oppersten - Visyr, op wiens woort den welgedachten Matheo hier gecoemen is, syne beloften ende toesegginge heeft willen naecoemen. Den prince van Transilvanie van syne zyde

... După lungă deliberații și multe certe, care au fost aici între Viziri, Mufti, Capudan-Pașa și alți sfetnici, în sfârșit Matei, care se făcuse pe sine Domn muntean, prin ajutorul lui Abaza-Pașa și al țerii, a fost primit de Sultan și întărit spre mirarea tuturora, ce nu se așteptau ca autoritatea lui Abaza-Pașa să fie așa de puternică față de înviersunata împotrivire a celor mai mari din Împărație.

Odihna și ținerea în bună stare a țerii, ai cărei locuitori erau aduși la cea mai mare deznădejde, s'a luat mai ales în samă, pe lângă aceia că Marele-Vizir, pe cuvântul căruia acel Matei a venit aici, voiă să se ție de făgăduială. Principele Ardealului, din parte-î, a ajutat și el acest lucru și l-a sfătuit pe cât a putut....

dese saecke oock, soo well als doenelych was, gefavoriseert ende gerecommandeert hebbende . . . .

XLVIII.

[12 Iulie 1633.]

Haga către State.

. . . . Nae dat d'ondersaten van Moldavie haeren prince Alexandrum, volgende't vorgeaende exempel van de Valacchen, hadden verdreven ende veel voorneme Griecken, syne domestiquen, ommegebracht, soe ist dat sy eenen, genaempt Bernofsky (die te vooren haer prince geweest, ende wederom, affgeset zynde, in Polen was gevluht, ende, aldaer onder den adel aengenomen, een casteel ende veel dorpen besat), grouponen hebben, ende met licentie van de Porta met den selven hier syn gecomen, om de confirmatie voor hem te verwerven, waer var haer oock een groote hoepe van den Vezyr gegeven was. Maer desnietjegenstaende, als hy de hant van Syne Excellencie te gaen cussen, om het placet van den Keyser t' ontfangen, is hy in appre-

. . . . După ce supușii din Moldova, după exemplul celor din Țara -Românească, au gonit pe Domnul lor, Alexandru, și au ucis mulți boierii greci, oamenii lui de casă au chemat pe unul Barnovschi, care fusese înainte Domn acolo și, fiind din nou mazilit, fugise în Polonia, fusese primit acolo în nobilime și-și avea un castel și multe sate, și, cu voia Porții, veniseră aici cu acela, pentru a-și căpăta întărirea, pentru care era și mare nădejde de la Vizir. Dar, totuși, când a mers să sărute mâna Vizirului pentru a primi învoirea Împăratului, a fost închis, și Bogdan-Sarai, unde obișnuiesc a sta Domniile, a fost prădat de tefterdar de tot ce se găsea înlăuntru. Boierii moldoveni, sau nobilii, cari venise în număr mare cu dînsul, s'au risipit

hensie genomen, ende het Bugdaen-Saraglio, daer de princen plegen te logieren, door den tefterdar van alles wat daerinne gevonden worde, berooft. De moldauische Bojaren off Edelen, die in groote menichte met hem gecoemen waeren, alomme verstroeyt. Evenwel hebben eenige dagen lang niet opgehouden van den Vezyr te solliciteren ende te suppliceren dat dito Bernofski soude relaxeren ende haer tot een prince geven, levende tusschen hoepe ende vreesse, tot dat hy eyntlyck om den ij-ten deses in den Divaen des Keysers gebracht ende openbaerlyck, Syne Mat: door een traglie-veynster sulcx aensiende, het hooft affgeslagen is geworden. Men weet eygentlyck d'oorsaecke niet, nademael sub fide publica, ende met een commandement des Keysers hier gecoemen was. Dan hy heeft, gedurende syne residentie in Polen, twe maels armata manu Moldaviam geinvadeert ende den regierenden Prince willen verdryven, sulcx dat veel luydens haer verwondert hebben, dat het heeft derven bestaen om hier

în toate părțile. Dar tot au stăruit câteva zile de Vizir și s'au rugat ca Barnovschi să fie liberat și să li se dea ca Domn, trăind între speranță și frică, până ce la urmă, în ziua de 2 ale luniî, a fost adus în Divanul Împăratului și, uitîndu-se Măria Sa printr'o fereastră, i s'a tăiat capul. Nu se știe bine de ce, pentru că a venit cu pas și după o poruncă împărătească aici. Dar, fiind în Polonia, de două orî a năvălit cu armele în Moldova și a vrut să gonească pe Domnul din Scaun, așa încît mulți s'au mirat aici, că s'a apucat să vie la Poarta, dar a fost înșelat de exemplul Domnului de acum din Țara-Românească, Matei Voevod, care, fără să se fi așteptat nimeni, s'a întors viū din peștera leului. După două zile, la cererea boierilor moldoveni, s'a făcut Domn Moise Movilă, care mai domnise înainte un an la dinșii, bine și spre mulțămirea locuitorilor. Și Împăratul, pentru a nu îngreua țara, și a dovedi buna sa dispoziție, i-a iertat șezeci de poveri de bani, care face aproape 60.000 de taleri, și au fost făgăduiți

te coemen, maer hy is door het exempel van den jegenwoordigen prince in Walachia, Matheo Vaivoda (die jegens d'opinie van allen vivus ex antro leonis regressus fuit) bedroegen geworden. Twe dagen daerna, op het versouck van de moldauische Bojaren, is Moses Mohyla (die te vooren oock een jaer onder haer wel ende tot contentement van de ingesetens geregieert haeft) prince gemaect, ende den Keyser, om het lant niet te belasten ende syne goede gevegentheyte te betoenen, heeft aen den selven tsestich sommen gelts (die ontrent tsestich duysent ryxdaelers bedraegen, ende aen Syne Mat: voort principaetschap, nae het gebruyck van hier, beloofte waeren) ultro quyt gescholden....

Măriei Sale pentru principat,
după obiceiul de aici . . .

XLIX.

[31 Decembre 1636.]

Haga către State.

. . . . Den prince Rakoccy soucht de princen van Moldavie ende Valachie op syne zyde te trecken, ten deele

. . . . Principele Rákóczy caută să tragă în partea sa pe Domniile Moldovei și Țeriilor Românești, parte prin făgă-

door beloften, eensdaels door dreigementen; twelch dien van Moldaviesecretelychaen desen ministers geadviseert heeft ¹ . . . .

duieli, parte prin amenințări; ceia ce Domnul Moldovei a dat de știre în taină acestor miniștri . . . .

L.

[3 April 1637.]

Haga către Camerarius.

. . . . Furono anco commandati tre o quatro sangiaci della Graecia con loro troupe de unirsi con il Bassa di Silistria, Cantemyr e il principe di Moldavia e Valacchia, per formar un altro campo nella Valacchia, verso li confini di Transilvania, con speranza ch'alla vista e vicinanza delli esserciti ottomannici li Stati e popoli del paese, abandonando il principe di Transilvania, eligerebbono in principe il conte Bethlen . . .

Il principe di Transilvania frà tanto hà mandato in Polonia e, come credo, anco in Germania, per trattar e domandar soccorso; non hà anco mancato di tentar per poter tirar alla sua parte e devotione il principe di Moldavia, con promesse di beni e castelli e con minaccie. Il che detto principe puntualmente fece intender a questi ministri. Hà il principe di Valachia adherente, o al manco fautore suo, in quello che lui può ² . . . .

LI.

[7 Novembre 1637.]

Haga către State.

. . . . Den prince van Valachie, door vrese van syn hooft te verliesen, gewey-

. . . . Domnul Țerii-Românești, de frică să nu-și piardă capul, refusînd a veni la

¹ La 15 Octombree 1636, ordonînd lui Koniecpolski a sta iarna în preajma Moldovei, regele Poloniei își arată temerea că în primăvară se va relua atacul contra Țerii-Românești (Grabowski, *Scris. lui Vladislav al IV-lea*, pp. 228-9).

² *Cod. Camerarianus*, XIX, n° 333.

gert hebbende by Mehemet-Passa te coemen, heeft, om sulcx t'excuseren, eenige van syne Boiaren ende principaele lantsheeren by Syne Excellencie gesonden, die deselven gearresteert, ende, den prince als een rebel by desen Keyser ende den Cahimacham geaccuseert hebbende, soo is er by Syne Mat. een resolutie genomen, ende secretelyck een bevel aen den welgedachten Mehemet-Passa gesonden, dat hy den iongsten broeder van den prince van Moldavie, die van wegen syne getrouwicheyt ende manhafticheyt in groote estime ies, int principaetschap van Valachie soude invoeren, by soo verre sulcx gerouche-lyck, sonder bloetstortinge ende verderffvant lant, conde geschieden. Maer, nademael den walachischen prince hemselven met syn leger, starck, soe men seyt, twaelff duysent mannen, nae Tregovisto, niet verre van de transilvanische frontieren, geretereert heeft gehadt, ende int velt blyff leggen, soo schynet dat men hier geraeden vint, om het tribuyt vant loopende iaer, twelck binnen drie maenen

Mehemed-Pașa, a trimis la el, pentru a se îndreptăți de aceasta, pe unii din boierii și fruntașii țerii sale. Care Mehemed i-a pus la popreală și a pîrit pe Domn ca hain la Sultan și Caimacam; așa că s'a luat de Măria Sa o hotărîre și în taină s'a trimis o poruncă la acel Mehemed-Pașa ca să aducă în Scaunul muntean pe fratele cel mic al Domnului Moldovei, care e foarte prețuit pentru credința și vitejia sa,— întru cît aceasta se poate face în liniște, fără vărsare de sînge și peire a țerii. Dar, de oare ce Domnul muntean, cu lagărul său de 12.000 de oameni, cum se spune, s'a retras la Tîrgoviște, nu departe de hotarele Ardealului, și stă în tabără, se pare că s'a găsit aici cu cale, pentru a nu pierde tributul anului curent, care trebuie să sosească în trei luni, a îmbrăca pielea de vulpe și a lăsa în pace pe Domn, până la un mai bun prilej, întărindu-l până atunci în cîrmuirea lui și iertîndu-î greșelile, ca unele ce ar fi fost făcute de frică față de clevetirile dușmanilor săi, și nu din neascu-

vervallen sol, niet te verliezen, het vossenvel aen te trekken, ende den prince ongemolesteert te laeten, tot beter gelegenthey, middlertyt hem in syn gouvernement confirmerende, ende syne faulten perdonnerende, als begaen synde door vrese van syner vianden calumnien, ende niet door ongehorsamheyt, twelck men nu reynsen (veynsen?) sall van voor een wettige excuse aen te nemen. Diergelycke moderatie ende mededogenthey met d'onschuldige ondersaeten soude naulicx in een van de machtige potentaten vant christenryck te vinden wesen¹ . . . .

tare, ceia ce se vor face a o lua drept o îndreptărire legitimă. Astfel de cumpătare și compătimire cu nevinovații supuși ar trebui să se găsească la unul din puternicii suverani din creștinătate . . . .

LII.

[12 Decembre 1637.]

Haga către State.

. . . . De prince van Valachiehoudt sichstrictelyck geunieert met den prince Rac-

. . . . Domnul Țeriî-Romănești se ține strîns legat de principele Rákóczy, și, cum

¹ Cf., în *Coll. Camerariana*, scrisoarea privată cu aceeași dată: «Il principe di Walachia, tenuto qui per ribello et unito con il principe di Transylvania, s'hà messo in postura di voler mantenersi con la spada, in caso che lo volessero levar dal suo luogo. D'onde, questi ministri trovano meglio di dissimular per questo tempo, per non ruinar il paese e li innocenti sudditi. Volse Iddio che li crudeli Spagnuoli e altri principi di Casa d'Austria havessero tanta compassione con li poveri christiani . . . ».

cocy, ende, gelyk men meent, in goede intelligentie met den Generael-Veltoversten van Polen, sulcx dat nu niet alleen byff staen op syne defensie, maer oock dreicht om den prince van Moldavie, die noyt van de gehoorsaemheyt van dese Porta heeft willen affwycken, met d'assistentie van de gedachte syne vrienden te verdryven. Vuyt det cleyne voncxken soude wol een groot vuyr kennen ontstaen, bysonder sie d'algemene vrede in de Christenheyt, die men op het tapeet schynt te wesen, alhoewel met cleyne apparentie, nae myn gevoelen, getroffen conde werden, ende den Keyser daer door de handen ledich creech, om mede int spel te coemen ende, soo niet openbaer, ten minster door secrete assistentie, de partye te styven; waermede dan aen de Turcken, in Asia geoccupeert synde, wel den notabelen affbreuck soude mogen geschieden¹ . . .

se crede, e în bună înțelegere cu Hatmanul polon, așa încît acum, nu numai că stă gata de apărare, dar încă și amenință, pentru a goni pe Domnul Moldovei, care nici-o dată n'a voit să se depărteze de ascultarea Porții,—cu ajutorul acelor prieteni ai săi. Din această mică scînteie ar putea ieși un foc mare, mai ales dacă s'ar face pacea generală în creștinătate, ce se pare a se aduce pe tapet, cu toate că, după mine, e puțin probabil să se încheie, — și Împăratul și-ar căpăta în acest chip minile libere ca să se poată amesteca în danț și, de nu pe față, măcar prin ajutor ascuns, să înnăsprească lucrurile; prin care s'ar putea face o pagubă însemnată Turcilor, cari sînt ocupați în Asia . . .

¹ În *Coll Camerariana*, aceeași dată: «Il principe di Valachia, confederato strettamente col principe Raccocy et havendo, come si crede, secreta intelligenza col generale di Polonia, minaccia hora di voler assalir il principe di Moldavia, fidele a questa Porta e però nemico suo e di suoi adherenti e conederati, da qual piccolo fuoco potrebbe nascer un grand incendio, se la pace generale in Christianità si concludesse e il Imperatore avesse le mani libere

LIII.

[9 Ianuar 1638.]

Haga către State.

... Veel luydens van qualiteyt syn van gevoelen dat Syne Keyserl. Mat., om veel wichtige redenen, den tocht in Asia sall vuytstellen, tot dat alle diffidentie in Europa, principalyk van de princen van Transilvanie, Valachie ende haeren secreten aenhaeng wechgenoemen sall wesen. Den prince van Valachie heeft syn dissein an dien van Moldavie te verdryven int werck willen stellen, ende was met syn leger tot aen de moldavische frontieren gecoemen, doende op den selven tyt een secker heer Johan Mohyla genaempt (wiens vader voor desen als prince in Moldavie geregneert heeft) vuyt Transilvanie met eenich volck affcoemen, dien men voor hadde in te stellen, ende verachtende ooch een goet secours van de zyde van Polen. Maer den moldauischen prince (die een *man* is van groote courage ende een goet beleyt) het volck van

... Mulți dregători sînt de părere că Măria Sa Împăratul, pentru multe însemnate cuvinte, va zăbovi merusul în Asia, pînă ce toate bănuielile în Europa, mai ales din partea principilor Ardealului și Țerii-Românești și a celor ce se țin de dînșii în taină, se vor înlătura. Domnul muntean a voit să îndeplinească planul său de a goni pe al Moldovei și a sosit cu tabăra lui pînă la hotarele Moldovei, aducînd în același timp pe un anume Ioan Mohilă (al căruți tată a domnit mai de mult în Moldova) din Ardeal, cu ceva trupe, pe care avea de gînd a-l pune în Scaun, așteptînd și un bun ajutor de la Poloni. Dar Domnul Moldovei (care e om de mare inimă și cu bună purtare), bătînd pe ai aceluși Ioan Mohilă și nevenind nici ajutorul din Polonia, pentru marile neînțelegeri ce au izbucnit între domnul Hatman și Cazaci,

per fomentar la parte, se non in publico, per non rompersi con Turchi, al meno in secreto . . . ».

den gedachten heer Johan Mohyla geslaegen hebbende, ende het secours van Polen achterblyvende, overmits de groote becoerten tusschen den Heer Generael ende de Chosacken ontstaen, soo heeft den valachischen prince hem moeten retireren in syn lant ende residentie-plaets, niet bastant zynde om het werch alleen vuyt te voeren, maer daerenboven in groot peryckel om van den moldauischen prince iure talionis getracteert te werden. Ten sy de ernstige bevelen van wegen desen Keyser aen beyden gedaen, van iegens malcander niet feytelicx te attenteren op pene van privatie, daertusschengecoemen waeren, sulcx dat voor alsmede saecken in stilstant syn; twelch dese ministers begeren, ten deele om het onbequaem saisoen, maer principalyck om dat binnen een maent de tribuyten van beyden provintien hier moeten wesen. In weynich daegen werter oock een ambassadeur van Transilvanie met het tribuyt verwacht¹ . . . .

a trebuiu Domnul muntean să se întoarcă în țara și Scaunul său, nefiind în stare a duce lucrul la capăt singur, dar, pe lângă aceasta, în primejdie mare de a fi tratat în același chip, de Domnul moldovenesc. Dar aũ venit la mijloc poruncile serioase ale Împăratului către amândoi, ca să nu se atace unul pe altul în faptă, supt pedeapsă de mazilie, așa că lucrurile staũ pe loc; ceia ce miniștriile Porții aũ cerut, parte pentru anotimpul puțin priincios, dar mai ales pentru că într'o lună trebuie să fie aici tributurile amînduror provinciilor. În cîteva zile, se așteaptă și un sol ardelean cu tributul . . . .

¹ Cf., în *Coll. Camerariana*, raportul din 6 Februar: «Gli principi Bugdania e Valachia sono ritornati alle loro sedie per rigorosi ordini di quà».

LIV.

[1638.]

Nos Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes, etc., damus pro memoria et in testimonium praesentes quibus expedit universis quod, quemadmodum nobis et Illustrissimo Vayvodae Basilio, Dei gratia regni Moldaviae principi et domino haereditario, inde ab auspicato principatu suo tranquilla pacataque vicinitas et amicitiae consuetudo intercesserat, quam ea superius elapsis temporibus ob quaedam negotia et causas impediri immutarique coeperat, verum Sua Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda nos per plenipotentiarium honoratissimumque legatum suum de pristina vicinitate bona concordiaque mutua in locum restituenda et confirmanda requirens, et nos etiam ob oculos habentes nos etiam ipsos sicut Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam unius eiusdemque potentissimi Imperatoris esse fideles tuitionemque et defensionem Suae Potentiae vel Potestatis aequaliter expectare ac in eam intentos esse, promptissimum etiam inclinatissimumque semper habentes animum cum omnibus vicinis nostris concordiam bonamque amicamque benevolentiam colere et tenere, his inducti rationibus, promittimus nos ipsos et obligamus Suae Dominationi Illustrissimae et assecuramus etiam Dominationem Suam Basilium Vayvodam in verbo nostro principali et sub bona fide christiana nos nullis ex causis nulloque sub modo hostes aut inimicos Suae Dominationi Illustrissimae futuros, damna, iniurias neque sibimet, neque regno suo facturos aut illaturos, verum cum Sua Dominatione Illustrissima optimam culturos habiturosque vicinitatem, nullo de loco vel contra suam personam, vel contra eius regnum hostes aut inimicos comparabimus, nec incitabimus, neque mittemus; quinetiam, si qui venire vel abire intenderent, pro possibilitate nostrae avertere conabimur et intendemus, uno Imperatore potentissimo de iis excepto. Quinetiam, si exinde quippiam in perniciem aut nocumentum Suae Dominationis Illustrissimae

cognosceremus, bonis intercessionibus nostris sedare et complanare intendemus. Si quando Suae Dominationi Illustrissimae praeter Imperatoris voluntatem malevoli et aemuli sive inimici conspirentur, tempestive ab eodem requisiti, condecensibus auxiliis iuxta necessitatis exigentiam Suae Dominationi Illustrissimae aderimus et subveniemus. Si undecumque contra Suam Dominationem Illustrissimam Basilium Vayvodam res aut intentiones noxias animadvertemus, eandem de iis tempestive certiozem reddemus et, quantum in nostra potestate fuerit, talibus resistemus. De quibus tamen omnibus potentissimum Imperatorem excepimus et secludimus. Contra alienos etiam Vayvodas iuxta posse nostrum convenienti benevolentia et defensione eidem adesse volumus. Hoc etiam addito quod Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda praeter scitum et consensum nostrum bello et armis hostiliter in Matthaicum Vayvodam vel eius regnum nulla ratione aut modo proficiscatur et abeat. Quam nihilominus assecurationem nostram sic observabimus eoque pacto locum habituram volumus, si Sua quoque Dominatio Illustrissima Basilius Vayvoda compromissa sua et obligationes nobis factas ad totum et integrum compleverit et praestiterit. In cuius rei testimonium nos quoque eidem domino Basilio Vayvodae praesentes litteras manus nostrae subscriptione sigilloque nostro roboratas dedimus et concessimus. Datum in civitate nostra Alba-Iulia, die vigesima nona mensis septembris, anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo octavo.

Georgius Rakoczy.

[Original, cu pecete. — Alba-Iulia, Bibliotheca Batthyányi, *Codices authenticorum.*]

LV.

[26 Novembre 1639.]

Henric Cops către State.

.... Naer dat men hier den
prince van Valachie langen
tyt voor suspect van rebellie

.... După ce mai mult
timp Domnul Țerii-Romă-
nești a fost socotit aici ca

hat gehouden, ende dickwils (*sic*) geconsulteert hoe men hem best sonder ruyne vant lant soudeaffsetten, soo heeft eyntelyck den prince van Bogdanie door syne vrienden ende beloften van drie hondert duysent realen van achten tot een present aen Syne Keyserl. Mat. ende andermael soo veel voor tribuyt van beyde die principaeten (het welch hondert duysent realen boven het ordinaris is) soo veel te wege gebracht, dat synenstoel aen syn zoone heeft geresigneert ende Syne Excellencie prince van Valachie is erweelt, met conditie dat hem selven met hulpe van de Tarters ende volck van de confynen, die gereet waeren, in de possessie most stellen. Daerhalven ontrent veerthien daegen geleden van hier een Capitz-Bassi naer Valachie is gesonden, met last die ondersaeten den wille van Syne Keyserl. Mat. te anunchieren. Het welck den prince die in de possessie is vernemende, heeft denselven met syne suyte doen om stucken hounwen, ende was daer vaer met syne ungersche soldaten ende andere adherenten naa

bănuît de trădare și s'aũ țînut adese sfaturî cum s'ă-l scoată măi bine fără a ruînă țara, la urmă Domnul Moldovei, prin prietenii s'ăi și făgăduieli de 300.000 de reali ca dar pentru Măria Sa Împăratul și tot atîția ca haraciũ pentru amîndouă Domniile (ceia ce înseamnă 100.000 măi mult decît e obiceiul), a izbutit ca Scaunul s'ău s'ă fie dat fiului ce are și Înnălțimea Sa s'ă fie ales ca Domn muntean, cu condiție s'ă-și capete Scaunul singur, cu ajutorul numai al Tatarilor și al ostașilor de la hotare, cari stăteaũ gata. Pentru aceea, acum vre-o paisprezece zile s'a trimis de aici un Capugi-Bașa în Țara-Românească, pentru ca s'ă facă știută supușilor voința Măriei Sale Împăratului. Ceia ce aflînd Domnul care stăpînește, a pus s'ă-l taie în bucăți, cu toți cei ce erau cu dînsul, și s'a retras, cu ostașii s'ăi ungurî și alți sprijinatori, la hotarele Ardealului, într'o cetate ce cum-părase și unde-și adăpostise cele măi însemnate averi ale lui, cu gînd s'ă se apere de orice putere. Pentru care ieri s'aũ trimis alte porunci la

de confinen van Transilvanie in een casteel dat gecocht (*sic*) heeft, ende aldaer syne principaelste goederen gevlucht hadde, geretrieert, met intentie hem selven iegens alle gewelt te defenderen. Daerhalven op gisteren naer den Passa van Silistria ende Tarter-Chan andere beveelen syn gesonden, den nieuwen prince in alle manieren in de possessie te helpen stellen, die apparent die provintien totaliter sullen ruyneren, ende, by aldien den winter geen veranderingen was, soude voorseecker dit vuyr tot in Transilvanie looplen, daer int vooriaer grootelicx voor te vresen is . . . .

Paşa de Silistra și Hanul Tatarilor, ca să ajute în orice chip pe noul Domn să-și ia în stăpînire Scaunul, cari de bună samă vor ruina cu totul acele provincii, și, dacă iarna nu va împiedeca, de sigur că acest foc se va întinde până în Ardeal, unde în primăvară e mult de temut . . . .

LVI.

[Extrase din Socotelile Braşovului pe anii 1639-41.]

[Decembre 1638. Mustafă Ceauş.] 13 Decembris. Item kompt Boyer Lasslo auss der Wallachey, 3 Personen . . . 14 Decembris. Dem Boyer Lasslo . . . Den Moldauern . . . Dess Moldawer Waydae Diernern. [Și la 25 «den Wayda Diernern».] 19 Decembris . . . Ittem kommen vom Matthe Wayda 2 Postelnik . . .

1639. 15 Ianuarii . . . Eodem kompt der Töreok Marton auss der Wallachey mit den Post-Rossen auss der Terwist, so der Daniel Mihaly hatt dahin gefuhrtt . . . 31 Ianuarii . . . Ittem kommen dess Waydae Diener 2.

[1 Februar «Petru» în Muntenia cu scrisori.] Ittem geben

auff Befehl dem wallachischen Pfaffen auss der Langau...
7 Febr. ... Kompt von F. G. Radul Gaspar, 3 Personen...
Ittem kompt dess Waydae Post von F. G, 2 Personen...
[Duși la Cîmpina.] [10 Februar. Trimis fiul lui «Korka» în
Muntenia cu scrisori.]

6 Martii. Zu Morgen kommen dess Waydae Diener...
15 Martii... Zu Morgen kompt ein Legatt auss der Wallachey: Posstelnik Szekely, mitt 26 Personen... 16 Martii. Dem Boyern zu Morgen... Schickt der Boyer 2 Diener bey den Wayda... 22 Martii. Kompt der Wledika von Weysemburg. [30. Ibrahim Ceauș de la Poartă cu Daniel Mihály.] 31 Martii... Kommen des Waydae Diener mit F. G. Post; verreyssen in die Wallachey mit 4 Ross; sein 5 Tag aussgewesen...

7 Aprilis... Kompt Boyer Lasslo, 4 Personen. [9. Întors Ibrahim.]

24 May. Zu Morgen kommen Wornikul Sztoikan und Szava Lugofett, 20 Personen... 25 May. Zu Morgen kompt Szekely Istvan, 2 Personen... 26 May. Zu Morgen kompt Szekely Mihaly vom Boyern zurück... Kompt Boyer Lasslo von der Portt...

11 Iuny... Zu Morgen kompt eine Legation auss der Moldaw mit 46 Personen, Wisster Buhus... 16 Iunii. Zu Morgen kompt Balint Deak, dess Waydae Post, von F. G.... Kommen abermahl dess Waydae Diener 3 von F. G.... 25 Iuny. Zu Morgen kompt der Boyern Diener, 4 Personen... Kompt Mike Janos, 3 Personen, verreyset in die Wallachey. [26. Servitor al boierilor.] 27 Iuny. Zu Morgen kommen die Boyern von F. G. zuruck mit vielem Gesindt. [Și la 28.]

12 Iuly... Auff der Abendt dem Szekely Janos, 3 Personen... Den Pitaire Crestell in Eysen geschlagen. [13. Székely.] 14 Iuly. Zu Morgen kompt Szekely Andras und Szekely Janos mit vielen Rossen und 7 Personen, so auff die Portt verreyssen. [Și în zilele următoare.] 26 Iuly... Auff den Abendt kommen die Legaten alle so auff die Port verreyssen und in die Moldaw: Tholdalaghi Mihaly, mit 42 Perso-

nen. Der Keöreosi Istvan, 14 Personen. Der Maurer Mihaly, mit 16 Personen. Der Barcsaj Akos, mit 12 Personen. Der Beldi Janos mit 25 Personen, 15 Solymassen und 10 Drabanten... In 4 Tagen... 28 Iuly. Zu dess H. Tholdalaghi Expedition auf die Portt...

5 Augusti. Kommen dess Wladika Diener 3... 15 Augusti... Kompt Szava Lugofet mit 6 Personen... 25 Augusti. Zu Abendt kompt dess Wladikas Schreiber, Janos Deak, 4 Personen...

[Septembre. Soldați.] 9 Septembris. Kompt vom Wayda ein Postelnik Kosstandin, 2 Personen...

12 Octobris. Zu Morgen kompt Szawa Lugofett, 9 Personen. [Și la 13.] 18 Octobris... Auff den Abendt kompt Janos Deak, dess Waydae Schreiber, 6 Personen. [21. Kamuty István la Poartă.]

[5 Novembre. Sebessi Baltazar cu 15, la Poartă.] Ittem kommen von Moldner Wayda Posstelnik 3. [17. Trimis la Vodă în Țirgoviște. Întors la 18 Tholdalagy. La 19 Körösi.] 3 Personen auss der Moldaw. [Și la 24 «dess Waydae 3 Dienern».]

8 Decembris. Dess Waydae Post... 17 Decembris. Zu Morgen kompt ein Legation vom Mathe Wayda, Wornik Heriza, Lugofott Gregorij und Lugofett Marko mit mehr den 100 Personen; auff 4 Herbergen ist auffgangen in 2 Tagen... Den 22 Decembris. Zu Morgen kompt ein moldauescher Boyer, Lupul Presseskul, von F. G. zurück, mit vielem Gesindt. [22. Seredi István la Poartă. Boierii moldoveni.] 23... Kommen 3 Postelnik vom Heriza zurück, verreisen in die Wallachey... 28 Decembris... Kompt dess Sorban Waydae Sohn mit 15 Personen...

[1640. 1 Ianuar. Cuiva cu Seredi la Țirgoviște.] 8 Ianuarii... Kompt zu Morgen dess Sorban Waydae Sohn von I. F. G. zurück, selb 14 Personen... Dem Logoffett Marko zu Morgen, 17 Personen... Eodem kompt der Ivon Wayda. [Și la 9, Marco. Boierilor. Luî Marco.] Eodem zu Abend kompt Logoffett Glegory, 15 Personen, von F. G. zurück...

Item kompt Janos Deak, dess Waydae secretarius, 5 Personen... Dess Waydae 4 Posten... 11 Ianuarii... Zu Morgen kompt Heriza von F. G. zurück, selb 30 Personen. [Și Marco, Grigore, János; 4 «Posten» de la Vodă. 12. Hrizea, Gligore, Marco.]

3 Martii... Eodem kompt zu Morgen von Matthe Waydae ein Legation an, Posstelnik Szokoly und Szawa Logoffett, hineben der ungerisch Capitan: sein mit villem Gesindell; ist in 2 Tagen auffgangen... 15 Martii... Zu Abendt kompt der Boyer Szekely von F. G. zurück. [Treî zile stă; trei «Herbergen». Dus la Rîșnov, cu 20 caî, de Șcheieni. 26 Mart. Ibraim Ceauș. Seredi întors.] Den 5 Abends kommen vom wallachischen Waywod Capitan Wlad, selb 4 Personen. [Și la 6, 7.] Den Boyern so die Jobbagyen ausuchten; auff der Abendt Capitan Mogossul, selb 12 Personen. [Și la 8, 9, 10 Vlad și boierii.]

Den 3 May. Zu Morgen kompt Boyern Logoffett Marko, Szawa Logoffett, selb 20 Personen... Den 19 May kompt Szokoly und Wiester Raduly, selb 20 Personen... Dem Logoffett Szawa zu Morgen, selb 7 Personen. [Și la 20.] Eodem zu Morgen kompt Heriza und Wledika, Buzinka, Pitayre, Peharnikul und Somaj Matthias, selb 92 Personen. [Staü o zi și jumătate. 29 Maiü. Sol polon, cu 8.]

Den 1 Iuly. Zu Morgen kommen Boyern auss der Moldaw, 8 Personen... Den 6 Iulii kommen vom Matthe Wayda Wlad Issbasa, selb 4 Personen. [Și la 8.] Dumitru Puitul...

Den 18 Augusti... Auff den Boyern Herberg... Eodem zu Abend kompt Posstelnik Szokoly, Jose Istvan und Janos Deak, selb 23 Personen... Den 19 Augusti, zu Morgen, kompt ein moldauische Legation von F. G. zurück, n^{ro} 38 Personen. [August. István Deak de la Poartă.]

5 Octobris... Auff der Abend kompt Dumitru Logoffett aussm Land und Janos Deak, selb 7 Personen... 16 Octobris, Barbul Janos, F. G. Post... 31 Octobris, Post. [muntean].

Den 9 Novembris kompt aussm Land der Wledicka, selb 10 Personen... 13 Octobris... Dem Pitter Bloch,

so in der Wallachey auff der Hochzeit gewesen und ein Ehrung geführtt... 14 Novembris... Kommen mit der Geörgy Deak vom wallachischen Waydae, 4 Personen... Den 18 Novembris... [Teppich] des wallachischen Pfaffen Tochter zur Hochzeit. Eodem kompt Sorban Waydae Tochter und der Logoffett, selb 16 Personen... 19... Der Sorban Wedin. [Și la 20. Tatarî. 21. Doamna.] Den 23 Novembris zahlen... 16 Rossen, so die Wedin auff Rosenaw fuhren mit 2 Wägen. [Polonî. Kannowitz Daniel.]

1641. 10 Ianuarii. Eodem kommen dess Rheday Ferentz seine Diener. Ugron Sigmond, selb 4 Personen, auss der Wallachey. [12. «Post» de la Vodă. 31. Sol turc.]

Den 30 Martii... Eodem zu Abend kompt Kemeny Boldisar auss der Wallachey mit vielem Gesindell...

Den 1 Aprill kompt Logoffett Marko von F. G. zurück, 8 Personen...

Den 26 Iuny... Eodem kompt der Sebessi mit 23 Personen zurück auss der Wallachey...

Den 7 Iuly, kompt der wallachische Wledicka von Fogaras... Den 8 Iuly, zu Morgen, kompt Szava Logoffet von F. G. zuruck, bleibt in der Altstadt...; villes Gesindell...

Den 8 Decembris zu Morgen kompt Preda Koltsar von F. G., selb 6 Personen. [13. Revine din Rîșnov.] 24 Decembris... Dem Szawa zu Morgen.

[Februar. Ismail-Aga de la principe.] 14 Februarii. Zu Abend kompt dess Waydae Schreiber Datzó Lasslo, selb 4 Personen.

[2 Mart. «Post».] 3 Martii. Zu Morgen kompt der Szokol Logoffet und Szawa, mit 26 Personen aussm Landtag zuruk... Dem Bornemissa Geörgy, dess Waydae Schreiber... Den 23 Martii... Zu Morgen schiken dem wallachischen Wledika...

Den 8 Aprill... Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selb 8 Personen. [11. Samsoni Janos, «dess Waydae Diener, selb 4».] 16 Aprill... Item kompt Wassylak Kamarassul, selb 4 Personen... Der Broser Richter in der Wallachey...

Den 6 May . . . Zu Abend kompt Wassy Kamarassul und Pap Andras, selb 14 Personen . . . 23 . . . Am Abend kompt Logoffet Szawa und Postelnik Gerge, mit 20' Personen . . . Den 25 . . . Zu Abend kommen der Szekely, Klutser Creste und Klutser Mineke, selb 25 Personen, von dess Nagy Pal seiner Hochzeit zuruk . . .

Den 17 Iuny. Kompt vom Wayda Capitan Wlad, soll Bley und Pulver kauffen. [29. Capugiul cu confirmarea lui Rákóczy.]

[Iulie. Căpitanul Vlad. Doi servi de la Vodă.] Den 18 Iuly. Zu Morgen kompt Szekely Logoffett, selb 24 Personen . . .

Den 16 Augusti zu Morgen kompt Wlad Capitan, selb 5 Personen : soll Gewand inss Land führen.

[Și la 8 Septembrie.] 9 Septembris. Zu Morgen kompt Logoffet Szawa, selb 5 Personen. [Septembrie. Și omul Voevodului: «Jobos Paull», cu două persoane.]

Den 10 Novembris . . . Zu Morgen kompt Sztanss Logoffet und Dobos Pal von F. G., selb 8 Personen.

[10 Decembre «Post» de la Vodă.]

LVII.

[1640]

Assecutoria Suae Celsitudinis de mutuae pacis et concordiae observatione Principi Valachiae Transalpinae et Regno data.

Nos Georgius Rakoci, etc. Memoriae commendamus et recognoscimus per praesentes.

Az Tekintetes és Nagy-ságos Mathe Vajda Havas-alföldnek Fejedelme Isten kegyelmességéből fejedelmi szekiben ultettetven annak utánna fő Boer keoveti s. levelei által talaltatvan megl bennünkott, hogj eö kegyelmevel minden alatta leveök-

După ce din mila lui Dumnezeu Măria Sa Voevodul Matei, Domnul Țerii-Românești, s'a pus în Scaun, ne-a cerceat prin trimișii boierii și prin scrisorile sale pe noi, ca, după obiceiul bun de până acuma, să ținem pace, prietenie și vecinătate cu Domnia Sa și

kel, az eddighí jó szokas szerint békességgett, baratságot s szomszedságot tartanank s minden io akaratunkott mutatnank hozzaik; Eö kegyelme is Mathe vajda 's alatta való minden íó akarattyokatt, szolgálattyokatt ajanlnak my nekünk. Latvan azert my is Mathe vajdanak eö kegyelmek s minden alatta valo rendeknek kivánságokatt, hatalmas czászár országhinak hasznosnak lenni, minden io akaratunkatt s io szomszedságunkatt ighertük nekiek és arról egymás között veghzeszt czinalnank fejedelmi levelünket is attunk rolla, Mathe Vajdanak, Eö kegyelmenek, s alatta valóinak. Mely hozzaik valo io akaratunk, io szomszedságunk és velleick valo veghezesünk s arról valo fejedelmi levelünk az mij részünkről eddig megh is tartatott s arról semmi újítás miutan nem kivantatthatnak. Mindazon altal mivel mostan minkett s hiveinket eghész orszagbul három nemzetül Mathe Vajda eö kegyelme s Havasalföld minden rendek fő követi, ugy mint eö feö Vladika Theophil orszagh fő püspökíe s bezületes fő Bo-

cu toți supușii săi și să ni arătăm toată bunăvoința față de ei; și Măria Sa Voevodul Matei și supușii săi ni recomandă nouă toată bunăvoința și slujba lor. Văzînd și noi dorința Măriei Sale Voevodului Matei și a Staturilor Sale, că vor fi de folos țerilor puternicului Împărat, li-am făgăduit toată bunăvoința și buna vecinătate a noastră; și despre aceia am făcut între noi legătură și li-am dat și scrisoarea noastră domnească, Măriei Sale Voevodului Matei și supușilor lui. Buna voința noastră față de ei, vecinătatea bună și legătura făcută cu ei și scrisoarea domnească — care spune despre aceia — s'aū și ținut pînă acuma din partea noastră, așa că o înnoire nu mai pot dori de la noi. Cu toate acestea, acuma pe noi și pe toți credincioșii noștri din întreaga țară, cu cele trei națiuni, ne cercetă Măria Sa Voevodul Matei și soliile tuturor Staturilor Țerii-Românești, a nume: Vlădica Teofil, Mitropolitul țerii, și cinstiții boierii de Divan: Vornicul-Mare Hrizea, Vistierul-Mare Radul, Clucerul Buzinca, Socol Stol-

iári is nemzetes: Hriza fő Wornik, Raduly fő Vister, Bacziuk klocziar, Szokol fő Asztalnok, Bucziun fő Pohárnik, Mitres fő Pitár, Marko Logofett, és Szava loghofett, által, az előtt adatott levelünk megújítása feleöl, megh talaltattak. Akarván azért kivánságoknak megfelelni, azt az új eleübbenni veliek valo véghzésünkött, és arrol ádatott feiedelmi levelünket ez jelen való levelünknek rendiben meghújitjuk s confirmáljuk es annak minden részeit aszszertint megtartjuk. Mathe vaida eö kegielme, és Havasalfoldnek minden rendei velünk s országunkkal tött véghzeseket s arrol adatott hütlevelünket minden rezsiben szentül megtartnom.

Mellynek nagyobb bizonságára és erösséghére attuk ez kezünk irásunk és Pecsétünkkel megerösített levelünket.

In verbo vero principali ac bona fide. Datum in civitate mea Alba Iulia, sub praesenti generali congregatione universorum regnicolarum . . . ; die 14 may, anno 1640.

nicul, Vucina Päharnicul, Marcu logofätul și Sava logofätul, — pentru ca să reînnoim scrisoarea noastră dată mai înainte. Dorind să li facem pe plac, reînnoim și întărim legătura de mai înainte făcută cu ei și scrisoarea domnească dată despre aceasta, și îi vom ținea toate părțile așa cum a fost.

Și Măria Sa Voevodul Mattei și toate Staturile Țerii-Românești și ei trebuie să ție cu sfințenie toate părțile legăturii făcute cu noi și cu țara și scrisoarea de incredințare dată despre aceasta.

Spre mai mare siguranță și spre întărirea acestora, am dat scrisoarea de față, întărită prin scrisoarea mânilor noastre și prin pecete.

LVIII.

[1640.]

Assecuratoria uniuersorum Statuum et Ordinum Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum de mutuae pacis et concordiae observatione, principi Valachiae Transalpinae et regno data.

Nos proceres et magnates ceterique universi Status et Ordines Trium Nationum regni Transilvaniae et partium eidem annexarum.

Adjuk emlékezetiré mindeneknek az kiknek illik az mi jelen való levelünknek rendiben, hogy az miképpen minket országuł, három nemzetul az el mult 1636 esztendőben, Oktobernek s. Napján Thordánál létunkben az Tekintetes és Nagyságos Bazarába Mathe Vajda Havasalfoldnek fejedelme es Havasalföldben levő Bojár-ságh Mathe Vajdanak Eő Nagyságának Tanácsi és az országhnak fő-fo tisztviselői, Vitézlő és az iob minden rendek, bezületes kovetek Szokol Klocziár által meghataláltak volt, akkori állapotjukban, hogy mi ő hozzájok igaz is akarattal, és jó szomszédssággal lennénk, és arról egymásközött veghezést is tennénk. Látván mi országuł három nemzetül, az Mathe vajdanak ő Nagyságának és egész Havasalfold-

Dăm de știre tuturor, că rora se cuvine, în rîndul scrișorii de față, cum că ne-a aflat pe noi în anul trecut 1636, în luna Octombree, ziua, — fiind noi în Turda, Măria Sa, Basarab, Voevodul Matei, Domnul Țerii-Romănești și boierimea din țara sa, secretarii Măriei Sale Voevodului Matei, și marii boieri ai țerii și Staturile mai bune, soliile cinstite și Clucerul Socol; ca, în starea în care se află atunci, să fim cu bunăvoință și vecinătate bună, și despre aceasta să facem și legătură. Văzînd noi (cei din țara cu cele trei națiuni) dorința bună a Măriei Sale Voevodului Matei și a tuturor Staturilor Țerii-Romănești, și că ar fi de folos și spre binele țerilor puternicului Împărat, pentru păzirea bunei vecinătăți și păcii dintre noi și dintre Voevodul Matei și

nek minden rendinek jó kívánságokatt, az hatalmas Császár országhinak javára meghmaradására hasznosnak lenni, Ő Nagyságával a vajdával és Havasalföldnek minden rendbéli lakosival az egyközött való jó szomszédságnak és békességnek megörzésire, ugyanakkor véghezünk volt és véghezésünkről hűt levelet is adtunk volt egymásnak, melly veghzés noha eddig az mi részünkről megtartatott, s arról levél ujítás nem kívántatnék, Mindazáltal mivel Mathe vajda Ő nagysága és az egész ország Havasalfölde, bezületes főkövetit ugymint az fő Vladikát, Theophil, országh fő püspokét s bezületes fő Boiárít Nemzetes Hriza fő vornikot, Raduli főpitárt, Buczinka klocziárt, Szokol főasztalnokot, Buczina főpohárnikot, Mitres fopitárt, Marko logofetet, Szava logofetet kuldeni követségben az mi kegyelmes urunkhoz Ő Nagyságához és Mi hozzánk eghész országhul, az előbbeni vellek való végzésünknék és arról adatott levelünknék ujítását kívánának, Akarván azért kívánságoknak meghfelelni, azt az

locuitoriî Țeriî-Românești, tot atunci am și legat contractul, și despre legătură ni-am dat scrisoare de încredințare unul altuia; cu toată că legătura până acuma s'a ținut din partea noastră așa că nu ar mai trebui reînnoită, totuși, fiind-că Voevodul Matei a trimis toate solile Țeriî-Românești, precum pe Vlădica Teofil, Mitropolitul, și pe boierii Hrizea Vornicul, Pitarul Radul, Clucerul Buzinca, Stolnicul Socol, Păharnicul Vucina, Pitarul Mitrea, logofătul Marcu și pe logofătul Sava la Măria Sa domnul nostru și la noi, la întreaga țară, dorind să se reînnoiască legătura făcută cu ei mai înainte și scrisoarea de încredințare, noi — voind să li împlinim dorința — reînnoim și întărim legătura legată de mai înainte cu ei și scrisoarea de încredințare prin scrisoarea de față, și vom ținea tot cum a fost și cum s'a scris înainte, și Domnul nostru de asemenea se va ținea cu sfințenie de scrisoarea domnească pe care a dat-o Voevodului Matei și supușilor lui. Măria Sa Voevodul Matei și toate Statu-rile Muntenieî vor ținea cu

vellek való mi előbbeni véghzésünköt és arról adatott levelünkött ez jelen való, levelünknek rendiben megújítjuk és confirmálljuk is minden részében asz szerint amint azelőtt végheztetett s irattatott és az mi Kegyelmes urunk is, amint Mathe Vajdának Ö Nagyságának és az alatta valóinak fejedelmi levelétt adta szentül meghtartjuk. Mathe vajda Ö Nagysága is és Havasalföldnek minden rendei, az mi kegyelmes urunkkal Ö Nagyságával; s velünk tett véghzésekkett s arról való hütt levelünkett minden résziben szentül megtartván. Mellynek bizossághára és erősséghére egész országkul három Nemzetül attukaz presenteslevelünkett sub bona fide mea kezünk irásával megh erőssittvén.

Datum in civitate Alba Iulia, in congregatione generali, die 14 mensis maii, anno 1640¹.

LIX.

[Voiciech Miaskowski, ambasador polon la Constantinopol, către Palatinul de Braclaw; Constantinopol, 27 Maiü 1640.]

[La întors] durch die Wallachey ist mir unbewust was ich

¹ *Liber Regius Transilvanicus (Georgii Rákóczi)*, XIX, pp. 191 b, 192 a;— 192 a, b și 193 a Copia o datoresc d-lui profesor Gh. Alexici, traducerea unei persoane cunoscătoare a limbii.

vor Sicherheit haben werde. Der Hospodar ercläret gegen Kön. Matt. sich ungünstig, und weil victualia und liberum transitum nullo meo merito und ee es so weit selbst versehen, ich aber desswegen schuldig sein sol, verwehren. Wass nun E. Gn. hierin einzurahten werden wissen, bitte ich umb guten Raht und Verwahrung. Ich gehe uf Brykoust in die Moldau . . .

[Ispir, Bassa von Silistrien] schreibt nichts gutes von unss, ist ebenmessig ein solcher Fuchs und Hendler gleich wie Lupoll, welcher mir einen freihen Weg und die Victualien verwehren, ia mein Leben mir abnehmen will. Es verlauhtbahren sich alhier schon seine Wallachen, ich habe ihn verdorben. Wie ich dann auch von Jass schriftlichen wegen Oppugnation Azak verwahrnet worden ¹. . . .

LX.

[13 Iunie 1640.]

Henric Cops către State.

....De princen van Moldavie ende Valachie achtervolgende het voorige geboth, haer gereet gemaect hebende, syn gerecommandeert dese zoemer stil te blyven, ende haere landen in vrede te governeren. Maer dien van Moldavie, een onversoene-lycken haet op den prince van Valachie hebbende, heeft andermael willen tentenen (*sic*) met hulp van eenige

. . . . Domniî Moldovei și Țerii-Românești, după porunca de la început, gătindu-se, li s'a spus să stea liniștiți în vara aceasta și să-și oblăduiască în pace țerile. Dar al Moldovei, avînd o ură neîmpăcată asupra Domnului Țerii-Românești, a mai voit odată să încerce a-l surprinde, cu ajutorul unor Tatarî; pentru care a cerut de la Vizirul-Caimacam să i se

¹ Cf. scrisoarea lui către Castelanul de Cracovia: «Der Hospodar in der Wallachey hat das erste Schreiben von 5. Mart: aus Winnice, an mich getahn, eröffnet und ufgehalten, das ichs kaum innerhalb 7 oder 8 Wochen alhier zu Stambol wieder erlanget».

Tarteren denselven te overrompelen; waertoe van den Vesyr Asem licentie hadde doen solciteren; dat hem affgeslagen is, te meer op den selven tyt hier tidigh arriveeren dat eenige poolsche Chosacken op de confynen van Moldavie waren gesien, die naer Tartaria marcheerren om aldaer haer guaraupt (*sic?*) te soucken . . . .

dea voie; ceia ce i s'a refusat, cu atît mai mult, cu cît în același timp a sosit aici știre că uniî Cazaci poloni s'ar fi văzut la hotarele Moldovei, mergînd spre Țara Tătărească, pentru a-și căuta acolo pradă . . . .

LXI.

[9 Iulie 1640.]

Cops către State.

....Den prince van Moldavie heeft hier synen zoon (die van den Cahimacham Mehemet-Passa, ten tyde van Sultan Morath, prince in syn vaders plaetse was gemaect) gesonden, den welcken, beneffens de ordinarische Agenten, niet naer en laet licentie te solliciteeren, om dien van Valachie te moegen verdryven; waertoe continuelyck volck doet werven ende alles consumeert wat van de arme ondersaeten can becoemen. Het is admirabel dat twe gemene griecxsche ondersaeten, die van een slechten staet in soo abso-

.... Domnul Moldovei a trimes aici pe fiul său [care fusese făcut Domn în locul tatălui său de către Caimacamul Mehemed-Pașa, pe vremea Sultanului Murad], care, pe lângă capuchehaielele obișnuite, tot stăruie a i se da voie să gonească pe Domnul Țerii-Românești; pentru care scop adună într'una trupe și cheltuiește tot ce poate căpăta de la bieții supuși. E de mirare că doi Greci de rînd, cari dintr'o stare proastă sînt puși într'o stăpînire atît de desăvîrșită și pot fi schimbați după placul Marilor-Viziri sau altor

luten dominio gestelt syn, ende tot „believen van de Opperste Vezyren off andere favoryten. verandert kennen werden, yder een in syn gebiet, sonder dat eenige interessen met den anderen hebben, niet in vrede en kennen leven, maer malcander ende haere arme griecxsche ondersaften soucken te ruyneren . . . .

favoriți, fiind fiecare în țara sa, fără să aibă nimic a face cu cellalt, nu pot trăi în pace, ci caută a se ruina, ei între sine și bieții lor supuși greci . . . .

LXII.

[II August 1640.]

Cops către State.

. . . . Men leyt hier alle laegen om den prince van Valachie in handen te becoemen, derhalven den Vezyr Azem aen hem ende den prince van Moldavie keyserl. bevelen heeft gesonden, dat haer by den Passa van Silistria soude vervougen, om op de frontieren van Poolen goede wacht te houden. Waerop die van Moldavie geantwoort heeft dat greet was ende alleen naerder advys verwachte, maer die van Valachie heeft door syne Residenteneengrootesomma gelts aen den Vezyr Azem geoffereert om geexcuseert

. . . . Se întrebuintează aici toate mijloacele pentru a pune mâna pe Domnul Țerii-Românești; pentru care scop Vizirul-Caimacam a trimis la el și la Domnul Moldovei porunci împărătești, ca ei să se ducă la Pașa de Silistria, pentru a face pază bună la hotarele Poloniei. La care Domnul Moldovei a răspuns că e gata și așteaptă numai știre mai precisă, dar al Țerii-Românești a oferit prin capuchehaielele sale o sumă mare de bani Vizirului-Caimacam pentru a fi scusat, spuind că nu-î e bine, dar că va trimite pe Spătarul său

te werden, seggende niet well te pas en was, doch dat synen general met alle de soldaten soude senden, by aldien den Keyser sulcx consenteerde; vant welck Syne Ex^e niet en will hooren, ende geeft voor antwoord, soo niet en gaet, het hem sal beclagen . . . .

cu toți ostașii, dacă vrea Împăratul; ceia ce nici nu vrea să audă Vizirul, care răspunde că, de nu merge, îl va pîrî . . . .

LXIII.

[10 Novembre 1640.]

Cops către State.

. . . . De voorledene we-ecke is den zoone van den prince van Moldavia, die het dominio in Valachie pretendeerde, alhier overleden, ende gebalsameert met groote pompa naer syn vader gesonden, om aldaer in een clooster begraven te werden . . . .

. . . . Săptămîna trecută a murit aici fiul Domnului Moldovei, care cerea stăpînirea în Țara-Românească, și a fost trimis, îmbălsămat, cu pompă mare, la tatăl său, pentru a fi îngropat într'o mănăstire din țara lui . . . .

LXIV.

[8 Decembre 1640.]

Cops către State.

. . . . Van hier is naer Valachie een Capitzzy-Bassy van den Keyser met wel vyftich persoenen gesonden, om,

. . . . De aici a fost trimis în Țara-Românească un Capugi-Bașa al Sultanului, cu cincizeci de persoane măcar,

soe men seyt, de iaerlicxsche tribuyten van die provincie ende oock van Bogdanie op haeren rechten tyt haerwaerts te doen coemen; maer desen persoon van soedanige qualiteyt ende syne groote committive geeft suspitie er andere disseynen onderschuylen, ende op den prince van Valachie gemeent is. Ooch daer naer door Moldavie by den Passa van Silistria sall reysen om jegens het voorjaer ordre te stellen toe de recuperatie van Asach . . . .

pentru a face să vie, cum se spune, la vreme aici haraciurile anuale al țerii și al Moldovei; dar această persoană, de o astfel de însemnătate și cu atîta alaiū, dă de bănuīt că s'ar ascunde alte planuri și că e vorba de Domnul muntean. Apoi va merge Capugiul prin Moldova la Pașa de Silistra pentru a porunci ca în primăvară să se iea măsuri pentru redobîndirea Azovului . . . .

LXV.

[19 Ianuar 1641.]

Cops către State.

. . . . Den prince van Valachie, verstaen hebbende dat den Capitzzy-Bassy, laetst van hier gesonden, op die confynen was gearriveert, hefft datelyck het tribuyt naer dese Porta affgevaerdicht, ende, om den selven naer oudt gebruyckt in persoon niet te incontreren, vresende eenige andere ordre mocht hebben, soo hefft doen verbreyden dat niet well te pas en was, maer door den Adel

. . . . Domnul Țerii-Românești, înțelegînd că acel Capugi-Bașa care dăunăzi a plecat de aici, a sosit la hotare, a trimis îndată haraciulla această Poartă și, pentru a nu-l întîlni, după obiceiul vechiū, în persoană, temîndu-se de ceva porunci de alt fel, a răspîndit zvonul că nu-ı e bine, și a pus pe boierii țerii să-l întîmpine, și l-au adus cu alaiū în cetatea-ı de Scaun, unde a fost tratat din bielșug

vant lant hem doen inhaelen, ende met alle pompa in syne residentie-stadt geleyden, alwaer in overvloet is getraceert geworden, ende tve daegen daer naer by den prince, die van lyffguardie wel versien was, audientie is gegeven, daer niet anders en heeft geopenbaert, als dat om het tribuyt gecoemen was, soo dat het schynt haer dessein mislucht is, synde weynich daegen daer naer wederom vertrocken . . . .

și, după două zile, a fost primit de Domn, care avea în jurul lui destulă strajă; unde n'a spus alta decît că a venit pentru haraciū, — așa că se pare că gîndul nu i-a ieșit bine, căci peste cîteva zile a și plecat îndărăt . . . .

LXVI.

[9 Novembre 1643.]

Cops către State.

. . . . Door die groote viantschap van de tve princen van Moldavie ende Valachie syn op haere confynen omtrent duysent soldaten van wederzyde over het versamelen van de schattingen met de waepenen aen malcander geraeckt; in het welck de Valachen de overhant hebben gehad, daerhalven den Vezyr Azem derselver residenten heeft doen roupen ende gedreicht, beyde haer meesters affteseten, by aldien niet gerust en wilden leven; ooch

. . . . Prin marea dușmănie a celor doi Domni: ai Moldovei și Țerii-Romănești, vreomie de ostași din amîndouă părțile s'aū ciocnit armați, la adunarea birurilor, în care ciocnire aū învins Munteniī. Pentru care, Vizirul-Caimacam a chemat pe capuchehaielele lor și i-a amenințat că va scoate pe amîndoi stăpîniī lor, dacă nu se astîmpără; s'a trimis acolo și Regeb-Aga (care a fost iertat) pentru a cerceta cine a început aceste turburări; ceia

Resieb-Aga (die syn pardon geobtineert heeft) derwaerts gesonden om te inquisiteeren wie van dese commotie oorsaecke is, die het apparent een goede somme gelt sall costen ¹. . . .

ce e vădit că-i va costa mulți bani . . . .

LXVII.

[1642.]

Ioannes Petrus de Domankor Bukovecki, praepositus nicopoliensis [principi Rákóczyo]. Datae in Bukoreste, die 3 octobris a. D. 1642.

[Scrisese și înainte, când la Ismail, «Szmailow», erau Turci și Tataři. Lupu ceruse de la Kenaan, de la beglerbegul de Sofia a i se da Țara-Românească, Matei să fie prins, apoi să se atace Ardealul. Dar Domnul muntean strică planul.] Timide, dixi, hoc facio quod et modo scribam, quia Illustrissima Celsitudo Vestra ad prandium dixit aliquando quod sacerdotes catholici in Turcia commorantes Turcarum imperatoris sint proditores et, si vellet, omnes illos occidi curaret; habet enim ad manus litteras nicopoliensis praepositi.

[Ștefan Horváth, fost căpitan de Ecséd, e unchiul după tată al scriitorului.] Reverendissimus episcopus nicopoliensis, suffraganeus leopoliensis, ad visitandam dioecesim nicopoliensem me misit; quod iter, quia mihi per Moldaviam peragendum erat, [i-a dat un pas Nicolae Potocki, care-i arată și scrisorile din Constantinopol, unde se spune că Turcii se gătesc asupra Poloniei sau Ardealului.] Vos vero cavete propter aeternum Deum a principe Moldaviae, quia magnam gratiam obtinuit apud Imperatorem et omnes Bassas, ex ea causa

¹ Cf. raportul din 28 Novembre, care, după mențiunea sosirii tributului, adaugă: «De commotien tusschen de twe laetste princen [ai Moldovei și Țerii-Românești] syn door een goede amende terneder gelegd» («Tulburările dintre cei doi Domni din urmă s'au împăcat, printr'o bună pedeapsă în bani»).

quod Azakum sine sanguine Turcis reddendum effecerit. Dives opum est, omnibus implet Bassis pecunia manus, et effecit ut genero suo, Italo, Venetiano, promiserint in Porta Otthomanica principatum. [Acum vrea războiū cu Matei, dind banī Vizirului pentru a-l goni. A venit la Suceava, pentru a intra «via gergóviensi et biztriciensi, populaturus schytico more», cu o parte din aī săi. Altă parte contra lui Matei. Rákóczy să urmeze pe Bethlen, care a gonit pe «Alexandrum principem Valachiae» și a prins pe Nicolae Vistierul, nedîndu-l decît pentru 20.000 de galbeni.] Recordor Serenissimum dominum Gabrielem principem Transylvaniae per Ladizlaum Czephei Radulio, principi Moldaviae, qui talia superbe legato dixerat qualia et Basilius legato Illustrissimae Celsitudinis Vestrae Barchai Akos dixit, scripsisse: *quid cincipota contra aquilam?* Et generosus dominus Barsai sat commode respondit. Nam, dum ille talem se Imperatoris famulum esse qualis est et Illustrissima Celsitudo Vestra, respondit: «In tua», inquit, «aula dominus Grama dapiferorum supremus est magister et ab illo est alter secundus minor; sic et in proposito». Sed, non exspectato responso, ut in mandatis acceperat, dominus Csefei discessit. Ita territus fuerat Radulius, ut omnia postulata solverit. Hoc fecit et Bernawskj. At Basilius Polonis et Transylvanis se terrori esse coram Turcis gloriatur . . . .

[Arch. din Buda; «Rákóczy G. wejéböl 1635-45, 23».]

LXVIII.

[Iași, 14 Iulie 1645.]

Misionariul Lainieri către ducele de Modena.

. . . . Con mia estrema mortificatione tanto lontano ricevoi commandi di V. A. S. con una delli 25 di maggio, resami in questa città di Iassi, metropoli di Vallacchia, da un ambasciatore lituano, che m'hà ritornato lo spirito, poco men che smarrito trà tanti patimenti e travagli. Risoluto d'ubidire a miei superiori, hò voluto (non ostante la licenza del padre

nostro generale, mandatami da V. A., di ritornare in Italia) passare alla visita di questa mia provincia. Et sarei anche arrivato nella Vallacchia Transalpina, dove hò alcuni conventi, se le strade non si trovassero affatto occupate da Tartari, che, con un essercito di 80 milla, sono di già incaminati ai danni della Polonia, quale scorrono nelle parti dell' Ucraina, con gran perdita di ambe le parti. Hò disputato in pubblico consiglio una causa contro Gesuiti dinanzi a questo prencipe; quali m'havevano usurpata la chiesa e nostra casa [de' Francescani], unica de' catholici in questa città. Hò ottenuta in ultimo la sentenza favorevole della restituzione *in integrum*, con una scrittura di nuova donatione fatta dal detto prencipe alla Religione. Quale porterò per sicurezza nell' archivio di Leopoli.

L' altr' hieri venne un ambasciatore turco, mandato dal Gran Signore per condurgli una figlia unica di questo prencipe, il quale, non sapendo dove sfogare il suo sdegno, l'istesso giorno fece morire con diverse sorti di tormenti horribili sedeci persone, per cause di niun momento; e mi dicono che in undeci anni, che hà di principato, habbi tolto la vita a quindici milla persone, e con queste politiche si mantiene nel dominio questo tiranno, assai più crudele del Turco medesimo, con tanto terrore di questi popoli, tutti scismatici, che non hanno ardire di mirarlo . . . .

L'essere in questo angolo remotto dal mondo, dov'altro non s'odono che gemiti d'infelici, non mi lascia sentire nuova alcuna degna di V. A. S.

I pericoli poi, ch' io hò passato in questo viaggio, mi spaventano solo al pensare di dover ritornare . . . .

[Modena, *Arch. di Stato, Polonia*¹.]

¹ La 8 Septembre, Lainieri era acum în Lemberg. La 13 Mart 1646, el scrie din Varşovia: «Quì si trovano pure ambasciatori tartari, e non ponno haver udienza di Sua Maestà.

Similmente quello di Moldavia e quello di Valacchia, ciascheduno de' quali hà presentato a Sua Maestà un cavallo turco.»

LXIX.

[1646.]

Illustrissime Princeps, domine et amice benevole,

Generosus dominus Georgius Stephanus, Supremus Suldziarius, habita benignissima apud Illustrissimam Celsitudinem Tuam audientia, remisit mihi famulum suum cum litteris in quibus mentionem facit de communicandis cum Illustrissima Celsitudine Tua illis rumoribus qui Constantinopoli huc perferuntur. Fateor me nuper, cum expedirem praefatum dominum Suldziarium ad Illustrissimam Celsitudinem Tuam, nihil horum illi commisisse, existimans Illustrissimam Celsitudinem Tuam omnia illa quae ibi aguntur a suis agentibus posse habere. Sed nunc, siquidem ex litteris domini Suldziarii intentionem Illustrissimae Celsitudinis Tuae cognoverim, sincere dico illud verum fuisse de exagenda pecunia, imo ab ipso Imperatore Romanorum, hoc praetextu, ut initum pacis foedus in ultiores annos firmaret, magnam vim pecuniae Turca exegit. Sed, cum impeditus nunc hoc bello cretensi esset, paulo supersedit et ultra supersedebit, si numen propitium hac in expeditione christianis aderit; sin vero in poenam nostrarum victoriam aliquam perfida haec gens reportaverit, et ab Illustrissima Celsitudine Tua pecuniam illam, et ab ipso Imperatore repetet et multa alia incommoda christianis est illaturus; quod tamen superi ex meo omniumque voto in melius vertant. Ex partibus crimensibus hoc tantum Illustrissimae Celsitudini Tuae insinuo quod elapsis mensibus Nuradin Soltan tum praedae exercendae causa, tum iussu Portae Ottomanicae, quae hominibus pro triremibus summopere indiget, cum 30.000 Tartarorum egressus fuerit, ea intentione ut Poloniam invaderet. Sed, ubi collectum exercitum polonicum in finibus regni advertisset, mox in Moldaviam divertit indeque 40.000 hominum in captivitatem abduxit, quorum magna pars in disertissimis (*sic*) illis campis, oborta tempestate, suffocata est. Quae res ita afficit Magnum Ducem Moscoviae, ut hostilia arma contra Chanum sine ullo respectu su-

mere et omnes vires suas ad depopulandum et in cineres redigendum Crimum movere omnino meditetur. Imo etiam contra arcem Asacensem selectorum Kosacorum 20^m instruxit, prout aliquot cursores mei ex illis partibus redeuntes mihi retulerunt; insuper et magnum legatum, affinem suum, ad regem Poloniae misit, cum quali functione et quid ibi tractaturus sit, non constat. Ubi tamen brevi et haec arcana mihi innotuerint, pro candore et confidentia nostra Illustrissimae Celsitudini Tuae eadem sine mora per literas explanabo. Quod reliquum est, Illustrissimae Celsitudini Tuae a Deo omnia fausta praecor, et me ipsum singulari eiusdem favori singulariter commendo. Iassiis, die 15 Martii 1646.

Illustrissimae Celsitudinis Tuae amicus
et
vicinus benevolus:

*Basilius, Dei gratia Princeps terrarum Moldaviae.
Io Vasilie Voevoda.*

P. S. Obsignatis hisce litteris, significatum est mihi Konicpolski castellanum cracoviensem Brodi mortuum esse. Si verum est, requiescat in pace.

Intellexi legatum Magni Ducis Moschoviae cum tali ordinatione ad regem Poloniae missum esse ut unitis viribus contra Crimum tenderent, et, si rex contrarius fuerit¹, tamen dux Moschoviae solus id attentare vult.

[Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Codices authenticorum*]

LXX.

[1646.]

Nos, Georgius Rakoci . . . Damus pro memoria et in testimonium praesentes quod, quia iam cum plenipotentiario Illustrissimi Vayvodae Basili, Dei gratia principis regni Moldaviae et domini haereditarii, ad nos expedito legato et per eum

¹ Apoi vine un cuvînt neînțele în copia mea.

cum ipso principe Moldaviae pacificationis et bonae vicinitatis observandae negotium eo usque promovimus, quod quicumque ex utrisque, Transylvaniae nimirum et Moldaviae, regnis ex uno in alterum, tempore moderni Illustrissimi principis Basilii Vayvodae, transivissent et profugissent, quicumque ex illis sui iuris suaeque potestatis essent, neque in hoc regno nostro residentias suas fixissent aut ulli fidelium nostrorum perpetualiter se ipsos non subdidissent, reditus ad priora residentiae eorum loca Moldaviae liber sit et concessus. At, quod etiam malefactores, sive aliquo scelere notati, mutuo in alterutrum regnum ex altero transfugissent, ad sufficientia malefacti sive sceleris eorum documenta et testimonia (salvis tamen liberis regni nostri Transylvaniae legibus et constitutionibus) in manus laesae partis tradantur domosque suas dimittantur. Super eo itaque eundem dominum Vayvodam Basilium certum et assecuratum per praesentes esse voluimus, huncce superius scriptum cum legato Suae Dominationis Illustrissimae plenipotentiario initum de profugis remittendis et malefactoribus modo praemisso tradendis contractum tuto et omni tempore principatus sui, tam nos ipsi observabimus, quam cum aliis fidelibus et subditis nostris observari faciemus. Prout certum reddimus et assecuramus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Iulia, die 4ta mensis Aprilis, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

Georgius Rakocy.

[*Ibid.*]

LXXI.

[8 Iunie 1648.]

«Nicolo Ghisbrecht» către State.

.... Lupolo, prince de Moldavien, heeft door syn volck hier by den Vezier contracteren om syn dochter, soo

.... Lupu, Domn al Moldovei, a făcut prin oamenii săi aici înțelegere cu Vizirul, ca să capete iarăși acasă pe

hier in ostagie is, weder thuyts te hebben en ooch om het princepaet van Wallachien voor hem te mogen hebben ; waer voor voorss. prins Lupolo souden betalen 100^m daelders aen den Keyser en 200^m aen den Vezyr : waeren alsoo daccort. Maer den Vezyr, daernaer de saechen wegen het princepaet van Wallachien beter bedenchende, geen tyt was, dat princepaet aen hem over te setten, troch dat punt van hem accort aff, en wilden de voors. somma even wel hebben, alleen voor de deliberaetien van synne dochter, welch den prins hem alsoo ooch toestont. Waer voor hier borgende de tellen te betalen, als hy syn dochter soude t' huys hebben, en daerover alle beschidt en commandamenten gemaecht en aent volck van den prins gegeven syn ; en alsoo de dochter gereet en mynden te verrecken, soo synder verschyden Vizyr vrind . . . [*rupt*] by hem gecomen, die sulchs te doen hem geheel ontraden hebben, mits synne vyan[den] hun van die occasie souden serviren om hem daerdoor om den hals te brengen, voor-

fică-sa, care aici e ostatecă, și ca să poată dobîndi și principatul muntean pentru sine. Pentru care acel Lupu-Vodă trebuia să plătească 100 000 de taleri Sultanului și 200.000 Vizirului. S'au înțeleș, deci, așa. Dar Vizirul, gîndindu se pe urmă mai bine la lucrurile ce privesc principatul muntean, [și văzînd că] nu era vremea să i se dea acea Domnie, scoase acest punct din învoială, și voiă totuși să aibă tot acea sumă, numai pentru restituirea fetei. Ceia ce a primit și Domnul, și a împrumutat aici ca să plătească, atunci cînd își va avea fata acasă. Și pentru aceasta a dat toate hotărîrile și poruncile, și s'au încredințat oamenilor Domnului. Și așa Domnița era gata și avea să plece. Dar au venit la Vizir mai mulți prieteni, cari l-au sfătuit să nu cumva să facă aceasta, căci dușmanii lui s'ar servi de acest prilej pentru ca să-i mînințe capul, aducînd înnainte că Domnul n'ar cheltui nicîdată atîția bani pentru fică-sa, [dacă nu pentru ca pe urmă, împreună cu Poloniî, să șî răzbune pe Sultan, pentru marea ruină pe care Tatarii și Rușiî au

werp[ent] dat den prins nivers om so veel gelt tot deliberaetie van syn dochter en spenderden al . . . om daernaer gesaementlych met de Polacken tegen den Keyser hun te vendiqueren, wegen de groote ruinne soo den Tarter en Russen in Polen gedaen hebben en dagelychs mer (?) doen. Met welke voorgeven van des Vezyrs vrinden hebben hem alsoo verschrict, dat hyt d'accort en allen de comandamenten weder ingetrochen en gebrochen heeft. Verliesen alsoo daerby over de twee hondert duesent daeller, daer toe ich geloove het nu wel niet meer sal comen, en alsoo moet die dochter hier noch voor de vader in ostagie blyven. . . .

făcut-o și o fac în fiece zi în Polonia. Cu care spuse, prietenii Vizirului l-au speriat așa de mult, încît a luat îndărăt și a stricat învoiala și toate poruncile. Așa încît prin aceasta a pierdut peste 200.000 de taleri, la care sumă cred că nu se va mai ajunge. Și astfel fiică-sa trebuie să mai rămîie aici, ca ostatecă pentru tatăl ei. . . .

LXXII.

Ioan, arhiepiscop de Adrianopol, către cardinalul Mattei.

Cracovia, li 6 febbraio 1649.

. . . . Un gentiluomo del Principe di Vallachia, quî gionto, riferisce che il signor Castellano di Cracovia, Guglielmo del l'Armi di questo Regno, sarà frà poche settimane dal Crim in Tartaria condotto a Jassi in Vallachia, potersene poi passare quî in Polonia alla sua Patria. Si dice che il suddetto Principe di Vallachia, havendo saputo che alcune migliaia di Tartari passavano alli suoi confini con ricche prede di Po-

lonia, li avesse da' suoi fatto dare adosso et, uccisine da 5^m, li havessero levato il bottino. Li salvati Tartari, havendo fatto poi risentimento col Principe, di tale incontro et danno, et egli dubitando che l'accusassero alla Porta, avesse fatto giurare quei suoi capi di guerra di non haver tentata l'impresa per suo comandamento, ma, havendolo eglino stessi fatto, per gelosia che non entrassero in Vallachia, avesse poi fatto donare alli Tartari da 800 pecore, 4^m talleri del leone et altri rinfreschi; con che erano partiti contenti e sodisfatti. . . .

[Roma, *Archivio dei principi di Santa Croce*, în copie la Bibl. Acad. Rom.; Col. Al. Em. Lahovari.]

LXXIII.

[9 Mart 1649.]

Ghisbrecht către State.

. . . . Men heeft hier ooch voorgehadt om de princen van Moldavien en Wallachien te veranderen, maer, synde beyde die princen wat sterch gefondert, hebben die door kracht van de Tarters meynen te doen overvallen; maer die in Moldavien, comende syn daer, soo beiegent, dat moesten retireren met verlies van eenige duesent man. Waerover hun de Tarters discontento hebben, soo Z. E. geen vendetto van dien tegen die princen en nemet. Maer beyde die princen hebben hun hier met 40^[m] verdragen, betaelende jder een

. . . . Mai avuse de gînd aici să schimbe pe Domniî Moldovei și Țerii-Romînești, dar, amîndoi Domniî fiind cam tare întemeiați, aș so-cotit să arunce asupra lor puterea Tatarilor. Dar Domnul Moldovei, cînd aș venit, i-a gonit așa, încît aș trebuit să se retragă, pierzînd cîteva mii de oameni. Pentru care Tatarii și-aș arătat nemulțămirea, dacā Vizirul nu-î răzbună împotriva Domnului. Dar amîndoi Domniî s'aș înțeles aici cu 40.000 de lei, plătînd adecā fiecare această sumă. Așa încît această tulburare, abia începută, s'a po-

40^m dalders, soo dat sul-
chen opgaende en begeste
onwoer (*sic*) nu gestilt is,
want en is geen tyt die prin-
cen tot onrust te verwe-
chen . . . .

tolit acum, căci nu e vreme
acum să se îndemne la ne-
liniște acești Domni . . . .

LXXIV.

[30 Decembre 1650.]

Ghisbrecht către State.

. . . . Vorleden eenige da-
gen hebben hier sekere ty-
dinge gehad, dat den Tarter,
met een machtik volck, al
inprovista in Moldavien is
gevallen, en gecomen synde
tot Jassa, stansa en hof van
den prins Lupolo, die vluch-
tich was, en alsoo heeft den
Tarter daer alles gerooft en
verbrant, en het lant overal
in groote ruine gestelt, en veel
volch omgebracht, en ander
wechgevoert, en alsoo hier
tydinge segura hebben, is
den prins Lupolo daernaer
met den Tarter Kan veraccor-
dert: is nidend (*sic*) gelimi-
terden tyt aen den Tarter
120^m daelder te betalen,
hebbende hem daervoor ee-
nige personen pro caution
in handen gestelt, tot dat
de voorseyde 120^m Rj. van
h. betaelt syn, en alsoo is

. . . . Acum câteva zile, s'a
câpătat aici știri sigure că
Tatarul, cu o oaste puter-
nică, a năvălit pe neaștep-
tate în Moldova și, venind
la Iași, reședință și Curte a
Voevodului Lupu, care era
fugar, Tatarul a prădat ast-
fel tot și a ars și a ruinat
pretutindenți, foarte rău, țara,
și a ucis mulți oameni, și
pe alții i-a luat cu sine. Și
după știrile sigure ce se au
aice, Voevodul Lupu s'a în-
țeles apoi cu Hanul Ta-
tarilor, ca să plătească, în-
tr'un soroc hotărît, Tatarilor
120.000 de taleri, dînd pen-
tru aceasta câteva persoane
ca ostatici, până ce se vor
plăti acele 120.000 de taleri.
Și așa s'a întors Tatarul, lă-
sînd Moldova în mare tică-
loșie. Tatarul amenințase și-și
pusese în minte să facă în

den Tarter wedervertroch, hebbende t' lant Moldavien in groote elende gelaeten; den Tarter hadde gedreycht en voorgenomen om in Wallachien daergelychen te doen; maer de Wallachen waeren beter ap hon heede (*sic*), en souden aen den Tarter voor antwoordt: hem verwachtende waeren. Maer den Tarter is, als voorseyt, met die ruine van Moldavien en t' accort van den prins Lupolo te rugge getrochen. En al dese ruine heeft den Tarter gedaen sonder van dit hofs lissentie, maer den Tarter heeft hem met die viemencie willen vendiqueren van de nederlage soo int vooriaer in Moldavien gehadt heeft; dat nu op den onnooselen is gevallen, — die de Heer wilt vertrosten....

Țara-Românească tot așa, dar Munteniî erau mai bine pregătiți și ar fi răspuns Tatarului: că-l așteaptă. Dar, cum s'a spus, el s'a întors cu peirea Moldovei și înțelegerea cu Lupu-Vodă. Și toată această peire a făcut-o Tatarul fără voie de la această Curte, ci a voit să se răzbune cu această silă de înfrîngerea ce a suferit în Moldova anul trecut; care a căzut acum pe nevinovați, — pe cari Domnul să-i mîngie....

LXXV.

[1651.]

Din «*Haupt Relation*» a lui Johann-Rudolph Schmidt, cavalier de Schwarzenhorn.

.... Eben diesen 24 [Nov. ? 1650], zu Abendts, brachte mir der Dragoman Panaioti Zeitung, dass ein vornember Griech Paulacki auf offentlicher Gassen durch etlich hierzue mit Vleiss bestelte Janitscharen vom Pferd herunder gerissen, und mörderischer Weiss mit villen Stichen umbs Leben ge-

bracht worden, und besorgte man sich dass es dem Griechischen Patriarchen Parthenio auch nit besser ergehen möchte, aldieweillen er diss entleibten vertrawter und besser Freündt, zu gleich in Verdacht wäre, er hette umb des Paulacki Praticckhen guette Wissenschaftt gehabt. Die Praticckhen seyn gewesen (achfolgende :

Dieser Paulacki, ungeachtet er mit dem moldawrischen Fürsten, dem äusserlichen Ansehen nach, grosse Freundschaftt gepflogen, hatt nichts destoweniger nach selbigen Fürstenthumb getracht und dem vorigen Grossen-, aniezo Offnerischen, Vezier Murath-Bassa, gerathen, er solle beede Fürsten, auss Moldaw und Wallachey, nach der Pforten citiren, bei deren Ankhunfft mann nicht allein eine grosse Summa Gelts von ihnen heraus pressen, dieselbige ab- undt andere einsezen, sondern auch von dissen widerumben vil Gelts haben könnte. Ess hatt aber der Handl gefählt, und ist so gar auch dem Tartar-Han nit angegangen, alss welcher die Moldaw spolirt und von der Portten haimblich befehlt wäre des Lupulo Persohn sich zu versichern und nach der Portten zu schicken. Demnach undter dissen Handl der Paulacki annoch forth und forth nach dem moldawrischen Fürstenthumb strebte, und der Lupolo solches erfahren, solle diesser eine grosse Summa Gelts dem yezigen Gross-Vezier und Kehaia bey versprochen und dardurch des Paulacki Todt erlangt hab. Eben wie vor Jahren mit einem anderen vornemben Griechen, Nahmens Curt Celebi, beschehen. Der Patriarch erhellt sich noch, ist zwar nit mehr in des Lupolo Gnaden, suecht aber und hoffet mit disem sich widerumb zu versönen, will auch demonstriren, dass er nie nichts wider ihne Lupolo practicirt, sondern bloss auss Forcht dass er den Paulacki zu einem Freund haben müssen, widriges Fals er in seinem patriarchatu nie sicher gewesen wahre. Im summa, der Kehaia-beg, der Janitschar-Aga und Gross-Vezier, auf welche der Paulacki seine hochmüetige Intention gebawet, haben ihm den Garaus gemacht.

[La 10 Mart 1651] der Fürst auss Wallachey und Moldaw,

auch der Tartar-Han, hetten in Befelch, mit allen Kräfte[n], dem Kmielniski beizustehen. Dies werde an den, etc.¹.

[Ms. I, 756, în Bibl. Archivelor Imperiale din Viena, f° 23 V^o, 57.]

LXXVI.

[1654.]

Copia litterarum in latinum translatarum Palatini Moldaviae Georgii Stephani ad Magnificum Dominum Ioannem Kemeni.

Nos Georgius Stephanus, Dei gratia regni Moldaviae dominus, nostro dilecto magnifico Ioanni Kemen, Serenissimi principis Transylvaniae intimo consiliario et omnium exercituum supremo generali, multa bona, optatam valetudinem, felicemque ac longam vitam a Deo praecamur. Vestram Magnificentiam rogamus ignoscere velit quod non scribamus latine idem, ob scribarum quos habemus linguae nostrae imperitiam, quia fit ut rem probe percipere non possent. Scripsissemus etiam Serenissimo principi, sed scimus quid (*sic*) Vestra Magnificencia habeat tales qui perlegent litteras ad Vestram Magnificentiam datas, atque ita Serenissimo principi omnia pateri poterunt. Apulit homo noster qui apud Chmielnicum fuit et certo certius retulit venisse ad Chmielnicum Caesaris Germanorum homines, quos ipsemet vidit et sermones eorum quos illic habebant audivit; is hoc asserit quod Caesar Germanorum ista legatione hoc agat ut Cosaci cum Tartaris contra Transylvanos arma capiant et in Poloniam irrupant. Et, si Transylvania auxilium dederit Polonis, insurgant Germani et Serenissimi principis regnum invadant. Sed ignoramus, quonam transire potuerint illi homines ad Chmielnicum. Ideo nos, de tali re edocti, Magnificentiae Vestrae notum facimus. Vestra Magnificentia intimabit idem Serenissimo principi. Quam rem si Vestra Magnificentia penitus investigaverit,

¹ Profit de ocașie pentru a îndrepta o greșală în Prefață. La p. CCXX, nota 3, trebuie să se cetească: «22 Novembre 1646» data scoaterii lui Partenie, pentru că raportul olandes, primit în Februar 1647, e din 30 Novembre al anului trecut, cum se vede în data din susul paginei

clarius rem omnem intelliget. Haec significanda volumus Vestrae Magnificentiae, optante[s] ut hoc scriptum nostrum Vestram Magnificentiam offendant in bona valetudine; et in nomine domini nostri Iesu Christi vivat hilariter; amen. Datae Iasis, die 6 Februarii, anno 1654¹.

Georgius Stephanus, Waiwoda terrarum Moldaviae.

[Cracovia, Arch. Orașului, *Acta publica regni Poloniae*: 1642 și urm.]

LXXVII.

[1655.]

Rákóczy al II-lea către Cancelariul Ungariei; Blaj, 23 Iulie 1655.

[A primit scrisorile lui «triduo abhinc, recte cum reditum pararemus ex transalpino conflictu». Cu pericolul vieții și-a arătat iubirea către Domnul muntean, pe care l-a lăsat la Tîrgoviște «sub debita custodia». Ioan Boros va plăti soldații, «et praesto sit ad egrediendum cum milite, ubi ei in iussis dederimus». Hrizea «adversus nos strenue decertavit». Siavuș-Pașa de Silistra i l-a dat în mînă. «Qui pedestrium militum capitaneus fuerat et Moldaviae Vaivoda fieri appetebat, pro certo sibi ducens victoriam contra nos, spe delusus est; siquidem per egressum nostrum vinctus manibus et pedibus Vaivodae Constantin est praesentatus....

Gloriosum certamen inierunt nobiscum die 22 iunii, in districtu transalpino; vigesima sexta, praeter omnem spem, conflictus initus, et victoria, Deo sic disponente, nobis cessit. Triginta tres tormenta, quindecim vexilla nobis cessere. Pe destres milites plerique trucidati. 27^a advenit cum milite suo Vaivoda Stephan, adiunctis sibi 400 Tartaris. 28^a, 30^a item Vaivoda Constantin ad nos egressus est; e rebellibus non plures quam viginti quatuor profugere.

Prima iulii parens noster Passa Sciaus, cum aliquot centenis equitibus turcicis, se nobis praesentavit; cuius opera cum non egerimus, post quinque dies domum relegavimus: pari ratione Vaivodam Stephan cum milite suo, transacto

¹ Cf. *Convorbiri literare*, XXXIV, pp. 926-8.

octo vel novem dierum spatio, remigrare iussimus. Interim, dulciori vino cum convivis nostris inhaerentes, dominum Boros ad insequendum hinc inde sparsos rebellium milites submissimus; quos, passim deprehensos, confecit, sicque feliciter ad nos rediit . . . .

De Lupul etiam nonnulli mira ominabantur; qui ipsius prosperitatem et faelicitatem status depraedicant, sint omnino consimiles Lupul! Tantam quippe fidem habemus, ac etiam respectum apud Potentissimi Imperatoris nostri Portam Othomannicam, ut semper gratiora existant servitia nostra quam alicuius perduellionis, et in tantum quidem ut ne unicum Vaivodam qui voluntati nostrae adversetur, deligant, quod ipsum scripto declarare poterit Suae Maiestatis ibi constitutus agens . . . .

[Archiva Bibl. Academiei Maghiare.]

LXXVIII.

[1655.]

Ladislău Barkóczy către un necunoscut; «Baktae», 30 Iulie 1655.

Rákóczy se întoarce pe la Bran. Boros rămîne, cu cîteva mii de oameni, la Constantin-Vodă, «quem noviter princeps Vaivodam Transalpinæ constituit». Rebelii erau 16.000, cu «modo factus moldavicus Vaivoda». După luptă sînt trei zile de ospete. La intrarea în țară, Seimenii se gătise de luptă și ucisese ștafetele lui Rákóczy. Se ieau patruzeci și două de steaguri și treizeci și patru de tunuri. Răsculații așteptase ajutor de la Cazaci, cari s opriți de Tataři.

[Ibid.]

LXXIX.

[1655.]

Inscripțiile de pe crucea scoasă din Teleajin, azi aflătoare în satul Drăgănești (jud. Prahova).

In față:

† Cu b[un]ă vreau Tatălui
și cu îndemnare Fiului
și cu sfrășitul Sf[ă]ntului

Duhū rădicatu-se-ū acest[ă] sf[ă]ntă
 și făcătoarea de biruință cruce
 și cu hramul sfentei și
 biruitoarei noastre, care
 iaste prea-sfintei Fecioare
 ... senie pre-sfintei Marii bgț. [bogorodițe]
 ... întru H[risto]s iubit și bine
 credincios creștin Io Costandin Basa-
 rab Voevod . . . .

[6 rînduri șterse,

Pe o multe:]

† Isprav|nic | Andro|nicū, cap^t ot | Gherghiț; pis | Iun. 13
 dni | ; leat 7163

[Pe cealaltă:]

.Gheorghie Racoț|, cinstitul Craiul | Ardealului, vă|zînd
 Măriia Sa | jaloba noastră, | Măriia Sa aū ve|nit cu oștile
 Mă|riia Sa, și eū cu | boiarii țării mele | , și cu pribegii, asu-
 pra | a răsculaților oștire | ... iară Măriia | Sa ... ma ...
 că puse | ... aū stăpănire | ... Domnii | ... piază | pe lo-
 cul Măriia | Sa Craiū, și am rădi|cat această cruc[e], să fie
 a Domniei Me|[e]; Mai (?)¹.

LXXX.

[1656.]

Cu mila lui Dumnezeu, de la marele Împărat, țar și marele
 cniaz Alexei Mihailovici, al cei mari și cei mici și albei Rossii
 de sine stăpînitoriū, al Mosevei, al Chievlui, al Vladimirului,
 al Novogorodului țar, etc. Cătră Ștefan Voevod și stăpîni-
 toriū țării Moldovei milostivă cuvîntare. Înaintea Împărăteșii
 Noastre Măririi s'aū înfăoșat cu plecată rugăminte trimișii
 cătră Împărătiască Noastră Mărire, Mitropolitul Sucevii Ghe-
 dëon și boeriul al 2-le logofăt Grigorie, ca, noi Împărăteasca
 noastră Mărire, să ne milostivim a da slobozenie norodului

¹ Piatra mi-a fost semnalată de d. Ștefan Grecianu, care m'a condus și
 până la dinsa. De la bunătatea d-sale mai am și inscripția de la Nănișori,
 tipărită de mine în ediția lui Constantin Căpitanul.

negotțoresc din țara Moldovii de a neguța în rossieniasca noastră Împărăție cu orî-ce feliu de mărfuri și a negoțtori cu slobod negoț. Deci, noi, Marele-Împărat, Împărățiasca Noastră Mărire, ni-am milostivit și am slobozit ca norodul negotțorescu din stăpînirea țării tale Moldaviei să vie în moscăiasca noastră Împărăție, cu tot felul de mărfuri, și să facă negoț cu slobodă comerție. Și, după a Noastră Împărătească Milostivire, norodul negotțoresc din țara Moldovii iaste slobod în rossieniasca noastră Împărăție de a intra și a eși și a negoțtori cu slobod negoț, pururea, fără oprire sau păgubire, orî-unde ar fi. S'aũ scris în Curtea Împărăției Noastre, în împărățiasca cetate a Moscvei, la anul de la zidirea Lumii 7164, Iunie 29 zile ¹.

Cu mila lui Dumnezeu Marele Împărat, etc.

[Traducere din 1858, de un călugăr moldovean; Bibl. Ac. Rom., 83/XI.]

LXXXI.

[1656.]

Constantin-Vodă către Împăratul german; Tîrgoviște, 9 Septembrie 1656.

[Răspunde la scrisori din Laxenburg, 20 Maiu. A cunoscut favoarea împărătească:] soror mea domina Anna totaque Petraskina familia; [pentru care mulțamește, citînd: «Periandri leges, quas Corinthiis olim dederat».] Petraskina enim familia praecipuo quidem vinculo pietatis a quondam Serenissimo et Augustissimo Imperatore, patre nostro pientissimo, Ferdinando secundo, obstricta fuit, quod et in Vestra Caesarea Regiaque Maiestate, etiam praesenti tempore et post fata nepotis mei, quondam Michaelis Vayvodę, non minus resplendet. [Arată mulțamirî din partea Anei și fetei ei, Elena.]

[Bibl. Ac. Rom.; hîrtii dintr'o culegere de autografe, dăruite de d. D. A. Sturdza ².]

¹ Cf. un act, din August următor, al Țarului în *Diplomataria*, XXIII, pp 426-7.

² Între ele e și o scrisoare de la Matei-Vodă, care arată că plecarea Dom-

LXXXII.

[1656.]

*Serenissime ac Potentissime Dux Venetorum, Domine, Domine
ac nobis amice honorande,*

In tanta distancia loci, ipsa fata prono animo nostro invidere videntur, dum raram nobis suggerunt occasionem praestandi Serenitati Vestrae officia parataque obsequia nostra, quam nunc, in privatis quibusdam arripiendo, animitus precamur felicissimos in multas annorum myriades Serenitati Vestrae successus. Simulque rogamus ut mercatores ditionum nostrarum, cum commerciis in dominium Vestrae Serenitatis peragrantes, ab iniustus turbationibus sint liberi ac immunes. Quos et modo magnas iniurias difficultatesque a quodam Stephano Beblai sibi iniuste illatas pati nobis est relatum; de quo praefato Stephano barones nostri, nomine Iordaki, Staty et Thoma, thesaurarii Principatus nostri, palam, publice libereque recognoverunt, et illum Stephanum consocium commerciorum certa scriptaque obligatione cum ipsis fuisse, in omni eventu mercatorio, ac, post divisas mercationes, pariter sortem suam, ut alii consocii, accepisse et praeterito principi, antecessori nostro, pro libito suo vendidisse. Modo autem, ab ipso, in dicta causa, innocentes mercatores nostros Venetiis postquam infestari inaudiverimus, intercessoriales

nului la oastea turcească se făcu în adevăr pe la începutul lui Septembrie Iată-î cuprinsul :

«Sacratissime Romanorum imperator, domine, domine ac maecenate clementissime. Obsequiorum meorum humillimorum, diligenti praemissa commendatione, omnia fausta ac prospera faelicesque progressus ac eventus Sacrae Maiestati Vestrae, cum diuturna in annos nestoreos valetudine summaque a Deo ter Optimo Maximo benedictione, ex intimis animi mei medulis, tanquam obsequentissimus ac minimus servorum Sacrae Maiestatis Vestrae cliens, precor.

Gratissimas accepi literas ab Sacra Maestate Vestra per famulum eiusdem Lucam Matkovicz. [A aflat succesele Împăratului și] immutabilis gratia singularisque animi propensio S. M. V. erga me, servum suum. [Se va arăta recunoscător.] De rumoribus, quales in partibus moderno tempore grassantur nostris, ex oretena relatione praefati famuli S. M. V. intelliget. [Și de acum va măi da știre] Datum ex castris positis ad fluvium Seret, 6 Septembris, anno Domini 1637. V. măi sus, pp. CLXXXVII-VIII.

nostras pro illis ad Serenitatem Vestram retulimus, ut homines nostri in dominiis Serenitatis Vestrae ab illo Stephano non perturbentur; qui et apud nos, si quaedam ei iniuria apparuerit, satisfactionem per strepitum iuris a consociis suis obtinere potest, non infestando commercia in dominiis aliis. In reliquo, nos singulari gratiae Serenitatis Vestrae cum promptitudine obsequiorum nostrorum recomendamus. Datum in civitate nostra Iassii, die 20 iunii, anno Christi 1656.

Serenissimae Maiestatis Vestrae observandissimus amicus
et servire paratus :

*Georgius Stephanus,
Princeps terrarum Regni Moldaviensis.
Io Gheorghie Ștefan Voevod.*

[V^o.] Serenissimo ac Potentissimo Duci, Dei gratia Duci Venetorum, domino, domino ac amico nobis honorando.

[Veneția, *Archivio di Stato, Lettere principi, busta 15.*]

LXXXIII.

[Constantinopol, 27 Ianuar 1658.]

Levinus Warnerus către State.

Post meas 30 decembris datas, nunciatum hic fuit, inter illa quae Adrianopoli nunc tractantur, decretam fuisse praefecti Valachiae, brevi quoque decernendam Bogdaniae gubernatoris mutationem. Successit (quod antea controversum erat, sicut 22 septembris significavi) satrapa christianus, postquam, praeter ingentia alia munera, quater centena millia imperialium obtulisset. Varias quidem vias tentarunt primi moderatores dictarum provinciarum ut sibi denuo conciliarent Turcarum animos, sed ira fuit implacabilis, quod delictum illorum, quia contra Imperium esset commissum, inexpiabile sit iudicatum. Unde, qui eorum hic loci erant residentes, vehementer iam accusantur quod posterioribus hisce belli veneti temporibus quibus aliquando cladis aliquid passi sint Turcae, vires Imperii huius nimium extenuarint apud principes suos, qui,

eo persuasi, audacius facere sint ausi, quum nunc facta poenitet. Et certe non deerant tunc quoque inter ipsos Turcas qui, propter adversa belli foris et seditiones domi, regnum hoc compararent (de quo etiam publica satyrica extabant) decrepito seni, qui, desperato pristino vigore, fomentis tantisper sustentaretur, donec animam efflaret.

LXXXIV.

[Constantinopol, 25 Februar 1658.]

Același către același.

Praeterito vigesimo septimo ianuarii, inter alia indicavi designatum fuisse novum Valachiae praefectum, qui postea, cum provinciam illam esset occupaturus, repulsus fuit a primo eius gubernatore, qui, ut locum suum tueatur, multas copias auxiliares cogit ex vicinis locis, et inprimis fretus est supetiis Cosacorum, licet illorum perfidia iam saepe antea fuerit cognita. Unde iam Tartari stant in procinctu, quibus et turcici milites adiunguntur, grassaturi in Valachos, tanquam in rebelles, si imperata regia non exequantur . . .

LXXXV.

[1656 8.]

a)

Ex castris Regiae Maiestatis Poloniae ad Choinice, [30 octobris 1656].

[Tatarii aũ luat 50.000 de robı.] Imperator Turcarum amicitiam suam erga R. M. declaravit, expeditis ad Tartarorum Chanum, ad Bassam Silistriensem, ad Moldaviae et Valachiae Waivodas mandatis, ut ad requisitionem regis Poloniae prompti sint contra quemlibet hostem insurgere¹.

b)

[Palatinul Ungariei către Împărat; Pressburg, 14 Octombrie 1658.]

¹ În știri polone (*ibid*), găsim și aceia că Hmilnițchi, «Valacum quoque minis Chami Crimaci coactos ad desistendum a coniunctione armorum cum Rakoczio».

Quidam mihi Vaivoda Transalpine, de facto in exilio haerens, scribet. [Trimitte scrisoarea Împăratului, întrebînd ce răspuns să dea.]

[Arch. Academiei Maghiare, cutia LIX.]

LXXXVI.

[1658-65.]

[Extrase din Protocoalele târgului Cohalm (Reps), in Ardeal.]

[1658. Maiü. Turci în ținut.] 27 Iunii. Ist der Moldawer Wayda Stephán mitt villen Völckern vonn Ihr Fürstlichen Genaden vonn Ungern, nemblich vom Giorgio Rakoczy dem Jüngern, inn den Markt kommen und die Nacht über auch den Läger im Markt gehalten. Derer Völker aber, als die Polaken, sindt zum Theil zum Mirkvássa, theils zu Ugra hiedannen, auser dem Markt zihende, gelegen; die ungrische Haydo seyn czu Katzendorff, die Bleschländer zu Hamerden, unnd die Moldawer beym Weyda im Markt verblieben. Zu computiren, summatim ettwa mehr denn thausentt, auserhalb denen, welche anderstwo hinziehen, unss unwisslich, Willens den new von Turca eingesetzten Wayden zu bestreiten; ist aber unglukelig ergangen, unndt das mehrer Theill erwenntten Volks erschlagen inn der Moldawe...

14 augusti fuit prima fuga oppidanorum ad arcem, ob irruptionem Tartarorum et aliarum gentium hostilium condescendentium, etiam duorum Wayvodarum volachicarum regionum, Transalpinæ et Moldaicae scilicet.

22 eiusdem mon. Kaczam et Steretfordiam fidem (?) funditus combusserunt, conferentes se, post incendium factum, iterum in Barczam, plus minus sesquicentum numero, primam combustionem qui fecerunt. Ubi, tam illorum qui in arce, quam extra, secunda fuga.

[27. Apoi Tatarii, táind. Cu ei și Cazaci.]

[24 Novembris.] Im Quartier sindt auch in diesser Zeitt wallachische Völker und Multáner unnd sonnstn vermengte Völckern zum Dároc, Teutschen Tech auch, unndt anderstwo

im Stuell, nich wenig, ein schwerer Last undt Bürde; der Höchste erledige unss von ihnen . . .

[În 1661 năvălirea «turcă», cu Ali-Pașa, etc. Și în 1662.]

Anno 1663, den 6 Decembris, alss der Moldawer Wayvoda, mit Nahmen Boghdán Kyrck, mit Koszaken, Tarthern und Moldauern mit im ander, ans 20.000, zwanzig taussent Mann starck, von Ober-Ungern, unter dem Erezck-Uyvar herkommend, in unseren Stuel langete, frühstückte der Waywoda selbst zu Schweischer. Wir aber befuhreten unss, die gantze Zerme (oder Taber) möge in unserm Marckt Nachtläger halten, schickten derothalben auss Einwilligung eines Ehrsamens Weisen Rathss zween Weisen Herrn auss unserer Mittlung entgegen, nehmlich dem Waywoda und seinem Obersten, bittligen anhaltend, so es möglich were, unseres Marckts zu verschenen. Da wir denn durch unsere Demuth so vill Gnaad erlangeten dass, zwar der Wayvode in eigner Person, woll auff 100 Mann neben ihme, mitten durch unsern Marckt hindurch zogen, aber die übrige Völcker alle worden von dess Waywodens Legaten, so vor dem Tabor bey unss ankamen, in der Obersten Jass (*sic*), bey unserss Müllerss Hauss über die Bach hinüber gewiesen, und zogen also, ohne merckliken Schaaden, durch die Kayss. Gass nach Homorod und Streitforth. Der Waywode und die Moldawer hielten Nachtläger zu Homorod, die Koszaken und Tartern aber zu Streitforth, und thäthen dem Armuth an beyden gedachten Ortheren mächtiges Schaaden in Haÿ, ungedräschenem Korn und Haber, dass fast gar nichtss überliebe. Dess anderen Tages, in aller Frühe, machten sich diese Völcker auff, überfillen die Sommerburger plötzlich, und, weil die arme Leüthe sich auss Furcht auff die Burg verfiageten, üebeten die Völcker in der Gemein Gewalt, brochen die Häusser und Keller auff und thäthen sehr grossen Schaden in gedräschenem Korn, Haber und sonst Früchten, brochen auch die Kürche mit Gewalt auff, worauss sie villen Haussrath und Kleider wegnahmen ¹.

¹ În Socotelile Cohalmului, la 1663, găsim: «Item eben dess Peter Deakss

[1665.] Nach dem die Waywadin auss der Wallachey entwichen und sich in unser Landt nach Also-Rakos zum Peter Deak salviern wollen, welches der Törck verstanden, hat also balt ettliche Törcken, dabey auch ein Fürsten-Commissarius gewesen, abgefertiget, die Waywodin zu sich zu holen; weilen aber die Waywodin wegen Leibes-Schmertzen nicht alls balt sich auff den Weg begeben können, haben wir auss Ihr F. Gnaden Mandat folgenderweise Élés nach Also-Rakos auff der Waywodin Ration führen müssen. Den 19 Ianuarii [«Heu, Haber, Grossbrodt», «einen Rumpt schön gezimmert Kormahl», «Hünnern», «Bier»; și a doua oară: «Gänsse», «Eyer», «Butter», «Zwiebelen». Și a treia oară: «auff der Wädin Ration». «Item die 6 Februarii . . . : Eymer gutt Bier».]

Nachdem wir die Waywodin auss der Wallachey achtzehn Wochen lang, beyd für Menschen undt Ross, allerhandt Élés nach Also-Rakos auss unserem Stuel führen lassen, haben wir auss Ihr Fürstliegen Gnaden Mandat den 13 May von Homorod, Kacza, Darotz, Thikoassa, Garath und Schorvén-ségh 66 Ross mit Sillen und aller Bereitschaft geben müssen, sie von Rakos biss nach Schessburg zu führen, 1665¹ . . .

Diner, welcher die Ochsen so dem wallachischen Vaivoda vom Stuel überschickt worden, dass er etliche zurücke gelassen, verehret Taler 2». Cf. cu Krauss și Ioan Bethlen și cu aceste știri cuprinse în *Mon. Comit. Trans.*, XIII, pp. 266-7: La 20 Iulie 1663 Ghica e la Făgăraș, pe cînd Dabija și Tatarii se aflău abia la Preașmăr. La 22-4 ale lunii, Domnul muntean trece Oltul la Porumbac. La 2 August, «trists nescius quo tato rapturus», vine, cu 3 000 de oamenî, Dabija, și cu Cazaci. Pentru întorsul Muntenilor, v. și Kemény, *Deutsche Fundgruben*, II, pp. 139-40. — După Nekesch-Schuller, p. 278, Grigore trece lingă Brașov la 16 Iulie, nu pradă, dar e prădat el «de hoși»; la 21 Dabija vine, prădînd însă crud. Cf. p. 281. — Doamna Ghicăi scrie către principesa lui Apaffy la 17 iulie, din lagărul de la Zernești (*Torok-Magyark. Állam-Ökm.*, IV, pp. 100-1).

¹ Cu privire la această fugă a lui Grigore Ghica, iată ce cuprind nouă rapoartele olandese:

19 Septembrie 1664. La Neuhausen a fost, scrie ambasadorul, un mare de-sastru, «e qua Valachiae administrator cum solis triginta, Bugdaniae rector cum quindecim militibus evasit».

23 Ianuar 1665: «Post profugum Valachiae principem praepositus ei nuper fuit rector novus, nomine Stridari, id est ostrearius, quod pater eius vendendis ostreis sustentaret vitam».

LXXXVII.

[1659-60.]

Acta dierum sub quibus Georgius Rakocius et Acatius Barcsai, una cum suis adhaerentibus, intra et extra civitatem Cibinium super regimine regni Transylvaniae contendunt, anno 1660.

[Decembre 1659. Barcsai face un manifest.] His inserit etiam Vaivodae Minye et Georgii Gyika, Passae item Szilistriensis, imo etiam regnicolarum Transalpinæ gesta.

[10 April 1660.] Orto sole, veniunt duo Valachi, qui principi literas ferunt a Vaivoda transalpinensi, domino Gyika Georg, quarum summa haec est:

Edes fiam Ngod elhidyé	Fiule dragă, să creadă
hadainkat az Silistrai Passa-	Măria Ta că oștile ni le-am
val s haddal fél kuldöt.ük	trim's cu Pașa din Silistra
a Budai Vezerhez, most Lu-	la Vizirul din Buda; acum
gosnal Ie.nak a Portarol	e la Lugosș căpitanul Ali

Despre purtarea Domnilor noștri în lupta de la Leva v. «Continuatio historiae Hasan-Agae defuncti Vezirii Supremi Kiupruli Achmed Bassae muhurdar» [Hasan Vegi] (ms. quart. lat 539 în Bibl. Museului Național din Pesta, p. 165): Husein a fost învins, «Valachis et Moldavis hic nullum prorsus subsidium ferentibus, duo duntaxat vel tria milia heroum confiniorum ac Husein-Bassae totum famulitium in acie stabant, quod si enim Valachi ac Moldavi simul concertassent, nec unicus infidelium evasisset. . Valachorum et Moldavorum currus omnes diriperunt. Valachi et Moldavi dicebant in eodem loco et tributum regi dare et simul pugnare utrumque simulne fieri potest» Dux eorum, cum equis propriis, ad Portam Ferream aufugerat».

În relație cu pribegia lui Grigore Ghica e această mențiune dintr'o Cronică a Zipsului — «Chron. Scepus., p. 31» —, pe care o dă Carol Wagner, în *Collectedanea de regno Comanae* (Bibl. Museului Național din Pesta, fol. 3745).

«5 Januar 1668. Herr J. Georgius Gika, princeps et Vajvoda Transalpinæ, von Wien hier ankommen, in Willens sich hier als exul aufzuhalten, deme die Stadt mit ihrem höchsten Schaden das Stadt- oder Gasthaus völlig einräumen müssen». Apoi: «Den 26 April 1670 kam Georgius Gika, princeps Valachiae Transalpinæ, wieder alhier an... (sic), den 27 reiset fort nach Wien». Cf. *Torok-Magyark Állam-Okm.*, IV, pp. 169, 174-5 (Apaffy arată Turcilor că Domnul n'a fugit pe la el), 200-1, 213 (pentru adăpostirea Doamnei). Scrisoarea din Budowitz a lui Ghica, publicată în Hurmuzaki, IX¹, e din 2 («20»), și nu 24 Sept. 1665

Ali-Passa Capitan, kita . . . ally az Velenczetek ellen zalo hadnak generalissa zelt, rendes tellenk mofis generalisagra, s cziak azt zarjak hogy erkezek mentost he mennek az Tatarokis kün fünülnok fogyatkozás abbol el hidye edes fiam Ngod nem lessen, az hatalmas Csaszarnak lesyen Ngodra gondviselésé, etc. Az melly leveleket Ngod küldett a kiket hova kevantatott el kuldeczem, ezutanis azt czelekessem etc. Datum ex Bukurest.

Oretenus autem iidem Valachi referunt talia :

Az Vaidaval szembe leven aztis monddt hogy, nem tud elmenni Dalahova, az az Rakoci hogy a hizet se halanak, mert bizony mind eltonjattya az orssaghteket, annyi hed megyen most hogy az szemmejek sem lephe tike, ha ez az Barcsai Fejedelem eleibe nem mehet órhaddok, mind el zesslek el pusztultak, hogy jessen fel az Török Czassarzal Rakoci, nem gondollya e megh, niaczoda esreje hagyon, etc., etc., etc.

[16 Maiü. Se scrie la Braşov:]

Havasalföldeböl azon az Iassutan akaz Coztandin Vayda ki szaladni, ugy zi-

Paşa de la Poartă, care a fost numit generalul oştii contra Veneţienilor, şi acum e numit general, şi numai aceia aşteaptă să sosească mîntuitorii, dacă se duc şi Tatarii . . . Dintr' aceia să crezi, dragă fiule, nu vei avea nici-o scădere: puternicul împărat îţi va avea de grijă, etc. Scrisorile care mi le ai trimis, să le trimit unde doreşti, şi după aceasta voi face tot aceia, etc.

Fiind faţă 'n faţă cu Voevodul, a spus că nu poate merge la Dalahova(?), nici de veste nu-î aude lui Rákóczy, căci zău tot . . .  erile voastre; atita oaste merge acum, că ochii nu o pot cuprinde; că domnul Barcsai nu poate merge înaintea lor cu oaste, tot se va pustii; ca să vie Rákóczy [la pace] cu Împăratul Turcesc, nu se gîndeşte, ce putere lasă etc.

Din Muntenia pe drumul acela vrea să fugă Constantin Voevod; să ai grijă, dacă

gyazon ha lehet, kgltek re- se poate, să l prindeți; cu
gedya megh, azzal talal ked- asta te veți face plăcut și
veseget s mind az Portan, înaintea Porții și Turcului.
s mind az Törökök előtt.

[20 Maiu] Ad obtinendum passum Veres Torony [care fu-
sesse părăsit de Rákóczy, ce-l păzise încă de la Crăciun] qui
descenderant: idem Pribek Ferencz, d. Kovatz Istvan et d.
Stamp Gergely, magister civium cibinensis, referunt Vai-
vodam Coztandin obsedissee sedem in Tergovistya, d. autem
Georgium Gyikam fugisse ad Fekete Gyurgyo; statum regni
Transalpinæ non secus esse turbatum quam nos rum hunc
Transylvaniae.

[Bibl. Academiei Maghiare, Hist. fol. 158.]

LXXXVIII.

[Viena, Iunie 1660.]

Haec promitto ex corde facturum, accepta a S. Cesarea
Regia Maiestate gratia:

Gratiam hanc supplico a potenti manu Cesarea ut me sedi
legitimae in Principatu Moldaviae restituere per interpositio-
nem dignetur. Est etenim facillima via, quandoquidem omnes
barones et Provincia me requiret, uti patet ex litteris ex-
ternis.

Ego vero promittam primo, et iuramento firmato, quantum
ex me fuerit, non solum me (quod diu in corde habui) et
meam familiam subdere obedientiae et pedibus Sanctae Ro-
manae Ecclesiae, agnoscendo caput universale Summum Ponti-
ficem, cum omnibus meis, sed promittam provinciam meam
totam futuram sensim (?) ac principatum sub eadem Summi
Pontificis obedientia, cum articulis essentialibus.

Promittam similiter et iurabo idem tractare cum domino
principe Vallachiae Transalpinæ, dummodo erit meus amicus
et fidelis socius, ut ille quoque eadem in sua provincia faciat
et exequatur.

Promittam item et iurabo, quantum in me erit, agere et
operari, et dominum principem Vallachiae adiungere, ut Pa-
triarcha Constantinopolitanus in posterum ille eligatur qui

sit addictus Ecclesiae Romanae; quo creato, facilius exteros, et per ipsum, et per nos, in nostram sententiam attrahemus.

Promittam insuper et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me unum episcopum catholicum ad latus semper habere, qui, non solum pro spirituali consolatione animae nobis assistat, sed sit *intimus* in omnibus noster consiliarius et coadiutor, dummodo fuerit a Beatissimo Pontifice Romano et Vestra Regia Maiestate destinatus.

Promittam item et iurabo in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis me scholas publicas in residentia pro iuventute in christiana religione educanda erecturum et Reverendos Societatis [Iesu] Patres, vel similes, positurum, qui eandem publice instruant iuventutem et in omnibus officiis edoceant; de quibus nobis curae erit ut honeste vivant.

Caetera quoque huiusmodi, quae erunt a Vestra Cesarea Regia Maiestate perbenigne ordinata, firmiter iurabo et [pro] posse exequar.

Non in lingua puniendum, sed in capite plectendum me submittam, si alienus in supradictis inveniar, et maxime si cum domino Racozio in eius iniquitatibus consensum habuerim, aut in posterum consentiar, vel cum eodem sim in parte aliqua, sive factione unitus.

Si haec omnia ad voluntatem Sacrae Regiae Maiestatis successerint, ego hic, Vienna, deposito sub infamia iuramento, firmiter in manibus Vestrae Sacrae Regiae Maiestatis, iurabo me, non solum in posterum perpetuum servum futurum, cum omnibus meis, sed promittam provinciam totam futuram sub potestate Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis et feudalem. Imo, si ex gratia Vestrae Maiestatis in fide nostra erimus, modo cum optata pax cum omnibus conclusa sit, casu quo aliquando alte decreverit Vestra Sacra Cesarea Maiestas se contra Crucis Sanctae hostes insurrecturum, vel quemcumque alium, ego etiam cum capite et sanguine meo semper ero ex parte Vestrae Sacrae Cesareae Regiae Maiestatis.

[Roma, *Arch. Vaticanului, Nunziatura di Germania*, 167.]

LXXXIX.

[1662.]

[Extrase din Socotelile Mediașului, la Arch. din Sibiiu]

[1662.] Die 11 Septembris. Schikte ich den Szeocz Janos mit den Rossen, so aus Fürsten Befelich unter die wallachische Legation ihn Tabor begerth worden, bey Torda... Die 16 Septembris. Schike ich der Moldauer Legation grun Fische, d. 45. Ittem Wein, oct. 5, d. 50. Ittem aqua vitae d. 28. Ittem Birn undt Persen d. 8... Eodem geb ich dem Szeocz Janos, dass ehr der wallachischen Legation nachgeritten biss kegen Galt undt die Postross zuruk gebracht. [8 Octobre. Solie tatară «bey der Stadt beyhin getzogen». 10 Novembre. Acciași la Făgăraș la principe.] Die 28 Decembris. Eodem kauffte fuer die wallachische Legation 6 Kubel Habern, f. 3/12. Ittem gebe ich ihm Vermuth-Wein, oct. 6, zue d. 12, tt. d. 72. Ittem grun Fische d. 80... Ittem Furstl. Gnade, sampt dem Kuczug Mehmet-Passa undt seinem Kriegsvolk, seindt ihn die Stadt herein kômen, 12 Octombris 1662, undt ist allher geblieben biss 11 Jan. a. 1663... Ittem nach deme der Furst fon Cronen zueruk kômen ist ¹....

XC.

[1663.]

Extras din «Supplementum in libros 4 rerum Transylvaniae a...d. I. Bethlenio..., adiectum ac collectum per quendam historiophilum; 1697¹».

[1663.] Incolae in Apoldia Superiori plerique castellum deseruerant, paucioribus in arce interiori relictis, qui transeuntis Transalpine principis furias difficillime et cum praesentissimo vitae necisve periculo amoliuntur... Transalpinenses, ad Sabesum usque penetrantes, frumenta ad Sabesum fluvium propinquiora corripere incipiunt, erectis tentoriis in ipsis segetibus, passim per equos triticum iamiam meten-

¹ În registrul 1667-72 se găsește pentru acest din urmă an: «Ittem ist auff unterschiedlige turkische, wallachische undt moldauische Legaten und grossen Herren Ankunfft, ausspientiend in summa...».

dum depascunt, millio tamen parcentes, ne fratribus suis Valachis damnum intulisse viderentur. [A treia zi vine fiul Hanului. Apaffy la Sebeș, apoi «ad castra».] Tertio abhinc die denuo adest hospes, mutatis ad Sabesum fluvium castris, ipse princeps: intra urbem biduum commoratur. Mox adest nuncius qui peregrinos principes Transylvaniam iam ingressos nunciat, procedere Transalpinum Wayvodam, nec procul abesse Cibinio. [Se strâng lucrurile, fug locuitorii până la Miercurea, iar Curtea principelui la Sibiiu. Se trimite de orașeni soli la Chiuciuc-Pașa, care făgăduiește a-î apăra, viind însuși.] Venit ergo abominandus hospes ante Transalpini principis adventum, ill... [*rupt*] comneatum civibus indicit pro alendis militibus suis intra urbem. [Suferinți cu acest prilej. His per octiduum fere absumpti hospitibus, eliberantur, Passa Petrofalvinum versus abeunte; quem in bladis commorantem salutat Wayvoda Moldaviae, absque omni nostrum damno per territorium sabsesiense praedictas furias secutus... Et sic misera Transylvania, hoste vacua, adhuc misere quiescit. Nos vero Sabesienses reliquias spicarum colligimus, non sine lacrimis¹....

[Bibl. Museului Național din Pesta, quart latin 2423, p. 38.]

XCI.

[Viena, 13 Octobre 1663.]

Hanno detti Tartari havuto licenza dal Primo Visire di ritornar alle case loro; ond' hanno venduto alli Moldavi et Vallacchi li priggioni fatti nella prima scorreria, per pochi tallari; sì che queste due nationi, come christiani, haviano con poco riscatto in libertà li nostri, contentandosi di una dozzena de tallari per testa....

[München, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. 192, it. fo 191.]

¹ Autorul avea cincisprezece ani la anul unde se oprește Bethlen; de la 1669 la 1674 stă «in peregrinis regionibus», are «status privatus» numai. — Despre noi spune multe. De interes ar mai fi mențiunea planului pe care-l avea Constantin-Vodă de a năvăli în țară la August 1659 (p. 26), sau însemnarea că și Domniii noștri se întorceau de la Viena, în 1683, încărcăți de pradă (p. 68).

XCII.

[Din «Guerre di Ungheria»; ms. it. 576 al Bibl. din Munchen; f° 76.]

[1664.] In questo mezzo che della somma delle cose quivi si guerreggiava, il principe di Vallacchi con suoi e con alcuni Tartari e Turchi, raccozzati da loro presidii dalli Bassà di Buda e di Neuchusel, assali Lorens; il qual luogo, messosi su la difesa, fù alli 29 di luglio dal marescial di campo Souches e tenente-marescial Heissler, con la sconfitta del Valacco¹, soccorso; confessando egli d'haverne a bello studio agevolata la vittoria a christiani per il zelo, che egli s' era già da gran tempo a lor prò posto in cuore; il che ci pare, essendogli stato levato dal Turco a questo titolo il principato e convenuto ricovraisi ne' regni cesarei, dove sin hora honorata provigione per lo suo piatto riceve². . . .

XCIII.

[Belgrad, 14 Decembre 1664.]

[Residentul Reniger către Împărat.]

Vizirul a citat pe cei doi Domni. Al Moldovei] è comparso e, per haver mostrato obediienza, è stato subito rilassato, con conditione ch' egli paghi puntualmente, liberamente il debito tributo e si presenti ogni tre anni alla Porta Ottomana. L'altro non si hà fidato di venire; per questo è stato deposto, concedendosi la libertà al paese di propor e nominar un' altro in luogo suo, conforme hanno quì presentato al Gran-Vizir un gentilhuomo valacco, il quale è subito par-

¹ Racconta che egli haveva 8^m huomini de suoi, 4^m de Tartari et da 500 in 600 Turchi, che a bello studio haveva prima mandato fuori i Tartari a depredare, e ch' indi, dato lui volta con suoi nel conflitto, lasciò in preda a nostri quei pochi Turchi che seco furono. (Notă în ms.)

² E un contemporan și martor ocular, cum se vede de pe p. 23. La stînga Turcilor, în această luptă de la Leva, se aflău Romîniî (Munchen, *Hof- und Staatsbibl.*, ms. it. 192, f° 283· raport vienes din 26 Iulie 1664).

tito per Adrianopoli, per render omaggio al Sultano, e sarà dichiarato principe...

Pochi giorni sono, arrivò un corriere di Transilvania con aviso che la principessa di Walachia si hà salvato in Transilvania e vi sia stato arrestata sino ad un ordine più preciso della Porta; fatto con artificio delli Transilvani, quali vorrebbero precipitar il principe medesimo¹...

[Bibl. Universității din Pesta, G 72: «Guerra de Hungaria».]

XCIV.

1673; conjectural.]

Apaffy către regele Poloniei.

[Răspuns la o scrisoare din 20 Ianuar, în favoarea lui Constantin-Vodă.] Praetendit debitum, sed mihi ne grossum quidem unquam mutuo dedisse ipsamet sit testis. [Dacă a dat Statelor, va fi avînd un act.] Nec ea, qua Sua Dominatio pollebat prudentia, sine indubitata refusionis assecuratione tantam profudit summam. [Neavînd însă înainte decît «nuda verba», nu poate vorbi Statelor, «qui tributo ottomanicae Portae persolvendo imparcs se sentiunt».]

Același către Constantin-Vodă.

[Răspuns la o scrisoare din 18 Februar. Cum itaque nihil sit nobis datum, nosmet debitores nemo arguere potest. [Vor fi poate acte,] iuxta consuetudinem in toto orbe christiano in rebus talibus observari solitam... Audimus inter Illustrissimam Vestram Dominacionem ac Celsissimum quondam principem Barsaium amicitiam mutuis officiis esse cultam, quod grata recolimus mente; utinam nunc quoque in vicinia nostra florentem videremus, amicitiae officiis non defuturi; optamus-

¹ Tot acolo se allă și o Narratione delle campagna contra el Turco dell' anno 1664». În rapoarte din 1663 se spune că Tatarii, Cazacii, Romîni erau la 25-30 000 de oameni — Cf. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, p. 102 n 1.

que ut Deus Vestram Dominacionem ad feliciora traducat tempora diuque incolumem conservet... Radnoth...

[Bibl. Academiei Maghiare, Hist. oct. 135, pp. 256-7, 257-9¹.]

XCV.

[Constantinopol, 27 Februar 1679.]

Colyer către State.

.... Omtrent de tyt waren in Adrianopolen aengecomen de heeren ambassadeuren van Transilvanien ende Ragousa, ende den Grooten-Heer hadde alsdoen den heer Cerbaen, een der principaelste boyaren in Walachie, tot prins van de provincie aengesteld; alle welcke heeren, benevens den voorst: heer internuntius, den 27 van de voorm. maent decemb. hare audientien by den Kayser hebben gehad. Den prins van Walachie wert de eerste geintroduceert... Den eersten heer [Internuntius] bracht gen presenten.

Pe acest timp sosise la Adrianopol domniî ambasadori ai Ardealului și Ragusei, și Sultanul a făcut atunci Domn al Țerii-Românești pe d. Șerban, unul din cei mai însemnați boierii de acolo. Cari domni, toți, pe lângă zisul domn Internunțiu, au avut la 27 ale acelei luni Decembre audiență la Sultan. Domnul muntean a fost dus înăuntru cel d'întăiu... Internuntiusul n'a adus daruri...

¹ O scrisoare a lui «Constantin Basarab, cu mila lui Dumnezeu Domn al țerii Moldovei», Iastrzebiec, 11 August 1670, pentru această sumă de 5.000 de galbeni, se află în *Torok-Mag. Állam-Okm.*, IV, pp. 494-5. În 1673, Decembre, el veni cu Poloniî la Iași, pentru a lua Țara-Românească, dar nu izbuti, și la 29 Ianuar 1674 el se găsea la Sniatyn, de unde scrie pentru taria veche Ardelenilor (*ibid.*, V, pp. 183, 190-1, 199-200, 219)

[1688.]

XCVI.

Copia litterarum a Tökelió ad suum residentem.

Quod tibi in hisce litteris transibo, in secreto Vizirio Magno significet :

Ladislaus Csaki, qui antea Constantinopoli in captivitate detentus ac deinde ad Caesarem recurrit, in civitate Szatthmár integro anno substitit, praeterito autumnó cum exercitu in Transilvaniam perrexit, inde in nomine Caesaris Germanorum per regnum polonicum ad principem Valachiae cum legatione transiit et magnam summam pecuniae secum portavit, qua militiae, quae pro servitio principis valachiensis conscripta est, stipendia persolverentur. Princeps Valachiae Caesari Germanorum denuo rescripsit litteras huius tenoris : generales Germanorum, inquires, de exercitu turcico imminente aestate nullum habeant metum. Vezirius Supremus cum summa difficultate persuasit Chano Tartarorum ut Augusta sequatur castra, quia Tartaris novae contributiones impositae erant. Quod si Caesar et pontifex romanus non parcant pecuniis et hoc anno felicem expeditionem bellicam habuerint, Valachia, Moldavia et princeps Transylvaniae Tartarique a Porta Ottomannica deflecterent. Igitur Turcarum exercitum colligit ex hominibus belli imperitis, ut, si 30^m sumerent, vix 6^m ad tractationem armorum apta et capacia sint. Admonuit Germanos ut omni modo prae omnibus arcem munkaciensem capiant. Capta enim arce illa, inquit, in vicinitate Transylvaniae et Poloniae nullum esse timendum hostem. Deinde suasit ut exercitus germanicus in Transilvaniam ingrediatur, alio enim modo principem Transylvaniae ab obsequio Portae Ottomanicae abstrahi non posse, neque audere principem ut semet ipsum pro hoste publico declaret. Taliter de principe Transylvaniae ad Aulam Caesaris scripsit . . .

Bibl. Universității din Pesta, Col. Kaprinai, XXIV, pp. 79-80; Alba-Iulia, Bibl. Batthyányi, *Continuatio interpretationis*, etc.].

¹ Cuprinde traducerea, într-o formă puțin deosebită din care am dat extrase în Apendicele la *Socotelile Sibului*.

XCVII.

[1692.]

Perillustris ac generose domine, vicine benevole,
observandissime,

Credimus Celsissimi principis, amici nostri, familiarem benevolentiam erga nos incessanter operari, uti non solum ex mandato eiusdem, sed etiam ex proprio Marte, nam saepius nos erudire solent literae, quarum memores semper extabimus nostramque gratiam, ubi pro tantis beneficiis postulaverit, paratam habebit, et credimus iam facto, et non infecto nostro amico, quod nostrorum negotiorum penes Celsissimum semper promotor et defensor erit, uti etiam fuit; etiam intellectis vero novis nostra hylaris hodie domus, faxit Deus ut brevi foeliciora audire vellemus. Circa occurrentias harum partium potest etiam Celsissimo nunciare quod castra polonica descenderant usque Zvancsam et, superius Zvancsa fortalitium, nomine Palanka, restaurando et praesidiando, reversa sunt. Szucsaviam etiam veniebant ad tria millia militum, et nostri obviam Tataris, etiam in Polonos triumphum reportaverunt, ita ut et supremus eorum officialis, nomine Csinczki, tria acquisiverit vulnera, si non est mortuus: vix quatuor aut quinque eorum evaserunt sane; et, si non defecissent sagittae Turcarum, vix ullus evasisset. Concilium celebrari auditur in Polonia aut in Litvania. Me domino recomendo, et his permaneo

M. D. V.

benevoli, paratissimi:
princeps Moldaviensis:

1ma Novembris 1692.*Io Costantin Voevod.*

Plane, dum volebamus sigillare literas has, supervenerunt 14 octobris exaratae nobis literae, tum Celsissimi, cum M. D. Vostrae; quas gratanter recepimus.

[V^o:] Perillustri ac generoso domino Michaeli Inczedi de Varad, cum plenis titulis, domino et vicino benevolo, nobis observandissimo.

[Pecete mică, octogonală, de ceară, cu inscripția ștearsă și bourul.]

[Bibl. Museului Național din Pesta, 2867 fol. lat.]

Noi lămuriri la Prefață și Documente.

XCVIII.

[1602.]

Humillimus servus Nicolaus Petruscus, defuncti Michaelis Wayvodae filius [ad dietam Poseniensem]. In quantum discrimen rerum mearum iam secundario devenim, penes fidelitatem S. Regni Hungariae Coronae omnia bona mobilia amittendo, difficilimum et lamentabile est dictu, ac proinde, ne vestras prudentissimas et pientissimas aures commemoratione extremarum mearum miseriarum ac pie defuncti parentis mei fidelissimis ac heroicis factis servitiisque adgravare videar, unico verbo, humillime et ob amorem christianitatis oro, dignentur pro sua pietate in me afflictissimum graciles suos oculos convertere ac ex compassione dumtaxat christiana auctoritate sua apud Sacratissimam Caes. Regiamque Maiestatem efficere ut illa 15^m talerorum, per 70 x gos (*sic*) computando, mihi persolvantur; quae liquide a S. Maiestatis Camera Ungarica persolvi deberent ac patet ex obligatoriis superinde datis; ut, ea gratia et caesarea clementia mediante, partim suppellectilem meam oppignoratam redimere, partim vero ut me intertenere queam, donec aut afflicto statui meo a praepotenti Deo Caesareaque Maiestate melius provisum fuerit, aut optanda morte superne poenitus me, iam fere excusum omnibus fortunae bonis, ostiatim mendicare oporteat.

[Eder, *Analecta*, ms. fol. lat. 2241 al Bibl. Museului Național din Budapesta; vol. VI.]

XCIX.

[I. Un izvod de la Gheorghii Ștefan-Vodă, de orânduiala birului, cî-au eșit la Iuni, la vălet 7162, precum arată anume.]

25.758 ug. Țăranii de numea, câte 2 ug.; pe 12.879 nume: 29.060 ug. Curtenii.

393 ug. Curtenii ce s'aū ras din călăraș și s'aū scris curtenii.

11.060 ug. Călărașii, cu cei ot Gălaț.

- 168 ug. Dajde hotnogilor.
 201 ug. Sănițarii, cu 6 ug., un vâțav.
 20 ug. Pușcașii ot Niamțu.
 1.344 ug. Păhărniceii.
 2.839 ug. Mazălii cu vlădicii.
 3.139 ug., 12 p. Hănsarii.
 84 ug. Vățașii za hănsari.
 1.000 ug. Popii.
 1.207 ug. Slobodziile.
 550 ug. Împrumuta[t].
 600 ug. Cetile ot Iaș.
 152 ug. Dajde călăraș ot Târgul-Frumos.

77.575 uj. 12 p. fac.

Undea s'aũ dat aciaști bani.

- 55.234 ug s'aũ dat în banii birului.
 5.493 ug., 3 p. în cheltuiala Agăi.
 1.333 ug., 7 p. 2.000 taleri ce s'aũ trimis Pașii i chehaeliĩ
 lui.
 6.516 ug., 16 p. S'aũ dat în lef[i]le lui Avgost.
 2.045 ug. Năpăștile și pecetliturele.
 1.906 ug., 16 p. S'aũ dat mai mult în ciia orânduială.
-
- 72.529 ug. fac.

- 5.046 ug. p[o]l rămân asupra Visternicului.
 200 ug. Lipsa celor 6.516 ug, ce s'aũ dat lefi.
 2.073 ug., ce sânt asupra Sturdzoai.

[2. Un izvod, iar de la Gheorghii Ștefan-Vodă, din vâlet
 7162, de sama lui Vel Vist., de orânduiala birului; cariĩ fac
 111.511 ug.: cĩ-aũ luat și unde i-aũ dat; precum arată anumea:]

Cĩ-aũ dat bani cu lipsă.

- 3.340 ug. Aũ dat lui Capegilar-Chihaesă și oamenilor lui.
 7.071 ug., 6 p., ce s'aũ trimis cu Ușeriul în poclonul Îm-
 părat[u]lui i altora.

1.000 ug., ce s'aũ trimis lui Săianuș-Paş[a] și chihai lui.

1.600 ug., ce s'aũ trimis la Crăm, în bani cĩ aũ mers cu
 Costantin și cu Husăin-Aga.

1.563 ug., 7 p., s'aũ dat lui Husăin-Aga și oamenilor lui.

- 2.666 ug. 13 p. 1.000 taler[i], ce s'au trimis boiarului de cheltuial[ă].
- 3.000 ug. Cele 12.000 taler[i], ce s'au dat, însă :
1.000 taler[i], în poclonul Vizariului și
2.000 taler[i], chihaelii lui.
- 7.333 ug., 7 p. 11.000 taler[i], ce s'au trimis lui Chiauş-Paş[ă] cu Husăin-Aga.
- 1.333 ug., 7 p. 2.000 taler[i], ce s'au dat pintru sobolî cǎ-lugăr[u]lui moschicesc.
- 3.712 ug. 1.568 taler[i] pol, ce s'au trimis lui Panaioti.
- 1.666 ug., 13 p. 2.500 taler[i], ce s'au dat lui Michiş Cheremin.
- 3.019 ug., 14 p. S'au orânduit Visternicilor pentru cheltuiala lor pār la Fevrari.
- 336 ug., 13 p. O pungă, cǐ-au dat Ioniţ[ă] Vist. în casă.
- 1.013 ug. 7 p. 1.520 taler[i], ce s'au trimis Bacăi (*sic*) pentru banî, an[u]m[e] cǐ-au dat în bir.
- 1.000 ug. 1.500 taler[i], ce s'au dat omului lui Ahmet-Aga pentru datorie.
- 666 ug., 13 p. 1.000 taler[i], ce s'au dat pentru datorie omului lui Hasan-Aga.
- 446 ug., 20 p. 668 taler[i], 8 p. s'au dat pintru săneţ[i]le Curţilor.
- 133 ug., 7 p. 200 taler[i], ce s'au dat lui Michiş Ianăş.
- 266 ug., 13 p. 400 taler[i], ce s'au dat Hatmanului pentru cele 200 ug. aur.
- 66 ug., 13 p. au luat Dabija pintru cei 50 ug. aur, cǐ-au lipsăt din galbini cǐ-au schimbat la Măteş-Vodă.
- 133 ug., 6 p. 200 taler[i], ce s'au dat lui Stirie Gelepul pentru datorie.
- 50 ug. 75 taler[i], ce s'au dat omului lui Cantacozino pentru datorie.
- 49 ug., 7 p. 74 taler[i], s'au dat de s'au umplut o pungă a lui Michiş Ianăş.
- 114 ug., 13 p. 172 taler[i], s'au dat pentru sobolîi ot solî.
- 133 ug., 7 p. 200 taler[i], s'au dat cǐasornicarului.

- 80 ug. 120 taler[i], s'aũ dat pintru cia copilă cĩ-aũ adus cu a luĩ Nibojatco.
- 73 ug., 7 p. 110 taler[i], ce s'aũ dat luĩ Ionașco pãrcãlab pintru cãldãri.
- 133 ug., 7 p. 200 taler[i], s'aũ dat luĩ Lișcovicĩ, pintru 100 ug. aur ce sãnt la Preluidschiĩ.
- 42 ug., 12 p. s'au dat pintru cele 200 ug. aur la Hatmanul, ce s'aũ schimbat de la Comisul; fãrã 500 lei, ce s'aũ dat din cas[ã].
- 44 ug., aũ luat Doamna ot zlotașii ot Bacãũ, de i-aũ dat pentru niște iarbã.
- 30 ug., aũ luat ot zlotașii ot Roman.
- 112 ug., 13 p. 184 taler[i], ce s'aũ dat în banii Sultan[u]lui, ce n'aũ agĩunsu din dajde ci s'aũ pus.
- 76 ug., 19 p. s'aũ dat Hatmanuluĩ pintru 9 poloboaci de mieri.
- 202 ug., 303 taler[i] aũ luat Nacul Comis de aũ dat lefi unor dãrãbanĩ la Rãdianĩ.
- 900 ug, s'aũ dat Visternicilor pentru cheltuiala lor, cãnd aũ fost Sturdzea Visternic.
- 768 ug., s'aũ ertat Curtenilor celor noi, pentru zloț.
- 352 ug., s'aũ ertat Pãhãrniceilor.
- 120 ug., s'aũ ertat Pãharniculuĩ ot Sucĩav[a] și slobodzii ot Niamțu.
- 72 ug. S'aũ ertat din cii 30 potronicĩ.
- 229 ug., 6 p Cĩ-aũ luat mai mult din cele ținuturi ce s'aũ orãnduit în cele 10 000 talerĩ.
- 342 ug., nãpãștile ot Bacãũ, și ot Sucĩav[a], și ot Putna.
- 76 ug. p¹, ce s'au ținut în sam[a] Condrĩi și luĩ Adam 17 zamfir[e].
- 60 ug. p¹, ce s'aũ socotit nești nãpãști.
- 70 ug., nãpãștile curten[i]lor ot Niamțu.

58.129 ug., 17 p. fac.

Banĩ ce s'aũ dat fãrã lipsã.

570 ug., cĩ-aũ luat Ionașco pãrcãlabul ot zlotașii biruluĩ ot Hotin.

120 ug., cî-aŭ luat tij Ionașco Părcălabul ot dăjderii ; ce s'aŭ socotit într' acîast[ă] somă.

200 ug. s'aŭ dat Drăguțăscului pristav[u]lui, ot Putna.

200 ug. s'aŭ dat Giurgii ot Cotnari.

420 ug. 700 lei, ce s'aŭ dat Cîogoliî, pintru banî cî-au dat.

619 ug. s'aŭ dat pristavii ot sălitră ot Bărlad.

281 ug., 19 p., ce s'aŭ dat Nemților ot Bucîulești.

30 ug. s'aŭ dat lui Tălmaci călăraș.

80 ug. pentru pungî la Visterie.

13 ug., 8 p. pe cîară și bumbac și cele 3 făcliî ot Bucîulești.

112 ug. pe 7 cai ce s'aŭ luat la grajd.

2.574 ug , 7 p. fac.

Ce s'au dat lefea, să să știe.

56.593 ug., 12 p. S'aŭ dat lefele sluj[i]tor[i]lor din luna lui Ghen. pār la eșitul lui Iulie, fără liafa Nemților de luna lui Iulie, ce s'aŭ dat 14 deasetin[ă].

5 786 ug., 16 p. Ce trec cheltuiț mai mult ot Vistirnicul.

† Ce i s'aŭ dat dintr'acești banî :

1.000 ug. De la Jicnițer.

776 ug., 17 p. Din canăna.

255 ug. cî-aŭ dat State Vameș, liafa lui Ghiorghii.

140 ug. din preapotașii (*sic*) 211 taler¹].

1.340 ug. de la boeri ce iaste să ia.

449 ug., 17 p. banii cî-au fost, șalăî din cas[ă], și nu s'aŭ umplut din dajdea.

1.906 ug., 6 p., cî-aŭ luat din orănduiala birului cî aŭ trecut mai mult.

5.768 ug. p¹. fac.

Ms. 237 al Ac. Rom., f° 576 și urm. ¹]

¹ Cuprinde actele administrative pe un an ale lui Constantin-Vodă Mavrocordat în Moldova, dar se copiase printre ele și documente mai vechi, aduse, în deosebite pricinî, la cunoștința Domniei. — În doc. 27/XIII al Ac. Rom. avem dată «gorștina, de oi, precum aŭ fostu estimpu, lt 7173, Ghen. 10

C.

Variantă din Cronica lui Stoica Ludescu,

[1654.]

Iar boerii, împreună cu părintele Ignatie Mitropolitul, aceiaș trimise de să strînse toată Curtea și toți slujitorii, dîndu-le veste de pristăvirea lui Mateiū Voevod, și să sfătuiră toți dinpreună și aleasă din mijlocul lor pre Costandin Postelnicul sin Șarban Voevod, rădicîndu-l să fie stăpîn, căci era om bun, și înțelept, și blînd; și-l duseră în Biserica Domnească, de-l îmbrăcară cu haine domnești, și-i citi molitva de Domnie, puindu-i gujma în cap, și șazu în jățiu, blagoslovindu-l părintele Vlădica, și ziseră toți: *mnoga leta*. Și de aicea i să începu numele de Domnie: Io Costandin Voevod, sărutîndu-i și mîna de Domnie noao, cît să cade, și jurară toți boerii și slujitorii să-i slujască cu dreptate. Istovindū aciastă scrisoare și trupul lui Mateiū Voevod, în mijlocul Curții strîngîndu-se mulțime de arhiereși, și cu prea-sfințitul Macarie, patriarhul din Antiohiia, și călugări, popi; și s'au făcut pogribanie cum să cade . . . .

După aciasta început-au Io Costandin Voevod sîn Șarban Voevod, împreună cu toți boerii, de-ș căuta de rîndul țării și de așazămintul Domniei, plecîndu-ș capulu la Împărăție; trimis-au de olacū cărți la Vizirul și la alți prietenși pentru întîmplarea ce scrie maș sus. Decī Vizirul au priimit, și i-au părut bine, și altora tututura, pentru Costandin Voevod, căci îl știia că iaste om bun și înțeleptū. Și nu după multă vreme alese o seamă de boeri, anume: Stroe Vel Vist. Leurdeanul i Pană Filipescul Vel Stolnicu i Gherghe Băleanulu i Drăghiciū Cantacozinò Logf. i Danciul Logf. Părăianul, Iorga Olănescul i Neguț Tătarul (*sic*) i Preda Bucșanulu și cu o seamă de Roși

+ 7.300 oi Suciaua bez Cămpullungu. + 1.500 oi Cămpullungu. + 7.800 oi Niamțul. + 1.250 oi Romanul. + 2 350 oi Bacăul. + 1.000 oi Putna. + 1.000 Tecuciul. + 400 oi Covurluul, + 1.200 oi Tutova. + 1.550 oi Vasluiul. + 1.200 oi Fălciul. + 1.250 oi Lăpușna. + 4.200 oi Orheiul. + 3.500 oi Soroca. + 6 300 oi Hotinul. + 4.400 oi Cernăuți. + 2.000 oi Dor[oh]oiul. + 1.300 oi Hârlăul. + 400 oi Cărligătura. + 2 500 oi Iași. *

i popi, de i-aŭ trimis la Poartă, căzînd la poala lui Sultan Mehmet Împărat și a lui Derviș-Pașa Vizirul, făcînd multă rugăciune ca să-l hărăzească pre Costandin Voevod să fie Domnŭ Țării-Rumînești, și numai decîtu scoaseră beiulu ¹ împărătescu, de-î deate steagu de Domnie noao, trimițîndu-l cu Terzi cu Mustafă-Pașa Talhăci, împreună cu boerii . . . . .

(Ms. 436 al Ac. Rom. ; în parte și ms. 269.)

CI.

Congratulatio publica victoriae quam, auspice Deo Ter Optimo Maximo, Serenissimus dd. Georgius Rakoczi, Dei gratia princeps Transylvaniae, etc., reportavit de Catilinis sive perduellibus in Transalpina furentibus, die iunii XXVI, anno MDCLV. Effusa die XXVI iulii regnantis, . . . in palatio Suae Celsitudinis tunc reducis, ab Isaaco Basirio, S. S. theologiae doctore ac professore publico, Albae-Juliae [8 pp. imprimate].

. . . . Tu exercitus . . . perduellium debellasti idque exigua (uti retulerunt nobis, absentibus, sed circa salutem vestram perpetim curiosis), perexigua, inquam, sex vel septem millium manu (neque enim tuum, militum plusquam triginta millium exercitum, universum in hostem, tametsi numerosum, effundere voluisti, cordatus, verum vix sexta duntaxat turmarum tuarum parte) totam illam, plus quam viginti duorum millium Catilinarum transalpinorum, ex improvise, atque id etiam in loco vobis sat incommodo, exercitui vestro ingruentium, confluviem contrivisti, fudisti universam, dynastam vicinum vestrum Constantinum, magnates quoque suos, veluti capiteminutos, suis quemque dignitatibus ac locis postliminio restituisti, idque totum, quod mirentur seri nepotes, effecisti simul et semel solus . . . Acsi votum illud publicum nostrum animitus nuper ² in scholis vestris, quando scilicet easdem Celsitudo

¹ *Bevat*, probabil.

² Aprilis XXIII, qua die Sua Celsitudo clementer condescendit interesse disputationi theologicae publicae. . Tunc oratum fuit ut Deo exercituum iusta bella omnia Celsitudinis Suae (quandocumque) coronaret certa victoria. [In original.]

Vestra sua augusta praesentia beare dignata est, fuisset in antecessum veluti propheticum omen, adeo Deus Optimus Maximus nostrum illud (ad verbum) complevit augurium! . . . Macte victoria hac memorabili, utpote ex parte victoris, Deo gratias, tantum non incruenta (siquidem centum viginti quinque duntaxat ex gregariis vestris in praelio desiderati). Macte ad oream tibi debitissimam, pro spoliis opimis, pro manubiis universis, pro tormentis bellicis XXXIII, pro signis (vexillis infestis) XLIII hosti ereptis, proque praecipuae coniurationis ipso duce victo, capto, — atque etiam, nobis iam spectantibus, huc in vinculis triumphaliter adducto . . .

[Retipărit de Iosif Kemény in *Új Magyar Múzeum*, an. IX, 1859, pp. 502-3.]

CII.

[1657.]

Io Gheorghie Ghica Voevoda, boj. mlst. gspdru zămli mo l davskoî. Adecă aũ venit înainte noastră și a boiarilor noștri, mari și mici, boiarinul nostru Miron Costin, nepotul Balicăi Hat., cu rugătorii noștri, egumănul și cu tot săborul de la sf[ă]nta m[ă]n[ă]stire Sti Sava, din târgu din Iaș, zicând boiarinul nostru Miron Costin Sulger, cum îi țin rugătorii noștri călugării de la Sti Sava gium[ă]tat[e] de sat de Larionești, ci iaste la ținutul Sorocii pre apa Nistrului, partea unchiu-săi Balicăi Hat., cu alte părți ci-aũ fost cumpărat Enachi Postelnicul, împresoar[ă] și acea parte a Balicăi . . . Deč Domnia Mea și cu tot Sfatul nostru am aflat cum acel sat Larioneștii aũ fost driaptă cumpărătură lui Enachi Post. pentru a lui dreptți agonisiț bani, iar Balica Hatmanul n'aũ avut nice o treabă, ce, unde ș'aũ dat banji, să margă Miron Slugeriul să-i iã de la acei oamenî . . . Ias, let 7165, Mai 26
Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 521.]

CIII.

[1660.]

† Io Stefan Voevod, bjiu mlstiu gspdrũ zemli moldavskoî, scrie Domnia Mea la toate slugile noastre, căți veți îmbla

cu toate slujbile Domniei Meali la ținutul Fălciului: la zloțași, și la leoași, și la gălbănași, și la tălerași, și la ortași, și la dajnici călărășești, și la alți slujitori, la toți: deaca veți vedea cartea Domnii Meale, iar voi toți să aveți a lăsa în pace de dajde, și de zloți, și de lei, și de taleri, și de orți, și de dajde călărășasci, și de alte dări și angherii, de toate, câte vor hi pre alți mișei în ț[ă]ra Domnii Meale, — pre cești călărăși și oameni carei au fugit în ț[ă]ra turcîască, și acmu au venit de s'au așezat la slobodie rugătorilor noștri egumenului și a tot săborul de la sv[ă]nta mănăstiria de la Aron-Vodî, la sat, la —, pe vale Rândzeștilor; nime întru nimicî să nu-î învăluiască, iar, cine-î va învălui, de mare certare va fi de la Domnia Mia. Într'un alt chipu nu va fi.

† Sam gspdinu veal.

U Ias, 7168 Mai 7.

Io Șteafan Voevod. [Pecete mică.] — 9 LXXVII.

CIV.

[1660.]

Mlstieiu bojiei Io Ghiorghie Ghica Voivoda i gospodinu, davat gospodstvomi sie poveleanie gospodstvomi vearnnomu bolearin gospodstvomi, Șarban Cantacozino, vtorii logofet i sās snavi ego ilitez bogă dast, ca să fie volnic cu aciastă carte a Dumnie Meale, de să ție satul Cotărcieanii ot sud Elhov, den sus de București, tot satul cu tot hotarul, și cu tot vinitul din câmpu și din pădure și den apă, și din șazutul satului, de pretutindinea, oarecăt se va aleagîe, și cu rumăniî căți se vor afla într'acest satu, și cu viile, și cu morile, și cu grădinî. Pentru că acestu satu Cotărcieanii ce scrie mai sus, fost-au al Ghiocăi Capitan. Dicî, pre vreame ce au arădicat Costandî Vodă sabiia asupra Înpărății, și au trecut preste munte, de au vinit din Țara Ungurească hoțeaste, iar G[h]ioca Cap[i]tan el n'au vrut să se ții de Domnia Mea, și unde au fost steagul Înpărății ca toți boiarii țărăi; ce s'au sculatu și el ca un ficleanu Înpărății și Dumniî Meale, și dușman țărăi, de au arădicat sabiia asupra Înpărății și a Domnie Meale. Decî, pre

acea vreamă tremitându boiarenul Domnie Meale ce scrie măi sus ca să-ș aducă caei, să-î fie de treaba Înpărății și a Dumnie Meale, iar el aș ținut calea hoțeaste, de i-aș luat 22 cai buni. Întraceaia Dumnia Mea, văzându slujba lui direaptă și credincioasă și socotindu Domnia Mea și pentru paguba lui ce i-aș făcut, și pentru ficlenia ce aș făcut Domnie Meale și țărăi, dat-am Domnia Mea și am miluit cu acestu satu Cotărceani, ce scrii măi sus, să-i fie lui moșii, și feciorilor, nepoților, strănepoților ohabnică în veaci; i ne otcogojdo nepocolebimom porezmom gospodstvomi. Pis az Stoica Soarevici logofet, vă nastol grad Bucureștii, mesița Iunie 10 dne, vâl[eat] 7168. [Citat întâiū de G. M. Ionescu, în «Buletinul Societății geografice» pe 1901.]

Io Ghiorghi Ghica Voevoda.

[Archiv. Statului, Mănăstirea Cotroceni, pachet 1, n° 20.]

CV.

[1662.]

Io Evstratie Dabija Voevoda, boj mlst. gspdră zămli moldavskoī. Adică Domnia Mea facem știre tuturor cui să cad[e] a ști, pentru toate satele și moșiile, carele să vor afla în țara Domniī Meale, a Movileștilor și a Balicăi Hatmanului; care, fiind aceste moșii, după ce s'aș stānsu Casa Movileștilor ș'aș perit și Isac Balica de Ștefan-Vod[ă] Tomșa, toate moșiile lor li-aș dat Ștefan-Vod[ă] Tomșa pre la mănăstiri și pre la alți streini, ș'aș fost date păr ci-aș venit Radul-Vod[ă], și socotindu-să că iaste strămbătate mare făcută de Ștefan-Vodă Tomșa, căc că Balica, di-aș avut vrea-o greșală spre dānsu, aș plătit cu capul, iar n'aș fost vinovate și moșiile lui, să fie la streini, ce aș luat di-aș dat aceale moșii la seminția, care aș fost pe aceaia vreamă, a Balicăi, și în dzilele lui Vasile-Vod[ă] s'aș sculat cu toții rudele Balicăi; ș'aș debătut toate moșiile aceste, și s'aș împărțit între sine ei, până ci-aș venit în țară și altă seminție a Balicăi și a Movileștilor, rudă măi de aproape, Ileana, fata lui Ioan Movei, în dzilele lui Gheorghie Ștefan-Vod[ă]. Cărie socotind seminția aceaia

că iaste mai aproape decât toț aceia, căci că ei i-au fost nepoț Movileștilor, iar ià iaste fată Movilei, aū dat toate părțile ce făcusă întru sine, toate moșiile aceaste aū dat pe mâna Ileanii, fata lui Ion Movila. Deč, acesta lucru fiind și la știrea Domnii Meale, socotit-am Domniia Mea, cu tot Sfatul nostru, și Domniia Mea încă am dat ș'am întărit de la noi toate aceste moși a Balicăi, carele sint în izvod de la săminție Balicăi, iscălite și scrisă, de boiarii carei aū ținut mai înnaite de dânsa. Pentru aceaia aceale moși, carele mai sus scrie, a Balicăi, carele spun și în izvod, ca să fie și de la Domniia Mea driaptă ocină și moșie fetii lui Ion Movila, Ileanei, și feciorilor și strănepoților lor, și a toată săminția ei, neclătită nič dânaoară în več. I dasia neumișeat.

Ias, lt 7170, Ghen. 31¹.

[Condica lui Constantin Mavrocordat, f° 520-20 V^o]

CVI.

[1665]

† Safta, ce am fostu Doamnă a răpăusatului a lui Ghiorghie-Ștefan-Vodi, precum am luat u o sutu de lei de la dumnea-lui finul Adam, Ghen. 14 dzil[e]; pecetluitul să-i hie dumisal[e] de sam[ă]. U Ias.

Ἡ ὁμολογία τῆς κίρας.

Pecet[e] de datoria Doamnei Saftei.

[Bibl. Ac. Rom., 82 LVIII.]

CVII.

[1665.]

Eū Safta, ce am fost Doamnă, scriū și mărturisăscu cu acest zapis al meū, cum am dat Post. Stamate și giupănesăi dum. Tudoscăi și cuconilor dumilor sal[e] trei părți den sat din Șărpen[i] și trei părți din Puhăcenī, danie; să fie dum. driaptă

¹ Lista moșiilor: «Împărțala satilor Balicăi între rud[e], care s'aū făcut în dzilel[e] Mării S...[e] Vas[i]lie-Vod[ă], la let 7150», e pe f° 523-3 V^o. Participă la ea: «Voruntar, Vel Vor. i Pavăl Bucium, Nastasoe, Buhuș Vel Med., Irina, Ștefan». Sint cincizeci de moși.

ocină și moșie în veș de veș, și cuconilor dum. Și pentru mai mare credința mi-am pus pețt. și iscălitura, ca să-s crieză. U Vălen[î], velet 7173, Ghen. 5.

[Pecete.]

Safta gspjda.

Bunbul, biv Vel Vor.

Nicolaï Buhuș, Vel Logft.

Andriaș Vel Spatar.

Hăbășăscul, Vel Șăt.

[Condica lui Constantin Mavrocordat, fo 496 V°.]

CVIII.

[1670.]

Adică eū Safta, cī-am fost Doamnă răpoosatului Gheorghie Stefan-Vodă, scriū și mărturisăscu cu acest adevărat zapis al mieū, de nimine nevoită nici asuprită, ce de a mia bună voe, pentru a cince parte den sat din Șărpeni și pentru a cincea parteden Puhăcenī, ce sânt la Țănutul Orheiului, car[e] ne sânt de moșie despre strămoșul nostru Șiarpe Postelnicul, și mi s'aū vinit mie la împărțal[ă] despre alți frați al miī ; și apoi, când aū fost Domnu mieū Domnu aici în țară, dat-am aceste părți de ocină danie dumisal[e] lui Stămat[e] Postelnicului celui Mare. Așjdir[e] și după cī-am lipsăt noi din Domnie și dacă am vinit eū din pribegie de la Șfedzi, de iznoav[ă] iarăș am mai făcut dum. și alt zapis întăritur[ă] pre acel[e] părți de ocină, iar acmu într'aciastă vreme, agiungând eū la bogat[ă] lipsă, și neavând eū altă nedejde de aiuril[e], numai ce mi-am luat aceste părți de ocină de la dum. Postelnicul și li-am scos la vândzare. Decī dum. Post. aū socotit, fiind satil[e] aceale pre sama dumisal[e], și aceste părți de ocină hiindu danie de la noi și mai dinainte vreme, precum mai sus scriem, iarăș li-am vândut dum. drept trii sut[e] și 50 lei bătuți, și mi-aū plătit dum. deplin acești ban[î], în mână mia ; de acmu înainte ca-s fie aceste părți de ocină, a cince parte den sat din Șărpen[î], și a cincea parte din Puhăcen[î], driaptă ocină și moșie și cumpăratur[ă] și danie dum. Post. Stămat[e] în veci. Și acest zapis s'aū făcut denainte dum. Solomon Bărlădian Vel Logft., Miron Costăn Vel Vorn. nij., Gri-

gorașco Hăbășăscul Vel Vorn. viș., Nicolai Răc[o]viț[ă] Hat., Gavril Costachi Vel Spat., Ionașco Tălmač Vel Păh., Ilie Sturdza Vel Stol., Ion Răcoviț[ă] Vel Com., Contăș 3 Logofăt și cu D^{te} Vornic de Poartă. Și pentru mai mar[e] {credință} mi-am pus pe[ă] [e]t[ea] și iscălitura, și dum. cu toții s'au iscălit, ca-s știe. U Ias, lt 7178, Fev. 21 ¹.

[Condica lui Constantin Mavrocordat, f° 497.]

CIX.

Pan Cărăiman biv Vel Cîșnic însumi pre mene mărturisăscu cu cest al mieu zapis cum are Stamati Grecul de Bursuceanî a șapta parte de în sat de în Bursucea, de în vatră, și de în țarină, și de în moar[ă], și de în fânațe, și de in hă-

¹ La 9 Februar 1663, Evstratie-Vodă confirmă lui Stamati «Hiotin» moșia ce rezultă dintr'o sumă de cumpărături de la «Iliasta» și de la rudele ei. «Căc acel sat aū îmblat în 5 părți: o parte a lui Prodan Drăg[u]șăscul, și altă parte a ficiorilor lui Ciolpan, anum[e] Gheorghî[ă] și frati-său; decî parte de la Drăg[u]șăscul aū fost făcut schimbu cu Vas[i]lie cî-aū fost Hatman, fratile lui Gheorghie Stefan-Vod[ă]» (f° 495 V^o). — Urmează o danie a lui Gheorghe Ștefan către același ca Stolnic (13 Octombrie 1655-6): «pentru a lui driaptă și cu credință slujbă ce ni-aū slujit noi și țărăi de câteva ori la Țarigrad»: «Pentr' aceia, căț oamini vor fi într'acel sat Șărpenii și în satul Puhăcenii, să fie tot supt ascultare Șărpenilor, tot un sat, și să aibă a asculta ei cu toții de boiarul nostru Stamate Post. și de omul său caril[e] il va pune acolo, ispravnic întru tot ce le va d[a] învățătură; iar caril[e] nu va asculta, să aibă a-l certa și a-l globi pe fești-car[e] după dela sa, și altul nim[e] să nu-s amestîc[e]» (f° 496). — Altă întărire a lui, din 24 Ianuar 1660, pentru a cincea parte din ambele. «care părți aū fost a Tomii Sulgeriul; cu care părți de ocină aū avut schimbătur[ă] cu ficiorii Tomii Sulgeriul, cu alt sat, anum[e] Lățcanii, cari sânt la Țănutul Cărligăturii» (f° 496 V^o). — La Bibl. Ac. Rom. se află (93/LXXII) actul prin care Constantin Cautemir dă lui Apostol Catargiul biv Comis «satul Dăvidiani Bouluț, ce sântu la Ținutul Niamfalui, pentru căci aū dat domnialui Gligore Spătar patru sute de lei Ducăi-Vodă, cari bani aū fostu datoare Doam[ia] Safta, cî-aū fostu a lui Gheorghie Ștefan-Vod[ă], cu aciale 400 de lei, și aū fostu chizuaș dumnialui Gligori, cî-aū fostu Spătar, cu zapisul Doamniî, cu dzi; decî, când aū fostu la dzi, Duca-Vod[ă] aū străn-ū pre Gligori Spatarul de bani; decî Gligori Spatarul aū făcut cum aū putut și aū luat bani cu camăti și aū dat Ducăi-Vodă acial[i] patru sute de lei, pre-

leșteu, de preună cu mine, ca să n'aibă oamenii mei, deregătorii saū alți oameni, nici o treabă cu partea lui; ce să-ș ție ocina cumu să cade. Ș'aū fost în tocimala noastră Vasilie Clucăriul, și Avram Ușariul cel Mare, și Ștefan de Loze. Mai mare mărturie ne-am pus și pecețile noastre într' acest zapis, să să creadză. De aciasta mărturisim. Pis u Ias, Mai 24. [Bibl. Ac. Rom., 89/XXX.]

CX.

† Eū, Vasilie, feciorul lui Procop Cărăiman, mărturisescu cu cest zapis al mieū, cum eū de bună voe am vândut partea noastră den sat, den Macsinești, ce ne-a fost cumpărătură de la Drăgan și de la Ionașco, feciorii lui Dumitru Uricariul; și o am vândut du[m]i[s]a]le giupănuului Dumitrașco Ștefan Log[f]ătul cel Mare drept doao sute de taleri bătuți; și mi i-aū dat toț baniī dennaintea a mulți boiarī; și i-am dat și direasele ce am avut pe acel sat. Și spre mai mare mărturie pusu mi-am și pecetea într' acest zapis; să să știe.

† Az Vasilie Cărăiman.

[Pecete cu două mîni ce se strîng, două stele și o cruce.
Bibl. Ac. Rom., 199/IV.]

cum iaste și zapis, de la Doamna Safta; și, cînd aū murit Doamna Safta, s'aū dat pre mîna Bouluī, și, ce aū rămas bucate și moșī, aū rămas pre mîna Bouluī; decī, fiind Văhani a Doamniī, i-aū dat dziastre Boul ginere-săū Prediī, decī pentru acie am dat Domniia Mia să opriască satul Davidiani, să ție, pîn vor da aciali 400 de lei».

¹ La 3 Februar 1606 Ieremia-Vodă dă Popeștii lui Cărăiman Vel Paharnic. — La 22 Mart 1610, act pentru Năstasia a răposatului Cărăiman Vel Paharnic. — La 12 Octobre 1603 Domnul dă aceluiași Simionești (ms. 234 al Ac. Rom., pp 40, 50). — La 20 Ianuar 1664, Istrate-Vodă dă ordin către «giupăniasa Măricuța, fata lui Procop Cărăiman», și fiii, pomenind pe «părinții ei, Procop Cărăiman și giupăniasa lui, Nastasiia». În alt act vedem cum înaintea mai multor boieri de țară vine «aciastă săracă de giupăneasă, anume Măricuța, fata lui Procop Cărăiman», pentru a i se alege moșia din Căuiești (Bibl. Ac. Rom., 17/XXXVII, 99/XXXVII).

CXI.

[Din ziarul lui Ioan Nemes, tipărit în *Történelmi Társ*, 1902, broșura II.]

[1652-9.]

La 6 April 1652 a sosit solia Voevodului muntean, Udriște, în Bălgrad, la principe și i-a adus un cal turcesc pătat, cu toate rafturile, și încă un cal . . . Lui Rákóczy Ferencz un cal turcesc negru, împodobit cu toate rafturile și un băț cu pene în șea (?). În ziua de 7 April s'a și întâlnit solii cu principele și i-a dat darurile pomenite, și principesei i-a dat o bucată de canavaț cu aur și o roche de postav roș (*écarlate*) La 8, l-a ospătat principele și i-a dat și răspunsul. . . La 21 Iunie 1655 ne-am pus în tabără la Buzău. La 24, am petrecut acolo. La 25 ne-am dus la «Sellye». La 26 ne-am dus lângă apa Teleajăn, la crucea de piatră, pe amîndouă părțile drumului de țară pe unde se duc de la Tîrgoviște la Buzău. Tot acolo ne-am bătut pe cîmpul «Tuhot» cu seimenii, unde ni a dăruit Dumnezeu nouă învingerea, pentru care să fie lăudat numele Domnului. La 27 Iunie, am făcut legătura cu Voevodul Moldovei; ne-am pus în tabără lângă Ploiești. La 28, am petrecut acolo. La 29, ne-am așezat lângă apa Cricovului, la 30, la Gherghița. Acolo a venit Voevodul Constantin înaintea principelui. La 1-iulie am petrecut la Gherghița. Acolo a găzduit Voevodul pe principe. La 2, ne-am dus la «Stroița», lângă Ialomița. Până la 7 am fost în tabără la «Stroița». La 8, ne-am dus la Gherghița. . . La 10 ne-am dus către «Colorești» și am stat la Drăgănești; principele nostru s'a dus spre Tîrgoviște.

La 14 Februar 1658 mi-a adus știrea că a venit Tatarii în hotarele Țerii-Românești, la Brăila, și că Domnul li-a trimis ajutor.

La 11 Mart 1658 a venit Voevodul din Țara-Românească, cu toată casa, în Țara Birsei, fugind de Tatarii.

La 25 August s'a făcut pacea între Brașoveni, Tatarii, Turcii, Cazacii și Voevozii.

La 14 Octombrie 1659 ne-am dus — la porunca principe-lui nostru — cu Mikes și cu alți nobili din Haromszék la Rucăr, la Voevod. La 15, ne-am întors și ne-am dus înnaintea Domnului pe dealul cel de dincoace de cîrciume ; de acolo ne-am întors cu principele, care a stat față în față cu Mihaï Voevod dincolo de drumul de țară, pe livadă, cu mare solemnitate. Domnul s'a dus cu Voevodul în cortul lui, care era lângă Dîmbovița ; acolo s'a unit Domnul cu Voevodul și Ardealul cu Țara-Românească ; prînzul l-am luat în cortul Voevodului. Voevodul i-a dat Domnului un cal turcesc cu toată armătura, și o mantă roșie de catifea, cu guler, căptușită cu blănă de rîs ; nobililor cîte un caftan și cu cîte o bucată orî două de postav. Tot în ziua aceea am plecat înapoi la Bran.

La 5 Novembre s'a dus Gheorghe Mikes cu 500 de inși în Țara-Românească ; cealaltă oaste la Orăștie.

La 21 Novembre a bătut Voevodul Ghica cu Tatarii pe Voevodul Constantin și pe Ungurii din Ardeal și Țara-Ungurească, — cari s'aū dus cu el ; acolo s'aū pierdut 6-7.000 de Ungurî. Mikes, generalul lor, a fugit prin Oituz. Voevodul a fugit către Țara-Românească, prin pasul Buzău.

La 23 Novembre a avut Voevodul Mihnea o luptă la Giurgiul-Negru, unde nu aū căzut mulți Ungurî. Turcii s'aū închis în șanț, și oastea lui Mihnea s'a retras, voind să se pregătească mai bine de lucru, ca a doua zi să atace cetatea. Dar între acestea a auzit știrile Mihnea. La 15 Novembre el a căutat să se apropie din Țara-Românească către Ardeal.

La 3 Decembre, nefiind sigur Mihnea în Țara-Românească, a venit la Rîșnov. La 14 Decembre am auzit că Mihnea e în Cic : ne-am dus noaptea, vre-o treizeci de călări, după el, ca să cumpărăm pe cei din Cic și să-l prindem ; dar ei i-aū ținut partea, și noi am fugit de acolo.

La 4 August 1660 a sosit în Orăștie un boier din Moldova cu un ceauș.

TABLA NUMELOR.

(I = vol. III; II = vol. IV. Steluțele trimit la Prefață.)

A

- Abagiul (Stoica), II, 85 n. 1.
 Abdî-Aga II, 107*.
 Abramios (Ioan, preot), II, 79 (73),
 85 n. 1.
 Abrud (popa Gheorghe din), II, 87
 (82).
 Achiș, II, 35*.
 Adam (Banul), II, 103, 266.
 Adon, II, 154 (17).
 Adrianopol, I, 7*, 8*, 10*, 12*, 19*,
 25*, 31*, 73*, 97*; II, 175*, 308*
 n. 1, 60-1, 247 (83), 259 (93), 260
 (95). (Ioan, archiepiscop latin de),
 II, 236-7 (72).
 Aga (Oprea), II, 180* n. 1.
 Agapia, I, 38*.9*.
 Ahmed Iiū (Sultan), II, 50*, 52*,
 68* n. 1, 69*, 70*, 78*, 86*,
 97*, 101*, 104*, 121*, 121, 145-
 6, 154 (16).
 Ahmed al III-lea (Sultan), I, 24, 27.
 Ahmed-Aga, II, 265.
 Ahmed Celebl (sol tatar), II, 39*,
 45*, 151-3 (15).
 Ahmed Chehaia, II, 166 și urm (25).
 Ahmed-Pașa, II, 115, 117.
 Ahmed-Pașa Hadîm, I, 5-6.
 «Alanî», I, 57*.
 Alba-Regală, II, 17*, 70 (25)
 Albania, I, 33*, 37*.
 Albu (boier), I, 14*.
 Aidea (pretendent), I, 14*.
 Alep, II, 146.
 Alexandria (patriarchî), I, 26. (Chiril
 și Gherasim, patriarchî de), II,
 182 n. 1.
 Alexandru-cei-Bun (Domn al Mol-
 dovei), I, 10*, 13*-4*, 65*
 Alexandru Iiū (Mircea; Domn mun-
 tean), I, 10*, 14*.
 Alexandru Iiū (Mircea), I, 67*.
 Alexandru al II-lea (Mircea, Domn
 muntean), II, 20 n. 2.
 Alexandru Iliăș (Domn al țerilor
 romîne), I, 8; II, 125*, 130* și
 urm., 140* și n. 1. 142*, 144* și
 urm., 148* și n. 4, 155* și urm.,
 160*, 162*, 171*, 174*, 178*,
 105 (3), 190, 193 (42), 197 (45),
 200 (48), 230 (67). (Doamna lui),
 II, 133*.
 Alexandru Coconul (Domn al țerilor
 romîne), II, 151*, 160* și urm.,
 162* n. 4, 166*-7*, 187-8 (39)
 și 188 n. 1, 191.
 Alexandru-Vodă (pretendent supt
 Matei Basarab), II, 231*.
 Alfangiul (Stati, negustor), II, 83 (77),
 85 n. 1.
 Ali-beg Mihaloglu, I, 34*.
 Ali-Pașa, II, 55*, 311*, 167 și urm
 (25), 250, 252-3
 Alimăneți, I, 47*.
 Almaș (Grama de), II, 20 n. 2.
 Altham (Adolf, conte del), II, 174-5
 (29), 177 (31).
 Alviș, I, 49*, 37.
 Amăreți (Drăgan Viștierul din), II, 35.

- Amiras (cronicar), I, 98.
 Amlaş, I, 11*, II, 10*.
 Anatólia, I, 10*.
 Anca (Domnița, fiica lui Radu Șerban și soția lui Nicolae-Vodă Pețrașcu), II, 201* n. 2. 216, 245 (81).
 Anca (Domnița, fiica lui Alexandru Basarab), I, 62*.
 Andrieșanu (Ștefan), II, 111-2.
 Angelos (Ioan, Despot), I, 57*.
 Angialossı (Ardelean), II, 112* n. 2.
 Anglia, II, 80*, 176. ✠
 Angora, I, 5*, 8*.
 Antim Ivireanul (Mitropolit muntean), II, 75-6 (72-3), 78.
 Antina, I, 47.
 Antiochia (Măcarie, patriarh de), II, 256* n. 2, 293*, 268.
 Antonie-Vodă din Popești (Domn muntean), II, 312*, 67 (Fiul său Neagoe), II, 67.
 Antonie-Vodă Ruset (Domn al Moldovei), I, 17, 31. (familiasa), I, 31.
 Apaffy (Mihai, principe al Ardealului), I, 97 8; II, 34*, 311* și urm., 59, 61-2 (58), 63 (59), 64 (60), 251 n. 1, 256 (89), 257 (90), 259 (94), 261. (principesa), II, 250 n.
 Apaffy («M »), II, 2 (3).
 Apoldul de sus, II, 256-7 (90).
 Arad, II, 84 (79). (Sinesie, episcopul din), I, 88.
 Arcești (boierii din), II, 20 n. 2.
 Ardeal (episcop catolic), I, 51*. (Feude românești), I, 41*, (Orașe), II, 6 (7). (State), II, 9 (12-3)
 (Localități, din — și Țara-Ungurească).
 Agribici, II, 94 (8) «Albora», II, 2 (3).
 Bădăcin, II, 94-5 (89), Baton, II, 3 (3). Beșiiale, II, 81 (75).
 Bergheș, II, 71 (66). Bolcu, II, 3 (3). Budurasa, II, 81 (75). Bulbucii, II, 73 (69).
 Căbești (și protopopul Giurgiu), II, 71 (65), 81-2 (75-6). Cața II, 249 (86), 251. «Cațco», II, 3 (3). Ceaba, II, 3 (3). Cheșșafalov, II, 3 (3). Cherleș (Chiraleș), II, 3 (3). Cheța, II, 101-2. «Chioru Mireșu», II, 87 (82). Cozma, II, 74*. Curățel, II, 81 (75).
 Deșoara, II, 249 (86), 250. Desnapatak, II, 3 (3). Domocoșfalva (Domocoșeni), II, 2 (3).
 Feneruș, II, 81 (75). Feniș, II, 73-4 (69). Fintină, II, 69 (63). Fiiuzeș (Fizeș), II, 2 (3).
 Gancea, II, 2 (3). Gaurcani, II, 67. Gîomul (protopopul Iancul din), II, 71 (66). Giosan, II, 81 (75). Gura-Riului, II, 284*.
 Holpotaca, II, 3 (3).
 Ida, II, 3 (3) Iurzmezeu, II, 3 (3).
 Lazuri, II, 81 (75). Loșfa, II, 2 (3). L' poae (în părțile Dobocci), II, 95 (90).
 Măjina (protopopul din), II, 93 (87). Meziadu, II, 81 (75). Mi-luaș (protopopul Gavriil din), II, 95 (90).
 Negerfalva, II, 3 (3). Nemeșta, II, 81 (75).
 Ohabă (protopopul Gheorghe din), II, 71 (66). Orda, II, 67 Uralat, II, 284*. Ormete, II, 81 (75).
 Poiana, II, 2 (3). Ponoră (Gliga, popa din), II, 97 (92).
 Răianii, II, 81 (75) Rohi, II, 3 (3).
 Săciul (Suciul : de sus și de jos), II, 3 (3). Sămbătelca, II, 2 (3). Săucani, II, 81 (75). Simartin, II, 2 (3), 81 (75). Sincraii, II, 94 (88). Sintiacov, II, 3 (3) Sintioan, II, 2 (3) (Luca, protopop

- de), ll, 17 (28). Socodur, ll, 80 (75). Șoimuș, ll, 69-70 (64), 81 (75).
- Tăcafalova, ll, 3 (3). Techiuș, ll, 3 (3). Țilna, ll, 73 (69). «Ționdvo», ll, 94 (88). Țrăbilești, ll, 87 n. 1. Tritul de sus și de jos, ll, 94 (88), 101-2.
- Ufalău, ll, 3 (3). Uriașul, ll, 81 (75).
- Valea, ll, 16 (27). Velma, ll, 2 (3).
- Ardeal (Vocevozi de), l, 32*, 41*, 49*.
- Ardeal (protopopii și preoții. Daniil, Gavra, Măiran, Nica, Pavel), ll, 28 (37), 70-1 (65-6). (Locuitorii romîni: Petru Marce), ll, 60 (56). (Matei Parota), ll, 68. (Petru Simon), ll, 72-3 (68). Sucii (Pavel), ll, 68.
- Arenii, l, 20.
- Argeș (oraș și mănăstire), l, 3*, 13*, 39*, 42*, 47* și n. 2, 61* 8, 50, 61, 85 și n. 1; ll, 74*, 93 (87). (Iosif, episcop de), l, 65.
- Arghira (Doamna lui Radu Mihnea), ll, 152*, 155*.
- Arhonda (Mironneasa), l, 31-2.
- Arieș, ll, 10*.
- Armașul (Constantin), l, 77. (Ivașco), ll, 57 (53).
- Armenii, l, 60*, 20 (Petru Grigorevicii, zugrav și negociator), ll, 40* n. 1, 84*, 89*, 144 și urm. (Iosif, fratele precedentului), ll, 48*, 147-8.
- Armenia (patriarchul David de), ll, 147
- Arnăuți, l, 27, 82, 91.
- Arnota (și egumenul Teofil de), ll, 263* n. 3.
- Aron-Vodă (Domn al Moldovei), l, 64*, 4, 6, 37-8; ll, 53. 173. (mănăstirea lui), ll, 289* n. 2, 309* n. 1, 31 n. 1, 270-1 (203).
- Arros (Petru, dregător al lui Mihail Viteazul), ll, 6 (8).
- Arsenie (duhovnic și egumen ardelean), ll, 70 (64), 81-2 (75-6)
- Asan Cămărașul, ll, 75 (72).
- Asia, l. 7*, 8*, 5; ll, 63*, 128* 165*, 170*, 175*, 177*, 187* 191*, 193*, 197*, 296*, 169, 206-7.
- Aslan Vornicul, ll, 163*-4*, 166*, 19-20, 103.
- Asliu (Radu), ll, 53.
- Atanasie (Mitropolit de Bălgrad), ll, 66, 69 (62), 71-2 (66).
- Atena, l, 18*.
- Atos, l, 50. (Sf. Pautelmon din), l, 80*. (Zograful), l, 67*.
- Austria, l, 79*. (Casa de), ll, 205 n. 1. V. Ferdinand. Leopold, Matthias, Maximilian, Rudolf
- Avlona (și Mircea, domn de), l, 6*.
- Avrig (protopopul din), ll, 72 (66).
- Azov, l, 33, ll, 204*-6*, 217*, 223 (59), 227 (64), 230 (67), 233 (69).

B

- Babadag, l, 99; ll, 100*, 169.
- Baba Novac, ll, 29*, 10 (15), 11 (16).
- Bacău, ll, 9*, 98*, 250*, 267*, 269* n. 2, 266.
- Băcești (Leca de), ll, 35
- Bădica (Radu-Vodă —, Domn mun-
tean), l, 48 și n. 1
- Bagdad, ll, 191*, 198*.
- Bahlui, ll, 292* n. 1, 304*
- Bahue, l, 86 (21).
- Baiazid I^{uu} (Sultan), l, 1*.

Baiazid al III-lea (Sultan), I, 2^a-3^a, 5^a, 36^a, 40^a, 42^a.
 Bairam-Paşa, II, 186^a.
 «Bakta», II, 243 (78).
 Bălăceanu (familia), I, 102. (Barbu), I, 28. (Aga Constantin; și soția, Domnița Maria), I, 27-8, 61; II, 314^a n. 4. (Constantin Clucerul), I, 65. (Ioan, soția și fetele), I, 60 și urm. (Ioniță Șătrar), I, 65. (Preda, logofătul familiei), I, 61-2. (Cronica familiei), I, 100, I 4.
 Bălănești, II, 258^a n. I
 Balasachi (Păharnic; și fiul), I, 97.
 Balassi (nobil ardelean), II, 107^a
 Bălcăciu (parochul Thorwächter din), I, 103.
 Balcani, II, 182^a n. I.
 Băleanu (Gherghie Banul), II, 302^a, 35, 268. (Grigore), I, 27, 29. (Ivașco de supt Matei Basarab), II, 162^a n. 4. (Ivașco, fiul Ceaușului, nepotul lui Gherghie Banul), I, 21.
 Bălgrad (Alba-Iulia), I, 16^a, II, 15^a, 26^a-7^a, 35^a, 74^a-5^a, 78^a, 82^a. 84^a n. 3, 95^a, 112^a, 123^a, 129^a, 264^a, 284^a, 294^a, 8 (11) 26 (35), 128-9, 210 (54), 219, 222 (58), 233-4 (70). (Mitropolia românească din), II, 66 și urm. (62), 71 (66) (Mitropoliș: Iorest), II, 213-4, 216-7. (Ștefan), II, 28 (37). (Teofil), II, 99 (94). V. și Atanasie (Mitropolit de). (Protopop: Simion Stoica), II, 93 (87), 96-7 (92-3). (cel unit: Vasilie), II, 93 (87). (Dascălul Ioan din), II, 93 (87). (Nicodim din, preot), II, 90-1 (84).
 Balibeg (de Belgrad), I, 48^a.
 Balica (Hatman), II, 270 (20.), 272-3 (205) și 273 n. I.
 Balota, II, 304^a.
 Balș (Constantin și Iordachi), I, 44.
 Balșa al III-lea (domnul Zetei), I, 2.

Banatul oltean, II, 30^a, 44^a, 46^a, 109^a, 301^a. (al Timișoarei), I, 4^a, 16^a.
 Băneasa, I, 79.
 Băuffy (Gheorghe), I, 103.
 Bantăș (familie), I, 66.
 Banul (Zaharia), II, 103.
 Bar, II, 251^a.
 Bărbătești (in Vilcea), II, 262^a n. 3 (Stoichița din), II, 36 (42).
 Barbély (Gheorghe), II, 36^a-7^a 119-20, 134 (5).
 Bărboiu (doi boieri cu acest nume), II, 119^a-20^a.
 Barbu (fiul lui Neagoe-Vodă), I, 44^a.
 Barbu (al III-lea, Banul Craiovei), I, 51^a.
 Barbu (boier muntean, supt Matei Basarab și Constantin-Vodă), II, 273^a, 29 (38), 103.
 Barbul (János, Ardelean), II, 215
 Bărcan (boier al lui Mihaï Viteazul), II, 8^a n. 2. 104^a. 8 (11).
 Barsai (Acașiu, principe al Ardealului), II, 182^a-3^a, 193^a-4^a, 195^a n. 2, 196^a, 208^a-9^a și n. 4, 295^a și urm., 305^a, 307^a-8^a, 310^a, 214, 230 (67), 252-4 (87), 259 (94). (Fratele său), II, 310 (Alexandru), II, 192^a, 155.
 Barkóczy (Gheorghe), II, 155. (Ladislaü), II, 243 (78). (Ștefan), II, 287^a-8^a.
 Barnovschi (Miron-Vodă), I, 35 n. I; II, 155^a și urm., 170^a-1^a, 286^a, 186 și urm., 192 (42), 193 n. I, 200-2 (48), 230 (67).
 Basarab I^u, I, 56^a-7^a, 62^a. Basarab al III-lea, I, 29^a, 33^a, 35^a-8^a. Basarab al III-lea (cel Tânăr), I, 37^a-40^a, 59^a. (soția sa), I, 38^a. Basarab al IV-lea (Neagoe), I, 44^a-6^a, 50^a, 59^a, 75^a; II, 9^a. (Doamna sa), I, 44^a-8^a, 75^a. (Fetele lui), I, 45^a. (Fiul lui, Basarab, pretendent), I, 49^a.
 Basarabia, I, 68^a, 101^a.

- Basire (Isaac), ll, 269 (201) și n. 1, 269-70 (201).
- Başotă (Gheorghe), ll, 76*, 124*.
- Bassa (Toma, ardelean), ll, 182*-3*, 193*.
- Basta (Gheorghe), l, 6; ll, 2* și urm., 77*, 94*, 96*, 10 (15), 12 (19), 117-8, 129-30, 131-3, 135-6, (6), 136-7 (7), 138-9, 142-3, 150-3 (14-5), 178 (31).
- Bațcov, l, 22.
- Báthory (Andrei, cardinal-principe), l, 64*; ll, 75*, 92*.
- Báthory (Gabriel, principe), l, 7; ll, 61* și urm., 69*, 71* și n, 126* n 4, 148*, 150*, 269*, 310*, 122 și urm., 145-6, 153-4 (16), 156, 158-61 (20).
- Báthory (Sigismund, principe), l, 4 și urm., 37; ll, 3*-4*, 6*, 21*-24*, 26*, 28*, 35*, 39*, 47*, 51*, 62*-4*, 75*, 81*, 129-31.
- Báthory (Ștefan I^u, voevod ardelean), l, 37*, 39*.
- Báthory (Ștefan, voevod ardelean și rege al Poloniei), ll, 4*, 26*, 73* n. 1, 76*, 81*, 143*.
- Batov, ll, 239*
- Bazargic, ll, 24*, 117*.
- Beatricea (regină a Ungariei), l, 39*.
- Beblai (Ștefan), ll, 246-7 (82).
- Becheș (Gașpar I^u), ll, 26*. (Gașpar ll), ll, 116*.
- Becicherec, l, 3
- Bedü (Ștefan, Secuñ), ll, 92*.
- Beheim (Martin, poet), l, 69* și urm.
- Beuș, ll, 14*, 12 (19), 84 (79). (Gheorghe, protopopol de), ll, 80-1 (75).
- Beldı (Paul), l, 98; ll, 50, 60-1 (57), 63 (59). (Ioan), ll, 214.
- Beldiman (Alexandru, poet), l, 93.
- Belény (Gheorghe), ll, 2 (3). (alt —), ll, 176*, 188*.
- Belgioioso (comandant imperial), ll, 47*, 70*
- Belgrad, l, 10*, 46*, 6, 24; ll, 53*, 57*, 63*, 119*, 129* n. 4, 162*, 84 (79), 167 și urm. (25), 258-9 (93), 269-70 (201). (Vichentie Popovici, Mitropolit de), ll, 81 (75), 83-4 (78).
- Belitorî, ll, 60*-1*.
- Bembo (cunoscut al lui Mihnea Turciul), l, 53*-4*.
- Benga, l, 47*. V. și Tîrgul Bengăi.
- Bengner (Ioan), ll, 91*, 103*-4*, 107*, 113*-4*. (Altul), l, 104
- Berelești (Stoica Căpitanul din), ll, 35.
- Berestecico, ll, 236*
- Betejani, l, 28.
- Bethlen (Gabriel, principe al Ardealului), ll, 7, 8; ll, 43*, 61*-2*, 88*, 96*, 103*, 108* și urm., 109*-10*, 112*-3* și urm., 174*, 178*, 200* n. 4, 209*-10*, 18 (29), 142, 145, 168, 173-4 (28), 175-7 (30), 185 (35), 188 n. 1, 190 n. 1, 230 (67). (Ioan, cancelariu ardelean), ll, 313, 256 și urm. (90). (Ștefan, fratele lui Gabriel), ll, 161*, 182, 14, 203 (50). (Wolfgang), ll, 83*.
- Bialociercva, ll, 237*.
- Bialopole, ll, 238*
- Bic, ll, 304*.
- Bieganowski (Nicolae), ll, 254*.
- Bieniawski (Albert), ll, 280*.
- Bihor, ll, 83-4 (78).
- Bir'ad, ll, 16*, 36*, 73* și n. 1, 267. (Toader Jora, namestnic de), l, 11. (Neofit, negustor din), l, 11.
- Birlădeanu (Gavril), l, 20. (Solomon), ll, 274 (208)
- Birsa (Țara), l, 10*-1*, 40*, 42*, 73*, 75*, ll, 10*-1*, 36*, 57*, 84*, 90*, 104*, 112* n 2, 122*, 130*, 248*, 267*, 271*, 291*, 294*, 307*,

- 125 6 n. 1, 249 (86), 277. Birsan (Irandafir), ll, 25 (34).
- Bîrsescu (Preda), ll, 294*.
- Bistrița (în Ardeal), l, 9*, 10*, 14*, 29*, 70*, 77*-8*, 208*-9*, 296*, 130, 230 (67). (Pasul), ll, 280*.
- Bistrița (mănăstire olteană), l, 45*, 51; ll, 85*, 284*.
- Blaj, ll, 291*, 300*, 66.
- Bloch (Petru), ll, 215-6
- Bob (episcop ardelean unit al Romînilor), l, 102
- Bocskai (Ștefan, rege ungar), ll, 44 și urm, 72*, 102*, 178*, 2-3 (3), 161.
- Bod, l, 15*.
- Boemia, ll, 59*, 140, 176.
- Boer (Lazsló), ll, 212-3 (56).
- Bogáthy (Nicolae), ll, 3*, 34*, 121*, 130.
- Bogdan I^u (Domnul Moldovei), l, 64*-5*. Bogdan Orbul (Domnul Moldovei), l, 42*, 45*. 36. Bogdan Sasul (fiul lui Iancu-Vodă), l, 53*, ll, 79*-80*, 86*, 97*, 103*, 211* și n. 1, 157-61 (20), 158 (și mama și surorile).
- Boia, l, 15*.
- Boldu (Iani, pîrcălab), ll, 84 (80).
- Bonhomo (Petru de), ll, 129* n. 4.
- Borgia (cardinalul Ștefan), l, 102.
- Borisi (Bernard, Hatman), ll, 107*, 110*-1*.
- Bornemissa (Gheorghe), ll, 216. (I azsló), ll, 132*. (Sigismund), ll, 155.
- Boros (Ioan), ll, 209*, 231*, 244*, 250*, 271*-3*, 275*, 47, 242-3 (77-8).
- Borsos (Toma), ll, 110*-1*, 114*
- Bosnac (Sultan), ll, 191.
- Bosnia, l, 10*, 59*, 60*; ll, 165*, 168. (Ivrtco I^u, rege), l, 62*. (Ștefan, duce de), l, 58*.
- Botezați (Leca, căpitan, din), ll, 42-3 (46).
- Botoșani, l, 66-8, ll, 6*, 196*
- Boul (Agahia), ll, 224* n. 1. (Vistierul), ll, 44*, 111*, 119*-20*, 164*, 224* n. 1, 275 n. 1. (și ginerele său). (Safta), ll, 218* n 2 (Ștefan), ll, 224* n. 1, 44, 112 n. 1. Vezî și Gheorghe Ștefan (Doamna lui).
- Boulet (căpitan valon), ll, 12*-4*, 22*-3*.
- Bozieni, ll, 224* n. 1.
- Braclaw, ll, 222-3 (59)
- Brădescul (Barbu și Mihaï), ll, 20 și n. 2.
- Brăescu (Ștefan), l, 21.
- Brăila, l, 24*-5*, 34*, 40*, 42*, 23, 47, ll, 24*, 133*, 153*, 185*, 270*. 299*, 116-7-7, 277.
- Brăiloiu (Barbu, Serdar), l, 26.
- Bran, l, 49*, 61*; ll, 30*, 53*, 114*-5*, 132*, 167*, 301*, 311*, 119, 125, 127, 278.
- Braucovici (familia și cronica), l, 13*, 55* și urm. (Gheorghe, Despot sîrbesc), l, 11*-2*, 21*, 23*-4*, 1, 2. (Ioan), l, 43*. (Maxim), l, 45*.
- Brandenburg (Caterina de, regentă în Ardeal), ll, 161*. (Electorul de), ll, 277*, 279*
- Brașov, l, 10*-2*, 14*-5*, 28*, 30*, 34*-5*, 49*, 51*, 62-5, 69, 79, ll, 9*-11*, 15*, 18*-9*, 26*-7*, 30* 5*, 37*, 43*-4*, 51*, 55*, 65* 74*-8*, 84*, 88*, 90*, 92*, 94*, 97*, 99*, 103*-7*, 109*, 111*-2* n. 2, 131*-2*, 146*, 151*, 177*, 180*-1*, 195* n. 2, 196*, 201*, 231*, 275* n. 3, 294*, 301*, 303*, 29 (38), 60 (56), 65, 104-5 (2), 117-22 și urm, 133 (5), 134 și urm. (6), 139, 150 (14), 154 (17), 156 (17), 212 și urm. (56). 250

- n. 1, 256 (89), 277. (Marenburg, rector), 1, 164. (Celestin, argintar), 1, 75*. (— Vechiū, 11, 92*, 216. (Șchei), 11, 74*, 111*, 215. (Popii din Șchei), 11, 92-3 (86), 216 (Popa Cristea), 11, 72 (66). (Popa Evstatie Grid), 11, 93 (86). (Biserica Sf. Bartolomeiū), 11, 123
- Brătășani, 11, 85 n. 1.
- Bratuleni, 11, 229.
- Braun (Han), 11, 131-2 (3).
- Breț, 11, 189*, 246*.
- Brezoaia, 1, 62.
- Brezoianu (Pătrașco), 1, 26.
- Brîncoveanu (familia), 1, 102. (Constantin-Vodă), 1, 22, 28, 56, 94 și urm., 99; 11, 314*, 67, (70), 74, 79-80 (74). (Soția și familia), 1, 22; 11, 67 85 n. 1. (Fratele: Barbu), 11, 315* n. (Constantin Banul; și fratele lui), 1, 76-7, 82-3, 87. (Danciu), 11, 166* n. 1. (Papa), 11, 262*. (Preda), 11, 263* n. 3, 265*, 268*-9*, 273*, 294*, 198, 35, 127.
- Броды, 1, 8*.
- Brody, 11, 233 (69)
- Brusa, 1, 10*.
- Erykoust, 11, 223 (59).
- Bucioc, 11, 110*, 134* și n. 3, 143*, 171* și n. 4, 179*-80*, 182*-3*. (Fiica, Tudosca), 1, 31. V. și Lupu (Vasile).
- Buciuștii (neam și moșie), 11, 291* n. 3, 267.
- Bucium (Pavel), 11, 273 n. 1.
- Bucșanul (Preda), 11, 269.
- Bucureștii, 1, 34*, 36*-7*, 44*, 46*-7*, 80*, 61, 5, 25-7, 56, 58, 63-5 și n. 1, 70-4, 77, 79, 80-1, 96, 100; 11, 12*, 165*, 169*, 178* n. 1, 180*-1* n. 3, 182* și n. 3, 185*, 191*, 195* n. 4, 199*, 226* n. 1, 260* și n. 6, 288*. 292*, 306*, 20 n. 2, 33 (41), 74 (70), 75 (72), 76-8, 85 n. 1, 87 (83), 104, 115, 229-30 (67), 271-2 (204). (Biserica Ceauș David, 1, 87. (Biserica Domnească), 11, 268. (Radu-Vodă), 11, 152* n. 3, 288* (Stelea), 11, 77. (Mahalaua Sf. Dimitrie), 1, 65. (— Sf. Gheorghe Vechiū), 11, 75 (72). (Sf. Sava), 1, 56. (Abagi), 11, 79 (84). (Cîntăreți), 11, 75-6 (72). (Cusătorese), 11, 85 n. 1. (Grămăticii), 11, 79 (83). (Seimenii), 11, 74 (70). (Cupeți), 11, 74 (70). (Sudiți), 1, 78 și urm
- Buczacz, 1, 16.
- Buda, 1, 28*, 33*, 49*, 74', 6, 18, 103; 11, 21* și n. 3, 82*, 107*, 182", 185*, 191*, 282*, 168-9, 252, 258 (92). (Pași· All), 11, 118*, 122*, 126* n. 3. (Murad), 11, 240.
- Buday (Petru, diaconul lui Constantin-Vodă Șerban), 11, 287*, 311* n. 6, 54 (51), 251 n. 1.
- Buceac, 1, 19, 56, 11, 30*, 67*-8*, 148*, 151* n. 5, 153*, 161*, 168*. 186*-S*. 216*, 290*, 309*, 311*, 186.
- Buhuș (Dimitrie Vistier), 11, 196* și n. 1, 213. (Ioan Hatman; și soția lui), 1, 42-3. (Nicolae), 11, 274 (207). (Medelnicerul), 11, 273 n. 1.
- Bulgari și Bulgaria, 1, 26*-S*. 31*, 42*, 60*, 1, 2, 58, 11, 221*, 305*, 161. (Țarii Alexandru), 1, 2*, 56*. (Mihail), 1, 56*-7*. (Terteres), 1, 57*. (Fiul lui, Sviatoslav), 1, 56*. (Pretendenți: Constantin), 1, 2. (Mihail), 1, 55*-6*.
- Buliga (Aga), 11, 270*.
- Bulz, 11, 96-7(92-3). (Preotul Ioan Sperle), 11, 97 (92).
- Bunbul (Vornic), 11, 274 (207).
- Bunea (Vistier), 11, 259*, 261*. (Șerban, fiul Vornicului), 11, 85 n. 1.

Burgundia și Burgunzi, ll, 25*, 27*.
 (ducele Filip cel Bun), l, 24*
 Burscheider (scriitor), l, 103.
 Bussa, ll, 130*.
 Buzău, l, 35*, 61*, 56, 58, ll, 5*,
 57*, 97*, 122*, 168* n. 1, 270*, 41,
 127, 277. (:-piscopol Serafim de),
 ll, 289*. (Căpitan de), ll, 273*.
 (Pasul), ll, 167*, 190*, 269*, 278.
 Buzdugan (Căpitan), ll, 105*, 133*.

Bunești, ll, 34 n. 1.

Buzescu (familia), l, 7; ll, 8* și n. 2,
 9*-11*, 13*-5*, 24*. (Preda), l,
 40*-1*, 65*. (Radu), ll, 24*, 37*,
 46*, 65*, 141, 143. (Stroe), ll,
 8*, 9* n. 1, 11*-3*, 20*, 22*,
 65*, 140.

Buzinca (Clucer), ll, 201*, 215, 218,
 221.

Βυρλοουός (munte), l, 8*.

C

Caffa, l, 32*, 3; ll, 158*.
 Calmah (Scarlat-Vodă) l, 91-2 (17).
 Călugăreni, ll, 272*, 305*.
 Camărașul (Mihai), ll, 74*, 104*. (Păr-
 vau), l, 29. (Vasilachi), ll, 216,
 217 (56).
 Camenița, l, 16-7; ll, 67* n. 1,
 91*, 101*, 170*, 217*, 230* și
 n. 2, 232*-3*, 239*, 245*-6* și n. 2,
 247*, 251*-2*, 273*, 276*, 186.
 (Castelanul, socru al lui Miron-
 Vodă Barnovschi), ll, 157*.
 Camerarius (humanist), ll, 203 (50).
 Căminarul (Tudori), l, 20.
 Cantacuzino (familia), l, 102 (An-
 dronic), ll, 8* n. 2. (Postelnicul
 Constantin), l, 56 n. 1; ll, 192*,
 261* și n. 5, 290* n. 5, 294*,
 297*, 32-3 (41), 214, 265. (Soția
 lui, Elina), ll, 98*. (Stolnicul Con-
 stantin), l, 22, 25, 99, 100. (Di-
 mitrie-Vodă), l, 17. (Drăghici), ll,
 312*, 57 (53), 268. (Gheorghe,
 fiul lui Șerban-Vodă), l, 28, ll,
 68. (Iordache, fiul lui Andronic),
 l, 31, 44; ll, 33 (41). (Liber), ll,
 159* n. 6. (Maria, Doamna lui
 Șerban-Vodă), l, 28-9 n. 1. (Ma-
 tei), l, 314*. (Mihai Spătarul), l,
 24, 100; ll, 312*, 61-2 (58), 64-5

(61), 85 n. 1 (și fiul său). (Păuna
 Doamna; și fiul ei), l, 22, 25.
 (Safta, soția Stolnicului), ll, 85 n.
 1. (Șerban-Vodă), l, 17 19, 68,
 74 (70), 76, 96-8; ll, 312* și n.
 5. 313*-4*, 63 (59), 65, 260 (95),
 261, 271-2 (204). (Ștefan-Vodă,
 l, 22 și urm., 28-9 și n. 1, 94-6.
 (Divanul lui), l, 96. (Toderașcu), l, 9.
 (Toma), l, 23, 27; ll, 171* și n.
 4, 203*, 33 (41), 74 (70).

Cantemir Mirza, l, 8, ll, 101*, 134*,
 148*-9*, 151* și n. 1, 153*, 158*,
 161* și n. 2, 167*, 186*, 104,
 186-7 (37), 191, 192 (41). (Fiii
 săi), ll, 152*.

Cantemir (Antioh-Vodă), l, 20, 99.
 (Constantin-Vodă), l, 19-20; ll,
 262, 278 n. 1. (Dimitrie-Vodă), l, 42.

Capello (cunoscut al lui Mihnea Turci-
 tul), l, 53*-4*.

Căpitanii: Antonachi, căpitanul de
 lefegii, ll, 85 n. 1. Bade, ll, 57
 (53). Chirică, l, 58 Constantin, ll,
 57 (53). Dona, ll, 85 n. 1. Dră-
 ghicean, ll, 85 n. 1. Dragu, ll,
 63 (59). Dumitru, ll, 20. Dumitru
 Preda Postelnicul, ll, 103 Ghioca,
 ll, 271-2. 204 Ionașco, ll, 24*, 115
 Mihai, ll, 57 (53). Negul, ll, 36 (43).

- Răzmiriță, ll, 36 (43). Sima, ll, 57 (53). Stoica, ll, 57 (53). Vlad, ll, 215, 217 (56).
- Caracăl, ll, 308*, 20 n. 2.
- Caragea-beg, l, 20*.
- Caragea (Nicolae-Vodă), l, 72. (Eca-terina), l, 88-90 (21-3).
- Cărăgotești, ll, 80 (74)
- «Cara Herzog», l, 6
- Caraiani (Mihai și Nicolae, negus-torii), ll, 76, 85 n. 1.
- Caraiman Aga, ll, 71*-2*, 76*, 146. (Procopie), ll, 77*. (familia), ll, 275-6 (209-10) și 276 n. 1.
- Caramania (beğlerbegul Omer de), ll, 97*, 99*. (Pașa din 1598), l, 6.
- Caramanul (begul), l, 12*.
- Cara-Mustafa (Marc-Vizir), l, 17, 97.
- Caransebeș, ll, 27*, 79*, 295*.
- Cărbunești, ll, 112 n. 1.
- Carida (Gheorghe, Vistier), ll, 262*.
- Carlovăț, ll, 2*, 314*, 87 (82).
- Carol Quintul, l, 75* n. 1, 79*.
- Carpați, l, 32*, 5; ll, 14*, 21*, 73*, 115.
- Casimir (rege al Poloniei), l, 35*-6*.
- Cașin (mănăstire), ll, 112 n. 1.
- Cașovia, ll, 40*, 47*, 57*, 59*, 61*, 69* și n. 1, 70*, 80* n. 2, 82*, 84* n. 3, 88*, 116* n. 3, 139*, 212*, 297*, 132, 190 n. 1.
- Catargiu (Apostol), ll, 139*. 275 n. 1. (Ienachi), ll, 131*, 133*. (Nicolae), ll, 150*. (Ștefan), l, 44.
- Catolici, l, 58*.
- Căuiești, l, 68; ll, 276 n. 1.
- Cavriani, ll, 143.
- Cavriolo (Camillo), ll, 19*, 41*.
- Cavriolo (Toma), ll, 19*, 29*, 45*, 136 (7), 139-40, 152, 153 (15).
- Cazaci, l, 64*, 8, 18-20, ll, 11*, 17*, 28*, 30, 36*, 53*, 68*, 70*, 89*, 101*, 112* n. 2, 115*-6* n. 3, 126*-9* și n. 4, 130*, 137*, 139*, 141*, 236*-9, 241*, și n. 2, 242*-3*, 244* și urm., 259*-60*, 262*-3*, 272*, 276*-9*, 282* n. 6, 283*-4*, 287*, 290*, 295*, 297*, 307*-8* și n. 8, 309*-10* și n. 1, 56 (52), 64 (60), 119, 154 (17), 169-70, 174 (29), 176, 185 (35), 186, 187 (38), 207, 208 și n. 1, 224 (60), 233 (69), 241 (76), 243 (78), 248 (84), 249 (86), 250, 259 n. 1, 277. (Episcop), ll, 300* n. 1.
- Ceașii turci: Abdi, ll, 77*. Hasan, ll, 167 și urm. (25). Husein, ll, 109*. Ibrahim, ll, 213, 215. Iusuf (Hagi), ll, 168*, 18, 190 n. 1, 195, 197 n. 1. Mehmed, ll, 89*, 115* și n. 1. Mustafa, ll, 212 (56). Oroslam, ll, 112* n. 2.
- Ceașul (Petru), ll, 68.
- Cehan (dragomanul). V. Racoviță
- Cehrin, ll, 233* n. 3, 235*, 240*.
- Cepariul (Ivașco Armașul), ll, 265*, 35.
- Cercel (Dumitrașco; pretendent), ll, 4*.
- Cercel (Petru-Vodă), l, 65*, 76.
- Cercel (Ștefan, pretendent), ll, 36* și n. 1, 44*, 46*, 143.
- Cerchesi, l, 4; ll, 158*.
- Cernăuți, l, 16, 19, 36.
- «Cernovia», ll, 191.
- Cesarini (cardinalul). V. Sant' Angelo.
- Cetatea-Albă, l, 40*, 65*, 3; ll, 24*, 129* și n. 4, 135*, 138*, 147* n. 2, 158*, 188*, 174 (29), 192 (41).
- Chalke (Iosif din), ll, 31 n. 1.
- Chenan-Pașa, ll, 287*.
- Chendriș, l, 16 .
- Cheșcu (Stolnicul Ioan), l, 67.
- Chiev (și Voevodul de), ll, 229*, 191.
- Codrești, ll, 80 (74), 84 (80). Pircă-labul din, ll, 84 (80)

Chilia, I, 24*, 31*, 34*, 38*, 40*, 65*, 3; II, 130*, 157*.
 Chioara, II, 45⁴, 117* n. 3
 Chirișgi (șef turc), I, 7*.
 Chiurpluiul (Mohammed, Mare-Vizir), II, 282*-3*, 285* n. 4, 286*, 290*, 295*. (Ahmed, fiul său, Mare-Vizir), II, 257 (91)
 Chonice, II, 248 (85).
 Chomaházy (Andreï), II, 124*.
 Cic, I, 35*, 278.
 Ciceu, II, 238* n. 2.
 Cîmpii Pustii, II, 216*.
 Clmpina. I, 79, II, 213.
 Cîmpineanu (Scarlat), I, 65.
 Cîmpulung (muntean), I, 61*, 26; II, 280*, 213. (Moldovenesc), II, 97*, 307*.
 Cineni, II, 8*.
 Ciocănești, I, 47*.
 Cioceni, II, 168* n. 1.
 Ciogolea (Pătrașco), II, 218* n. 2, 224* n. 1 (și soția sa), 244*, 52, 112 n. 1, 267.
 Ciolpan (Postelnic), II, 111*. (familia), II, 275 n. 1.
 Cipru, II, 220* n. 3
 Cîrstian Logofătul, I, 21.
 Cîrstinești, II, 8*.
 Cisnădia, I, 3*.
 Ciubăr-Vodă, I, 65*.
 Ciubărciu, I, 238* n. 2.
 Ciungul (Ioan, căpitan), II, 29*, 31*, 54*, 117.
 Clejan, I, 47*.
 Clucerii: Criste, II, 217 (56). Dumitru, II, 34 n. 1. Gavril, I, 20. Matei, II, 292*. Mihai, II, 19, 103. Mihalachi, II, 104*. Petrașco, II, 209* n. 3. Preda, II, 216. Runcul, II, 19. Sava, II, 178*. Stroe, II, 57 (53). (Vasile), II, 276 (209).
 Cluj, II, 5*, 10*-1*, 27*, 37*, 50*,

57*-8*, 95*, 112*, 125*, 306*, 313*, 133 (4), 143, 151 (15), 156 (17).
 Cohalm, II, 112* n. 2, 180* n. 2, 249-50 (86).
 Cojești, I, 86-9 (21-2).
 «Coloreștii», II, 277.
 Coloșmănestur, I, 68*.
 Colyer (ambasador olandes pe lângă Poartă), II, 260 (95)
 Comen, I, 3*.
 Comino (Arnăutul), II, 289* n. 2
 Comiși: Badea, II, 57 (53). Gheorghie, II, 74 (70). Gligore, II, 162* n. 4. Lăudat, II, 192*. Leca, II, 44*-5*. Comis moldovean, II, 54 (50).
 Comleă, I, 25.
 Condea (Armașul), II, 20 n. 2.
 Condrea, II, 266.
 Constantin Șerban (Domn muntean), II, 209*, 254* și urm., 299*-310*, 313* n. 1, 31, 32 (41-2), 34 și n. 1, 35, 37-8 (44), 40, 42-3 (46), 54-5 (51), 56-7 (53), 58, 67, 126 și urm., 214, 241-2 (77-9), 244 (79), 245 (81), 247 (83), 248 (84-5), 249 (86), 253-4 (87), 257 n. 1, 259-60 (94), 260 n. 1, 268-71, 272 (204), 277-8. (Doamna sa, Balașa), II, 67. (Fratele lui), II, 268*. (Nepotul lui), II, 263* n. 3. (Oastea lui), II, 276*, 48 (Călărași), II, 37 (44). (Lefecii), II, 42-3 (46). (Lefecii sîrbi), II, 43 n. 1. (Păhăruiceii), II, 40 și urm. (45). (Divanul lui), II, 268* n. 1.
 Constantinopol, I, 5*, 6*, 8*, 19*, 27*, 31*, 38*, 42*, 44*, 47*, 49*, 53*, 59*, 100*, I, 3, 4, 8, 25, 31, 38, 53, 56 n. 1, 57-8; II, 7* n. 3, 25*, 41*, 52*, 57*, 71*, 74*, 76*, 79*, 80*, 87*, 89*, 97*, 99*, 107*, 109*, 117* și n. 3, 119*, 125*, 131* n. 1, 132*-3* n. 5, 134*-7* și n. 1, 140* și n. 2, 141*-2*,

- 147* și n. 3, 148*, 156*-7* și n. 1, 158*, 160*, 164*, 167*-8* n. 3. 169*, 176*-7*, 187*, 191*, 202*-5*. 210*, 213*, 216*, 219*-21* n. 1, 223*, 232*, 250*, 257*, 259*-60*, 264*, 267*-8*, 283*, 286*, 290*, 296*, 308* n. 8, 52, 63 (59), 107 (6-7), 108 (8), 142, 145-9, 157-8 (20), 174 (219), 182 n. 1, 183 și urm. 184 n. 2, 189-90 n. 1, 192, 222 și urm., 229 (67), 232, 247-8 (83), 248 (84), 260 (95), 275 n. 1. (Bogdan-Sarai), ll. 231*, 257*, 200 (48). (Edicule), ll. 97*, 177*, 257*, 30-1 (40), 63 (59), 181. (Ialichioșc).. ll. 154 (16) (Patriarhia), ll. 231*, (Patriarhii), 1, 52, ll. 282* și n. 6 254-5. (Dionisie), 1, 97-8. Iacov), 1, 97-8. (Partenie), ll. 220* n. 3, 240-1 n. 1. (Cărăuși), ll. 63 (59).
 Contăș (boier), ll. 275 (208).
 Cops (Henric, ambasador olandes pe lingă Poartă), ll. 224 și urm.
 Corbeanu (Vintilă), ll. 314* n. 2.
 Cornescu (Logofătul), 1, 84.
 Cornul-lui-Sas, ll. 102*, 246*.
 Corșorii, ll. 35.
 Corsun, ll. 222*
 Corvin (Matei), 1, 74*, 30-2, 34-6. 38-9.
 Cosmidion, 1, 6*.
 Cossovo, 1, 30*
 Costachi (C), 1, 42. (Gavril), ll. 275 (208)
 Costin (Hatmanul), ll. 230* n. 5. (Miron), 1, 21, 49, 59 n. 1, 100, 102-4, ll. 230* n. 5, 291* n. 3, 270 (202), 274 (208). (fica, Maria), ll. 291* n. 3. (Nicolae), 1, 34-5 și n. 1, 59 n. 1.
 Coșula, 1, 66.
 Cotlea, ll. 32*, 119.
 Cotnari, ll. 291* n. 3, 267.
 Cotroceni, ll. 271 2 (24).
 Covurlui, 1, 11.
 Cozia, 1, 60-1. 63.
 Cozlov, ll. 160*
 Crăciuna, 1, 35*, 40*.
 Cracovia, ll. 60*, 276*, 282*, 236-7 (72). (Castelanii), ll. 67* n. 4, 285* n. 2, 223 n. 1, 236 (72).
 Craina, ll. 81 (75).
 Craiova, 1, 49*, 63*, 49, 56, 81.
 Craioveștii, 1, 44*-6*, 48*, 51*. (Barbu), 1, 51*. (Pirvu), 1, 43*, 49*.
 Cralievici (Marcu), 1, 3*, 63*, 1.
 Crema, ll. 42*.
 Creta, 1, 5*, ll. 220*, 312* n. 5, 232.
 Creta (Neofit Patelaros, Mitropolit de), 1, 100.
 Crețești, ll. 13* și n. 1. (Iamza Banul, Neagoe Postelnicul, Ștefan Logofătul din), ll. 20 n. 2.
 Crepușcul (Iordachi), ll. 83 (77).
 Cricov, ll. 277.
 Crumeia, ll. 158*-9*, 216*-7*, 100, 186, 232, 233 (69), 236 (72), 264
 Cristian, ll. 32*, 118
 Criva, ll. 163* n. 2.
 Croația, 1, 62*, ll. 129*, 152.
 Cromwell, ll. 277*.
 Cronică române, ll. 98-99 (94).
 Cruședol, 1, 45*.
 Csáky (Ștefan), ll. 10*-1*, 3 (3), 11, (17) (Alt Ștefan), ll. 213*. (Ladislav), 1, 97, ll. 314*, 63 (59), 261
 Csefeii (Ladislav), ll. 230 (67). (Ștefan), ll. 2 (3).
 Csinski, ll. 262.
 Cucuic-chioi, 1, 97.
 Cucuic-Mehmed-Pașa, ll. 256 (89), 257 (90).
 Cupărești, 1, 19-20, 98. V. și Ruset
 Cursul-Apeii, 1, 36*.
 Curt Celebi, ll. 167* (și fata lui), 171*, 181*, 211*, 231*, 240
 Cuțovlahii, 1, 47.
 Czarnkowski, ll. 186-7 (37).
 Czernin, ll. 136* n. 4.
 Czibak (Emeric), 1, 78*

D

- Dabiya (Istratie-Vodă), I, 15, 20 ;
 II, 258* n. I, 269*, 310*, 36-7
 (43), 44, 112 n. I, 250 și n. I,
 251 n. I, 257 și n. I, 258 (93), 265,
 272·3 (205), 275 n. I, 276 n. I.
- Dacia, I, 10p. (regat plănuț de Gar-
 briel Bethlen), II, 154*·6*.
- Daczó (Lazsló), II, 216.
- Daiani, II, 117.
- «Dalahova», II, 253.
- Dălhăuși, I, 87.
- Dalmația, II, 152.
- Damad-Mohammed-Pașa, II, 129*
- Dămian (Vasile, cronicar), I, 12 și
 urm., 21.
- Dămian (Vistier), II, 6r.
- Dan 1^u (Domn muntean), I, 4*,
 55*·6*. 58*.
- Dan al 11^{ea} (Domn muntean), I, 9r,
 10*, 14*, 24*, 29* și n. 2, 62*.
- «Dan al 111^{ea}» (Domn muntean), I,
 21*, 28*·9* și n. I, 63*·4*.
- Dan (fiul lui Dan ; pretendent), I, 73*.
- Danciul (Io), I, 4*, 29*. (Fiul lui,
 Dan), I, 29* și n. I.
- Danciul-Vodă (fiul lui Dan al 11^{ea}),
 I, 29*.
- Danciul Țepeluș (pretendent), I,
 42*·3*.
- Dan Logofătul, II, 25*.
- Danemarca, II, 283r. (Carol Schaller
 de «Leventhal», Danes), I, 74*.
- Daniel (Ioan, Ungur), II, 192*, 194*,
 202*. (Mihaï), II, 212 (56), 213.
- Daniłowicz (Nicolae), II, 67*.
- Danzig, II, 233*, 303* n. 2. 308* n. I.
- Darie (Mare-Spătar), II, 113-4.
- Dárocz, II, 249 (86), 251
- Dașov, II, 45*, 203*.
- Datco (boier muntean), I, 44r.
- Daud (principe otoman), I, 63*.
- Daud-Pașa, II, 133*·4*.
- Davideni, II, 275 n. 1
- Deal (mănăstire), II, 41*.
- Debrețin, II, 2 (3).
- Delman (căpitan), II, 111*.
- Deli-Marcu, II, 13*, 29*, 34*, 115*
 n. I, 119*.
- Demotica, I, 23.
- Derviș-Mohammed-Pașa, II, 260*
- Deș, II, 10*.
- Dessi (János), II, 260* n. 6.
- Deva, II, 11*, 27*, 36*, 301*.
- Diaci, I, 11, 20, 28. (Balint), II, 213.
 (Carcalov), II, 8 (11). (David), II,
 142 (Gheorghe), II, 157 (19), 216.
 (Ioan), II, 214-5. (Mihaï), II, 190*,
 22-3. (Nicolae), II, 65*. (Petru),
 II, 76*, 142, 250 n. I, 251. (Tof-
 lea), II, 25 (34).
- Didrih, I, 47*.
- Δ:γαλῆν Το... , I, 7*.
- Diicul (Spătar), II, 247*·8*, 254⁺,
 256⁺, 259*·60*, 265*, 267⁺, 273*,
 298*. 35, 49. (Fiul ; și soția lui),
 II, 260*, 265*.
- Dilaver-Pașa, II, 147* n. 3.
- Dîmbovița (rii), I, 76 ; II, 293*, 301*,
 277. (Cetatea), I, 36*.
- Dobreni, II, 256*, 306*.
- Dobrogea, I, 46 ; II, 24*, 46*, 101*,
 122* n. 3, 117, 147.
- Dociul, II, 112 n. I.
- Dóczy (Andrei), II, 64*, 84* n. 3,
 98*, 117* n. 3, 127* n. 2
- Döhnhof (oșter polon), II, 252*
- Dolj, I, 68.
- Domnești, I, 18.
- Domoni (Pál), II, 3 (3).
- Donea (Logofătul), I, 89 (22).
- Donicî (Darie), I, 42. (Necoară, pîr-
 călab de Orheiü), II, 67* n. 2.
- Dorna, II, 307*.
- Dorohoi, I, 16.

Doroşenco (Hatman al Cazacilor), 1, 16.
 Draculul (Pădurea, în Țara Birsei),
 11, 35*.
 Drăgan (boier muntean), 1, 51*.
 Drăgănescu (Scarlat), 1, 27.
 Drăgăneşti, 11, 243-4 (79), 277.
 Dragases (principe sîrb), 1, 3*.
 Draghiul (Marin), 11, 75 (71).
 Drăgoiul (Radu), 11, 85 n. 1.
 Dragomir (Mare-Vornic al lui Matei
 Basarab), 11, 231*, 29 (38).
 Dragoş (Voevod), 1, 64*.
 Drăguşescul (Prodan), 11, 275 n. 1.
 Drăguşăscul (pristav), 11, 267.
 Dranoveţ, 11, 20 n. 2.
 Dreaza (Dragomir Păharnicul din),
 11, 36 (42).
 Dridov, 11, 271.
 Durbău (Tudose), 1, 12 şi urm.
 Duca-Vodă, 1, 15-9, 21, 40-1, 98;
 11, 312^b n. 5, 313^a şi n. 4, 275
 n. 1. (Fratele lui, Cîrstea), 1, 41.

(Fiica lui, Ecaterina), 11, 313*.
 (Tănase), 11, 86 (81).
 Dudescu (Maria, soţia lui Radu), 1,
 26; 11, 85 n. 1. (Maria, sora lui
 Radu). 27. (Nicolae), 1, 61-2, 71-3,
 83. (Radu), 1, 25, 27, 29. (Tatăl
 lui Radu; şi mama: Neacşa), 1,
 29. (Fiii), 1, 26.
 Dulcigno, 1, 8*.
 Dunăre, 1, 9*, 10*, 18* şi n. 1, 20*,
 22*, 25*, 30*, 38*, 40*-2*, 46*-8*,
 62*, 64*, 71*, 74*, 76*-8*,
 2, 3-6, 18, 99, 11, 13*, 18*,
 24*, 28*, 39*, 86*, 104*, 114*,
 129*, 136*, 142*, 145*, 149*,
 153*, 157*-8*, 175*-6* 182*,
 186*-7*, 202*, 204*. 218*, 233*,
 266*, 272*, 287*, 297*, 299*,
 301*, 305*-6*, 115-7, 127, 130,
 142, 145, 170 (25), 186
 Duscu (mănăstire), 1, 85 şi n. 2, şi
 86 (19-20).

E

Eberstorf, 11, 181*.
 Ebesfalva, 11, 53*.
 Ecséd (Ştefan Horváth, căpitan de),
 11, 124* n. 4, 229 (67).
 Eder (învăţat sas), 1, 103-4.
 Efrem (călugărul, agitator contra Uni-
 rii), 11, 96 (92).
 Egipt, 11, 25*.
 Egrigöz, 1, 12*.
 Elbassan-Ahmed-bei, 11, 301*.

Elci-Hasan-Paşa, 11, 31.
 Elesd, 11, 306*.
 Engel (istoric), 1, 100 şi urm.
 Epoteşti, 11, 163* n. 2.
 Erlau, 11, 82*.
 Ernut, 11, 265*. 302*. 35.
 Eugeniu al IV-lea (Papă), 1, 23-4, 26.
 Evreii, 11, 229*, 240*, 246*, 52, 85
 n. 1.
 Evrenos-beg, 1, 7*.

F

Fabri (general austriac), 1, 63-4, 74.
 Făgăraş, 1, 57*, 67*, 68; 11, 7* n.
 1, 35*, 43*, 59*, 119* n. 1, 162*,
 314*, 60 (56), 126, 129, 133 (4),

150-1 (14), 250 n. 1. 256 (89).
 (Satele Vaida şi Simbăta de sus),
 1, 67*. (Sigismund Boer, căpitan
 de), 11, 63-4 (60) (Boeriş Famar,

pîrcălab de), 11, 60 (56). (Boierii ·
 Teodor, Ștefan și Roman), 1, 67*.
 Fălciiu, 1, 19; 11, 50, 271 (203).
 (Frățița, căpitan de), 11, 281*.
 Fălcoianu (Matei), 1, 27; 11, 85 n. 1.
 Fanar, 11, 157*.
 Fărcășanul (Stolnicul Radu), 11, 57
 (53).
 Fedorovicî (Nicolae, șef căzăcesc),
 11, 253*.
 Fekete (Mihaï), 11, 48.
 Feldioara, 11, 30*-1*, 118.
 Ferdinand I^u (Împărat), 1, 49*, 75*
 n. 1, 77*-8*.
 Ferdinand al III^{ea} (Împărat), 11, 111*,
 132*, 138*, 140*, 156* n. 1, 161*,
 164*, 171*, 182*, 184*.
 Ferdinand al III^{lea} (Împărat), 11, 207*,
 211* n. 4, 216*, 108, 175 (29),
 232, 241 (76), 245 (81) și n. 2,
 248-9 (85).
 Ferescul (Medelnicer), 11, 85 n. 1.
 Ferhad-Pașa (Mare-Vizir), 1, 4.
 Filipescu (Pană Spătarul), 11, 268*,
 288*, 294*, 36 (43), 57 (53), 268.
 (Rada, soția lui Constantin Căpi-
 tanul), 11, 85 n. 1. (Banul), 1, 79
 n. 2, 83.
 Filișanul, 11, 29.
 Filtsch (Ioan, paroh sas de Gîrbova),
 1, 104.
 Finta, 11, 242*, 248*-9*, 251*, 255*,
 270*.
 Fiotta, 11, 34*.

Firuz-beg (Mehemed, fiul lui), 1,
 30*.
 Flaccus (pretins colonisator al Da-
 ciei), 1, 72*, 76*.
 Flandra, 11, 80*, 136 (7).
 Flocii (Orașul de), 1, 61*, 23, 27.
 Florescu (boier al lui Radu Șerban),
 11, 41*.
 Florești, 1, 37*.
 Focșani, 1, 25; 11, 6*, 17*, 55*,
 198*, 268*, 36 (43), 85 n. 1,
 106. (Mănăstirea din), 11, 80 (74).
 84 (80).
 Fogarasi (Iacob, din Sighișoara), 11,
 6 (8).
 Forești, 11, 25 (34).
 Forgach (Sigismund), 11, 84* n. 3,
 100*, 102*, 108*, 117* n. 3,
 124* n. 4, 155. (Mihaï), 11, 104*.
 Fotinò (Dionisie), 1, 55* și urm
 Franța și Francesii, 1, 12*, 26*, 77*,
 56 n. 1, 97; 11, 99*, 212*, 217*,
 (ambasadorii — la Constantinopol),
 11, 120*, 148*.
 Frătești, 11, 305*.
 Fratoștiță (Barbul de), 1, 20
 Fronius (Mihaï), 11, 106*.
 Fullek, 11, 65*.
 Fürstenberg (Frederic, conte de), 11,
 89 n. 2.
 Fuzay (Francisc), 11, 3 (3).
 Furduiești, 1, 11.
 Fustași (Constantin, iuzbașa de), 11,
 80 (74).

G

Gačkopolie, 1, 5.
 Galata (mănăstire lângă Iași), 11 67*
 n. 1, 169*, 304*.
 Galați, 11, 50-1 (49), 263 (99).
 Galipoli, 1, 6*, 12*-3*, 21*.
 Gallo (Cesar), 11, 88* și n. 3, 89*

și n. 2, 140*-1*, 144-5, 175-7,
 (30).
 Galt, 11, 256 (89).
 Gara (Nicolae de), 1, 3*.
 Garampi (nunciu la Viena), 1, 102.
 Garath, 11, 251.

- Gaudy (Andrei), 11, 270*-1*, 275*, 302*, 305*, 47.
- Genova și Genovesi, 1, 62*-3*, 47. (Bartolomei de), 1, 19*.
- Germania, 1, 79*, 11, 80*, 125, 175 (29), 203 (50).
- Gezar-Paşa, 11, 132.
- Gherghița, 1, 47*; 11, 61*, 149* și n. 3, 267*, 269*, 271*, 35, 277. (Andronic, căpitan de), 11, 244 (79).
- Gherla, 11, 27*-8*, 2 (3).
- Gheța Cluceru (și soția lui), 1, 29.
- Ghica (Alexandru Scarlat-Vodă), 1, 62.
- Ghica (Dumitrachi Banul; și soția, Elencu), 1, 72-3, 83, 88 (21).
- Ghica (Gheorghe-Vodă), 1, 32; 11, 289* și urm., 305*-8* și n. 1, 55-6 (52), 113-4, 249 (86), 250 n. 1, 252-3, 254 (87), 265, 270-2 (202-4), 278.
- Ghica (Grigore-Vodă 11ⁱⁱ), 1, 45; 11, 290*, 304*, 308* și n. 1, 310*, 312*-3* și n. 3, 20 n. 2, 55-6 (52), 59 (55), 84-5 (80), 250 n. 1, 251 și n. 1, 256 (90), 257 n. 1, 258, 259 (93).
- Ghica (Grigore Alexandru, Domn în principate), 1, 71-2, 100.
- Ghidul (Comis), 11, 35.
- Ghindă (Ionașco și Ștefan), 1, 31-3.
- Ghinea (Vistier), 11, 255*.
- Ghiorma (Ban), 11, 262*, 20 n. 2.
- Ghisbrecht (N., Trimis olandes la Constantinopol), 11, 234 și urm.
- Giurla, 11, 161.
- Ghiurca (Vistier), 11, 65*.
- Gilău, 11, 10*, 133 (4).
- Gillányi (Grigore), 11, 253* n. 2.
- Gindul (Constantin, Șătrar), 1, 68.
- Giovio (Pavel), 1, 60*.
- Giskra, 1, 32*-3*.
- Giurgiu, 1, 12*, 25*, 36* 42*, 48*-9*, 51*, 4-5, 26, 47, 11, 7*. 12*-3*, 29¹, 89¹, 165*, 175¹-6*, 299*, 301*, 305*-6*, 115, 254 (87), 278.
- Gliniany, 11, 246*
- Glubavî, I, 47*.
- Glykys (Nicolae), 11, 85 n. 1.
- Göczy (Andrei), 11, 102*, 104*-5* n. 2, 106*, 108*.
- Gogoși, 11, 263* n. 2, 20 n. 2.
- Golești, 1, 27.
- Golia, 1, 30. (Egumenul Macarie de), 1, 20.
- Golubaci, 1, 62*.
- Gombos (căpetenie de Haiduci unguri), 11, 126*.
- Gorazda (Ioan), 11, 10 (14).
- Gorgan Spătarul, 11, 163* și n. 2, 166*-7*, 19, 20, 103-4
- Gorj, 1, 50.
- Goroslău, 11, 3*, 5*, 9*, 63*.
- Gorski (Andrei), 11, 116* n. 2.
- Grădișteanu (Grigore Logofătul și soția lui Stanca), 11, 64-5 (6).
- Grăjdana (jupâneasă munteană), 11, 162* n. 4, 259* n. 7.
- Grama Stolnicul, 11, 183*, 196* n. 1, 230 (67).
- Gran, 1, 6, 18, 11, 52*, 58*, 169
- Gratiani (Gașpar-Vodă), 1, 33 n. 1, 11, 128*-9* n. 1, 135* și urm., 157, 171*, 211*, 174 și urm., 178-83 (32). (Fratele lui), 11, 18; (32). (Nepotul lui), 11, 140*, 175-6 (30).
- Graz, 1, 57
- Grdan (Voevod), 1, 5.
- Greceanu (Papa; și fiii săi, Drăghici și Fotea), 11, 78*, 139*, 168* n. 1, 262*.
- Greci, 1, 8*, 56*-7*, 63*, 65*, 8, 20, 24, 26, 56 n. 1, 11, 104*, 131* n. 1, 136*, 140*-1*. 144*, 146*, 152* 4-1, 161*-5*, 169*, 171*-3* și n. 1. 190*, 197*, 211*, 215*, 243*, 273*, 282* și n. 5, 45, 84 (78), 85 n. 1, 192, 196.

200 (48), 224-5 (61). — din București, II, 78-9 (73). (Alexe), II, 68. (Pantazi), II, 68. (Pavel), II, 68
 Greci (moșie), I, 33 n. 1.
 Grillo (dragoman venețian, și fiul său), II, 206*, 215* n. 3, 217*, 232*, 234*, 230 (67).

Gritti (Aloisiu), I, 51^{k-2*}, 76* și urm. (Fiul lui), I, 78*.
 Grumazi, I, 43*.
 Gunesch (scriitor sas), I, 104
 Gurghiu, II, 313*, 3 (3), 230 (67).
 Gușterița, II, 188* n. 1.
 Gyulaffy (Ladislas), II, 53^{r-4*}, 56*.

H

Hăbășescu (Grigore, Hatman), II, 224^l, 281*, 304^l, 274-5 (208). (Șătrariul), II, 274 (208).
 Hadád, II, 117* n. 3.
 Haga (Corespondența lui —, ambasador olandes pe lângă Poartă). II, 179 și urm.
 Hagi-Moscu (Păharnic), I, 90.
 Haiduci (unguri), II, 120, 130.
 Haller (Gabriel), II, 56*.
 Halmágyi (Ștefan), II, 54*.
 Hamza (Banul), I, 79*.
 Hangerli (Constantin-Vodă), I, 88-9 (22), 90.
 Haromszék, II, 277.
 Hasan-Aga, II, 265.
 Hasan-beg (1445), I, 30*.
 Hasan-Pașa (1595), I, 4. (altul), II, 251 n. 1.
 Hasan-Veđi (cronicar turc), II, 251 n. 1.
 Hașeg, II, 46^r, 164^r.
 Hatmani: «Caelinus» (al lui Tepeș), I, 73*.
 Hatványi (Sigismund), II, 79^r și n. 3.
 Haython, I, 60*.
 Hederfaya (Ștefan de), I, 68*.
 Heissler (general), II, 258 (92).
 Heraclea (Ioanichie, episcop de), II, 220* n. 3
 Herbert-Ratlkeal (de; internunțiu), I, 82-3.
 Hernin (Nicolae), II, 3 (3).

Hidir-Pașa, II, 25*, 27*, 50*. 52*, 54*.
 Hilioara, I, 38.
 Hîncul (Mihalcea), I, 39 n. 1.
 Hiriău, I, 37*, 16.
 Hirschel (Cristofor, din Brașov), II, 204-5 (2).
 Hirșova, II, 24*, 116.
 Hmilnițchi (Bogdan), II, 222*, 229*-30*, 233*-41*, 245* și urm., 260*, 273*-7*, 283*. 290*, 241-2 (75-6), 248 n. 1. (Gheorghe) II, 307* (Timuș), I, 32; II, 234*-5*, 238*-41*, 245* și urm., 283*.
 Hofkirchen (baronul de), I, 130.
 Homonnai (Gheorghe), II, 117* n. 3, 119*, 125*-6* și n. 3, 128* n. 1, 130*, 138^{k-40*}, 142*, 177 (31). (Valentin), II, 62*-3*, 98*
 Homorod, II, 249 (86), 250-1.
 Honigbach, II, 122.
 Horez, II, 88.
 Horváth (Gaspar), I, 51^l (Altul), II, 126* n. 3.
 Hotin, I, 16, 71; II, 16*, 68^k, 100*-1*, 110*, 121*-2*, 146*, 149*, 158*, 160*, 243*-4*, 307*, 142, 144, 178, 181, 193 n. 1, 266.
 Hrabetius (Daniel), II, 181*.
 Hrisechi (Catrina, din Botoșani), I, 66.
 Hrizea (Banul), II, 164^r, 171* n. 5, 201*, 21, 23, 127-9, 214-5, 218, 221.
 Hrizica (pretendent), II, 267* și urm.,

283* (și cumnații săi), 36-7 (429),
242-3 (78-9).
Hrvoe (duce de Spalato), I, 60*.
Hrystkovic (Cristofor), II, 186-7
(37).
Hunî, I, 64*.
Hunyady (Ioan), 12*, 16*, 18* și
n. I, 19*-24*, 26*-30*, 34*, 58*,
63*, 72*, 112*. (Familia lui), I,
69*.

Iacșicî (familie), I, 43*, 45*, 3.
Ialomîța (riû). I, 16*, 2* ; II, 199*,
248*, 277.
Ialpus, II, 187*.
Iampoli, I, 5*, 8*, II, 158*
Iampol, II, 240*.
Iancu-Vodă (Domn al Moldovei), II,
158.
Ianina (Mitropolitul Ieroteiû) de, II,
77. (Negustori din), II, 85 n. I.
«Iank», I, 5.
Iarali (Dumitrașco). I, 33 n. I.
Iaruga. V. Bussa
Iașî, I, 15-7, 20-1, 30, 33, 41, 43, 67,
90-1 ; II, 68* n. I, 76*, 113*, 120*,
123*, 130*, 153*, 176*, 183* și
n. 3, 193*, 195*, 198*, 202*, 209*
n. 4, 214* n. 2, 218* n. 2, 224*,
233*, 240*, 244*-6*, 250*, 260*
n. 6, 265* n. I, 269* n. 2, 273*,
290*-1* n. 3, 303*, 309* și n. I,
310*, 24-5 (33-4). 45, 61 (60), 105
(3). 112 n. I, 175 (29), 182, 186,
223 (59), 230-1 (68), 232-3 (69),
238 (74), 242 (76), 246-7 (82),
260 n. I, 270-1 (202-3). 273
(205-6). 275-6 (208-9, (Păcurarii),
II, 120*. (Sf. Nicolae), I, 20.
(Sf. Sava), II, 270 (202). (Treî-
Ierahî), I, 33. (Ulița Nouă), II,

Hurez, I, 35, 56.
Hurmuzaki (? Ioan, grămătic), I, 44.
Husein-Aga, II, 264-5.
Husein (serascher), II, 160*.
Ilușî (episcopî de), II, 245†, 44
Hust, I, 64* ; II, 69* și n. I. (Szabó
Balázs, căpitan de), II, 3 (3).
Hypomenas (Gheorghe ; din Trape-
zunt), II, 78, 85 n. I.

309* n. I. (Negustori și staroste),
I, 20. (Franciscani și Iesuiți), II,
231.
Iaskolski (Trimis polon), II, 251*.
Ibrahim (Sultan), II, 202*, 219*,
221*, 223*. 226 (62, 64), 229
(67), 231, 235.
Ierligovaț (Constantin), I, 1*, 3*.
Ierusalim (patriarch de), II, 55 n. I.
Ilek (János). II, 155.
Iliaș (Alexandru-Vodă), I, 15.
Iliaș (Trimis moldovean), I, 34*.
Ilie-Vodă I^{II} (Domn moldovean), I,
65*.
Ilie Vodă (pretendent din veacul al
XVII^{lea}), II, 231*
Iliric, II, 88
Illyésházy, II, 59*.
Imbrohorul (Soliman), I, 97.
Imecsy (Mihaî), II, 31*-2*, 119
Imhoff (Carol), II, 153 (15).
Imperialî, I, 51*, 64*.
Imreffy (Ioan), II, 74*, 81*, 90*,
93*, 121*, 150*, 124, 155.
Inaet-Ghiraî, II, 186*
Inău, II, 102*, 114*, 294*-5*.
Incedy (Mihaî), II, 262
Ioan-Vodă cel Cumplit (fiul lui), II,
136*.
Ioan-Casimir (rege al Poloniei), II,

223*, 229*-30*, 246*, 251*-3* și n. 2, 254*-5*, 276*-8*, 280*, 309* n. 1, 56 (52), 243 (77), 248 (85).
Ioanopole (Isaia, episcop de), ll. 84 (79). (Sofronie, episcop de), ll. 80-2 (75-6).
Iorașco (Constantin), l. 98.
Iorga (Postelnicul), l. 31-2.
Iose (István), ll. 215.
Iosif al 11^{lea} (Împărat), ll. 98.
Ipsilanti (Alexandra-Vodă), l. 72, 90.
Ipsilanti (Alexandru, eteristul), l. 31-2
Isaccea, l. 99, ll. 157*

Isaia (popa, din Moldova), ll. 112^a n. 2.
Iscru (boier muntean), ll. 20.
Ismail, ll. 153^a, 187^a, 185 (35), 186. 229 (67)
Istrati (Vistierul), ll. 254*. 294*.
Istvánffy (Nicolae), ll. 2 (2)
Iștvanovici (Mihail, tipograf), ll. 66.
Italia și Italieni, l. 57, ll. 42*, 231.
Italiano (Franco), ll. 209* n. 3
Ișești, l. 11.
Iuga-Vodă al 11^{lea}, l. 65*.
Iuzbașa (Vlad), ll. 215
«Ivanco»-Vodă, l. 2*.
Izvoranul (Pirvu), ll. 80 (74).

J

Jăpa (Comis), ll. 35.
Jeciū, ll. 153*.
Jilești (Dumitrașco de), ll. 36-7 (43)

Jitianul (mănăstire), l. 63-4
Jiū, l. 26*-7*, 51*, ll. 209* n. 3.

K

Kadas (Mihail), ll. 24 (32), 106.
Kalinowski (Hatman), ll. 239*-41*, 178 (32).
Kálnoky (Ioan), ll. 56*.
Kamuthy (Ștefan), ll. 214.
Kanics (Sigismund), ll. 66.
Kaunowitz (Daniel), ll. 216.
Kaptury (Ioan), ll. 5 (6)
Karystino (Teodor), l. 20*.
Kaskasi-Pașa, ll. 229* n. 4.
Kaunitz (de, ministru austriac), l. 83-4.
Kékedy, ll. 55*.
Kemény (Baltasar), ll. 125*, 204*, 216. (Ioan), ll. 183*, 185* n. 2, 189*-91* n. 1, 213*, 224*-5*, 245*-6*, 252*, 254*, 269*, 298* și n. 3, 300*, 307*-11*, 26 (35),

128, 241-2 (76). (Alt Kemény), ll. 34^a.
Kendeffy, ll. 34*.
Kendy (Ștefan), ll. 76*. 78*, 81*-82* n. 3, 91*, 96*, 100*, 115*, 156 (17).
Kéresztési (Andreï), ll. 86^a. (Paul), ll. 107 (6).
Keresztúry (Paul), ll. 107* n. 2.
Kezdi-Vasarhely, ll. 142
Khlesl (cardinalul), ll. 89* n. 2. 93*, 156 (17).
Kirazis (Grec al lui Mihnea Turcitul), l. 52^a-3^a.
Kis (Farkás), ll. 25^a, 31*, 47, 117, 121.
Kintayeh, l. 22.
Klin (Samuil, scriitor), l. 103-4.

Kövár (Ștefan), II, 192*.
 Kogălnicenî, I, 66-8.
 Kohanski (Trimis polon), II, 138*,
 174-5 (29).
 Kolonics (Gottfried), II, 35*, 65*
 Κολτζού, I, 7*.
 Koniecpolski (Hatman), II, 174*,
 176*, 205* n. 1, 206*, 210*, 217*
 n. 2, 203 n. 1, 206 și n. 1. (Cas-
 telanul), II, 233 (69).
 Konkoly (Petru), II, 19*, 142.
 Konracki (ofițer polon), II, 252*.
 Koppen, II, 118.
 Korecki (ginerele lui Ieremia Mo-
 vilă), II, 120* și n. 3, 122*, 178*
 (32), 181. (Soța sa), II, 7*-8*.
 Korka (Ardelean), II, 213.
 Korláth (Ștefan), II, 55*.

Kornis (Baltazar), II, 75*-9*, 113
 (15). (Francisc), II, 125*, 298*.
 (Gașpar), II, 3 (3). (Gheorghe), II,
 55*. (Ioan), II, 130*. (Sigismund),
 II, 81*, 185*, 157 (18). (Alfi),
 II, 34*.
 Kossovo, I, 25*, 67*.
 Kotecka, II, 68* n. 1
 Kovács (Petru), II, 183 (32). (Ște-
 fan), II, 254 (87).
 Kovácsics (erudit), I, 100
 Kracker (Stanislav), II, 29*, 31*.
 Krauseneck (Paul de), II, 45*, 153
 (15).
 Kunicki, I, 19.
 Kutnarski (secretariu moldovean), II,
 243*.

L

Lainieri (misionariu), II, 230-1 (68).
 Lămășeni, I, 21.
 Lambriño (Iordachi), II, 83 (77).
 Langenthal («Kirlian», baron de),
 I, 102.
 Lăpușeanu (Alexandru, Domn mol-
 dovean), I, 13.
 Lăpușul-Unguresc, II, 2 (3).
 Larionești, II, 270 (202).
 Larisa (Visarion Sf., din), I, 85 (20).
 Łaski (Albert), I, 76*. (Ieronim), I, 77*.
 Lassota (Henric), II, 131-2, 137 (7).
 Lațco (Domn al Moldovei), I, 65*.
 Lăudat (Logofătul), I, 49*.
 Laxenburg, II, 245 (81).
 Lazăr (Craiu sîrb), I, 3*, 58*. (Fiul
 său Vuc), I, 7*. (Lazăr, nepotul
 fiului său Ștefan), I, 7*.
 Lazăr («jupînul», din Ardeal), II, 70
 (64), 97-9 (94).
 Lazul (Eftimie), I, 66.
 Leca (boier muntean), II, 23*, 162*
 n. 4, 2-3 (3), 8 (11)

Lehliu (Dimitrie, cupet), II, 83 (77).
 Lemberg, II, 50* n. 1, 228*, 273*,
 276*-7*, 231 și n. 1. (Episcop
 catolic de), II, 229 (67).
 Leon-Vodă (Domn muntean), II, 152*
 n. 3, 161* și urm., 176*, 181*,
 187*, 20, 190.
 Leopold (Împărat), I, 18, 11, 142* n.
 3, 293*, 295*, 303* n. 1. 312*,
 254-6 (88), 258-9 (93), 261.
 Lépes (episcop ardelean), I, 16*.
 Lerescul (Teodor), II, 35.
 Leurdeanu (Stroe), II, 162* n. 4,
 163* n. 2, 265*, 312*, 57 (53),
 268. (Postelnicul), II, 102.
 Leva (Lewenz), II, 312*, 251 n. 1,
 258 (92) și n. 2.
 Leveni, I, 4.
 Lipănescu (Nicolae), I, 70.
 Lipsca și «Lipscani», I, 57, 67,
 76-7.
 Lipova, II, 21*, 37*, 60*, 95*, 102*,
 114*, 117* n. 3, 134 (5), 168.

Liszkowicz, 11, 266.
 Litvani, 1, 13^{-4*}, 11, 184*, 230*
 n. 5, 276*, 230 (68), 262 (97).
 Locadello (negustor), 11, 191* n. 2.
 Logofeți · Dumitru, 11, 215. Grigore
 (muntean), 11, 192*, 201*, 214-5. (—
 moldovean), 11, 244-5 (80). Isac,
 11, 75 (71). Marcu, 11, 6 (8). Mi-
 hai, 11, 92-3 (86). Nica, 11, 132*
 Radu, 11, 299*. Şaidir, 1, 20. Sava,
 11, 177* n. 1, 178*, 180*, 184*,
 188* n. 5, 189*, 192*, 201*, 205*
 n. 1, 260*, 213-6, 217 (56), 219,
 221 (Sima), 11, 178*, 189*, 193*.
 (Stroe), 11, 35. (Teodor), 1, 79¹.
 Lombarzi, 1, 63*.
 Louiay (Andrei), 11, 124* n. 4.
 Lotru, 1, 60.
 Lucari (Chiril, patriarh de Con-
 stantinopol), 11, 144* n. 1, 178-83
 (32) și 182 n. 1.
 Loze (Ştefan), 11, 276 (209)
 Luccari (familia), 1, 59^{-60*}. (Iacob,
 scriitor), 1, 58* și urm., 81*. (Ni-
 colae), 1, 60*-2*.
 Luchi (Iordachi), 1, 66.
 Ludescu (Stoica, cronicar), 11, 268-9
 (200).
 Lugoș, 11, 27*, 51*, 295*, 252. (Ioan,
 Ban de). 11, 88*.
 Lupu (Vasile, Domn al Moldovei),
 1, 9, 10, 31-3 (și familia); 11, 1*
 169* și urm., 267*, 272*, 276*,

285*, 289*, 24-5 (33-5), 29-30
 (39), 30-1 (40), 107 (7), 113-4,
 202-3 (49-50), 204-6 și n. 1,
 207-8 și n. 1, 209-10 (54), 211,
 212 (56), 213, 223 și n. 1, 224-5
 61-2), 225-7 (62-3), 228-9 (66-7)
 și 229 n. 1, 230-1 și n. 1, 232-7,
 238-9 (74), 240, 243 (77), 272
 (205), 273 n. 1 (Familia sa),
 11, 258* n. 1. (Soția: Doamna
 Tudosca), 11, 196*. (Soția: Doamna
 Catrina), 1, 32; 11, 174*, 197*,
 221*, 234*, 244*, 251*, 253*, 308*
 n. 8. (Frați: Gavril), 11, 171* și
 n. 1, 176*, 187*-8*, 204. (Fiii lui
 Gavril), 11, 258* n. 1. (Gheorghe,
 fratele lui Vasile-Vodă), 11, 187*-8*,
 250*, 257*, 259¹-60*, 30-1 (40),
 204. (Fetele lui Gheorghe), 11, 258*
 n. 1. (Ioan-Vodă, fiul lui Vasile-
 Vodă), 11, 187* n. 1, 196*-8*,
 211, 212 (55), 224 (61), 226 (63).
 (Ruxanda, fiica lui Vasile-Vodă),
 11, 221* n. 1, 225*, 231*-2*, 234*
 239*-41*, 258* n. 1, 259*, 308*
 n. 8, 231, 234-5 (71), 236 (71)
 (Ştefan-Vodă, fiul lui Vasile-Vodă).
 11, 221*, 308* și n. 8, 309* și
 n. 1, 310*, 113-4, 270-1 (203). (Şte-
 fână Păharnicul, fiul lui Gavril),
 11, 240*, 245*, 250*, 304*. (Vor-
 nic moldovean), 11, 171* n. 1.
 Lustrier (Trimis german), 11, 184 n. 2.

M

Macedonia, 1, 8*.
 Macri (Dimitrie, Banul), 1, 36.
 Madijesacz, 11, 292* n. 1.
 Măgest (Hans), 1, 69*.
 Maeri (și Ilie tăbăcui din), 11, 66.
 Maghiaroglu-Paşa, 11, 117* n. 3.
 Magno (Carol), 11, 22*
 Măgureni, 11, 20* n. 1, 35.

Mailat (Spătarul), 1, 80.
 Maitin, 11, 32*.
 Majlath («Ştefan-Vodă»), 1, 57*. (Vou-
 vodul ardelean Ştefan), 1, 51*
 Makó (Gheorghe), 11, 29*, 31*-2*, 6,
 119. (Grigore), 11, 35*.
 Makrai (Ştefan), 11, 3 (3).
 Malaspina (cardinal), 11, 34*.

- Malcof, 11, 20.
 Malta, 1, 24.
 Mălureni, 11, 34 n. 1.
 Mano (Apostolu), 11, 79 (73).
 Maramureș, 11, 83*, 98*, 114*.
 Marckler (Mihail), 1, 69.
 Marcu-Vodă (fiul lui Petru Cercel), 11, 6*, 16*, 19*, 70*, 112* n. 2, 116*, 131* și n. 1. 133* 4*, 139* n. 6, 140* și n. 2. (familia lui), 11, 133* n. 5.
 Marea-Baltică, 11, 215*.
 Marea-Neagră, 1, 40*, 76*, 11, 141*, 259*, 297*, 185 (35), 193 (43), 257. 147, 169.
 Mărgineni, 1, 26. 56 n. 1.
 Maria-Cristina (principeasă a Ardealului), 11, 59*, 207*
 Maria-Tereza (Împărăteasă), 1, 63, 11, 86-7 (82), 99-100 (95).
 Marmur (sat muntean), 11, 163* n. 2.
 Marocani, 1, 59*.
 Martonffy (episcopul), 1, 103.
 Măsluilor (Daniil de la Muntele —, agent suedes), 11, 279*.
 Matcovic (Luca), 11, 245 n. 1.
 Matei Basarab, 11, 1*, 15*, 152* n. 3, 163*, 264*, 274*, 287*.8*, 294*, 19, 20 și n. 2, 26-7 (36), 28-9 (38), 102, 105 (3), 107 (5,7). 194-5, 197 (45) și n. 1, 198 (46), 199, 201-3 (49), 204-5 și n. 1, 206-8 și n. 1, 210, 212 (56). 213, 217 și urm. (57), 220 și urm (58), 223-4 (60), 225-6 (62), 227-9 și n. 1, 230 (67), 231 n. 1, 237-8 (73), 240, 245 n. 1 265, 268. (Elina, Doamna lui), 11, 225*-6* și n. 1, 22. (Oastea lui), 11, 180* n. 1.
 Mattei (cardinal), 11, 236-7 (72).
 Matthias (Împărat), 11, 48*, 58*, 60*, 64*, 72*, 78*, 84* n. 3, 88*-9* n. 2, 90*, 93* și n. 2, 94*. 100*, 107*, 118*, 128*-9* n. 4, 138*, 125. 131-2 (3), 143-5, 149, 155, 157 (18), 260-3, 168, 170 (26), 172, 176-7.
 Maurer (Mihai), 11, 214.
 Mavrocordat (Constantin Vodă), 1, 56 n. 1; 11, 267 n. 1. (Ioan-Vodă Iⁱⁱ), 1, 26-7. (Nicolae-Vodă), 1, 24-6, 56 și n. 1, 90
 Mavrogheni (Nicolae, Domn muntean), 1, 74-5. 82-4.
 Maximilian (archiducele, fratele lui Rudolf al I^{lea}), 11, 23*, 93*, 101*, 136 (6), 137(7), 141, 156(17), 157(18-9), 161-5, 166-7 (24), 170-3 (26-7),.
 Medelniceri: Andreiaș, 1, 33 n. 1. Grigore, 1, 65. Hristea, 1, 65.
 Mediaș, 1, 79*; 11, 18*. 52*, 97* 114*, 286*, 256 (89) și n. 1.
 Mehadia, 11, 14*-5*, 88.
 Mehedințeanul (Lupu), 1, 8; 11. 44*, 131*-2*, 150*.
 Mehedinți, 1, 49, 11, 6*, 104*, 20
 Mehemed-Pașa (1475), 1, 33*. (1601), 1, 6.
 Memibegovic (Ibrahim-Pașa), 1, 7.
 Merkelius (Agent imperial la București), 1, 69-70, 75.
 Mezet-beg, 1, 11*-2*, 15*-6*, 18*-20*, 2.
 Miaskowski (Wojciech), 11, 202*, 241* n. 2, 222-3 (59).
 Miera, 11, 47.
 Miercurea (în Ardeal), 1, 68*; 11, 257 (90).
 Mihai-Vodă Viteazul, 1, 12*, 46*-7*, 64*, 3 și urm., 37, 76; 11 3* și urm., 70*, 73* n. 1, 78*, 86*, 92*, 94*, 104*, 174*, 232*. 249*, 256*. 298*, 1. 2 (2-3), 3 (4), 4, 5 (5-6), 6 (7), 7 (9-10), 8-9 (11-3), 10 (14-5), 11 (16-8), 12 (19-21), 13 (22-3), 14 (24-5), 67, 116, 178 (31). (Dă-răbanții săi), 11, 7 (10).

- Mihai (fiul lui Nicolae-Vodă Pătrașcu și nepotul de fiu al precedentului), II, 104*, 201*. 209* și n. 3, 254*, 257*, 259*, 272*, 245 (81).
- Mihail-Vodă (fiul lui Mircea). I, 3*, 9*.
- Mihailova (Ștefania, țiitoarea lui Gheorghe Ștefan), II, 109-11
- Mihalcea (Banul), II, 29*. 3 (3).
- Mihalcea sau Mihălcescul (Moise), II, 265*, 35. (Petre), II, 106. (Radu), II, 192*, 57 (53).
- Mihaloglu (Ischender), I, 44*. (Mehemed Alibegović), I, 45* și urm.
- Mihnea I^{II} (Domn muntean), I, 41*-3*.
- Mihnea al II^{lea} (Domn muntean), I, 3*, 52*-3*, 81* (Mamă-sa, Ecaterina), I, 81*. (Familia lui turcească), I, 53*. (Francesco, omul său), I, 52*-3*
- Mihnea al III^{lea} (Domn muntean), II, 256* n. 3, 261*, 268*, 272*, 287* și urm., 305*-6* și n. 2, 57-9 (54), 247-8 (83), 248-9 (84-6), 250 n. 1, 252, 277. (Doamna sa), II, 302* n. 7, 306*.
- Mihnești (sat), II, 111-4.
- Mihu (Spătarul), II, 150*, 259* n. 7, 105-6 (4), 107 (5)
- Mike (János), II, 213.
- Mikes (Coloman), II, 269* n. 2, 275*, 302*, 46, 265. (Ioan), II, 265, 277-8. (Mihai), II, 302 n. 6. (Sigismund), II, 159*.
- Mikó (Francisc), II, 124*. 18.
- Mikulnic, II, 205* n. 1.
- Milcov, I, 36*, 40*, II, 39*, 89*. 93*, 98, 304*.
- Milescu (Barbu, Ban), II, 314* n. 2.
- Milița. V. Basarab (Neagoe, Doamna).
- Mindra (și boierii din), II, 8-9 (11).
- Mindszenti (Benedict), II, 26*, 3 (3)
- Minecă (Clucerul), II, 217 (56)
- Minio (Paul), II, 140*
- Mintutorului (Ordinul), II, 143*.
- Mircea cel Mare (Domn muntean), I, 2*-9*, 21*, 25*, 63*, I, 2
- Mircea Ciobanul (Domn muntean), II, 20 n. 2.
- Mircea (fiul lui Vlad Dracul), I, 20*. 24*-6*, 29*.
- Mircea (fiul lui Mihnea I^{III}), I, 44*.
- Mircea (fratele lui Mirislău Logofătul), II, 37*.
- Mirislău, II, 112*.
- Miroliub (Vasile, secretariu al lui Dionisie Novacovic), II, 91 (85)
- Mirza (cel Mare), II, 11*, 13*, 15*, 19*, 23*-4*, 31*-2*, 34, 37*, 111*, 119*, 115, 118. (Cel Mic), II, 29*, 34*, 118.
- Mitropoliți (din Moldova și Țara-Românească), I, 85 n. 1; II, 99 (94). Moldoveni: Ghedeon, II, 44-5. Nicanor, I, 38-9 și n. 1. Varlaam, II, 235*, 245*. Munteni: Dosoftei Filits. I, 65, 85-6, 88 (89 90 (23) Eftimie, II, 8* n. 2, 25*, 36*, 38*, 44*, 143. (Grigorie I^{II}), II, 166*, 193*. (Grigorie al II^{lea}), I, 71-2. (Ignatie), II, 265*, 299*, 300*, 33-5 (42), 268. (Ștefan I^{II}), II, 289*, 293*. (Teofil), II, 215, 218, 221. (Teodosie), II, 65.
- Mitrowski (general), I, 64.
- Modena (duci de), I, 39*; II, 230-1 (68)
- Mogildea (Vornic), I, 11. (Păharnic), I, 44*.
- Mogoș (Căpitan), II, 215.
- Mohács, I, 48*-9*.
- Mohammed I^{II} (Sultan), I, 6*-7*, 9*.
- Mohammed II^{lea} (Sultan), I, 2', 30*-3*. 36*, 38*, 59*, 74*.

- Mohammed al III^{lea} (Sultan), 1, 5.
 Mohammed al IV^{lea} (Sultan), 1, 16-8,
 97, 11, 257*, 265*, 280*, 287*,
 248 (85), 253, 266, 268, 269 (95),
 271.
 Mohammed-Paşa Tabani-Buiuc, 11,
 260* și n. 3, 224 (61).
 Mohilău, 11, 251*.
 Moise-Vodă (Domn muntean), 1, 49*,
 50*.
 Molart (de, diplomat imperial), 11,
 129* n. 4.
 Moldavița (Antonie de), 11, 303* n. 1,
 112 n. 1.
 Moldova (boierii din 1662), 11, 258*
 n. 1. (Voina), 11, 53.
 Moldova (rîu), 11, 47⁺, 253* n. 1.
 Moldova (în Banat, sangeac de), 11,
 121.
 Monembasia (Ierotei de), 1, 66.
 Moravia, 11, 59*.
 Mordni (Ștefan), 11, 2 (3).
 Morea, 1, 23-4.
 Morganday (Ioan), 11, 65*
 Moruzi (Alexandru-Vodă), 1, 88-90
 (22-3). (Constantin-Vodă), 1, 72
 Moșoia, 1, 63-4.
 Moscovia, Muscali și Țarii ai Mosco-
 viei, 1, 83-4; 11, 79*, 159* n.
 6, 205*. 215*, 217*, 220*, 233*,
 254*-5*, 260*, 274⁻, 277*-9*,
 282* și n. 6, 283⁺, 64 (60), 67,
 94 (87), 108, 159-60, 232-3 (69),
 235, 245 (80). (Țarina Elisabeta),
 11, 90. (Călugări), 11, 265.
 Movilă (familia), 11, 125*, 155*, 272-3
 (205). (Alexandru-Vodă), 1, 7, 11,
 124*-5*, 135⁻-6* n. 4. (Bogdan-Vo-
 dă), 1, 7, 11, 120*, 136* n. 4, 285*.
 (Constantin-Vodă), 11, 65*-7* și
 n. 4, 68* și n. 1, 70*-7*, 80*,
 88*, 93*, 96*, 98*-102*, 110*-9*,
 121*, 178*, 144-5, 147-8, 158.
 (Elisabeta Doamna), 1, 7, 11, 66*,
 70*-1*, 100⁻, 120⁻, 272 (205). (Ga-
 vriil-Vodă), 1, 8; 11, 71*-2*, 75⁻,
 110 115*, 125*, 132⁻ și n. 3, 134⁻
 și n. 3, 139⁻-40⁻, 142⁻-3⁻, 150⁻,
 156, 166⁻-7*, 182⁻ n. 4, 20 n. 2.
 (Ieremia-Vodă), 1, 6-7 (și fiii), 11,
 4⁻-6⁻, 15⁻-6⁻, 18⁻, 21⁻, 23⁻, 25⁻,
 36* n. 1, 38, 42*, 44, 47⁻-50*
 n. 1, 51*-2*, 54⁻-5⁻, 60⁻-1⁻, 133
 (5), 134-7 (6), 142-3, 276 n. 1. (Ioan-
 Vodă), 11, 156*, 162 și n. 3, 166⁻,
 182* n. 4, 189*. 192, 194⁻, 207,
 214. (Mihaï-Vodă), 11, 66*-7* și n.
 2, 4; 68⁻ n. 1, 71⁻* și n. 2. (Marghita
 Doamna), 11, 66⁻-7* și n. 1, 71⁻.
 (Moise-Vodă), 11, 166⁻-7*, 170⁻-1⁻.
 176*, 18 (29), 193 (42), 201-2
 (49) (Petrașcu-Vodă), 11, 148⁻,
 210⁻, 215⁻. (Simion-Vodă), 1, 6-7
 (și familia), 11, 4⁻-6⁻, 10⁻-1*,
 14⁻-8, 21⁻-3, 25⁻, 30⁻, 36 n. 1,
 38*, 44*, 47⁻-9⁻, 51⁻-2⁻, 54⁻-6⁻,
 61⁻, 65⁻-7* n. 4, 71⁻, 121⁻, 134
 (6), 136 (7), 139-40, 142. (fiii
 lui), 11, 48.
 Moxa (croniar), 1, 1⁻, 4⁻, 65*.
 Mulaimis (Stavros, medic), 11, 78.
 Muncaci, 11, 69⁻ n. 1.
 Munir-Aga, 11, 40⁻.
 Munteni (nume domnești), 1, 14⁻.
 (Ostateci la Poartă), 1, 20⁻ n. 1
 (Neculce), 11, 85 n. 1.
 Murad al II^{lea} (Sultan), 1, 10⁻-2⁻,
 19⁻, 27⁻, 33⁻, 71*-2⁻.
 Murad al III^{lea} (Sultan), 1, 4.
 Murad al I^{lea} (Sultan), 11, 170⁻,
 175⁻-6⁻, 180⁻-1⁻* și n. 1, 187⁻.
 191, 193*, 197, 200⁻, 202,
 107 (7), 186, 188, 190, 193 (43),
 195, 199, 201-2 (49), 201, 207-8.
 211. 224 (61)
 Murad-Paşa, 11, 146.
 Muraldi (dr), 11, 4⁻-9⁻"

Mureș, 11, 10ⁿ, 15^{*}, 284ⁿ.
 Mureș-Oșorhei, 11, 295, 300ⁿ.
 Murgul, 1, 64ⁿ.
 Murguleț (boierii moldoveni), 1, 21,
 11, 112 n. 1.
 Musa (Sultan), 1, 5ⁿ⁻⁸ și n. 1, 63
 Mușătești, 11, 34 n. 1.

«Mușatin», 1, 65ⁿ.
 Musceleni (Dragomir de), 11, 35
 Mustafâ-Pașa de Bosnia, 1, 4.
 Mustafâ-Pașa Talhâci, 11, 269 (200).
 Mustafâ-beg, 11, 112ⁿ n. 2.
 Muste (Dumitrașco), 1, 42-3.

N

Nacul Comis, 11, 108-9, 112 n. 1, 266.
 Nădăbaico (boier moldovean), 11,
 124^{*}.
 Năeni, 11, 15^{*}.
 Nagy (Albert, căpitan de Haiduci),
 11, 90^{*}, 94^{*}, 96^{*}, 103^{*}, 120. (Gaș-
 par), 11, 3 (3). (Paul), 11, 217 (56).
 Nănișori, 11, 270^{*}, 244 n. 1.
 Năstăsoaia (jupăneasă moldoveancă),
 11, 273 n. 1.
 Năsturel (Radu, Logofătul), 11, 312^{*}
 n. 4, 20 n. 2. (Udriște), 11,
 184^{*}, 230^{*}, 237^{*}, 260^{*}, 279^{*},
 277.
 Nasuf-Pașa, 11, 169.
 Năvrăpăscul (Vornic), 11, 113 n. 1.
 Neagu-Vodă (pretendent din al
 XVII^{lea} veac), 11, 181^{*}, 211^{*}, 107-8
 (6-8). (Fiii săi), 11, 181^{*} n. 1.
 Neagu sau Neagoe (Pitarul), 11, 85
 n. 1. (Vornici), 1, 34^{*}, 49^{*}.
 Neamț (cetate), 1, 19, 20, 32, 11,
 9^{*}, 234^{*}, 245^{*}, 264, 266.
 Neaniul (Vornic de gloată), 11, 112
 n. 1.
 Nebojatco (Vornicul Constantin), 11,
 112 n. 1, 266.
 Neculce (Ioan, cronicar), 1, 32, 35
 n. 1, 38 și urm., 42-5. (Toader), 1,
 44. (Vistierul, tatăl lui Ioan), 1,
 32.
 Negoescu (Pană), 1, 27.
 Negrea (Clucerul), 11, 5^{*}.
 Negru-Vodă. 1, 61^{*}, 63ⁿ⁻⁴, 49, 76

(Doamna lui), 1, 76. (Cetatea-lui—),
 11, 288^{*}
 Negustorii. Ruste și Saru, 11, 162^{*}
 n. 4.
 Nemes (Ioan), 11, 3 (3), 142, 277-8.
 Neméthy (Gheorghe), 11, 84^{*} n. 3
 (Grigore), 11, 84^{*} n. 3.
 Nemț, 1, 17-8, 25-7, 30, 60, 63-4,
 11, 17 (28), 64 (60), 96 (92), 125,
 128, 150 (14), 159-60, 241 (76),
 261, 267. (Mercenari), 11, 192^{*},
 247^{*}, 270ⁿ⁻¹, 275^{*}, 302^{*}, 47-9.
 Neofit (ieromonah muntean), 11, 83
 (77).
 Nefel (Daniel), 116^{*} n. 1.
 Neusohl, 11, 177-8 (31)
 Nicopol, 1, 4^{*}, 22ⁿ⁻³, 25ⁿ⁻⁶, 30^{*}, 40^{*},
 46ⁿ⁻⁷, 51ⁿ⁻³, 78^{*}, 1, 4, 5, 6, 47,
 11, 50^{*}, 267^{*}, 206ⁿ. (Mehemed-beg
 de; și fiul lui), 1, 44^{*}, 49^{*}, 3.
 (I. P. de Domankor Bukoweccki,
 prefect de), 11, 228-9 (67).
 Nicoriță, 11, 143^{*}, 183 (32).
 Nifon (Sf.), 1, 50.
 Nikolsburg, 11, 148ⁿ
 Niksič, 1, 5.
 Nikussios (Panaioti, dragoman), 11,
 239-40 (75), 265.
 Nipru, 1, 64ⁿ, 11, 102^{*}, 141ⁿ, 147ⁿ.
 241^{*}.
 Niș, 1, 21^{*}, 2.
 Nistru, 1, 16, 11, 16ⁿ, 66ⁿ, 68ⁿ.
 120^{*}, 130ⁿ, 143^{*}, 146^{*}, 149ⁿ.
 151ⁿ n. 5, 170ⁿ, 175^{*} și n. 3, 183^{*},

204*, 217, 233", 241', 245,
252, 312 n. 5, 182.
Nogaï, ll, 234'.
Novacovicî (Dionisie, episcop al Ro-
mînilor neuniți din Ardeal), ll,

86-9 (83), 90 și urm., 95-6 (91-2),
99-100 (95).
Nucșoara, ll, 65.
Nurnberg, l, 10', 13*.

O

Obedeni (Vilaia din), ll, 20 n. 2.
Oceacov, l, 65"; ll, 138', 157'-9',
162, 165*, 186'. (Maghiarogli,
Pașa de), ll, 110'-2' n. 2, 116'
n. 3. V. și Maghiarogli.
Ocna (Vizakna), ll, 111*, 129.
Ocna (în Moldova; Cămărași de .-
Ilie Pleșca), ll, 112 n. 1. (Ioan),
ll, 85 n. 1. (Sima), ll, 83 (77).
Oderstrom, ll, 308 n. 1.
Odivoianul (Căpitan), ll, 280'.
Odobășa (Petru, al lui Mihaï Vi-
teazul), ll, 10 (14).
Odorheiul, l, 35' și n.; ll, 84' n. 3.
Oituz, ll, 189', 191'. 240', 280', 303",
278.
Ojogeni, ll, 199'.
Olanda, ll, 176. (Ambasadorii ai Sta-
telor-Generale la Constantinopol),
ll, 120', 142, 148', 155", 186',
188.
Olănescu (Iorga), ll, 268.
Olimpiada (jupâneasă, mătușa Doam-
nei Păuna), l, 22.

Olt, Oltenia, Olteni, l, 16', 46*,
49', 57, 49; ll, 13, 39', 46,
165', 20 (Țara Oltului, în Ardeal),
ll, 129.
Oltenița, ll, 85 n. 1.
Omolecki, ll, 191.
Onogoșt, l, 5.
Oradea-Mare, l, 5, 6, 31, ll, 43*,
112, 294 -5", 310", 83-4 (78-9),
156 (17), 157 (19), 189-90 n. 1.
(Arsenie, exarh de), ll, 70-1 (65).
Orăș (boier) ll, 13'.
Orăștia, ll, 27', 36., 216, 278.
Orbini (Maur), l, 65' și urm.
Orhei, ll, 135 -6', 141", 151" n. 5,
204'. (Stețco din), ll, 135* u. 5.
Orșova, l, 22*, ll, 167", 263.
Osman al II-lea (Sultan), ll, 127',
145* și n. 2, 148", 157, 170'.
174-5 (29).
Oșorheiul, ll, 14'.
Ossoliński (cancelariul), ll, 222.
Otwinowski (Ieronim), ll, 142.
Ováry (familie), ll, 34'.

P

Păharnicii: Stanciu, ll, 104.
Păianu (familie), ll, 20 n. 2.
Palatio (Andreï de). l. 23
Paleologul (Împăratul Manuil), l,
5'-7".
«Panonia», l, 57".
Pap (András), ll. 217 (56).
Para (Clucer), ll, 149'.

Paraschiva (Logofăt), ll, 20. («Vod»),
ll, 162* n. 4.
Pavav, ll, 232*, 241".
Pavlachi (Grec de la Poartă), ll,
231", 239-40 (75).
Pazmány (cardinal), ll, 156* n. 1.
Pekri (Laurențiu), l, 100.
Pempflinger (Marc), l, 51'.

- Pera, 1, 6*.
- Pernésy (Gabriel), 11, 124ⁿ. 4.
- Persia și Persani, 1, 60¹, 4; 11, 52¹, 60², 81ⁿ, 89ⁿ, 99ⁿ, 127ⁿ și n. 2, 135ⁿ, 185ⁿ, 121, 146-7, 149, 158-9, 169.
- Persiano (Manolachi), 1, 74-5.
- Pernesith (Ardelean), 11, 34ⁿ.
- Pesta, 11, 17ⁿ, 21ⁿ.
- Pethe (Ladislaū), 11, 104ⁿ n. 1.
- Petki (Ștefan), 11, 238ⁿ n. 2, 252ⁿ.
- Petrașco (cel Bun, Domn muntean), 1, 76; 11, 20 n. 2.
- Petrașco (Nicolae-Vodă), 1, 7; 11, 6ⁿ-7ⁿ și n. 1, 10ⁿ, 74¹-5ⁿ, 104ⁿ, 116ⁿ-7ⁿ și n. 3, 133ⁿ, 139ⁿ-40ⁿ, 5 (6), 126, 133 (4), 162-3 (21), 173-4 (28), 178 (31), 245 (81), 263 (98). (Soția lui, Anca), 11, 86ⁿ, 98ⁿ. (Fiica lui, Elina), 11, 245 (81).
- Petrașco (Postelnicul), 11, 192ⁿ.
- Petriciceiu (Iocșa), 11, 25ⁿ. (Ștefan-Vodă), 1, 16-9.
- «Petrolfalva», 11, 257 (90).
- Petru (Aron, Domn al Moldovei), 1, 32ⁿ, 65ⁿ (saū altul).
- Petru (Cazacul, Domn al Moldovei), 1, 65ⁿ.
- Petru (Șchiopul, Domn al Moldovei), 1, 81ⁿ, 10.
- Petru-cel-Mare (Țar), 1, 30; 11, 143ⁿ.
- «Petrus» (în Bulgaria), 1, 71ⁿ.
- Pezzen (dr.), 11, 17ⁿ, 7 (9). (colonel), 11, 47ⁿ, 134 (5).
- Pflanz (colonel), 11, 136 (7), 138.
- «Phikoassa», 11, 251.
- Picardia, 1, 25ⁿ.
- Pietrișul, 11, 292ⁿ n. 1.
- Pircălabul (Ionașco), 11, 266-7.
- Pîrliianul (Danciu, Postelnic), 11, 265ⁿ, 35, 268.
- Pitarî (Alexandru), 11, 112 n. 1. (Crestel), 11, 243. (Gavril), 1, 44. (Mi-trea), 11, 201ⁿ, 219, 221. (Petru), 1, 80ⁿ. (Radu), 11, 221.
- Piteșteanu (Radu), 11, 85 n. 1.
- Pitești, 1, 40ⁿ, 47ⁿ. 51ⁿ-2ⁿ; 11, 11ⁿ, 65. (Dealul Căstunului), 11, 162ⁿ n. 4.
- Piū al III^{lea} (Papă), 1, 32ⁿ, 72ⁿ, și urm., 76ⁿ.
- Pivoda (ofițer imperial), 1, 27.
- Plantos (Andreî, boier moldovean), 11, 203ⁿ și n. 2.
- Plata, 1, 47ⁿ.
- Plevna, 1, 49ⁿ, 51ⁿ, 64ⁿ-5ⁿ.
- Ploiești, 11, 15ⁿ, 270ⁿ-1ⁿ, 277.
- Plumbuita, 11, 257ⁿ.
- Poarta de Fier, 1, 16ⁿ, 11, 26ⁿ, 35ⁿ-6ⁿ, 109ⁿ, 311ⁿ, 251 n. 1.
- Pobrata, 11, 25 (34)
- Pocuția, 11, 98ⁿ, 233.
- Podhorcze, 11, 206ⁿ n. 2
- Podiebrad (Gheorghe, rege boem), 1, 36.
- Podilan (hoș, în Ardeal), 1, 74ⁿ.
- Podul-Iloaii, 11, 285ⁿ.
- Podul-Înnalt, 1, 33ⁿ, 36ⁿ-7ⁿ.
- Podul lui Traian, 1, 46-7.
- Pogoniana (Eftimie din), 11, 77-8, 79 (73), 83 (77).
- Poiana (mănăstire), 1, 79 n. 2.
- Poiana (Barbu de, Clucer), 11, 20, 35.
- Poiana-Mărului (mănăstire), 11, 190ⁿ.
- Poienari (cetate), 1, 42ⁿ, 47ⁿ și n. 2, 52.
- Polizu (Polizachi), 1, 90.
- Polo (Marco), 1, 60ⁿ.
- Polonia și Poloni, 1, 14ⁿ, 34ⁿ, 40ⁿ, 42ⁿ, 59ⁿ, 65ⁿ, 80ⁿ, 8, 11, 14, 16-9, 37, 77, 52, 103, 123-5, 129 n. 1, 133 (5), 135, 142, 145, 148-9, 154 (17), 155, 156 (17), 157 (20), 158-61, 174-5 (29), 176, 178-83 (32-3), 186, 187 (38), 188, 191-2, 200 (48), 201, 203 (50), 207,

- 215-6, 225 (62), 229-30 (67),
231-2, 235-6, 237 (72), 241 (76),
249 (86), 260 n. 1, 261-2.
- Pongrácz (Voevodul Ardealului), 1,
35ⁿ.
- Popescu (Radu, cronicar), 1, 22 și
urm.
- Popeștii (Dimbovița), 1, 51ⁿ. (în Mol-
dova), 11, 276 n. 1.
- Popovici de Hondol, vicariu neunit
al episcopiei neunite din Ardeal,
1, 67ⁿ.
- Popricani, 11, 246ⁿ.
- Porphyrita (Ienachi), 1, 96-8.
- Postelnici: Andronachi, 1, 32. Con-
stantin Ioniță, 11, 80 (74). Dan-
ciul, 11, 298ⁿ. Drăgan, 1, 49. Du-
mitrașco, 11, 103. Enachi, 11, 29
(38), 270 (202), 274 (208). Fota,
11, 163 n. 2. Gherghe, 11, 217
(56). Ionașco, 11, 103. Mihaï, 11,
162ⁿ n. 4. Mihalcea, 11, 103.
Radu, 11, 8ⁿ n. 2. Simion, 11,
54ⁿ. Stamati, 11, 274 (208), 275
n. 1.
- Potocki (Andreï, staroste de Halicz),
11, 238ⁿ. (Alt Andreï; și Ioan), 11,
7, 10ⁿ, 15ⁿ-6ⁿ. (Nicolae, Hatman),
11, 222ⁿ, 232ⁿ, 238ⁿ, 246ⁿ n. 2,
229 (67). (Ștefan, ginerele lui le-
remia-Vodă; și soția lui), 11, 66ⁿ,
68ⁿ și n. 1, 73ⁿ n. 1, 76ⁿ, 101ⁿ-2ⁿ,
113ⁿ, 222ⁿ.
- Praga, 11, 10ⁿ, 22ⁿ, 28ⁿ, 41ⁿ, 46ⁿ,
48ⁿ, 70ⁿ, 78ⁿ, 88ⁿ-9ⁿ și n. 2,
101ⁿ, 108ⁿ, 124ⁿ n. 6, 140ⁿ, 5
(5), 129, 144, 151 (15).
- Prahova și «Prahoveni», 1, 80; 11,
199ⁿ, 294ⁿ.
- Prainer (colonel), 11, 137 (7), 150
(14).
- Prăjescul (Lupu), 11, 201ⁿ, 214ⁿ. (Ni-
colae), 11, 278ⁿ.
- Pray (erudit ungar), 1, 103.
- Preda (fratele lui Neagoe Basarab),
1, 44ⁿ, 46ⁿ.
- Preiss (generalul de), 1, 62.
- Prelindski, 11, 266.
- Preșmer, 11, 19ⁿ, 21ⁿ, 81ⁿ, 97ⁿ, 190ⁿ,
122, 127, 136 (7), 250 n. 1.
- Pressburg, 11, 100ⁿ, 108ⁿ, 230ⁿ, 303ⁿ
n. 1, 248 (85), 263 (98).
- Pribek (Francisc), 11, 254 (87).
- Priboiă (căpitan), 11, 275ⁿ-6ⁿ.
- Priporeni, 1, 44-5.
- Prîșcoveanu (Ștefan), 1, 183.
- Pristina, 1, 5.
- Prut, 1, 19, 91; 11, 68ⁿ și n. 1, 101ⁿ,
149ⁿ, 23ⁿ-4ⁿ, 309ⁿ.
- Puhăcenii, 11, 274 (208), 275 n. 1.
- Pultava, 1, 23.
- Putna (Ținut), 1, 13ⁿ; 11, 266-7.
- Putna (mănăstire), 11, 98ⁿ.
- Putnokoy (Ioan), 11, 84ⁿ n. 3, 105ⁿ
n. 2, 107ⁿ n. 2.

R

- Raab, 11, 170 (25).
- Răcăciuni, 11, 250ⁿ, 267ⁿ.
- Rachel (Imbrohor - Caimacam), 1,
24.
- Racoș (sat în Ardeal), 11, 251.
- Racoviță (Dimitrie, fratele lui Mihaï-
Vodă), 1, 24. (Dumitrachi Banul),
1, 65, 76-8. (Ioan), 11, 275 (208).
(Mihaï-Vodă), 1, 24, 30, 36, 42-3.
(Nicolae), 1, 33 n. 1; 11, 275
(208) (Dragomanul), 1, 72.
- Rădăuți (Calistru, episcop de), 1, 36.
(Iorest, episcop de), 11, 44.
- Rădianii, 11, 266.

- Radibrad (Aloisiu), ll, 24^f, 29^v-30^{*}, 35^a n. 1, 37^v, 114 și urm.
- Radnoth, ll, 260 (94).
- Radu I-ii (Domn muntean), I, 3^v, 58^v.
- Radu de la Afumați (Domn muntean), I, 45^{*} și urm., 47^{*}-8^{*}.
- Radu Alexandrovici (Domn muntean), ll, 152 n. 3, 167^v-8^{*}, 174^a, 181^v, 211^v, 194, 197 (45).
- Radu cel Frumos (Domn muntean), I, 12^f, 20 -1^v, 30^{*} și urm, 2, 49-50. (Familia sa), I, 36^{*}.
- Radu Leon (Domn muntean), ll. 272^{*}, 20 n. 2, 251 n. 1, 258-9 (93). (Divanul lui), ll, 20 n. 2.
- Radu cel Mare (Domn muntean), I, 3^v, 41^v-3^v, 45^v, 59^v.
- Radu Mihnea (Domn în amîndouă țerile), I, 52^f-3^v, 7, 8; ll, 4^v, 7^v, 10^v, 12^{*}-3^{*} și n. 1, 16^v, 24^v-5^v, 29^v, 38^v, 53^{*}, 87^v și urm., 97^{*} și urm, 143^{*}, 162^v, 174^{*}, 178^v, 200^{*} n. 4, 314^{*}, 20 n. 2, 115, 178 (32), 181, 184 și n. 2, 185 (36), 230 (67), 272 (205). (Familia lui), ll, 136.
- Radu Paisie (Domn muntean), I, 52^v.
- Radu Șerban (Domn muntean), I, 80^{*}, 7; ll, 4^{*} și urm.. 111^{*}-2^{*}, 114^{*}-5, 117^v și n. 3, 119^{*}, 122^{*}, 124 și n. 6, 125^{*}-6^{*} și n. 3, 127^v n. 2, 129^v n. 1, 130^v, 132 -3^v și n. 2, 139^v, 142^v-3, 174, 178^v, 199^{*}, 249^{*}, 256^{*}, 263^{*}, 288^{*}, 114 și urm., 130-1, 133 (5), 134 și urm., 163-4 (22), 166 și urm., 170 și urm., 177 (31). (Mama, Maria), ll, 86^{*}.
- Radu-Vodă (Fintina lui), I, 26.
- Radul (Gașpar, Ardelean), ll, 213.
- Radziwiłł (și soția lui, Domnița Maria Lupu), I, 31; ll, 208^v, 210^{*}, 213^v, 215^v, 219^v, 223^v, 235^v, 242^{*}, 279^v, 31 n. 1.
- Ragusa, I, 6^{*}, 8^{*}, -0^v-1^{*}, 15^v-6^{*}, 18^{*}, 21, 52-3^v, 59^{*} și urm., 77^{*}, 80^{*}-1^{*}, 89-90; ll, 260 (95).
- Rahova, I, 27^{*}, 4, 6.
- Raicevici, I, 63-4, 74, 78, 103.
- Rákóczy (Francisc), I, 99, ll, 278^{*}, 286^v-7^v, 54 (51), 72 (67), 277. (Gheorghe I^{iu}), ll, 139^{*}, 161^{*} și urm, 21-3, 24 (32-3), 25 (33, 35), 26, 104-5 (2-4), 107 (5), 195, 199, 200 (47), 202-3 (49), 203 (50), 205-6 (52) și 205 n. 1, 206 n. 1, 209-10 (54), 212 și urm. (56), 217-8, 220 și urm. (58), 230 (67), 232-3. (Soția lui), ll, 234^v. (Gheorghe al II^{lea}), ll, 223^v, 226^v și urm., 28-30 (37-9), 32-3, 36 (43), 37 și urm., 44-5, 46 și urm. (48), 50-9 (50-4), 126 și urm., 241 (76), 242-3, 244 (79), 248 n. 1, 249, 252-4 (87), 255, 269-70 (201) (Ludovic), ll, 63^v, 84^v n. 3, 14 (25), 132. (Sigismund, principe), ll, 61^{*} și urm. (Alt Sigismund, fiul lui Gheorghe I^{iu}), ll, 220^v, 223^{*}, 225^{*}, 234^{*}.
- Rakós, ll, 58^{*}.
- Rareș (Petru-Vodă), 46^{*}, 49^{*}-51^{*}, 76^{*}-9^{*}, 3; ll, 3^{*}. (Doamna lui Elena), I, 45^{*}-6^{*}, 39.
- Rașcov, I, 20; ll, 130^{*} și n. 4, 250^{*}, 308^{*} n. 8.
- Rășinari (preotul Iacob din), ll, 89.
- Raț (Adam), ll, 28 (37).
- Raț (Gheorghe, boier muntean), ll, 29^{*}-31^{*}, 33^{*}-7^{*}, 51^{*}-4^{*}, 56^{*}-7^{*} și n. 4, 83^{*}, 93^{*}, 116-8, 121, 124.
- Raț (Grigore), ll, 207^{*}.
- Raț (Ioan), ll, 1, 2 (2).
- Raț (Ștefan), ll, 68.
- Ratco (Sirb), I, 63^{*}.
- Ratner (Ioan, arhitect sas în Țara-Românească), I, 79.
- Ravanița, I, 1.

- Razgrad, II, 39*, 97*.
 Răzvana (Ștefan-Vodă), I, 37. (Doamna lui), II, 3 (3).
 Regeb-Aga, II, 228-9 (66).
 Regeb (Caimacam), II, 155 -6*.
 Regény (Ioan), II, 89* și n. 2, 144.
 Reghin, II, 307*.
 Reni, I, 19.
 Reniger (resident imperial la Constantinopol), II, 258-9 (93).
 Renner (Ioan, Sas), II, 78*-9*.
 Resava, I, 1.
 Reteg, II, 2 (3).
 Rewiski, I, 80.
 Rhedey (Francisc), II, 286*, 121, 157 (19), 216. (Paul), II, 125*, 294* și n. 4.
 Rîmnicul-Sărat, I, 39* ; II, 7*, 41.
 Rîmnicul-Vilcei, I, 49*, 58 ; II, 35. (Tipografia din), II, 88, 91 (85). (Popa Ștefan de la, diac), I, 61. (Episcopii: Grigorie), II, 87-8 (83), 90-2 (84-5), 93-7 (87). (Ignatie), II, 289*. (Nectarie), I, 65. (Teofil), II, 164*, 201*.
 Rinzești, II, 271 (203).
 Rîșca (mănăstire), II, 258* n. 1.
 Rîșnov, II, 33', 106'', 120, 215-6, 278
 Rodelski (conte), II, 122* n. 3.
 Rodna, II, 152*.
 Rodope, I, 1.
 Roma (și Papi), II, 106*, 217*, 233*, 300* n. 5, 254-6 (88), 261. (Bibliotecă din), I, 102.
 Roman, I, 42-3 ; II, 73* și n. 1' 89*, 250*, 253, 266. (Episcopii), I, 35 n. 1. (Anastasia), II, 44.
 Roman Iu, (Domn moldovean), I, 65*.
 Roman al II (Domn moldovean), I, 65 .
 Romanași, II, 20.
 Românești, II, 36 (42).
 Roșca (Vornicul), II, 112 n. 1.
 Rostopcea, II, 154 (17).
 Rottwitz (maior), II, 132.
 Roussel (Iacob), II, 189.
 Rovine, I, 2'-5*, 63*, 1.
 Rucăr, I, 31*, 33*, 47* ; II, 30 32*, 97*, 152*, 288*, 301*-2*, 104, 119, 227.
 Rudeanu (Clucerul Chirca), II, 57 (53).
 Rudolf al II (Împărat), I, 6, 37 ; II, 5*, 14'-5*, 19*, 22*, 24*, 27* 37*-8*, 40*-2*, 46*, 48*-9*, 58*, 60*, 64*, 72*, 87*, 90*, 93*, 99*, 100*, I, 2 (2), 130, 133 (4), 144 și urm., 151, 152-3 (15), 153-4 (16), 160, 162, 263 (98).
 Rumelia, I, 5*, 40 ; II, 141*, 203 (50).
 Rusciuc, I, 26*, 56*, 4 ; II, 89*, 142.
 Ruset (Alexandru și Anița), I, 33 n. 1. (Constantin, Clucer), I, 65. (Nicolae, Păharnic), II, 80 (74).
 Ruși, I, 56*, 23, 30, 42-3, 64-5, 67. V. și Moscovia.
 Ruși-de-Vede, II, 272*.
 Rusia-Mică, I, 8.
 Rusnameghu (patron al lui Matei Basarab), II, 187*, 197*.
 Russwomb (general imperial), II, 26*.
 Rustan-Mirza, II, 271*.
 Rusul (Gligorașco Spătarul și Ionașco Logofătul), II, 44.
 Ruteni, II, 176.

- Săcel (locuitori din), ll, 16-7 (27)
- Sagredo (Gerard), l, 5*.
- Şahin-Ghiraî, ll, 111*, 153*-4*, 158*
şi n. 3. 159*, 165*, 186, 187 (38),
188.
- Sălagiü, ll, 16*, 130, 132.
- Salmassa-Mirza, ll, 186.
- Samocov, l, 59*.
- Samsoni (János), ll, 216.
- S. Angelo (cardinalul de), l, 21*-2*,
24*.
- S. Clemente (Guilhem de, ambasador
spaniol la Praga), ll, 5 (5).
- Şante-tî, l, 65*
- Sărata, ll, 270*.
- Sarmaságy (Sigismund), ll, 74*,
81*-2*.
- Sarmaţia, l. I.
- Sarugè-Paşa, l, 5*.
- Sas (Voevod moldovean), l, 64*.
- Sas-Sebeş, ll, 76*, 95*, 97*, 111*,
26 (35), 256-7 (90).
- Saşî, l, 33*, 65; ll, 51*, 55*-6*, 68*,
75*, 83*, 88*, 93*, 97*, 108*,
114*-5*, 117* n. I, 140*-1*, 129,
154 (17), 156 (17), 160, 176.
- Sătoia (răzăşi de), ll, 20 n. 2.
- Şătrari, ll, 183*. (Constantin), l, 86
(20)
- Şătrarul (muntean, supt Matei Ba-
sarab), ll, 181*.
- Satu-Marc, ll, 14*, 27*-8*. 31*-2*,
45*, 60*, 117* n. 3, 127* n. 2,
130-1, 261.
- Saugî (principe otoman), l, 24*.
- Saul (boier şi dr.), l, 100-1.
- Sáros, l, 68*.
- Sava (riü), l, 18* şi n. I.
- Sava (Mihály), ll, 264*-5*.
- Saxonia (Elector de), ll, 108-11.
- Şcheia, l, 40*.
- Schender-Paşa, l, 7-8; ll, 109*, 112*
şi n. 2, 114*, 116* n. 3, 117*,
123*-8* şi n. 3, 129* şi n. I,
130*, 134*-6*, 138* şi n. 2, 141*-3*
şi n. 5, 148*, 170*, 169, 174-5
(29), 176, 178-83 (32). (Fiul lui),
ll, 115* n. I, 129* n. I.
- Scherlet (gealep), ll, 155*.
- Schlick (Gaşpar), l, 21*.
- Schmidt (Rudolf, ambasador general
la Constantinopol), ll, 211* n. 4,
239-40 (75).
- Schonkebonk (Matei), ll, 56*.
- «Schorvénségh», ll, 251.
- Schweicher, ll, 250
- Scopia (şi Isac de), l, 12*.
- Scorţeş (Comis), ll, 112 n. I.
- Scutari, l, 2. (de Asia), ll, 146.
- Seachil (Nicolae şi Paraschiva), ll,
218* n. 2, 224* n. I. (Postel-
nicul muntean), ll, 213, 217
(56).
- Sebessi (Baltazar), ll, 214, 216. (Ni-
colae), ll, 209*, 218* n. 2, 224*.
- Secuî, l, 35*-6, 73*, 46; ll, 18*-9*,
22*, 27*-9*, 31*, 36*, 39*, 42*, 51*-
2*, 56*, 74*, 92*-3*, 95* şi n. 2, 96*,
103*-4*, 132*, 152*, 305*, 307*,
118-9, 123 4, 134 (6), 136 (6),
142, 154 (17), 156 (17), 157 (19).
- Segna, l, 9*.
- Şehabeddin (beglerbeg), l, 16*-7*,
20*.
- Seimenul (Simion), ll, 126.
- Şelimber, ll, 2*.
- Seivert (erudit sas), l, 104.
- Semendria, l, 11*-3*, 43. (All-beg
din), l, 41.
- Şendrea (Hatmanul), ll, 112 n. I.
- Sennyey (Nicolae), ll, 12 (21), 154.
6 (17). (Pangratie), ll, 63*, 131,
153 (15).
- Şepentî, ll, 203* n. 2.

- Șerban (Păharnicul), II, 8* n. 2. V. și Radu Șerban.
- Șeptelici (Ilie Postelnicul), II, 143*, 44, 183 (32).
- Serbia și Sîrbii, I, 3*, 5*, 9*, 11*, 19*, 21*, 30*, 33*, 43*, 45*-6*, 55*-6*, 59*-63*, 70*, 4-6, 25, 49, 58; II, 13*, 30*, 33*, 52*-3*, 275*-6*, 284* n. 3, 19, 48, 126, 139, 155, 168-9. (Lazăr, rege). V. Lazăr. (Milutin, rege), I, 56*. (Ștefan Decianschi), I, 2*, 57*, 60*. (Ștefan Dușan), I, 2*, 60*. (Ștefan Lazarovici, Despot în), I, 6*-8*, I. (Ștefan Uroș), I, 61*-2*. (Andrei, prinț), I, 3*. Vucașin (rege), I, 61*-2.
- Serdar (Constantin), I, 44. (Ștefan), II, 243*-4*, 29-30 (39).
- Seredi (Ștefan), II, 214-5.
- Șerpe (Postelnicul), II, 274 (208).
- Șerpeni, II, 274-5 (208) și 275 n. I.
- Sevastopol (Calinic de), I, 65.
- Severin (Turnu-), I, 42*, 46*, 48*, 63*, 47, 49.
- Seybriger (Mihai, Brașovean), II, 122 și urm.
- Sf. Mormînt, II, 76 (73).
- Sf. Pantelimon, II, 64*.
- Sibiiu, I, 11*, 16*, 38*, 43*, 49*, 73*, 75*, 3, 7, 62-4, 74, 81, 103-4; II, 15*, 26*-7*, 51*-2*, 83*-4*, 90*, 95*-8*, 110*, 115*, 237* n. 5, 265*, 281*, 294*, 305*, 313*, 16 (27), 96 (92), 97 (93), 125, 129, 143, 156, 157 (19), 252-4 (87), 257 (90). (Ludovic Rorer, argintar din), I, 75*.
- Sibrik (Gașpar), II, 2 (3).
- Sighișoara, II, 9*, 27*, 29*, 35*, 54*, 56*-7*, 75*, 203* n. 3, 205* n. I, 209* n. 2, 210* n. I, 230* n. 4, 295*, 301*, 305*, 16 (8), 51-2, 118, 251. (Andrei Gebel din), II, 6 (8). (P. Lutsch din), I, 75*.
- Sigismund (Împărat), I, 6", 9", 13*-4*, 27*.
- Sigismund al III-lea (rege al Poloniei), II, 60*, 67*-8* n. I, 69*, 76", 80", 99, 119" n. I, 128", 132, 138" n. 2, 145" n. 2, 147" și n. 3, 157', 170*, 184*, 146-7, 158-9.
- Sigismund Sasul (pretendent), I, 49*.
- Silesia, I, 17*, 31*-32, 78*, 131-2 (3).
- Siliște, II, 15-6 (26), 71 (66).
- Silistra, I, 24*-5", 81"; II, 20", 24", 38", 135*, 191", 115. (Pași: Abaza), II, 226 n. I, 230* n. 5, 194, 199. V. și Abaza. (Chenaar), II, 188, 229 (67). (Ali), II, 12". (Fazli), II, 287'-8", 292"-3". (Hidir), II, 294', 297*-9", 301*. (Ibrahim), II, 122' și n. 3. (Ipsir), II, 202", 204'-5", 260", 265*, 223 (59), 225 (62), 227 (64). (Mohammed), II, 188", 190'-1". (Murteza), II, 162", 164* n. 2, 165*, 175*-6", 203 (50). V. și Murteza. (Mustafâ), II, 307", 310*. (Nasuf), II, 191, 197*. (Siavuș), II, 266*, 270*, 272*, 282*, 34, 36 (43), 127-8, 242 (77), 264. (Alți Pași), II, 212 (56), 248 (85), 252.
- Silon (Vasile), I, 44-5. (Silioneasa), II, 258* n. I.
- Sîmbăta, II, 129.
- Simion (Dascălul, cronicar), I, 57*, 9 și urm., 14.
- Simionești, II, 276 n. I.
- S. Agata (în Ardeal), I, 75*.
- S.-Imre, I, 16*.
- S.-Marghita, II, 14*, 131 (2).
- S. Petru, II, 92*, 122.
- Sinan-Pașa (Mare-Vizir), I, 64*, 3-4; II, 38*.

- Șinca-Mare, II, 18*, 101 și urm., 134 (5).
- Șincai (Gheorghe), I, 66 și urm.
- Șirbul (Dumitru, Spătar), II, 302*.
- Șirca, II, 292* n. I.
- Siret, II, 250*, 245 n. 2.
- Sirețel, I, 16.
- Șirini, II, 292*.
- Șișman (Țar), I, 4*.
- Șiștov, I, 47*.
- Sitvatorok, II, 60*
- Șivițe, II, 51 (49).
- Slatina, I, 41*, 47, 49*.
- Slava (Domniță), I, 61*.
- Slugearoglu (Constantin), I, 89-90 (23).
- Slugeri: Manuil, II, 30* Necula, II, 39*. Panait, I, 88 (22) Stavru, I, 76-7. Tanasie, II, 57 (53). Toma, II, 275 n. I.
- «Smârdeșteș» (Aldea de), II, 20 n. 2.
- Smolensk, II, 80* și n. 2.
- Snagov, II, 312*.
- Sniatyn, II, 260 n. I.
- Soarevicî (Stoica Logofătul), II, 272 (204).
- Sobiecki (general polon), II, 17^b. (Ioan, rege al Poloniei), I, 18 9; II, 312.
- Soci, I, 35*.
- Socol (Cornățeanul, boier muntean), II, 182*, 201*, 203*, 255*, 215-6, 218-21.
- Sofia, I, 11*, 59*; II, 229 (67).
- Sofronie (agitator în Ardeal contra Unirii), II, 86 7 (82), 91 n. I, 93-4 (87).
- Șoimescu (Ioniță Logofătul), I, 27.
- Șoldan (Dumitrașco, boier moldovean), II, 189*, 193*-4* n. 2.
- Soliman II^u (Sultan), I, 5^c-9^c.
- Soliman al III^{ea} (Sultan), I, 46*, 49*, 77*, 79*, 3, 109.
- Soliman (Hadîm —; Pașă), I, 58*, 3.
- Somay (Matiaș), II, 215.
- Somogy (Bartolomei, căpitan de Beiuș), II, 12 (20), 13-4 (23-4).
- Șoplea, II, 189*-90*, 248*, 269*-70*, 293*, 127-8, 242 (77).
- Soroca, I, 19, 20, II, 130*-1*, 233*, 252'.
- Șorogari, I, 20; II, 289*.
- Soterius (scriitor sas), I, 104.
- Souches (generalul de), II, 258 (92).
- Soveja, II, 190*.
- Spania și Spaniolî, II, 99*, 205 n. I.
- Spano (Pippo, general al Împăratului Sigismund), I, 9^c.
- Spătari: Andriaș, II, 274 (207). Gligore, II, 275 n. I. Iani, II, 163* n. 4.
- Spaun (de, cancelist), I, 63.
- Spinola (Gianantonio), II, 148.
- Springer (corespondent al arhiducelui Maximilian), II, 134 (5), 136-7 (6-7).
- Stamate (Postelnic), I, 31. (ca Stolnic), II, 224* n. I.
- Stamp (Grigore), II, 254 (87)
- Stanca (Doamna lui Mihai-Viteazul), II, 67, 178 (31).
- Stăncestî (Stroe Clucerul din), II, 35.
- Stăniilești, II, 144*.
- «Stanimacca», I, 60*.
- Stanimoești (Leul, pircălab de), II, 84 (80).
- Staroste: Pîrvan, II, 85 n. I.
- Starzanski, II, 206* n. 2.
- Starzer (ambasador german la Constantinopol), II, 117* n. 3, 153-4 (16).
- Stavropole (Ioanichie de), II, 83 (77), 85 n. I.
- Ștefan-cel-Mare, I, 31*-42*, 59*, 65*, 2, 3, 36; II, 112 n. I.
- Ștefan-cel-Tinăr (Domn al Moldovei; și Doamna Stana), I, 45*-6*, 48*-9*.

- Ștefan-Vodă Surdul (Domn muntean),
ll, 80*.
- Ștefan (Gheorghe-Vodă, Domn al
Moldovei), l, 31; ll, 1*, 218* și n.
2, 224* și n. 1, 243* și urm.,
301*-2* n. 1, 26 (35), 29-30 (39),
33 (41), 36-7 (43), 50-4 (49-50),
55 (52), 108-14, 129, 232-3
(69-70), 241-42 (76-7), 244-5 (80),
246-7 (82-3) și 247 n. 1, 248
(85), 249 (86), 263 și urm (99),
272 (205), 275 n. 1. (Doamna
lui, Safta), ll, 224* n. 1, 244*,
291* și n. 3, 266, 273-4 (206-7)
și 274 n. 1, 275 n. 1. (Cuscrul
ei Adam), ll, 273 (206). (Tatăl
lui, Dumitrașco Logofătul), ll, 112
n. 1, 276 (210). (Fratele lui, Va-
sile Hatmanul), ll, 295*, 44, 275
n. 1. (Cumnata lui, Maria Stolni-
ceasa), ll, 218* n. 2, 224* n.
1.
- Ștefan-Vodă Radu, ll, 313*.
- Ștefănești, ll, 68* și n. 1, 102*,
151* n. 5.
- Ștefeni, l, 47*.
- Stein-am-Anger, ll, 122* n. 3.
- Sternbach (agent suedes), ll, 278*.
- Stettin (Alt-), ll, 108-11.
- Stinca, ll, 304*.
- Știrbei (Badea), l, 61-2. (Constantin
Vornicul), l, 65. (Cernica), ll, 44*.
- Știuța (Jicmcerul), l, 32.
- Stoica (Postelnicul), ll, 8* n. 2, 52*,
8 (11).
- Stoichiță (boier muntean), 5* și n.
1, 74*.
- Stratis (Ștefan), ll, 85 n. 1.
- Strauss (corespondent al arhiduce-
lui Maximilian), ll, 157 (19).
- «Strci»-Pașa, l, 6.
- Strimbeanu (Drăghici), l, 23.
- Stroici (Luca), ll, 50* n. 1.
- «Stroița», ll, 277.
- Strozzi (general imperial), ll, 313*
n. 3.
- Sturda (familia), l, 102. (Ilie), ll,
275 (208). (Ioan), l, 42. (Teodor,
cumnatul lui Grigore Iⁱⁱ Ghica),
ll, 120*. (Vistierul), ll, 266.
(«Sturdzoaia»), ll, 264. («feciior»),
l, 42
- Suceava, l, 34*, 3, 19, 32, ll, 152*-
3*, 203*, 233*-4*, 251*-3*, 280*,
183 (32), 230 (67), 266.
- Suedia, l, 23, ll, 4'', 16', 25*, 162*,
208*, 217*, 264*, 272*, 276*-7*,
și urm., 280*-1* și n. 2, 3; 282*-
3*, 285* n. 5, 295*, 191, 274 (208).
(Carol al XII^{lea}, rege), l, 22-3.
- Sulgeri V. Slugerii.
- Sulzer (scriitor), l, 100, 104.
- Supu (Alexandru-Vodă), l, 75. (Mihaï
Constantin-Vodă), l, 63, 78, 80,
91-2.
- Svidrigailo, l, 10*.
- Sylyok (Ștefan), ll, 202*-3*.
- «Synta», I, 10* n. 7.
- Szabó (Gheorghe), ll, 3 (3).
- Szalánczy, ll, 177*, 265*.
- Szalaz, ll, 94*, 96*, 156 (18).
- Szamosközi (cronicar), ll, 121.
- Szarvász, ll, 21*.
- Szekély (Mihaï, comisariu imperial),
ll, 3 (4)
- Szekély (Moise, principe al Ardealu-
lui), ll, 14*, 18*, 21, 25* și n.,
53*, 72*, 92*, 95*, 117, 119-
21, 134 (5).
- Szekély (Moise, pretendent din se-
colul al XVII^{lea}), ll, 176*-7*.
- Szekély (alții), ll, 213.
- Szilvássy (Bartolomei), ll, 65*-6*,
142.
- Szöcs (Ioan), ll, 256 (89).

Tălmaci (Ionașco), ll, 267, 275 (208).

Țamblac (Caloiani), 1, 64*.

Targowski, ll, 116* n. 2.

Tarnowski, ll, 7*.

Tatarî (și Hanîi lor), l, 2¹, 35*-8*,

64*, 4, 5, 7, 8, 11, 16-9, 26-7,

37, 41 n. 1, 43, 53, 11, 7*, 11*-3*,

16*-21* n. 3. 23*, 27*-9*, 31*

și n. 3, 33*-4*, 38*-9* și n. 1,

40*-1* și n. 3, 42*, 44*, 46*-50*,

52*, 67* n. 4, 68* n. 1, 72*-3*

și n. 1, 77*, 79* n. 3, 84* n. 3,

88*-9*, 97*-8*, 100*-2*, 112¹

n. 2, 116* și n. 3, 121*, 127* și

n. 2, 134*-5*. 138*, 141* și n.

5, 142*-4*, 146*-7* și n. 2, 148¹,

151* n. 5, 153*-4*, 157*-8, 160*,

168*, 170¹, 175*, 188*, 194*,

197*-9*, 202* și n. 4, 204*-5*,

215*-7*, 219*, 222*-3¹, 228*,

233*-4* și n. 3, 236*, 238* și n.

1, 239*, 241*, 244*, 246*, 251*-5*

și 253* n. 2, 257*, 259*-60*, 266*,

268*, 271*, 276* și n. 6. 277*,

279*-80* și n. 2, 281*-4*, 287*-90*,

292*-3*, 295*, 298*, 300*-1*,

303*-7* și n. 2, 308¹ n. 1, 309*

n. 1, 310*-1*, 26 (35), 29 (39),

36 (43), 44, 48, 51-2, 64 (60),

93 (87), 104, 114-5, 117, 119-21,

132, 133 (5) și urm., 138-40,

142, 140, 148-9, 151-3 (15), 157

(19), 174-5 (29), 178-83 (32), 184

(34) și n. 2, 185-6, 188 n. 1, 191,

192 (42), 197 (45), 211, 223-4

(60), 229 (67), 231 și n. 1, 232-3

(69), 235, 236-7 (72-3), 238-9

(74), 240, 241-2 (75-7), 243 (78),

248 (84-5) și n. 1, 249 (86), 250

și n. 1, 253, 256 (89), 257 (90-1),

258 (92) și n. 1, 259 n. 1, 261-2,

277-8. (Hanîi anume: Caplan), l,

100. (Gazi-Ghirai), ll, 17*-9*, 21*,

39*, 42*, 45*, 50*, 72*-3* și n. 1,

182. (Fratele său), ll, 152. (Alt

Gazi), l, 100. (Gianibec-Ghirai),

ll, 159*-60*, 164* n. 2. (Islam-

Ghirai), ll, 259*-60*, 31. (Mo-

ammed-Ghirai), ll, 158*-9*.

(Murad-Ghirai), l, 17 (Selim-Ghirai),

l, 16 (Sultanî și Mirzacî Suled),

ll, 192 (41). (Toctamiș), ll, 45*.

(Orga Mirza), ll, 168*

«Tătarul» (Neguț, boier muntean),

ll, 268.

Tatul (Banul), l, 48*.

Tăuteștii, ll, 120*.

Tăutu (Logofătul), l, 36.

Techuș, ll, 249 (86).

Techil, l, 41 n. 1.

Tecuci, ll, 16*, 190*.

Teișani, ll, 19*.

Teiuș, ll, 25-6 (35). (popa Nicolae

din), ll, 93 (87).

Teleajin, l, 37*, ll, 15¹, 30*, 190*, 199*,

270*, 104, 117, 127, 243 (79), 277

Teodosie (Domn muntean), l, 46*-7*.

Teodosie (Logofătul), ll, 8* n. 2,

25*, 46*, 8 (11).

Teodosie (Spătarul), ll, 162* și n. 4,

167*, 104-5 (2-3).

Teplau, ll, 126* n. 3.

Tholdalagy (Mihaî), ll, 114*, 150*,

182*, 189*-90*, 196*, 213-4.

Tholdy (Ștefan), ll, 9*, 34*, 121.

Thomory (Nicolae), l, 47* n. 2

Thurn (conte de), ll, 138*.

Țigani, l, 26*, 73*, 62, 86-7 (21),

89-90 (23), ll, 25 (34).

Tighinea, l, 65*, 23-4, 33, 99, 100;

ll, 116*, 130*, 205*, 217*-8* n. 2,

304*.

Timișoara (și Banatul), ll, 26*, 112*,

117* și n. 3, 167*, 282*, 305*,

- 34, 81 (75), 98, 122, 145, 161. (Becteș-Pașa), ll, 26*-7*, 33*-5*. 120-1, 135. (Hasan-Pașa), 1, 4. (Sefer), ll, 99*.
- Timur (Han), 1, 5*.
- Țirca (Ioan, episcop neunit ardelean), ll, 72 (67).
- Tîrgoviște, 1, 10*, 13*, 37*, 42*, 46*-8*, 51*, 59*, 61*, 66*, 80*-1*, 5, 8, 47, 76; ll, 18*-9*, 42*, 54*, 65*, 73*-4*, 83*, 86*-7*, 89*, 105* n. 2, 110*, 124*-5*, 132*-3*, 139*, 149* n. 3, 151*-2*, 181* n. 1, 187*-8*, 204* n. 6, 205* n. 1, 208*-9* n. 3, 248*-9*, 255*-6*, 272*-3*, 275* n. 1, 282*, 286*, 288*, 294*, 300* n. 5, 305*. 27, 49, 55 (51), 129, 141, 204, 212 (56), 214, 227 (65), 245 (81), 254 (87), 277. (Franciscani din Grigore și Gabriel Tomasi), ll, 294*, 298* n. 5, 300* n. 5, 303* n. 2. (Stoica slujitorul din), ll, 35.
- Tîrgul-Bengăi, ll, 284*.
- Tîrgu-Frumos, ll, 16*, 225*, 250*-1*, 292* n. 1, 296*, 264.
- Tîrgu-Jiū, ll, 19-20, 104-5 (2).
- Tirnova, 1, 1. (Sișman. Țarul din), 1, 56*.
- Tîrșor, 1, 29*, 49*. (Antonie din), ll, 36 (42).
- Tisa, ll, 163*, 311*.
- Tismana, 1, 50-1.
- «Tocomer» (tatăl lui Basarab-Vodă), 1, 2*.
- Tököly (Emeric), ll, 314*, 261.
- Török (Martin), ll, 212 (56). (Ștefan), ll, 124*.
- Tolna, ll, 168.
- Tomeani (Pătrașco Clucerul din), ll, 20 n. 2.
- Tommasi (ambasador venețian la Buda), 1, 32*.
- Tomșa (Ștefan, al II-lea; Domn al Moldovei), 1, 7; ll, 99*, 141*, 146* și urm., 168, 183-4 (33), 190.
- Topliceanu (Neagoe și fiii săi), 1, 23; ll, 79-80 (74), 85 n. 1.
- Toroczky, ll, 34*.
- Torquatus (Alexandru, agent suedes), ll, 279*.
- Torstenson (general suedes), ll, 207*.
- «Transalpina» (sensul cuvîntului), 1, 57*.
- Trapezunt, ll, 153*.
- Trau, 1, 75*.
- Trombács (Martin). ll, 107*.
- Trotuș, ll, 9*, 73* n. 1, 130*, 50.
- Trnfaňdã (Vistierul), 1, 32.
- Turacan-bei, 1, 25*.
- Turci, 1, 4*, 5*, 9*-16*, 18*-23*, 25*-8*, 30*-1*, 39*-42*, 44*-9*, 51*-3*, 58*, 62*, 65*, 69*-75* n. 1, 77*, 79*, 83*-4*, 91*-2*, 99*, 102*, 3-8, 16-20, 22-7, 37, 40-1 n. 1, 53, 56 n. 1, 58, 60, 63-4, 78, 97; ll, 1* și urm., 29 (39), 59 (55), 63 (59), 88-9, 114, 116-9, 130, 132, 135, 142, 152-3 (15), 158-61, 168-9, 176, 178-83 (32), 186, 188 n. 1, 206 și n. 1, 213, 229 (67), 230-2, 237 (72), 242-3 (77), 245 n. 2, 247-8 (83-4), 249 (86), 250 n. 1, 254 (87), 256 n. 1, 258 și n. 1, 259 (93) și n. 1, 261, 271 (203), 277-8 (Cal turcesc), ll, 27, 231 n. 1, 277-8.
- Turda, 1, 32*; ll, 112*, 185*, 96 (91), 220, 256 (89). (Protopopii din), ll, 94 (88), 95-6 (91), 101-2.
- Turnu-Măgurele 1, 26*, 40*, 42*, 51*, 47.
- Turnu-Roș, 1, 41*, 51*, 74*; ll, 11*, 36*, 41*, 254 (87).
- Turtucaia, 1, 25*.
- Turzó (Gheorghe, Palatin), ll, 77*,

79*, 82*, 89*, 94*, 100*, 108*,
111*, 117* și n. 3, 124*.
Tușora, II, 143*-4*, 178-83 (32).

Tyrnau, II, 111*, 125-6, 162-4 (21-2),
165, 166-7 (24), 171-3 (27).
Tzigaras (Dimu), 85 n. I.

U

Ucraina, II, 223*, 239*, 243*, 231.
Udrea (Banul), II, 5*, 8* n. 2.
Ugra, II, 249 (86).
Ugron (Sigismund), II, 216.
Ujvár, II, 250-I n. I, 258 (92).
Ulmeni, I, 88 (22).
Ungaria și Ungurii, I, 2*, 9*-12*,
15*-6*, 18*-20*, 23*-4*, 26*-8*,
30*-4*, 36*-42*, 48*-9*, 53*, 56*-
8*, 60*-3*, 67*-9*, 76*, 79*, 2-6,
11, 14, 26-7, 37-8, 42, 75, 98,
11, 12*, 33*, 39*, 45*, 47*, 49*,
57* n. 4, 58*, 60*, 63*-4*, 67*
n. 4, 69*, 82, 108*, 117* n. 3,
120*, 126* și n. 3, 128*, 137*-
40*, 143*, 162*, 182*, 184*-5*,
190* și n. 3, 191*, 196*-7* n.
2, 198*, 207*-8*, 213*, 230*,
244*-5*, 250*, 267*-73*, 275*,
277*, 287*, 292*, 296* n. 2, 297*,
303* n. I, 304*, 48, 119-20,
123-4, 138-9, 145, 148, 152, 153
(15), 154, 155, 156 (17), 159,
161, 176 (30), 177, 185 (35),
190 n. I, 195, 211, 215, 248
(85), 258 (92), 263 (98), 271
(204), 278. (-Superioară), II, 52*,
62*, 69*, 80* n. 2, 81*, 84* n.
3, 89*. (Regii: Ludovic I^{le}), I,
58*, 62*, 11; II, 8 (11). (Mama

acestui: Elisabeta), I, 58*. (Lu-
dovic al II^{lea}), I, 49* (Vladislav
Iagello), I, 20*-2*, 30*, 74*. (de
la Vama), I, 41*, 43*, 45*, 69*
și urm
Ungrovlachii, I, 57*.
Unguraș (cetate), I, 51*
Ungureanu (Toader, pircălab al lui
Gheorghe Ștefan), II, 50, 111-2
și n. I.
Uniedoara, II, 36*, 53*, 164*, 7
(10).
Unirea (Românilor din Ardeal cu
Biserica Romei), II, 93-4 (87).
Urdăreanu (Istrati Postelnicul), II,
85 n. I.
Ureche (Grigore Vornicul), I, 9 și
urm., 14-5, 100; II, 121* și n.
I. (Nistor Vornicul), II, 13*, 25*,
57*, 100*, 110*.
Uricarii: Dumitru, II, 276 (210).
Simion Cheșco, II, 112. Șeaidar,
II, 112 n. I.
Ursachi (cel Bătrîn), I, 31. (Vame-
șul), II, 258* n. I. (Varlaam, că-
lugăr), I, 44-5.
Urzica, II, 163* n. 2.
Ușeri: Avram, II, 276 (209).
Usideus (marchis), II, 189.
Uzun-Hassan (șah), I, 36*.

V

Văcărescu (familia mai veche), I,
76. (Ianachi I^{le}), I, 27. (Ianachi
al II^{lea}), I, 76 și urm., 81 și urm.

(Radu), I, 77. (Ștefan), I, 76-8,
81. (Venețiana), I, 77. (Alții), I,
86-8.

- Văcărești (mănăstire), 1, 56. (Sat lângă Tîrgoviște), 1, 76
- Vadul Turcilor, 11, 112 n. 1.
- Vâlcom (sat), 11, 20 n. 2.
- Valea-Sacă, 11, 250*.
- Văleni-de-Munte, 11, 189* și n. 4, 274 (207), 275 n. 1.
- Vallarga (Mărioara), 1, 52*-3*.
- Vallis (general), 11, 81 (75).
- Valoni. 11, 5*, 12*-3*. 19*, 20*, 42*-3*, 136 (7), 138-40, 150 (14).
- Vameși: Necula, 1, 33 n. 1. Sava, 1, 32. State, 11, 267.
- Varlaam (Dumitrachi Stolnicul, și familia lui), 1, 69-70.
- Varna, 1, 21*-4*, 27*, 69*, 71*.
- Varșovia, 11, 61*. 233*, 277*-8*, 175 (29), 231 n. 1.
- Vărți (Petru iuzbașa de la), 11, 35.
- Vărzarul (Radu), 11, 255*.
- Vasluț, 1, 37*; 11, 16*.
- Vătavii: Constantin, 11, 57 (53).
- Velbujd, 1, 2*.
- Veneția. 1, 6*-9*, 25*, 27*, 31*-2*, 64*, 24; 11, 23*, 79*, 107*, 129* n. 1, 150*, 213*, 217*, 220*, 233*, 260*, 296*, 300* n. 5, 76, 85 n. 1, 176, 246-7 (82), 252, 276 (73). (Cardinalul de), 1, 24*-6*. (Diamandî Roșca), 1, 86-3 (21).
- Veri (Mihaî), 11, 10 (14).
- Verlin sau Verlein (căpitan valon), 11, 138, 140.
- Vevelli (Constantin-Baptist), 11, 146*-7* și n. 3, 169*.
- Vidin, 1, 3*, 7*, 11*, 34*, 41*, 52*-3*, 58*, 61*-2*, 71*, 4-6, (Sișman, dinast de), 1, 55*-6*. (Strașimir, dinast de), 1, 61*-2*. (Malcoci, beii de), 1, 41*.
- Viena, 1, 6-7, 17-9, 81, 102-3; 11, 21*, 39* n. 2, 46*, 100*, 108*, 116* n. 3, 124 n. 6, 126*, 138*, 184*, 210*, 212*, 251* n. 1, 303* n. 1, 308* n. 2, 8, 84 (78), 85 n. 1, 97-9 (94), 170-1 (25-6), 174 (28), 175 (29), 177 (30), 255. (Sf. Ștefan dia), 11, 142*.
- Vișoara, 1, 51*.
- Vilcea, 1, 50.
- Vilcul (Postelnicul), 11, 65.
- Vimercati (Attilio, căpitan al lui Radu-Vodă Șerban), 11, 29*, 40*, 42*, 44*.
- Vînători, 11, 103.
- Vinculiță (Ieremia), 11, 183*.
- Vinț, 11, 15*, 53*.
- Vintilă-Vodă (Domn muntean), 1, 51*-2*, 78*-80*.
- Vița (șuitoarea lui Mihnea Turcicul), 1, 52* 3*.
- Vischer (Tobia, corespondent al arhiducelui Maximilian), 11, 21* n. 3.
- Vistierii: Constantin, 11, 265*, 35. Damian, 11, 44*. Iordachi, 11, 246-7 (82). Ionță, 11, 265. Nica, 11, 23*, 57*. Nicola, 11, 152* și n. 3, 230 (67). Pană, 11, 35*, 104*, 121. Pelin, 11, 50. Radu, 11, 201*, 21-3, 215, 218. Sima, 11, 171*. Stati și Toma, 11, 246-7 (82).
- Vistula, 11, 283*.
- Viziri și Mari-Viziri: Ali-Pașa, 1, 23-4. Derviș-Mehmed, 11, 219*, 258*-9*, 268. Giurgi-Mohammed, 11, 102*-3*, 149*, 155*-6*. Halil-Pașa, 1, 7*. Hasan, 11, 17*. Ibrahim Diacovicî, 1, 6. Merè-Husein, 11, 149*, 151*. Mohammed, 11, 47*, 58*, 106*, 185*-6* și n. 3, 187*, 204. Altul, 11, 17* (Tabani-Buiuc), 11, 186*. Murad, 11, 158. Nasuf, 11, 109. Omer, 11, 157 (19).
- Vlachia (din Tesalia), 1, 56*.
- Vlad-Vodă Călugărul (Domn muntean), 1, 38*, 40*-3*, 59*, 65*, 3.

Vlad-Vodă (fiul lui Radu de la Afumați), I, 49*.
 Vlad-Vodă (din 1530), I, 51*-2*, 79*.
 Vlad-Vodă (Dragomir), I, 46*.
 Vlad-Dracul (Domn muntean) I, 10*-6*, 19*-29* și n. I, 33*, 58*, 63*, 67* și urm. (fiii lui captivi), I, 72* (Mircea), I, 72*.
 Vlad-Vodă Țepeș (Domn muntean), I, 12*, 20*-1*, 30* și urm., 33*, 37* și n. 3, 42*, 58*, 73-4*.
 Vladcoviți (Marcu, boier muntean), II, 184*, 201*, 214-6, 219, 221.
 Vlădescu (Pîrvu, Vistierul), II, 294*.
 Vlădiceni, II, 34 n. I.
 Vladislav (Iagellc, rege al Poloniei), I, 13*-4*. (VII, din secolul al XVII^{lea}), II, 215*, 217*, 219*, 221*-2*, 147, 160, 174-5 (29), 188 n. I, 191-2 (41), 203 n. I. 223 (60).
 Vladislav (Vlaico, Domn muntean), I, 2.

Vladislav Dan (Domn muntean), I, 28*-9*, 58*, 60*-2*, 64*, 73*.
 Vladislav-Vodă (al Illea, Domn muntean), I, 47*-9* și n. I.
 Vlăduț-Vodă (Domn muntean), I. 43*-5* și n. I, 3; II, 20 n. 2.
 Vogoridi (Ștefan), I, 93.
 Vornici: Cristea (Moldovean), II, 54*-5*. (Șerban), I, 79*. Ștefan (Moldovean), II, 54*-5*. (Stoican), II, 213. (Pavăl), II, 112 n. I. Trandafir, II, 112 n. I.
 Vorsi (Anton și familia lui), II, 45* n. I.
 Voruntar (Vornic), II, 273 n. I. «Vozia», I. 99.
 Vrunis (?), II, 35.
 Vucina (Păharnic), II, 201, 219, 221.
 Vucitern (Mustafă-Pașa de), I, 5.
 Vulcan (lingă Brașov), II, 33*, 120 (pas), I, 16* n. I; II, 167*.
 Vurper, I, 49.

W

Warnerus (Levinus, agent olandes la Constantinopol), II, 247-8 (83-4).
 Warta, I, 78.
 Wavrin (generalul și cronicarul), I, 20*, 22*.
 Weiss (Mihai, Brașovean), II, 54*, 56*, 73*-4*, 76*, 91*, 100*, 103*, 106*.
 Welling (agent suedes), II 277*-9*.
 Winnice, II, 223 n. I.

Wiszniewiecki (Mihai, ginerele lui Ieremia Movilă; și soția lui, Regina), II, 25*, 66*, 68* n. I, 120*, 122*. (Ieremia), II, 223*, 234*. (Mihai, rege polon), II, 259-60 (94).
 Wolf (Andreï, dr.), I, 103-4.
 Woroczki (Gheorghe), II, 145* n. 2
 Wychowski (Ioan, Cazac), II, 230*, 241*.

Z

Zamoyski (Ioan, Cancelariu și Hatman), II, 4*, 25*, 38*, 53*, 66*,

182. (Toma), II, 144*, 234* (?), 178 (32), 181.

- Zapolya (Ioan), I, 47*, 49*, 51*, 75*, 77*; II, 161.
- Zărafii: Panaioti Nica, II, 75-6 (72), 76-9 (83), 79-80 (74), 83 (77), 84-5 (80) și 85 n. I.
- Zbarawski (ambasador la Constantinopol), II, 147* și n. 3, 148*-9*, 151*
- Zborow, II, 229*, 241*, 243*.
- Zebrzydowski (Palatin), II, 67*.
- Zelestey (Ardelean), II, 14*-5*.
- Zenta (țară), I, 10*.
- Zerneștii, II, 250 n. I.
- «Zibeth», II, 205* n. I.
- Zips, II, 251 n. I.
- Zlat (Armașul muntean), II, 30*.
- Zlatița, I, 21*, 2.
- Zlatna (și popa Nicolae din), II, 94 (87), 97 (92-3).
- Zolkiewski (Stanislas, Hatman), II, 73*, 130*, 134*-5*, 137*-8* n, 2, 143*, 174-5 (29), 178-83 (32) (și fiul). (Castelanul de Lemberg), II, 73* n. I.
- Zolyomy (Daniil), II, 161*, 176*. (Nicolae), II, 13 (22).
- «Zolmos», II, 134 (5).
- Zugravii: Călugării, II, 85 n. I.
- Zvancea, II, 262.

INDEX DE LUCRURI

- Aldămășari, 11, 15.
Berbeniți, 11, 19. Birari, 11, 19-20. Birșag, 11, 15, 16 (27).
Caî, 11, 53-4 (50) (Jugani), 11, 27. (Turcești). V. Turcești. Călărași, 11, 185*.
Cămăși, 11, 19, 73 (68). «Canonear» (carte de canoane), 11, 70 (64). Catastișe, 11, 19. Catrințe, 11, 73 (68). Chezași, 1, 20. Copii de casă, 1, 42-3. Curteni, 11, 142.
Dabile, 1, 11. Dajde, 11, 94 (89). Diligența, 11, 98. Divorț, 11, 95-6 (91).
Dulamă, 11, 19.
Feciorii (ce string dările), 11, 19. «Fiuliuri», 11, 3 (3). Florinți, 11, 15, 16 (17).
Giurași, 11, 73 (69). Golubi, 11, 73 (68). «Gozîmanii», 11, 70 (64).
Iobagi, 11, 215.
Jurători, 11, 20 n. 2. Juviare, 11, 77.
Liturghie (scrisă), 11, 70 (64).
Mierari (ce string miera peșcheșului), 11, 19. Mineci (de postav, femeiești), 11, 16 (26). Morii, 11, 16-7 (27).
Pieptare, 11, 73 (68). Porci (negoț cu), 11, 60 (56).
Sargii, 11, 92-3 (86). Șalăi (banii), 11, 267. Șindilari, 1, 65 n. 1. Șoimi (pentru Sultan), 11, 176. Sudiți, 1, 81, 85.
Ustensile, 11, 69 (63).
Văcărit, 1, 94 și urm. Vornici de Poartă, 1, 43. .
«Zestri», 11, 16 (26). Zlătari (moldoveni), 1, 20. .
-

TABLA CUPRINSULUI

VOL. III.

	Pag
Note asupra istoriei muntene cu prilejul publicării cronicii lui Pejacevich	I
I. Românii în lupta de la Velbujd	II
II. Lupta de la Rovine	III
III. Căsătoria unei fete a Craiului Lazăr cu «Radul, Voevodul de la Ungurii»	III
IV. Data morții lui Mircea I-ii	III
V. Uciderea lui Dan, fratele lui Mircea	IV
VI. Știri despre luptele lui Mircea cu Turcii, de la lupta de la Angora, după niște note grecești	IV
VII. Luptele cu Turcii după moartea lui Mircea	IX
VIII. Expediția de la Brașov și suirea pe tron a lui Vlad Dracul	X
IX. Expediția din 1438 și participarea lui Vlad la dînsa	XI
X. Expedițiile din 1442 ale Turcilor în Ardeal și întrebarea scoaterii din Scaun a lui Vlad Dracul	XII
XI. Luptele dintre Turci și Ungurii în 1443	XXI
XII. Lupta de la Varna și partea luată de Români	XXI
XIII. Dacă Vlad Dracul a oprit pe Ioan Hunyady la întoarcerea lui după lupta de la Varna	XXII
XIV. Campania pe Dunăre a cruciaților, în 1445	XXIV
XV. Scoaterea lui Vlad Dracul. Neexistența unui Dan al III-lea ca urmaș al lui	XXVII
XVI. Pretinsa participare a Românilor la expediția din 1448 a lui Hunyady	XXX
XVII. Scrisoarea din 1462 a lui Vlad Țepeș și explicația ei	XXXI
XVIII. Luptele lui Ștefan cel Mare cu Radu cel Frumos	XXXIII
XIX. Domnia lui Basarab cel Tânăr. Vlad Călugărul	XXXVII
XX. Domnia lui Radu cel Mare	XLI
XXI. Domnia lui Mihnea cel Rău	XLII
XXII. Domnia lui Vladuță	XLIII
XXIII. Neagoe: Principesa sîrbească căsătorită cu Domni românii	XLV
XXIV. Luptele pentru moștenirea lui Basarab-Vodă Neagoe	XLVI
XXV. Stăpînirea lui Radu de la Afumați	XLVIII

	<u>Pag.</u>
XXVI. Domnia lui Moise-Vodă	L
XXVI ^a . Urmașii lui Moise până la Radu Paisie (1535)	LI
XXVII. Scrisoarea lui Mihnea Turcitul către fiul său Radu-Vodă ; Iunie 1595	LII
Știri privitoare la Romîni în izvoarele sîrbești ale Genealogiei Brancoveștilor și ale Istoriei Daciei de Dionisie Fotinó	L
Știri privitoare la Romîni în Istoria Ragusei de Iacob al lui Petru Luccari și în Orbini, după izvoare sîrbești	LVII
Excursuri :	
I. O danie către mănăstirea Zografului, a lui Alexandru-Vodă, fiul lui Mircea cel Mare	LXVII
II. Acte de la Vlad Dracul : Dania din 1441 pentru boierul Teodor.	LXVII
Dania din 1432 pentru boierii făgărășeni Ștefan și Roman	LXVIII
Declarația din 8 Octombrie 1464 a lui Ștefan de Hederfaya pen- tru stăpînirea sa în Amlaș, ce vine dintr'o donație a lui Vlad Dra- cul [tăpărită, cu greșeli, și în Hasdeu, <i>Ist. critică</i> , ed. II ^a , p. 24, nota 8].	
III. Povestirea în versuri a lui Mihail Beheim (Peheim), despre luptele cu Turcii la Varna : partea privitoare la Romîni	LXVIII
IV-V. Piu al II ^{lea} și isprăvile lui Vlad-Vodă Țepeș	LXXII
VI. O diplomă a regelui ungar Vladislav al II ^{lea} , despre lupta cu Turcii la Turnul-Roș	LXXIV
VII. Expediția lui Ioan Zapolya în Țara-Românească la 1522, după Socolilele Sighșoarei	LXXV
VIII. O datorie a lui Neagoe-Vodă Basarab la niște Sași	LXXV
IX. Tranquillus Andronicus din Trau, despre relațiile lui Gritti cu Domniul romîni	LXXV
X. O scrisoare a lui Vlad-Vodă (Vintilă) către Ștefan Báthory, despre niște oameni ai predecesorului său Vlad, despoiați de locuitorii din Caransebeș (București, 22 Iunie 1533)	LXXXIX
XI. O intervenție a lui Radu Paisie pe lângă regele Poloniei pen- tru niște călugării de la Atos (20 August 1537)	LXXX
XII. Trei acte privitoare la Ragusanii veniți cu negoț în Țara- Românească (4 Septembrie, 5 și 7 Noiembrie 1438)	LXXX
XIII. Știri privitoare la istoricul ragusan Iacob Luccari	LXXXI
I. «Chronica serbica despotae Georgii Brankovic e codice serbico latine reddita, operante L. B. Francisco Xav. Pejačević»	I
I. Prefața lui Simion Dascălul	9
Documente auxiliare :	
Fără dată. Ureche, Vel Vornic de Țara-de-jos, arată cum Mogil- dea Vornicul a scos «din dabile» pe un anume Vrabie	II

	<u>Pag.</u>
III. Cronica lui Vasile Dămian și Tudose Dubău	12
Prefața	12
Domnia lui Istrate Da bija	15
Domnia lui Iliăș Alexandru	15
Domnia lui Duca-Vodă întâia oară	16
Domnia lui Ștefan Petriceicu	16
Domnia lui Dumitrașco Cantacuzino	17
Domnia lui Antonie Ruset	17
Domnia lui Duca-Vodă a doua oară	17
Domnia lui Constantin Cantemir	19
Documente auxiliare :	
15 Novembre 1667. Gheorghe Zlătariul și chizeșii fiului lui vind averea acestui fiu, Ienachi, care fugise, lăsându-l plata către Domn	20
8 Iunie 1680. Duca-Vodă dă a patra parte din Lămășeni lui Vasile Dămian	21
IV. Continuarea Memoriilor lui Radu Popescu și întregirea lor de un anonim	22
Domnia lui Ștefan Cantacuzino	22
Domnia lui Nicolae Mavrocordat	25
Domnia lui Ioan Mavrocordat.	26
Documente auxiliare :	
17 Novembre 1698. Grigorie Băleanul dă o moșie lui Ianache Vacărescu, Agă	27
2 Iulie 1728. Barbu Bălăceanu declară că a primit de la Doamna Maria Bălăceanu un deposit	27
8 Mart 1689. Pîrvan Cămărașul dă chitanță pentru un deposit Doamnei Maria Cantacuzino	28
19 Maiu 1710. Maria Bălăceanu dă chitanță pentru un împrumut de la mamă-sa	28
28 April 1714. Ștefan Cantacuzino dă satul Betejani înapoi Doamnei Maria Cantacuzino	28
1 iunie 1694. Grigorie Băleanu arată în ce chip s'a înțeles cu Răducanu Dudescu, vărul său, pentru niște bani	29
V. «Cum îmbla veleturile la o samă de întâmplări» (7207-7248)	30
VI. Genealogia lui Vasile Lupu, de Postelnicul Ștefan Ghindă	31
VII. Extrase din Letopisețul prescurtat din 1721-4	34
Prefață	34
Despre biserica de la Bălinești	36
Înțelegerea lui Sigismund Báthory cu Domnii romîni	37
VIII. Locuri puțin cunoscute din cronica lui Neculce	38
Aron-Vodă și Mitropolitul Nicanor	38-9
Duca-Vodă și spahiul	40
Duca-Vodă și fratele său	41

	Pag.
IX. Acte relative la cronicarul Ioan Neculce	42
17 Decembre 1721. Judecata lui Mihaï Racoviță între Neculce și Ileana Buhuș pentru o rămășiță de dare	42
22 Iunie 1743. Ieromonahul Varlaam Ursachî vinde Priporeniț către Ioan Neculce. Se adaugă cedarea moșiei către Vasile Silhon .	44
X. O descripție a Țerii-Românești	49
Pentru Cuțovlahi	47
Pentru numele acestui țări	47
Pentru lege saă creștină	49
Lucruri rare	50
Țara-Rumânească	52
Pentru obiceiuri	53
Pentru pecete	55
Școle	56
Limba	56
Neguțătoria	57
XI. Acte relative la Cronica Bălăcenească	60
3 Februar 1743. Fetele lui Ioan Bălăceanu dau moșia Belitorii, Coziei, unde e îngropat tatăl lor	60
1753-5. Zăpise de la Smaranda Bălăceanu pentru Țiganii și moșii	61
26 Octombree 1794. Generalul de Preiss răspunde Agentului imperial la București în afacerea Bălăcencelor	62
20 Octombree 1784. Elena Bălăceanu către de Preiss, pentru moșile usurpate ei și surorilor	62
10 August 1785. Generalul Fabri către cancelariul de Spaun, despre cererea Mariei și Elenei Bălăceanu	63
C. 10 August 1785. Bălăcencele către Fabri, pentru usurparea po- menită de moșii	64
3 Maii 1793. Resoluție asupra unei cereri a Bălăcencelor	64
8 Februar 1797. Foaie de zestre dată de Maria Bălăceanu ficii ei de suflet	65
13 Mart 1794. Danie făcută de Maria Bălăceanu fiului ei de suflet	65
20 April 1797. Diata Mariei Bălăceanu	65
3 August 1801. Elena Bălăceanu restituie în vigoare diata pre- cedentă	65
XII. Note despre Kogălniceni	66
XIII. Acte relative la Cronicarul Dumitrachi Stolnicul	69
C. 1788. M. Marckler către un «cunătru», despre depozitul lăsat la el de Dumitrachi	69
18 Novembre 1790. Hotărâre a Divanului în procesul pentru zes- tre dintre Dumitrachi și Postelnicul Nicolae Lupănescu	70

	Pag
XIV. Povestirea morții lui Ghica-Vodă de Mitropolitul muntean Grigore (14 Octombrie 1777)	71
XV. Acte relative la Cronicarul Manolachi Persiano	74
28 Septembrie 1787. Generalul Fabri comunică Agenției din principate o scrisoare cu știri politice (21 Septembrie) de la Persiano. .	74
11 Februar 1788. Persiano către un secretariu imperial, despre un bilet de poștă	74
17 Mart 1802. Constantin Rasti către Agentul imperial Merkelius, despre o călătorie la băi a lui Persiano	75
XVI. Documente și regeste pentru viața lui Ienachi Văcărescu .	76
Note despre trecutul familiei («1285»—1704)	76
16 Ianuar 1758. Patru boierii, între cari Ștefan Văcărescu, fac un împrumut de la Zotu Lipscanul	76
12 Octombrie 1760. Radu Văcărescu face un împrumut de la Ianachi.	77
14 Septembrie 1783. Trei boierii, între cari Ienachi, cer Domnului să solicite un firman pentru încheierea datoriei din 1758 . . .	78
23 Mart 1783. Negustorul Wartha, din Viena, se plînge de neplata sinetului menționat	78
14 Junie 1784. Reclamație a lui Vasile Vlad contra lui Ienachi .	78
22 August 1784. Contract între Ienachi și arhitectul sas Ioan Rathner	79
11 Maiu 1785. Contract între același și fimplarul Teodor Ianoș	79
1785. Ienachi Văcărescu către Agentul imperial, despre afaceri de poștă și pașaport	80
1785 (19 Februar — 26 Mart) Acte relative la reclamația pomenită a lui Vasile Vlad	81
3 Decembrie 1786. Reclamație nouă a lui Wartha	81
18 Ianuar 1787. Raport austriac din București, despre înlocuirea Vistierului Brîncoveanu prin Vornicul Văcărescu	82
C. 2 Februar 1787. Raport austriac din București, despre prigo-nirea lui Brîncoveanu de către Domn	82
26 Februar 1787. Raport austriac din București, despre o declarație politică uneltită de Ienachi în folosul Austriei	83
15 Septembrie 1787. Raport austriac din București, despre primirea demisiei din Vistierie a lui Ienachi	84
C. 1787. Raport al lui Ienachi într'o afacere de sudiș	85
1-iu Mart 1797. Chitanța Mitropoliei din București pentru un capital dăruit de Ienachi mănăstirii Descu	85
Mart 1797. Declarația lui Ienachi pentru această danie	85
13 Septembrie 1797. Diata Mariei, sora lui Ienachi	86
19 August 1799. Ecaterina, văduva lui Ienachi, și Nicolae, fiul	

	<u>Pag.</u>
eŃ, cedează lui Donea Logofătul moŃia CojeŃuŃi, ce o cumpărase dinsul pentru eŃ	88
16 Decembre 1798. Mitropolitul muntean DosofteŃ, pentru niŃte ŢiganŃi răscumpăraŃi de Ecaterina, văduva lui Ienachi	89
XVII. Notă despre Domnia lui Scarlat Calimah (revolta din IaŃi Ńi mazilia ; eteria)	91
XVIII. Cu privire la Alecu Beldiman : 12 Octombree 1821. Cai- macamul Ţtefan Vovoridi, despre trecerea de la IenicerŃi către din- sul a «avaetului podului»	93
Anexe.	94
4 Mart (= MaiŃ) 1714. HotărŃirea prin care Ţtefan Cantacuzino desfiinŃează văcăritul	94
[1682.] Scrisoare cifrată a lui Ienachi Porphyrita, capuchehaie muntean la Constantinopol, către Ţerban Cantacuzino, în afacerŃi ale DomnieŃi, PatriarchieŃi Ńi Ungurilor.	96
18 April 1707. Constantin Cantacuzino Stolnicul către Lauren- Ńiu Pekri, cu Ńtiri despre Turci Ńi TatarŃi	96
24 April 1804. Gheorghe Ţincai către istoricul Engel, despre cronici romŃne Ńi copŃile sale din Roma Ńi Viena	101
Documente auxiliare :	
19 April 1803. Eder către Engel, despre izvoare ce ar putea întrebuinŃa acesta pentru istoria principatelor.	101
17 Decembre 1800. Thorwacher către Engel, despre manuscrip- tele lui Sulzer.	104
3 August 1803. Parochul Ioan Filtsch din Girbova către Engel, despre manuscrise cu privire la istoria principatelor romŃne	104

IV.

PrefaŃă.

I. Legăturile principatelor cu Ardealul lui Basta (1601-4)	III
II. Legăturile principatelor cu Ardealul lui Bocskay (1604-6)	XLIV
III. Principatele romŃne pe timpul lui Gabriel Báthory (1607-13)	LXI
IV. Principatele romŃne pe timpul lui Gabriel Bethlen (1613-29)	CXIII
V. Principatele romŃne pe timpul lui Gheorghe I-Ńi Rákóczy (1630-48).	CLXII
VI. Principatele romŃne pe timpul lui Gheorghe al II-lea Rákóczy (1648-58), precum Ńi a urmaŃilor sãi	CCXXVIII
VII. RelaŃiile principatelor cu Ardealul după moartea lui Rá- kóczy al II-lea	CCCVII

Documente.

Semnături Ńi însemnări ale lui MihaŃ-Viteazul.	1, 3, 7, 9
1599-1600. Listă de sate dăruite de MihaŃ-Vodă, redactată de Aga Leca.	2

	Pag
8 Iunie 1601. Chitanța «camerariului» din Sighișoara pentru o furnitură de grâu, cu o notă românească de la Logofătul Marcu . . .	6
15 Iulie 1600. Hotărîre a lui Mihail Viteazul într'un proces pentru satul Mîndra din Ținutul Făgărașului	8
[1601-2.] Învoială de familie a unor locuitorî din Siliște . . .	15
1628. Învoială pentru o moară între locuitorî din Siliște . . .	16
1628. Popa Luca din Sintuon dă o mărturie privitoare la o căsătorie	17
1629-30. Moise Moghilă ia îndatoriri bănești față de agentul ardelen Mikó Ferencz, dacă-l va face Domn	18
20 Octombrie [1630]. Un boier, Vasilie, către Paraschiva Logofătul, despre fuga boierilor de peste Olt în Ardeal	19-20
23 Ianuar [1634]. Radu . . . Vistierul către Gheorghe I-îu Rákóczy, cerîndu-î intervenția într'o afacere de prigonire, pe lângă Matei-Vodă și Doamna	21
4 Septembrie 1661. Radu-Vodă Leon întărește satul Vâlcomul lui Gheorghe Logofătul	20 n. 2
27 April [1633]. Hrizea Vel Ban către Gheorghe I-îu Rákóczy, cu salutări	24
18 Octombrie 1638. Vasile Lupu poruncește a se da caî de olac și întreținere trimișilor ardelenî de orî cînd	24
7 April 1643. Vasile Lupu pentru un proces de furt între un Țigan și un sătean din Forăști	25
9 Septembrie [1648.] Gheorghe Ștefan Spătarul către Gheorghe I-îu Rákóczy, despre dorința Domnului său de a negocia în taină cu Ioan Kemény	25
22 April 1647. Tratatul lui Matei Basarab cu Ardealul	26
2 Decembrie 1648. Mitropolitul Ștefan de Bălgrad învoiește slujba în casă lui Adam Raț	28
18 Februar [1650]. Făgăduiala lui Gheorghe Rákóczy al II-lea față de Matei Basarab.	28
>[1653.] Gheorghe Ștefan Vel Logofăt și Ștefan Serdarul se îndatoresc a ușura scoaterea lui Vasile-Vodă prin puterile lui Gheorghe al II-lea Rákóczy	29
20 Iunie 1654. Vasile-Vodă către fratele său Gheorghe Hatmanul, despre sosirea sa la Constantinopol și speranțele ce are	30
1 Ianuar 1655. Constantin Cantacuzino Postelnicul face jurămint de credință lui Rákóczy	32
17 Iulie 1644. Domnița Maria Lupu face o danie mănăstirii Aron-Vodă	31 n. 1
20 Maiu 1655. Boierii fugari săi trimiși de Constantin-Vodă se îndatoresc că Rákóczy, chemat de ei împotriva Seimenilor, nu va fi supărat de Turci pentru acest amestec	32

[Iunie 1655.] Dabija, pǎzitorul hotarelor Moldovei, cǎtre Gheorghe Ștefan-Vodă, despre ce-i spun rǎsculații munteni	36
Decembre 1655. Cǎlǎrașii lui Coman Cǎpitanul fac jurǎmint de supunere lui Rákóczy și lui Constantin-Vodă	37
Decembre 1655. Pǎhǎrniceii lui Iane Cǎpitanul fac același jurǎmint acelorași	40
17 August 1655. Lefegii lui Leca din Botezași, Cǎpitanul, fac un jurǎmint asemenea, acelorași	42
1655. Boierii Moldovei ieau o îndatorire în privința plății restului de datorie ce are țara lor la Rákóczy	44
Iarna 1655-6. Constantin-Vodă Șerban arată lui Rákóczy dorințele sale în privința ajutorului de ostași nemți și unguri mai ales	46
4 Octombrie 1656. Gheorghe Ștefan-Vodă cǎtre Rákóczy, în afacerea datoriei din 1653	50
[1657.] Același cǎtre același, în aceeași afacere	51
28 Decembre 1657. Constantin Șerban lasă averea sa lui Francisc, fiul principelui ardelean	54
15 Maiu 1658. Grigore Ghica, Domn asociat al Moldovei, cǎtre Gheorghe al II-lea Rákóczy, apărîndu-se cǎ nu el ar îndemna pe Turci să nǎvălască în Ardeal	55
29 April 1659. Boierii ce țin cu Constantin Vodă-Șerban fac jurǎmint lui Gheorghe al II-lea Rákóczy	56
29 Septembrie 1659. Mihnea al III-lea declară lui Rákóczy cǎ a luat mǎsurii pentru ca să ajute pe Constantin Șerban în cîștigarea Scaunului Moldovei	57
4 Mart 1662. Grigore-Vodă Ghica arată principelui ardelean Apafy cǎ i-a primit scrisoarea și i-a rǎspuns oral prin sol	59
C. 3 Octombrie 1667. Petru Marce cǎtre pîrcǎlabul «Boeris Famar» de Făgăraș, pentru afaceri de negoț	60
11 Novembre 1674. Duca-Vodă dă o carte de trecere unor oameni ai lui Beldi Pál	60
6 Novembre 1676. Șerban și Mihai Cantacuzino se îndatoresc ca, așezîndu-se în Ardeal, să trăiască după legile țerii	61
3 April 1679. Dragul Cǎpitanul cǎtre Apafy, despre cele ce a văzut la Constantinopol	63
27 Iunie 1683. Staico Pǎharnicul moldovean cǎtre Sigismund Boer, pîrcǎlab de Făgăraș, cu știri despre țerile vecine	63
8 Iulie 1686. Stanca Grădișteanu arată cǎ a dat lui Mihai Spătarul Cantacuzino niște proprietăți pentru o datorie	64
28 Octombrie 1698. Adevărînța a lui Atanasie Mitropolitul Ardealului, despre o înțelegere ce a făcut cu un tǎbac din Materii	66
C. 1698. Pomelnicul vechiu al Mitropoliei Bîlgradului	66

	<u>Pag</u>
C. 1700. Declarația unui necunoscut către un Vasile din Fintîna (Ardeal), despre lucrurile ce a avut pe samă la «Vlădica»	69
C. 1700. Popa Arsenie, caligraf din Ardeal, către popa Ioan din Șoimuș, pentru un împrumut ce vrea	69
D. 1700. Arsenie exarh de Oradea-Mare către protopopul Gheorghe din Căbeștii, despre o ceartă între doi preoți	70
6 Ianuar 1701. Soborul Uniților din Ardeal se declară pentru Vlădica Atanasie	71
20 Iulie 1705. Ion Țircă ofere serviciile sale lui Francisc Rákóczy, pretendentul ardelean	72
11 Decembre 1706. Pantazoia și fiul ei către un «giupân Petre Simon», cerîndu-î niște obiecte de îmbrăcăminte	72
20 Maiu 1709. Toader Fenișanul face o declarație într'un proces al său	73
18 Maiu 1710. Constantin-Vodă Brncoveanu întărește niște prăvălii în Bucureștii lui Nica negustorul	74
20 Mart 1711. Marin Draghiul dă un sinet lui Lefter fiul lui Isac Logofătul	75
19 Septembrie 1715. Mitropolitul muntean Antum, pentru vînzarea unor case către Nica Zaraful	75
1-iu Iunie 1715. Diata a lui Nica (Nico) Papa Zaraful	76
7 Decembre 1722. Despina Topliceanca și fiul ei fac o vînzare lui Nica Zaraful	79
21 August 1724. Sofronie de Ravanța, episcop de Inău, către protopopul Gheorghe din Beuș, îndemnînd pe Romîni a trece la Neunire	80
7 Iunie 1727. Arsenie, vicariu de Oradea-Mare, către același protopop din Căbeștii, lămurindu-î scopurile ce are în adevăr episcopul său	81
3 Iulie 1731. Iordachi Creulescu și Manolachi Lambrinò hotăresc într'un proces de banî al lui Panaiot fiul lui Nica Zaraful	83
11 Septembrie 1731. Mitropolitul Vichentie de Belgrad către ortodocșii din Oradea-Mare și tot Bihorul, cerînd a fi sprijinit cu banî în negociațiile sale la Curte	83
1-iu April 1732. Episcopul de Inău, Isaia Antonovic, către protopopul Gheorghe de Beuș și alți Neuniți din acele părți, cu sfaturî pentru serbătorile Paștilor	84
1-iu Septembrie 1733. Grigore-Vodă către «alegătorii» dați lui Panat Nica Zaraful, pentru o hotărnicie la Codreștii	84
1713-34. Note relative la Nica Zaraful și fiul său Panat	85 n. 1
27 Novembre 1733. Diata lui Tanasie Duca	86
10 Mart 1761. Sofronie și popa Gheorghe din Abrud vestesc că împărăteasa a îngăduit legea veche	86

28 Decembre 1761. Grigore, episcop de Rîmnic, către Dionisie Novacovicî, episcop al Neuniților din Ardeal, cu felicitări pentru numire, precum și pentru o carte a episcopului Sinesie din Arad, pe care a tipărit-o, și pentru un preot din Rășinari	87
1-iū Ianuar 1763. Același către același, pentru ieromonachul Nicodim, de loc din Bălgrad.	90
[1762?]. Același către același, pentru niște tipărituri rîmnice neîcredințate secretariului lui Dionisie	91
5 Iulie 1763. Mihail Vel Logofăt către protopopul din Brașov, pentru întărirea de privilegiu dată de Domn Șcheienilor	92
[1762] Cercetarea făcută protopopului Simion din Bălgrad, bănuț de înțelegere cu Sofronie	93
5 Decembre 1765. Protopopul din Turda către preoții săi neuniți, chemându-și la sobor și plată	94
[1766?] Cercetarea lui Onea, învinuit de înțirgi	94
28 Maiu 1766. Protopopul Gavriil Miluauă recomandă un preot pentru singhelie	95
3 Ianuar 1766. Protopopul din Turda către episcopul Dionisie, pentru pîra unui sătean într'o afacere de despărțenie	95
1-iū Iulie 1766. Teodosie ieromonachul către protopopul Simion Stoica de Bălgrad, pentru ce a suferit din pricina legii și unde e ascuns acuma	96
10 Iulie 1766. Parochul Nicolae de Zlatna către protopopul Simion din Bălgrad, despre călugărul bănuț de uneltiri, ce a fost prins la Bulz	97
9 Mart 1767. «Z. Lazăr» (?) către un necunoscut, despre o viziune a Împăratului în Banat, schimbările ce se prevăd în Biserica neunită romînă și nevoia ce are el de izvoare istorice cu privire la Romîni.	97
[176.] Episcopul Dionisie Novacovicî către credincioșii săi pentru un dar ce ar trebui făcut Împărătesei ca mulțumită pentru recunoașterea Bisericii lor deosebite.	99
[176.] Onea, țeran din Cheța, scrie episcopului Dionisie într'o pricină de despărțenie.	101
Acte explicative și doveditoare	103
<i>A. La Documente.</i>	
I. Scrisori românești, fără original păstrat, din Archiva Capitolului din Alba-Iulia	103
1630-1. Boierii munteni fugari în Ardeal dau zapisul lor către un Sas, pentru împrumutul ce fac la el	103
11 August 1631 (citește: 1632). Boierii munteni din țară scriu lui Luca Hirschel din Brașov să nu ajute pe pribegi	104

18 August 1632. Alexandru-Vodă Iliaş către căpeteniile boierilor muntenî fugari, asigurându-î că se pot întoarce toţi în siguranţă . . .	105
[1633 sau 1637.] Mihu Spătarul către Gheorghe I-î Rákóczy, pentru vorbe ce i se pun în samă, un cal ce trimite şi averea-î rămasă în Ardeal	105
9 Ianuar 1633. Acelaşi către acelaşi, pentru averea pomenită	107
27 April 1633. Neagu-Vodă către Paul Keresztessy, pentru un împrumut ce face la el	107
15 şi 29 Septembrie [1635.] Acelaşi, către Gheorghe I-î Rákóczy, cerind a fi sprijinit pentru Domnia Moldovei.	107, 108
II. Acte relative la exilul lui Gheorghe Ştefan-Vodă.	108
Scrisori dintre Gheorghe-Vodă şi ţiutoarea sa, Ştefania Mihailova, de o parte, iar, de alta, Electorul de Saxonia şi soţia lui (1664-8). [1664-8.] Gheorghe-Vodă Ştefan dă satul Mihneşti lui Ştefan fiul lui Andrieşanu	108
1642-65. Notă relativă la moşurile lui Gheorghe Ştefan	111
B. <i>La Prefaţă.</i>	112 n. I
I. <i>Trei descriţii de lupte:</i> Braşov: 1603; Braşov, 1611; Şoplea, 1655	114
I. Descrierea luptei de la Braşov (1603) de Alvise Radibrad	114
II. Descrierea luptei a doua de la Braşov (1611), de argintarul Mihail Seybriger, din acest oraş	122
III. Descrierea luptei de la Şoplea (1655) de un Sas anonim	126
II. <i>Scrisori:</i>	
5 Mart 1602. Gheorghe Basta către archiducele Matthias, despre negociaţiile lui cu Sigismund Báthory şi tentativa lui Radu-Vodă Şerban	130
12 Mart 1602. Acelaşi, probabil către acelaşi, despre neizbînda lui Radu şi ce e de făcut cu dînsul	131
21 Mart 1601. Ofiţerul plătitor Erich Lassota către archiducele Matthias, probabil, despre încercarea neizbutită a lui Radu-Vodă	132
18 August 1602. Nicolae-Vodă Petraşcu către Împăratul Rudolf, despre cele ce a suferit până la acea dată	133
3 Septembrie 1602. Gheorghe Basta către archiducele Matthias, despre cererile de ajutor ale lui Radu Şerban, ostaşii lui şi intrigile lui Ieremia Movilă	133
18 Septembrie 1602. Ştiri din lagărul imperial de la Braşov, despre năvălirea Tatarilor în Ţara-Românească	134
1-îi Octombrie 1602. Basta către archiducele Matthias, probabil, despre luptele lui Radu Şerban cu Tatarii	136
1-îi Octombrie 1602. Ştire din Preşmer, despre aceleaşi lupte	137
3 Octombrie 1602. Ştire din lagărul imperial de la Braşov, despre aceleaşi lupte	139

	<u>Pag.</u>
1-iū Februar 1603. Radu Șerban către archiducele Maximilian, despre trimiterea la Împăratul a lui Radu Buzescu	141
1-iū April 1604. Petru Konkoli către Basta, despre intrigile lui Ieremia Movilă	142
10 April 1604. Basta către archiducele Matthias, despre negocierile sale cu Ieremia Movilă, și solia lui Radu Buzescu	143
1611. Petru Grigorovicȳ Armeanul către Împăratul Rudolf, despre misiunea sa la Radu Șerban și Ieremia Movilă	144
19 Mart 1604. Basta către archiducele Maximilian, despre întrevederea sa de la Brașov cu Radu Șerban	150
[1604.] Tratatul dintre comisariȳ imperialȳ în Ardeal și Trimisul tătăresc. prin mijlocirea lui Radu Șerban	151
22 Ianuar 1611. Raport al lui Starzer, ambasador german la Constantinopol, despre plîngerile făcute la Turcȳ de Radu Șerban în potriva lui Gabriel Báthory, care-l gonise	153
17 Iulie 1611. Nicolae Sennyey către Palatinul unguresc, despre lupta a doua de la Brașov	154
14 Iulie 1611. Sigismund Kornis către Cesar Gallo, despre aceeașȳ luptă, pe scurt	156
23 Iulie 1611. Gabriel Báthory către Rhedey, despre cererea de ajutor ce a făcut la Tatarȳ, găturea Secuilor și fuga diacului său .	157
Înainte de 28 August 1611. Raport al lui Starzer, despre uneltirile lui Gabriel Báthory și ocrotitului lui, Ștefan Despot (Bogdan Sasul)	157
12 Septembrie 1612. Nicolae-Vodă Petrașcu către archiducele Maximilian, despre nevoia în care trăiește	162
12 Septembrie 1612. Radu Șerban către acelașȳ, cerînd a fi ajutat	163
5 Septembrie 1613. Acelașȳ către acelașȳ, cu acelașȳ scop	164
18 Iulie 1614. Acelașȳ către acelașȳ, cu acelașȳ scop	166
După 22 Iulie 1615. Arătare orală a unui Trimis al lui Radu Șerban la Ali-Pașa din Buda, despre împrejurările turceșȳ	167
2 Mart 1616. Radu Șerban către archiducele Maximilian, despre apropiata sa întoarcere în Domnie	170
27 Maiū 1617. Radu Șerban către acelașȳ, despre strașnica sa nevoie	171
18 Maiū 1618. Împăratul către Gabriel Bethlen, principe al Ardealului, despre călătoria ce va face Nicolae-Vodă Petrașcu în această provincie	173
11 Iunie 1619. Gașpar Gratiani, Domnul Moldovei, către cometele Adolf de Althan, despre negocierile sale pentru pacea turco-polonă	174
10 Ianuar 1620. Cesar Gallo către archiducele Maximilian, despre spusele, cererile și planurile asupra Ardealului, ale lui Gratiani . .	175

1620. Sfătuire a unui Ungur către dieta din Neusohl, despre purtarea Casei de Austria față de mai mulți, între cari Mihaï Viteazul și Radu Șerban	177
[Septembrie 1620.] Scrisoare a lui Chiril Lucari, patriarh de Alexandria, despre luptele lui Gratiani și ale Polonilor cu Turco-Tatarii	178
[1620.] Știre bistrițeană despre același lupte	182
20 April 1621. Raport al ambasadorului olandes Cornelis Haga, despre sfârșitul lui Graiani	182
19 August 1623. Raport al aceluiași, despre mazilirea Domnului Moldovei, Ștefan Tomșa	183
30 Septembrie 1624. Raport al aceluiași, despre jaful Tatarilor în Țara-Românească	184
15 Octombrie 1624. Raport al aceluiași, despre ajutorul dat de Gabriel Bethlen lui Radu Mihnea și prădăciunile Cazacilor	185
10 Novembre 1624. Raport al aceluiași, despre puțința unei schimbări a lui Radu Mihnea	185
23 Maiu 1628. Cristofor Hryszkowic către Czarnowski, despre trecerea sa prin Moldova și afacerile tataro-căzăcești	186
23 Iunie 1629. Raport al lui Haga, despre trădarea lui Miron-Vodă Barnovschi din Moldova, în lupta cu Tatarii rebeli	187
7 Iulie 1629. Raport al aceluiași, despre înlocuirea lui Miron-Vodă prin Alexandru Coconul	187
20 Septembrie 1629. Gabriel Bethlen către Haga, despre lipsa de judecată a lui Alexandru Iluș din Țara-Românească	189
13 Octombrie 1629. Raport al lui Haga, despre numirea ca Domn muntean a lui Leon-Vodă	190
[Toamna 1629.] Știri din Moldova, despre Tatarii	191
22 Decembrie 1629. Raport al lui Haga, despre închiderea lui Miron-Vodă în Hotin și luptele lui cu Alexandru Coconul	192
4 Maiu 1630. Raport al aceluiași, despre numirea în Moldova a lui Moise Movilă	193
16 Octombrie 1632. Raport al aceluiași, despre alegerea de țară a lui Matei Basarab	194
13 Novembre 1632. Raport al aceluiași, despre lupta lui Matei cu rivalul său, Radu-Vodă Alexandrovici	197
15 Ianuar 1633. Raport al aceluiași, despre sosirea la Constantinopol a lui Matei	198
21 Februar 1633. Raport al aceluiași, despre întărirea de la Poartă a lui Matei	199
12 Iulie 1633. Raport al aceluiași, despre uciderea de Turci a lui Miron-Vodă	200
31 Decembrie 1636. Raport al aceluiași, despre stăruințele lui Gheorghe Rákóczy pe lângă Domni vecini	202

3 April 1637. Haga către Camerarius, despre ordinele de gătire la luptă date tributariilor și stăruințele lui Rákóczy pe lângă Vasile- Vodă din Moldova	203
7 Novembre 1637. Raport al lui Haga, despre felul cum Matef- Vodă a scăpat de Turcii ce voiau să-l prindă	203
12 Decembre 1637. Raport al aceluiași, despre neînțelegerile din- tre cei doi Domni români	205
9 Ianuar 1638. Raport al aceluiași, despre lupte dintre ei . . .	207
29 Septembrie 1638. Tratatul dintre Ardeal și Moldova	209
26 Novembre 1639. Raport al lui Henric Cops, urmașul lui Haga, despre noua luptă dintre Matef Basarab și Vasile Lupu	210
1639-41. Extrase din Socotelile Brașovului	212
14 Maiu 1640. «Asigurarea» dată de Gheorghe Rákóczy lui Ma- tef-Vodă	217
14 Maiu 1640. «Asigurarea» dată de Statele Ardealului aceluiași Matef	220
27 Maiu 1640. Voiciech Miaskowski, ambasador polon la Cons- tantinopol, către Palatinul de Braclaw, despre dușmănia ce arată Polonilor Vasile-Vodă și Pașa de Silistra	222
13 Iunie 1640. Raport al lui Cops, despre încercarea lui Vasile Lupu de a prinde pe Matef Basarab	223
9 Iulie 1640. Raport al aceluiași, despre gătirile lui Lupu în ve- derea Domniei pentru fiul său Ioan	224
11 August 1640. Raport al aceluiași, despre refuzul mascat al lui Matef-Vodă de a veni în lagăr la Pașa din Silistra.	225
10 Novembre 1640. Raport al aceluiași, despre moartea lui Ioan- Vodă Lupu	226
8 Decembre 1640. Raport al aceluiași, despre bănuielile ce sînt că Turcii ar mai întinde o cursă lui Matef-Vodă	226
19 Ianuar 1641. Raport al aceluiași, despre chipul cum Matef- Vodă s'a apărut și în data aceasta de Turci	227
9 Novembre 1643. Raport al aceluiași, despre o ciocnire la gra- niță între Munteni și Moldoveni	228
3 Octombrie 1642. Prepositul latin de Nicopol către Gheorghe Rákóczy, despre vechi planuri turcești împotriva lui Matef Basarab, despre gîndurile rele ale lui Vasile-Vodă și felul cum s'ar cădea să fie umilit	229
14 Iulie 1645. Misionariul Lainieri către ducele de Modena, despre sosirea Tatarilor în Moldova, procesul la Iași împotriva Ie- suiților și cruzimile Domnului	230
15 Mart 1646. Vasile-Vodă către Rákóczy, cu știri despre Turci, Tatarî și Cazaci	232
4 April 1646. Tratat între Rákóczy și Vasile Vodă pentru fugari . .	233

8 Iunie 1648. Raport al lui Nicolae Ghisbrecht, urmașul lui Cops, despre negocierile lui Vasile cu Turcii ca să-și capete iar fata ostătească la Constantinopol, Ruxanda	234
6 Februar 1649. Ioan, arhiepiscop de Adrianopol, către cardinalul Mattei, despre o ciocnire a Moldovenilor cu Tatarii	236
9 Mart 1649. Raport al lui Ghisbrecht, despre aceiași ciocnire și întărirea amînduror Domnilor pentru bani	237
30 Decembre 1650. Raport al aceluiași, despre prada Tatarilor în Moldova și purtarea lui Matei-Vodă cu acest prilej	238
1651. Raportul final al lui Schmidt, fost resident german la Constantinopol, despre uciderea Grecului Pavlachi și ordinele date la tributarii de a da ajutor lui Hmilnițchi, Hatmanul Cazacilor	239
6 Februar 1654. Gheorghe-Vodă Ștefan către Ioan Kemény, despre negocierile Germanilor cu Hmilnițchi	241
23 Iulie 1655. Gheorghe Rákóczy al II-lea către Palatinul Ungariei, despre luptele sale din Țara-Românească	242
30 Iulie 1658. Ladislau Rákóczy către un necunoscut, despre același lucru	243
1655. Înscripție de pe piatra amintitoare a luptei cu Seimenii la Șoplea	243
29 Iunie 1656. Privilegiu de comerț dat de Țarul Alexe negustorilor din Moldova	244
9 Septembrie 1656. Constantin Șerban către Împăratul, despre familia lui Nicolae-Vodă Petrașcu	245
6 Septembrie 1657. Matei Basarab către Împăratul, răspunzînd la scrisorî primite	245 n. 2
20 Iunie 1655. Gheorghe Ștefan-Vodă către dogele Veneției, despre plîngerile nedrepte ale unui Ștefan Beblai	246
27 Ianuar 1658. Raport al lui Levinus Warnerus, ambasador olandes la Constantinopol, despre venirea lui Mihnea al III-lea ca Domn muntean	247
25 Februar 1658. Raport al aceluiași, despre luptele dintre Constantin Șerban și Mihnea	248
30 Octombrie 1656. Scrisoare din lagărul polon, despre porunca primită de tributarii de la Poartă ca ei să ajute pe rege	248
14 Octombrie 1658. Palatinul Ungariei către Împăratul, despre ce-î scrie Constantin Șerban, fugar	248
1658-65. Extrase din protocoalele tîrgului Cohalm (Reps, în Ardeal).	
1664-8. Notă despre ceia ce cuprind rapoartele olandese, cronica turcească a lui Hasan Vegî și o Cronică a Zipsului, despre trădarea, fuga și exiliul lui Grigore-Vodă Ghica	251 n. 1
1659-60. Extrase dintr'un ziar al asediului Sibiului de Gheorghe	

	<u>Pag.</u>
al II-lea Rákóczy, cuprinzînd și o scrisoare a lui Gheorghe-Vodă Ghica	252
Iunie 1660. Ofertele făcute de către Gheorghe Ștefan Împăratului german de a trece la catolicism și a reprezenta politica imperială (după o copie în Col. Vladimir Ghica)	254
1662. Extras din Socotelile Mediașului	256
1663. Extras dintr'un adaos la opera istorică a lui Ioan Bethlen, despre trecerea Domnilor romîni, cu oștile, prin Ardeal, mai ales la Sas-Sebeș	356
13 Octombrie 1663. Știre din Viena, despre vînzarea robilor luați de Tatarî, în taberele Domnilor	257
1664. Din «Guerre di Ungheria», despre partea luată de Domni în lupta de la Lewenz	258
14 Decembrie 1664. Raportul residentului german Reniger, despre chemarea Domnilor la Belgrad, lipsa lui Grigore Ghica și numirea urmașului acestuia	258
[1673.] Mihaï Apaffy, principele Ardealului, către regele Poloniei, în afacerea unei datorii a lui Constantin Șerban, și răspunsul regelui.	259
27 Februar 1679. Raport al lui Colyer, ambasador olandes la Constantinopol, despre numirea ca Domn muntean a lui Șerban Cantacuzino	260
[1688.] Emeric Tokoly, pretendent ungar, către residentul său la Poartă, despre înțelegerea ce ar fi avînd Constantin Brîncoveanu cu Imperialii	261
1-iü Novembrie 1692. Constantin-Vodă Cantemir către Mihaï Inczedi, despre războiul turco-polon	262
Nouă lămuriri la Prefață și documente.	
[1602] Nicolae-Vodă Petrașcu către dieta din Pressburg, despre starea sa în lipsă	263
Iunie 1654. Din socotelile Vistieriei lui Gheorghe-Vodă Ștefan	264
1654. Variantă din Cronica lui Stoica Ludescu, despre alegerea lui Constantin Șerban și căpătarea steagului de la Poartă	268
1655. Din felicitările îndreptate de Isaac Basire lui Rákóczy al II-lea pentru lupta de la Șoplea	269
27 Maiü 1657. Gheorghe-Vodă Ghica pentru o reclamație a lui Miron Costin în potriiva călugărilor de la Sf. Sava din Iași.	270
7 Maiü 1660. Ștefan-Vodă Lupu scutește de dări pe niște călărași fugari, de curînd veniți în Moldova	271
10 Iunie 1660. Gheorghe-Vodă Ghica dă lui Șerban Cantacuzino Cotroceni, confiscat de la un dușman fățiș	271
31 Ianuar 1662. Istratie-Vodă Dabija dăruiește satele Movileșilor și lui Balica Ilenei Costin	272

	<u>Pag.</u>
14 Ianuar [1665]. Safta, văduva lui Gheorghe Ștefan -Vodă, arată că a luat o sumă împrumut	273
3 Ianuar 1665. Aceiași cedează Postelnicului Ștamatii niște moșii .	273
21 Februar 1671. Aceiași cedează același niște moșii	274
24 Maiu —. Caraiman Ceașnicul recunoaște o posesie a Grecu- lui Ștamatii	275
— Vasile Caraiman vinde o parte din Maxinești	276
1652-8. Din ziarul lui Ioan Nemes, despre legăturile principate- lor române cu Ardealul	277

ERRATA ET ADDENDA

Vol. III.

Pp. LI-II. Domnia lui Radu Paisie se începe în 1535. V. Hurmuzaki, XI, nota respectivă la Socotelile Sibiului.

P. 11. Supt cota 82/LXIX Bibl. Ac. Rom. posedă și actul, dat din Iași, 7185, Maii 17, prin care Ștefan Brăescu fost Comis iea ocina de la Lămășeni, «lângă târgu lângă Bae», «caria o am fostu cumpărat eă de la cumnatu-mieă Ivașco ficiorul Căușului, nepotul Banului Ghiarghe Bălianul din ț[a]ra munteniască, și de la soțul dumisaal[e], de la vară-mia Safta, fata lui Murguleț și a Mariei, caria aă fostu fata lui Cărstian Logofătul, în vremea când vria să-s ducă d[u]mn[ea]lor în ț[a]ra munteniască».

P. 28. Grigore Ghica întărise lui Șerban Cantacuzino vtori Logofăt satul Betejani din Romanași, care fusese «a boerinului Domnii Meli Ghețea biv Vel Clucer», cumpărat cu 2.000 de ughl. «Iar, după ce bine aă vrut Dumnezău de ș'aă căsătorit o cucoan[ă], cî-aă avut, după boeritul Domnii Meli Șărban Logofăt, datu-i-aă zestre și acest sat Betejani, tot satul, cu toți Rumăni și cu tot venitul». Boierii: Preda Ban, Stroe Vornic, Radu Crețulescu Logofăt, Mareș Vel Vistier, Toader Sturza Vel Spătar, Badea Vel Clucer, Preda Vel Stolnic, Constantin Vel Comis, Drăghici Cantacuzino Vel Păharnic, Costea Vel Postelnic. Scrie Dumitrașco Logofătul din Bucureși. 30 Septembrie 7171 (copie, doc. 90/XLIV al Ac. Rom.).

Pp. 31-3. Avem diata, din 1646, 17 Maii, a lui Dimitrașco Gerali (Iarali, Clucer. El roagă pe Vasile-Vodă să aibă grija copiilor săi, «διότι, καθώς) δταν ήμουν εις τήν ζωήν, όλον μου τὸ θάρρος εις τήν εκλαμπρότητα του τὸ είχα. Ce are «aici» și «acolo în Moldova» le împarte între soție și copii. 'Εξόχως ἀπ' αὐτὰ ἔδωσα τὸν Ἰσαρην τετρακόσια πενήντα γρόσια βεάλια νά τὰ παραματευθῆ εις τήν Μοσκοβίαν, εις τὰ σαμούρια (Bibl. Ac. Rom., 77/LXXII).

La 1661, Octombrie, apar la Ștefan-Vodă Lupu «Zanhira și Alixandra și Creața, surorile răpăosatului Iorgi, cî-aă fost Postelnic-Mare», și împart moștile lui, precum și vii la Cotnari, «în episcop» (Bibl. Ac. Rom., 166/XLVI).

La 16 Mart 1669, Duca-Vodă dă un act pentru Alixandra, sora Iorgii Postelnicul, în proces cu mănăstirea din Cetatea Neamului. Vasile dăruie un sat al Iorgii la mănăstire (Bibl. Ac. Rom., 134/XLIV).

La 12 Septembrie 1662, se dă o mărturie a clerului și boierilor pentru averea lui Iorga Postelnicul și soției lui, fata lui Trufandă. N'au copil, așa că se iea de Vasile-Vodă, «fiindu-î Iorga Postelnicul vir primare». Apoi averea trece la Gheorghe Ștefan. «Ce, împlându-s[ă] atuncia asupra țării nește dărî marî a să da, cu asupreaal la Împărlțe și la Hanul Tîtirîscu, la care dărî fiind cu grabî mare, pus-au pre toî pre noî, pre boiarî cel marî, căte o sumî de banî, de am dat, și dupl aceeaia să ni-s plătiaască banî de asupra țării într'acfastî dare. Într'aceiaia vreamă împlându-sî și Măria Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, a firia cu noî atuncia boiarî, Vornic-Mare de Țara de sus,— dat-au și Măria Sa șapte sute de talerî bătuî într'acia ireaabl a țării, iară pre urma datului acestor banî cî-au dat Măria Sa înnaintia lui Ghiorghî Ștefan-Vodî și a tot Svatul, și-au poftit acesta sat Mățcanî, fiind sat domnescu, să i-l dia Mărieî Sale pentru aceî banî ce scriem mai sus. De care lucru aceia banî cî-am dat noî atuncia în triaaba țării ni s'au întorsu noi, iarî Mărieî Sale Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, aî socotit Ghiorghî Ștefan-Vodî și i-au dat acesta sat Mățcanî pentru aciale 700 de talerî bîtuî, ca să-î fie Mărieî Saal[e] moșie și cumpăritură în viacî. Iarî, dupl aciasta, diaaca lipsi Ghiorghî Ștefan-Vodî din Domnie și stîtu Ghiorghî Ghica-Vodî Domnu în locul lui, în Scaunul Moldovei, atuncia și Măria Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda din boerie stătu la mazilie, iarî Ghiorghî Ghica-Vodî, trimițîndu pre Radul Pitariul cel Mare capichiaha la Țarigrad, aflănd prilej cu vriame, fiind acel Domnu cu socotinî cîtrî dănsul, și fiindu-î aminte Radului Pitariul să dobândiascî acela sat Mățcanî, cu mare meșterșig și cu tainî aî îndemnat pre Ghiorghî Ghica-Vodî ca să-s faci a cumpăra acela sat pre sama Mărieî Sale». Vînd decî satul Pitarului Radu «Iorga Stolnicul. cumuatal Iorgîî Postelnicul, și giupăniaasa lui Alixandra, sora Iorgîî Postelnicul, și fata lor Maria, și alî fecorî a lor». «Și, fiind Măria Sa Domnu nostru, Io Evstratie Dabij[a] Voevoda, atuncia mazil din boerie, nu s'au cutedzat a eșira la pîrî cu acel ispisoc de cumpărituri de la Ghiorghî Ștefan-Vodî... Iarî acum, diaca D[u]mn[e]jdzău aî milit pre Măria Sa Domnu nostru Io Evstratie Dabij[a] Voevoda Domnu a hî noî și țării Moldovei», el arată actul. Se strică a doua vînzare; dar Domnul, nevoind să aibă soția lui Radu «vr'o strămbîtat și banat», mai dă 500 de lei. Urmează semnăturile (Bibl. Ac. Rom., 130/LII).

La 23 Iulie 1661, găsîm o vînzare «dumisale Visternicului Neculei», poate Neculcea, tatăl cronicarului (Bibl. Ac. Rom., 54/LVIII).

P. 42. În pachetul 9 Cașin la Arch. Statului se află un act din 1-iu Septembrie 1720 de la «Dumitrașco Muste, împreună cu frate-mieî Ion și cu mătușile noastre Todosăe și Axinie, surorile Cămărașului Iftimie». Se menționează și o vară, Teofana, fata Ilincăi (n° 8).

Cu privire la familia Mustea observ că în ms. 542 al Ac. Rom., p. 5, se află traducerea unui act de la «Ion Voivod ficiorul lui Ștefan-Vodă», ce poartă *credința* fiului Petru, a lui Dumbravă Vornic de Țara-de-jos, Ioan Grumeza Vornic de Țara de sus, Cozma Murgul, Lupea Hurul pîrcălab de

Hotin, Toader pîrcălab de Neamţ, Ioan Gole Logofăt, ispravnic, şi menţiunea că l-a scris Criste Mustevicf.

P. 76. Aite ştirî despre Văcăreştî se află în ms. 260 al Academiei Romîne:

La 20 Iulie 1743, Mitropolitul Neofit scrie lui Ştefan Văcărescu, biv Vel Dvornic za Tîrgovişte, menţionînd şi pe «răposatu moşul dumisale Pană Căpitanul» de supt Duca-Vodă (f° 46): Pană ţinea pe Vlădaia şi lasă un fiu, Bărcă, ce e Mare-Logofăt. — La 24 Maiu 1745, «Păuna Coj[asca], fiica răposatului Bărcă Cojăscul biv Vel Log.», dă un zapis «la mîna dumnealuy vărului mieu Ştefan Văcărescu Vel Stolnic», căruia-î vinde jumătate din Cojeştî şi casa (f° 47). — Altă vînzare între ei, la 11 Maiu 1749 (f° 47 V^o). — La 12 Maiu 1749, Grigore Ghica întăreşte «şase boeri la moşia Cojăştîi» lui Ştefan Mare-Clucer (*ibid.*). — La 9 Iunie măsurătoarea locului vîndut (f° 48 V^o). — În alt act, de la 9 Iunie, Păuna e calificată de «vară premare dumnealuy Vel Clucer» (f° 49 V^o). — Altă vînzare între ei la 12 Iunie 1750 (f° 50 V^o). — Pe f° 51 se află altă copie a testamentului Mariei Văcărescu (19 Septembrie 1797). — La 25 Iulie 1798, Alexandru Văcărescu declară că, neavînd cei 10.000 de lei ce trebuie pentru a plăti datoriile şi a face pomenirile «dumneaf răposata mătuşi-mea Maria Văcăreasca, sora răposatului părinteluy mieu», care Maria i-a lăsat Cojeştîi, e silit a vinde moşia către «Măria Sa prea-luminata noastră Doamnă Ruxandra Ghica, a prea-înnălţatului nostru Domn Constantin Gheorghie Hangeră Voevod, fiindu-mî rudă de aproape şi văzîndu-o cu cuget bunu asupra-mî şi răvînă de a mă folosi cu multe feluri dă faceri dă bine». I-o dă decî, «ca o rudă şi ca o făcătoare de bine, cu preîndestulat, de tî dooşzeci dă mie», adevîrînd despre luarea banilor, «atît pe epitropîi nevărsnicilor fraşî aî mieî, cari sînt Preasfinţia Sa părintele Mitropolitu şirîi, chir Dosithie, i dumnealuy Vel Banu Dumitrache Ghica, şi dumnealuy biv Vel Banu Dumitraşco Racoviţă, cît şi pe toate celelalte rude ale mele de spre partea tătăne-mieî, ce sînt mai aproape la rudenie decît luminata Doamna». Supt zapisul scris de Vel Medelnicerul Grigore Merişescu, semnează: «Alecsandru Văcărescul biv Vel Cluc[e]r . . . † Ianachi Văcr . . . † Mariţa Văcr . . . † Safta Văcr. . . Ştefan Văcărescu biv Vel Logofăt . . . Barbul Văcărescu biv Vel Vist.» (f° 55). — La 8 Septembrie 1798, Alexandru declară că, «în vreme cînd am vîndutî acîastă moşie Mării Sale luminateî Doamnei, fiindu zălogite zapisile i hotărnicia . . ., amî fost făcut vînzarea pă una mie stînjîni, după diata mătuşi-mîi . . . şi după chear foara de zestre a dumnei, iscălită dă moşul mieu Ştefan Văcărescul Vel Dvornic». Acum, «dăz-zălogindu-să scrisorile», se află numai 773 de stînjeni. O nouă măsurătoare confirmă această socoteală din urmă. Alexandru întoarce decî banii pentru cît lipseşte până la o mie (f° 56). — Urmează ordinul domnesc pentru măsurătoare; 22 Septembrie (f° 57).

IV.

P. LX, rindul 6 de sus: «1606» în loc de 1605.

P. CXCIII. La o dată ce nu se notează, «Grozav din Petina cea Mare» dă moșia sa pentru 25 de «taleri buni» lui «Dumitrașco Șoldan Vornicul cel Mare de Ț[a]ra de sus». Marturii: «mulți ficiorii de boiari, anume Gavrilaş vă-tavul de-aprodzi, Irimia Murguleț, Pavăl și Neculari Mogăldea de Onicean, Ilie și Ghiorghii Șeptelicești și Ionașco și Ghiorghii Cărstienești și Dealeu de Spătărești și Iurașco cî-au fost Portar, și Pahulcea ot Șerbănești. «Eii Dubău singur am scris». Între semnăturii, și «Iremia Murguleț» (Bibl. Ac. Rom., 59/LXXXI).

La 4 Februar 1662 Istratie Dabija dă o diplomă pentru un sat al Saftel jupăneasa lui Șoldan Vornicul. Supt Vasilie a fost al lui Savin Prăjescul Vornic, Toma Vornic, Uriache Vornic și Savin Visternic, «și neme dintr'acești boierii nu s'au mai ispitit să mai ia pre aceștia veciui, făr' numai acum ce să ispitiaște boiarinul nostru Miron Coștin» (Bibl. Ac. Rom., 38/LXXXVI).

La p. CXCII. Din acest an avem următorul act al lui Matei-Vodă, pentru un prieten ungar. Originalul se află la Deva în posesia familiei Buda. Îl reproduc după fotografia ce a bine-voit a-mi trimite d. profesor Veress Endre.

† Mlstiiu bjiu Io Matei Bas[a]rab Voivoda i gspnii pișem gvsdmi voao boiarilor Domniei Meal[e] și voao tur[u]ror slugilor Domniei Meal[e], veri carii cu ț[e] slujbe veț îmbla u sudstvo Gorjiiu, dau-v[ă] a ștur[e] că aici au spus jupănul Bărbat Mateiaș cum au pus la Jup[ă]nești[r] 1 taler; ci, de vream[e] ce veț vedea căst[ă] carte a Domniei Meal[e], iar voi numai acel taler să luaț, cătu-î scris, mai mult . . . însă nu ceareț, să nu cumva să vie v'ro jalobă la Domnia Mea, că cine-s va ispiti într'alt chipu preste această carte a Domniei Meal[e], acela om mare certare va avea de cătră Domnia Mea. Iar, de-ș va putea el găsi niscari oamenii striinî nescris talere, să fie volnic a stränge acolea la Jup[ă]nești[r]; și de numinea opreaal[ă] să n'aib[ă]. Ačasta grăescu Domnia Mea, iacoda neast poveč gvsdmi; i is sam reč gvsdmi. Msța Iun., 14 dnă, vlt 7146.

Io Matei Voevod.

De en stire szlusilor sze de pacse szatului supenystylor de asse de bir pre un taler.

Urmași în stăpînire moșiei au fost alți Unguri, cărora Bîncoveanu li dă un privilegiu, în cuprinsul următor :

† Mlstiiu bjiu Io Costandin Voevod i gsdnii. Davat gdvsmi siiu povelenniu gvsdmi acestor boiari striinî anume Buda Andraș 1 Buda Miclăuș din Ardeal, ca-s fie volnicii cu această carte a Domniei Meale să aibă a ținerea la satul Jupăneștii ot sud Gorjii oamenii striinî den Țara Ungurească, liud. Io, iar de cătră Domnia Mea să fie în pace și ertaț de harač, de lipsa haračului și de adaosul haračului, de Vel Seanma, de seaama a doao și a treia, de ruptorii și sataralele ce să punu pe siliștii, de caț de olac, de podvoade, de conace și de alte dăjdii și orânduiale, căte vor mai fi peste an în țara Domniei Meal[e], de nici

Actul e reprodus de Antonie-Vodă, la 24 Decembre 1675, și apoi de Constantin Cantemir, la 9 Ianuar 1692. În actul lui Antonie sînt adausele ce am reprodus în croșete.

I a 11 Iunie următor Ghica dă voie «boiarinului nostru Agăi și gîudelului său de Țigani» a-și căuta Țigani, «orî în țigănia Domnii Mial[e], orî în țigănie boeriască, orî în țigănie călugăriască»: «a-î lua pre toî de grumadzî, cu tot ce vor avia ei» (*ibid.*, 11/1X).

P. 13, n° XXIII. Trebuie a se ceti: del[a] *Beleaniș*.

P. 32, nota, rîndul 5 de sus al traducerii românești: «care are», în loc de: «ca să aibă».

P. 111. Mai găsăm la 8 Maiu 1664 un zapis pentru o vînzare către «Toader Ungureanul, părcăla bul de Ținutul Totrușului». Pe V^o e începutul altei vînzări către el. O a treia vînzare e din Pătrășcani, 1664, April 14 (Bibl. Ac. Rom., 64/XXXV, 72/XXXV).

P. 113. Să se apropie de acest document cel din 1664, 19 Mart, al lui Istratie-Vodă pentru Pătrașco Logofăt al treilea, căruia-î dă satul Costești al lui Gheorghe Ștefan: «pentru care lucru, în zilele lui Ștefan Vasile-Vodă, după duceria din țară a lui Gheorghe Ștefan Voevod și lui Vasile Hatman, fratele lui, rămas-au toate satele lor pre mîna lui Ștefan Vasile Voevod, pentru datorie, multă sumă de bani: doaz-zăci miî de talerî, cî-au fost dat Vasile Voevod prin mîna lui Ștefan Voevod Gheorghie, pîndu-l Logofăt-Mare, ca să-î ție la sine pentru primejdî, șiîndu-l boiarî credincîos; iar Gheorghie Ștefan Voevod cu aceî bani aî cercat mijloace de gînd rău și s'aî rădicat Domnî cu multe oșî străine asupra lui Vasile Voevod, de l-aî scos și din țară». Pătrașco luase Pășcani. «Iar acmî, cînd aî fost în zilele și în Domnia noastră, venit-aî și Vasile Hatmanul, fratele lui Ștefan Voevod Gheorghie, din pribegie, socotitu-s'aî cu tot Sfatul țării, nefînd vinovat, de i s'aî dat toate satele ce i s'aî venit la împărțiala lor». Satul nou e pentru Pășcani (Bibl. Ac. Rom., 5/LXIX).

